Год. IV. Бр. I.

ЗОРА

ЛИСТ
ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ
ВЈЕСНИК И ЧИТЕВНИК
ЈОВАН ДУЧИЋ

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена јој је: на читаву годину 4 фор. пол 2 з., на пола 2 фор. пол 1 з.

У МОСТАРУ, 1. ЈАНУАРА 1899.

Српски Литерарни Конгрес

Када је један наш књижевник* покренуо први ријеч о сазивању једног нашег књижевног збора, на којем би се утаначио ред даљих сазивања и обиљежио програм рада, тај приједлог прошао је веома мало опажен. Могло би се рећи да се на њ није ни положило озбиљне пажње, поред свег тога, што се тај приједлог тиче једне потребе, која се у анархији наше књижевности осјећа као веома пријека. С неколико пута осврнуо се на тај приједлог лист у коме је поменути чланак изишао, желећи да се тај Конгрес доведе у неку везу са знаменитом Педесетогодишњицом од издања Бранкових Пјесама и Даничићевог Рата за Правопис, а то тиме, да први наш Литерарни Конгрес буде једна тријумфална апотеоза Педесетогодишњици оних двају дјела, која у нас створише себи еру. Ни једно књижевно српско гласило не проговори о томе ни прије ни послије тога.

Међутим потреба Литерарног Конгреса осјећа се подједнако сваки дан. Немар, који се показао према широј дискусији тог питања, само је један доказ више, да се Срби лакше прегну на стварање нечега најтежега, него доцније на систематисање и организацију оног што је створено. За двадесет потоњих година у нас је створена читава литература, а са једним Литерарним Конгресом, који значи директива колико новоме, толико и свему до данас створеном, тешко да се не ће доказати: е нам бјеше лакше створити државу, него њен устав!

Угодна је, међутим, појава, што је тај приједлог нашао одзива на страни Хрвата. Одмах за приједлогом у „Бранковом Колу“, ниче приједлог у хрватским часописима, којим се

* Г. Драг. Ј. Илић у „Бранкову Колу“ бр. 3. год. 1896.

хрватски један књижевник, по примјеру нашег, обраћа у истом правцу на хрватске књижевнике. Сад пак стоји у дискусији само: да ли да то буде Конгрес заједнички, Конгрес српски и хрватски, или да се свако брине за свој, за себе самог. Овоме је дао и опет иницијативу г. Драгутин Илијћ уз пређашњи чланак још једним новим чланком у „Vienci“ под натписом: „Један приједлог намијењен хрватским и српским књижевницима и родољубима“. Тај чланак нашао је, по цијелом изгледу, одјека међу хрватским књижевницима и изазвао је најприје познатог приповједача г. Ђалског да се изјасни у том погледу својим нарочитим чланком у „Vienci“. Предстоји замашно о том и шира дебата, која ће се, без сумње, да додирује у једној тачци: да би заједнички Л. Конгрес, ваљао да послужи у првом погледу духовној заједници Срба и Хрвата, којој су у новије доба стале у службу извјесне господе, неки родољубиви новинари и нарочити часописи.

По својој дужности, ево да речемо о томе и ми своју, — желећи да се и наш глас узме у обзир у широј дебати о овом предмету. Но унапријед буди речено, овдје не ће бити ријеч о томе: да ли уопће Српски Литерарни Конгрес, него: да ли Литерарни Конгрес Српско-Хрватски?

Приједлог г. Илијћа могао би се свести на ово: Књижевност Срба и Хрвата ваља да постане једно; Хрватска Матица и Српска Књижевна Задруга да раде заједнички у том смислу; да се штампају многе српске књиге латиницом а хрватске ћирилицом и тиме долази до међусобног познавања у народу, као што би долазило до међусобног познавања међу књижевницима на Конгресу сваке године; да се дјечја књижевност, дјечји листови, ставе томе у службу и, мијешајући латиницу са ћирилицом, српске радове с хрватским, отпочне његовати већ у најмлађој генерацији свијест заједнице, истовјетности; да наша позоришта ступе у савез, и позорница српска и хрватска да буде говорница подједнако отворена пјесницима са обје стране; да се Књижевни Конгрес састаје сваке године и то наизмјенце у Биограду, Загребу и Н. Саду.

То је у кратком.

Ми смо тако исто јаког увјерења о потреби те заједнице; поклоници смо слоге међу једноплеменом браћом; свјесни смо заједничких невоља, заједничких потреба, заједничке недаће; осјећочени смо тако исто да је у првом погледу позвана Књижевност да буде пијонер те заједнице, а жеља је и наша да наша крвава борба, отворена догматичком подјелом, ваља да положи своја копља пред свјетлошћу вијека који је пред нама. И ми кличемо с радошћу из ових српских крајева у сусрет сваком кораку, који се учини унапријед у том дјелу.

Али сагласни у начелу не можемо да будемо сугласни у начину свега тога. Патриотски концепат г. Илијћа изгледа нам писан са доста идеалисања. Изгледа нам, кратко рећи, један корак тако далеко одмјерен, да се чини одвећ тежак.

Ми смо вјеровања у сукцесивност и вјерујемо да нема скокова у свему природном па ни у духу људском. Вјерујемо да једна идеја, која ваља да продре кроз предрасуде столећа и немиле успомене честих догађаја, мора да има један начин одмјерен лакшим темпом, тишијим али поступним васпитавањем, уклањањем унапријед предрасуда и приправља-

њем терена за олтар слоге. Литерарним заједничким Конгресом, који прокламује одмах *савршено* јединство, савршен препород, који везује све што међ нама није везано, тешко би се могло доћи до смјера. Јединство националних интереса, заједница Матице, Задруге, позоришта, дјечје литературе одвећ је, како изгледа, *све на једном*. То је једна борба којој би био дат сувише јак импулс, а која би, као свака борба за идеју, ваљало да има обиљежену своју поступност рада. Прокламовањем свега онога што говори патриотски, и иначе смишљен, концепат г. Илијћа. проглашује се *на једном* сасвијем ново стање и пропаст предрасуда једне читаве масе — која је у једном правцу фанатизована.

С тога нам је рећи ово: Литерарни *Конгрес Срба* и такав *Конгрес Хрвата* састављен *обашка* на својим позицијама, ваљало би да има најузвишенијом задаћом, главном тежњом: *рад за заједницу!*

Да прије свега поступно уклањају предрасуде а манифестују сваком приликом истовјетне тежње; да стоје дакле у интимној вези. Нека та *два* Конгреса, *два* највећа наша културна форума, стојећи у вези, буду први доказ могућности те заједнице. Нека они буду говорница са које би се чула и послушала свака ријеч корисна за заједницу; нека буде судница за све оно, што се буде појавило небратско и шовинистичко у књижевном и просвјетном дјеловању њихових народа. Нека та два мјеста буду мјеста директиве, која би уређивала једну и другу страну *посебице*, да би се доцније уредили *заједнички!* Они, по нашем мишљењу, ваљало би, дакле, да припреме терен за све оно што гласи концепат г. Илијћа, нарочито терен за — *Заједнички Конгрес Срба и Хрвата!* Једном ријечи: та *два* конгреса својим програмом да утаначе ону поступност, која изгледа да би недостајала у скоку из тако заоштрених прилика у крајњу слогу, братимство и загрљај браће толико закрвљене, — у којима има да се одњегује још унапријед и једна особита смотреност према рециприцитету интереса на мјесту гдје се они сијеку. А које је то мјесто, то не пада у ријеч ове врсте.

Дакле — не све од једном, него *два* Конгреса али један програм! *Два* Конгреса али једна тежња! *Два* Конгреса, али — двије ријеке са једним ушћем!

А тек тако, по нашем мишљењу, моћи ће једна борба са поступношћу да завитла стијег идеје, на срећу браће, а над рушевинама покраних њених предходника: млаког Словинства, одвратног Илирства и таштог Југословенства.

Уредник

Лептир над гробом

Не знам чија ј' ова рака, —
Каквог старца, ил' детета,
Ал' над крстом, знаком вере,
Један красан лептир лета.

Шта ће лептир над тим гробом?
— Много вреди ова слика —
Послала га света вера
Да утеши покојника.

Лептир вели: „Ко си, да си,
Што над тобом трава ниче,
Није гроб то, чаура је,
Да постанеш друго биће.

Та и ја сам дуго леж'о
Учаурен, непомичан,
Па сам ево ускрснуо,
Крилатић сам ево дичан."

Загреб. Живј Јован Јовановић

Последње руже

Мртво, хладно сунце
Не помаља лица,
На жутом бокору
Већ нема ружица —
Што има, то гине
Од јесење боље:
Хладан ветар њиха
Последње пупоље

Јуче се родиште
Од благе топлоте,
А данас им облак'
Родитеља оте —
Самохраној башти
Доликује сад
На увелим грудима
Ова сирочад.

Милета Јакшић

Пошље много љета

Пошље много љета, пун борбе и муке,
Он ће жудно доћи да се теби јави.
Уморен путник пружиће ти руке
И жељано стремит' у поглед ти плави.

Но, ти не ћеш познат' оно лице јадно,
Нити мутно чело, нити очи оне,
Одмахнућеш руком, без милости, хладно,
И гордо се склонит' у твоје салоне ...

Ал' знај, он ти неће мрачну клетву слати
Нити мржњу тајит' погледу ти строгом.
Пред вратима твојим он ће душу дати
И склопити очи и рећи ти: „збогом!"

Алекса Шантић

Издајица

— *балада* —

Бежимо, љубо пламти дом!
Гле паклен жар на длану мом!"
„„Врућицу имаш, гориш сав,
Проспавај, сутра биђеш здрав.""

„Шта? Врати сребро! страшну коб!
На лобно место иде роб"!
„„Хајд спи, алектор кличе сад,
Пун среће гре ти данак млад.""

„Чуј! Корак, звека, силан мах!
Он... он је, роб. Сирота, ах!"
„У новом дворцу — прва ноћ,
Кад свикнеш хуку, страх ће проћ."

„Ха, ти си, друже! Уже дај!
Ево ме у твој загрљај!"
И за трен диже Лудин грој
На блистави полијелој.

И дух му љута борба тре,
И грозно мучен страшно мре...
А роб, у ланцих окован,
Последњи мирно снива сан.

Илија Белеслијин

Ноћ

— Госпођици О. П. —

I.

Мрачна ноћ је покуљала
Кроз небесне светле двери...
Нигде зрачка: једна звезда,
Једна само што трепери.

Мрачна ноћ је моја душа,
Светле двери љубав њена;
Она звезда — ах, бескрајна,
Слатка, тиха успомена.

II.

Спустила се киша бујна,
Лишће шуми овлажено;
Дрхти срце у грудима —
Напуштено, невољено.

Утеши се! овај шумор,
Што кроз густо лишће кружи,
Он је одјек твоме плачу,
То природа с тобом тужи!

III.

Јест', за тебе среће нема,
Нити ће је икад бити!
Зато ћеш се, срце моје,
Венцем туге окитити!

Чак ни срећа такав венац
Не би могла да га збрише,
Јер када се срећа јави —
Тебе неће бити више!

Боза С. Николајевић

Ноћ

Несташни лахор харфија и шири,
Сањиво дрвље лисне гране шири,
А звезде трепте и полако сјају,
И јавља се месец на западном крају,

Мртва тишина у околу влада;
Не чује се звонце плашљивога стада,
Само поток бистар жубори и брује,
И почињу песму весели славуји;

Који, док све дражи у стихове среде —
Онда они мирно на исток погледе:
Ускрсава зора са руменим зраком —
А њихова песма ишчезава с мраком!

Соколанин

М и ш

— А. Г. Матош —

Doch merkt' ich mir vor andern Dingen:
Wie unbedingt, uns zu bedingen
Die absolute Liebe sei! **(Goethe).**

I.

Баш сада да ти нешто јавим, што ће Те можда обрадовати. Драги Мишко, Бог је нашу љубав благословио: ја сам трудна!

Овдје завршујем писмо, јер се већ и онако одвише отегнуло. Надам се, да ћеш ми одмах одговорити.

Твој

Миш.

Прочитавши Милиновић тај чудноватi свршетак, обузе га немила устравица. Помало је и сујевјеран. Црне слутње, које га напастоваху у пошљедње вријеме, нијесу се дакле изјаловиле! И леже на диван, задубивши се зловољно у шару на плафону. Од тупијех га мисли спасе олован сан. Пробуди се тек пред вече, лак и весео, а изненадна се већ вијест преобразила у успомену. Запали лампу и напише:

Беч, 3. маја 1897.

Драги мој Мишићу,

Твоја ме вијест — тако рећи — поразила. Не надах се, да си још тако наивна! Као да си једва дочекала, да ме спуташ с овим клапчићем — шта ли ће бити — којему се не надах ни у сну. Чисто изгледа, да ме желиш обвезати и присилити, да Те узмем: Не увиђаш, да би ме све то за увијек завадило са стрицем, који ми је једини остао од родбине.

Опрости ми за набуситост, али ваљда ми не желиш сугерисати, да је егзистенција тог малог наметљивца постала физиолошком или „моралном“ потребом? Буди као модерне високе госпође послије облигатног другог дјетета! То није никаки злочин. Што се прије будеш одлучила за мој спасоносан савјет, то боље за Тебе, да не спомињем себе. Најбоље би било, да узмеш на неколико дана одсуство од стрица, токорсе да ћеш кући, па да дођеш овамо, гдје ћемо све свршити помоћу мог знанца, д-ра Н-а, специјалисте за те ствари.

Свака част његовим родитељима, али сумњам се, да ће људски род у нашем уљешћићу изгубити каког Аристотела или Рафаела.

Буди устрпљива, драги мој Мишићу! Та рекох Ти, — да не могу да Те узмем још за двије године. За који дан ето ме у Араберг, да се договоримо као зрели људи, кад нас већ на то осудио немили догађај!

Твој

Михајло.

П. и.

Молим Те, не називај ме никако више „Мишком“ или „Мишкецом“. Ти кајкавски слађани диминутиви нијесу ми баш прирасли за срце.

Уз писмо Ти шаљем преко стрица нешто књига.

— — Запечати, зијевне и стане се пред елегантнијем огледалом лицкати.

Зорли момче. Чистунац је и ситан као дјевојка. Није тежи од шездесет килограма. Превалио двадесетпету, а ћосав к'о шипарац. Класично је лице маслинасте боје, чисто и хипократски блиједо. Изразите, тамно-зелене су очи бистре и мирне као у себичњака, а сјајне и упале као у сањалице. Тек око усана заплужи скрб живота двије танане, али дубоке бразде. Густа, сура и као свила сјајна и мекана

коса на тјемену је дугачка и неуредна као у виртуоза. Не носи се кицошки, него подсјећа на понајелегантнијег глумца или сликара.

Родитељи му умријеше врло рано, те их се не сјећа. Отац трговаше са благословеним славонским храстом и намре му дебелијех двјеста тисућа, са којима управља стриц Петар, умировљени крајишки капетан. У овога има лијепо добарце близу Беча и красна кћи, Јелка. Мајка Михајлова бијаше сиромашна племениташица из Горњокарловачке околине. Удала се тек у тридесетој години за човјека стара и нељубљена, а за неколико мјесеци издахне, рађајући јединца. Михајло носијаше вазда као амајлију њену златну гривну у облику змије са смарагдним очима и огроман медаљон са мајчином посивјелом сликом. Често посматраше с угодном туробношћу непознату госпођу у црном, свиленом, незграпном кринолину, са књигом на крилу, па бујне, смеђе увојке, полуотворена уста и сањарске очи. Готово на изуст је научио једину књигу са њеним потамњелим потписом: једно од првијех кола Данице Илирске. Од мајке наслиједи снатрилачку ћуд, аристократску спољашност и понос, а од оца трговачку саможивост и разумијевање прозе. Бијаше у исто вријеме и дијете и старкеља.

Гимназију сврши одлично у загребачком Племићком Конвикту, гдје му силно омрзне пријетворност. Рано почиње читати што год му допадне шака. Већ у шеснаестој години имитира Хајнеа: вријеђа садругове и крадом посјећује забрањена мјеста.

И ево га у Бечу, гдје као медицинар ласткује већ шесту годину. По неколико мјесеци живи пустињачки, посјећујући само концерте и музеје, а када банчи, разигра се хељиогабалски и мало му је недјеља дана. Врло је кокетан. Дружи се само с елегантном женскадијом, с којом је подоста искусно. Тако је даровит, да завиди срећнијим глупацима. Нема пријатеља.

— Чудим се — каже у дневнику — како се вјерује пророцима, који још данданас обмањују свијет, бунцајући о некаком саучешћу. Симпатија је варварско осјећање, које ишчезава пред образовањем и развитком појединца. Због тога и јесу апостоли неке опће љубави и нехотимице неморални: готово су увијек заклети непријатељи цивилизације. — — Што је патријотизам? Мека, којом пецају енергични софисте један пук. У политици нема идејала. Стална је само егоистичка консеквенција славољубаца. Данас, када пара, електрицитет, журнали, социјализам и заједнички економски интереси претварају Јевропљане у један народ, када се национални карактер губи све више, — данас се патријотизам као и вјера претвара у рушевину. Што је народ? Извјестан језик — и ништа више, т. ј. нешто сасвим споредно. Најзанимљивије је, да се о родољубљу највише бучи ондје, гдје га најмање има, н. пр. у нашој блаженој Кробоцији, тој најжалоснијој закрпи на врећи земаљској. — —

II.

За три дана добије Милиновић одговор:

Араберг, 5. маја 1897.

Драги Мијате,

Примих Твоје кратко и немилосрдно писмо. Боже, чиме ли ме све не објећујеш!

Твој је савјет добар, али ја се не могу наканити, да мислим као Ти. Зар то не би било убијство, које се пуши све до пријестола Го-

сподњега? Не, не могу Те овај пут послушати! Чини ми се, да би подражавање Твојим благородним јаловицама угаснуло у мени пошљедњу искру материњег, човјечанског осјећања. Не могу опет да Те не послушам, јер знам, да би због „клапчића" изгубила Тебе, једини и пошљедњи мој драгане! Ох, Боже, што сам дочекала! Са којим сам се правом као распуштеница, старија од Тебе за годину, надала, да ћеш ме усрећити? Ај, ја будала! Шта ће бити од мене? Мијате, још бих Ти нешто казала, али нећу да те без потребе растужујем. Знам, да си нервозан. Чуђеш и онако све!...

Твој госп. стриц не слути ништа, јер идем свако јутро сама на пошту. Не бој ми се: и ако погинем, неће свијет ништа дознати!

Пишем на доксату. Овдје је прекрасно! У салону свира Јелка дивну Шуманову „Крајзлеријану". Око мене цавти јоргован.

Госп. је Милиновић оздравио, а Јелица већ правилно пише хрватски. Јутрос бијасмо на гробљу Твоје покојне стрине. Дивно гробље! На вису је; поред њега снива древна готска црква, а доље се пуши сеоце. Ту бих и ја хтјела починути! Госп. капетан плакаше више, него Јелка и ја. Ви се ђаци ругате официрима, да су ћускије и шта ти још све не знам, а у свом се лутању као одгојитељица увјерих, да су то најчеститији мужеви. Угледај се на госп. Петра! Не вјерујем Ти, па ипак Те обожавам! Њежан си као љиљан, а лијеп и грозан као Луцифер! Хотомице си рђав, али срце Ти је племенито — ја то осјећам. Не, не вјерујем, да би ме могао уништити! Је ли, душице, Ти ме не би могао хотомице упропастити?!

Читам пјесме, али слабо у њима налазим, што осјећам. Боже, алај је дивно овдје! Још ме ни једно пролеће не опијаше као ово! Из језерца у градини мири на рибљу љуску, а из сочнога Винервалда на смолу. Зраком се таласа нешто медено — као да је сунце златан ловорцвијет, а ведро небо љубичица. Што је тај свијет бајнији, чаробнији, то више осјећам своју безграничну несрећу и пусту усамљеност. Мене муче те младе боје, мене мучи то њежно биљисање славуља, мене муче та задовољна људска лица! Сада умријети било би ми ипак лакше, него у голој зими или досадној јесени. Ах, да је проклет, ко први слага, да има среће! Ево, извиру ми сами од себе из пера стихови, које си ми ономад послао:

Сам на свету самац без помоћи,
Сам се верем по црнојзи ноћи
И уздишем у тешкојзи злоћи:
„Кад ће крајзи, кад ће часак доћи?"*

Плачем, драги Мијате, и не могу даље. Овдје се не смије човјек ни сит да испаче!

Смилуј ми се, слађани драгане! Утјеши ме, душице моја! Буди милостив своме дјетету, ако си презр'о мене! Имај барем мрве срца, кумим те ранама Исукрстовим!

Твоја жена
Љуба Коларићева.

П. и.

Сада се мало умирих. Опрости ми, ако сам претоварила. Хвала на књигама. Ко би рекао, да Срби имају тако лијепих ствари! Јакшић је диван, љепши од Прерадовића. Ти, Раци канда пишу боље хрватски од Хрвата! „Матицу" си ваљда већ примио? Шта велиш за Лесковара?

Брбљам, као да већ заборавих, да о Твоме одговору виси моја судбина. Што нисам као друге!

* Јакшић.

Збогом, срце моје!

Милиновић прочита писмо један, два, три пута и отпише, тјешећи љубавницу топло и узбуђено. У први га мах заниједа непоњатна, небеска преданост, та племенита љубав. Тепаше јој, како дршће ради ње, описиваше кобне слутње, које га — јамачно због ње — даве дању и ноћу. Но пошто адресује, сјети се, да се она дајбуди с њиме ајначи, да је силом духовита, не би ли га тако обманула — —

— Ако роди, морам да ју узмем због дјетета. А могу ли то? Она ме може занимати само још двије три мршаве године. А није ни сада лијепа — —

И у машти му сину широка јуноиска леђа, што се сијају као мрамор и филдиш, прелијевају као седеф. Топла су као свјеже помузено млијеко, а на њима се узлабудио снијежан врат са латичастим пахуљицама . . . Искрснуше загрљасте љиљан-руке са витијем прстима и прелесниjем јамицама: — па глава са косом као крило гавраново и густом као маховина; — па лице блиједо од слатке среће и пожуде; — па дрхтаве носнице као у младе арапске кобиле; — па усне, вреле као пустињско сунце и сочне као пурпурно срце од лубенице, а са смијешком, за који се губи глава; — па очи; ох, очи, дубоке као пучина, црне и заносне попут поноћне пожуде, а сјајне и сјетне попут мјесечине!... Синуше му пред духом дјевице, лишца бијела и росна као ђурђић, а невиност се у мињонскијем очима плави као мајчина душица . . . Једна је од њих — књегињица . . . Воли га. Бјеже у Италију . . . Граде град на обали морској — некако онаки, као што је она самотна Вила на слици Беклиновој. Послужују их вјерни и нијеми Арапи, а њих двоје шетају по бујноме парку, разговарају са Паном и дриадама, играју се са делфинима и Протејем на топломе жалу. Сами су, заљубљени и голи као Адам и Ева . . .

. . . И Милиновић се сјети на биједног Миша у похабаломе одијелу...

— Не љубим је. Сажаљевам је. А то је ситница, због које не могу жртвовати свој мир, студије, будућност.

И раздере прво писмо, премда га нешто жацнуло у срцу и надриа друго:

Беч, 5. маја 97.

Драги Мишићу,

Врло се чудим — употребљавам најблажи израз! — засуканој сентименталности и извртању очију у пошљедњем Твом писму. Торочеш као Русовљева Јулија, али ја немам ни најмање воље да будем Сен Пре.

Свиђа Ти се мај? Па лијепо! Мени је прољеће досадно као све, што се често опетује. Уживам само у умјетности. Најслађе сам арајство доживљавао изгубљен у рефлексијама и диму добре цигарете у самотној соби. Твоје је најновије пјесничко узбуђење обична патолошка пошљедица необичног физичког стања, којега треба да се што прије курталишеш. То је узрок декламацијама, које су, признајем, приличне, па их, надам се, нијеси преписала.

Пријетиш ми као Клара Милићева, коју знаш из Мишкатовићева превода. Па лијепо! Само што сам одвише позитиван, те немам воље да будем Аратов — ако се не варам у имену трансцеденталног шваљера.

Ако примиш мој паметан савјет, јави ми, да Ти пошљем рецепте, а ако не — што ми не би било најмилије, — откажи стрицу и отпутуј у Хрватску. Тамо ћу Ти слати све,

што треба. „За један часак радости хиљаду дана жалости...“ Ево и мени извиру туђи стихови испод пера!

Љубим ти руке за књиге. Лесковаров је роман лијеп. Велик је ефекат у згодном наслову. Да не знам, да је писац учитељ, окладио бих се, да је име Лесковар псеудоним какве невине, биједне учитељице. „Пропали Двори“ нису писани крвљу, него млијеком. Ђалски ми се далеко више свиђа. Он је аристократа и има право, јер у хрватској садашњости вриједи највише оно, што оста од прошлости. Код нас још царује Хамлет и Шопенхауер. Загрепчани купују литерарне моде, које се одавна отрцаше на елегантнијим странцима. Шеноа је први и пошљедњи наш романописац. Ђалски је новелиста. Жене не црта ни из далека тако, као мушкарца. Штета, што га издаје сапа код романа. Геније нашег племена врло је епски и пластичан, али се испољава само у краћој, баладској форми: „Ченгић-Ага“, „Косовка дјевојка“, „Све ће то народ позлатити“, „Идила старога њета“. „Горски Вијенац“ — јеси ли га проштила? — доказује, како је наш геније пун драматичности.

Како ми ни најмање не ласка да будем кроботски или рацки писац, радим нешто на њемачкоме. Шта ћу? У Шокачкој ме не би смјели да печатају, а међу Ркаћима разумио би ме само Љубомир Недић и можда још двојица тројица. Моја ће ствар бити повеља и „il brunire“*.

Толико о књигама, када Те већ то толико радује. А сада те још једаред молим, да послушаш онај мој савјет, па да се стрпиш и не падаш у крајности и моралисање, које ме само једи.

Љуби Ти шапицу

Михајел.

П. и.

Гдје си, за вољу Божију, нашла опет тог „Мијата“? Бога ми, прећи ћу у Чивуте или Турке, да Те обрадујем каким Мујом или Мојшелесом!

III.

Тек што се врати кући са поште, ухвати га протезавица као пред грозницом. Тлачи га непојмљив страх. Шарени га осјећаји шибају као вијор шибљику. Да се разбере, оде у кафану „Бетовен“. У ушима осјећа куцање срца, а лијево му тишти. Уста су суха, па узалуд товари стомак водом. Из новина не разабире најобичнијих вијести. Одједаред се нађе пред поштом. Уђе и сјети се, да је јамачно дошао по своје писмо. Стиди се, што мало те не удари пред Љубицом у патриотске жице. Два, три пута прође салоном, дршћући у колјенима, али нема јунаштва, да наговори чиновника, којему преда писмо.

Успињући се у стан у „Алзерштрасе“, сваки час застајкује, да одане: плаши се, да се под њиме не сруше степенице и да нема можда лупање срца. У соби не може дуго да нађе жигица, а како је и незналице сујеверан, забуњује се још више. Када мјесто десне — као обично — свуче прије лијеву чипелу, будне чисто очајан. Напољу дуваше бјелодужина, па за часак зароминьало. Фијук га вјетра моријаше као урнебесно завијање одурнијех мачака, а свака се капљица кише претворила за њ у досадну коњску муху, сваки га је куцај на прозору боцнуо у живац као чиода.

* Тако се зове слагање боја на здато.

Преко два сата лежаше на дивану сломљен, заронио у растрзане, мучне мисли, немајући снаге да се макне.

Из свјесног сањарења га тргне домаћица, госпођа Маријека, врло „консервирана“ и љубазна удовица граничарског капетана.

— Изволите ли вечерати?

— Пха, — могу.

Тек пошто изједе први бифтек, осјети силну глад. Иза четвртога и четврте боце плзањског пива намигиваше сумљиво газдарица старој слушкињи. А Милиновићу мило, што има киклопски апетит.

Врати се у своју собу и запали миришљаву цигарету. Умири га обилата вечера. Замало те не оде да потјера мало кера, да би још свјежије живахнули учмали нерви. До пола се ноћи забављао читањем Парауелзуса и неког латинског сочињења „О Демократској Зарази“. Проучаваше већ одавна алкимију, астрологију, кабалистику и мистицизам. Врло га занимаху Саломонови Кључићи, Пневматичко богословље, Велики Гримоар папе Хонорија, Зораостров Телескоп или Кључ за велику магијску кабалу. Дугачке зимске ноћи пробдијеваше над књигама о Фаусту, о његову фамулусу, о пану Твардовском, о нашем Грабанцијашу о игуману Тритхајму и гутајући фантазије Јос. Ант. Херпентила, Новијех Платоника, св. Бонавентуре, Бемеа и генијалног Сведенборга. Диринчио је као каки швапски привата доценат, па ипак бијаше лијен; радио је без циља.

Тек што леже, пробуди га из полусна неко врдање... Зашушкало на столу и стало грицкати хартије.

— Миш, Бог га убио! — викну Милиновић и стаде штапом млатити испод покућства. Сасвијем се расанио. И сатрвен дохвати свој дневник:

...Данас ме самоћа тиштила више него икада. Болестан сам. Булазним. Цио ме дан ломљаше грозно сумњање и дубок, тајанствен страх, — свакако због те гуске Љубице, која ме узнемирује непромишљеним писмима. Али није можно, да ме мучи та багатела! Или зар немам снаге, да будем и у пракси оно, што сам свом снагом осиједочења: консеквентан и хладан егоиста? Зар да се глупи словенски алтрујизам у мени растиђи на штету здраве логике? Болестан сам! Ов'час ме уплашио као балавца миш, јер помислих несвјесном асоцијацијом на гувернанту. Да се није већ сада потенчила? Којешта! Тек жалостан је факат, да моја најновија нервозност није обична. Si timor atque molestia longo tempore perseverant, melancholiam significant — вели већ древни Хипократ. Осим туге море ме још т. з. Zwangsvorstellungen. Патим и од врсти агародобије. Утисци су абнормални, нестаје сређеност мисли, воља се диранжира: то је права правцата манија! Пред вече ми на дивану клонуше руке и ноге: каталепсија! Најновија згода са мишем мириши на истерију, ипохондрију и delirium persecutionis. Све ће то бити пошљедице неуредних студија, самотних гријехова у конвикту и оног страшног пада са мердевина, од којега мало те не добих запаљење мозга и не одапех у деветој години. Треба се припазити! Моја је болест у главноме — ако ме памћење не издаје — melancholia attonita sive stupida у првом степену. Врло је раширена. Да, наши су дани болесни и трули: доба рђаве музике и литературе. Све се више и више губи осјећање здравља и праве, пластичне умјетности. Имамо Ротшилда, а немамо Медићиса. Беклин, највећи умјетник вијека по-

слије Гетеа и Бетовена, ишчезава пред Золином берберском популарношћу. Бадава: природне науке нијесу вјечна и млада природа! Ко плива, лови и јаши има бољи желудац од нас, који бубамо на памет физиологију. Fin de siècle?! Смијешно! Ми ћемо нараштају од год.: 5000 изгледати, као нама што изгледају дјеца што се играју дједа и баке...

Пошто опет легне, не може дуго уснути. У соби над њиме бât ногу... Мир... Хркање... Зашкрипило зубима... Женски вапај! Милиновићем прођу срси... Тежак уздисај: — спавала је, сањала је сиротица у трећем спрату! — И у Милиновићеву мозгу прокуљаше и закухаше вреле мисли као пара у лонцу... Киша престаде. Тишина. Собом сину трак од мјесечине. Милиновићу одлануло. Стао тонути у сан, кад ли га трже шушкарање — најприје испод кревета, па у сламњачи. Удари свом снагом шаком под кревет, па огули на некаком ћошку прсте на зглобовима. Побјесни и бубне под кревет с орманчета букару, чашу и свијећњак. Миш прогребе преко патоса и стане као за инат бјесомучно играти на мјесечини према прозору, лупкајући црним тијелцем по зиду. Милиновић рикне, устане и зајуриша под пенцер чашом, мастилом, књигом, лењеном и огромном лампом.

— Шта је, за име Божје?! — дотрчи задухана домаћица са свијећом.

Милиновић се престрави, да га не држи можда лудим, па се гласно насмије.

— Хтједох Вас, милостива госпођо, једаред видјети у ноћној тоалети и успјело ми је. Одиста: дивно Вам пристаје. Па те јабучасте ручице, па те лијепе груди под чипкама! Још никада не бијасте тако феш, тако шик!

— Ви сте данас „злочести“!

Насмије се, порумени све по врату и хтједе да сједне, али Милиновић јој окрене леђа и стане брутално навлачити чарапе.

— Зора већ руди, разведрило се, а ја ћу мало до Пратера.

Она оде као да је посу леденом водом.

Пошто се Милиновић обуче, једвице се дотетура до првог бољег хôтела да спава. У ушима му гуди и циличе, од свјетлости га боле очи и хвата мука и несвјетица.

IV.

Врати се кући тек пред вече. Нађе телеграм из Араберга. Преко четврт се сата накањиваше да га отвори. Руке му све више дрхтаху, а очи гораху, што даље читаше:

„Јутрос нађосмо г-ђу Коларићку, „Миша“, мртву у базену домаћег купалишта. Биједница расјекла у води мојом бритвом жиле на рукама. Узрок непознат. На пошти кажу, да је примила писмо из Беча од некога, ко јој чешће пише poste-restante: свакако муж. Но не нађосмо ништа: спалила. Сјутра погреб. Јави одмах, долазиш ли. Дођи свакако! У мојој кући да се тако што деси! Јелица се боји. Све ћу продати.

Стриц Пера“.

Милиновићу бијаше, као да га неки јакота ошинуо окованом левчом по потиљку. Хтио је да се превари и заплаче, али не узможе, јер је то хтио. Тонуо је немоћно у бездно очајности. Дакле слутња, која га сапињаше тако дуго, претворила се одиста у јаву, мрачну и страховиту! И заборави на све, па и на одговор стрицу. Заглибио се у се и постао

отужан самоме себи. Бијаше му, као да прогута нешто гадно и смртоносно: миша. А миш се ужљебио у утроби: сад ће се прогристи кроз цријева и уштинути га за срце!...

Тек доцкан опази, да је у соби мрак као у рогу, па се одвула као пјан, штрецајући од страха при сваком кораку. На пољу и опет падњава. Милиновић табачи и лута пустијем улицама и прокисне до костију. То га разблажује и умирује.

Око једанаест свраћа у гостионицу Фронерова хôтела. Наручи вечеру и жваће као хијена, задивљујући апетитом конобаре и самог себе. Код боце се рајнског већ разузурио. Обузимаше га одушевљена сатирска радост.

Оде у Ронахеров варијете и ангажује двије најљепше даме. Проспу се коњаци, малага и шампањац. Момче се тако ражчилитало, да не може више сједјети. Узме, своје нове знанице под мишке, па хајд' у каруце и заповједи фијакеру, да тјера што брже може у хôтел Метрополу. Годи му ваздух и јурњава. Када га даме чврсто заплетоше рукама, спопаде га дубока одвратност, а од парфена му се смучи. Викне кочијаша, баци зачуђеним дјевојчурама буђелар и одјури као да бјежи од самога себе.

У некој самотној уличици запјева инстиктивно из свег гласа — можда други, трећи пут у животу:

„Чупава, гарава, отвàрај ми врата" —

Дошавши кући, бијаше уморан и чисто задовољан. Помисливши у кревету на покојницу, бијаше му мило, што га то ни најмање не узнемирује. У полусну чује познато чепркање, али и то као да га не мучи као прије...

... Миш је под орманом за књиге. Тврди зубићи грицкају све јаче, све јаче.. Страховито: та то већ праска и трешти као на мељави! Одједаред глух тајац, као у подземној бутурници... Ха, ено га сада поред прозора. Скакуће на мјесечини, удара главом о дувар и шкрипи у такту игластијем зубићима: цвр-цвр-цвр.

... И: цвр-цвр-цвр-! закипи по зеленом хатару небеском жагор мишији као цвркут ластавица. Облаци? Не. То су голе, црне и наборане мишје репине, па змијски звижде и сикћу ноћнијем зраком. Звијезде? Не. То се ужагрише зеленкасто и крваво пакосне мишије очице. Мјесец? Не... Ај, то је гувернанта из Араберга! Не, није: то је грдан пацов са жутим лицем и посијећелом косом госпође Љубице. Милиновић да се сакрије под јорган, али она му се смијеши блиједим смијешком, рони златносребрне сузе и збори кабалистичке ријечи!

— — Орифијел, Офијел, Јофијел, Самајел, Асрајел, Аратрон, Бетор, Фалег, Ох, Фагит, Мишкец, Мишко, Мијат, Михајло, Мишел — —

... А глас сребрно брује сионим ајиром као звоно древне катедрале...

... И опет зашкрипи милијун грознијех коштица, зазвижди милијун репова — и паде мртав мир и слијеп мрак...

... Кроз мртву се тишину чује како нешто пузa зидом са дворишта. Синуше и опет звијезде и мјесец, а на прозор чучну — миш. Њушка шапице. Цвили гласом — као у мачета или новорођенчета. Сада се хипну на патос и поиграва на мјесечини према кревету. И зајецаше и зашкринуше даске — пречаге под гвозденим зубићем... Сада се ријe и пробија кроз сламњачу. Алај пече то врдање угријане жиле, алај жеже распаљено срце и болан мозак! Милиновић да се дигне, да дрекне, али

— никако: он је велика рана, коју растрзају адске боли.

— Дакле то је смрт! То није кревет, него одар! Дакле иза живота има још нешто: вјечна и нијема непомичност, вјечна и паклена очајност! Гдје си, тихо и блажено Ништа! —

...И осјети на леђима влажну, пљесниву мишју длаку. Страва без дна, огавност без граница!.. Звјерка се шуља преко слабина и пентра преко ребара... Јаох, како голицају хладне шапице!... Сада стаде на грудном кресту, па њушка и њушка, као да цјелива цјеловом леденијем. Пипка и цјелива, цјелива и пипка, па све према срцу, према срцу... Изнебуха зацвили, зацвили, панџице се загребу у кожу и кост, хладне ножице потону до лаката у топло месо и врелу крв, а челичан се зуб задре и пробије вампирски кроз ребра и плућа према срцу, према срцу... Јаох! Сад! И прште срце као мекан мјехур. Залопти крвца, пропишти до стропа и стане капати и капати на уморно чело и блиједо лице као рујне и вруће сузе.

— Јаох — Мишу — Љубице! — залелече Милиновић и — ћипи. Осјетивши миша на патосу, похрли у грдној тјескоби, стаде на прозор, па да се сможди на калдрму и —

— расани се.

Запали свијећу и уздахне као никада доселе. Опипа било: крв бјесни као у врућици. Вирне у огледало и запрепасти се. Лице му дошло к'о иловача. На челу се преко нове борице намрежио хладан зној. На слепочицама — неколико бијелих длачица!

И Милиновић се здвојно лупи по челу.

— До сто врагова с тим будалаштинама! Још ноћас мијењам стан! — охрабри се полугласно, попије у коњаку антипирина, поспе главу, врат и леђа свјежом водом и стане вјежбати мишичасте руке тешким гвозденим штапом. Обуче се, па преда се дневник:

...И опет прође грдна криза. Прије десет сам минута страховито халуцинирао. Сједох да се пишући аналишем, јер је то моментално најбољи лијек. Дјеца, када плачу, умирују се пред огледалом. И ја сам као кукавно дерле. Срамота!

Ако не бијах опет вечерас савршена луда, нећу бити никада. При читању телеграма обољеше ми јамачно периферијски нерви. Имао сам јако лупање срца. Вечерашње пијанчење и баздаликање бијаше класична манијакална ексалтација. Ово аналисање самог себе није можда ништа друго, него графоманија. Све су то јасни знаци чисте dementiae paralyticae. Одмах дакле у љекарну по morphium или digitallm spirituosam.

А мој егоизам? Није болест, премда имађаше сличних симптома cum dementia senili. А ако постоји неки moral insanity? Онда је код човјека нормална само абнормалност. Случај са Ничеом, који је недирајући морал додуше кићено бесједио, али ништа ново рекао, не доказује ништа, јер не само да нема сталних закона о моралу, него морал de facto ни не постоји. Зашто није полудио Цезар Борџија, Људевит XI., Ричард III. — уопће већина великих политичара и аристократа? Ако је егоизам морално лудило, онда је луда господска, образована класа, па и онај, ко је пронашао ту четвртодимензијалну болест.

И опет ме обузима нека језа. Шта је то? Да се не јавља атавистички т. з. савјест? Зашто? Нисам „крив". Никада јој не казах, да ју љубим, а Миш ме ни не питаше.

Ако ћу право, она је мене завела. Њен ми пљоснат нос, покварени зуби и жацаво око врло досађиваше. Спанђасмо се, јер бијаше иначе несносно у пустом јесењем Винервалду. Свиђаше ми се само њен ситан и живуљаст стас, рашта ју и назвах по некој француској драми Мишем. Да не би џабе патила, свјетовах ју као сваки модеран натуралиста или лијечник, али нисам је нагонио. Ergo: нисам „крив“! Па ко ће знати због чега се скончала! Можда због свог пијаног мужа. Можда из егоизма, јер се као чедо имућне куће навикла на раскош и слободу. Да сам сиромах, исто бих учинио. Штета! Била је и добра и паметна! Сјећам се на ријечи из сонета Ловре Мелињиса: „Разум јој бијаше мужеван, па тек није била кађиперка. Бијаше сасвим слободна од опћените женске погрјешке: да силом све разумије и просуђује.“

Ух, алај ми се и опет срце болно заколебало! Да се иде — —

Испод ормана и опет забрба. Милиновић плане. Клиси, набије револвер и стане бијесно звјерати уоколо.

Тајац . . .

Одједаред се нешто досјети, насмије се пакосно и пробунца:

— Милостива госпођо, ви ми дакле оглашујете рат као пудалина?! Жалим, што вас не могу живе ухватити, јер бих вам усијаним скалпелом испалио очи, ишчупао репић и бацио Вас на сокак. Али и то неће бити рђаво, ха-ха-ха!

И свеже узицу за ороз револверски, запне га њоме и обавије цио револвер тако, да ће кокот одапети а куршум експлодирати тек што попусти узица. Замку метне опрезно на орман међу двије књижурине, а да би се осветио аветињском мишу, намаже добро са сланином мјесто, гдје се узица савија око цијевног ждријела. Неће миш ни прогутати масан залогај, а разнијеће га тане.

Милиновић легне, угаси свијећу и стане чајати, чајати. Цепти к'о лист од јасике. Уста му се залијепише, тако су суха. Пред очима пламсају жути и пурпурни конобари. Дах је буран — не као у ловца на мети, него као у злотвора над жртвом, која му се примакнула на пушкомет . . .

Ноћ већ стала блијеђети, врапци по крову стали чеврљати, а миш чепрка и чепрка испод ормана. На Милиновићу се већ запалиле гаће и кошуља од претешког чекања, а врео зној их гаси. Опсује нешто бећарски и устане. Запали цигарету, обуче горњи капут и зловољно настави у дневнику:

. . . Моје су халуцинације јамачно пошљедице самоће и читања, из којега се развила ексемпларна folie raisonnante. Нећу у напредак више да пишем, а читаћу само Раблеса, Хорација, Бокачија и наше народне пјесме, да оправим том сочном храном ослабјелу фантазију. Наћи ћу друга, па ма био од најдосадније сорте, т. ј. Хрват или Србин. Још боље да дигнем из Беча или Пеште каку лијепу сиротицу, која би ме хтјела пратити у Приморје. Путујем сјутра. Оматорих, а не уредих живота по здравој епикурејској Монтењевој методи — Шта ме се, до ђавола, тиче цио свијет! Човјек је стока, која само за то има разум, да завиди стоци. Ако има „гријеха“, онда је слушче, које за туђе куље дави бијеле голубиће, сто пута „грјешније“ од силника, који вуче на свјетску касапницу за свој ћеф милијуне кретена, од којих би се сваки морао и могао бранити. Већина је људи непријатељ самоме себи —

одатле све зло. За мене постоје одселе само они, који ми требају. Обмане — —

И опет га збуни шушкарање. Погледа и задрхће као вода прије олујине... Хтједе да крикне. Издаде га глас, а печалан се уздах окамени у засталијем плућима. Миш већ алапљиво глоцка узицу на цијевном ждријелу, које Милиновић у оној забуни и писању сасвијем сметну с ума, те зјапи управо на њега. Осјећа, како му расте кика и самртнички зној како ниче кроз чеону кожу.

Све то трајаше, што би сте тренули оком, а њему се учинило дуже од васцијелог живота.

Разабравши се некако, скупи снагу очајнијем напором и гурне тешки сто, да би преставио малу неман. И у трену, када се наже, да падајући избјегне хитцу и залелече утопљенички, прасне добар енглески револвер, разнесе миша и — просвира мозак Михајла Милиновића.

*

Свијет мишљаше, е се уби из непознатога разлога, а стриц — због Љубице Коларићке. Са њом га и сахрани на самотном арабершком гробљу поред своје жене.

Иза покојника остаде занимљив дневник и нацрт драмског спјева на њемачкоме.

Илија

прича из Босне

— Младен Смиљанић —

Бијаше недеља. Цијели се боговјетни дан говорило само о томе, како је умро Безбожник. Говорило се и како ће га сахранити. Празник, па људи, а нарочито жене, беспослени, па чиме да прекрате вријеме, него о безбожнику и о његову животу. Први је дознао за ову новост Божо, назван „Першун,“ послужитељ црквени и то као службен човјек. А по што се смрт једнога безбожника не сматра никаковом службеном тајном, то се он видио у праву, да ту сензациону вијест повјери и другима. Тако се за кратко вријеме, управо муњевитом брзином, разнио глас: умро Безбожник.

По чаршији брују о Безбожнику. У сваком се скоро дућану види чопорак трговаца, гдје сједе на омаленим сточићима, прекрстили ногу преко ноге, пуше и причају о покојноме

Који су опет у послу, ни они не мирују. Један мјери литру каве и шећера, други по оке соли, трећи аршин платна, а сваки прича, својој муштерији читаву историју о томе Безбожнику.

Послије подне наставиле то причање о Безбожнику жене. Причање код њих ишло је на дуго и на широко.

Но протоколском краткоћом могло би се свести на оволико:

Звао се Илија Ранковић. Старчић омален раста, жилав и кочоперан, пун и сабијен. Поникао у доба, када је младост умјела да сачува здравље. Знао је да одржи животну свјежину и да се не савије под бременом година. Ко би га видио, рекао

би да је само четрдесет пута видио како се земља кити листом и цвијетом. Кољена му не клецнула, кичма се не савила, а живот не упио у се оне млитавости и тромости данашњих обични стараца. Његов је покрет био пун живота, а изгледало је да је та живахност била непресушно врело у његову тјелесном саставу. Једини знак по ком си могао да судиш дуги низ година, бијаше његова као вуна бијела коса, која се у сребрнастом пламену извијала испод широког црвеног феса.

Био је јединац у оца. Послије његове смрти остао је самац као поткресан пањ на лединн. Када је касније забраздио у севдах и оженио се Дашом, ни тада га не поштеди зла судбина. Опет остаде самац. — Али не! За Дашом је плакало заједно с њиме још двоје нејачади. Он не промијени више тога осамљеничкога живота макар што су га многи наговорили, да се ради дјеце ожени. Оста при своме, и ако се не би могло рећи која му наша вићенија кућа не би отворила врата само да је закуцао.

— Кад ми нема Даше, хоћу ја својој дјеци да будем и отац и мајка, — одговарао је он проводаџијама.

И не ожени се.

Таворио је са својом дјечицом. Миловао их је и карао, лијегао и будио, свлачио и облачио, умивао и преодијевао, све то самцит. Играо се с њима као безазлено дијете и поучавао их као строг учитељ. Све милоште, које крије родитељско срце у себи, излијевао је он над њима, те му се из њежна цвијетка Јована разви зоран и кршан младић, а из питоме голубице Савке лијепа и дивна дјевојка.

* * *

Једно послије подне — по свој прилици некако пред Ђурђев-дан — засједо Илија у своме дућану. Мило прољеће растјерало зимску студен и обукло све у цвијеће. По лицу те умива мирисни прољетни ваздух, што се разлијева из башта и шљивикā. Сунце се баш клонуло западу. Чаршијска се врева слегла па обладао свечани мир. Трговци затвараху дрвене ћепенке и гвоздена магазна врата.

Код Илије се састала двојица наших вићенијих трговаца, газда Симо и Јефтан. Пустили се поред каве и дувана у дубок разговор. Говор је о шљивама које се бјеху разбехарале, и ријеч је о шићари што бјеше у изгледу. Разговор је текао доста живо, јер се Илија и газда Симо не могоше никако да сложе са Јефтаном, који је, по своме рачуну и свом трговачком инстикту заступао мишљење да не ће бити понајбоље сушити шљиву, по што ће је бити „као блата“, но ће се боље исплатити ако је сву баце у ракију.

Васо, Илијин момак, засио у крају дућана, па премеће неки стари тефтер, не обраћајући пажњу на разговор. Журио се да још за вида сврши свој посао. Вечерас се враћао млади његов газда Јован са села, а сјутра опет рано одлази у друго село, да искамчи од сељака коју пару у име старе вересије. А у оном је старом тефтеру била побиљежена сва вересија газда — Илијина од старог земана.

Васо се поклопио по тефтеру; она тројица једнако разговарала о шљивама. Док у дућан упаде неко момче.

— Ено ти Јована довезоше куħи... — рече тешко дишући од умора. Илија скочи; застаде за часак нијем и укочен пун најстраховитијих слутња. Очи несвјесно уприје у момче а рукама се ухвати за главу.

— Не говори, замукнуо, кличе на момче.

— Мртвог . . . додаде момче и у неколико испрекиданих ријечи објасни шта бјеше.

Несретни отац бјеше изван себе. Несвјесно је бленуо час у дијете, час у своје пријатеље који бјеху пренераженi.

— Веле, да га је искасапио онај Омер Салканов тамо негдје око Лутфина хана, свршава момче. Васо заплака и зајеца као мало дијете. Симо се и Јефтан ужаснуше кад чуше ове потоње ријечи, које испунише њихову слутњу. Илија јекну и из дубине му се груди оте јаук: Јоване, сине! па натуче фес боље на главу и клисну као помаман из дућана. Трком се скоро упути кући.

Пред Илијином кућом стајаху сељачка воловска кола. Волови стоје мирно под јармом, само што мичу вилицама преживајући онако исто спокојно као да су довукли у варош двије три вреће жита или неколико облих цјепаница, а не мртва човјека. У колима је било прострто мало сијена, на којем од сунчаних зрака одсијевају црвене мрље усирене крви.

Илија муну покрај кола у авлију. Из куће се чула вриска Савкина и плач жена, које су се из комшилука стрчале. Илија упаде као махнит међу њих, паде по мртвом сину.

Међу тијем стигоше газда Симо и Јефтан. Они дознадоше како се тај несрећни случај десио. Кад се Јован враћао са села, гдје је купио вересију, сусрео се код Лутфина хана са пијаним Омером Салкановим, познатом убицом. Од Омера није могао нико на миру да остане, ето такав бијаше крвник. Дохватио би се, валах, и божје чизме, нарочито кад ја при пићу. А ни Јован, Илијина крв, не бијаше млакоња да ошути на сваку. Тако се њих двојица сусрела, па дошло и до густа. Омер се, по обичају, ватио одмах ножа и омастио лединy Јовановом крвљу. Дохватио га једном под лијеву сису, други пут у затиљак, и трећи пут под грло.

Илија се није мицао са мртва сина. Кад Савка врисне он само јекне и заокупи љубити ледено лице синовљево.

Но над гробом младићевим, не доживи ни труна осветe: његов крвник бјеше нестао.

Али усуд као да не хтједе да се то само на томе сврши. Не прође пуно времена а освану свети Пантелија, нарочити празник у нашој варошици. Тога дана слави наша црква. Свијета од свуда као на какво завјетно мјесто. Небројна кола и коњи око цркве, а око њих све врије. Вашар!

И Илија подранио са својом кћерком Савком к цркви, припалио неколико свијећа па тихо шапуће. Савка стала у женској цркви са својом јараницом Милком Јефтановом међу жене, па се и она крсти и побожно моли богу.

А дивна је била Савка. Кад јој погледаш оне једре образе, што се румене као небо кад га оспе зорина румён, па лабудов врат, што се бијели као крин у пољани, па пунане груди и витки стас, живе црне очи и угасите плетенице, што су се спустиле испод кићена фесића низ плећа, рекао би да су је три мајке његовале и одгајале а не самохрани отац. Ко је видио покојног Јована, кад стане уз овај убави цвијет, тај се морао дивити срећи Илијиној и завидјети му.

Међу оном силном множином свијета у цркви одсијевало је побожним неким изразом њезино чедно и њежно

лице исто онако, као што је одсијевао лик Богомајчин између осталијех икона на високом иконостасу.

Биће некако око половице свете литургије, кад је Савки почело бивати несносно од оне велике запаре у цркви. У лице јој стало ударати неко бљедило и разгонити ону румен, што се као два облачка сакупљала на њезиним јагодицама, те се поче ослањати на своју другарицу. Замоли је да изиђу на поље, да се надише мало чиста ваздуха. Пријатељица је слуша, те се обје лагано прогураше до врата и испадоше у црквену авлију. Чист ваздух омилова својим благим задахом знојаво чело Савкино и поврати јој пријашњу свјежину и живахност.

Оне тако шетале и разговарале о којечему а око њих се играла несташна дјечица. Гањала се по широкој авлији и провлачила испод кола, смијала се и кикотала. Управо наишла Савка са Милком покрај кола, за која су била свезана два гојна мркова, а једно се враголанче вриштећи подвуче под кола, да побјегне од свог прогонитеља. Онај се десни мрков усплахири, ритну се и згоди Савку управо у прса. Лијепо дјевојче паде на земљу и не јауknувши, а млаз јој крви рикну на нос и на уста. Милка врисну и са ужасом устукну од своје пријатељице. Свијет се згрну и пореда у коло око Савке, а они, што су били задњи, стадоше се на прсте подизати, да виде како она бесвјесна лежи на земљи.

Кроз ту гомилу гурао се само један човјечуљак гологлав, разбарушене просиједе косе, који бјеше истрчао из цркве. Он звјераше разрогаченим очима десно и лијево.

Свијет, који је њу окружавао учини му пута а он се с јауком баци покрај ње на кољена. Затим је поче звати најмилијим именима, трзати за руку и осипати пољупцима. Али се она не макну. Укоченим и улеђеним очима стаде за тијем звјерати по окупљеној свјетини. Трже велики златни ланац, који му је око врата висио, и баци га међу скуп свијета. Ни сам није знао ради чега то уради. Изгледао је као да даје награду ономе, који би му пробудио кћер.

Но скуп стајаше окамењен.

Илија јаукну и паде на ново по мртвом дјетету свом. Кроз главу му суну хиљада мисли и хиљада успомена. Сјети се кобне смрти Јованове, и бол му се удвостручи. Таком грозном смрћу да умиру обадвоје! Шта је богу згријешио да га ставља на такво тешко искушење? Сјети се дугих и брижних ноћи, које је пробдио над главом своје дјеце. Сјети се својих патња за њих. И оној гомили око њега хваташе се ледена кора око срца. И она као да премишљаше: Је ли то воља божја? За што баш њега да тако страшно покара он, коме се непрестано утицао под заштиту, коме се вазда тако скрушено молио да му одржи сву надu и весеље, милу дјечицу његову, на животу? Или ваљда те молитве његове нијесу биле доста топле, а нарочито оне, које је слао за своју Савку послије кобне смрти Јованове?

Но Илија дуго стајаше не помичан. Изгледаше као да ништа не осјећа, ништа не мисли. Но наједном јаукну и исправи се на кољена. На лицу му бијаше оцртано очајање, силна туга и бескрајни бол.

Скуп свијета блену у њ.

Он само што скупи песнице и подиже их заједно са укоченим погледом према плаветној висини небескоj. Затресе их грчевито и изрече нешто страховито. Скуп се свијета

згрози, згнуша. Такве ријечи не чу нико и никад. Густа гомила нагло се размаче и крстећи се поче да се крадом удаљава од тога мјеста и тражити близину цркве. Свак осјети неку страшну бојазан да ће разјарено небо пустити казну, на оне ужасне ријечи старца.

Илија остаде сам са својом мртвом кћерком. Четворица људи донесоше носила и однесоше је кући, а тужни се отац клонулом снагом једва мицао за њима.

*

Од тог дана његово име помињало се с презрењем. Побожни људи обилазили су улице да не срету с њим. Мајке су плашиле своју дјецу његовим именом.

У његову кућу не залазаше нико.

А кад је Божо, назван „Першун“, познати црквењак излазио уза степенице црквеног торња, да огласи смрт несретника дрхтао је од једне помисли. Сјећао се ријечи некога странца, који га увјераваше пред црквом: да много већих безбожника има у нашој чаршији, много већих зликоваца који нијесу презрени а то заслужују; да има много црњих грешника, који су поштовани. којима се скида капа и љуби рука и да онаким несретницима, као Илија, праштa Бог.

Од те помисли ледио се црквени послужитељ Божа, назван „Першун“ и једва је чекао да дође у звонару. Он се с неким дубоким страхом прекрсти и прихвати за конопац.

А звона одјекнуше дубоким и муклим гласом кроз вечерњи сутон.

Ђерзелез-Алија

— **Миленко М. Вукићевић** —

Ђерзелез-Алија је јунак оне врсте како познаје српска историја и традиција Краљевића Марка. Он је јунак наше браће Мухамедоваца. То је јунак над јунацима у коме су наша браћа Мухамедовци оличили нашу расу и њено витештво, као што се то оличило и у Краљевићу Марку, само с том разликом, што ми данас тачно историјски знамо ко је Краљевић Марко, ког је рода и кољена, гдје му је завичај, кад је живио и кад је завршио свој живот, а за Ђерзелез-Алију не знамо. Он је предмет наше народне пјесније како међу Православним, тако и међу Мухамедовцима. Он је оне среће, које и многи српски јунаци, што их је народ у својој пјесми овјековјечио, а не зна им се тачно ни мјесто рођења, ни вријеме рада, ни породица. Народ му је сачувао име, опјевао му дјела и предао у дивној пјесничкој одјећи народу у аманет. Заодјенуо га својом бујном маштом те Ђерзелез изгледа више личност митска, но стварна, која је постојала, дјелала и дјела своја оставила у наруч потомству. Мало је личности било историјских било пјесничких, које је народ удостојио толике пажње и почасти, као што је Краљевић Марко и Ђерзелез-Алија.

Мени је намјера да истакнем и изнесем све оно што сам могао које гдје наћи о овом чувеном јунаку наше браће Мухамедоваца. Али тим никако не мислим да ћу све покупити и исцрпсти, шта се има рећи о њему. Чиним само један покушај, да бих саставио приближну слику овог народног јунака и истакао га међу осталима. Овај посао у толико је тежи, што се подаци, које имамо о овом јунаку осла-

њају већим дијелом на народно предање било у пјесми било у приповиједи.

I.

Најприје да изнесем оно што народ приповиједа и пјева о Ђерзелез-Алији, па тек послије да у томе потражимо историјски основ.

1. *Шта вели предање о рођењу Ђерзелез-Алије.* — Код чудног и великог јунака и рођење је чудновато. До сад само ми једна пјесма позната, која говори о рођењу и постанку овога јунака. Она се налази у збирци С. Милутиновића под именом „Откуда је Герзелез?“ (пјесма 149. страна 269. издање од 1837.) У тој пјесми прича се како је затекао снијег два српска хајдука, браћу *Старину Новака* и *Дели-Радивоја* у пећини, у студеној стијени, а немају за трошак блага, па се најпослије договоре, да Новак преодјене Радивоја и да га води у Сарајево и да га прода, не би ли како преварио Турке и дошао до блага. Новак преодјене Радивоја, одведе у Сарајево на трг:

Добра му се муштерија нађе,
Турска млада Ирама ђевојка,
За њег' дава два товара блага.
Враг донесе буду удовицу,
Те ђевојку благом надметнула,
За њег' дава три товара блага,
И сувише три коња витеза,
На чему ће благо поћерати . . .

И тако Новак прода Радивоја овој були удовици у Сарајево. Она га одвела кући и послије прве ноћи, Раде се, изговором да ће у лов у планину, украде, умакне и остави булу удовицу. Од ове буле удовице и Дели Радивоја родио се *Ђерзелез-Алија*. Пјесма вели:

Али була чедо породила,
Лудо чедо него мушка глава,
Лијепо му име изабрала
По имену Герзелез-Алија . . .

Тако вели ова народна пјесма коју је Милутиновић забиљежио од Петра Мркаића из Петровића, да је Ђерзелез-Алија син Дели-Радивоја а синовац Старине Новака. У Сарајеву је Ђерзелез одрастао, ту је показао и прво јунаштво, па онда у гори Романији када је ухватио и оца и Новака и Новаковић Грују, повезао их и повео у Сарајево. Па кад су били више Сарајева:

Завикао Новак из теркија:
„Богом брате, незнана делијо!
„Каки ми се ко си и оклен си?
„Кога ли си рода јуначкога?
„Којом ли ћеш уморит нас муком?“
Ал' му вели Герзелез-Алија:
Да л', Новче, не познаваш мене?
Ја нијесам незнана делија,
Него главом Герзелез-Азија,
Бабо ми је Бане Радивоје,
А мој стриче Старина Новче,
Мој рођаче дијете Грујица;
Знаш ли, бабо, јеси л' запамтио?
Кад те моја мајка куповала
У телала на сред Сарајева,
За те дала три товара блага
И сувише три коња витеза,
Одвела те своме бјелу двору,
Ш њом си једну нојцу преноћио,
А сјутра-дан мајку м' оставио
Утекао у гору зелену — —

За тим их је одвео у Сарајево и показао Турцима:

„Сад вићите Сарајлије младе!
„Је л' Алија курвин копиљане?
„Ев' ми баба Дели-Радивоја
„Ево брата нејака Грујице . . .“

Из овога излази, како пјесма каже, да је родно мјесто Ђерзелез-Алије град *Сарајево*. У осталом, и у Сарајеву се прича да је Ђерзелез-Алија из Сарајева. У својој првој збирци пјесама (Сарајево 1888.) *Коста Херман* у додатку к пјесми IV. (стр. 578.) наводи причање о Ђерзелез-Алији. Он вели:

„У вријеме, када Гази Хузрев-бег бијаше у Сарајеву валија, био је код њега слуга именом Алија, којега је држао само за товарење коња и за дотјеривање дрва из шуме, што би у кући требало за огријев. Алија је имао мајку и неудату сестру Ајкуну. Оне су стајале у махали Мимар Синан под Шеих-Синановом текијом . . . Мајка и сестра Алијина бијаху сиромашнога стања, тако да од Алијине плате, коју је од Гази Хузрев-бега доби-

вао, нијесу могли живјети, него су оне ткале и плеле те се тиме некако храниле. — Алија је до ушију био ћелав, те кад год би хтио у шуму у дрва, морао би за рана поћи и опет се по мраку вратити, вребајући када дјеце по улицама нема, јер чим би дјеца Алију на улици опазила, заорила би у један глас: „Ћело, ћело!“ Толико се је дјеце бојао, да су га и каменицама тјерали. — Алији је било по прилици 18 година, када је служио у Гази Хузревбега. Алија је био врло вјешт у радњи око товарних коња и што год би требало за огријев дрва за Газина конака, он му је добављао. Газина кућа била је на дно Лугавине улице, гдје је сада шеријатски суд. — Прича се да Алија никад није посјекао стабла сировог дрвета, нити је икад одсјекао младих гранчица . . .“

Према томе, мјесто рођења и становања Ђерзелез-Алије, по предању нашега народа, јесте *Сарајево*. Али има доста мјеста у земљама које Срби насељавају а која се везују за име овога чувеногa јунака. Ја ћу овде поменути само два три. Тако у Херцеговини недалеко од Мостара налази се мјесто *Стара Габела*. Ту се налази узвишење, које се зове *Ђерзелез*. Исто тако налази се ту и данас кула са шарамповом за коју народ држи да је била Алијина, и да је по том мјесту стекао име *Ђерзелез*, те се назвао Ђерзелез-Алија. У тој околини била су и његова добра, њиве, ливаде, воденице и друго, а сад је све то у рукама *Жига*. Народ у оној околини мисли да се Ђерзелез Алија родио баш у овом граду — *Старој Габели*. Осим овог мјеста има и других, која се везују за име овога јунака, но њих ћемо ниже, у излагању рада Алијина, споменути оним редом, како се нижу и његова дјела.

Друге народне пјесме стављају Ђерзелез-Алију на друго мјесто. Најближа је горе поменутом предању она пјесма у „Босанској Вили“ за 1888. год. (страна 58—60) под насловом „Ђерзелез-Алија“. И она ставља овог јунака у Сарајево:

Поранио Ђерзелез-Алија,
У Сарајву граду бијеломе;
Тек попио на јутру ракију
И попио кафу шећерлију
На бојазл чибук запалио . . .

Исто тако Ђерзелез-Алију ставља у Босну и она пјесма у П. књизи Вуковој под бројем 92. (стр. 577.) „Женидба Змај Деспота Вука“. Змај Деспот Вук испросио преко мора дјевојку у некаква бана од Млетака, па кад се вратио кући добије писмо од дјевојке, која му пише:

„Господару, Змај-Деспоте Вуче!
Ако скоро одеш сабирати,
Господару, кићене сватове,
Купи свата дванаест хиљада
По избору бољег од бољега,
Свакога ћу, Вуче, даривати,
Даривати свиленом кошуљом;
А ђевери доброга јунака,
Ја ли брата, ја ли побратима;
Јера имаш грдна душманина,
Та у Босни Ђерзелез-Алију . . .“

Иста пјесма још тачније наговјешћује мјесто. Кад су били при повратку, дотрчи један од сватова Змај-Деспоту Вуку:

На њему је седамнаест рана,
Носи десну у лијевој руку,
Како дође Змај-Деспоту Вуку,
А он Вуку 'вако проговори:
„Зло ти вино, Змај-Деспоте Вуче!
Зло ти вино, а горе ти било!
Удари ти сила у сватове
Чудна сила Ђерзелез-Алија
Са његових триста Сарајлија . . .“

Дакле, удара Ђерзелез-Алија са својих три стотине Сарајлија, што ће рећи да је и сам *Сарајлија*. Исто тако и у пјесми, која за овом иде под бр. 93. „Порча од Авале и Змајогњени Вук“ у којој се пјева борба између Порче од Авале и Змајогњеног Вука, па кад погибе Порча, Ђерзелез-Алија, који је код Порче био у гостима, и који је затворен у граду гледао борбу између ова два јунака, рече:

„Мили Боже, на свему ти фала!
Кад с' десише затворена врата
На кулама и на капијама,
Више б' Вуче јада учинио.“
Па побјеже *споље Сарајеву*.

И опет Сарајево, као мјесто становања овога јунака. Али нека се упамти и ово

да се он налазаше код свога побратима, Порче од Авале, на домак града Биограда, на домаку Саве и Дунава.

У збирци народних пјесама Косте Хермана има двије три пјесме, које или пјевају непосредно о Ђерзелез-Алији или га само помињу као јунака, споредно у пјесми, који чини појединa витешка дјела, или уздиже понос свог народа. Тако у првој пјесми (I. књига стр. 3—25). Кад су Босанци отишли у Цариград, цар је посматрао појединe босанске јунаке па кад је дошао ред на Ђерзелеза-Алију:

Цар угледа Ђерзелеза-Алију,
Вас у сриј и чистому злату,
Па је опет царе упитао:
„Ко је оно на коњу дорату?"
„Оно, царе, Ђерзелеза-Алија
А Алија *од Босне* дијаја!"

Исто тако и у пјесми IV. страна 73. пјева се, да је Ђерзелез из Сарајева. Тамо се пјева како је Вук Јајчанин оплијенио Сарајево, погубио старог Јакуб-пашу и заробио *Ајку*, сестру Ђерзелез-Алије. Међу тим ту се не десио Ђерзелез, јер раније бјеше отишао побратиму Порчи од Авале. И пјесма VIII. на страни 114. налази Ђерзелез-Алију као босанског јунака, овом приликом у Травнику, сједи уз кољено Хаџи-Ђуприлићу.

Све наведене пјесме сматрају Ђерзелез-Алију као Босанца, а понајвише као Сарајлију. Али има доста пјесама, које га чешће налазе у близини Саве и Дунава, или у Подунављу. Тако виђамо га често гдје одлази своме побратиму Порчи од Авале као у горе поменутој пјесми из Вукове збирке. Тако и у оној пјесми из збирке Косте Хермана „Ђерзелеза-Алија и Вук Јајчанин" пјева на једном мјесту (стих 115—125) како пише пашиница (жена Јакуб-паше старог) некаквоме Хајдук-Хусеину, своме милоснику, па, поздрављајући га, зове га себи:

„Селам Хусу, а поздравље Вуку.
Кад ви књига шаровита дође,
Подигните силовиту војску.
Па ви хајте шехер Сарајеву,
Турцима сам вакат ухватила,
У Турке је болест ударила,
Ево паше, хаста на конаку;
Овђе нема Ђерзелез-Алије
Већ *отишо Шумадији равној* . . ."

Али коме? То се види ниже, из исте пјесме (од стиха 185 па даље). Кад се Алијина сестра видјела на невољи да се мора предати, она напише књигу свом брату Алији, али нема књигоноше:

Док долеће птица под пенџере
Ал то соко, птица Алијина.
Кад виђела птицу на пенџеру,
На грло јој књигу објесила,
Па замоли птицу на пенџеру,
Да је носи Шумадији равној
На Авалу до Порчине куле.
„Ту ћеш наћи мог брата Алију . . ."

Осим ових пјесама у збирци *С. Милутиновића* на страни 268. под бр. 148. налази се једна пјесма под именом „Герзелеза" у којој се пјева како је лов ловио Бановић Секула поред Саве а крајем Дунава а како је ловећи чуо из магле која је пала над околину густа као облачина гдје некакав добар јунак вичe:

„Није л' мајка родила јунака,
Да он мене *до Дунава* дође,
Да ми русу посијече главу,
Јер сам јунак остарио љуто.
И мени је живот омразио,
Ко учини то велико добро,
Код мене ће шићар шићарити,
Добра коња и боље оружје."

Секула чује вику невољна јунака, почека док се магла не дигне и дође до Дунава. Кад тамо:

Он находи невољна јунака
На обали те воде Дунава.
Бојно копље у земљу побио,
И за копље коња привезао
Добра коња него уковита.
Турчин јунак, тер је и кланьво,
Секулу се по лош учинио,
На њега је ђога нагонио,
Те му добра коња дохватио,
С њим одлази уз воду Дунаво.
Турчин њему не био мукает
Док свршио намаз по закону.
Кад свршио намаз по закону
Поче ћерат пјешице Секула
И овако њему довикује:
„Стан Секула, жалосна ти мајка!

Остави ми добра коња моја
Та да си ми јуче побјегао,
Данас би те жива ухватио . . .“

Секула се препадне, остави коња и загребе и једва жив умакне. Овај јунак, што је хтио погубити Секулу, није нико други но Ђерзелез-Алија. Према овој пјесми ми налазимо Ђерзелеза на Дунаву. А из осталих пјесама непрестано га видимо гдје има посла са Змај-Деспотом Вуком. Вук му је или побратим или с њиме дијели мегдане. На свега излази, по предању, да је Ђерзелез-Алија савременик Змај-Деспота Вука.

2. *Шта вели народно предање о јунаштву Ђерзелез-Алије?* — У поменутим пјесмама, особито у оним, које су по свом постанку из Босне, Ђерзелез је већи јунак од Старине Новака, Дели-Радивоја, Новаковић Грује и Бановић Секула. А, богме, и Краљевић Марко помало га се прибојава! Откуд оволико јунаштво у овога Мухамедовског јунака? Народно причање о постанку његовог јунаштва прича готово исто оно, што прича и за јунаштво Краљевића Марка. Коста Херман, међу осталим причањима о Ђерзелез-Алији, забиљежио је и како је Ђерзелез постао јуначан. Ево тог причања:

„Алија једно јутро подранио, као што му је обичајно било, да се од дјеце и њиховог напастовања уклони и пође с коњима у дрва, по прилици у Вучју луку. Љетно сунце било је повисоко изашло и своје вруће траке на земљу и свакојако биље спустило. Алија свеже коње за неко дрво и пође тражити сухијех дрва, да за товар приготови. Ходајући по шуми, бијаше у дубоке мисли запао и тако се снуждио, да би га кап кише убила. Мисли му бијаху то: „Што ћу јадник да од живота радим? Остах жељан бијелога свијета! Ова несрећна ћела ухватила ме се, која ми је узрок ове моје несреће; од дјеце се не смијем на бијели дан помолити, свако је од мене јаче. Али ипак нијесу, ја бих могао и био бих кадар по које истући, ама се бојим више напасти: ни у којијем рогу не бих могао од њих у миру остати, јер би ме наново спопали. Али види муке, већ и од мене старијих имаде, који ми вичу „ћело“; па кад би ми за руком пошло, да се, ма из које руке било дјеце ријешим — од великијех се не може мировати. Ништа им не смијем, ни ријечи проговорити, јер од мене су и јачи и већи. Е кад би драги Бог наредио, па кад бих био јак и јунак, да се с њима окушам, тадај би ми срце задовољно било.“

„У тој мисли у којој бијаше, пође даље кроз шуму; наједном се нешто забезекне, чујући у пустој шуми дјетињи глас, али тек рођена. Пође онамо, одакле је плач чуо, кад на велико чудо опази у трави јако рођено дијете, у којег бијаше сунце упекло. Алија се не умједе домислити, одаклен то дијете у пустој шуми само без матере. Наједном се нешто сјети и одсијече сирову грану од јеле, први пут сирову, и пободе је крај дјетета, те га заклони од сунчане жеге и оставивши га у хладу, оде сјећи дрва. Није неколико пута сјекиром ударио о суху кладу, која је лежала близу дјетета, док на једном запази једну жену у бијелом плашту пред собом. Алија је смотри, и учини му се са свијем необична мимо људску прилику: косе јој бијаху прекриле леђа и на земљу пале, у лицу бијаше веома лијепа и бијела. Алија се преплаши, видећи такову жену у пустој шуми и не знаде, шта да чини. Жена му проговори: „Јеси ли ти онај, који си над мојим дјететом хлад начинио?“ Алија одговори: „Јесам“, а она га упита: „За што?“ „За то да га сунце не опали.“ Жена му рече, да иште за ту услугу, што га је воља и да ће му она све учинити, што год заиште. Он је запита: „Ко си ти?“ Она му одговори да је вила. Алија рече: „Ја бих највољио, да будем јак и јунак да ме нико савладати не може, и да ми је добар коњ.“ Она му на то рече да је подоји, и потеже бијелу велику сису.

Алија то одмах уради и вила му рече: „Е, побратиме, хајде ону велику стијену подигни.“ Алија дође до стијене. Видјевши да би и двадесет људи имало посла, док би је с мјеста помакло, а камо ли дигло, прихвати за стијену и покуша да је дигне и збиља је подигне. На то му вила опет проговори и позове га, да још једном њезиног млијека подоји и Алија то учини. Вила му заповједи да опет стијену дигне и да је баци. Алија је послуша и дигавше огромну стијену баци је. Вила му рече да је сада добро.“

Ето, како је Ђерзелез-Алија, по народном вјеровању, постао великим јунаком, а то је таман оно исто што народно предање вели и за Краљевића Марка.

Исто тако дошао је и до добра коња. Вила му је казала да првог пазарног дана изађе на ат-мејдан и да ће тамо наићи на некакву шугаву доратасту кобилу и под њом доратасто ждријебе. Рекла му је, да је купи заједно са ждријебетом, па да чува и његује малог коња док не буде за јахање. Овај коначић, одгојен постао је чувени „доро“ Ђерзелез-Алије.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Адам Мицкијевић

(1798 — 1855)

— Јован Дучић —

Бурни таласи француске револуције, који на овештале форме друштвеног и државног живота европских народа проширише таласе опће ренесансе, освајају већ с првим данима Деветнаестог Вијека земљишта међу Словенима на европском сјевероистоку, у Русији и Пољској. Послије трагичне пропасти пољске краљевине, друштво пољско губи пред зрацима револуцијског сунца свој дотадањи колорит: нови вијек подиже у Пољској тријумф демократије, а у разбијене редове аристократских сталежа уноси превласт сталежа без грбова и предања. Литература пољска окована дотле укоченим старинским облицима, нарочито пјесништво народна, потиснута класицизмом и ученим формализмом, јавља се опет над рушевинама оних литерарних дјела, која бјеху никла у сфери аристократског живота. Геније народни пробуђен опћим препорођајем, јавља се озарен и свијетао у ноћи у којој бјеше утонула несрећна и саломљена краљевина Великог Болеслава. Он литератури пољској прокламује први превласт духа и талента над обијесним деспотизмом сталежа.

Ова реформација стоји у вези са именом Адама Мицкијевића.

Пушкин у Русији, Мицкијевић у Пољској стоје на челу обрту књижевног стања у својим отаџбинама. Удио првог бјеше да у бездушно и укочено тијело дотадање руске пјесме унесе прави крвоток и нерве пјесништва, да унесе у реторику, краснорјечје и декламаторско философисање суврмене руске пјесништва, неафектирано осјећање и искреност пјесништва народне; од језика своје отаџбине да први он покаже праву подобност једног језика за пјесништво, са потпуном акустичношћу, симфонијом и елеганцијом свога стиха. Удио другог, удио Мицкијевића, значи то исто за пјесништво пољску. Његов појав значи за Пољаке у толико више него Пушкинов у Русији, што он пада у дане очајања, дане народне туге за државном пропашћу. Његова пјесма постаје уз то једна потреба уцвијељеној и очајној души родољубиве Пољске, она постаје мелемом... Мицкијевићева је Лира пророчки глас љепших дана и вјере у будућност; његова Муза постаје видарица дубоких рана раскомадане отаџбине.

Његово име, једно од највећих имена нашег вијека, ријеч је коју суморни Пољак са највећим народним поносом могаше да рекне пред Европом.

У Заосви, маленом литванском селу, у колијевци са грбом и круном старе кнежевске породице, љуљушкао се мали дјечачић уз мајчину пјесму: „Није Пољска још пропала“. Растао је у дане када његовим пољима пролажаху војници великог Наполеона са златним орловима прве империје; он их виђаше удружене са бијелим орловима пољске, раме уз раме са пољским легионистима. Видио је њихов ход, чуо је глас њихових труба и упознао Јеронима Бонапарту, краља вестфалдског, у кући свог оца, гдје му бијаше станиште тијех дана. У његовом уму сињо је у те дане први појам о величини витешкој, о слободи, коју не могаше да одвоји од имена Наполеоновог ни као Филаретиста ни као Тавијанац ни као јунак његове *Tribune des fauples*, ни у својој потоњој пјесми која бјеше ода великом сужњу Св. Јелене. — У земљи која имађаше високу културу, мали ученик доминиканске школе могаше лако да се надахне појезијом и ученошћу свог народа. У свеучилишту вилањском чита Таса у пријеводу Кохановског и Трембецког, студира класичну филологију и долази тако на извор пастарих књижевности; познаје опћу повјесницу из ријечи повјесничара свог учитеља Љељевеља (J. Lelevel), увијек као ученик средње врсте. С другом Томом Заном почиње прве стихове, који не обећаваху много. Упознавши *Људмилу* Жуковскога (имитацију Биргерове *Леоноре*) пише *Љиљане*, затим остале баладе. Још у првим почецима избија религијозни пјесник какав није престајао да буде до краја живота. Избија у њему импровизатор који могаше по читаве сате говорити стихове, у егзалтираном одушевљењу. У балади *Романтичност* оглашује рат дотађањим школама рационализма и религијске пјесме у савршености средњевјековне вјере. Као учитељ латинског језика у Ковну, био је дика својих другова, којима бјеше брига како би се Мицкијевић послао у иностранство због даљег образовања. У њиховом кругу владаше увјерење да с присуством Мицкијевића, стоје у присуству једног генија, једног великог пјесника.

У новогродском окружју, на обали језера Свитезе, упозна Марилу, — своју Беатрицу, Лоту, Леонору, Лауру. Он јој чита стихове, шета кроз зелена поља, дубоке шуме, сања с њом заједно, љуби је безграничнo, — но која без устезања и икакве борбе одлази за богатог властелина Путкамера.

Са пажњом којом Бајрон у своја дјела и на свако мјесто уносаше себе и свој романтични пустоловски живот, с том пажњом уноси Мицкијевић у своја дјела Марилу, знамените лице и фактор његових дјела. Он растављен с њом, баца се у најдубље очајање. Лута сам, разбија бригу пијењем јаке каве и у диму дувана. Дане проводи у резигнацији, ноћи у сузама. Нарочито опазивши да се потпуно срећном осјећа Марила, која та зваше у друштво и на ручкове, он омрзну живот. Њени суви пријатељски дочек, који му не показиваше никаквог заноса за прошлошћу, поражаваше несрећног пјесника. У њему почиње мисао самоубијства. Очај и безумље прелише се његовим умом. Он бијаше изван себе. Читајући једном пријевод Чајлд-Харолдовог опроштаја он се толико занио читајући ријечи: „А што да плачем, зашто и за ким, кад за мном нико не плаче“, да је при тим ријечима преблиједио, уздрхтао и пао у несвијест. Необична мушка осјетљивост која бјеше у Мицкијевићу узрок је, те његови другови не смједоше да му икад помену име Марилино. И послије много тако жалосно проведених година, он јој шаље књигу пјесама са посветом „Сестри Марили“. Но тај случај зарива опет оштрицу у незацијељене ране. Очајање почиње опет. И прелазећи Алпе привиђа му се драго лице Марилино. „И тако се ја не могу растати с тобом никад,

никад; ти ме јуриш пловећи за мном по мору и ходећи по копну; на леденим горама видим твоје сјајне трагове и твој глас чујем у шуму алпијских водопада." Но након тијех тешкијех часова он се мало смирује и говори о својој прошлости: као о мору које, пошто одиђе, оставља на обали корале и шкољке, (Кримски Сонети). Он налази у Бајрону великог утјешника. Живот Бајронов који се јавља у Хуану, Хероллу, Ђауру и Гусару и т. д. са оном интензивном слашћу, којом заносаше и којом ће заносити све пјеснике, заносаше и Мицкијевића. Он је тонуо у њега, учио га и слиједио му. Идеал величине он виђаше оличен у двојици својих идеала — Бајрону и Наполеону.

Но читањем и писањем хтио је уопће да раскрштава с мрачним успоменама; да се удаљава од мучне прошлости, (слично Гетеу). Роман тијех дана, своје љубави, цртао је у четвртом дијелу своје тетралогије *Дједови* коју бјеше засновао на широко а која оста несвршена. У једном дијелу те тетралогије спомиње и своју универзитетску дружину *Филарет*, њено распуштање, своју тамницу од дуже времена и т. д. — 1825. походивши Крим и ступивши на праг дивнога Истока, он се занесе њиме. Почиње изучавати источне пјеснике у оригиналима. У то доба падају његове пјесме *Кримски Сонети*, од којих су неки имитација Петрарки, но сви обучени у заносно шаренило источњачко. У Москви, чиновником генерал-губернаторске канцеларије, пише *Конрад Воленрода*, најбоље дјело његове прве епохе, које с *Кримским Сонетима* осваја пјеснику у Пољској и Русији велику репутацију. То бјеше иначе и доба његовог смиривања. Москва му са својим отменим и разноликим друштвима бјеше тиха лука са бурне пучине прошлости. Кнез П. А. Вјаземски, Кирејевски, Баритински, Пољевој, Шевиров, С. Соболевски бјеху његово друштво. Он љубљаше Русе и бјеше љубљен. Аристократски руски салони бјеху широм отворени пред пјесником којег држаху за Бајронисту. — Прешавши у Петроград постаје интиман друг с Пушкином. Њихове часе пред спомеником Петра Великог, на киши и обојица увијени у плаштеве помињу и један и други у својим пјесмама (Пушкин у Мѣдный Всадникъ, Мицкијевић у Pomnik Piotra Wielkiego). Година на Неви утјече силно на пјесника и његову музу. Од поланчанина постаје свјетски човјек. Но, на жалост, салонски часови утјецаху на његову продуктивност. *Фарис*, сјајан источног типа, бјеше цијело дјело за то вријеме. Његов геније трошио се у импровизацијама и лакрдијама. — Послије тога настаје његово артистично путовање кроз Европу. Походи Гетеа у Вајмару. Велики Мицкијевић, којем и Пушкин признаваше далеко ширу интелигенцију од себе, осјећа се у близини Фаустовог творца и енциклопедисте одвећ сићан. Прочитавши и Канта Шелинга и друге философе трансценденталности и имајући појам о цијелој модерној филозофији, осјећаше се ипак тако неук пред универзалистом у Вајмару. — У Италији, посебице у Риму налази се Мицкијевић у космополитском кругу умјетника, научника, дама и аристократа. У тим данима познаје се са пољским магнатом грофом Анквич-Скарбским који се налази у Италији због слабог здравља кћери Хенријете-Еве. Хернијета имађаше другарицу Марцелину Хемницку, која се спремаше у калуђерице. Обје дјевојке познаваху име Мицкијевићево, којег замишљаху колосом сличним Мојсеју Микеланџелову, али којег Хенријета почиње да воли због његове замишљености и сјетног младићског изгледа. Но чувши често његов бајронски сарказам и заједљивост у извјесним питањима вјере, они почињу да се за њ моле Богу и да посте. Мицкијевић преживљује ту нов роман љубави; он заволи Хенријету .... Мати њена иде на руку Мицкијевићу али богати отац, гроф и племић, одупире се одлучно. Сви покушаји бјеху узалудни. Отац изјављиваше да воли видјети кћер

прије у гробу него женом Мицкијевићевом. Те успомене видимо у његовом доцније писаном највећем дјелу *Пан Тадеушу* (Pan Tadeusz) у којем, цртајући љубав Јона Соплице према Столниковој кћери, црта своју љубав према кћери старог и суровог Анквича, које његов несуђени таст и сам уочава у његовој пјеми. Но несрећни догађаји Пољске послије 1831. овлоћују родољубивог Мицкијевића. Жалосна његова отаџбина постаје његова надубља рана. „Мокри лист њемачких блатњавих новина више ме потреса него сви Винчи и Рафаели“ пише он једном с болом другу у Пољску. Не могавши да из далека посматра потоње ропце самртничке Пољске, он из Италије преко Париза прелази у Познањску, но налази Варшаву већ предану Паскевичу. У Паризу 1832. он се пати сиротињом. Послије поменуте буне књиге његове не доношаху му прихода. Он бијаше готов да сва дјела прода издавачима за једну малу пензију... Даљи живот његов постаје све суморнији.

Та невоља бјеше у толико тежа што тијех година бјеше ожењен. Селина Шимановска, кћи једне пијанисткиње, умиљато и много хваљено једно дјевојче, бјеше његова жена, коју је узео без љубави и по наговору забринутих пријатеља. Но он је ипак волио. Она бјеше весела и задовољна и с најмањим што имађаше убоги пјесник. За тим се изроди ше дјеца. Но породична његова несрећа бјеше достигла врхунац: за једва петнаест година брачног живота, његова Селима три пута је силазила с ума.

У године његовог убоштва и домаћег јада, пада његова драма *Барски Конфедерати* писана француски. Затим добија катедру латинског језика у протестантском свеучилишту, затим *у Collége de France* катедру словенских књижевности. Али „Товјанизам“, вјерска секта тијех година, названа по теософу Александру Товјанском, (1798 † 1878) одузе му то мјесто тако пуно части. Његова предавања не могу бити без примјесе товјанизма, дакле основâ којима се њаше на вјерску реформу, а којима Мицкијевић бјеше фанатичан присташа. Товјанизам бјеше један символ пољског васкрсења, у које Мицкијевић вјероваше свијем жаром своје пјесничке и патриотске душе. Он му се с тога и одаје. Мијешајући га у своја предавања и стављајући уза њ и своја мишљења о Наполеониди, он губи катедру. Покреће лист *Tribune des peuples* који послије годину дана престаје. Товјански је протјеран из Француске а Мицкијевић напуштен и од најинтимнијих другова. Добротом Наполеона III. постаје у Паризу библиотекар арсенала. Затим наредбом француске владе одлази у Турску да образује тамо пољске легије. Но умире у Цариграду 28. новембра 1855., а сахрањен је у Монморанси код Париза.

Тако свршује драма која је значила живот једног генија.

Над гробом његовим мајка наша Славија одслужује стогодишњи помен његовог рођења а то баш онда, кади Двадесети Вијек своје прве зраке баца на урну у којој је пепео гиганта једног словенског стољећа.

Антон Чехов

Руски Мопасан

О славном руском приповједачу Антону Чехову доноси Берлински часопис „Das litterarische Echo“ у свом трећем броју за 1898 годину овај чланак од свог петроградског дописника Alexis-a Freiherr-a von Engelhardt:

Антон Павловић Чехов је међу млађим руским приповједачима најзанимљивији и најдаровитији. И ако данашња белетристична књижевност није тако сиромашна талентима, који се истакли и пажњу на се привукли — имена, као Потапенко,

Короленко, Боборокин, и најмлађи Горјикиј, Бунгин и Александровски стекли су лијепа гласа у Русији, — то ипак ни један од ових епигона златнога доба руског романа није нашао и није заслужио толико живог интересовања од читалачке публике, као Чехов.

Већ његове прве омање приче, које је прије дванаест година у подлиску „Новог Времена" објелодањивао, привукле су на се пажњу читалачке публике и критике. Његов необични приповједачки таленат, састоји се у том, што он у најскученијем простору, често на 5—6 страница новелете умије да даде читаоцу потпуну слику каквог забавног догађаја, оцртаног са неколико сигурних потеза. Виртуоз у кратком пргнантном стилу, суверен умјетник у градњи, у композицији, даје нам Чехов своје креације тако непосредно и пуне живота, да нам се оне пред нашим душевним очима већином разумљивије и пуније утјецаја чине, него оне личности у дебелим романима других аутора, описане до најситнијих детаља. Одмах је било јасно да је Чехов новелиста првога ранга, који за француским вјештаком Ги де Мопасаном не заостаје тако далеко, са којим се у осталом по читавом свом начину писања још најбоље сравнити може. Оба се пјесника одликују: истом сјајном умјетношћу карактерисања, истом јасношом која очи засјењује, истим нагоном изношења сурове и безобзирне истине — само што је генијални Француз по дубини, по плодности фантазије и тваралачкој моћи јачи од свог друга Руса.

Његове *Приче*, па за тим његове *Шарене приче* од једном учинише од Чехова љубимца руске читалачке публике, која је од њега много очекивала. Тиха меланхолија и здрав сарказам, који се појавио у овим малим причама поред оног осјетљивог посматралачког дара, није никако могао изостати код једног правог руског приповједача, чији је живот од дјетињства и онако тежак и мучан био. И ова песимистичка жица ауторова сваким дјелом све се више истицала, док се у пошљедњим Чеховљевим причами не разви у прокламирани, скоро очајни песимизам. То је песимизам, који у руској култури или боље рећи полукултури има свој праузорок и од кога болују једнако дјела најбољих романсијера, најплеменитијих духова Русије — као Тургењев, Достојевски, Гончарев, Шчедрин па и Толстој. Можда чак и не „болују". Јер руски песимизам није симптом болести, него једна сасвим природна појава. Као што огледало одзрцава вјерну слику онога што је пред њим, тако и несломиви нагон за истином овог великог руског приповједача није могао и смио из остарјелог, трулог и у сваком погледу рујнираног друштва идеалне створове дизати и стварати, него само одзрцавати контраће, које истини одговарају. Не стварају приповједачи песимизам, него прилике; у њима је његов коријен.

Тако видимо данас и велики таленат Чеховљев скоро сасвим песимизмом занесен — баш зато што је то велик и истински таленат, који осјећа и трпи страшне несреће, од којих пати руско друштво. Па и ако су мале приче Чеховљеве кабинетски формати његове карактеристике и детаљног сликања, окушаји сјајног стила и суптилне душевне анализе, — ваља узети само скицу: *Дјеца* или *Адонис* у руку — ипак Чехов обузима душе својих читалаца у дубини њиховој тек својим доцнијим дјелима.

У новели *Двобој* обрадио је Чехов један дубљи проблем, и приказао у слици побједиоца што триумфује у овом боју, комад правог људства. Још јасније се осјећа дубока меланхолија и немар за животом у *Мргодним људима* и у *Сумраку*. А све ово прешло је послије у мрогодну тугу и трагичност, што се најбоље види из Чеховљевих пошљедњих радова *Тежаци*, причом пуном живота и горког и истинског цртања морала — ово му је без сумње његово до сада најозбиљније и најзнаме-

нитије дјело — затим из дјела: *Мој живот* као и прошлог љета изашле приче *Човјек у корицама*, *Јагоде* и *Љубав*. Кроз све ове приче, поред све умјетничке им обраде, вије тако неки мрачан поглед презирања свјетског, да и читаоца обузме неки мучни и тешки осјећај, коме се не може отети. Чехов овдје црта само мрачне стране живота, он непрестано звецка са ланцима, које свако мање или више о себи носи, он износи живот као мутан, наоблачен дан у пустој и снијегом покривеној Тундри. И пошљедње приче Чеховљеве написане су потпуно стилистички и карактеристички.

Љубимац читалачке публике, Чехов, није у критици увијек хваљен, а нарочито нијесу похваљени његови *Тежаци* од оне клике људи, којих неће нестати, и који у руској држави виде све да је добро. Они су га жестоко напали, што да богме писац није ни у шта зарезивао. Жеља би била, а и нада се, да ће тако јаки таленат као што је Чеховљев прекалити се у овом сумњивом песимизму посматрања на свијет, и своме народу дати дјела, достојна његова талента, која ће показати пута, како да извојује себи више идеале, слободну културу и образованост.

Антон Павловић Чехов родио се 1859 године у Таланрогу на Азовском мору од једне трговачке породице. Прво своје васпитање стекао је у својој родитељској кући, сврши гимназију у свом родном мјесту и оде у Москву на универзу, гдје је медицинске студије абсолвирао. За вријеме цијелог свога школовања, не само да је себе издржавао својим литерарним радом и давањем часова другима, него је издржавао и своју многобројну породицу, која се састојала из родитеља и млађе му браће. Његов рад на науци и свакидање бриге: како да збрине читаву једну породицу, било је мучно и тешко. Ове ране бриге у тако младим годинама дале су клицу данашњему побољевању. Његови књижевни радови јавили се прво у руским хумористичним журналима, а за тијем у *Новом Времену*.

Особина његовог пјесничког рада је и то, да он не ради од времена до времена очекујући „импресије“, него сваки дан у одређене часе при свом писаћем столу неуморно пише. Сваки свој рад сам препише и сваки прође кроз преради и коректуру. Још ваља споменути да је Чехов и на драмској књижевности с успјехом радио. Његова најбоља дјела су *Иванов* и *Галеб*

Ј. П.

Живот и обичаји српскога народа

Народне празновјерице у Херцеговини

— пише **Осман А. Ћикић** —

Враг (ђаво, шејтан). Враг је по мишљењу нашег српског народа, зао дух, којег је Бог проклео и дао му моћ, да се може претварати у све људске и животињске облике. У његовом правом облику човјек га не може видјети, а да не умре. Он се људима појављује највише као Црнац, који има очи дугуљасте, као бајам, нос велик са једном ноздрвом, т. ј. нема прјечке, која дијели једну ноздрву од друге. Усне са му врло дебеле и раширене, да му се зуби увијек виде, те се свјетлуцају као жива жерава. Иначе је враг као вјетар, те се не може видјети, а задатак му је да људе на зло наврађа. Доста слично овоме причају и религије, те мислим, да је српски народ у Херцеговини примио ово вјеровање у врага (ђавола, шејтана) од својих свештеника.

Једну причу о ђаволима, коју сам чуо на Буни (у Херцеговини) и коју са чврстом вјером вјерују бунски сељани, доносим овдје:

За вријеме Али-паше Ризванбеговића-

Сточевића, херцеговачког везира, који је имао љетниковац на Буни био је неки Мујо Вочић, његов баштован. Један пут, по некој прешној ствари пошље Али-паша Мују у Мостар обноћ. Он ујаше на коња и крене уз Бишће. Баш на половину пута под селом Вртијешом, близу Неретве, стоји православно гробље. У томе гробљу, веле, да се „појављује". Кад је Мујо стигао до овог гробља искоче из гробља два Арапина и ухвате му коња за дизгине. Мујо, како не бијаше човјек страшљив, упита их, шта хоће, те кад не доби другог одговора осим њиховог грозног смијања, повади малу пушку од појаса и опали између ушију коњских, а међу њих. Пушка врисну, али јој се сва цијев распрште, а Арапи ни хабера, већ једнако држе коња за дизгине и церекају се. Кад је Мујо опалио пушку, на пуцањ његов залају пашчад у Вртијешу, а Мујо, кад се окрену на страну откуд се чујаше лавеж, видје гдје је читаво поље прекривено Арапима, који су били разне величине: од једног палца, па који до неба докрећу главом. На један пут створи се преко Неретве златан мост и цијела ова хордија пође према мосту, а она два Арапа поведу и његовог коња тамо. Он поче викати, не би ли му когод дошао у помоћ. За тим хтједе сићи с коња, али га она два Арапа ухватише чврсто за ноге и недадоше му. И довели су га до моста и опет га натраг вратили, и опет га одвели к мосту и вратили. Тако неколико пута. Мују остави памет и, (он тако причаше), више ништа није знао, шта се с њиме ради. Само је чуо, кад су запјевали у Вртијешу пијевци и они се разбјегли, а њега полумртвога коњ донио на Буну. Сјутра дан био је махнит (луд) и послије много лијечења, излијечише га некакве хоџе. Кад се је опаметио он је ово причао.

Из ове приче се види да врагови воле човјека излудити. Они излуђују обично људе добре, јер зли људи и онако су њихови. Они се, како ова прича казује, разбјегавају од пјевања пијеваца. Њихово је мјесто свуда, т. ј. на сваком се мјесту могу појавити.

Џин. — Српском народу у Херцеговини, мислим да је муслиманска религија дала *џина*, јер њега мало и налазимо код православног и католичког елемента. У Узељу најприје џина, како га прича мусломанска вјера, а по том шта вели о њему народ.

Џин је по мусломанском предању створење божје, који је исто као и враг, као хава (зрак), те се не може видјети осим у другом облику. Дакле и он се претвара. И он се може претворити како у сваког човјека, тако и у сваку животињу. Њега има свих вјероисповијести, као год и људи. Њих има добрих и злих — опет као и људи. У својој вјери Богу се моле као и људи. Добри џини не чине никоме зло, као год ни добри људи, дочим зли чине како један другом између себе, тако и људима. — Толико о њему исламска религија. А да видимо сада како народ о њему прича.

Као исламска религија, тако и народ узимље џински прави лик као ваздух, док се људима појављује у свим могућим људским и животињским ликовима. Само се разликује од човјека, дакако кад је у његовом лику, тијем, што има очи дугуљасте, али не као у врага хоризонтално, него вертикално; затим кад трчи, из њега сипље ватра, да може све, куда прође, попалити. По народном вјеровању џинови имаду такођер разне вјероисповијести, те људима обично зло чине џини, који нијесу његове вјере. А најгори од свијех џинова, вели народ, вјере је чивутске. Џин се може у човјека увући, те се у њему и плодити. Кад је џин у човјеку, говори из њега другим гласом. Ја сам сам слушао кад из једног човјека (неког Хасана Дрљевића из Мостара), говори један друкчији глас, те он вели, да није његов, и каже људима, да тај глас не слушају, ако им што ружно рекне. Овај глас из њега (он би се мучио кад би из њега излазио) причао би, како је њему лијепо унутра, те како не ће

излазити, јер је начинио себи све згоде за живот. И кажу, да је у њему био џин Чивутин. Џин се са човјеком исте вјере може и спријатељити, те му казивати сваке тајне.

Тако је био неки Нухан-ага Дивљан из села Габеле, који је седам година са џинима муслиманског закона ходао. Он је могао за ноћ да оде и врати се чак у Цариград и да то посвједочи, узимао је ствари које ће понијети некоме тамо. Код џина је био, веле, чауш. Он прича, да џини имаду свога цара и цијелу уредбу у војсци као и људи. И они се разбјегавају од пјевања пијеваца.

Џини станују по пустим кућама, по рушевинама, буништима, горама и крај вода.

За спашење, како од ђаволске, тако и од џинске напасти пишу свештеници све три вјере т. зв. *записе*, који се употребљују на разне начине.

(НАСТАВИЋЕ СЕ.)

Оцјене и прикази

Летопис Матице Српске.

Књига 189. Свеска друга 1896. Уређује Милан Савић. У Нов. Саду 1898. Цијена 70 нч.

Успомена је стогодишњице Шафарикова рођења прослављена по цијелом словенском свијету 1. (13.) маја 1895. год., а тај дан није ни у нас Срба остао неопажен. Многи су се српски листови сјетили на тај дан тога великог Словенина, који је прве године свога научничког рада провео на српскоме огњишту. Али то није било доста. Наши се листови сјећају на такав начин прослављања и којег другог великог човјека, којега се заслуге по српски народ не могу никако упоредити заслугама Шафариковим. Шафариково се славље морало у српском народу прославити на много свечанији, достојнији начин. Бригу око те прославе преузела је на се Матица Српска, а њој је то најбоље и доликовало, јер ни једно наше ни књижевно ни научничко друштво не веже толико успомене на П. Ј. Шафарика колико баш Матицу. Шафарик је био један лист онога трифолија који је 1825. основао Сербски Летопис а 1826. и саму данашњу Матицу Српску.

Матица је одлучила да читаву једну свеску свога Летописа посвети успомени П. Ј. Шафарика, а ту ми свеску имамо данас пред собом. Што је не добисмо још прије двије и по године него истом пред конац 1898., томе је узрок то, што је ненадна смрт отела српској књиги ваљана радника и научника дра. Ђорђа С. Ђорђевића, који је био на се преузео да изради за Летопис опширан чланак о животу и раду П. Ј. Шафарика. Истом, кад се доценат Велике Школе Сима А. Томића примио да настави и доврши започети рад Ђорђевићев, бијаше Матица у стању да изда ову свеску свога Летописа.

Рад је Томићев у овој свесци и опсегом и садржином својом понајзамашнији. Он заузима више од половине саме књиге, од стр. 114 до 233., те нам не може бити ни најмање криво, што смо ради тога чланка морали да на сами Летопис тако дуго чекамо. Натпис му је: „Павле Јосиф Шафарик, биографско-историјска слика. Почео † др. Ђорђе С. Ђорђевић, наставио и израдио Сима А. Томић.“ При изради је овога чланка одступио Томић од основе пок. Ђорђевића, који је био прикупио многобројну грађу за свој рад. Он је био одлучио да у једном чланку обухвати четири одсјека, који би се односили на Шафарика и то: биографију, преглед књижевног и научног рада, Шафарикове помагаче и библиографију Шафарикову. Томић је одбацио ова два задња одсјека те обрадио само прва два. Ова је биографија највећим дијелом из пера Томићева, јер он сам вели да је из започетога посла покојникова могао употребити само основу за биографију Шафарикову до одласка његова у Праг. Други чланак Томићев: Књижевни и научни рад П. Ј. Шафарика биће раздијељен на четири свеске Летописа за год. 1899.

Живот и рад великог словенског научника П. Ј. Шафарика није тако непознат словенском ученом свијету. О њему се

писало много; највише у Чеха а за тијем у Руса. Осим тога је и год. 1895., приликом саме прославе, писано о Шафарику врло много, а од свих најновијих радова заузима највиђеније мјесто дјело проф. Конст. Јиречека под натписом P. J. Šafarik mezi Jihoslovani. Знатне су такођер радње и других словенских научника као што су у Чеха: Хануш, Влчек, Брандл, Јос. Јиречек, Војт. Шафарик и Масарик, а у Руса: Лавров, Кулаковски, Котљаревски и Ал. Ник. Пипин. Покрај тих су радња од врло велике важности, нарочито по биографију, писма Шафарикова која је писао знаменитим људима свога времена Колару, Палацком, Погодину и Бодјанском.

Покрај тако богате грађе и литературе за биографију и научни рад Шаф. српскоме књижевнику није било тешко написати српску биографију Шаф. Он је требао бити само еклектик, вриједна пчела, која ће из свега овога сакупити сок. Томић је извршио тај посао врло марљиво. Из његова се рада јасно види да је познат (осим неких изузетака) са цијелом литературом која говори о Шаф. Он ју је ваљано и зналачки употребио и пружио нам опширну, темељну и лијепу Шаф. биографију. Он је при својој радњи имао пред очима само потребе српскога народа, који је до данас слабо познавао човјека који први ствара српску научну књижевност. Томић и сам вели да за научни словенски свијет није створио овом биографијом ништа ново, јер се послије споменутих радова и не би могло у томе послу нешто ново створити, али, апстрахујући словенски научни свијет, Томић је учинио српској књизи велику услугу саставив овако исцрпан и опширан рад о Шаф. животу. Из ње ће моћи сваки Србин тачно упознати племениту душу, дивни карактер и гвоздену стрпљивост при научном раду овога великог и мисаоног Словенина. Још ће га више сви поштовати кад виде, с каквом је вољом и одушевљењем дошао Шаф. међу Србе, с каквим је уживањем радио у богатој научничкој ризници фрушкогорских манастира, какве је материјалне оскудице и физичка растројења стојички трпио међу маленим народом српским и ако га је раширених руку чекала моћна Русија.

Томић је раздијелио свој рад на пет дијелова. У првом се говори о младости Шаф. (114-126.); у другом о његову бављењу у Јени и Пожуну (126-138.); у трећем о бављењу и раду у Нов. Саду (138-174.); у четвртом о бављењу и раду у Прагу (174-205.); у петом о животу и раду од год. 1848. у напријед све до смрти Шаф. год. 1861. (205-233.) Дикција је фина и елегантна, па се за то и чита овај рад у сласт, као какав роман у коме је главни садржај научничка слава а онда истом животне патње великог словенског сина испод татранских висова. Подиже вриједност овој биографији још и то што се Томић дотакао и растумачио све културне и политичке прилике онога доба о коме говори у своме раду.

У расправи „П. Ј. Шафарик и српски језик" (стр. 85-112) приказао је проф. Р. Врховац Шаф. као лингвисту. Да се бави словенистиком као науком, први је потакао Шаф. Добровски својим дјелом: Slavin. Под утицајем Добровскога стоје из почетка и Шаф. и Копитар и ако се касније обојица удаљују од њега и надкриљују га. Тај се утицај Добровскога може дакле само констатовати, али су у ствари оба ова словенска научника автодидакти. И ако је Шаф. у цјелини свога рада више литерарни историчар него лингвиста, ипак је неоспорно да он спада међу прве лингвисте свога доба а и каснијих времена. Љубав се за том граном словенистике појавила у Шаф. свакако у Нов. Саду. Близина је фрушкогорских манастира са својим неоткривеним литерарним благом породила у Шаф. жељу да те књижевне драгоцјености истргне из заборава, а та је управо жеља стварала од њега мало по мало лингвисту који је ту своју способност показао најбоље у дјелу Serbische Lesekörner (1833. год.)

Иза њега и неколико Рајића и Соларића морамо Шаф. сматрати првијем, који уводи српске књижевне старине у науку, и то у озбиљну лингвистичку и историјску науку, јер ни један од учених Срба онога времена осим Вука није имао ни дара ни смисла за озбиљну науку о језику. Осим тих књижевних старина српских употребио је Шаф. у овом свом дјелу све оне тековине које су имале утицаја на словенистичку науку и које су долазиле из Њемачке и Русије: историјску словенистику (Востоков), историјску граматику (Грим) и у неколико компаративну филологију (Боп). Шаф. говори о српском језику са историјског гледишта, те је тиме

прешасник каснијим радовима Мајкова и Даничића. У том се своме дјелу бавио Шаф. понајвише полуковалима и назалима. Востоков је први од словенских научника, који је помоћу пољских назала доказао да су вокали ѫ и ѧ и у старом словенском језику били носни гласови, а с том се науком нијесу никако могли да сложе ни Добровски ни Копитар. Добровском је старо ѫ = у, а ѧ = ѥ; Копитару ѫ = отегнуто о, а ѧ = отегнуто е. Шаф. је потврдио науку Востоковљеву примјерима из књижевних старина српских, нарочито особним именима у латинској и грчкој транскрипцији.

Покрај овога што смо до сад навели, важно је ово дјело Шаф. и за борбу око књижевнога језика српског, коју је водио с једне стране Вук а с друге Светић и другови. Шаф. се није мијешао као партизан у ту борбу са више разлога, али је ипак стајао очито на Вуковој страни. То се види не само из „Пабирака“ него и из каснијег једног прегледа најновије књижевности илирских Словена у Ć. Č. M. од 1833., гдје кори Славеносрбе и њихову борбу против здраве Вукове науке. Шаф. „Пабирака“ и оног његовог хладног научног разлагања о историји српског језика нијесу Вукови противници никако разумјели и за то није могло то његово дјело да приведе крају те језичне борбе, све док није дошао Даничић и својијем „Ратом“ извојевао потпуну побједу Вуковој науци.

Заслуге су Шаф. по историјску страну српскога језика и по борбу за књижевни језик српски велике, а о тим заслугама управо и говори ова трећана расправа Врховчева.

„Које су прилике створиле Шафарикову историју српске књижевности“ (стр. 33-52) књижевни је прилог др. Кам. Суботића. Суботић води да рашчлањује своје радове, па тако није могао ни овај његов рад остати поштеђен од тога цјепкарења. Он га дијели на пет дијелова: карактер (34-37.), националитет (37-39.), књижевни утецаји (39-43.), клице историје српске књижевности (43-49.) и историја српске књижевности (49-52.) Ово рашчлањивање иде у карактеристику писања Суботићева, а на њој му нико ни мало и не завиди, нарочито при расправици од двадесет страница. Величина дакле материјала не приморава Суботића да цјепка свој рад; то је само његова књижевна пасија, која би се у научним радовима могла назвати играчком. Јер шта то значи у науци: писати научнички о *једном* знаменитом дјелу Шаф., па губити оволико ријечи око тумачења његова карактера и националитета? Тиме се само смеће с ума да се пише за Летопис, дакле за образованију класу српскога народа. Или зар ми не бисмо могли довољно тачно разумјети прилика које су створиле историју српске књижевности, а да нам није пишчев карактер ни националитет ни најмање познат? Осим тога, то описивање карактера и националитета Шаф. нема специјално у *овој* књизи Летописа свога правог смисла, кад је то све много прибранје, ријечије и пластичније исказано у радњи Томићевој. Врховац је могао знаочки написати своју малу расправу без претходне студије о карактеру и народности Шафариковој.

Ни сам натпис ове расправице не одговара правоме садржају. Све оне прилике које је споменуо Суботић нијесу створиле специјално историје српске књижевности него ово дјело, о коме говори Суботић у четвртом одјелку своје расправице. То је он и сам признао у овим ријечима: „Кад је (т. ј. истор. срп. књиж.) упоредимо са напред описаним одјелком о историји српске књижевности у опћој словенској историји, налазимо: да се из истог предграда развила, да је опширнији, прерађенији и зрелији наставак истог“ (стр. 49.) Ако постоји ово што написасмо, онда је натпис расправице погрешан или суфемистично речено: сувише специјалан. Утјецаји са стране на Шаф. створили су најприје историју књижевности словенске nach allen Mundarten, из ове се касније родила историја књижевности јужнословенске, у којој се налази историја књижевности српске о којој говори Суботић. Најприје дакле опћа *словенска*, а онда истом посебна *јужнословенска*. Утицај је био већ потпуно извршен при стварању оне прве. Под тим је утицајем задовољно Шаф. најприје потребе словенске а онда истом јужнословенске и српске; или, прилике, о којима Суботић говори, не стварају ни специјално јужнословенске историје *а камо ли* српске, него опћениту словенску. Касније рашчлањивање исте грађе не стоји више у каузалној вези са тим приликама, а у томе управо и лежи по-

тријешно специјализовање самога натписа ове расправице.

Рад је дра. Суботића доста мршав. Кад је већ и историји српске књижевности подарио један (пети) одсјек, требао је о њој више и опширније проговорити а не само на три странице. Требао је њој упоредити Јагићеву и Новаковићеву историју (Шурминове јамачно није имао при руци кад је састављао ову расправицу) и према њима одредити њезину ваљаност за оно доба кад је она била дотовљена. Те студије немамо од Суботића али нам је он мјесто ње дао у замјену студију о карактеру и националитету Шафарикову!

На стр. 1.-32. штампан је говор Ђорђа Магарашевића „У спомен П. Ј. Шафарику", који је писац говорио у сједници књижевног одјељења Матице Српске дана 1. (13.) маја 1895. Оваквим говорима прослављају чланови књижевног одјељења М. С. људе заслужне по српски народ. То је исто учинио и Магарашевић. У свом је панегиреском говору споменуо заслуге Шаф. за српски народ, прегледао у кратко његов научнички рад и оцртао његов мукотрпни живот. Говор се овај глатко чита — угодније га је изјвесно било слушати — јер даје доста јасну слику о појелини Шаф. појаве. Од говора се и не захтијева више.

Друга два прилога Магарашевића „Писма П. Ј. Шафарика и Адама Драгосављевића" (стр. 53-75.) и „Патронат српске новосадске гимназије узима у обрану П. Ј. Шафарика пред кр. угарским намесништвом 1824. год." доста су специјалне природе. Први износи преписку између Шаф. и Драгосав., која се највише тиче сакупљања књижевних старина српских, а други обрану, којом је патронат новосад. гимназије бранио свога директора пред угарском влашћу, која је хтјела да послије Магдине афере протјера са свију просвјетних завода наставнике протестанте. Патронат се дивно заузео за Шаф., тако, да је он изгубио само директорско мјесто, али је и на даље остао првим професором новосад. гимназије.

Колико је времена боравио Шаф. у Нов. Саду? Магарашевић (стр. 29.) и Томић (стр. 145.) веле четрнаест, а Суботић (стр. 35.) тринаест година. Она двојица узимљу превише, овај премало. У научним радовима не би смјело да буде тога лавирања. Наука је со ирво нешто прецизно. Шаф. је дошао у Нови Сад 15. септ. 1819., а отишао из њега 6. апр. 1833. год., а то је округлим бројем тринаест и по година.

Jaques.

Српске народне умотворине

из разних српских крајева прибиљежио и издао Никола Ст. Кукић. Српска Штампарија у Загребу.

Иза лијепе Грђићеве збирке „Смиље и Ковиље" ево нам и друге књиге српских народних умотворина. Но док у Грђићевој бијаху прикупљене само пјесме, дотле у овој има и приповиједака. Грђић је својом књигом доказао, да је неосновано мишљење оних, који веле, како данас више немамо онаких пјесама, какве је бесмртни Вук у своје збирке сакупио, јер баш у „Смиљу и Ковиљу" нашао је многи лијепи стручак из данашњих дана, који ће мало или ни мало слабије замирисати од онога Вукова.. И Кукић је изишао пред нас заиста са лијепом намјером: да и он који стручак отргне од заборава, но, на жалост, морамо признати да је од свега и остала — само лијепа намјера. Кукић нас ни из далека није могао задовољити, као што смо очекивали од њега, као од земљака незаборављеног проте Беговића, који нам даде тако дивних ствари, сакупљени из уста српскога народа у Хрватској и Славонији. *Јуначке пјесме* Кукићеве нити имају онога полета, ни снажнога нараза, којим се особито одликују српске народне пјесме у збиркама других скупљача. а, осим тога, и језик нам изгледа искварен, што, барем у оваким стварима, не би смјело бити. Напомињемо и то, да нам се све ове пјесме чине отприје познате, а нарочито *Паша Сердине* (варијанта пјесме *Лутница Богдан и војвода Драгојла*) *Јово и Мара* (види *Омер и Мејрима*) и *Женидба Стојана Јанковића*.

Ситне пјесме још су најљепше у овој збирци, но и те су, већином, прије штампаване по разним листовима и разним збиркама. Кукић опак не би погријешио, да је *само* њих оштампао у једној књижици.

Но у читавој овој збирци још су најслабије приповијетке. Тако н. пр. у првој причи *Кнежа* славе се подвизи једнога лупежа, што је, по нашем скромном мишљењу, врло штетно, па макар скупљач

при крају изводио и неко „нравоучење“ (што је сасвим сувишно). Остале пак приче као: *Ни у гори не говори, Кадија и сељак, Рис, вук и човјек, Са таљега краја, Здравље и веселе, Тек што није зино, Ишао примити закон, Како кад, Лисица и јазавац, О лисици и дивљем прасцу, Вуку, зечу и мећеду, Наод* све су штампане прије и то највише у „Босанској Вили“ првих година, а само неколике њих има, које су нештампане, но те су знатно слабије.

Па ипак, након свију замјерака, ми ипак не осуђујемо Кукића, што се појавио са овом књигом. Као писмену Србину, била му је дужност, да чува наше народно благо, да не западa у руке туђинца, који га лакомо и шовинистички отимљу и својим рођеним називљу. Ми смо само хтјели да му напоменемо, како би се унапријед сачувао од сличних погрешака и бирао само оно, што је лијепо, ново и одабрано. **Ц. Ц.**

КРОНИКА

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Д-р. Алекс. Љ. Митровић. **Са Ватаве на Ниагару.** I. Прештампано из *Српског Гласа*. Задар. Штампарија Шпире Артале 1898. Цијена 70 новч.

Ова књига не иде у ред путописа у правом смислу те ријечи, у смислу како та схваћа теорија књижевности. Њоме се то није, по цијелом изгледу, ни хтјело; али се њоме пружила потпуна слика велике и историјски знамените једне словенске свечаности — прославе Палацког, у којој је својим одличним представницима узео удјела и српски народ. Недостатке у елеганцији стила у овој књизи, надокнађује младићко патриотско српско одушевљење пишчево, којим је она прожмана и који оно даје нарочиту драж. Слично г. Марку Цару, г. Митровић нас упознаје са многим личностима особито видним и истакнутим у оним данима. Не мимоилази ни њеста ни догађаја, нити и један тренутак, за који држи да је од оне важне, а да не баци на њ своје политичарске и историчарске свјетлости. Писац и ако се види свугдје само као публициста, ипак је знао да уклони сваки тренут досаде (којој се у тим приликама не могоше отети извјесни његови претходници) и да својем говору дадне неку лежерну приповједачку технику. То је један разлог с којег се ово дјело чита са истрајним интересом.

Куд се ђеде народно благо? У 9. броју ланске *Зоре* понудили смо нашим издавачким штампаријама једну књигу која би се звала *Херцеговачки бисер*. Те пјесме оцијенили смо у кратким потезима, а препоручили смо је једно с тога што би њено издање пало у дане када Матица Хрватска чини отворену отимачину с нашим народним пјесмама, а друго што је то *прва* књига пјесама коју издаје Мухамеданац и то *прва књига пјесама мухамеданских*. Истакосмо да њен сабирач (г. Осман А. Бикић) не тражи од издавача ништа више *осим да се књига изда*. Према томе је извјесно да трошкови око те књиге не би били толики да би издавач морао ризикирати и шта више, него што би добио с њом. Сваки дакле губитак бјеше искључен. — Но и поред све наше препоруке и нашег апеловања на њихову патриотску свијест, ни једна наша књижара не бјеше се нашла да се тога издавања прими. И према томе, мољи у нашем уредништву јели би једну лијепу збирку народног бисера, да нам скупљач, који је студент у Цариграду, не саопћи да је у тој недавно наишао ипак на издавача: ту збирку откупила је од њега Српска Краљевска Академија Наука у Београду, уз пристојан хонорар. — Као што смо обрекли у прећашњој биљешци, ми износимо сад тај факат на квалификацију!

Јубиларна књига: *Приморски обличја* од *С. Матавуља*. Издање српске књижаре и штампарије Браће М. Поповића у Новом саду 1899. Цијена 60 новчића. — Ово је заиста јубиларна књига. — Матавуљ је стекао себи гласа и славу првог српског живог приповиједача већ и својим досадањим обилатим радом, а овим албумом својих поморских сличица показао је савршену обраду финог стила и њеноте сликарске умјетности. Оваки радови подичили би и најмодерније данашње свјетске књижевности. Биће нам мило ако узмогнемо донијети опширнију рецензију.

Издање је доста неукусно, и ако је лијеп материјал и папир и слова уложен у књигу. За чудо да многи издавачи српске књиге немају укуса!

Збирка Вука Ст. Караџића. У Н. Саду (Поповићи) 1899. Цијена 30 новч. — Ми смо осудили прву књигу овог *Бесцен блага* (Пјесме) за које издавач рече да су издане бајаги само за то да се спасу од отимача! Осуђујемо и ово издање опет с тога што се спасава *оно што је спашено* а не спасава се *оно што је незаштићено*. Питамо: зашто Поповићи не приме наш *Херцеговачки бисер* и што не укажу ту добру вољу оним скупљачима нар. умотворина у Босни и Херцеговини који имају богате и велике збирке и прича и пјесама а немају издавача? Зашто не учине то, па да им се узмогне њеровати да у њиховом издању ових књига има нешто друго, осим голе спекулације!?...

Први звуци лире. Песме. В. Ј. И. У Новом Саду. Српска штампарија Светозара Милетића 1898.

Први звуци лире нијесу ни толико нескладни као су *први*. Весео и ведар *дух* којим су испеване, издваја их из реда оне три четири књижице које бјеху у овом листу приказане лањске године. Квари их мјестимице неки усиљен *лет*, афектирани песимизам и филозофисање, као оно о људима: „Мрзиће се и сред хладна гроба!“ Није лијепа ни она слобода гдје се говори о вјетрићу: „Узданује, осушиће, орошене сукње (!) твоје...“ Мјестимице кваре иначе врло лаке стихове рђаво изабрани сликови. Но лијепо им доликује патриотско младићко одушевљење које је много мање афектирано него ли његова размишљања. Он, дођуше, признаје (што је лијепо од њега!) у пјесми „Жеља“ (стр. 29.)

Не тражим венац неумрле славе
Његовим сјајем да у свету синем,
Венац је створен за друговиће главе.

А као год што је њероватан овај потоњи стих, тако је њероватна и пишчева скромност, јер је књига сасвим наивно посвећена: „Јованџи и лепом имену њеном.“ Зато, све ако читаоци овим стиховима и не буду задовољни, биће задовољни он и Јованка. А пјеснику је јамачно и више стало до Јованке него до нас!...

Приповијетке Радоја М. Домановића. Књижара Мих. Костића из Пожаревца издала је књижевни оглас у којем позналце на књигу под горњим натписом. Цијена ће јој бити 80 п. дин. а скупљачима 20% рабата. Изискује 5-6 штампаних табака. Неке од ових приповиједака штампане су у *Делу*, нашој *Зори* и *Одјеку* и другим књиж. и пол. листовима. По приповијеци из „Зоре“ *На младама свијет остаје* (која ће изићи у тој свесци) наши читаоци познају овог младог и талентираног нашег писца, чије су прве приче јемство да се у њему развија приповједач прве врсте. Његов нарочито јак хумор, посматрање, лак и течан стил узрок је те је с првим редима пишчево име освојило интерес публике. С тога се радујемо издању његових приповиједака и препоручујемо их најтоплије.

Књига српских народних умотворина. Изишао је овај позив на претплату: Браћо мила и другжино драга! Пошло ми је за руком, да саберем по нашем српском народу неколико српских народних приповиједака. Да би их отео од заборава, приредио сам их за штампу под насловом: *Српске народне приповиједке*. — Књига ће бити готова до 22. Шабана (25. децембра) о. г., а цијена је 30 новч. или 80 пара динарских. Чист приход намијењен сам у корист подизања споменика српском пјеснику *Сими Милутиновићу-Сарајлији*. — Позивајући браћу, да се што више одазову са претплатом на ове приповијетке, поздрављам сву браћу, расуту по бијелом свијету. — Претплату ваља слати на моју адресу, а коме је то лакше може слати и на Прву Српску Штампарију Ристе Ј. Савића или уредништво *Босанске Виле*. Скупљачима дајем шести примјерак на дар. — Сарајево, мјесеца Рејепа 1316. (октобра 1898.) *Омер-бег Сулејманпашић-Скопљак*.

Ми унапријед топло препоручујемо ову лијепу књигу нашег брата Мухамеданца. До сад публиковане његове народне пјесме јемче за лијеп избор његов из неисцрпног извора наше српске народне поезије. А његово заузимање, да од отмичара туђина спасе које незаштићено зрнце српског блага, вриједно је сваке хвале. Кад књига изађе, проговорићемо о њој опширније.

Примљено на приказ: **Наука Христјанска** за ученике и ученице III. разреда основне школе (друго поправљено издање) написао Р. М. учитељ. Биоград издање Валожина 1897. Цијена 30 п. д.

Српски дом лист за забаву, поуку и књижевност, (Загреб, уредник Душан Рогић). Изишао је први број са овим садржајем: *Гдје је српски дом?* Пјесма Душана Рогића. *Сестрино сриће*. Приповијетка из Србије. *Пет њекова*. Пјесма Богдана-Крајишника. *На правом путу*. Приповијетка. *Не клони!* Пјесма Душана Рогића. *Значај и задатак књижевности*. Расправа. *Листак: Велик дар*. Деда-Мирково Причање. *Ако тамо но књижевности: „О Недићевој књижевној критици“. Једно језичко питање. Напомена.*

Биједни људи, приповијетке и слике из Горњо-Крајишког народног живота од Мизана Будисављевића, изишле ће наскоро из штампе. Писац сад позива на претплату, говорећи у позиву: „Живот овога дијела нашега народа врло је мало познат у лијепој књижевности, а баш садашњица овога народа, након развојачења Крајине, пуна је разнијех ствари за умјетничку обраду у причи. Стари дух, традиције, морал, тегобе и невоље сударише се с новијем приликама и неприликама, — и у тој природно-материјално-економној и просвјетној борби, на тој раскрсници ничу даномице борци, па или несломљивом јаком вољом побјеђују или очајне, погнуте главе падају пред јачијем силама. Љубав према овијем патницима и жеља, да упознам с овијем народом и друге, који га често пута криво разумију, нагнаше ме, да у цјелини општампам своје приповиједи.“ —

Г. Будисављевић је млад писац, али својим симпатичним стилом и срећно бираним мотивима, издваја од многих млађих припоједача. С тога бисмо се радовали да се скупљањем претплате потпомогне дјело са онако лијепо обиљеженом тежњом. Књиге са наручују у писца (M. Б. stud. phil. Zagreb, Medulićeva ulica br. 36.)

О српском језику

Онòмадне (код нас и онóмадне) у Вука значи само „dieser Tage". док код нас, поред тога значења, значи још што и прèкјучѐ, vorgestern, као што је и у Парчића, па би требало да се то има на уму кад се једаред успоставује Вуков Рјечник новим значењима оних ријечи што их је Вук покупио. Тако има код нас и прекòномадне (и прекономàдне [нема ни у Вука, ни у Парчића]) а значи четврти дан у на траг, н. пр. данас, јуче, онòмадне, прекòномадне. — У Вука опет има: данас, сјутра, ондан, (гдје стоји: „vide прексјутра, док прексјутра нема у реду ријечи, па ни у додатку), те код ове најпотпуне кели: „послије ондан дозвао та (или ћа) ондан, за тијем шалапа ондан" Код нас не опстоји ни једна од ове двије потпуне, али врсто прве — та (или ћа) ондан — нели се прекòндан и нема је у Вука, него само у Парчића, који је тумачи: „quatro giorni fa — четири дана на траг — а не четврти дан у напријед, као што код нас значи та ријеч, н. пр. данас, сјутра, ондан (или прèксјутра), прекòндан. Још треба да споменем да се под ријечју онòмадне код нас подразумијева искључиво vorgestern, а кад се пред њом дода „ту" (онòмадне', тада не значи vorgestern, него „ту неки дан". Као што видимо: све ситне крупнице.

У Херцег-Новоме, октобра 1898.

Вељко Радојевић

Нова Искра. Мјесто Гавриловићеве *Искре*, која је свршетком своје прве године престала излазити, почиње с нове године да излази лист исте врсте под горњим натписом. Примили смо **1.** број с овом садржином: 1. *Стојан Новаковић*, биографија написао проф. Момчило Иванић. **2.** *Двоје драгих*, њјесма Милорада Ј. Митровића; 3. *А хлеба?...* слика из живота, написао Рад. М. Домановић; 4. *Ах знам . . .* пјесма С. Д. Мајаловића; 5. *Анђео*, сличица из села, од Хенрика Сјенкјевича, превео с пољског Л. Кнежевић; 6. *Тамара* (М. Ј. Лермонтов) превео Р.; 7. *Нама писма*; 8. *Ја наше слике*; 9. *Кропика*. **Слике:** *Стојан Новаковић*, *Утопленица* (Б. Крстић), *Вече* (М. Мурат), *Гуслар* (Р. Вукановић), *Аморети* (У. Предић), *Самсонова младост* (Л. Бон), *Хенрик Сјенкјевић*. — *Нова Искра* излазиће два пута мјесечно: сваког 1. и 15. дана, на велику осмину сатиниране хартије. Цијена је за *Србију: годишње 16, полугодишње 8*, а *тромјесечно 4 динара. За иностранство: годишње 10 фор.* или *20 динара у злату*, а *полугодишње 5 фор.* или *10 динара у злату*. — Уредник је овог листа г. *Р. Ј. Одавић*, млади наш пјесник, уза свој Редакцијони Одбор. Прве бројеве *Нове Искре* приказаћемо сасвим читаоцима у опширнијој биљешци.

Стевана Ј. Јефтића скупљени списи. Књига I. Београд 1898. Цијена ?

Учитељски Пријатељ, зове се лист за разна учитељска питања који почиње излазити у Београду на *два* велика табака, *два* пута мјесечно а годишња цијена *само 1 круна*. Уредник *Сава М. Шибалић* у Београду.

Божићна печеница, приповиједка од *Стевана Сремца*. Београд, издање бившег уредништва *Гласника* за науку и забаву. Цијена 60 пара дин. — Лијепа ова прича, која се броји међу прворазредне Сремчева рада онога жанра, који му је стекао тако одличног гласа у српској књижевности, потврђује ону истину, да се прави писац већ у својим првијенцадима јавља у скоро пуној својој снази. Љепота Сремчева хумора и оштрог посматрачког духа и овдје је избила својственом његовом занимљивошћу.

Пјесму: Лептир над гробом, коју износимо у овом броју намијењено је наш дични Чика Змај *Невену* (гдје ће доцније изићи) но на нашу молбу уступио је најприје *Зори*.

Пчеларска Библиотека, св. V. *Американко* написао Јован Живановић. Ср. Карловци. Српска Манастирска Штампарија. 1898. Цијена 20 новч. У овој књизи, коју примамо на приказ, ријеч је о пчиначој реконструкцији американске кошнице (са њеном сликом).

Милићев гроб, слика из сеоског живота, написао *Мих. Сретеновић*. Издање штампарије и књиговезнице Павловић и Стојановић. Цијена 80 п. дин. — Мих. Сретеновић познат је читалачкој публици са својих прича: *Радетића Мара*, *Бисерка* и *Дјевојачки гроб*, а сад ево и једне опширније приче под горњим натписом. Побринућемо се за о овој књизи донесемо наскоро опширнију оцјену.

Српске Земљорадничке Задруге, *разговор Срба ратара о земљорадничким задругама* чуо и прибележио Павле Аршинов. Загреб 1898. Штампано у Српској Штампарији. Примамо на приказ ову поучну књигу коју препоручујемо свакоме нашем занатлији.

Хрватска

Učiteljski glas list za pouku i interese učiteljstva br. I. god. I. U Splitu. Izlazi 15. svakog mjeseca. Zapada na godinu 4 krune, na po godine 2 krune. Učiteljskim pripravnicima daje se iznimno za po cijene. Preplatu prima blagajnik, članke, dopise i vieści urednik. — Vlasnik i odgovorni urednik Ivan Bulić, blagajnik Fran Bradić. Prvi broj ovog lista dobismo na prikaz. Njegova odabrana sadržina preporučuje ga najbolje srpskim i hrvatskim učiteljima. Pravac ovog lista ogleda se y njegovim rijećima: milo nam je javiti da i mi držimo ćirilicu za narodno pismo, hrvatsko kano i srpsko, pa primimo li od koga sastavka tim pismom, rado ćemo ih štampati.

Чешка

Словенски Преглед зове се лист који је почео излазити у Прагу под уредништвом Адолфа Черног а који је зборник чланака, расправа и дописа из живота словенског. Излази са врло одабраном садржином. Упознаје свој народ са свиме што је знаменито у сувр. животу Словена. Нарочито су му лијепа писма из разних крајева словенских. Жалити је само што у ових првих пет бројева нема ни рјечи о српском народу и његовом књижевном и културном животу. Чланак *Z Bosny* под натписом *Muhamedanско Srbo-chrvatstvo* само је један тенденциозан и недотупован чланак неког Јања Трешњика (Jan Trešťik) који је писан у смислу *босанства*, и који не напоји словенског брата пружити само криво обавјештење о патриотској свијести наше браће Мухамеданаца.

Povest české literatury Napsal Jaroslav Vlček. V. Praze. 1897. 8° str. 428. Цијена?

СТРАНА

Њемачка

У пространој њемачкој књижевности, гдје за једну књижевну недјељу никне читава колекција романа и драма, никло је у посљедње вријеме неколико пјесничких дјела, која су предусретнута од њемачке критике са хвалом. То су прво: *Lasbarix*, eine Dichtung von Arthur Pfungst (Wohlfeile Volksausgabe. Berlin 1898, Ferd. Dümmlers Verlagsbuchhandlung. Preis 2.40 M., eleg. geb. 3,60 M.) Ово је дјело доказало, како неки један критичар, да још и данас може њемачка епика да у њемачкој поезији наће отмених својих представника, као што је Артур Пфунгст, који је написао ову „дивну филозофијску пјесму Ласкарис". Друга је књига: *Der Sang vom Mönchgut*, Dichtung in zehn Gesängen von Karl Strecker (Bergen auf Rügen. 1898. Verlag v. Ferdinand Becker. Preis ?) „Ово је једна величанствена пјесма моју. Ко га познаје и љуби он ће у овој пјесми чути потпун одјек његових шумних задова и лучких таласа". Друга су добро примљена дјела: *Ausgewählte Gedichte von Clemens Brentano* (Paderborn, Ferd. Schöningh. Mk. 1.40), затим: *Grüsse deutscher Dichter*. Sammlung der schönsten Dichtungen (Herausg. v. M. v. Hochfeld. Berlin, W. Bobac & Co. Pr. eleg. geb. M. 3.—) *Tage und Nächte* Gedichte von Adolf Donath (с једним писмом Борђа Брандеса) Berlin, Leipzig 1898. Цијена М. 1,50. „У овим стиховима лежи неки посебан, свој глас радосног расположења. Поетично је оригинално, префињено или нежно, а има тамо и од оног у њемачкој поезији тако ријетког наивног звука. Музика ових стихова развеселава ме; то је једна младалачка музика, која има нешто што нас обмањује, очарава. Затим недостатак: по мом укусу — одвећ мало пластике." Тако карактерише славни Брандес ово привлачење једног талентираног младог Бечлије. *In Seelen Einsamkeit*. Gedichte von Clara Eysell-Kilburger. (Verlag Ed. Moos, Erfurt 1898. Pr. ?) Један приказивач овог дјела вели: „Са стотине страна ове мале књиге излази нам у сусрет једна личност своје врсте, што много значи кад се то рекне у добром смислу ријечи. Живот, ког је преживјела, људи које срешаше и љубљаше све је то оставило трага у срцу пјесничином и њеним пјесмама. Али нешто велико што недостаје овој књизи, то је крајња недостатак форме. Грјешке против ритма, сакривени изрази, рђав слик, најобичније дућанске стране ријечи, то је оно што овим пјесмама удара на чело жиг баналности." А то је оно што, по мишљењу критичара, убија цијену овим иначе топлим и њежним пјесмама. — Изишла је и књига *Englische Dichter, Uebersetzungen nach Percy B. Thelley, Thomas Moore, John Kreats, Algernon Charles, Swinburne* und andern von G. Freiligrath. (Ott» Handel. Halle 1 M. geb. 1,25.) У историји преводилачке књижевности с енглеског на њемачки, добро је у Њемаца познато име пјесничине Фрајлиграт. Она пресађује овом књигом у своју књижевност најљепше цвијеће енглеског Парнаса. Трећина књиге посвећена је Шелеју, оном славном идеалисти чији огњени дух сагоријеваше у борби против традиција а у револуционарним сновима о слободи и слободе. Дивно пресведеним стиховима којима није ошшекен оригиналан сјај и хармонија, додана су потребна објашњавања појединих ђеста. Тако исто хвале се преводи Мурових пјесама о његовој несрећној отаџбини. Лијепи су преводи Бордсворта пјесника природе, а и других који су заступљени са неколико најљепших пјесама у овој књизи. Тако су ту заступљени и неки американски пјесници. — *Perlen der französischen Dichtung*. Von Heinrich Hitschmann. (Cöthen. Verlag v. P. Dünnehaupt 1898.) Овој се књизи више признаје среће у ваљаном препјевању него ли у избору пјесника и пјесама који је ту учињен. Многа перла у овом низу није баш никаква перла! *Der Tag hat sich geneigt*. Gedichte von Elsa Zimmerman. (Verlag von C. Pierson. Dresden 1898. Pr. ?) — Елза је Цимерман један таленат своје врсте у новој лирици њемачкој. Њен елегантан стил, њен језик, њена склоност мирни и красни ритам, то су њена својства, с којих је и ова књига нашла новолико одзива.

Vergissmeinnicht. Jahrbuch für die deutsche Jugend. Redigirt von J. G. Frimberger. Monatlich ein Heft. Herausgegeben von H. F. Grebert. Wien—Leipzig. Prvis jährlich fl. 2. Један број овог ђечјег листа примисмо на приказ.

Енглеска

Осим *Киплинга* који је данас посво љубимац енглеске публике постала су у најновије доба позната имена *May Kendall, Henry Wood, George Griffith* са својих романа који подигоше сензацију у Енглеској. „Turkisch Bonds", or the fight of faith under „The Greath Hssasin" написала је May Kendall у којој се пртају јади јерменског народа под турском влашћу: Henry Wood написао је Victor Jerenus a prosty of the Pauline Era. роман из живота св. Павла (тема: Како је Савле постао Павле); Georg Griffith написао је свој роман пун страхота под именом The Goldfinder, који је читан у свима крајевима Морске Краљевине.

Разно

Двадесетогодишњица српског музич. друштва у Дубровнику. У Дубровнику је прије двадесет година састављено музичко друштво од самих радника, који у овом малом времену што им преостаје ревносно долазе и уче се. само да осјећању образ себи и својима, те су дочекали радост да ових дана прославе двадесетогодишњицу свога успјешног рада. Прослава је испала на опће задовољство. Вриједни капелник г. Чижек спремио је за ову прилику два нова комада: *Вијенац српских пјесама*, који је посвећено заслужној управи и *Нову Коломајку*, коју је посвећено г. Мату Шарињу, заслужном дугогодишњем предсједнику.

Књижевно друштво „Гете" у Бечу, држало је у петак 25. нов. пр. г. свој састанак на ком је приватни доцент за словенску филологију на бечкој универзи,

др. Мурко, познати научник Словенац, држао предавање, које је важно нарочито по нас Србе. Тема је била тог говора: „Гете и српско народно пјеништво.“ Бесједник је са одушевљењем и одличним признањем говорио о пјесничком генију српског народа, те је његов говор слушан са највећом пажњом. Приписујући Вуку Караџићу највећу заслугу за то што је Гете, Талвј и други страни литерарни свијет био тако снимо заинтересован српском народном Музом, он приписује заслугу тијем приликама још и тај факат, што је српски народни говор постао говор књижевности. На предавању којим брат Словенац међ страним свијетом одаје признање нашем народу, Србство му мора бити истински захвално.

Предсједник Академије. Српска Академија Наука изабрала је бивше регента Јована Ристића себи за предсједника. Краљ је избор потврдио.

Јеврејска књижевност. У оној књижевној савременој историји свијем је непознато једна књижевност која би се назвала *јеврејска*. У најширим књижевним ревијама и магазинима европским нема данас рубрике за ту литературу и њене појаве. Међутим јеврејска литература, почињући тек од прије једног стољећа, развија се данас тихо али поступно, откривајући у себи велике таленте чија ће дјела без сумње продријети и стећи себи признања у књижевности свијех народа. Њемачки часопис *Aus Fremden Zungen* доноси у једном од потоњих бројева једну ваљану студију о *јеврејској књижевности*, из које сазнајемо да се она, почињући у Њемачкој, развила у Русији створивши себи центаре највише у Варшави и Одеси. „Хамелиц“ у Петрограду и „Хазефира“ у Варшави, два су публицистична органа која се много читају, а „Хашилоа“ је мјесечни часопис, уређен веома модерно и у стилу европских ревија. При томе има јеврејска књижевност своје богате Издавачке Задруге, које је веома ваљано помажу.

ЧИТУЛА

Јаков Петровић Полонски, † 18. окт. 1898.

У за-пушкинској епоси у руској пјесији најистакнутије мјесто заузимају Мајков, Фет и Полонски. Они су представници тог доба у пјесништву руском и држе се великим и даровитим ученицима Пушкиновим. Нарочито у Полонског, јаче него у свијех, огледање се утиши његовог учитеља и звук Пушкинових струна није остављао лиру Полонскога до његове смрти, мамећи на њима хармонију која бјеше освојила слух цијеле Русије. Бјеше друг Тургењева; с њим заједно писаше своје пјесме и пушташе их у свијет у истим годинама кад и Турњегев. Он се родио 1820., а већ четрдесете године овог стољећа бјеху доба његовог ствахног рода. Борба и патња бјеше његов живот. Сваки дан његов бјеше нова брига с новим потребама и невољама. Свршивши универзитет московски, њему бјеше бринути се и радити за своју породицу. Прва књига његових пјесама, и поред тога што бјеше лијепо примљена и предусретнута хвалом критике и њеног главног представника Бјелинског, ипак не могаше да му дадне јемства за дали бољедан живот. Невоља га је гонила из Одесе у Тифлис (гдје је написао дивне пјесме са кавкаским мотивима) а одатле у Петроград гдје је био уредник *Руског Слова* а, да ваће себи материјалног опстанка, буде и чиновник у цензурском комитету. — Мало је пјесника и српских и страних којима овака борба није помрачила погледа на свијет, а срце испуњена огорченошћу, душу песимизмом. Подносећи је из тијех тешкијех дана извио своју душу сачувану, и неозлијеђену своју љубав за људе. Доброта, која проклима сав његов живот и сву његову пјесију, дозвао с њим до гроба. Благост, мекота, и јак његов религијозан осјећај надазе у његовим дјелима грацијозну елоквенцију и „одблесак Пушкинске савршености“ како рече за њ. Тургењев. Доброта бјеше стихија с којом се бјеше сродила његова душа; љубав за људе, за ближње, бјеше глас његове Музе, која бјеше Муза мира. А он пјеваше „пјатнително сладко“. У његовој души и његовој пјесији огледаше се међутим сво његово вријеме, срећа и туга његове отаџбине. Но његов лични бол, његова недаћа не наће у његовој пјесији никад клетве на људе.

И жизнь казалась мнѣ суровой глубиной,
С поверхностью, которая свѣтла.

Но над храним дубинама живота он ипак виђаше *свијетлу површину*. Томе није од мале користи била његова дубока религија. „Благо оном ко има два слуха: да чује и црквено звоно и древни глас духа“. У тим се ријечима огледа његово сједињавање човјека, вјере, науке и прогреса, — стања темперамената његове пјесије.

Једну малу пјесму за примјер његове нежне и топле лире наносимо овдје у пријеводу г. С., нашег поштованог сурадника.

НА ГРОБУ

Сто ће дјета прећи; гроб забораваће
Што је варат грубо, трагом ће се скрити,
И пут туда проће и на трошном праху
Дуб широки гране своје ће разапети.
Он ће гордо шумит' густим врхом својим
И жалибе своје дубравцо младе.
Ту ће сједит' они у почеру касне —
Замишљено гледат' у звијездје јасно
И шум густа лишћа разумјеће тада . . .

Окица Глушчевић, дотогодишњи уредник *Одјека* и познати преводилац Бајрона и Љермонтова, умро је 2. децембра 1898. у Биограду. Покојник је Херцеговац. О његовом породубљном животу и ваљаним дјелима доцније ћемо проговорити опширније.

САДРЖАЈ: Од Уредника: *Српски Литерарни Конгрес.* — **Пјесме:** Змај Јован Јовановић: *Лентир над гробом.* — Милета Јакшић: *Последње руже.* — Алекса Шантић: *Поиле много година.* — Илија Белесијин: *Издајица*, балада. — Божа Св. Николајевић: *Ноћ*, Госпођици О. П. — Сокољанин: *Ноћ.* — **Приповиједтке:** А. Г. Матош: *Мит.* — Младен Смиљанић: *Изиђа*, прича из Босне. — **Поука:** Миленко М. Вукићевић: *Тврдица-Алија.* — Јован Дучић: *Адам Мицкијевић* (1798—1855). — Ј. П.: *Антон Чехов* Руски Мопасан (пријевод). — **Живот и обичаји српскога народа:** Осман А. Бикић: *Народне пранонођетке у Херцеговини.* — **Оцјене и прикази:** *Летопис Матице Српске*, оцјењује Јаџић. — *Српске народне умотворине* приказује Ц. Ц. — **Кроника:** *Књижевност.* — *Разно.* — *Читула.*

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Касића у Мостару, Дворска Књижарница Мите Стојића у Биограду и сва њена подружница. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Претплата овдека стаје 40 новчића. — Према трговачкој и другој оглаше, рачунајући од петит-редка у једном стуиу и то: за једно оглашавање по 6 новч., за три оглашавања по 4 новч., а за више од три пута, као и за огласи на читавој страни, знатно јефтиније. За стални пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљежнице.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРИЈИ И ПРИ ВОС.-ХЕРЦ. СВИЈЕТЛО-ШТАМПАРСКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КАСИЋА У МОСТАРУ. 99.

Год. IV. Бр. II.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ДУЧИЋ

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена јој је: на читаву годину 4 фор. или 9 д., за пола 2 фор. или 5 д.

У МОСТАРУ, 1. ФЕБРУАРА 1899.

О ШИРЕЊУ СРПСКЕ КЊИГЕ

Дискусија о пријекој потреби Литерарног Конгреса у несређеним приликама српске књижевности примиче се крају. Увиђавни и позвани књижевни кругови узеће на себе иницијативу за припрему и сазив овог Конгреса. То је њихова патриотска дужност!

Према Књижевном Конгресу, као стабилном средишту и бригевођи српске књиге, с једне стране, стоји читалачка публика, српски народ, с друге стране, очекујући утјецај ове благотворне установе.

Вентилирајући појединци ово питање у чланцима, који се за прошле три године махомице јављаху у *Бранковом Колу*, *Србобрану*, *Застави*, Биоградском *Народу*, *Obzoru*, *Vienci* и *Зори*, расправљало се са начелног гледишта о природи и карактеру самога Конгреса и о програму његовог унутрашњег задатка. Господин Стојан Новаковић обзирући се на мој чланак „Божитњи поклон“* написао је у трећем броју *Бранкова Кола* од ове године значајан чланак „Српска Књига“, у коме је, напоминући мане и анархију самих књижевника, дао Књижевном Конгресу лијепа материјала да расправља и да се о свом задатку брине.

Но циљ је Литерарног Конгреса, осим свог унутрашњег рада за добро српске књиге још и то, да развије што интензивнију узајамност потпоре између себе и читалачке публике. Књижевни Конгрес има да послужи као извор чисте и прекаљене књижевности, одакле ће *извјесни фактори* имати да црпе српску књигу, да је у што обилатијој мјери раздијеле народу као „још једино поуздано оружје којим се — народ — може без престанка борити за свој опстанак, за своје завјетне мисли, за своје уједињење.“

Но и ако Литерарни Конгрес мора имати ово нарочито на уму, он ни-

* *ЗОРА* за 1898 годину, децембарска свеска.

како не може примити на себе улогу ове административне стране ширења књиге, јер таково тијело ваља сву своју интелектуалну снагу и личне дарове да посвети искључиво усавршавању и њези саме књижевности.

Између њега и народа мора бити једна посредна копча, која ће их везивати, мора бити спроводна цијев кроз коју ће Конгрес своје интенције инфлуисати на публику.

Тај посредни фактор мора бити потпора, мора бити готов да послужи идеји Конгреса. *А тај фактор мора се слично организовати, да би уједињеним силама што јаче могао извести своју мисију.*

Ко би био тај фактор?

То би били они људи из народа, који не владају књижевним пером, али су позвани да својом агилношћу принесу на олтар српске просвјете свој дио. То би била и она морална тијела српског народа, која имају своју просвјетну задаћу сама по себи.

Ови редци немају намјеру да дају готов нацрт удружења свију тих фактора и специјалан начин што подеснијег поступка, него да укажу прстом на изнјесне чињенице, које би оваком удружењу послужиле као згодан материјал.

За што се не би организовало једно *удружење пријатеља српске књиге*, које би, по изнјесном програму и плану, по свима крајевима српску књигу у опће ширило? Централа оваког удружења имала би своје повјереникe у сваком и најмањем мјесту, који би својим силама, а чистом љубављу према књизи, старали се, да јој што више прошире границе читалачког јој терена. Тако удружење бринуло би се за начине, којим би се цијељ растурivања најподесније могао постићи.

Широм цијелог Српства, раздијељеног географским границама, има једна установа, која је у свију, ако не једна и иста по својој природи, а оно врло слична; то су *црквене општине*. Годишњи прорачуни већине ових општина минимално засијецају годишње у стотине, те би мала жртва повишења ових прорачуна у корист црквених општинских библиотека, повисила распродају књиге за хиљаду егземплара више. Да би ова мисао продрла и да би се могла остварити, ваљало би да се брине о том поменуто тако једно удружење за распростирање српске књиге. Тиме би се помогло не само успјеху ширења књиге, него би се дала прилика и народу, коме је неприступачна икаква лектира, да завири рођеним очима у оно благо, које је од њега скривено по разним магазинима књижарских стоваришта.

Удружење за ширење књига нашло би згодног земљишта својој задаћи и у српским пјевачким друштвима. На разноврсним забавама преко године, којих број у Српству досиже защијело половину хиљаде, могла би се томболом и другим сличним начином, протурити књига у публику у огромној множини, а да нико при том не осјети и најмањи издатак или какву материјалну жртву.

Српска читалачка публика има своју карактерну црту да не купује књигу из неког унутрашњег нагона потребе, али је не ће ни одбити, ако јој се у згодном моменту принесе да је узме. Ову слабост морали би имати на уму сви они фактори, којима је на срцу српска књига и српска просвјета. Српске књижарнице, и ако већ по свом позиву и својој спекулативној трговачкој при-

рода имају да шире књигу, ваљало би да свој рад удесе много интензивније и да не пропусте ни једну згоду, ни један кутић, којем би било теже да на лак начин и брзу руку може набавити и најновије ствари српске књижевности. Стоваришта издавачка морају бити расута од највећих до најмањих партија по цијелом Српству, и мора се уклонити сваки иверак, који би сметао брзом и лаком саобраћају набављања сваке књиге. Концесиониране књижарнице* ваља коначно укинути, јер оне само сметају напретку књиге. Не смије се ићи за тим да се дижу књижарнице на штету књиге. Ако мора бити жртава, нека их књижарнице сносе ради користи српске књиге.

Преко годишњих празника на све стране разлијеће се *јато српских ђака средњих и виших школа* долазећи у додир са свима сталежима друштвеним, и као будући цвијет српске интелигенције, зар би имао и љепшу и лакшу једну патриотску задаћу да изврши, до да протури у свом кругу ма и најмању количину оног блага, које је и њему хљеб насушни. Српска књига нека му ни у данима одмора не буде заборављена.

Српски манастири, нарочито они у Фрушкој Гори, мила су мјеста сваком Србину, и он их радо полази, користећи се свесрдним гостољубљем њених настојатеља. Ове задужбине могле би послужити српској књизи, не пропуштајући прилике, да им сваки гост, успомене ради, понесе коју књигу са нарочитим знаком на њој, који би га потсјећао на оно неколико пријатних часова, проведених у овим питомим мјестима. А гост би се радо одужио увијек већим новчаним даром, но што је номинална вриједност књиге, чији би сувишак био тиха капља у ковчежић фонду Светога Саве или друге какве просвјетне задужбине.

Српска журналистика, која посвећује своје ступце и најнезнатнијим ситницама свјетскога метежа, могла би са много већим маром пропагисати за српску књигу, него што то данас чини. Има листова који нијесу у стању, ни пријепис са корица које књиге, ради приказа, да препишу, а о сталној рубрици, која би у већој мјери водила бригу о српској књижевности, нема ни спомена. Толико неинтересовање, мора се пребацити српској политичкој штампи тим прије, што она допире много више у све слојеве народне, него ма који књижевни лист. Мјесто биљежака „како је побјегао крокодил из менажерије“ и „како је умрла једна баба од сто година“, нека се донесе ма и најмањи приказ књиге, књижевног листа, — нека се ваљана ствар и прештампа, она ће постићи успјеха, а крокодили и бабе остаће и надаље само — крокодили и бабе.

Удружење пријатеља српске књиге имало би на уму ово неколико напомена, добачених без системе и одређене форме, и могло би још многу другу прилику, осим ових, употребити у корист свог задатка, у прилог српске књиге.

Semper.

* Књижарнице у Србији, једине су овлашћене да растурају државна издања. Зашто и све друге књижарнице не би имале право на то?

Моја пјесма

I.

Ја видим како неосјетно тоне
Млађаних дана узаврели шум,
И дивљи пламен немирнога срца
Суморни како поражава ум.

К'о јата ждрала што се на југ губе,
Најљепших дана видим журни лет —
Одлазе хитно у дане гдје оста
Небо без магле, без јесени цв'јет.

И пустош тиха испуњава храме,
Младости громке куд брујаше звон;
Кумири пали ... А сладосни занос?
Нит знам куд мину, нит куд оде он.

И трошност вјере, постојанство страсти,
Врлине чисте и гр'јехова бој, —
На челу печат сотонски и божји,
Ударен крјепко у постанак мој.

Ја видим да сам само слабо чедо
Гомиле пусте и времена свог;
У себи видим њино исто биће!
Небеса иста, један исти бог!

У младој души, гдје струјаше топло
Весела вјера и пламени над,
Ја видим гдје се разлива, ко р'јека,
Познања горког непознати јад.

II.

А мисô млада? Куд пол'јеће она
На мутном гробљу да оживи дан?
Куд ће у јаву, гдје истине кобне
Младости златне зам'јенише сан.?

У пустош људску хита л', тражећ' извор,
Заносној души да надахне лет;
Љубави цв'јеће тражи ли на ст'јени,
О коју с' разби многи санак свет?

Тражи ли љубав узвишену, чисту,
У смртној љусци што гине и мре?
Само је вјечна љубав према себи!
Ташта је варка оно друго све!

Све само санак, што очара душу
Тек с првом јавом да уцв'јели њу...
А да је има, нашто ли би јади
И мора суза нашто ли би ту?

На тржиштима, гдје се крчми она,
Тортуру, огањ откри страшни дан,
На којим вјечне испустише душе
И Богочовјек, Ђордано и Јан.

III.

Тражи ли Вјеру? Гле на бр'јегу пустом
Рујине стоје. То је древни храм.
Сад нико не зна за почетак његов
Ни ко му први обиљежи кам.

Ал' некад тамо ступало је смјерно
Скрушено људство с гр'јеховима свим;
Идоли страшни стајали су гордо
И жртве свете дизао се дим.

Сад ту је пустош. Жртвенике свете
Вјековски бршљан прекрио је густ!
Потомства руком идоли су пали,
И храм је ост'о обешчашћен, пуст . . .

О стубе златне и раскошне своде
Грмљаше молба и побожни пјев,
Док нејач, дјецу, предаваху огњу
Свирепог неба да ублаже гњев.

Не, мрачном земљом не пониче још'те
Божанска мисо и небески над;
А прошлост кад би била без чудеса,
Да ли би ико за њу знао сад!?

IV.

Тражи ли Правду? О, ја сам је позн'о,
Богињу свету коју посла рај!
Сањ'о сам дуго: трон узвишен њезин,
Подножја чија љуби вјечни мај.

И њу — на глави с ореолом чистом!
Побједним сјајем блиста њена сјен —
И људство слабо, с химнама на устма,
Гдје пузи смјерно у присјенак њен.

Пред њеним троном вјеровах да људство
Ко иго збаци праотачки гр'јех . . .
Вјеровах у братство... Ал' тај санак неста,
Сотонски злобни разбио га см'јех.

Младости санак одбјегнуо живо!
У мучном св'јету видио сам све:
Сотоне, зв'јери, силнике и моћне
Тек једно никад — само људе не!

И ја је видјех обнажену, б'једну,
У руци с трском, челом трња сплет;
Свештено лице окаљано видјех,
И чух — презрењем пратио је св'јет.

А њу кад видјех, окрунено чело
Гдје бурно диже кроз презрење, јад,
Себичност спазих гдје јој кида в'јенац
И како хули, како роп'че тад.

Хтједох да мразим... Ал' бједници, голи,
У чијем оку суза јада сја,
Љубав за људе они су ми спасли,
Да љутом мржњом не прекипим ја.

И њини јади оживише опет
Љубави моје замрзнули цв'јет!
И мислећ на њих, разум'јем што често
Пожудно хитам да обгрлим св'јет . . .

V.

Но ја што значим? Неопажен атом
Бачен у свемир, у вријеме, час,
Неизвјесно чија подиже ме рука,
Ни откуд ни чиј позвао ме глас.

Какве ли нити вежу ме за земљу
Постанка мога гдје је кућ'о трен?
Да л' по њем трага да оставим својег
Ил' минем само као глуха сјен?

Но да л' ћу и трун са жељезних брда
Болова људских да одбијем млад,
И само једну да убришем сузу,
И само један да одагнам јад?

Шта је мој позив? Невоље и боле
Уздахе јадних сазно је мој слух,
И ја сам плако за јадима њиним,
И с њима страда мој уцв'јељен дух.

Хоћу ли моћи као грјешни Браман
Ка Светој Р'јеци да приступим ја,
Обале чије китн ружа, лотос,
А свето небо у дубини сја.

И седам пута да залетим жудно
С грјесима људским у валове те,
Што теку тихо из костију Вишњег,
И да их сперем? Хоћу ли, ил' не?..

Док горски ланци, смарагдове горе,
С челом од сребра дижу горди стас
Над Светом Р'јеком...хоћу л' сирати душу,
И у њој чути Провиђења глас.

И крст спасења да понесем и ја
За тешким гр'јехом огрезнули род,
И пророк нада, пјесник утјешења,
Вјекова бољих да окусим плод.

И очи моје несане да виде
Свештену стазу куд ми ваља поћ'
С небеском зубљом у крјепосној руци
У људских јада и грјехова ноћ.

И мален камчић хоће л' ми се дати
Да спустим с вјером на обновљен храм,
С чијег михраба проговара братство
И свете правде одсијева плам?

VI.

Је л' то мој позив? Или жеље моје
Мој жарки занос, само ташт је сан,
Кој' мутну прошлост оставља пред јавом,
Што новог жића огласује дан.

Све жарке мисли хоће ли да легну
Смртника немоћ осјећајућ' сву,
Док гр'јех се диже и царује св'јетом
И живот људски дави се у злу?

И тамо, тамо, на ивици свега,
Склапајућ' очи да опазим тад:
Цирк шумни пунан и кесаре моћне
И како црни обнавља се јад —

Крв људску звјерје гдје пролива кивно
И ране тешке гдје отвара гр'јех...
Падају жртве оборене смрћу,
А цирком грми тапшtање и см'јех..!?

Јован Дучић.

Смрт

— Слика из сеоског живота у Србији —

— Раде М. Домановић —

Иван Тодоровић је ваљан сеоски домаћин. Већ му је близу шесет година, а кад му погледате прав стас, румене образе и светле очи, не бисте рекли ни педесет да има. Многи су завидели здрављу његову. Број година му ништа не сметаше да неуморним радом предходи синовима својим као пример вредноће. Мудром и строгом управом уз то учини да се задруга, којој се он старешина не поцепа. У кући је владао највећи ред. Он је пре зоре увек на ногама, те млађима изда наредбе шта ће ко тога дана радити после чега сваки одлази на свој одређени посао. Ако би се морало где ићи с колима даље од куће наредио би да се волови што ће се сутра укошкати добро одморе и нахране, а он би их два три пута преко-ноћ обишао, те видео имају ли хране и погледао у звезде, према којима одређује да ли је време поласку. Утежну стоку пазио је као и чељад своју и придавао епитет „ранитеља“.

—

Тако је ове године на неколико дана пред светог Саву наредио најстаријем сину да натовари двоја кола жита што ће отерати у Крагујевац да прода. Увече је било све спремно. Око три по поноћи изађе Иван из прегрејане собе само у кошуљама и стаде пред кућу, те погледа на звезде да ли је време путовању.

Ведра зимска ноћ. Мраз стегао па чујеш како церићи пуцкају у шуми, а чинити се да и звезде дрхте од хладноће.

Иван се стресе затим се почеша по глави и погледа опет небу...

— Време је! — изговори за се и хтеде ући у кућу. У том се чуше меденице из кошаре где су волови.

— Шта ли чине „моји ранитељи?“ — помисли Иван и отрча преко снега до кошаре.

—

Сутра дан је Иванова старица Стевана разговарала са својом пријом између осталога и ово:

— Ма нешто ми Иван од јутрос кућа и све га тера на жеђ! —

— Но, исто виш тако од ономад и мој Добро ништа не ваља: све трчи ватри .... Боли ли Ивана глава и жали ли се како му се гади? — вели прија Станија.

— Ма јок, нешто се не жали да му се гади, но га неки ђаво ушинуо под леву плећку, па вели кад динем, а оно ка ножем да га удариш!

— Редњичина убио га бог, тако се жали и Саво Перов — додаје Станија.

— Не знам шта му би од једном? — вели забринуто Стевана.

— Оно и године су, прија, па да ништа друго није. Ја баш ономад говорим са Добром за Ивана како паметно управља, па кажем: не дај, боже, кад би потегао да умре одма би се ови млађи изделили.

Стевана се замисли дубоко. За тим уздахну, одмахну главом и слеже раменима па једва чујно изговори:

— Шта бог да! С богом се не можемо бити! —

—

Иван је већ у велико болестан од запаљења плућа. Није више лежао у соби, већ као болесник крај огњишта. Крај узглавља му седи Стевана, а остали су укућани сваки на своме послу.

— Где је Марко? — упита Иван за најстаријег сина и закашља се увијајући се од болова.

— Ја му реко да оде до у воденицу да смеље мало стрмна брашна.

— Добро си урадила — вели Иван шапатом и ја сам мислио да ти то кажем.

— Има још доста пројина брашна, али нек се нађе и онога за сваки случај.... вели Стевана.

Обоје ућуташе, Само се чује како Ивану крчи у грудима. Он је размишљао шта ли би било од задруге да он умре и да ли би млађи умели све припремити што треба око сахране и даће. Срамота би било да оду људи не дочекани кад умре такав домаћин. У памети је прелазио све могуће, смртне случајеве и сећао се како је где било спремљено.

У том Стевана прекиде ћутање те продужи онде где мало час застаде.

— И Марко уморан тек се вратио из Крагујевца, али мора се ићи. Не дај боже да ти шта буде, па куд би дочекала људе са пројиним брашном.

— Затворите оно гараво назиме, да се урани — једва изговори Иван од бола мислећи у себи: „нек се нађе за сваки случај. Године су, а слаб сам, па срамота немати ничега у кући!“

— А ја рекла деци да затворе и хране оног белог вепрића....

— Немој њега, оставите га за приплод. Ја сам га за то оставио! — вели Иван једва изговарајући од болова.

Опет ућуташе. Дрва на ватри пуцкарају; Ивану кркља у прсима, по кат-што се закашље и јаукне од болова.

Стевана се опет нешто дубоко замисли и сузним очима гледаше на пламен од ватре.

—

Идућег дана је Марко ишао опет у Крагујевац. У путу се с једним својим сељаком овако разговарао....

— Шта ћеш ти Марко до Крагујевца? —

— Неке ствари да узимам —

— Па ти чини ми се ономад бејаше у Крагујевцу —

— Био сам но ми отац нешто слаб, па морам опет.

— Је л' много слаб?

— Много бога ми, а знаш стар човек, па недај боже зла случаја, а нестало у кући каве, шећера, свеће, те реко' да узмем све што ми треба...

— Шта ћеш да му чиниш!... Боље спремити све нек има, него да се брукаш!

— Имамо хвала богу и вина и ракије, самлео сам и брашна, па реко' да набавим и ове ситнице...

— Па јâ треба, брате, за таки случај, ка' за славу, а и боље још. То што му издаш за душу и његово нема ништа више, а човек текао целог века.

— Дај боже да се ово у здрављу поједе и попије — вели Марко и као да му се суза засветли у очима.

— Ама оно већ недај боже зла случаја, но тек разговарамо!

— Вала с богом се не можемо бити — додаде Марко.

Обојица ободоше коње и покасаше ћутке.

— Нешто ти се суља коњ! — вели онај Марку.

— Старокован! — одговори Марко после читавих неколико минута.

—

Иванова болест иде све на горе. Од јуче су почели већ неки и од суседа долазити.

Долазио је Никодије друг Иванов још од детињства и готово први сусед.

Уђе у кућу, поздрави се са свима редом. Млађи га ижљубише у руку, а за тим седе крај огњишта.

— Шта је томе матором? — пита он шалећи се.

— Бога ми не ваља ништа — вели Стевана.

— Ништа му неће бити без ушника — шали се опет Никодије а за тим поћута и озбиљније додаде:

— Вала смо се и наживели —

— Метите децо, те угрејите ракију за Никодија — вели Стевана.

— Ма ја нисам ни знао да је слаб, но ми јуче деца причају, па реко аjде да видим шта му је! —

Никодије приђе Ивану, дрмну га мало и рече:

— Аjде, бре, пи ову ракију не истежи се ту, док нисам узео штап, па ћеш да скочиш ка јелен —

Никодије се засмеја код тих речи, па се опет уозбиљи, поћута мало, па додаде тихим гласом.

— Море, па он истина слаб! —

— Ноћас смо му свећу палили, тако му беше дошло —

Никодије одмахну главом и не рече ништа.

— Не знам, да л' би било добро да оде Марко, да упита доктора за неки лек? — пита Стевана.

— Но баш слаб много.... Мучно богме да он преболи... Ал' опет нек иде Марко нек упита... Нема вајде много но тек човек да не жали после што није и то пробао! — вели Никодије и прими чашу грејанице што му послужише.

— Имате ли још колико товара ове ракије? — прекиде наново ћутање Никодије.

— Па имаће још око двадесет товара — вели један од синова Иванови —

— Много добра ракија.... Требали сте купити ракију за трошак и нако за случај, а ову да чувате. Подесила се у печењу много лепо. — опет ће Никодије.

—

Пала ноћ. Ивану све теже. Пренели га наново у собу, која је пуна родбине, пријатеља, суседа, познаника. Очекују час када ће умрети и дошли да чувају болесника. На дрвеном столу гори лојана свећа и слабо осветљава готово најближе предмете. На дувару о једном ексеру виси воштаница. Ту је наместила Стевана „да буде на мети" Она седи крај његове постеље и плаче. Синови стоје около ње гологлави, ћуте, стрепе и ослушкују сваки ропац болесна оца. По нека од суседских жена или који од људи приђе постељи, погледа, па тек одмахне главом и одмакне се те оде на своје место.

— Како му је питају остали —

— До зоре мучно да састави — чује се одговор и разговор се продужује где је и прекинут.

Никодије и још један од суседа разговарају о порезу и великим трошковима. Неки Симо Вељковић Иванов брат од тетке заспао у једном углу собе и хрче.

Неке од жена говоре о бојењу плетива.

Никодије прича даље како су ономад били на казану те пили, па кад су пошли кући, а Панто пао у неки јендек. Остали познаници болесникови почеше се смејати.

Симо се трже иза сна, зевну гласно, почеша се и зевну опет, па се диже те приђе болеснику и упита Марка онако сањив:

— Како је бату Иву —

Марко слеже раменима.

Настаде тишина, чује се лепо како болеснику крклја у грудима.

— Нема ништа од њега — поче Сима — исто тако мој покојни бабо... крча, крча, бог да га прости, па пред зору умре... Исто баш тако, као да гледам покојног баба....

— Тако је и покојни Закарије исто ка Иван био слаб, па умре и он сирома! — узе реч Никодијева жена.

— Но, кажем ти, обрати се њој Сима, тако мој бабо покојни крча, крча сирома, па пред зору умре бог да га прости — понови Сима своје мишљење, па се опет почеша по затиљку, зену гласно и оде у свој угао те кроз неколико тренутака опет захрка у сну.

—

Већ само што није зазорило. Петлови кукуречу и лупају крилима. Многи од гостију поспали или задремали, а тако и укућани. Само се Стевана држи будна и не одмиче се од постеље.

Поче се једно по једно будити. Поустајаше и укућани и искупише се у болесниковој соби.

Први зраци бледе зимске зоре забеле кроз малени прозор. Свећа догорела и угасила се. Осећа се задах лоја и густ млаз дима диже се у ваздух што се једва назире у првом освитку зорином.

Из суседне собе чује се детињи плач. То је најмлађе Иваново унуче.

Све се више и више развиђељава. Поустајала и деца, те цела кућа ври од дечјих гласића. Старији већ трче и по пољу.

Најмлађа снаха оде с бакрачима на извор. Прође поред прозора Иванове собе. Чује се како бакрачи лупарају на обрамници.

Иван отвори очи и нејасан, укочен поглед упре у прозоре. Подиже суху мртвачку руку и махну ка прозору.

— Ћеш да једеш нешто? — пита га Стевана тихо, меко.

Иван одмахну главом, а у грудима му све више крклја. Опет показа руком на прозор и нешто прошапута испрекидано.

— Мора да ће да отвориш прозор! — вели Никодије.

— Многи тако пред смрт ће да отворе прозоре. Зар их нешто гуши?! — вели неко од гостију.

Отворише прозор. Хладан ваздух јурну у собу, те као да освежи све ове што га чуваху.

Иван окрете главу на другу страну. Мало постоја па се опет окрете прозору и упре на поље поглед, диже једва руку и махну сину да дође ближе. Испрекидано прошапута неколико неразумљивих слогова.

Хтео је рећи да женско теле од шарене краве оставе за домазлук. Иначе је све друго наредио, још док му је лакше било.

У том се закашља и крв му јурну на уста. Иван понесе руку устима и рука му клону.....

Стевана закука, закукаше снахе, устумара се чељад, завриска ше унуци. Запалише воштаницу...

Иван је издахнуо.

Врањ-Бања, октобра 1896. г.

Клавдије

— Из далеке прошлости —

— написао **Н.** (Биоград). —

Тамна ноћ спустила се над вечитим Римом, а са тамних облака што се небом гомилаху, још је мрачнија изгледала. Капитол је био увијен огртачем ноћи, само што је с краја града допирала јасна светлост. Тамо негдје са лупом се отворише вратнице што гледају на улицу. Две дуге сенке, са факљама у рукама, појавише се испод каменитих сводова. За њима је ишла трећа слика, више личећи на авет, него на какво живо створење. То је бледа жена, измучена лица, одевена у издрте траље. Очи јој са очајничким страхом блуде по каменитим сводовима и са страхом се заустављају на војнике, који је спроводе из преторијанске тамнице. Један од њих, људескера са бакарним шлепом, гурну је испред себе.

— Напред!

Гвоздена се врата затворише, а несрећна се жена нађе сама на улици.

Сада је слободна, него куда да се крене и да се склони?

Дани тамновања завршили су се, али може ли, сме ли она да иде куда хоће, без дозволе?...

— Да идем... него куда?

И дубоко се једна жена замисли, а испред очију пружаше се грдан лавиринат улица и безбројних домова огромнога Рима и све се то губило у дубоку таму бурне ноћи...

* * *

На својим коленима млада Цинтија цуцкала је свога белоруког синчића. Нежна мајка га је заглила једном руком, а другом се налактила на сто претурајући по памети разне мисли. Њене велике лепе замишљене очи, погледале су нежно у мужа — а Клавдије јој је читао једну од старих Хомерових песама. Клавдије је добро читао грчки, што у то време није била реткост код Римљана, а те вечери његов је глас некако чудно, сетно звонио. Да је нешто Цезар Нерон ушао тог тренутка у собу код Клавдија и чуо како овај дивно чита, он би наредио да се казни тако опасан супарник у вештини.

На вратима дома зачу се лупа са улице. Шта, да није заиста Нерон пред вратима? — Таку посету могао је очекивати сваки Римљанин, који је, имао тако небески дивну жену, као што је Цинтија. Клавдије узеде малени жижак и отвори двери.

Бледа, измучена, дрхћући од зиме и страха ропска лица у одају уђе нека жена.

— Силвија! кликну Клавдије и ступи корак назад ужаснут. Ти?!

А домаћица Цинтија изиде јој на сусрет.

Могу ли да преноћим само код вас? Немам никога свога у Риму, а немам ни једног обола да би могла да платим за преноћиште, а ноћ је бурна — говораше жена слабим тупим гласом... Баш су ме сад пустили... година у тамници... Пизока су одали...

Мисли и речи јој се замрсише. Она боно јаукну. Нежна Цинтија је уведе у одају, предавши чедо своме мужу.

* * *

Те ноћи не би суђено никоме у дому Клавдијеву да одахне безбрижним сном. Облаци се гомилаху изнад његова дома и сама прорицања аугурова не би могла толику несрећу да му предскажу, каква је наишла на његов дом и разорила сву тиху срећу.

Тек што се Цинтија примирила, тек што је положила у постељу своју несрећну другарицу, која је изненада у ноћи затражила склоништа код ње; тек што је Клавдије престао љуљкати колевку у којој му је чедо почивало, а на вратима дома његова загрме страшна лупњава. Навесно, они који су лупали били су нестрпељиви.

У сандалама, покисли од пљуска, са плаштовима, у одају уђе неколико ликтора и преторијанских војника. Дивља лица у овом малом, нежном гњезду изгледаху страшна. Цинтију прожма самртни страх кад угледа те људе и она се са боним јауком баци на постељу чеду свом. Клавдије скрети руке и гледаше блед и мрачан ћутећи грозна дела бесног Цезара. Знао је да није ништа крив...

После пола сата у дому Клавдијеву ништа није остало на свом месту — све је било испретурано, разбацано. Дом опустео. Још се само чула уплашена вика јадног детета у последњој одаји; и то је био једини живи становник овог опустелог и разореног огњишта.

* * *

Страшно, ужасно је у сурим зидинама и сводовима градским. Кроз мали прозор у камену, једва су косо падали сунчани зраци у тамницу, озаравајући бледо лице бедне Цинтије. Ту је седела она, погурена сложивши руке на коленима. Црне власи, расуте, падале су по плећима, а велике очи изражаваху очајање и ужас. Брига за свог доброг мужа, за живот свог чеда, ужасна страдања и мучења, страшно су је изменуле. Изгледало јој је да се страшно море подиже све више и више и да се шире хладни таласи... и чује њихову рику, види пену како кипи; ти таласи ено покрише острво Навзикију и учини јој се да се на белом чуну носи над пучином морском, која је саранила срећу, сву срећу њену...

Прошло је два месеца. Настали су априлски календи, када спадоше тешки окови са руку Клавдијевих.

— У име великога Цезара, ти си слободан! рече му један ликтор. Велики Цезар жали што си, по погрешци, ти невино подвргнут затвору; сад је твоја невиност доказана. Иди! Иди и сећај се велике милости Цезарове!

— Где је љуба моја? Љуба моја, Цинтија моја где је? болно заусти Клавдије.

Ликтор пажљиво погледа Клавдија и спуштајући свој сноп прутева изусти.

— Иди! Њу не можемо пустити... она је полудела!

* * *

Тамна, мрачна времена грубог насиља ишчезла су за навек. Само још историк и песник нижу мрачне слике те ужасне епохе... Филозофи и мислиоци свих векова зажегли су неугасну буктињу човечности и светлост њена далеко се простире у све крајеве света...

Ал' кога она још није озарила? Кога??

Ђерзелез-Алија

— **Миленко М. Вукићевић** —

(наставак)

Да видимо сад шта вели народно предање о првом јунаштву Ђерзелез-Алије? — На поменутом мјесту г. К. Х. у својој збирци пјесама (I. књ. стр. 581.) вели ово о првом јунаштву овог чувеног јунака наше браће Мухамедоваца:

„Кад је султан имао битку са народом, који је у Бесарабији, гази Хузрев-бег је с Бошњацима био у тој бици. Једнога дана заметну се велика битка, у којој Турке са свију страна опколише. Гази Хузрев-бег, као гласовити јунак, борио се са својим непријатељима јуначки, јахао је на својем ату, држећи у руци голу сабљу и све обарајући и сјекући, што год му под руку дође: тако је мијешао по густом непријатељском табору. Бивши гази Хузрев-бег добро посустао, а непријатељи га опколили, већ се и сам бјеше одредио за жртву. Наједном опази газија једног јунака на доратасту коњу, који под њим летијаше као мува. Момак дотрча до газије и за неколико часова растријеби непријатеља око њега. Газија се стаде дивити његову јунаштву и лијепо му захвали, који га је ослободио од толике неприлике. Газија се бијаше лако обранио у десну руку, а Алија, јер је то био тај јунак, потеже чеврму, те газину руку замота. Онда се непознати јунак и даље прихвати посла и на својем дорату јурну међу непријатеље. Неко вријеме летијаше на бијесном дорату по логору непријатељеву, и не бијаше живе душе да би му на међану стануо. Куд год би ударио, отворио би сокак, да двоја кола могу проћи. Сви су Турци у њега гледали и дивили се његову јунаштву. За мало вријеме непријатељ даде плећа и побјеже, али јунак на дорату за један хип ишчезне изпред очију свима, који су га гледали и жељно очекивали, да се битка сврши, да га упознају, ко је и отклен је. Узалуд је газија питао и млађе опремао да га траже, све то забадава, јер је јунак испред очију толиког свијета ишчезао.

„Газија се поврати у Босну и дође у Сарајево својој кући, његова госпођа запита га о бици, како је било и како је у њојзи прошао, а он одговори да је добро било, и казао јој, да га је некакав непознати јунак у највећој бици од душмана спасао, па да њега није било, да би зацијело сва турска војска изгинула и он да би сам погинуо. Кад газија лијепо описа непознатога јунака, рече јој: „Кад сам се у тој бици ранио, он ми је својом чеврмом руку завио и ено је у бисагама, ће је чувам као успомену". Госпођа скочи и отвори бисаге, те извади чеврму сву крваву и погледа је, обрне је тамо амо и рече: „Господару, ја знадем ова чеврма чија је, али не знам како је у твоје руке дошла!" У великом чуду упита је газија: „Чија? Казуј боље!" Она му рече, да је ону чеврму њихову слуги Алији дала. Газија је упита ће је Алија овога и овога дана био, а она му рече, да два дана код куће није био, да је узајахао на коња и оборужао се, па је некуд отишао, а у које је доба дошао то не зна.

„Газија позове свога слугу Алију и чим му у собу ступи, скочи на ноге и рече му: „Драги Алија, колико си година код мене служио, да ти платим, па хајде од мене јер ти нијеси више за мене, нити сам ја достојан да ми више будеш слуга". Алија заплаче и замоли господара да и на даље код њега у служби остане. Сва му молба буде узалуд, лијепо се опрости и растану.

Од тога доба Алија је ишао те дије-

лио међане, као што се по народу пјева и приповиједа.

4. *Личности и јунаци, с којима Ђерзелез-Алија долази у додир по народном предању.* — Као год што је случај са другим јунацима наше народне поезије, тако је и са Алијом. Пјесме, које пјевају о њему, тако исто и приче, пуне су анахронизама. По пјесмама и приповијеткама видимо, да Алија долази у додир са српским хајдуцима, као са Старином Новаком, Дели-Радивојем, Новаковић Грујом. За тим са Краљевић Марком, Војводом Милошем, Бановић Секулом, Сибињанин Јанком, Змај-Деспотом Вуком, браћом Јакшићима и Тукулија баном. Од турских јунака и знаменитији личности помињу се уз Ђерзелеза у народним пјесмама и предањима *Гази Хузрев-бег, Хајдар-алај-бег, бег Љубовић, Порча од Авале*, некакав *хоџа Ђуприлија*, у Сарајеву, *Дакуб-паша*, босански везир и т. д. Кад се узме да су горе поменуте личности у разна времена живиле, које раставља једне од других по читаво стољеће, онда ће се лако појмити, да је у народној поезији и Ђерзелез оне исте судбе, које и многи други јунаци. Нећу се овдје обазирати на све горе поменуте јунаке, али поједина предања навешћу ради лакшег схватања онога, што доцније дође.

На прво мјесто изнијећу једно предање о односима између Краљевића Марка и Ђерзелез-Алије. Да видимо како су по народном причању постали побратими.

Краљевић Марко усни да му посестрима вила за руку доведе некаквог Турчина, па му рече: „Чујеш Марко, ово је Ђерзелез-Алија, побратими се с њиме, јер је бољи јунак од тебе". Марко се пробуди, сједне на постељу и стане љутит мислити, који ли је то бољи јунак од њега. Зарекне се да га тражи, неће и с њиме да окуша срећу јуначку. Сјутра дан рано повиче на слуге да му коња спреме. Узјаха и пође по бијелом свијету тражити, ко је тај, што је бољи јунак од њега. Исти такав сан усни и Алија, па и он пође тражити свог побратима Марка, али не на коњу, но се обуче у дервишко одијело и пјешице пође. У путу стигне још два дервиша, који истим путем гредијаху у истој намјери. Алија се не каза ко је, али им исприча, шта је у сну видио и рад чега се на пут кренуо. Она му два дервиша рекоше да су исто тако и они уснили и да се један од њих зове *Порча од Авале*, а други *Торак Алија*.

Саставши се тако, крену се сва тројица једним пољем. У даљини опазе гдје се диже прамен магле од прашине са земље. Они, гледајући ту маглу, настављаху даље свој пут. Облак од прашине све им ближе долажаше, док из магле испаде чудан јунак на шареном, плаховитом коњу, којега од силног зора бјеху биједе пјене попануле. Јунак добро оружан повика из грла јуначкога:

„Уклон'те се до три дервишине,
Да вам Шарац не учини квара!"

Чувши то сва три дервиша, уклоне се двојица с пута, али Ђерзелез остаде на средини:

Опет викну јунак са Шарина:
„Уклони се гола дервишино,
Да ти Шарац не учини квара!"
Дервиш ње, ништа не помета.
Ражљути се Краљевићу Марко,
Па потеже челични нацак,
Да удари голог дервишину,
Ал' се дервиш хитар догодио
Нацак му је на руку дочеко
И оте га из Маркових руку,
Па га баци у зелену траву.
То је Марку врло тешко било,
Па потеже перна буздована,
Да удари голог дервишину;
Дервиш топуз на руке дочека
Па и њега у траву бацио.

Тако исто прошао је Марко и са својом ћордом.

Кад је то видио Марко одјаше од Шарина и позове дервиша да пију вина, па онда да међан подијеле. Дервиш пристане, па кад се вина понапију скоче на ноге лагане па се ухвате у кости јуначке и Марко заморен силном дервишином ви-

кне посестриму вилу: „Ће си, вило, ниће те не било, зар не видиш ће ћу погинути?“ Али му вила не хтеде помоћи. Дервишина обори Марка, па му сједне на прса јуначка и стаде тражити од сабље комаће да му одсијече главу. Кад то видје Марко, рече голоме дервишу:

А Бога ти, незнана дејијо,
Кажи ми се ко си и окле си
Нека знадем од ког ћу гинути!“

Дервишина одговори:

Је си л' чуо шехер Сарајево,
У Сарај'ву бегову џамију,
Виш' џамије Шех-Синан-текију
Под текијом Ђерзелез-Алију;
Ја сам главом Ђерзелез-Алија.

На то Марко пролије сузе од очију па викне грлом јуначкијем:

Хвала Богу и данашњем дану,
Кад ја нађох свога побратима!
Ја сам, побро, Краљевићу Марко!“
Кад то чуо Ђерзелез-Алија,
Нема каде да са Марка сиђе,
Руке шири у чело га љуби.
Тада су се побре упознале.

Кад то виде она друга два дервиша, прију Марку те се изгрле, изљубе и поново побратиме. До тад бјеху непријатељи а од тада вјерни побратими.

(НАСТАВИЋЕ СЕ.)

Парче хљеба

— И. Н. Потапенко —

Недест Дементјевић — Алојев бјеше добар човјек... тако се изражаваху о њему сви, који га из ближе познаваху, и који имађаху с њиме било какве везе. Кад год се повела ријеч о њему говорило се: — Бадава што ти је Модест Алојев добар човјек,... само... да... — у осталом, он је ипак добар човјек!

А шта се, управо, разумијевало под тим неодређеним: „само... да...“ — то се не да у две ријечи испричати. Можда би било теже разјаснити какву најобичнију ствар, него изнијети факт: зашто је Модест Алојев добар човјек. Ево, да вам испричамо шта је у ствари.

Онда кад се о Модесту говорило да је то „добар човјек.. само... да...“ — и т. д., њему је било равно четрдесет година. Ход му је био брз, али некако несигуран, управо онакав, као што је ход каквог изљуженог писмоноше, а кад би му у ноге загледали, опазили би да се оне не могу баш најсигурније поуздати у се. Раста је био висока, мало погурен; кад би ишао а он се клатио. Носио је неки црни суртук; и зими и љети ишао је без огртача. А кад би га когод у сред љета запитао: да ли му је топло, а у сред зиме: да ли му је хладно, он би само слегао раменима и одговорио:

— Не мари? И јесте — и није...

У осталом, није ни у реду да се о томе говори. Још само треба додати, да су му ногавице на чакширама биле увијек отрцане, а потпетице на ципелама искривљене, — па да човјек имаде вјерну и потпуну слику Модеста Алојева.

Кад би га онако с леђа погледали учинио би утисак човјека крупне грађе, човјека здрава и јака; природа га је обдарила широким плећима, високим раменима, дебелим вратом, дугачким рукама, а он опет пустио на дугачко своје црне власи — па право чудо! А кад би га с лица погледали, увјерили би се, да он унутарњим способностима ни близу не одговара даровима, којима му је природа тијело украсила. Па онда: упала прса, лице са малим носом и танким уснама,

са не баш великим очима, са блиједим образима, чију мршавост не могаху сакрити ни ријетко порасли „бакенбарти“, — једном ријечју, бијаше то лице, које није говорило ни о гладовању, ни о превеликој ситости.

Такав бијаше Модест Алојев са своје спољашње стране; што се тиче унутарњих својстава, могло се само толико рећи, да је то добар човјек... само... да..., у осталом он је ипак добар човјек.

Било је, до душе, времена, кад се је о Модесу Алојеву говорило само толико, да је он „добар човјек“, не додавајући никаквих приречица, просто: добар човјек па крај! А то је било онда, док још бјеше у животу његова добра мамица, врло стара и врло поштена душа, која је све до смрти, као удова пуковниковица, теглила пензију. Док она бјеше у животу, Модест је Алојев имао и свој стан, и своју храну, и све, што је човјеку најпотребније. Становали су у неком забитом крају Петрограда; стан им је био скроман, а и храна им не бјеше богзна како раскошна, и, што је најгоре: — постило се то сва четири поста и сваке сриједе и петка. Модест се ипак за то осјећаше задовољним, једино што је о одијелу водио бригу. Али се и за то није морао не знам како старати, јер је имао старијега брата, који му је, од времена на вријеме, куповао час чакшире, час капут, час опет капу или ципеле. И тако је Модест у тим срећним по њега временима могао живити, па да се никоме не замјери; за то га његови познаници и држаху за човјека ријетке доброте.

Али је стара пуковниковица, као и сви ми, дужна да, раније или касније, оде са овога свијета, што је она можда и без воље учинила, — и Модест је послије њене смрти, морао да ступи на свјетску позорницу, да се сам побрине за своје потребно парче хљеба.

А је ли лако да заслужи парче хљеба онај човјек, о којем предање говори, да је тај човјек дошао у неком заводу само до трећег разреда, и о даљем се образовању његовом ништа не зна?.. Не, није лако! Знао је то Модест, па је отишао свом старијем брату Луки Дементјевићу — Алојеву, који живљаше на Литејном Проспекту и ако не баш најбоље, а оно не ни најгоре. У њега бијаше и лијепа одијела, и топао стан, и красан намјештај у собама, и редован ручак, и жена, и дјеца, и свега, чега у Модеста није било.

Каже он брату:

— Као што знаш, Лука брате, мамица је умрла, а с њоме оде и пензија! Ја немам ништа — а и не умијем ништа... Ти, Лука, заслужујеш хљеб својим сопственим трудом. Па дè научи и мене, па да се и ја латим било каква посла...

Пажљиво га посматра Лука, па ће рећи:

— Свакоме је човјеку потреба заслуживала свој свакидашњи хљеб, па и теби, Модесту драги. Али је тај посао веома мучан и са големим трудом скопчан. А ја, чим те погледам, видим да нијеси за то способан.

— За што да нијесам способан?

— Расуди и сâм: ја сам драматург и имам везе са позоришним свијетом. А какав бих посао могао теби дати, Модесту? За играча ниси, јер су ти ноге повелике и несигурне. За глумца ниси, јер не можеш да изговараш четири сугласа; ти не можеш да изговориш ни *р*, ни *л*, ни *ч*, ни *ж*... Какав би ми ти то био глумац? Препоручио бих ти да преводиш страна позоришна парчад, што и ја ево већ пуних десет година радим, али си ти језике учио врло рђаво, те сумњам, да бар један стран језик честито разумијеш! Дао бих ти да преписујеш, али је и то незгодно, јер и сам не знам гдје треба уметнути писмо „ъ“, а ти још мање... Мени увијек преписује човјек, што добро зна граматику... Шта, дакле, да учиним за тебе?

Модест се замисли. Све то бијаше истина: ништа он није знао! Али се, послије овог разговора, његов апетит није

изгубио, него се је, шта више, повећао, па ће рећи брату:

— Шта му је, ту му је, — тек ја морам код тебе остати, Ја немам куд на другу страну...

Речено — учињено. Лука није могао ништа, само је слегао раменима и у себи рекао: шта му је, ту му је; брат ми је и свијета ради није лијепо ако га одбијем.

Модест је живио код брата, т. ј. јео, шетао и размишљао о будућности. Било је доста времена, па се је ту могло размишљати о свему и свачему.

Често је мислио у себи: И како то, да Лука тако лако заслужује своје парче хљеба? Ја знам да спрема његова није Бог зна колико већа од моје. Ето и сам вели, да не зна гдје и на које мјесто треба метнути писмо „ъ". А међутим превађа драме и тиме заслужује новац код Позоришта. Да рекнеш да је он не знам како паметан... али није; то би се дало примјетити. Са свим обичан човјек... Не, не, мора да је то какав други фокус, до којег треба докучити.

И поче Модест да вреба тај Лукин фокус. Лука сједне на примјер код куће за свој сто, а ето ти тек Модеста унутра.

— Не, не ћу ништа, не ћу те бунити, ја ћу само прилећи на диван... — говорио би, кад год би ушао у Лукину собу. Лежи он тако, па као да санћим блене у таваницу, и све крадимице погледа у Луку. А Лука и не опажа то. Пред њиме је нека њемачка књига: загледа у њу, па нешто напише, опет загледа, па опет пише. „Аха", — помисли Модест: — па — ко он, дакле, пише драме; гледаћу па да увермам тајну. „Тако је више од недјеље дана гледао шта Лука ради, а једном уђе у собу, кад Луке тамо не бијаше, приближи се столу и виђе; у њемачкој књизи њемачки текст, а на столу, у рукопису, руски. На њемачком се језику зове — Бог зна како, а на руском „*Тишина.*" Позоришна игра. Сиже прерађен". Напрегао Модест мозак па чита тамо у књизи, гдје у њемачкем стоји Адолф Шмит, у Луке је Иван Петровић—Шкурин; гдје у њемачком Луиза Шпајзен, у Луке — Зенаида Сергјејевна; тамо гдје Шмит говори: „гут морген, Иван Петровић каже „здраво", гдје говори Луиза Шпајзен: „их либе дих", тамо опет Зенаида Сергјејевна „твоја сам на вјеки". „Аха", аха", — помисли Модест: — у томе ли је тај тајанствени фокус; сад знам шта је то саставити пијесу са прерађеним сижетом. А у ствари, одличан превод... Хм!.. Та то је са свим проста ствар! Тако могу *и ја* радити... Мени треба научити један језик, па ће послије ићи као намазано..."

И поче он вредно да учи њемачки језик. А Лука га гледа па се чуди: „Још ће из њега изићи неки враг. До сад се само башкарио, а гле сад, како се предао послу!"

Кроз два мјесеца помисли Модест, да је добро научио језик. Отиће он тако у књижарницу и купи неки са свим нов драмски састав, на чијим је корицама стајало, Модесту савршено непознато, име аутора. У осталом, њемо је у опће врло мало књижевничких имена било познато. Купио он тако неку француску пијесу, дошао кући, па засјео у свом кабинету, а Лука се стао и више чудити: „Шта ли он то само ради? Или се зар Модестов разум тек сад, у 35ој години, потпуно развио?"

А Модест само сједи у кабинету и само је ријетко изилазио на поље. А рад његов је напредовао, кипио, не друго! Жани и Луји код њега се врло лакко претвараху у Семјоне и Тодоре, од Сузане је створио Арину, од Маргарите — Степаниду. Преводило се то од ријечи до ријечи, као намазано је ишло. И пијеса би свршена. За натпис узео је Модест пословицу: „Ненуђено — непродано", још је додао да је „сиже позајмљен" и потписао крупним словима: написао Модест Алојев", и пустио је у промет.

Кад је тако пијеса изишла из његових руку и отишла да прође кроз читалачку публику, Модест некако свечано дође и рече брату:

— Знаш ли, Лука, да сам написао пијесу? — рече он.

Лука устукну неколико корака назад.

— Ко, зар ти? Ти написао?.. Ха, ха, ха! А зар и ти знаш што написати?

— А зашто да не знам?

— Хм... да богме...

— Па добро... Увјерићеш се већ и сам.

И Лука чекаше згоду, па да се и сâм увјери. Пијеса се читала појмљиво и о њој је изречен не баш неповољан суд. Да ли је она у ствари била добра, нама није познато, тек тако се то компетеничним људима учинило, можда с тога, што је на корицама стајало име Алојева, — име, толко често спомињано у позоришној сфери. И сваки је мислио, да тај Модест Алојев није нико други, него брат Луке Алојева, па кад и Лука Алојев пише само ствари са позајмљеним сижетом, што не би то исто чинио и Модест Алојев. Види се, да су браћа.

И гле, дође и тај дан, кад се је Лука изненадио, а то бијаше дан, кад је на позоришној објави стајало до душе име породице Алојевих, али не „Лукино“, већ „Модеста“ Алојева.

— Е, ко би се томе надао! — некако срдито рече Лука. — Чисто човјек да повјерује у нагли развитак Модестова ума.

А кад се послије тај комад у позоришту приказивао, публика је аплаудовала а рецензенти по новинама хваљаху, и Модест је за то од позоришне управе примио приличну награду. Једном ријечју ствар је испала онако, како се Модест није надао. Виђе Модест, да ће од сада моћи прилично новаца заслуживати. А Лука почео завиђети.

— Такав успјех ни ја још нијесам доживио. Ти ћеш ми преотети хљебац...

И Модест се лијепо пресели у са свим нов стан, а за Лукине приговоре није хтио да зна.

Из књижарнице је набавио са свим нову пијесу, па кад је преведе, а он ће опет потписати: „Написао Модест Алојев“ Али се, најзад догоди нешто, што је прво до дна потресло Луку, за тим Модеста, па онда сву Модестову славу.

Једанпут дође Лука сав запурен, па му пружи новине и рече:

— Читај!

Модест поче читати. У новинама стајаше ова биљешка: „Није то тако давно, од како се у нас појавио нов драмски писац по имену Модест Алојев. Ми смо вазда били тога мишљења, да је за пресађивање страних пијеса довољно име једнога Луке Алојева. Не мање смо аплаудовали автору пијесе „Ненуђено—непродано“ с тога, што нам се та пијеса учинила врло духовита и интересантна. И, како смо се зачудили, кад смо дознали, да та пијеса, под којом је потписан Модест Алојев, није ништа друго, до буквалан превод пијесе француског драмског писца, (и ту се спомену натпис пијесе и име автора). Ми таквог случаја у литератури још до данас не видисмо! Честитамо браћи Алојевима и желимо им и у будуће успјеха, али искрено савјетујемо позоришној Управи, да што прије уклони из репертоара ту најновију пијесу Модеста Алојева, јер ни мало није лијепо да се у престоничком Позоришту приказује плагијат“...

— Ти си права будала, и ништа више! — продера се очајно Лука. — Буд си се сâм осрамотио, туђ си још и моје име упрљао?

А Модест га гледа и само трепће.

— Ја те не разумијем! — добродушно проговори Модест.

— Како да не разумијеш? Зар ниси ти ту пијесу превео, па је онда прогласио као своје дјело? Је ли тако?

— Тако је!

— А како смијеш тако што чинити?

— Не знам што да несмијем? Па и ти тако радиш, па опет . . . И не знам, што да не смијем и ја радити оно исто, што и ти радиш?

— За то, што си ти савршено луд човјек! . . А зар ја превађам тако као ти? Ја прерађујем према духу нашега народа, разумијеш ли? Мене нигда не ће нико дознати, од куда превађам; у томе и јесте сва вјештина . . . Разумијеш ли? А ти, идијоте један, уобразио себи, да то тако мора бити . . .

Модест се замисли.

— Па шта сад? — рече, јер је увидио, да је крив.

— Како хоћеш, тако нека буде, само ја тебе од данас не познајем. Ти си и мене осрамотио, — одговори Лука. — А да се бар ја извучем из неприлике, штампај, ма у којим новинама, изјаву: да си ти ту своју пијесу написао и читао је у кругу својих другова и пријатеља још прије пуних десет година, а француски је автор своју штампао тек прошле године. Реци, да је, управо, он *од тебе* украо . . . Учини тако, па ми више не изилази пред очи. Ја за тебе више не ћу да знам. Је си л' ме разумио?

Кад је Лука изговорио ове ријечи, звјерски је некако закрвавио очима и — отишао. Нигда га Модест у животу није такога видио.

— Хм, — помисли Модест — сам сам крив, што се Лука тако љути! . . .

Послушао је брата и штампао у неким новинама изјаву од ријечи до ријечи, како *му Лука рече, и још* додао, да је то, просто, једна идеја, која је, случајно, и њему и оном француzу пала на ум.

И многи повјероваше тој изјави, а многи само слегнуше раменима. Али пијеса више није изишла на позорницу, и за једног Модеста по ново наступише стари, биједни дани . . .

Брату није хтио ићи, јер је разумио љутњу овога од оне посљедње посјете. Бојао се је, шта више, да га Лука, како је снажан, не излема. А Модест покуша да и опет што год преведе, наравно по Лукином рецепту, т. ј. „са прерадом“ . . . Отишао Модест да то своје дјело понуди за репертоар позоришни.

— Увјеравам вас, да је ово мој производ . . . Само је сиже позајмљен? . . . — трудио се да убиједи оне у позоришту.

— У то не сумњамо, одговорише му, — само . . . не, не може бити, не може се примити.

И не могаше, сиромах, да протури тај свој најновији састав.

Од тог се, ето, дана почело за Модеста говорити, да је то добар човјек, само... и т. д.

Модест није знао шта да ради. Сви га лијепо предусретаху, топло му стискиваху руку, говораху му, да вјерују у његову непорочност, али му пијесе никако не хтједоше примити. „Све је могуће, могуће је, да је Модестова пијеса оригинал, али, опет! . .“

Положај Модестов бјеше жалостан и критичан. Обраћао се на неке у Москви, али и тамо кад дознадоше да је то — — Модест Алојев, само се насмјешише.

— Аха, ха! Модест Алојев! То је тај, што . . . ха, ха, ха! . . .

— Модест опусти уши, па се повуче чак у најзабитији крај града. Био је у големом очајању. Питао је сам себе: „За што, за што мене гоне? Та ја не мислим никога преварити, нити икоме зла учинити. Ја хоћу само да заслужим парче хљеба? и ништа више!.. И за што да други може, а мени се не да да заслужим парче хљеба? На примјер, мој брат Лука. Он, као и ја, не зна ни гдје треба ставити писмо „ћ“, једино што зна пијесе да *прерађује*, а ја то не знам. То је сва разлика међу нама. Ах, Боже, камо правде? . . .“

И баш кад бјеше у тим очајним мислима, њега осјени нека друга, велика мисао:

— У провинцију! У провинцију! — повика из гласа и задрхта од радости, што му така мисао паде на памет. — У пријестоници ме не признају . . . О, ова

горда, ова немилосна пријестоница! Одавна се она одрекла пружити ми парче хљеба, а провинција не! О, добра провинцијо! Али, куда? Куда ћу, у који ли ћу град? Све једно; сви су провинцијални градови добри и простодушни! У провинцију!

И у брзо се Модест укрца у жељезницу и отпутова. Дође тако у град К.... и отпоче нову еру свога живота.

У губернијском граду К...., као и сваком другом губернијском граду, бјеше неки мали круг из самих „љубитеља драматске вјештине". Али, — то се по себи разумије, — у њему није било никаквога реда. У свему се „љубитељи" по мало разумијевали, али у драми скоро ни мало. Они то, до душе, отворено признаваху, јер међу њима не бјеше ни једнога, који би бар нешто више знао. Можемо себи представити, како су се „љубитељи" обрадовали, кад су чули, да је у њихово мјесто дошао човјек, што носи име породице Алојевих, — оне породице, чије је име добро познато у драмској литератури. А кад је у локалном листу, међу „пријатним вијестима", изишла нотица, да је у град дошао „наш познати драмски писац „Алојев", онда је тога дана отишла Модесту депутација из круга „љубитеља".

Модест се прво зачудио, а по том је дигао главу високо. Не бјеше му најпријатније, што га је депутација затекла у доста изношеним хаљинама и у ципелама са искривљеним потпетицама. Знао је он добро, да се та част одаје више имену његова брата, и да је то једна проста забуна, али се ипак држао достојанствено. Прикаже се он тако „љубитељима", па стаде да држи кратак говор о узвишености вјештине, којој „и ми служимо"‘ и т. д. и т. д. и једва се из цијелога говора могао разумјети трећи дио, јер, као што и ми знамо, Модест није могао да изговара она четири сугласа руског алфабета. Чланови депутације нијесу били људи цјепидлаци, па су му аплаудирали.

Пошље се овога познанства прими Модест за редитеља мјесне дилетантске позоришне дружине.

Предложио је, да се прво приказује комад „Ненуђено — непродано", и успјео је. „Љубитељи" су играли доста рђаво. Модест управљаше, готово рећи, одвратно, али они бјеху задовољни и пријатно забављени, а у том је и била сврха круга. Сви су били задовољни собом и својим редитељем.

Тај неочекивани успјех је само за кратко занио Модеста. „Све је то лијепо и красно! Пријатно је то, кад те лијепо предусретају, али се за то не може купити ручак..." А љубитељи, разумије се, не хтједоше му ништа платити за труд. Прво с тога, што нијесу, као и сви љубитељи, имали новаца, а друго, што су држали, да један Алојев не може оскудјевати у новцу.

Оно, његов је спољашњи изглед говорио о са свим противном. Ну, то се тумачило просто као оригиналност. У губернијском је граду К.... владало мишљење, да књижевници уопће иду врло нехатно и слабо се обазиру на спољашње украсе, — мишљење, које је већ одавна ишчезало из свих других мјеста, само још из К.... није.

Благодарећи том тако лијепом пријему од стране „љубитеља", Модест бјеше занесен успјехом, — али је зато ипак предвидио, да се то не ће моћи сваки дан „лијепо јести." „Љубитељи" га скоро сваки дан призиваху на ручкове и на вечере, — али је и тај лијепи обичај на скоро ишчезао — и за Модеста наступише стари дани...

Бесумње се може глади приписати у похвалу многој те многој човјечјој идеји. Па тако бјеше и код нашег Модеста. И њему је тако гладујући пала једна лијепа идеја на памет.

— А због чега... хм! Због чега се ја не бих, на примјер, могао претворити у професора? Што да не? — мислио је Модест и чисто сâм бјеше усхићен својим мислима.

Модест, онај Модест, који је у неком заводу дошао до трећега разреда, који не зна ни гдје треба уметнути писме „ъ",

— зар може тај и такав Модест и помислити о професорству? Али треба знати, да је Модест био гладан, а кад је човјек гладан, па још кад види да ће и у будуће бивати гладан, не треба се чудити ако је такав човјек спреман на све, па и себе прогласити за професора.

И Модест се озбиљно ријеши. Само још није био на чисто: какву ли ће струку изабрати? Има наукâ, — а може бити да то и нијесу никакве науке, — има вјештина, — може бити, да то и нијесу вјештине, сâм ће их Бог знати што су! — које може човјек предавати, а да и сâм ништа не зна. Једну је таку и Модест изабрао.

Једанпут он у кругу „љубитеља" заиште, да му даду ријеч. Ови му је, као и ваздa, радо даду, — а овамо наоштрили уши. Модест устаде и поче:

— Поштоване госпоће и драга господо! За ово кратко вријеме, од како сам међу вама, и од како смо једно друго упознали, увидио сам, да се у вашој средини налази много необрађених талената. (Слушаоци још већма наоштрили уши). Ја сам то увидио нарочито онда, кад сте приказивали мој комад: „Ненуђено — непродано". Ја дубоко жалим, што ће ти богодани таленти пропасти, увехнути, — ако им се за времена не пружи прилика, да се обраде и дотјерају. Давно је рекао неки славан муж: (али, како се тај муж звао, Бог ће га знати): геније, то је — труд! То би се исто могло и на таленат примијенити; таленат није ништа, ако се савјесно не обради. А вашим дивним талентима баш то и фали, нијесу дотјерани. Међутим се, поштована господо и госпоће, моја маленкост ријешила, да вам притече у помоћ, посветив све своје силе томе послу. Јављам вам да сам спреман, — ако то и ви, наравно, желите, — основати курс за рецитовање и драматску вјештину . . .

Модест би можда још коју био рекао, али га „љубитељи" прекину са громким „браво!" Та се дивна замисао допала свима. Свако је држао да се у њему крије тај таленат, и да је Модест баш њега мислио, кад је говорио, — а већ нико тек није рад да му таленат пропадне . . .

За чудо, да се нико баш није запитао: а како ће нас Модест учити декламацијама, кад он не може да изговара четири обична сугласа? Баш нико да се на то сјети!

И тако Модест сретно отпоче. Не само да су се уписали за слушаоце курса цио круг „љубитеља", него је ту дошло и странних. Цијена је била скромна; они што плаћају и не осјећају, тако то бјеше мала цијена. А Модесту и не требаше много: тек да се, што кажу, по мало омасти и да се којекако одијева.

И од тог је времена, у почетку сваке сезоне, стајао у локалним новинама, — па још на првом мјесту и крупним писменима, — оглас ове садржине: Професор Модест Дементјевић-Алојев почетком септембра, као и прошлих годинâ, отвара курс за декламовање и драмску вјештину.

Пошљедице ове Модестове досјетљивости бјеху неизмјерно благотворне. А најглавније је то, што је Модест био за вјечита времена сит, одјевен и обувен. Али је било и других на име: он није више тежио да својим дјелима богати репертоар рускога позоришта, а то је, без сумње, била срећа и за њега и за драмску литературу; а као што и сâми видимо, у губернијском се граду К . . ., удаљеном од било каквог умног центра, завело нешто налик на академију са редовним професором. Свакако је било и других благотворних пошљедица, али ми о њима ништа не знамо.

Што се то све тако свршило и збило, треба једино захвалити Модесту Алојеву, који бјеше човјек ријетке доброте, — а који је, ето, морао ма и на тај начин заслужити своје парче хљеба . . .

С руског **Ник. Николајевић.**

*

Биљешка о Потапенку

Игњат Николајевић Потапенко иде у ред најдаровитијих млађих руских писаца. У његовим дјелима ви не находите утјецај *психолошког* руског романа који је прошли

рио свој свемоћни утјецај на толике руске и стране писце, а којем су најјачи представници Достојевски и Толстој; не налазите *песимизма* који достиже врхунац у дјелима Гаршина и Тургењева, а ни *меланхолије* која се разлијева нарочито по дивним творевинама Всјеволда Гаршина, тог несретног младог генија, чија су дјела живот, и смрт најречитија слика туге. У Потапенку видимо *оптимисту*, једног приповједача који кроз ведар осмијех прича о најтежим јадима људским не роптећи на живот и не мрзећи људе. Његова дјела остављају у нама неки осјећај спокојства и мире нас са најмрачнијим странама живота, са злочинцима и злочинима. Избјегава навлаш моменте драматичне, и који су ту само за то, да изазову у души читаоца немир и резигнацију. Кад их узима, он својим благим *хумором*, који у њему има одличног тумача, калмира жестину њихових ефеката; његов нас оптимизам и љубав за свијет и људе умирује. А то је јака његова приповједачка страна, која га издваја од руских приповједача и пјесника у којих није ријетка мизантропска ћуд Љермонтовска . . . . . Он је сретан човјек неразочарен . . .

Родио се 1856. г. у Херсонској губернији. Од осме године био је предан у *бурсу* (једна свештеничка школа старог типа). Затим прелази у духовну семинарију у Одеси, гдје између осталих његових другова бјеше познати бугарски државник Стамбулов. Након тога прелази у универзитет новоруски а затим у петроградски. Ту заволи музику, почне да посјећује конзерваторијум и сврши музички курс. Литературом се почео бавити од 1880. г. радећи по разним новинама. Његова *Истинска служба* (коју имамо у лијепом преводу г. М. Ђ. Милићевића у Задругином издању) обратила је нарочито на њ пажњу књижевних руских кругова. Но његово најљепше дјело, то је ГЕНЕРАЛЬСКАЯ ДОЧЬ, (Генералова ћерка), коју сам писац држи за своју најбољу работу, а преведена је на енглески и француски језик.

Уредништво.

О ПРИЈЕИСТОРИЈСКОЈ СЛОВЕНСКОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

ПОД ОПЋИМ ИМЕНОМ Ванда или Венеда

— Cyprian Robert —

И ако изгледа парадокс, опет не изгледа неистина, кад се вели, да Словенско племе, у поред тежње к распарчавању и провинцијализму, остаје између свијех европскијех раса као оно, које представља најчвршћу заједницу, ако не у идејама а оно зацијело у обичајима и својој историји. Ова заједница у природним тежњама, поред најжешће вјерске и политичке супротности, примитиван је факат, и он је у крви славенског генија. Да би се увјерили, доста је да проучимо породице Келта, Германа и Римљана и упоредимо њихов развитак са Словенским. Ја ћу узети за примјер Германску расу Швеђане, Прусе, Холанђане, који су дио германске расе, али за то одвећ разједињени у погледу обичаја, језика и ношње, а не заборавимо још и то, да су они живјели и живе и дан данас политички много растројење но што је то икад било између самих Пољака и Руса, поред све заоштрености њихових међусобних антипатија. На пошљетку, једно германско племе, без учешћа других германских племена, може да се одржи и да политички живи, док једно одвојено словенско племе од Словенске расе, остаје сироче без народности.

Да би јасније доказали ову природну, духовну Словенску заједницу, треба најприје констатовати, помоћу историје, физичну

заједницу расе. Ово питање треба разријешити прије сваког другог, јер ћемо тиме пронаћи најбоље прави пут, да би прешли кроз историјски и књижевни лавиринат многих разних народа. Примитивна заједница ових народа пружа науци један факат са свим нов, кога треба констатовати.

Прије но што отпочмем претресати питање под његовом фазом историјском и књижевном, ја ћу га почети посматрати са етнографског погледа. Свак ће ми вјеровати кад тврдим, да је археолошки иметак код Словена најзамршенији у науци. До почетка овога вијека царовала је најпотпунија анархија у идејама и у системима словенских археолога, у питању поријекла њиховог имена. Како је који научник био Илирац, Чех, Пољак или Рус, — било је извесно, да он тумачи по својој вољи тамне текстe Грчких и Латинских аутора, у корист свог племена о првобитним Словенима. И тако је колијевка Словена лутала од Венеције до Архангелска, што но ријеч, текстова који пливаху на морским таласима и доказивања који се међусобно побијеваху.

Први писац који је увео мало реда у овај хаос, то је Шафарик, и за то ћу се њега највише придржавати. И ако и он није чист од предрасуда, које су створили његови предходници, да би заслуживао слијепо вјеровање, јер је Шафарик Чех, те зато и он окреће своје погледе сјеверу, избјегавајући често пута да своја посматрања окрене и на јужне Словене. За то ће наша циљ бити да попуњавамо празнине које уочимо.

Са правом држећи Словене земљорадницима, учени Чех није се могао одважити да допусти, као да су они примитивно прешли морем, као морнари, из Азије у Европу. За то их он проводи кроз степе; он их види кад су сишли са Кавказа сјеверо-западно дуж Црног-мора до Карпата, откуд се доцније иселио вишак народа на Југ. И ако и ја, као и Шафарик, видим примитивну тврђаву и огњиште Словена у Карпатима, ипак не могу вјеровати, да су они тамо дошли са сјевера. На против, ја вјерујем, да су се они кретали присојем *долазећи* од југа са Босфора, из Тракије и из Илирског Приморја.

Истина је, да се ово моје мишљење може побијати јаким разлозима. Ја већ осјећам потемељ сјеверних Слависта, и њихово доказивање, да ријеч Илир није словенска ријеч, и да она нема никаквог значења у словенском језику — но да је ријеч Илир прост римски варваризам. Али ја нећу тврдити, као неки далматински научници, да ријеч Илирија долази од *hirl* или *hira* (орао или планина), а отуд *hirllia* а погрешно Илирија, — *предјео планина или орлова*. Без цјепидлачења ја ћу просто на просто признати, да ријеч Илирија нема словенског облика, али то ипак не побија моје тврђење. Ријеч *Allemagna* није њемачка, и ако код свих Европљана ова ријеч означава предјеле Тевтонске расе, као што и Алемани, кад су изван отаџбине, никако се не либе сами себе називати тим именом. Овдје је питања пронаћи народно име примитивних Илира и утврдити, је ли то име словенско.

Споменици доказују, да су сви стари народи имала по два имена, једно — тако рећи — спољно, које је било сваком познато, а друго религијско — племенско. На примјер: Римљани су се звали у својим Кампидолским Савјетима *Квирити* или синови Квирина, а Целти су се звали Гели или Гали. Освајања су често била узрок, те су давана по два имена народима у старо доба.

Претпостављајући да је име Илирије доцније име, име пришивено од освајача, какво је дакле онда било народно име, свето име првих Илира? Први је писац који помиње народе у Илирији Херодот, (он је умро око 400 год. прије Христа). По њему и по Грцима оног времена, све што се пружало сјеверу и сјеверо-западу од њиховог приморја, звало се гибким и ужасним именом Скитије. Ова ријеч Скитија, што словенски значи *скитати*, грчки

не означава никакав посебни народ. Идеје племенске и о разликовању народа средством њиховог сопственог језика, биле су са свим непознате. Историчари су сматрали Ските као неке народе, које је данашња филологија, послије дугих проучавања о језицима, једва одредила у најочајнију категорију. У Скитији било је Келта, Цимбра, Фина, Монгола и Турака. Излишно је наводити имена свих ових народа, пошто је данас познато, да они никад нису били Словени и ако су становали сјеверно од Грка, управ онамо што Римљани називаше Илиријом. Али, између овијех имена која се појављују и ишчезавају без икаквог трага, између свих ових имена која пролазе и бјеже као Скит у дубину својих пустара, има само једно које остаје и ког историчари, с вијека на вијек, непрестано помињу, а то је име *Венди* или *Венеди*.

Венеде, које Грци зову Οὐενετοί или Ἐνετοί налазимо и код Омира. Херодот их представља као морнарски народ настањен на Јадранском Мору. Овај народ, од свога постанка, бавио се врло важном трговином, са ћилибаром, коју је добивао, незна се којим путем, са обала Балтијског Мора, гдје се овај производ скупљао а ког су препродавали разним народима на Средземном Мору и у Азији. Слависте су покушавале многа непосредна испитивања, да би утврдили тачке, куда је пролазио онај трговачки друм, отворен још у првим временима између Јадранског и Балтијског Мора. Оне је мишљење, да је тај друм ишао оним правцем гдје су доцније биле римске станице преко *Карнунтума* данас Петронела до Беча, *Carrhodunum-a* до Кракаве и *Calisia* (Калиђа), откуда су трговци Венеди силазили Вислом до мора. Грчке медаље, које су ископане у великом војводству Познањском, канда показују како су први становници Пољске, још прије Христа, имали честе саобраћаје са Средземним морем[1].

[1] Lenezon. Ueber einige im Grossherzogth. Posen gefundene uraltgriechische Mumyen. Berlin 1834 in 4°.

Истина је, да су Феничани и Грци, тражећи ћилибар на истим обалама гдје се производи, узимали други пут; у ствари они су полазили из Марсеља уз ријеку Рону, пак преко цијеле Германије до ушћа ријеке Лабе. Но како унутрашња Анархија оних крајева чињаше путовање опасним, то је Венедима остала поново у неограниченој својини трговина са овим производом као и са сјеверним кожуцима, које су много источњаци тражили.

Марсељци, желећи и они непосредно се докучити до мајдана ћилибара, ријешили су се да изведу познати поход Питеаса. Овај морепловац, пошто је обишао цијелу Европу и стигао на Пољске обале, свезао је пријатељство са становницима, те за то Венеди са Јадранског мора у скоро изгубише монопол ове трговине, ког су дуго уживали.

Смијешан случај, да су Грчки морепловци констатовали како морнари Балтијског приморја носе једно те исто народно име као и они на Јандранском приморју. Плиније, у својој природној историји, као да је први који је разумио пространство које заузима велики народ Венеди, јер, налазећи се на обалама Балтика простирао се на сјевер до Висле и ту се мијешао; веле учени Римљани, са Сарматима, Сирима и Ирима, т. ј. са народима Азијског поријекла[2].

При концу I вијека по Христу, Тацит додаје у својој Germania, других вијести Плинијевим. Не знам, вели он, да ли да могу ставити Венеде, Пеучине и Фене између германских или Сарматских народа.[3]

[2] Ипак је, Плинијево познавање сјеверних словенских обала, било површно, јер је он у књизи IV, гл. 13 своје природне историје описао, како на оним обалама има великих острва на којима се људи рађају, неки са коњским ногама, други са тако великим ушима које им покривају цијело тијело. Он даље на сјеверу Скитије налази једну ријеку и једно море, које он вели да се зове на домаћем језику *Мртво море, Мртло море* (иначе marusam) што са свим личи на руско *Море мертвое* (смрзнуто море).

[3] Peucinorum Venedorumque et Fennorum nationes Germanis ac Sarmatis adscribam, dubito, quanquam Peucini, quos quidam Bastarnos vocant, sermone,

Долази Птоломеј, који поново говори о Вендима, називајући их великим народом ἐωνος μεγιστον. Међутим, једно племе тога народа, настањено на обалама Јадранског мора, још и тада није било познато осим под именом Илира. Птоломеј нарочито говори о оним Венедима преко Карпата; шта више, он назива чак и Балтијско море Венедским заливом. Географ Марцијал из Ераклије, у III. вијеку потврђује у своме Периплу Птоломејево тврђење и често спомиње ουενδικον κολτον (венетски залив), и вели, почимље од Висле па се пружа на сјевер до неизвјесности. Најпознатије, позната римска tabula peutingeriana спомиње и она Венеде: Venedi Sarmatae.

Грци су признавали егзистенцију венетским насеобинама у Индији и Фригији. Помпилио Мела спомиње једну на обалама Пафлагоније, чије је поријекло, без сумње, прије Омировог доба, јер се Хенети Пафлагони са својим краљем Палеменесом спомињу често у Илијади. Најзад, Слависте налазе Словене на крајњим границама Галије у славној морнарској републици, која је ратовала против Јулија Цезара на обалама Арморике, и које он назива Венети. Између *insulae veneticae* у Галији налазе се Вендили, а сада *Belle Isle*.

На Арморичким обалама била је обала и ријека Виндана (la Villaine), град Vannes, бретонски Venet и пристаниште Brest, који је назив познат Словенима, и обично значи мјесто на обали, узвишеност над ријеком. Слависте веле, да Вандеа долази од Венди, и није немогуће да ће они пронаћи и у називу залива Морбихан Бијело море (more bilo) примитивних Словена. Кад је Цезар прешао из Галије у Белгију опет је наишао на једну венедску државу са престоницом *Æsciriscum*, он спомиње такође називе словенских мјеста, *jezerak* што значи мјесто на језеру. Најудаљенију приморску венедску станицу и итинереру Антонина, која се звaше Виндолана или Виндобела, налазимо је на енглеским обалама, и тај крај у средњем вијеку звао се у латинским дипломама gwined, gwentland = земља Венеда. И Њемачка је засијана варошима, у имену којих, налазимо слог Венд.

На завршетку, племе Венда или Венеда налази се најприје настањено на обалама Јадранског мора, гдје је сада Венеција, затим на Дунаву, гдје је сада Беч (Vindebona или Viden); ако са Дунава пређемо на сјевер, преко Карпата, становници обала Бориστена и Црног мора такође су Венди. Преко Самогиције и Ливоније шире се до Новгорода, од извора Волге и обала Њемена заузимају и крећу се Висли савремено пловећи и прекривајући својим лађама Балтијско море, заузимају ушће Лабе и Одре, губећи се у сред Германије, а тамо помијешани мелеа-народ Венделића, доцније Вендала, крјепко докаазује утјецај кога су имали Венди над околним народима.

Сила Вендска као да је мало трајала, јер већ 300 г. прије Христа, Марсељезац Питеас налази у једном дијелу на Балтику германски народ Гутоне, као препродавце ћилибара; затим Пеучине које Тацит називље и Бастарнима, а то је народ целтски — но временом поњемчен — и простираше се од Ердељских планина и Бесарабије, до сјеверних степа. Доцније, кад се овај јуначки народ Бастарна везао са ческим Целтима, отворио је саобраћај између Балтијског и Јадранског мора, међу Пољским и Илирским Вендима. И тако одвојени и усамљени ускоро и једни и други падоше под јарам својих сусједа.

cultu, sede ac domiciliis, ut Germani agunt. Sordes omnium ac torpor procerum: connubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum facedantur Veneti multum ax moribus traxerunt. Nam quicquid inter Paucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia et domos fingunt et scuta gestant et pedumusu ac permicitate gaudent, quae omnia diversa Sarmati sunt, in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non Penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus. Sola in sagittis spes, quas, inopia ferri, ossibus asperant. Taciti Germania Ex S. Grimm. Gott., 1835. 8°.

(свршиће се)

Таковски Устанак

— слика Паје Јовановића —

(послана Уредништву *Зоре* на приказ)

Паје Јовановић није сликар алегориста. Његове творевине нијесу дјела симболисте и мистичара. Једна једина његова слика, Апотеоза Карађића, иначе његово, јамачно најмање знатно дјело, посао је који га одваја од његовог правца, од школе, која се огледа у траговима његове златне кичице. Његова фантазија није она пјена која ствара Афродите „au cheveux d'algues, coiffées d'écume", фантастичне призоре на елисејским језерима, тајанственим дворанама, бестијалност кентаура и сатира у дубоким митским шумама, или персонификације из живота људи. — Он није пјесник замишљених свјетова и народа, гдје мјесто људске расе, онаке каква је, виђамо људске појаве исполинског поријекла са љепотом Аполона Белведерског и снагом Михл-Анђеловог Мојсеја, а гдје женске драги виђамо оличаване љепотом божанствене Галатеје. У њега не видимо златне двоколице, које по облацима јуре за крилатим ждријебцима или за упрегнутим лавовима покрај срушених колонада каквих старинских дворова. Још је мање модерни реалиста за живот салона, peintre de l'âme дегенерисаних аристократа и њихових страсти.

Он је сликар живота свог народа; један одличан преставник натуралистичке школе. При томе потпуно оригиналан по мотивима, савршено усамљен у покрајини коју посматра, велик по енергији свога приказивања.

У његовим сликама из арбанашког живота видите једног умјетника дубоко зароњеног у психологију страсти свога народа, са типовима потпуно својим и разноликим, и у исто тако потпуној разноликости њихових положаја. Видите читав један живот, запажен мирним оком једног одличног натуралисте. У сликама историјским, гдје можда и није најјачи, видите га највеличанственијег. Натуралисту прве врсте видите у сновима романтичара такозв. нове школе; али романтичаром га видите само у толико, што тражи надземно и божанствено у животу људи — животу свог народа!* На другом мјесту, у поменутим сликама арбанашким, видимо га са једном видном цртом фландријских умјетника: да црта ритерски живот, при столу, при чаши вина у чађавој механи Јање Крчмарице, с дјечицом (учећи их оружју) и т. д. Ви видите ту једно расположено, весело и рашћеретано друштво јунака, витезова на окупу, са насмијаним лицима, али од таквих фландријско-холандских јунака у том различних, што се ту не види она развратност живота, срамна похотљивост за тјелесним уживањима, која се види на таким останцима-дјелима грубе холандске школе. Овдје их видите неколико са Јањом, младом и лијепом крчмарицом, чије би око кроз срчали пенџер запалило Травник, а не срце у јунаку, — али их видите само у једној дискретној шали оног старине ашика, у шали која је свједок моралне висине на којој стоји српски народ на сваком мјесту. У

* Примјер Таковски Устанак.

тој прилици, на таквом мјесту, видјели бисте Рембрантове и Рубенсове јунаке распаљене, са лицем подадулим од ватре, забачених натраг широких шешира са дугим нојевим пером и у положају савршених блудника. Српски сликар одан је, видимо, тој школи по избору мотива, фотографише своју идеју њерно, али испољава тим јаче своју снагу да такво друштво покаже под шљеменом свог народа, за вријеме мира, при чаши и у весељу онаком, какво је својствено Србину. Једна одиста интересна компарација.

Колориста је Јовановић као Талијанац. И ту је Таковски Устанак једно одлично јемство.

*

Пред нама је само копија овог величанственог дјела Јовановићевог. Оригинал не знамо гдје је. — Копија је по цијелом изгледу, једно мајсторско дјело бечког Олеографског Завода. Њен формат је згодан, а колорит свијетао и пун израза.

Први поглед на ову слику испуњава те неким жаром, неким витешким поносом српским. У авлији мале Таковске црквице, под историјским Грмом, читава гомила јунака на лицу са изразом жарког одушевљења, огња, прегоријења. У њиховим рукама уздигнуте сабље и јатагани, дигнуте руке на заклетву и подигнуте капе. Сви изгледају у живој ријечи, у јуначкој радости, и баш у тренутку кад су пале оне значајне ријечи Великог Милоша: „Ево мене, ево рата с Турцима!“ Све упрло очи у војводу, све поврвило њему: и стогодишњи старац, ослањајући се на суву дреновину са младићским одушевљењем на лицу, и мајка са синчићем, и слијепи гуслар који се бјеше за вријеме литургије нашао с гуслама у црквеној авлији. Сви у једној жељи, у једном осјећању; сто срдаца у једном куцњу! Једно исто осјећа војвода и просјак, кнежеви и други домаћини сеоски, старци и младићи ... ту, на гробљу, међ крстовима оних, који полијегаше не сачекавши златно јутро слободе. Све као да је кликнуло једним гласом против тиранији, готови да суну у огањ, у смрт за слободом, за спасењем. Војвода дигао крсташ бајрак у јуначкој мишици, другу држи на заклетви. А ту је и свештеник, одан душом и срцем тој јуначкој гомили, вјеран свом народу, дигао руке и благосиља ....

Једна појава пуна ефекта, пуна живота, пуна страсти, крви. Пред очима видиш као да је ускрснула она гомила људи из чије је крви никла слободна Србија, гомила која не имађаше ослонца ни у коме осим у себи и своме крјепком, несломљивом српском самопоуздању; својим јатаганима и џефердарима, зарђалим чекајући прикривени по пукотинама српског стијења или у шупљом дрвљу српскијех шума. Видиш их у највеличанственијем добу српске историје, које највештава Балкану и Цариграду један оркан, Европи прекипјелост чаше свог страдалничког стрпљења. Чини ти се да си у вреви гласова, усклика, поклича бораца са још и сад крвавим рукама испод скрханог стијега Великог Карађорђа? ...

Не, пред овом сликом није потребно памтење и знање оних тешких дана мученичког Српства. Пусти нек тој слици прије странац. Он ће ти причати сам о гигантској издржљивости неких робова, који на том мјесту лавовском снагом раскивају оков.

Та, врлина ове слика и јест то, да не само *представља*, него да *говори*, да је ријечита.

Славни Тен у својој Филозофији Умјетности (Philosophie de l'art) прича о једној Денеровој слици у Лувру. Сликар је радио тај портрет четири године с лупом у руци. На лицу тог портрета не мањка ништа: ни боре на челу, ни поре по лицу, ни оне пјеге по јагодицама које се на човјеку једва оком замјећују. Ту су и оне црне тачкице по носу и микроскопске вене расуте по лицу, ту је чак и тако сјајно огледало очију, да се у њему виде оближњи предмети. Видиш себе у њему, као у оку жива човјека кад си пред њим. Станеш окамењен пред том сликом, која ти се чини да живи, да мисли, осјећа, дише као и ти. И поред свег тога што се није никад видио толики успјех и стрпљење, вели Тен, да је ипак једна површина скица Ван Дајкова (Van Dyck) сто пута од већег утиска. Има слика, дакле, које нас и поред умјетности своје остављају хладне ако оне нијесу речите, ако не приповиједају, ако нешто не кажу.

Та речитост је врлина Јовановићева и у овој слици.

Затим онај јединствени колорит, она гипкост у највећим танчинама сјенака, она свјетлост сунчаног јутра на лијепом зеленом тлу убаве Србије, боја дрвља и неба, показује Јовановића колористом par exellence.

Па онда онај математски размјер, разноврсност положаја, природност момента, показује дубоку студију човјека и природе. Ако би се могло рећи да овом дјелу Паје Јовановића није мјестимице дотекло студије, то би био можда мањак у разноврсности лица. Истина, ту је становништво једног краја, једног села, њих доста из једног дома, али изгледа да је студија разноликости типова могла бити јача. Хоћемо рећи да је много лица сличних, скоро једнаких. Тим прије нам та замјерка пада на ум, што смо разноврсност типова његових морали већ да поминемо као једну знатну врлину његове palette. Доста само неколико онаквих као Калауз у *Себи*, па да буде најрјечитије јемство за једног физијонома.

Но пред цјелокупности овог дјела застаје свако цепидлачење. Јовановић је понос младог српског сликарства, а без сумње знаменит представник европског *историјског сликања*.

*

Србине! Уведи ову гомилу иројских људи у свој дом, и считавај с њих помно велика и свијетла слова своје мученичке душе! **Уредник**

Живот и обичаји српскога народа

Народне празновјерице у Херцеговини

— пише **Осман А. Ћикић** —

(свршетак)

Вукодлак. Вукодлак постаје од човјека, пошто умре. Он постаје по народном предању овако: Кад човјек са женом, која има крв, или којој није изишло по порођају 40 дана, легне, онда оно дијете, које се роди, кад умре постане „вукодлак". Чуо сам, да вукодлак постане и онај човјек, преко којега, кад је издахнуо претрчи мачка. Вукодлак излази у ноћи из свог гроба, а кад хоће да пође надме се, те изгледа као напухана мјешина. Он иде само око своје куће и залази у собу, где му жена спава. Не ће јој учинити ништа него је само сили. Он не чини никоме никаква зла, само што се хрве са човјеком, с којим се сретне идући. Ако он обори човјека, убије га, а ако човјек њега, њега нестане.

Он се убија трновим кôцем. Кад га човјек опази, треба да иде за њим, све док он не сврати у гробље, тада се треба сакрити, и добро пазити, у који ће се гроб увући. Кад се запамти гроб, дође се сјутра дан обноћ и чека се, гледајући кроз рупу, коју он има за одуху, кад ће се почети надимати. Ваља га чекати док се сасвијем надме, а онда добро заоштреним трновим кôцем кроз ону рупу пробости га. Тада се треба чувати, да не би како год, која кâп крви, која из њега штрца канула на човјека, који га боде, јер би се у том случају по својој смрти и он повукодлачио. Да се сачува да преко мртваца, који је још у кући, не прије̂ће мачка т. ј. ако прије̂ће да се не би повукодлачио, треба му преко сриједе ставити гô нож зелених корица.

Плакавац. Он постане од онога ђетета, којега мати, родивши га, удави. Оно излази из гроба, као и Вукодлак, обноћ, те обилази око куће материне и плаче неким ужасним вриском, као дијете које се истом роди. Он је као и Вукодлак надувен, само што је мален. Кад иде ноћу, види му се око врата она уза, којом га је мати му удавила. Он не може никоме наудити.

Стуха. То је човјек, који нагази на вражју вечеру, те га ђавли узму и даду му неку снагу, којом може, да, кад дуне, поруши читаве куће. Он се дању бави обично код куће и ради послове, као и други, а обноћ ли̂је̂не са другим Стухама у друштву по брдима и дува на куће оних, којима се хоће, да за што год освете.

Тако је био Стуха неки Галебовић из Бађевића, села близу Мостара, те је један пут из освете срушио са својим друговима кућу и дигао стог сијена у ваздух (Матка Гагре из Затона код Буне). Он је једноћ дошао у Матка у кућу и заискао, да му испеку каву. Кад му жене не хтједоше испећи каву, он науми, да им се освети, а оде у Вране Солде, млинара у Ђемаловића млиници у Ходбини, који му испече какву. Тако он једне ноћи састане се са својим друштвом и пухне на Гагрину кућу и стôг те их поруши. Један од његовог друштва хтио је из неке освете Врани Солди, да сруши кућу, али то Галебовић не даде, јер не хтједе дувати. Тако је Врани срушен само шљем од куће.

По овој причи се види, да Стуха кад хоће да сруши неком кућу, мора још друштва у помоћ узети, да му помаже дувати, јер овдје, гдје није један хтио дувати нису могли да сруше кућу Вране Солде.

Галебовић је сам при смрти ово причао!

Мôра. То је дјевојка, која се подиже ноћу и завлачи се у станове људи, којима се ради неке ствари хоће да освете, а најобичније се Мôра свети човјеку, с којом је овај љубовао,* те вјером преврну и другу узео, те човјека на сну притиска и души га, мôри.

Ради освете вјероломнику, дјевојка и загази у овај велики гријех, те постане Мôром.

Слушао сам од сељака и од варошана два три начина, како постане мôра, али је сваки некако таван. Тако ми је један причао, да се обично двије дјевојке састану, кад хоће, да постану Мôре, оду ноћно — у глухо доба, на гробље, изваде из којег гроба лубању човјечје главе, те у њу чварају. Али шта, и како чварају, не умједе да ми каже. Други ми је причао да дјевојка, која хоће Мôром да постане, сједне на хљеб, те јој тако дође црни ђаво и дâ јој моћ, коју Мôра има. Трећи ми, вели, да дјевојка узме један ћуп пун нечисти, па у овај ћуп убаци разне ствари, које се строго чувају од нечисти, као хљеба, соли, разних јествина, и других ствари. И ово се чини са неким чварањем,

* *Љубовати*, један одиста врло лијеп и подесан израз, пун пјесничке љепоте за они појам, који се до сад обиљежавао изразом: ашиковати, ћосати, водити љубав. Употребљује се у Херцеговини гдје је и поникао. Штета што се тај цвијетак нашег српског језика види само међ планинским цвијећем, а по ширим круговима замјењује или неким вулгарним скованим изразима, или изразима сасвим туђинским. Ур.

али ми ни то не знаде ни један рећи. Најпослије ми једна жена рече, да се Мора Мором раћа. А то је она дјевојка, која се роди у црвеној кошуљи.

Море притискују, мора, како рекох, највише невјернике, а по том и оне, с којима је у каквој завади. Тако је дјевојка Ружа Вучинова из села Вртијеша (код Мостара) морила само неког Андрију Врбића из истог села. Андрија је с њоме много љубовао, те је изневјерио. Некога пак млинара у Вољевичиној млиници (воденици) у Благају морила је нека дјевојка, ради неког ината.

Мора мори тако, да притисне људе на спавању и тако га чврсто стисне, да не може ни макнути.

Да се Мора ухвати, чуо сам овај начин: Треба узети собом кантар, (мјера за тежину), кад се пође да спава и сакрити га под покривач, да га не би Мора опазила, јер би се тада вратила. Кад она дође и притисне, треба дати сву снагу, брзо извадити кантар, те је његовим кукама закучити. И Мора је тад ухваћена!

Тако је учинио и онај млинар у Вољевичиној млиници у Благају, те је ухватио дјевојку из комшилука, из Благаја. Она га је тада молила, да је не прокаже — не повиди, а да неће њега више нигда морити, што јој овај и обећа, — те је не ћу, вели он, никад ни проказати.

Мору, кад прокажу, она више не може родити.

Мора се може и претварати, тако се она претвори у муху, кад хоће да униће кроз кључаоницу у чију собу.

Вјештица. — Она жена, која је била дјевојком Мора, постане кад се уда вјештица. Она, као и Мора, обдан ради код куће, а обноћ излази, али не мори, него добије такву снагу, да може од туђих крава млијеко пренијети у свој котао; за тим да из једне богате куће преноси ствари у своју и да се свети. Она се свети тако, да једној жени (човјеку) у кога су ситна дјеца, исиса им крв из жличице, и оно, након кратког времена, свене и умре.

Вјештица дакле, на свој млин воду наврања, јер преноси из туће куће нафаку у своју и свети се.

За дјецу, којој вјештица исиса крв из жличице, постоји лијек, који се зове „срчаник". Тај је лијек бљувотина, коју вјештица избљује на камен, пошто чељадету испије крв. Та се бљувотина стврдне и, ко је нађе, може да лијечи дјецу, којој вјештица испије крв из жличице. Треба помијешати комадић срчаника са водом и дијете засркнути, и оно је, с помоћу Божјом, оздравило.

Срчаник сам гледао; сличи на зечју сô.

Каменица. — И она је удата жена. За њу вриједи све оно, што сам рекао за вјештицу. Она и јест врста вјештице, само се од ње разликује тијем, што њезин труп остаје код куће, а дух јој лијеће у виду мушице. Иначе ради све, што и вјештица.

Див је крупна људина, са једнијем оком на врх главе.* Он има неизмјерну снагу. Вели да може једним ударцем срушити највеће куће, а руком може да истегне читаво стабло са жилама из земље. Он станује по високим горама. Кад ухвати човјека, поједе га.

Прича се, како је некакав чобанин чувао овце на Вележи, па надавши се за једном тицом, стиже у један гозд, гдје га ухвати див. Див га одведе у једну пећину, стакне ватру, а он леже да спава, рекавши њему, да га пробуди, док се ватра добро разгори. Кад је див заспао, чобан намисли да га убије. Али како? Он не може подигнути камен, којим би му најмању ожљеду учинио, ударивши га. На једном угледа један велики гвозден ражањ и сину му мисао, да га њиме усмрти. Узе ражањ, запрета га у жераву, док се овај усија, а за тим га тешком муком подигне и удари дива у оно око, што га је имао

* Дакле из фамилије митолошких Циклопа, из које је и класични Полифеј. Ур.

ва врх главе. Див крикну и сину на ноге, а он наже у бијег, док нађе своје стадо. Говорио је, да је чуо дива два сахата далеко, како урличе, а на сахат даљине, падало је за њим камење, као кућа велико.

Вила. — И код нашег српског народа у Херцеговини, као и другдје, вила је савршена љепотица, која има златну косу до земље, и крила. У српским народним пјесмама наилазимо на виле, које се побрате са јунацима. У пјесми се пјева вила увијек из горице, па тако је и код нашег српског народа вјеровање. Вила се не да никад видјети, вели наш народ, него се види случајно и то највише, кад јој се злаћане власи заплету о какво шибље. Онда, ко је нађе, може се с њоме побратимити. Али ко вилу повиди, т. ј. ко прокаже да се с њоме побратио, тај више не може живити. Вила даје ономе, кога побратими, снагу и љепоту, а у критичним часовима и сама му долази у помоћ. Вила је, како народ вели, богоугодно створење.

Једну причу, која каже, да онај, који повиди вилу, умре, доносим овдје, која се збила дјевојци из мостарског села Вртијеша — Јованци Крњевушића. Она је била веома слаба дјевојка, била је једна од најслабијих жетелица, а и доста ружна. Једног дана пође на воду, кад угледа близу Неретве дјевојку с крилима заплетених коса за један џбун. Јока се преплаши и хтједе се вратити, али је вила зовну, рекавши јој, да се не боји ништа, те да јој расплете заплетену косу не прекинув јој ни једне длачице. Јованка послуша и учини, што је вила молила. Вила јој каза, да је она вила, и да ће јој увијек помагати при раду, да ће моћи радити, колико пет других дјевојака, — само ме, рече јој, не повиди, јер ако коме кажеш, нећеш живити.

Кад су се сељани чудили Јованкину раду, па и њезиној љепоти, коју је сваким даном добијала, једнога дана је присили отац, да му каже, како то она од једном може да ради за пет других дјевојака, — јер он сумњаше, да није с враговима у каквој год свези. Кад се није могла оцу умолити ни онда, кад му је рекла, да ће умријети, ако му каже, рече све, шта је, и како је. Њезин се отац ради тога одмах покаје, али нема помоћи. Јованка је венула сваки дан, док једнога дана не свехну за навијек.

Ово десет празновјерица, јесу у опште празновјерја нашега народа у Херцеговини, али ваља да споменем још три имена аветиња, које наш старији свијет невјерује, него их је створио само за малену дјецу, те којима ову плаше, кад се које распла̀че, или развиче, желећи га успавати. Ова три ћетиња страшила јесу:

Бу̀ка, (Букача, Букачина). — Бу̀ка је, како рекох, замишљена авет, којом се дјеца плаше. Ја сам распитивао неких сељана за ову авет, како изгледа, а он ми рече, да је то само плашило за дјецу, а да Бу̀ке у ствари и нема. Ја сам се на то досјетио, како сам ја Бу̀ку, као дијете, замишљао, а мислим, да је овако с малом разликом и друга дјеца замишљају, које родитељи плаше Бу̀ком.

Доста је било само да ми отац или мати рекне: „Ето Буке!“ а ја сам већ имао пред собом лик тога страшила. То је била, дакако стара бабурина (јер зар има што страшљивије од старе бабе Циганке, још кад ти рекне: метнућу те у торбу! е није друге, него да поманиташ од страха) у одрпаним хаљинама, гадна и црна лица, низ коју виси с пријѐда велика бритва, а на леђима велика торба. Бритву има, да реже језике дјеци, која ружно зборе, а торбу, да носи дјецу, која плачу. Ја сам је од прилике овако замишљао!

Карањо̀лоз. — Ово је, као и Бука, измишљено страшило само за ћецу, те морам и њега изнијети онако, како сам га сâм у ћетињству замишљао, јер су ми и за њега рекли, као и за Буку, да у ствари не постоји. Ово страшило, зар за разлику од Буке, замишља се као висок црн човјек, гадна лица, који такође носи дјецу, али не која плачу, него ону, која су ударљива.

Каранђоловом се страше дјеца одраслија. Како се може мислити, Бука је чедо врага, џина и других сујевјерицâ, јер дијете док је још у повоју, страши се Буком, која је као стара баба, од чега се дијете највише страши. Већ, кад је дијете почело да врља тамо амо, и кад добије мало шире мишљење, окоти му се Каранђолоз, већ некако страшљивији. Он није више као Бука обична стара бабегина, него нешто више и снажније од човјека, па још црна лица. Тако опет од овога постане нешто још страшније, како се дијете развија, док не постане на пошљетку ђаво, џин и т. д. који се утварају човјеку у свакојаким облицима.

Кучибаба. — Још ћу споменути једно дјетиње страшило, које се налази у води и има куку, којом може скучити дијете, које плива по дубоким водама, а то је — Кучибаба. Овијем се дакле плаше дјеца, да не иду у дубоку воду. За Кучибабу већ знаду причати и старији. Они веле, да нема ни овог страшила у ствари, али га ипак описују, и то као стару бабу, која живи у води, и има, како рекох, куку, којом скучива дјецу, што иду око дубоких вирова.

Ово тринаест прасновјерица чуо сам у нашем (мостарском) столачком и љубињском котару у Херцеговини, а можда има још која. Ако чујем, наставићу.

Оцјене и прикази

Милићев гроб,

слика из сеоског живота, написао Мих. Сретеновић. Издање штампарије и књиговезнице Павловића и Стојановића. Београд. 1898. Цена 80 пара дин.

Писац „Радетића Маре“, „Бисерке“ и „Дјевојачког гроба“ јавио нам се са новом приповијетком, која носи горњи натпис. Вјеран ученик омиљеног Јанка, угледао се у свему на свога учитеља, па чак и у вредноћи; и, Бог и душа, ако овако продужи, имаће наскоро толико својих приповиједака, колико и сам Јанко. Ми, додуше, нијесмо од оних људи, који радо млађе писце због плодности пецкају, а нарочито онда, ако нам ти писци умију увијек да даду по нешто ново, лијепо и одабрано; али смо грдни непријатељи оних преживача, који нам непрестано бацају једно те исто, — *опет то, али мало друкчије.* Врло нам је жао, што и Сретеновића морамо убројати у ове пошљедње. Жао нам је управо због тога, што смо некада, читајући „Радетића Мару“ са неким уживањем, у њезину писцу гледали једну младу снагу, која се истом развија и која ће, некада, српској књизи много користити... Но Сретеновић нас је преварио... Мјесто да се усавршује и напредује, он се постарао да нам, у кратком времену разруши све лијепе наде, које смо у њега полагали и да нам, након свега тога — исплази језик, као дијете, које нас обмане.

Овдје би хтјели да докажемо, да најновија приповијетка Сретеновића, не само да није боља, него је много слабија, од његова првијенчета. Јер, поред свега тога што нас је Јанко дивно упознао са Србијанским сељацима, Сретеновић је онда био толико вјешт, да нам прикаже неколико нових, непознатих лица, лако и живо причајући о њиховим дјелима и упознавајући нас са неким њиховим обичајима и начином живота. У први мах, то је од њега било доста.

Али у свима познијим причама, па и у овој, он није знао ништа друго, него да понавља старо. Ми гледамо, може се рећи, она иста лица, само са другим именима; пролазимо покрај истих мјеста, слушамо оно исто приповиједање и сличан, доста сличан и заплет као у „Радетића Мари“. И само што овога пута није исто, то је обрада, која је много слабија и, рекли би смо, врло површна. Писац је у писању и сувише хитио, не марећи ни за дошљедност, ни за разне неправилности. Примјера ради наводимо овдје једно мјесто, гдје се два *крвна* непријатеља,

чије су куће вјечно у омрази живиле због некакве воденице, мире *одмах* на агаришту њезином овако:

— — Изгоре, рече Беља.

— Изгоре, одговори Јефта.

Обојица опет ућуташе и само су се гледали. Први прекиде ћутање Беља.

— Да је Бог д'о и пре!

— Камо среће! — додаде Јефта.

— Зар би ти волео?

— Ја би!

— И ја!

Опет ућуташе.

— Баш смо били луди, поче Јефта.

— Научили смо од очева, одговори Беља.

— Сад се немамо око чега парничити.

— И нећемо, додаје Беља.

— Да будемо праве комшије! Да живимо и ми као и остали свет:

— оћемо!

Ко би још могао повјеровати овако наивном приповиједању!.. Та да и нијесу *онако* омражени били, зар би се могли овако олако помирити?... Или зар они нијесу као и остали људи?.. Ко зна?..

И као год што је невјероватно и чудновато ово њихово мирење, тако је, и још чудније, њихова доцнија свађа, па макар се десила и „при пићу“... А чудновато нам је управо и све: и кмет и ћата Данило и Милић и судије, те, на крају крајева, најчудноватији писац, који је имао толико куражи, да и ово даде у штампу.

ц. ц.

Преглед листова

Бранково Коло за забаву поуку и књижевност, доноси у првих својих пет бројева, осим лијепих пјесама од познатих српских пјесника Змаја Јована Јовановића, Драгутина Илијића, Алексе Шантића и Милете Јакшића, неколико лијепих стихова млађих почетника: Миливоја Радовића и Боже С. Николајевића. Гипкост стиха и мелозвучност дикције као да још никад није била у јеку као данас. Као раритет, доноси уредништво на првом мјесту приповијетку из времена боја на Косову: *Кнез Радоје од Орлова Града* од познатог специјалисте овога жанра, господина Чеде Мијатовића. У вртлогу данашњег реалног правца приповједачке књижевности, овакви радови годе као неки величанствен сан из витешке и господске прошлости српске. Осим тога нижу се у овим бројевима редом мање приче првих представника данашње лијепе књижевности. Ту је *Стари пушкавац* од Свет. П. Ранковића, *Звона* из првих дана слободе од Драгутина Ј. Илића и *Зимска прича* од младог приповједача Милана Будисављевића. Ову причу доноси уредништво као приказ књиге *Биједни људи*, која ће наскоро угледати свијета од поменутог даровитог младог приповједача. Као стручна расправа одликује се лекције из историје Карловачке Митрополије: *О Арсенију IV. Јовановићу Шакабенти* од професора богословије Милутина Јакшића. Занимљива је *Автобиографија др Јована Суботића*, чији је добар дио рукописа у договору са госпођом Савком Суботић, уступљен од Матице Српске уредништву *Бранкова Кола*. Овакви радови обично добаце по који зрачак свјетлости у историју политичког и културног живота недавне прошлости једног дијела српског народа. Господин Стојан Новаковић написао је један лијеп чланак: *Српска књига*, гдје је у „неколико напомена“ обазријевши се на чланак нашег сурадника: Sempera у децембарској свесци лањске *Зоре*, потпуно се с њиме сложио о немару српске читалачке публике према књизи и допунио још: заслуженим прекором писцима српске књиге због њихове алкавости и слабог вођења бриге о њеној потпуној доброти, него пати од многих грешака, које поједини аутори као споредну ситницу сматрају. — Уредник овог лијепог листа је познати српски приповједач: Паја Марковић Адамов.

Босанска Вила, излази у Сарајеву двапут мјесечно. Број 23 и 24 за 1898 годину. У ова два броја свршила се причица из Сарајева *Издајник* од Михајла Милановића и *Потљедни звук виолине* од Алексе О. Лукића. Лијепа је расправа од Мил. М. Вукићевића: *Хасан-ага Крајишник*. Довршена је реценсија Тих. Р. Ђорђевића на *Законик Стефана Душана*, цара српског. Пјесама има од: Османа А. Ђикића, Божидара, Н. Д. Илијића и Љ. Поповића. — Уредник је *Босанске Виле*: Никола Т. Кашиковић Сарајлија.

Нова Искра, илустрован лист; излази у Београду двапут мјесечно. До сада смо примали два броја овог српског илустрованог листа са лијепим сликама, добрим радовима и фином спољашњом изградом. Од српских умјетника, заступљени су са својим радовима Ђ. Крстић: *Утопљеница*; М. Мурат: *Вече;* Р. Вукановић: *Гуслар;* У. Предић: *Аморети;* и портрет пјесника *Лазе Костића* од Марка Мурата. Осим тога донешене су двије сцене из „Гордане" по слици госпође Б. Вукановићке, о којој је драми у првом броју изишао опширнији реферат под шифром: *т*, гдје се истиче оригиналност драме дра. Лазе Костића. Професор Момчило Иванић пише опширан чланак о *Стојану Новаковићу*, који ће се да наставља у више бројева. Овај чланак да је нам карактерну црту великог једног Србина, који научном својом спремом, патриотским својим осјећајима и књижевним својим радовима стоји на висини, до које се мало њих дижу. Радоје М. Домановић приложио је своју лијепу слику из живота: *А хлеба?* Ово је најјачи ступ у подмлатку белетристичне прозе, који много обећава. Под шифром М. П. крије се ваљана једна књижевна снага, позната на разном пољу књижевности. Овдје му је прича *Два родитеља*, — и по љепоти обраде и по избору градива заиста красна ствар. Од превода је изишла сличица из села *Анђео* од Хенрика Сјенкијевича, о коме је у истом броју донесен кратак животопис и књижевни рад са портретом пишчевим. Као знатнији рад споменућемо путничке црте П. Жусеа: *Далматинском обалом* чији је текст допуњен са неколико илустрација. У везаном слогу јављају се са својим стиховима: † Војислав Илић: *Ја не тражим;* Д. Јанковић: * „ *; М. Крстић: *Сунце на заходу;* М. Ј. Митровић: *Двоје драгих;* С. Д. Мијалковић: *Ах, зна* и превод Лермонтовљеве *Тамаре* од Р. Осим тога има писмо из Штутгарта од Ј. Адамовића, гдје се говори о новом комаду Герхарда Хауптмана: Fuhrmann Henschel и писмо из Швехата од Јос. Зд. Раушара, гдје говори о чешком друштву књижевника белетриста: *Мај*. Ове двије свеске *Нове Искре* пуне су још књижевних и културни биљежака. Уредник јој је млади српски пјесник: Ристa Ј. Одавић.

Просвјета лист за цркву и школу, издаје канцеларија к. ц. министарства просвјете и црквених послова на Цетињу. — За 1898 г. донијела је *Просвјета* одабраних радова из стручне књижевности, од којих главније овдје наводимо: *Смоћно* упутство нашим свештеницима при обављању исповиједи, Митрополит Митрофан; *Лекције* из православног хришћанског догматичког богословља, по рускијем богословима за своје ученике Богословске - Учитељске Школе сост. Л. Т. Перовић. Ово је изишло у засебном издању; *Омилитика*, или упутство у црквеном бесједништву, за своје ученике Бог. Учит. Школе по Ј. Амфитеатрову и Фаворову, сост. Л. Поповић; *Цркве у Лутици*, М. Црногорчевић; *Посланица* Св. Василија Великог Григорију Богослову, посрбио М. Поповић; *Цвјетник Духовни*, Господ Наш Исус Христос, прикупио М. Н.; *Симеонова Тестија*, у Дајбапској Гори, Ф. Радичевић; *Извјештај* о основнијем црногорскијем школама; *Житије* св. Јована Претече, Монах Никифор; *Карактеристика* св. Јефрема Сирина, по Проф. Смирнову Р. Поповић, свештеник; *Прилози библиографији* Црне Горе за г. 1895, Х., *Из мојих лекција*, К. Миленковић, проф.; Како ће учитељ *постићи дисциплину*, за вријеме предавања, К. Лучић, учит.; *Опис* манастира Добриловине, Ан. Јовићевић; *Црква у Ексима*, Ан. Јовићевић; *Прикази*, два нова дјела проте Мољцева, Лаз. Богдановића; *Старине* у Бањанима, приопћио Михаил Поповић, Стругар, учитељ; *Педагошке мрвице*, прикупио Н.; У прилогу: а). *Тумачење* недјељнијех и празничнијех Јеванђеља, превео и мјестимице допунио Л. Богдановић. б). *Историја Педагогије*, од К. Јелницкога с руског превео и допунио Ж. Драговић.

Звезда продични лист, излази у Београду уторником, четвртком и недјељом. Ово је трећа година. До сада је изишло четрнаест бројева са врло лијепим и разноврсним садржајем. Од оригиналних прича изишле су: *Један чопјек* од Бранковинског, у којој је вјешто изнесен један тип, један патник данашње друштвене галаме; *Прва љубав* новела од Пере Одавића; *Ковач* слика из друштва од Жив. Д. Павловића; *Поштено прасе* од Васе Н. Вулковића; *Дете* од М. Н.; *Глава у торби* из збирке „Разбојани Листови" од Б. Ђ.; *Бердан*, Херцеговачка Идила од Свет. Ђуровића и *Жртва љубави* новела, која се наставља. Све ове приче носе на себи биљег вјештога пера и бистрог посматралачког погледа. Ово је тим радо-

снија појава, што су писци већином тек новаци српске књижевности. Пјесама има у сваком броју од свију представника данашње поезије, а нарочито се истичу лијепи преводи страних пјесника. *Звезда* доноси у својим ступцима врло лијепе преводе окрајних прича свјетске литературе, међу којима се нарочито истиче хумористични путопис руског приповједача Н. А. Чејкина: *Где поморание зру*. Ради регистрирања, шта је све преведено у нас, како се не би неке ствари по неколико пута преводиле, што је код нас међутим свакидањом погрјешком постало, ми ћемо набројити редом преводе из ових 14 бројева: *Дан за разрачунавање* од Петра Нанзена; *Коле, Колас и Колет* од Жил. Симона. Ово је већ било преведено у Живаљевићевом *Колу*. *Безучен део* написао Huges le Roux; *Каспрка* написао Францоа Копе; *Лепотица са леденим срцем* написао Catule Mendes; *Живи мртвац* од А. Круглава; *Свршено је* написао Ernest Dodet; *Труба страшнога суда* од Бертолда Ауербаха; *Доказ кад треба* написала Emilia Pardo Bazan; *Парче хлеба* написао Francois Coppée; *Једна новембарска ноћ* написао Alexis Bonvier; *Грозна реклама* од Сахер Мозоха и *Похода* од Хајнца Товоте. Као сталан референт и критичар позоришта, јавља се Spectator у сваком другом трећем броју са лијепим мислима и оштром и неумитном осудом свега, што кочи точак напретку Српског Народног Позоришта у Биограду. А осим свега поменутог доноси *Звезда* биљешке о књижевности, искрице духа и многе занимљиве ситнице. Вриједност и љепота листа препоручује се сама собом а за то јој гарантује и њен уредник — Јанко Веселиновић.

Омладина, лист средњошколских Срба ђака; излази у Загребу пет пута у једном течају, а цијена му је двије круне. Српска Штампарија у Загребу. Циљ овога потхвата је да изазове што интензивнији рад средњошколске омладине на пољу књижевне просвјете. Дух који провејава цијелу ову свеску, казује нам и програм задаће овога покрета, а то је, да још из рана упозна доцнију интелигенцију српског народа са моралним школама естетско социјалних назора и њеним представницима свјетске књижевности и умјетности у опће. Од пјесама изишле су: *Омладино!* од Омладинца; *Вјерујеш ли* од Н.; *Прежишјелима* и *Кланац* од Henrika Ibsena у преводу Л. С.; *Јесењи звуци*, написао Paul Verlaine а превео Станоје; *In memoriam* написао Detleo o. Lilienkron превео А. С. Јовановић. Од свију ових пјесама нарочито се истиче: *Вјерујеш ли?* У невезаном слогу као оригинали изишли су: *Грехота* од Николајева и лијепа расправица о *Милану Буђисављевићу* од М. А. Божића. Остало су, чланци о Ибзену, Хауптману и Законију, као што и само уредништво напомиње, компилације. Што се тиче биљежака и оцјена, ми ћемо се обазријети само на оне ретке, који се тичу наше књижевне средине. Говорећи о лањској *Искри* пребацује јој уредништво *Омладине,* што се о неким издањима књига, које потекоше из пера сарадника наше *Зоре*, са неким куриозним схватањем изразила о њима. *Искра* наиме вели: „Нас зачуђава, она у националном погледу равнодушна садржина тих издања. Ако су Херцеговци и Босанци толико еманциповани, да су Дима и Хајнс на њиховом столу на свом мјесту — онда је добро . . .* Нас опет зачуђава овако зачуђавање! Да ли је уредништво *Искре* мислило да су неки књижевници и пјесници ограничени да раде само за непосредну своју околину? Да ли је појединим издавачима задаћа да издају једино књиге, које одговарају захтјеву њихове читалачке близине? И јесу ли само то неки извјесни издавачи концесионирани да смију издати књигу, која је намијењена интелигентнијем кругу српске публике? И је ли зло што је у српску књижевност унесен н. пр. један *Интермеџо* са онолико вјештине, са колико се уноси у најнапредније књижевности. Не, пјеснику треба поставити калуп: овако и овако, оволико дуго, оволико широко! Каквим разроким очима гледа неки свијет на оваке ствари? Или је уредништво *Искре* мислило да ваздашњи књижевни радови смију само о димијама, јатагану и јапраку зборити и да у Херцеговини не смије нико волити Дима и Хајнеа? Ако је тако мислила *Искра*, има свијета који не мисли као *Искра*. — Уредник *Омладине* је: Александров.*

Просветни Гласник службени лист министарства просвете и црквених послова Краљевине Србије. Излази у мјесечним свекама, гдје су осим службеног дијела и извјештаји радње главнога савјета. У првој

* О самом овом листу, начину уређивања и појединим радовима, рећи ћемо свој суд док добијемо још двије три свеске.

5*

свесци штампани су реферати: Василија Ђерића о преводу Мите Живковића *Галски рат* Таја Јулија Цезара; Михајла Валтровића и Јевте Стевановића, о делу *Српски вез* од Вл. Тителбаха и реферат Павла Поповића и Дим. Путниковића о преводу Вл. Спасојевића: Premières leçon de choses usuelles. Затим је у рубрици *Наука и Настава: Дух најновијих закона у просвети* од Ј. М; *Две лекције из практичне педагогије* од А. Станојевић и *Примена теорије еволуције* од Е. Фериера у преводу Ј. Скерлића. Осим прегледа и кратких приказа нових књига и листова има двије лијепе оцјене на *Српски рјечник* Вука Стеф. Караџића од Дач. и на *Povjest književnosti hrvatske i srpske* од Ђ. Шурмина, написао М. М. В. У овој пошљедњој оцјени с разлогом пребацује оцјењивач Шурмину, што Дубровачку књижевност узима као хрватску, ослањајући се у томе на *Историју Хрвата* од Клаића, писању ријетком самовољом. Наводи још неке погрешке у дијелу новије српске књижевности и при крају поред свију ових напомена признаје писац велики труд око овог дјела, који је велика добит за српску и хрватску књигу и један корак ближе зближењу између Срба и Хрвата.

Женски Свет, лист добротворних задруга Српкиња, излази једаред мјесечно у Новом Саду. До сада су изишла два броја са разноврсним садржајем. Осим пјесама и биљежака има у ова два броја чланци о *Српско православном дјевојачком васпиталишту у Будимпешти*, гдје госп. Јов. Јанко Кнежевић пледнра да се што прије овај предлог усвоји, приписујући му велику просвјетну мисију за наш женски свет. Затим долазе *Братска писма* од Родољуба из Коњица у Херцеговини. Ту су још сви извјештаји и дописи о раду појединих *Добротворних задруга Српкиња* и један лијеп чланак: *Помену Јелисавете Петровне Карцеве*. Од белетристичних радова штампана је приповијетка Данице Чакловићке: *Пупица*, и Ј. Беловић-Бернадзиковске: *Проза о мјесечини*. Уредник овога листа је Аркадије Варађанин.

Школски Одјек, излази трипут мјесечно у Новом Саду. Изишла су до сада четири броја са разним стручним чланцима школске природе, као што су: *Боље мало на добро, него много на површно* од М. Ђ., *Полубаџ у настављању и животу*, пише Јелица Беловић - Бернадзиковска; *Стручњаци надзорници* од М. Ђ. Поред тога има још много других биљежака и омањих чланака које се тичу наставе и учитељства у опће. Уредник је: Кузман Миловановић.

Српски Дом лист за забаву, поуку и књижевност. Излази у Загребу, а уредник му је: Душан Рогић.

КРОНИКА

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Грилпарцерова цјелокупна дјела, за која смо јавили да преводи Стеван Б. Бодн и да ће изићи у 20 свезак, већ су почела излазити. Прву свеску примили смо на приказ. Цијена јој је 1·50 динара а износи 9 табака у доста лијепом издању.

Поуке моралне и грађанске по Лују Лнару и другима. Према програму за грађанске школе саставио *Милан Шевић*, професор. Свеска прва за I. разред. Цијена 80 пара дин.

Хришћанска Етика за V. разред гимназије и реалке, по Олесницку и Соларском. Издање Књижаре Вел. Валожића. Цијена 60 п. д.

Кривични Гласник изустрованн криминални лист за свакога. Београд. Уређује Одбор. Власник Пера М. Јовановић. Цијена за Србију мјесечно 1 динар, за стране земље на 3 мјесеца 4 динара. Година I. број 1., 2., 3. и 4.

Криминалистичка литература, да тако назовемо писанију ове врсте, одиста је једини дио књижевности, који не облагорођава чуства људска, него ум испуњава страховитим сликама, а мисли скреће са оних страна живота које су лијепе и благородне, на оно што је крваво, зликовачко и страховито. Када

би Криминалистички Гласници била човјеку једина лектира, онда би свака мисао на злочин била обична, и злочини би постали спортови, забаве распаљеним духовима. Најплеменитија душа не би могла да зазре од ножа, крви, уморства; и злочинци, убијце и лупежи били би читаоци сваки дан његовог друштво и свијет за разоноћавања. Чему дакле могу да послуже листови и књиге са садржајем као овај лист: 1. Крвава драма у Монтекарду, 2. Убица једне породице, 3. Из ћудиште, 4. Братоубица (I. свеска) и т. д.?... Је ли потребно да српски народ за свој новац квари свој дух и трује срце, овако одвратним лектирама?

Приповјетке Лазе К. Лазаревића. У седмом колу Српске Књижевне Задруге изишла је и прва свеска приповиједака Лазе К. Лазаревића под редакцијом и биографијом пишчевом од академика Љубомира Јовановића. Ова књига ће заинтересовати како најширу публику, тако и сам српски књижевни свијет, јер у њој је једна, досада нештампана а прва и највећа прича Лазаревићева: *Шпијунџија*, која је нека врста биографије пишчеве, из које се види какав је човјек и родољуб био до сада најбољи приповједач јужних Словена. Осим тога у овом издању налази се исцрпна и непристрасна биографија пишчева, рађена по најпоузданијим подацима од удове и најближих му рођака и пријатеља, и лијепа слика, рађена по портрету признатог сликара Буковца. У овој књизи изишле су ове приче: *Шпијунџија*, *Први пут с оцем на јутрењу*, *Школска Икона*, *У добри час хајдући* и *На бунару*.

Низ родно приморје, утисци с Јадрана, од Марка Цара. Кроз кратко прије изишли ће у издању Издавачке Књижарнице Пахер и Кисића једна лијепа књига путописних црта Марка Цара. Љепота стила и елеганција приказивања одликује се и у овој књизи као и у свима радовима овог српског естетичара. Издање ће бити врло укусно.

Књиге за народ. Из задужбине Пере Коњевића издала је Матица Српска нове три књиге: *О Богатству* од Милана Јовановића; *О коришћи и чувању шума* израдио Јован И. Симоновић и *О среди* од Југа Станикића. Свака ова свеска стаје само 10 новчића, а иначе је слабо продрла у овај дио нашег народа, коме је намијењен. Изгледа да од цијеле ове ствари виде користи једино писци ових „радова".

Џепни ђачки календар са бележником за просту 1899. годину. Издање Књижаре Вед. Валожића. Штампарија С. Хоровица. Цијена 30 пара динарских.

Први појмови из геометрије за сва четири разреда основних школа од *Н. Вучаловића*, проф. гимназије Краља Александра I. у Београду. Накладом књижаре Вељмира Валожића 1899. Цијена 1 динар.

Гимназија у Гисену и нове школе у Хесенској. Написао Милан Шевић, Београд 1898., 8°, стр. 165. Цијена 1.50 дин.

Приповјетке Радоја М. Домановића. Књига прва. *На младића свет остаје.* Пожаревац, штампано у штампарији Мих. Костића 1899. Цијена 0.80 п. д. Ову прву књигу својих приповједака посвећује писац своме оцу Милошу, као захвални син. Ми смо у првом броју *Зоре* од ове године, доносећи позив на претплату изрекли своје лијепо мишљење о овом младом српском приповједачу. Ова прича, прештампана из *Зоре* од 1897 године, толико се истакла својом умјетничком обрадом и здравим хумором, да је већ онда побудила ванредно интересовање. Гледаћемо да о овој књизи донесемо опширнији приказ. Топло је препоручујући напомињемо, да се може добити и у редакцији *Зоре* уз назначену цијену.

Шта ради г. Бранислав Нушић? — Из приватног писма ваљаног књижевника и нашег пријатеља г. Бр. Нушића, управљеног нашем уредништву као извину што се *Зори* и поред најбоље воље нема кад да јави, — сазнајемо да г. Нушић спрема за штампу: *Косово*, опис земље и народа које превазилази 20 штамп. табака, затим опис Сереза и Струмске Области под натписом *Из Зеленине државе*, па онда *Рамазанске вечери* (које бјеху почеле излазити у Савићевој Библиотеци) којих има *тридесет* (колико и рамазанских ноћи). Осим тога припрема за штампу својих *десет хумористичних прича*, за тим ради једну *Комедију* од *пет* чинова. И заиста: е па дотле а куда ће ш више!

Мостар џепни календар за 1899. год. Издање и штампа Издавачке Књижарнице Пахер и Кисића. Цијена 20 новчића. Овај мали календар, нарочито згодан за џеп, има осим, календарског дјела, и све потребне таблице за Босну и Херцеговину.

Буњевци и Шокци, у Бачкој, Бирањи и Лици, позната историјеко-етногр. расправа од Ив. Иванића, коју је наградила Матица Српска са 500 динара, почела је да излази у подлиску *Трговинског Гласника*.

Рамазанске вечери од Бранислава Ђ. Нушића. Још двије приче па ће се завршити серија прве књиге *Српске забавне поучне библиотеке*, што излази у Сарајеву у издању прве српске штампарије Ристе Ј. Савића и друга. Од пошљедњих што су изишле, носе наслов: *Сали Пич, Мејрем-Ханумин. Берђузар и Џаприје.* Још ће изићи *Бедел* и *Душманин.* Радови Бранислава Ђ. Нушића били су увијек слатка закуска лијепе књижевности, па тако су му и ови. Као што *Босанска Вила* спомиње, она ће библиотека престати овом првом књигом, која у тврдом повезу стаје 1 фор. 30 новч.

Сеоска учитељица од Свет. Ранковића, што је наградила Матица Српска, изићи ће трошком Коларчева фонда. Цијена јој је 2 круне.

Нови листови. У Новом Саду покренута су два нова листа: *Народно Коло* и *Недељни Лист.*

Народни Пријатељ, *шала у 3 чина с пјевањем* од Мар. С. Поповића-Родољуба. У Дубровнику. Типографија Д. Претнера. 1898. Цијена 50 новчића. *Мото:* Тријебимо губу из торине (Његуш).

Народни пријатељи одиста су дјело једног народног пријатеља, човјека, коме је чист патриотизам диктирао у перо ову књижицу, која је ваљала да буде драмско дјело. Писац, један наш честити свештеник, јамачно увјерен да је позорница једна од највећих трибина и патриотског морала, он излази на њу да проговори. Он овом књигом и проговара с ње. Глас његов, додуше, није с тог мјеста тако звонак, нити је његов говор тако рјечит. Но за наше пајанке и ово ће дјело пристајати много боље него страни комади, који су без икоје поуке, а од којих не могу да одступе многе наше дилетантске дружине.

Поуке за Домаћице за ученице III. разреда народне школе, удесили Љ. Ж. учитељица и М. С. учитељ. Издање књижаре Велимира Валожића. Београд. Цијена 60 пара дин.

Полицијски Гласник улази од нове године у III. годину свог живота.

На овоме ће листу и у идућој години радити његови одлични сарадници: Таса Ј. Миленковић, Др. Милан Васић, Др. В. М. Суботић, Михаило П. Јовановић, Ј. М. Веселиновић, Б. Маршићанина, М. Митровић, Р. Домановић и др. а као што и из самога тога листа видимо, у идућој години повећава му се радна снага још и са одличним књижевницима: Др. М. Јовановић - Батутом, Др. Миленком Весићем, Драг. Брзаком и Р. Одавићем.

Воскресиње нови Толстојев роман кога цио књижевни свијет очекује с нестрпљењем, почеће излазити од марта у руској Ниви, а истовремено излазиће у срп. пријеводу у *Бр. Колу.*

Пјесме Јована Дучића. Овог прољећа изаћи ће из штампе књига пјесама под горњим натписом. У њој су сабране све пјесме нашег уредника с малим изузетком.

Др. Ј. Цвијић штампао је у октобарској свесци бечког географског часописа расправу *о постанку циркова.* Ueber die Entstehung der Kare. Mittheilungen d. k. k. geographischen Gesselschaft. Осим тога је редакција изнијела неке научне резултате Цвијићеве са његова пута по Македонији и Босни и Херцеговини.

Мисли о задаћи и важности естетичкога васпитања, с погледом на историју васпитања и примену у васпитним школама од професора др. Стев. М. Окановића. Овај је рад отштампан из *Просветног Гласника,* а написан је као писмени рад за професорски испит и једногласно од професорâ оцијењен *одличним.*

Нова приповиједака од Милана Недељковића. Скорим ће изаћи из штампе *друга књига* ових приповиједака, о којима ћемо донијети опширнији реферат. За сада топло препоручујемо ове приче.

Злочин и казна, роман Фјодора Михаиловића Достојевског почео је да излази у Биоградском *Полицијском Гласнику* а у преводу г. *Јефте Угричића.* Господин Угричић, познат као савјестан и добар преводилац руске књижевности, чини једну велику услугу, кад нам најбољи роман свјетске књижевности пружа у свом преводу.

Декамерон. За који дан изаћи ће и посљедња свеска ове дивне збирке превода од еготине приповиједача свјетских књижевника. Свих 15 свезака стаје 3 фор., а могу се добити у свима књижарама. Овај дивни зборник приповиједака врло је прикладан за поклоне. Декамерон је уредио: *Јован Протић,* један од најбољих наших млађих приповиједача.

Педагошки Зборник дат ће у штампу и за који дан биће готов. Садржина му је: 1.) *Породично васпитање и школско образовање* од Др. В. Бакића проф. Вел. Школе. 2.) *Задивче.* По Сигетовом мотиву. Од Срет. М. Адића, професора. 3.) *Мане домаћег васпитања.* Од Душана Стојшића учитеља. 4.) *О нези деце* (од?) 5.) *Непосредно образовање моралног карактера, васпитање у ужем смислу.* Гледиште научне педагогике изложио Љуб. М. Протић, проф. 6.) *Управа и надзор у школи.* Од А. Б. проф. 7.) *Поботрна школа.* Од П. Терзина. 8.) *Моје беленке из школе.* 9.) *Појам и задатак друштвене педагогије.* 10.) *Педагошка књижевност.* 11.) *Први свесци Пед. Зборника.* — Књига под горњим натписом излазиће 3 пута годишње под уредништвом Ј. З. Медурића, учитеља (Turia, Baeska). Задатак јој је да буде уџбеник родитеља како ће да васпитавају своју дјецу. Није ово давле педагошка књига за педагоге, учитеље, него педагошка књига родитеља. Дакле појава врло корисна. — Претплата се шаље писцу. Цијена 1 фор.

Напредак. Изашао је из штампе овај српски омладински годишњак са сликама, књига прва, средно Ж. О. Дачић. Главни просветни савет у Србији препоручио је ову књигу за показивање ученицима нижих разреда. Цијена јој је 80 пара дин.

Животопис Ђорђа Николајевића, митрополита хабробосанског. Написао протојереј Димитрије Руварац. Цијена 80 новчића. Ово је најисцрпнији животопис покојног митрополита, рађен по нештампаним досад изворима, који су као главна грађа послужили овој књизи.

Прве ноћи, зове се књига приповиједака, коју је написао *Борисав Станковић,* правник у Биограду. Има их свега шест: 1. Ђурђев-дан, 2. Станоја, 3. У ноћи, 4. Прва суза, 5. Певан, 6. Увела ружа. Од ових радова неки су већ штампани у нашим часописима, нарочито у „Искри". Сви пак они носе обиљежје живота из новоослобођених крајева, а понаособ из вароши Врање. Колика је и каква њихова умјетничка вриједност, показаће критика, ради које се, на прво мјесто, и засебно штампају. — Књига наноси 6—7 табака фине артије у укусној опреми.

Цијена је 1 динар. На десет комада један се даје на дар, а књижарима уобичајени рабат. Ако је добијемо на приказ проговорићемо о њој опширније.

Нови земљопис. Изашао је из штампе и може се добити у свима књижарама у Србији. Израдио га је Раша Митровић, учитељ у Биограду *Земљопис* краљевине Србије са кратким описом српских земаља за ученике IV разреда осн. школе.

Iverje skice i sličice od **A. G. Matoša**. Издање и Штампа Издавачке Књижарнице и Штампарије Пахер и Кисића. За неколико дана изићи ће збирка прича овог младог књижевника. Већи дио од ових прича биле су штампане у српским листовима: *Делу, Бранковом Колу и Зори*. Остале у *Vienci* и *Narodnim Novinama*. Ми топло препоручујемо ове сличице читалачкој публици.

Пољопривредна Читанка. Изашао је позив на претплату на горњу књигу коју је израдио *Д. Ј. Путниковић*, учитељ. Новим законом о народним школама уведен је у основне школе нов предмет *Пољопривредне поуке*, а сеоским продужним школама дат је чисто пољопривредни правац. Расписом министра просвјете од 13. новембра наређено је, да се продужне школе сваке године отварају и учитељима је обећана награда за рад у тим школама. Тако у Србији почиње већ у основним школама, поред других знања, да се даје и пољопривредна поука дјеци оног народа којег је 90% само сељаштва. Књига ова, која ће тај посао да олакшава, рађена је по чешким пољопривредним читанкама, а уџењена је по нарочито према потребама наших пољопривредника. Цијена јој је 1 динар. Издавач Валожић.

СТРАНА

Њемачка

Der Gesellschafter, Blätter für geselllige Unterhaltung. Redigiert von Ignaz Pauer. Monatlich ein Heft. Herausgegeben von A. F. Grebert. Preis jährlich fl. 3. — Овај часопис намијењен је друштвеној забави. Осим пјесама згодних за деклампацију, доноси хумористична предавања, монологе и кратка позоришна дјела, згодна за приказе ужег круга друштва.

Разно

Забава у корист наше „Зоре". Из Лознице (у Србији) примили смо позив на *Бесједу са играмком*, коју приређују Лознички грађани уз судјеловање пјевачке дружине *Караџић*, на 3 Јерарха (30. јануара о. г.) На позиву стоји да се забава приређује *у корист* **Босанске Виле и Зоре** — *два патриотска листа у поносној Босни и дичној Херцеговини*. Ено и програма: I. Дио. 1. *Говор* од једног члана приређивачког одбора, 2. *Што лутим* — од Јенка, пјева хор друштва „Караџић", 3. *Ој Босно* — од Добре, декламује Н. Н., 4. *Пјесма уз гусле* — пјева Н. Н. 5. *Босанско заворје*, од Хаџочића, пјева друштво „Караџић", 6. *Надајући* од Змаја, декламује Н. Н. — II. Дио. *Игранка* (26 игара).

Ми ово патриотско заузимање, ову лијепу нажњу ваљаних Срба Лозничана, биљежимо с братском благодарношћу.

Њемачка штампа о „Зори". *Die Gesellschaft*, полумјесечни часопис за књижевност и социјална питања, који излази у Берлину под уредништвом познатог њем. књижевника М. Г. Конрада и чувеног пјесника Лудвика Јакобовског, у својој рубрици *Критика*, (I. број), донио је о нашој *Зори* ове редове: „Његовање српске књижевности у Босни и Херцеговини с једне стране, а с друге стране изношење особитих својстава оне земље, то је задаћа којој служи *Зора* („Morgenröte"), часопис што излази у Мостару у мјесечним свескама. И овај лист поред богатства оригиналних радова доноси богат избор пријевода. Тако налазимо у првој свези трећег тећаја пјесму Хајневу, једну приповијетку грофа Толстоја из времена Јована Грозног, новелу одличног пољског романсијера Божеслава Пруса, један чланак од Емилија Кастелара о Јегињима и Латинима у XV стољећу. Од домаћих писаца заступљен је Свет. Ђорђић једном приповијетком из херцеговачког живота, затим Змајова, Дучић и Н. И. Хаџер, и др. са лирским пријозима, најпослије неки историјски чланци, рецензије и т. д." (Georg Adam).

Пушкинова стогодишњица, — 26. маја ове године навршиће се сто година од рођења великог руског пјесника Александра Сергијевића *Пушкина*. Ми немо се у једном од идућих бројева, засебним чланком позабавити том великом руском и словенском свечковином, и упозорити српски образовани и књижевни свијет на призике, које нас нарочито упућују да и сами тај велики празник што свечанијје прославимо, а у овај мах доносимо извод из опширног програма, који је за ову рајетку књижевну свечковину приредила руска императорска Академија Наука у Петрограду.

Највиши руски просвјетни завод ријешио је:

1.) замолити духовне власти да се на дан стогодишњице од рођења Пушкинова, 26. маја 1899. год. одслужи литургија и парастос почившем пјеснику: у Петрограду — у Казанском сабору, у цркви код Имп. Алекс. Лицеја, у коме се васпитавао Пушкин, и у Коњушеној цркви, гдје се опојало мртво тијело пјесниково; у Москви — у цркви парохије, гдје се пјесник родио, и у Свјатогорском манастиру, у Псковској губернији, на гробу пјесникову. Осим тога, Академија се нада да ће и све остале цркве, широм велике Русије, својим молитвама поменути великога пјесника на тај дан.

2.) 26. маја, послије божије службе, држаће се свечана јавна сједница Императорске Академије Наука, са држањем говорâ и извођењем нарочито за овај случај састављене кантате.

3.) Од 15. до 26. маја, у великој сједничкој дворани отвориће се изложба предмета, који су припадали Пушкину, његових рукописа, издања његових дјела и т. д.

4.) Радиће се на томе да се у Императорским позориштима приреде драматске и оперне представе из дјела пјесникових, у априлу свијетле нећеље, у току три дана, при чем ће се у Петрограду у Александринском позоришту представљати сцене из „Бориса Годунова" и других комада, како одреди директор Имп. позоришта, а на завршетку опотеоза: „А. С. Пушкин и његова муза, окружени групама из производа пјесникових", — у Маријинском позоришту извођење опере „Евгеније Оњегин", „Русалка" и „Руслан и Људмила". У Москви ће такође сва позоришта учествовати на исти начин, а изван сумње је да ће и сва многобројна стална и дилетантска

позоришта у свој Русији похитити да узму удјела у овој великој слави.

5.) Молиће се сва надлештва под чијом се управом налазе школе, да се сто годишњи спомен А. С. Пушкина обиљежи прикладним слављем.

6.) Настојаће се да у објема престоницама, а по могућству и у другим варошима руским, приреди за народ низ читања одабраних мјеста из пјесникових дјела са магленим сликама.

7.) За спомен на овај јубилеј замолиће се професор сликарства Васњецов да, по своме избору, приреди илустрацију једнога од производа Пушкинових, и осим тога, спремиће се вјеран и удесан [illegible] пјесников, који ће се у што већем броју [illegible] ка распростријети по Русији.

Молиће се највише одобрење царево да се у с[illegible] правника стогодишњице Пушкинове искује срес[illegible]на или бронзана медаља, која ће се дати свакоме ученику, који ове године ма коју руску школу довршии са одличним успјехом.

9.) Утврђено је да се ради код Њ. Ц. Величанства да се *при Имп. Академији Наука установи одјељење лијепе књижевности у спомен А. С. Пушкина.*

10.) На крају, молиће се Њ. Ц. Величанство: а) да држава узме на себе бригу да од сада па до вјечна времена чува и у добром стању одржава гроб пјесников у Свјатогорском манастиру и б) да властелински двор, или ако је могуће, и цијело имање Пушкиних, у село Михајловско у Опочецком округу, Псковској губернији — путем откупа прије у државне руке, а племству псковском да се остави да на томе имању подигне велико задање, у ком би се издржавали сиротни и преспарјели писци.

Оволико је до сад рађено на приређи овог великог празника. Ко познаје руско одушевљено друштво, знаће да ће се све овуде пројектовано и још много друго на најсвечанији начин извести. Занимаће наши читаоцима за сад оволико, а првом приликом вратићемо се на ову по све Словенство знамениту свечковину.

Српска књига у Њемачкој. У 223. броју часописа *Die Zeit* од 7. јануара 1899 приказао је Ф. Кавић д-ра М. Вујића *Начела народне економије* и то III. књиге свеску I., која је изашла у Београду 1898. Да види српски читалачки свијет, како овога одличног српског финансијера и страних цијене, доносимо тај приказ у изводу: „Од Вујићева дјела „Начела народне економије" изишла је недавно прва половина III. књиге. И по овој се свесци позна оштроумни писац и прокушани финансијер, коме Србија има да захвали, што је на туђих руку задобила своје железнице и монопол соли и дувана.... У завршној глави оцртао је д-р Вујић на темељу историјских докумената економску политику у старој српској држави и у новој Србији, укрстио под Милошем Обреновићем. Иза тога говори о српској економској политици, каква би имала у будуће бити. Тако мисли, да се мора намијенити трговачки уговор с Аустро-Угарском, коме је рок 1903 године."

Стеријино пече. У очи ове године приређена је у Београду свечана представа у спомен рођења Јована *Стерије Поповића*. Приказана су два комада: *Зла жена* и *Београд некад и сад*. Пролози су били од Андре Гавриловића и Драгомира Брзака.

Aus Fremden Zungen јављају у свом проспекту за 1899 годину, да ће међу осталим причама свјетске књижевности донијети и преводу и *Јанка М. Веселиновића*.

Лица

Пијетро Маскањи, композитор „Cavaleria rusticana" приказао је у Риму своју нову оперу: *Iris*, чији је либрето узет из јапанске бајке о постанку цвијетаириса. Ово је једно од најљепших његових композиција, знаменито по својој инструменталној *композицији* јапанских мотива.

Др. Јован Радонић и др Станоје Станојевић, два млада научника, (сад професори у српској гимназији у Цариграду,) са својих радова на пољу историје, постали су познати и у Руса, те их је сад *Руски Археолошки Институт у Цариграду* изабрао за своје редовне чланове. Избор је одобрио ових дана царско руски министар просвјете у Петрограду.

Паја Јовановић, српски академски сликар, ради сада у Бечу, по наруџбини њемачке државе, велику слику: *Бој у Теутобуршкој шуми*.

Нови чланови Академије. За праве чланове Српске Краљевске Академије у Београду изабрани су: *др. Јован Цвијић* и *др. Михајло Петровић* професори Велике Школе. За дописне чланове: *Лука Зоре* професор у Дубровнику и *Стева Теодоровић* сликар у Београду.

Жарко Савић, оперски пјевач Фрајбуршке опере ангажован је за Штутгартеку дворску оперу, које ће његово ступити 1900 године.

Р. Вукановић, српски сликар, израдиће шест великих и разних слика за украју касне дутрије Кад буду готове, јавно ће бити изложене публици.

Др. Јован П. Пачаотовић Србин из Срем. Митровице постављен је од пруске владе за асистента на универзитету Гетингенском. Осим њега било је за то мјесто много компетената Њемаца, али је побједу он одржао.

Елеонора Дузе ријешила се на гостовање у Америци. У свој репертоар унијела је Софоклову *Антигону* и талијанског књижевника д' Анунција: *Giocondu* и *Gloria*.

САДРЖАЈ: Од Sempera: *О штреку српске књиге.* — **Пјесме:** Јован Дучић: *Моја пјесма.* — **Приповиједтке:** Раде М. Домановић: *Смрт*, слика из сеоског живота у Србији. — Н.: *Клавдије*, Из далеке прошлости. — И. Н. Потапенко: *Пауче хлеба*, превео Ник. Николајевић. — **Поука:** Миленко М. Вукићевић: *Берзелез-Алија* (наставак). — Cyprian Robert: *О пријеисторијској словенској заједници под оним именом Ванда или Венеда*, превео Мар. Мар. — Од Уредника: *Такозвани установи*, слика Паје Јовановића (послана уредништву *Зоре* на приказ). — **Живот и обичаји српскога народа:** Осман А. Тикић: *Народне празновјерице у Херцеговини* (свршетак). — **Оцјене и приказн:** *Мишићев гроб*, слика из сеоског живота, написао Мих. Сретеновић, оцјењује Ц. Ц. — **Преглед листова.** — **Кроника:** *Књижевност.* — *Разно.* — *Лица.*

Преплатну Зоре прима лепа Администрација, затим Издавачка Књижарница Пајер и Киселя у Мостару, Дворска Књижарница Мите Стајића у Београду и сви жеља поверења. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стаје 40 новчића. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петит-реда у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 6 новч., за три оглашавања по 4 новч., а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљежење.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРИЈИ И ЊЕНОМ БОС.-ХЕРЦ. СИНДИКАТ-ШТАМПАРСКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАЈЕР И КИСЕЉА У МОСТАРУ. 99.

Год. IV. Бр. III.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

ЗАБАВНИК И ЗНЕДНИК

ЈОВАН ДУЧИЋ

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а пријева јој је: на читаву годину 4 фор. или 9 л., за пола 2 фор. или 7 л.

У МОСТАРУ, 1. МАРТА 1899.

Патриотизам у Књижевности

I.

Српска је Књижевност у једном погледу судбине свог народа: она је препуштена сама себи, бави се сама о себи, чита се само у границама своје отаџбине. Критика њена, колико је има, она је критика само српска. Њу није осијала срећа других народа да је читају и пресуђују страни народи, да они откривају њене велике таленте, да се њима одушевљавају, и да српско слово има већег значења и за шири свијет. Пала је неколико пута у туђини по која утјешна, ласкава ријеч о неким преведеним нашим дјелима, али српска писменост позната је још и данас у опћем књижевном животу само по нашим народним пјесмама. Сатисфакција је то нашем народном генију, народној Музи наше страдалничке прошлости, али и један знак више, да је српска умјетничка Књижевност још дијете, и да, онако самоникла и ненапојена на опћем извору, на врелу свјетског слова, није ни могла да дадне јунаке за ону војску великих генија, чији умови саздаше величанствени храм Европске Музе. Наука Европска познаје неколико српских имена, биљежи их поред страних имена свјетског гласа, али Књижевност није до сада дала таквих имена.

Ограничени смо на себи самијем. Српски писци осјећају се славни ако њихова дјела не пропану и ако се пред књижевним српским Ареопагом чује уз њихово име ријеч књижевник или пјесник. Тиме је сва њихова амбиција задовољена. Српска Књижевност задовољена је тако исто с малим; величине не мјери аршином који влада у литератури опћој; она је за себе сад једна република ограничена на себи и у свом очекивању. Вијек пред нама, вијек је њеног уздања. Овај јој је дао и више од њених нада. На свима страницама народне јој повјеснице, он је оставио свој импозантни траг.

Но да се Књижевност српска, не-

дорасло дјетенце народа нашег, васпита, да се његовом организму дадне правилан развитак, да се поставе границе његових дјетињских прохтијева и обиљежи пут напредовања, то је данас прва задаћа, најсветији позив нашег патриотизма. Да не би изгледало е ће овај чланак бити понављање јеремијада на српску критику, на инпорт заразних страних дјела у нашу Књижевност, и понављање у ређању познатих пречага које коче правилан ход наше књиге, поминемо унапријед да је циљ овим ријечима — не да ређа недаће, него да напомене начин, који би можда могао допринијети оплемењавању срца и душе тог љубљеног дјетета.

Чинимо то без сваког другог увода.

Прије свега — ми нисмо по свом најдубљем увјерењу мишљења да се извјесни калупи, и извјесна лична убјеђења, могу да поставе у развитку Умјетности. Позната истина, да је Умјетност ствар срца, ствар слободних осјећаја, који не подносе окова, и да њен коријен лежи дубоко изнад домашаја икоје снаге споља, ето то је што нас увјерава, да ту њену страну мора да узме на око свако, ко хоће да утјече на њене путеве. Али ако се не да утјецати тако лако на производе срца директно, вјерујемо да се може индиректно: да се дâ утјецати на само срце, на мисли књижевних твораца, на њихово васпитање. Књижевност српска нека буде република са слободним исповједањима, са смјелим мислима и широким правима, али нека буде држава с уставом. Слобода мисли нека постоји, али самовоља нека буде субординирана снази устава. Но нека тај устав *постоји* у Књижевности, уз чије се име обично тако често да помиње ријеч корупција и анархија.

II.

Што нам изгледа у нашој Књижевности да мало постоји, то је патриотизам. Патриотски обзири у њој су извели врло мало; она није имала своју војску, свој закон и строго одијељену сврху. Њени грађани живјели су увијек потпуном слободом личног убјеђења.

Слобода се та злоупотребљавала: књижевна дјела и књижевници дизали су се и падали у јавности према самовољи пресуђивача. Антикритика у нашој Лијепој Књижевности није позната, није у обичају, и човјек за таквом барикадом обично се држао за побијећена. Да ово потврдимо, молимо да се свако сјети неколико књижевних имена у нашој Књижевности која брилирају, која се спомињу са хвалом, а која у ствари не дадоше никаквог умјетничког или научног дјела. Њихове ликове видимо у народним књигама — календарима, у српским часописима. Спомињу се са хвалом и уз атрибуте који им се задјенуше у своје пријеме беневоленцијом. Право говора у слободној књижевној нашој преси не мјераше се често пута по томе колико ко за такву ријеч има позива, инстикта; њему су давале право титуле и сталежи. Имамо примјера у једном мјесту, у једној нашој гимназији, гдје је сваки њен наставник имао права да се држи књижевником, да пресуђује књижевна дјела и да одређује књижевницима њихову категорију. Његова професија давала је мандат књижевнички сваком појединцу од њих који је умочио перо. Да ми у нашој Књижевности из читавог реда тих људи немамо ни једног књижевног дјела, то је доста да се искрено зажали на ту околност.

А то није био риједак случај. Мало је пута инспирирао чист патриотизам многу ријеч у нашој књизи. Мало се пута у нас лаћало за перо само с том намјером — да се неки млад таленат предусрете, да му се дадне маха, да му се понуде упуства; а тако исто мало се пута лаћало за перо да се према чијој самовољи, каквој злој струји или каквој лажној величини учини патриотска дужност у име Српске Књиге, њеног угледа и у име васпитања. Сви српски листови пуни су приказа, критика, теоретских излагања, па ипак тако мало пута писаних са инспирацијом патриотском, према оном што поменусмо: да се позванима дадне маха а размажени и непозвани сузбију... Беневоленција, Протекција, какве срамне ријечи у Литератури!

Но незаражен српски гениje чинио је, до душе, своје. Ми се данас дичимо продуктом његовим за потоњих двеастак година. Наша наука позната је и изван граница; најважнија питања наше повјеснице расвијетљена су умом *наших* научника; наш је језик пречишћен дубоким знањем синова *нашег* народа; српска умјетничка прича права је *српска* прича са чистим српским обиљежјем, чим се не могу похвалити нека ближа наша словенска браћа. Можемо себи с правом признати велики књижевни напредак, и поред свега тога, што у нас Књижевност бјеше споредна ствар сваког појединца; што се не множаше као у другим Литературама гдје су награде писаца такве, да од ње живе, да се само њој предају, те по томе и множе своје умотворе. Ми имамо и данас великих духова с ризницом дубоког знања и пространих појмова, које се расипа можда у школским предавањима, или — што је још горе — као у старом Дубровнику, у голим конверзацијама. У нас пишу они само који се држе за књижевника. Многи људи од позива не пишу; они се не лаћају да проговоре о нечем, да нешто прикажу, *зашто што то треба, што му је то патриотска дужности.*

Изишло је, рецимо, ново дјело. У њему се таквом Позваном причинио један таленат са претензијама, коме би, у име Књижевности ваљало изићи на сусрет. И такав Позвани лаћа се и проговара о томе, мјесто што би допустио да чија жутокљуност излети најприје са својим теоријама.* Исто тако поступа и према дјелу коме би, у име Књижевности, ваљало одузети деби. Зашто на пр., наши први критичари, који излазе само с књигама студија, не би и једно мање дјело приказали макар у малој биљешци у ком српском књиж. листу. Ми *Српски Преглед* очекивасмо увијек с нестрпљењем, да видимо суд једног Недића и оне његове дивне дружине о којем дјелу, изишлом оних дана.

Намјера нам је с тога да речемо о томе: колико би само патриотски обзири могли да учине у тако неуређеним одношајима наше књиге.

Нама би, по нашем мишљењу, био најпотребнији један Књижевни *Клуб*, једна заједница људи потпуно позваних за јавну ријеч о књизи. Остављамо у овај мах Лит. Конгрес на страну његовој судбини. Узимамо ријеч о једној потреби која, и у случају Конгреса, и у случају противном, остаје увијек једна потреба довољно пријека. Такав *Клуб*

* Карактеристична је ова причина нашег једног пријатеља. Његов друг, један наш млађи професор и ваљан приповиједач, издавајући своју прву књигу, говораше му: ја пуштам у свијет ову збирчицу, али те увјеравам, да сам готов да огрезнем најжешћу ватру. Све ми се чини да ће ову књигу с радошћу дочекати неколико мојих ђака, које сам икад срушио на матури и да ће они ријешити њену судбину. Чисто видим: тешко мени и мојој кожи!

био би један књижевни комитет са енергијом и прегоријењем таквих политичких и пропагандских комитета. Један *Клуб*, који би се заложио за све што би Књижевности Српској могло да користи, и стао насупрот свему, што би јој могло да шкоди. Такав *Клуб* људи, који би становао без сумње у нашој данас највећој књижевној метрополи, и који би имао свој нарочити часопис један *Revue des Revues*, са геслом таквог француског часописа: peu de mots, beaucoup d'idées, само не ревиј с *главним* задатком да буде преглед свега *свјетског*, него *с главним* задатком да буде преглед свега *српског*, у границама наших још не прокрчених кинеских зидова, али и са јасним оком за све што је велико и умјесно у других. Да осмјели на рад који су за њ подобни, да удари по прстима непозване, да чисти, тако рећи, нашу књижевну атмосферу, да уочи сваки појав, свачије дјелце, да га с патриотском готовошћу анализује и прикаже, да поступи према њему по заслузи, по свом увјерењу.

Да ријеч *Комитет* не би одвећ упадала у очи, да говор о таквом *Клубу* не би изгледало трагање за изношењем нових и екстравагантних идеја, рецимо то другим ријечима: један Revue, један часопис, орган једног друштва патриотских књижевника, богат са напредним идејама, који би био Ареопаг, судница за све појаве у Књижевности, и глас најпозванијих људи о свему што је корисно по српску књигу! Али једно *друштво* и орган *једног друштва!*

Ми без страха помињемо овај предлог, јер смо пуни поноса за једну генерацију људи тако подобних да стану под стијег ове идеје. У главној нашој данашњој књижевној метрополи (оставимо на страну ефемерне згоде и незгоде!) има неисцрпног патриотизма, огњене свијести, одушевљења патриотског, и не стоји ништа на путу да добијемо — *Књижевни Ареопаг и — Лист над листовима.*

Српски листови не задовољавају данас потребе наше Књижевности, — с тим ваља да се измиримо сви ми уредници српских листова. Радимо можда колико се *може*, али не ради се колико *треба*. (О том у једном нарочитом чланку.) Треба нам један нарочити дictando, један узор, једна катедра. *Све оно што се збива у напредним Књижевностима, све струје које су предмет опће европске пажње, све школе које се у Литератури оспоравају, не находе се ни у нашој регистратури!* М. Цар, у својим Занатским Послима, изнио је кратко и козеријски нека занатска посла у нашој књизи. Том приликом није поштеђена, између других, ни *Зорина* перушина, али, није куд ни камо — таких занатских послова има много.

Но колико би једно друштво око поменутог Revua, колико би један такав лист, један зборник идеја, један одјек свега што се *збива у другим Књижевностима, бесједник о свима злим и добрим струјама и појавама*, користио, о томе бисмо с највећом жељом саслушали глас српских књижевних првака. Би ли он био од потребе — па ма с патриотском готовошћу оступило одмах неколико књижевних листова да му се припреми више мјеста?!

III.

И још нешто.

Како би било патриотски и од колике користи, да тај комитет буде једна контрола и свега онога што се на страни пише о нама Србима. А пише се доста често. Често нам је у туђини село капу кројило, а ми не дадосмо од себе ни гласа. До-

ста је Ренера и Нормана, који нам пред Европом негираху оно што нам је најсветије, који нам компромитоваху историјска права и предаваху подсмјеху наше завјетне мисли, а ми то једва ако само регистрирасмо. Такав комитет, одбор, могао би да свако тако дјело набави, сваку ријеч о нама у страним литературама чује, да у свом часопису прикаже српском свијету такве инсултације, или, у сретном случају, правилна дјела и истинске ријечи о Српству, — и да за тим реагира на то у *страној штампи*. Ми смо лани у једној прилици рекли своје мишљење: на таква дјела требало би реагирати и у страној штампи, на најподеснијој трибини. Странац, који се сукобио с једним погрдним дјелом о нашем народу, нека у *својој* штампи одмах наиђе рецензију таког дјела, нека види колико се таквој књизи, може да вјерује, колико у њој има истине и чији је прст у њој. А то и много значи за нашу јавну ствар.

Такав комитет могао би да ступи у везу са извјесним лицима и друштвима који имају интереса и симпатија за српске тежње! Писцима, који те интересе помажу с часним увјерењем, да се ода признање нашег народа, а писцима противне врсте, да се закаже мегдан у његовој рођеној штампи. И опет с поносом помињемо, да наш народ има синова за тако частан мегдан.

Да помињемо колико би такво друштво са својим листом могло да стави у границе, осим писце извјесне врсте, још и књижевне издаваче, о том је говор излишан. Хладан вјетар који би значио сатисфакција генију и родољубљу а борба против свега гдје тога нема, то би значила света стуја патриотизма у нашој Књижевности. Она би растријезнила сваког оног који са српском књигом стоји у вези. *Писало* би се, без сумње и послије свашта, али се јамачно не би свашта *штампало*. И докле бисмо дошли на тај начин!

Ми рекосмо своју. Ако овај чланчић покрене наше позване на дискусију, њему ће бити највеће одликовање. Он је тад постигао своју жељу.

Уредник

Својој нади

Остави ме! у тој тами,
Што ми душу обавија,
Нашто мени бледи плами
Да ме пале испотија?
Што би хтела да осветлиш
Сред дубоке ове тмине?
Остави ме, остави ме,
Ту су саме развалине!
У сурваном, хладном стењу
Слепи миши гнезда праве,
По руини и камењу
Набујале дивље траве.
Нашто жижак палиш амо,
Где хавети мрачне блуде?
Слушај како шуме само,
То се оне из сна буде!
Из суморних развалина
Сабласти се бледе дижу,
Ко шум буре из дубина,
Ко таласи хучни стижу.
Остави ме, остави ме,
Не приноси жижка свога,
Не спомињи своје име
Покрај духа успулога!

Ил те, можда, жао стало
Што ме мори ова тама,
Срце ти је задрхтало
Па би да ме тешиш сама.
Остави ме, чудни створе,
Не треба ми светлост твоја,
Драже ми је мрачно море
У ком тоне душа моја!

Драгутин Ј. Илић

Нимфа

Пређи путе, дуге стазе,
Мој млађани љубавниче!
На свод плави зв'језде слазе,
Ноћца свија косе тавне,
Вјетрић струји с доље травне
И пјесмица кличе.

Ту, гдје шўми струја жива
Сањивога водопада,
Твоја драга тебе снива;
У косице љиљан сплеће
И од слатке гине среће
И теби се нада.

Дођи! Моје голе груди
Таласићи љубе благи;
Кроз јасике мјесец сјаје, —
Моје срце страсно гори,
Бескрајна ме жеђца мори, —
Ја умирем драги!...

1898

Алексе Шантић

У ноћи

Поноћ је, месец тихо завирује
У моја окна, сетно ме погледа
Бела му светлост на зиду мирује
На мојим грудма једна зрака бледа.

Као да чујем шапат зраке бледе,
Што ме похађа у мојој самоћи:
Њу месец шиље да мене изведе,
У тајне шетње по чаробној ноћи.

Где страдалнику кô у прошле дане,
Мрак тајанствен мек загрљај спрема,
Где срце снажи, вида бол и ране,
Ноћ пуна хлада, росе и мелема. —

Ал' је преболô страдалник, бол спава
У мртвим грудма дубоко у мени, —
Тако поноћни месец обасјава,
У мрачној шуми гроб заборављени.

Милета Јакшић

Роб

— романса —

Баштом шеће дивна Мејра
Пјесму слатку вије,
Из прикрајка роб је гледа —
Горке сузе лије.

Вр'јеме јури. Брзим кроком
У напријед греде —
А образи тужном робу
Увјек жуте, бл'једе.

Хука — бука. Сватi чили
Мејру драги узе —
А роб тужни у самоћи
Горке лије сузе.

У собици дивна Мејра
Чедо уљуљава —
А у гробљу нова хумка,
По њој расте трава.

15. IX. 1892. —

† Јефтан Р. Шантић

Из пошљедњих пјесама Лејили

I.

Лејило моја, твој сам роб и сада!
Зли удес не хтје да растрга узе,
У мутни данак на рујини нада
Заједно с тобом када пролих сузе.

Тебе су, драга, продали далеко,
И ти ми оде; ал' роб оста с јадом,
И вјеран земљи гдје му љубав ниче,
Прошлости вјеран, вјеран болу младом.

Гле нашу прошлост . . . Пустиња широка,
Вече, а запад трепери у блијеску;
На њојзи никог, — само скелет један
Камиле неке види се на пијеску.

Пустињски вјетри туд спокојно струје,
А пут покрај ње вијуга и саде . . .
Но људи, вријеме мимолазе крај ње —
Не пита нико одкуд је, с ким паде.

II.

На твоме лицу тражио сам сузе
За давном срећом, љубави далеком,
У тужни данак растанка и туге
У румен јаглук што сипаху р'јеком. —

Ко бл'једа ружа у вечери тихе
Ил' ко ђурђевак у априлска јутра,
У тузи за мном што их проли некад,
А дуго вријеме што их још не утра.

Сјен тајног бола тражах на твом лицу,
За срећом нашом и љубављу старом,
Што но се сјајни дизаху кроз слутњу,
Ко мјесец кроз ноћ, над црном мунаром.

Ал' камо сузе, кроз које ти љубав
Пламташе некад и сијаше сјајем,
К'о шарна дуга кроз небеске капље,
Младости наше озарена мајем?

Лејило, гдје су? Гле, мјесто њих — срећа?
Зар његов пољуб с твог их лица узе? . . .
Проклето срце, ташту људску срећу
Што већма воли нег анђелске сузе!

Јован Дучић

Богојављенска ноћ

— цртица из Мостара —

— **Свет. Ђоровић** —

Још само који сахатак, па ће и поноћ. Мрак и тишина свуда и само још у малој сиротињској кућици, тамо на крај махале, што трепери слаба свјетлост. То се кратка свијећа лојаница бори са смрти. Догорила је скоро до краја, па се онај злаћани пламен повија, дрхће и лагано пуцкара, разбацујући ситне, модрикасте пјеге и једва освјетљујући онај дио собице, на коме, у задњим часовима, лежи болесна жена, превијајући се у мукама. Више главе њезине је мало пенџерце, а крај пенџера сједи мршави и блиједи седмогодишњи малиша и замишљено гледа у небо. Налактио се накрај пенџера, поднимио се руком па нити се миче, нити говори, као да је од камена и само ако болесница кад и кад јаче јаукне, окрене јој се и, готово шапатом, запита.

— Мајко, боли ли те пуно?

— Ах...

А он је тихо поглади по образу.

— Не бој се, све ће проћи...

Па се опет окрене и гледа као и прије. По сневе небу осуле се звијезде, па као да се осмјешкују на њега, а он их гледа... гледа и никада да одврати очију, као да то и нијесу звијезде, него разне лијепе играчке, које дјеца тако радо и тако дуго гледају... Једна звијезда затрепта, полети и изчезну у ноћи оставивши за собом сјајан траг.. Мали погледа и, као да то није прије видио, благо се осмјехну и тихо прошапута.

— Сад ће...

И он је заиста мислио, да ће сада попадати још неколико звијезда и тад да ће бити оно, што управо и чека: — да ће се отворити небеса... Баш јутрос разговарао се он са својим друговима у школи (а ишао је у први разред), те један рече, да се увијек о поноћи, у очи Богојављења, отворе небеса и тад, шта год ко зажели нека заиште, па ће му се испунити.

Сва ђеца рекоше, да ће чекати поноћ.

— Ја ћу искати златна коња, — рече једно.

— Ја царске хаљине...

— Ја сабљу од алмаза..

— Ја кароце...

Само је он шутио.

— А ти шта ћеш! — запиташе га.

— Ја... да ми оздрави мајка...

Он, у истину, и није имао веће жеље до те... Једна његова мајка!... Два мјесеца лежи и мучи се, а никога код ње да је подвори осим њега и добре комшинице Ане, која је свако јутро обилази и доноси јој понуда.

И он је, одмах иза акшама, сјео код тога пенџера и почео гледати у небо, чекајући, да се отвори. Та сјутра је Богојављење, дакле вечерас се мора отворити... Он је већ смислио и реченицу коју ће рећи, јер то мора бити брзо, пошто се небо за час и затвори.

— Боже, да ми оздрави мајка! — тако ће рећи, и тада, није сумње, Бог ће га послушати, те јој послати здравље... И она ће тада устати са свога душека; неће бити блиједа и мршава, него пуна и

румена, нити ће бити овако тужна и сјетна, него весела, потпуно весела, те ће се с њиме, као и прије, шалити, носити га у наручју и пјевати му ону његову омиљену пјесму:

Божић, Божић бата
Носи киту злата
Да позлати врата
И обоја побоја
И сву кућу до краја...

Осим тога, она ће зарадити и купити му колача од шећера, као некада, а сашиће му и лијепе, нове хаљине, па да не иде у дроњцима, као сада...

— Мајко, — зовну је тихо...

— А... — одазва се болесница стењући.

— Још мало... па ћеш оздравити — рече јој некако поуздано и ако је затајао: како ће оздравити... Он је хтио најприје да јој измоли од Бога здравље, па тек у јутру, кад се пробуди здрава и весела, да јој каже, да је он Бога умолио...

Свијећа, која је још све до сада догорјевала, прасну и утрну се.

У соби завлада мрак..

Мали се, у први мах, трже, а затим се још јаче приљуби уз пенџер и поче гледати.

— Само да пану још неколике звијезде, па ће се небо отворити, — помисли он и жељно гледаше хоће ли још која затрептати и угасити се.

Но звијезде су стајале и осмјехивале се исто као и прије.

— Боже, да ми оздрави мајка! — понови опет полугласно, само да неби заборавио и збунио се, ако се изненада отворе небеса...

— Спавај... — тихо изговори болесница, по шаптању осјећајући, да још није легао.

— Спавај ти, мајко... Сад ћу ја... изговори он, не окрећући се.

На пољу се чуло звиждање. То је ноћни стражар дозивао друга. Из даљине се чуо опет други звиждук... И опет се све умири...

— Брже ће, — рече мали, па опет поче понављати молитву... Додуше сад је осјећао неку тежину у глави, која се и сама спушташе на прси, а трепавице, као да су оловом наливене по кад и када му се склапљаху...

— Боже, да ми оздрави мајка... — шапутао је он монотоно, као кад лекцију учи а глава му све тежа и тежа...

У један мах као да нестаде свијех звијезда са неба.. Па није то, да су трепнуле и исчезле, као она прва, него просто као да их неко заклони мрачним чаршафом... А у даљини као да поче нешто тутњити, па све јаче... све јаче... И у колико се тутањ приближавао, у толико се све више и више поче разлијевати нека чудна свјетлост, која, мало по мало, освијетли сву собицу јаче, него што је свијећа освјетљавала... Док уједанпут страшно сину, и блисну толика свјетлост, да маломе чисто заслијепи очи и он задрхта. „Отворила се небеса“ као да му сину кроз главу и он гласно изговори научене ријечи.

— Боже да ми оздрави мајка!

И како он то рече, свјетлости нестаде, а мрак и опет обујми све као и прије... А тога истога часа, он лијепо угледа своју мајку, како се диже са душека и пође њему, да га загрли. О, она бијаше сада тако лијепа, тако крепка и здрава, какву је он познавао, док је био врло мали... И она га стиште себи на прса и поче га љубити, топло љубити... И њему ти пољупци бијаху тако драги, тако слатки, да није знао, шта да ради од превелике среће... Па

и он загрли њу и поче јој враћати још топлије и још слађе.

Зора је осванула, кад се пробудио... Полахко отвори очи, протра их, па онда погледа око себе... И он се сјети оне свјетлости и сјети се, како је молио Бога за мајку...

Па тихо устаде и погледа на њезино мјесто.

— Је ли устала? — прошапута тихо.

И приближи јој се и наднесе се над њом. А она је лежала непомично, блиједо-жута као свештитељка...

— Спава, — прошапута мали.

Но опет био је радознао, да види: хоће ли моћи устати и загрлити га. Та то мора бити, јер је он то желио, кад су се небеса отворила.

— Мајко, — зовну је тихо.

Она се не одазва.

— Мајко!

Она шути.

— Спава, — прошапута он и опет, па се измаче мало подаље и сједе, чекајући, да се пробуди.

А баш у то дође и комшиница Ана, па, улазећи у собу, мало јаче лупну вратима.

Мали метну прст на уста.

— Мајка спава! — прошапута тио...

Комшиница погледа у болесницу, а затим јој нагло приђе и прихвати је за руку... Рука је била хладна... Њојзи налетише сузе на очи и хтједе вриснути, али се сјети да је мали ту, па се задржа: да га неби расплакала...

— Спава, — рече и она, окренувши се њему. И узе га за руку. — Хајде ти у мене, док се она пробуди...

Мали се затезаше... Застаде; промисли се мало, па онда рече:

— Хајдемо, ама полахко, да је не пробудимо...

И на прстима пође...

А кад је дошао до врата, није могао да је опет не погледа... Поново се наднесе над њом, па се онда саге и лагано, сасвим лагано, пољуби је у чело.

— Спавај, мајко... Ја те нећу пробудити...

Појесија

— John Lubbock —

У овој пјесми, пјевач не заступа
Узалуд своју вјештину,
Јер је пјесма кроз коју срце у народа заигра
Сама по себи јуначко дјело.

Теокрит

Плутарх нам прича, да су Сицилијанци, пошље пораза Атињана пред Сиракузом, оставили у животу све оне, који су умјели декламовати Еврипирове стихове.

„Неки од њих, вели он, имају Еврипиду да захвале за свој живот. Сицилијанци су највише волјели, од свију Грка, пјеснике. Чим би се странци искрцали на њихово острво, они би одмах од њих тражили одломке пјесничких дјела њихових умјетника, па би их онда, са највећим задовољством једно другоме саопштавали. Прича се, да су неки Атињани, по повратку у отаџбину, одилазили Еврипиду да му захвале, што им је живот спасао; неки су били пуштени у

слободу за то што су умјели својим побједиоцима говорити поједине стихове из његових позоришних комада; а друге су остављали на миру, што су у бјежању, пошље битке, лијепо пјевали неке пјесме његове.

За данашње доба може се рећи, да је мало вјеровати, да ће коме од нас стихови спасити живот, бар овако не; али, у другоме погледу, ми дугујемо много захвалности појесији. Зар је мало пута ко од нас, уморан, утучен жалошћу и тугом, дохватио Омира или Хорација, Шекспира или Милтона, и осјетио како се мутни облаци разгоне, како се узбуђење наше стишава, како умора нестаје а снага јавља, како свјетлост живота гони таму очајања.

И ако је тако, Платон опет вели, Џовет, гони пјеснике из Републике, за то што у својим пјесмама дирају људску осјећајност, што потстичу и распаљују страсти, што су далеко, врло далеко, од идеалне истине.

У томе погледу, а и у још некима, мало их је који би примили Платонову републику као идеалну демократију, а већина би, заједно са Sindnej-em узвикнули: „ако ниште у стању поднијети музику појесије сличне музици небесних сфера,... ја Вам морам рећи, у име свију пјесника, да докле год сте живи, живите да волите и да ваша љубав одзива неће имати, ако ниште у стању саставити умјетнички један сонет; чим вас нестане, нестаће и вашега имена, јер вас неће нико помињати."

Појесију често сравњују са сликарством и вајарством. Симонида је рекла, одавно, да је појесија сликарство са ријечима, а сликарство појесије без ових.

„Појесија је, вели Кузен, прва вјештина, јер се њоме најбоље исказује бесконачно." На другоме мјесту он тврди „да има једна вјештина, — и ако су све, у извјесноме погледу, усамљене, — којој стоје на расположењу сви изговори из којих црпе све умјетности, а та је: појесија. Појесија и слика и реже ријечима, она зида зграде као какав неимар, често спаја мелодију и музику; она је тако рећи центар у коме су сакупљене све вјештине." Права пјесма то је галерија слика.

Признати се мора, да ће нам сликар и вајар дати тачнију и живљу идеју о нечему, него ли ма какав љетопис; али кад смо нешто видјели, онда нам пјесник открива масу ситница, које не бисмо примјетили никада. Сликар, вајар и неимар износе нам оно што се дâ видјети, а пјесник оно што се не види — радњу; простор је домен умјетности, вријеме појесије.[1]

Узмимо за примјер женску љепоту. Сваки опис ове изгледа хладан и натегнут. То признаваху највећи пјесници; за то и Вајтер Скот, кад нам описује *Језерску Вилу*, вели овако:

„Никада Грчко лијето не изваја, ни Нимфу, ни Најару, нити Грацију љепшега облика, нит, савршенијих црта."

Велики пјесник мора бити инспирисан, мора потпуно разумјевати љепоту, осјећаји му морају ићи даље и дубље од осјећаја осталих људи, али ипак, он мора потпуно владати собом. „Милтон, у једној топлој молитви Вјечитоме Бићу, тражи од овога да упозна и саопшти све тајне овога свијета, да пошље све анђеле своје, да светом ватром са небеснога олтара додирну усне избраника." Док нам појесија, с једне стране, износи како су неједнаке различне памети, дотле нас, с друге пак, уči да ге-

[1] Види *Laocoon* od Lessing-a.

није нема везе са богатством и положајем у друштву.

„Мислиш на Шатертона, то ђенијалнодијете,
Ту немирну душу, жртву своје охолости,
Мислиш на Буриса, који је радосно ишао
у сну славе,
Иза свога плуга на литици планине."[1]

Човјек може бити пјесник, а не писати у стиховима; али кад човјек прави рђаве или безначајне стихове, није пјесник.

„Ни људи, ни богови, ни издавачи,
Не дају пјесницима да буду средњи".[2]

Да Поједија има живота, потребно је да сама живи, и да створена умом, иће право срцу[3].

Сваки онај који неће да доживи разочарење што није у стању написати нешто чему би се свако дивити морао, мора бити сам прави пјесник.

Јер „онај чију душу Музерије својом ватром загријала, онај који је дошао само пред храм, а мисли у њега ући помоћу вјештине, тај, велим, заједно са својим пјесмама, неће унутра ући.[4]

Пјесници и писци другога реда ишчезавају полако у тами заборава, али дјела правога пјесника остају бесмртна.

„Ево 2500 година како постоје Омирови стихови, ниједан се слог и писмо од њих не изгуби, а за то вријеме колико дворова, храмова, градова нестаде са лица земљина. Ми не можемо наћи аутентичне ликове и кипове Кира, Александра и Цезара, као ни осталих великих личности из доцнијега доба, јер оригинала није било, а касније би јамачно изгубиле много и у истини и у животу. Из књига имамо потпуне слике њиховога ума и знања. У њима оне остају далеко од разних непогода, и увијек се обнављају. Једва ако можемо и дати овоме име сликâ, јер оне још живе и стварају у људскоме уму беконачну масу нових идеја. Ако узмемо да је проналазак лађе, — која преноси од града до града храну и богатство, и која везује најудаљеније земље и упознаје их са производима њиховим, — један од највећих проналазака, — колико се и како онда дивити морамо оним списима који, слични бродовима, броде кроз пространа мора вјекова проносећи много блага мудром, свјетлости и људских проналазака."[1]

Да човјек буде пјесник треба му много особине: „Ко је замислио ову пјесму? вели Кузен. — Ум. — Ко јој даде живота и примамљиве љепоте? — Љубав. — Ко је водио ум и љубав? — Воља."

Сваки човјек има уобразиље, али пјесник и заљубљени.

„Сами су уобразиља
. . . . . .
Пјесниково око, у божанскоме заносу,
Прелети погледом небо и земљу, земљу
[и небо:
А како уобразиља ствара и даје
Облике непознатим ствар'ма, то перо
[његово
Удешава и даје ништавим тварима
И мјесто и име."[2]

Поједија је плод генија, али без напора овај плод не може сазрети. Мур, један од најсуптилнијих пјесника, прича да је радио полако и са великом муком.

Дјела наших највећих пјесника нису друго ништа до епизоде из оне велике пјесме, коју људски геније исправује од кад је почела историја човјечанства.

Вели се, да је један одличан математичар питао једнога дана шта је

[1] Wordsworth.
[2] Хорације.
[3] Колриџ.
[4] Платон.

[1] Бакон.
[2] Шекспир.

Милтон хтио да докаже својим *Изгубљеним рајем;* има људи, који, не смијући друге питати на што служи поэесија, сами себи постављају питање чему служи она, као да није чак ни оно задовољство, које поэесија ствара, корисно. Данас неће ниједан утилитарац спорити њену потребу, нарочито данас кад је основно правило утилитарне философије: што више среће за што већи број људи.

Сеи Хилер вели: „Не треба цијенити генијална дјела према јачини задовољства које нам пружају, па баш и онда кад им је циљ допадање, него треба испитати да ли ће у њима наш разум наћи снаге и вјежбања."

Да бисмо осјетили сву дубину поэесије морамо наш идеал узвисити, а не сужавати себи хоризонат.

Читајући пјесме потребно је умјети осјећати лијепо и изврсно, имати мјеру којом ћемо одмјерити колико нам уживање оне причињавају, а тиме оцијенити и оно што читамо.

Цицерон у својој одбрани *Архијаса* пита с разлогом: „зар тај човјек нема права, поред пријатељства, поштовања, и на то га свим силама браним. Најславнији и најучењији људи учили су нас да васпитање, метода и практика, дају велике ресултате у наукама; али пјесника је створила природа; његов га силни дух гони на стварање, може се рећи да га само божанство инспирише. И Ениje има, мислим, право називати пјеснике *светим*, јер су нам их богови, из превеликога милосрђа и племенитости подарили."

И сам Платон назива пјеснике синовима и тумачима Богова.

„Поэесија, вели Шели, буди и увећава ум, стварајући у њему хиљадама нових и неочекиваних мисли. Поэезија нам открива скривену љепоту васељене, и најобичније ствари трансформише тако да нам изгледају потпуно непознате; она поново ствара све оно што представља, а њена дјела, обасјана неком рајском свјетлошћу, остају за навијек уписана у памети оних који су их једном само видјели, као успомене на ону слатку опијеност, која се провлачи кроз сваку мисао и дјело пјесниково. Велика, права поэесија је бесконачна; то је оно зрно жира које у себи носи све храстове. Завјесе, којима је покривена љепота природина, могу бити, једна по једна, скинуте, али она тајанствена загонетка љепоте природине никада неће бити потпуно раширена. Лијепа пјесма је извор из кога вјечито шиба мудрост и срећа".

У својој *Оди Шеви*, Шели је исказао ту своју мисао:

„Све више, све више. — Ти узлијећеш са земље. — Као ватрен облак. — Својим лаким крилом параш плаветнило чистога зрака. — Па, пјевајући, ти се дижеш, и дижући се, — Ти опет пјеваш.

„Као пјесник, скривен. — У свјетлости мисли своје, — Што химне пјева. — Све дотле, докле свијет не осјети наклоности према страху и надама. — О којима пјесник и не мисли";

„Као златни нотњи свитац. — У росној ливади. — Што простире невидовно — Своју меку свјетлост. — Међу цвијећем и травкама које нам га сакриваху."

Стари Јевреји звали су своје пјеснике *Видовити*, јер, не само што они виде више од осталих људи, него помажу још да се виде многе ствари, које небисмо без њих примјетили.

Поэесија скида онај вео којим је покривена природина љепота; поред

тога, она баца сјајну и разнобојну свјетлост иманигације на најобичније предмете. Сваки онај, који воли поезију дивиће се природи са највећим уживањем, јер је она „за око љепота, за ухо музика."

„Па ипак, вели Сиднеј, у природи нећете наћи никада тако лијепу земљу као у пјесмама, ни весели поток, ни плодније воћке, нит' љепшег нит' мирисније цвијећа, ни, у опште, све оно што би учинило много милијом земљу, коју и онако већ сувише волимо."

Пјесник нас, као но у бајкама из какве велике, суморне вароши, за час пренесе у сред зелена поља, у сред шуме гдје лишће шумори а поток жубори, или на обалу морску на којој изумиру морски вали. На тај начин он нас води кроз слатке сањарије те нас ослобађа брига и невоља свакодневних.

Пјесник мора, потпуније него ли остали, познати не само природу људску него цијелу васељену.

К. Робеисон прича да је, једном приликом, долазио један странац у стан Уордсуортов и тражио да види његову собу за ред. Мужевка његова одведе странца у књижницу и рече: „ово је господарева књижница, али он ради у пољу."

Не треба се чудити оној изреци да природа воли исто тако пјесника као и он њу.

„Они не љубе узалуд, они се не варају. — Који веле, да по смрти свакога пјесника. — Природа тихо оплакује свога љубавника. — И свечано га спроводи вјечној му кући".[1]

Неко је рекао о Блаку: Благост небесна и лисја зеленог, травке и бистре водице, весели и безбрижни живот тичице, дјетета и животиње, сачували су се потпуно у њему путем оног дубоког осјећаја непоколебљиве и тајанствене љубави, којој рука и душа вјештакова даје живота и израза. Ниједан пјесник, ниједан сликар није прије њега са такво силином представио бујно пролеће, нагли развој цвијећа, бујност младога дјетета; нико није умио као он описати и оцртати сјајно зеленило на листу, свјежину младога тијела, сјај румених облака, нити љепоту златних руна."

Ако хоћете да цијените поезију, онда је немојте површно изучавати; прелистати пјеснике и читати њихова дјела није довољно, па да можете о њима писати; треба себе довести у такво душевно стање које ће помоћи да је волимо и у њој уживамо. Човјек може, без сумње, тражити утјехе у поезији у тренутцима туге и жалости, радости и среће, али то не значи што и разумјети је.

Неоцјењива блага поезија свуда су око нас. Најбоље су књиге и најјефтиније. Оно што се даје за пиво и за дуван може се употријебити да се набаве дјела Шекспира и Милтона, и онолико других књига, колико је један човјек у стању да прочита преко године.

Ми не треба да се ограничимо на утјецај поезије, који је имала прије и који има сада, ми можемо мислити на будућност.

„Будућност поезије, рекао је А. Metthew, огромна је, јер ћемо ми, са током времена, све више и више налазити и што сигурнијега ослонца у њој. За поезију идеја је све; остало је само илузија, божанствена илузија; у поезији идеја ствара у нама узбуђење, идеја је факат. Оно што је у данашњој вјери најживље, то је она несвјесна поезија. Ми морамо замислити и схватити поезију као нешто племенитије, узвишеније него

[1] Скот.

што то чинимо обично; ми морамо сматрати да ће она служити много узвишенијим сврхама, и, да су њена будућност и задатак много већи него што су данас."

Појесија чува успомену најбољих и најсрећнијих тренутака у животу, најсрећнијих и најбољих умова; она је свјетлост живота; слика живота у вјечитој истини; она ствара бесмртност ономе што је најљепше и најбоље на овоме свијету; она нам скида с очију копрену, да видимо велике дивоте нашега бића; она је и центар и круг знања, а пјесници су огледала гигантских сјенки које будућност баца на садашњост.

Она продужава живот; она му додаје нове часе, ако човјек сматра сате као низање идеја, а не минута; она је дах и најсуптилнија квинтесенција свију наука; за њу нема ни простора ни времена, она живи у људскоме уму. Може ли се њој већа хвала дати до кад се каже: да живот треба да буде практично примљена појесија.

Београд **Ј. М. Ј.**

Биједа

Из збирке „ХМУРЫЕ ЛЮДИ"

— А. Чехов —

Управитеља градске банке Петра Семеновића, књиговођу, његова помоћника, и два члана управе отправили ноћу у затвор. Други дан пошље те узбуне, трговац Авдјејев, члан банчиног надзорног одбора, сједио је са пријатељима у својој трговини и говорио:

— Што ти је воља божја! Од судбе не утече. Ето ми сад мезетимо икре, а сјутра, гле — затвор, пропаст, па и смрт. Свашта бива. Узмимо на примјер Петра Семенића . . .

Он је говорио и жмирао својим пијаним очицама, а пријатељи испијали, мезетили и слушали. Описавши срамоту и пропаст Петра Семенића, који је још јуче био силан и од свих уважен, Авдјејев настави са уздахом:

— А тако им и треба, објешењацима! Кад су умјели, мајчини синови, да граде, нек сад и одговарају.

— Пази, Иване Данилићу, да и ти не накаљаш! примјети један од пријатеља.

— А што ја?

— Па за то. Они су грабили, а шта је надзорни одбор гледао? Зацијело си и ти потписивао?

— Ех, чудна ми посла! осмјехну се Авдјејев.—Потписивао. Доносили ми овамо у трговину рачуне и ја потписивао. Зар ја нешто знам? Дај ми ма шта, ја ћу све потписати. Напиши ево сад, да сам човјека заклао, пак ћу и то потписати. Немам ја времена разбирати, а и не видим без наочари.

Претресавши банчин крах и судбину Петра Семенића, Авдјејев и његови пријатељи одоше на пирог* некоме знанцу, чије је жене имендан био. На части су сви гости само о краху банчином говорили. Авдјејев се од свију највише жестио и уверавао, да је он већ изодавна предвиђао тај крах и још прије двије године знао, да у банци није све чисто. Док су јели пирог, он је описао десетак против законитих операција које су му биле познате.

* Руско народно јело, нека врста пастета.

— Па кад сте знали, зашто нисте пријаву учинили? упитаће га један официр, који је на части био.

— Нисам ја сам, сав је град знао... осмјехну се Авдјејев. — А немам ни времена да идем по судовима. Таво с њима!

Одануши пошље пирога, ручао је и још је једанпут отпочињуо, потом отишао на бденије у своју цркву, гдје је био тутор; послије бденија опет отишао на именданску част и до саме се поноћи играо преферанса. Како изгледаше, све је било у реду.

Кад се пошље поноћи Авдјејев вратио својој кући, куварица, која му је отворила врата, била је блиједа и тако је дрхтала, да није могла говорити. Жена му пак, Јелисавета Профимовна, дебела једра старица, са распуштеним сиједим власима, сједи у сали на дивану, тресе се цијелим тијелом и, као пијана, бесмислено поводи очима. Око ње се ужурбао са чашом воде исто тако у најнеђој мјери узбуђени старији јој син, гимназиста Василиј.

— Шта је то? упита Авдјејев и средито погледа на пећку. (Његова породица често је страдала од ватре).

— Овај час био је истражни судија са полицајима... одговори Василиј. — Преметали.

Авдјејев погледа око себе. Ормани, столови — све је носило на себи трагове недавне преметачине. Један минут престојао је Авдјејев непомично, као у несвјестици, ништа не знајући, затим му сва унутрашњост задрхта и отешча, лијева нога утрну, и он, не могући дрхтавицу издржати, леже лицем на диван; осјећао је, како му се све унутра преврнуло и како му непослушна лијева нога одбреца по дивану.

За нека два три минута опоменуо се све прошлости своје, но не нађе ни једне таке кривице, која би заслуживала пажњу судске власти...

— Све је то гричарија... рече, подижући се. — То су ме, зацијело, оговорили. Ваља у јутру поднијети жалбу, да они то не би смјели...

Сјутра у јутру, послије бесане ноћи, Авдјејев, као свагда, оде у своју трговину. Купци му донесоше вијест, да је те ноћи државни тужилац дао затворити још и друга управитеља и кореспондента банчиног. Та вијест није узнемирила Авдјејева. Он је био увјерен да су га оговорили, и да ће, ако данас поднесе жалбу, зацијело добити задовољштину на учињеној преметачину.

Око десет сахата оде у управу секретару, који је био једини образован човјек у цијелој управи.

— Владимире Степанићу, какве су то ствари? поче он, нагињући се уху секретарову. — Људи крали, а шта ја ту имам? На који начин? Мили човјече, зашапута, ноћас у мене била преметачина! Ej, Боже... Је су ли они помахнитали, шта ли? Зашто мене да дирају?

— Па за то, што не треба бити ован, мирно одговори секретар. — Прије него што се нешто потпише, ваља погледати...

— Што погледати? Све кад бих и гледао те рачуне хиљаду година, ништа не бих разумио! Врага ти ја разумијем! Какав сам ја књиговођа? Доносили су ми, и ја потписивао.

— Дозволте. Осим тога, ви, као и сав ваш одбор, јако сте компромитовани. Ви сте без икакве јамчевине узели из банке 19 хиљада.

— Господе твоја воља! зачуди се Авдјејев. — Зар сам ја један дужан? Сав је град дужан? А ја ћу платити камату и вратити дуг. Бог с тобом! А осим тога, ако, рецимо, по савјести пресудимо, зар сам ја сам узео те новце? Мене је у то Петар Семенић уплео. Узми, каже, и узми. Ако, каже, не узмеш, то значи да немаш у нама повјерења и да се туђиш. Узми, вели, па сагради оцу млин. Па ја и узео.

— Но, сто видиш: тако судити могу само дјеца и овнови. У сваком случају,

сењоре, ви се узалуд узбуђујете. Суда већ не ћете избјећи, но зацијело ће вас оправдати.

Равнодушност и миран тон секретарев умирили су на потпуно Авдјејева. Вративши се у своју трговину и затекавши у њој пријатеља, он је опет испијао чашице, мезетио икре и философирао. Већ је скоро заборавио на преметачину и само га је узнемиравала једна околност, коју није могао а да не примјети: страшно му је трнула лијева нога а стомак му никако није варио.

Тај дан у вече судбина је избацила на Авдјејева још један громопуцателни метак: у ванредном засједању градског вијећа искључени су из броја гласача сви чланови банке, па међу њима и Авдјејев, као људи, који се под судом и истрагом налазе. А у јутру добио је писмени акт, у коме га позивају, да неодложно положи дужност црквеног тутора.

За тим је Авдјејев већ изгубио рачун о ударима, које је судба на њега слала, и за њега брзо један за другим освитаху чудни, необични дани, а сваки дан је доносио собом по неко ново неочекивано изненађење. Између осталих послао му истражни судија позив. Од истражног судије вратио се кући увређен, црвен.

— Стао ми, као ножем под грло: зашто сам потписивао? Потписивао, ето тако! Као да сам ја то намјерно чинио? Доносили у трговину, и ја потписивао. Ја то управо ни читати не умијем.

Дошли неки млади људи с равнодушним лицима, запечатили трговину и пописали у кући сав намјештај. Подозревајући у томе интригу и, као и прије, не осјећајући у себи никакве кривице, увријеђени Авдјејев стао трчкати по судовима и жалити се. По цијеле сахате је чекао у предсобљима, правио дуге молбенице, плакао, парничио се. У одговор на његове жалбе државни тужилац и истражни судија говорили су му равнодушно и основано.

— Дођите, кад будете позвани, сад немамо времена...

А други су одговарали:

— То није наша ствар....

Секретар пак, образован човјек, који би му као што се чинило Авдјејеву, могао помоћи, само је слегао раменима и говорио:

— Сами сте криви. Не треба бити ован...

Старац се кидао а нога му трнула као и прије и стомак варио све горе. Кад га нераденост умори и наступи оскудица, ријеши да оде оцу у млин, или брату, и да се занима брашнарском трговином, али га не пустише из града. Породица му отишла оцу, а он остао сам.

Дани пролазили за данима. Без породице, без рада и без новаца, бивши црквени тутор, часни и уважани човјек, по цијеле је дане ходио по продавницама својих пријатеља, пио, мезетио и слушао савјете. Јутром и вечером, да утуче вријеме, ишао је у цркву. Гледајући по цијеле сахате на иконе, он се није молио, него мислио. Савјест му је била чиста, и свој положај објашњаво је погрешком и неспоразумом; по његовом мишљењу, све је потекло отуда, што су истражне судије и чиновници млади и неискусни; чинило му се, да кад би с њим који старији судија поразговорио по души и потанко, да би све дошло у свој ред. Он није разумио своје судије, чинило му се, ни они нису њега разумијевали...

Дани су јурили за данима, и напошљетку, послије дугог заморног одуговлачења, дође вријеме суду. Авдјејев узајмио 50 рубаља, снабдио се са шпиритом за ноге и травом за стомак, и пошао у град, гдје је био судбени сто.

Суђење је трајало подругу недјељу. За све вријеме суђења Авдјејев је солидно и достојанствено, као што приличи човјеку часном и на правди пострадалом, сједио међу друговима по несрећи, слушао и сасвим ништа не разумијевао. Расположење у њега било је непријатељско.

Срдио се што га дуго држе на суду, што се нигдје не може добити посна јела, што га бранилац не схвата и што, како му се чинило, не говори оно што би требало. Судије, чинило му се, нису судили, како треба. Они нису обраћали на Авдјејева никакве пажње, обраћали му се један-пут у три дана, а питања, која су стављали на-њ, сва су така била, да је, одговарајући на њих, Авдјејев сваки пут изазивао у публици смијех. Кад је покушавао да говори о својим трошковима, губицима и о том, да жели, да му се накнаде судски трошкови, бранилац је окретао главу и чинио чудну гримасу, публика се смијала, а предсједник је строго изјавио, да то не спада на ствар. У својој завршној ријечи није казао оно, чему га је бранилац учио, него сасвим нешто друго, што је тако исто изазвало смијех.

У оне страшне часе, кад се присједници савјетовали у својој соби, он је срдит сједио у бифету и сасвим заборавио на присједнике. Он није поњао, зашто се тако дуго савјетују, кад је све тако јасно, и зашто им он треба.

Огладнивши, заиште у лакаја нешто јефтино и посно. За четрдесет копјејака, дали му некакве хладне рибе са мрквом. Појео је и тај час осјетио, како му риба, као тешке груде, заће у утробу; поче му се подригавати, морити га љутина, бол...

Кад је по том слушао предсједника, како чита упитне пунктове, у њему се превртало, тијело је обливао хладан зној, лијева нога трнула; он није слушао, ништа није појимао и неиздржљиво је страдао ушљед тога, што се предсједник не може слушати сједећи или лежећи. Напошљетку, кад су њему и друговима дозволили сјести, устао је државни тужилац и рекао нешто неразумљиво. Као да из земље изникоше, појавили се од некуд жандари са голим сабљама и окружавали све окривљене. Авдјејеву заповједили да устане и иде.

Сад је видио, да су га окривили и ставили под стражу, али се он није уплашио ни зачудио; у утроби му настао такав неред, да му ни мало није било до страже:

— То нас не ће пустити у хотел? упита једног од својих другова. — А код мене у хотелу остало три рубље и неначета четвртка чаја.

Преноћио је у приватној кући, сву ноћ је осјећао одвратност према риби и мислио о трима рубљама и четвртци чаја. Рано из јутра, тек је небо почело рудити, заповједише му да се обуче и иде. Два војника са натакнутим бајонетима повели га у тавницу. Никад му иначе нису улице изгледале тако дуге и бескрајне. Ишао је не по тротоару, него сриједом улице по мокром, блатном снијегу. Утроба му још војује са рибом, лијева нога трне, калоше је заборавио или у суду, или у приватној кући, и ноге му зебу...

Након пет дана све окривљене опет повели у суд да чују пресуду. Авдјејев сазнаде, да су га осудили на изгнанство у Тоболску губернију. И то га није уплашило ни зачудило. Њему се некако чинило, да суђење још није довршено, да се истрага још протеже и да правог „ријешења" још није било... Живио је у тавници и сваки дан очекивао то ријешење.

Тек након пô године, кад су дошли да се опросте с њим жена му и син Василије, кад је у мршавој, сиротињски одјевеној старици једва познао своју, некад једру и солидну Јелисавету Трофимовну, и када је мјесто гимназијског одијела видио на сину кратки, ишчешани капутић и карпиране памучне чакшире — он је поњао, да је судбина његова већ ријешена и да се он, какво му драго било ново „ријешење", не ће повратити у своју прошлост. И он, први пут за све вријеме суда и затвора у тавници, одагна са свога лица срдити израз и горко заплака.

Превео **Вељко Миросављевић**.

О ПРИЈЕИСТОРИЈСКОЈ СЛОВЕНСКОЈ ЗАЈЕДНИЦИ

ПОД ОПЋИМ ИМЕНОМ Ванда или Венеда

— Cyprien Robert —

(свршетак)

Прешли смо све предјеле гдје се име Венда показивало као народносно име. Ми смо видили како ово мистериозно име кружи око цијеле Европе: Венди се по некад појављују као склоп једног низа држава, који се пружа преко цијелог континента, од Венецијанског до Архангелског залијева. Ко је дакле овај огромни народ без историје, а ипак га стари географи непрекидно показују сад на једној сад на другој тачци источне Европе? Ко су то Венди? Ко други ако не прото-Словени, стародревни Словени, одговарају Словисте.

Што се тиче мене, држим, да сасвим специјалне објекције било би могуће оснивати на оваким поставкама:

Ни један стародревни писац није означио Венде као Словене, из оправданог узрока, што Словени још нису били познати под овим именом ни код Грка ни код Римљана. Зар се није могло предпоставити, као баш што то учините наши преци, да су Венди, из Венецији и Транспаданске Галије, народ Целски? Ова је претпоставка престала бити вјероватном, пошто словенски језици, кад су постали познатији, показаше нам у именима планина, ријека и племена илирских или вендских, које су стари грчки писци наводили, чисто словенске корјене. И антикварски радови нам потом открише присуство Венеда мал не на цијелом пространству источне Европе. Заузети у исто вријеме толике огромне просторе није могла једна раса, као што је раса Целтичка. Јер имајући по историји своја огњишта на западу, није заиста могло једновремено заузети и источну Европу.

Претпостављајући да Венеди нису Целти, онда се само собом по нужди намеће, да су Словени, као јединствен народ у источној Европи, ког нам историја представља као многобројна и способна, да у једно исто вријеме заузме предјеле око Јадранског, Црног и Балтичког мора као и Степе. Ово је у истини мишљење кога су се држали сви историјографи средњег вијека, почињући од првог њемачког кроничара Гота Јорнандеса. Овај писац из IV. вијека говори, да су разни народи прије били једна пространа јединица под старим општим именом Винида. Ова раса људи, која се распростире, по њему, на огромном простору (per immensa spatia), носи разна имена, по предјелима у којима живи, и ако данас, он вели, у опште се зову *Анти или Словени*. Ово име Анти, коме се не зна поријекло, као да није то изопачено име Венеди. И тако, стари римски географи показују у оном дијелу Галије, гдје се Цезар борио са Венедима, једну провинцију под именом Андегавија, (гав-округ Анда), данас познату под два назива *Анжу* или *Вандеа*.

С тога, по Јорнандесу и свима историчарима послије њега, Венди и Анти били су Словени, јер сви народи ових имена од сјеверног до Јадранског мора, били су једног истог племена, те за то и они Венди, који се заједно са Талијанским Галима припремили мјесто Венецијанцима, морали су бити Словени. Ето како налазимо словенске бродове прије Христа у саобраћају са Картагеном, Тиром, и Атином. Грци и Финичани, који су трошили млого ћилибара у њиховим храмовима и за украсе, примали су га

искључиво из руку Венеда, као што то јасно доказују млоги пасажи у Софоклу. Ескилу и Еврипиди. Венеди су га примали — на сву прилику — од своје браће са сјевера, првих предака пољских; ћилибар се купи на обалама данашње Пруси је, и њиме су се служили за тајне, свештеници Елеуса и Партенопе.

Поред овога ја ћу додати, да посматрајући безброј насеобина које су Венди основали на обалама Азије и у цијелој Европи до у Белгију и Француску, не могу дозволити цијелу побједу словистима, нити смијем не посумњати у хомогеност онога, чим би се хтјело назвати потпуним Словизмом овога великог народа *Венда*. Мени се бар чини обазриво претпоставити, да ово име, и ако у почетку носаше један народ, морало је мало по мало постати политичко име, у цијељи да опредјели неку врсту поморске анфицијоније — поморске конфедерације, као што доцније бјеше она у средњем вијеку, у којој је било заједно помијешаних мноштво разних народа.

Дакле, конфедерација Венеда престављала је, по моме мишљењу, не један народ, него једно тијело савезних држава, неку врсту трговачког удружења, чији круг, у почетку словенски, мало по мало проширио се, примивши целтска, кимричка и влашка или латинска племена.

И пристајући да је име Венеда, у првине, означавало словенску расу, и да се није но доцније односило и на народе другог поријекла, морам испитати, да ли ово име није, као што је послије оно Илира, наметнуто од странаца, име, које је можда било непознато и онима који су га носили. Венеди, латински Хенети прије их Грци звахy Ἐνετοί назив ублажен македонским дијалектом постаде Βενετοί. Ослањајући се ваљда на овај грчки изговор, словенски преци Венецијанаца мислили су, да они произлазе од једне финичанске колоније, коју је послао Кадмос, да цивилизира варварску Илирију. Истина овдје има само у толико, што се да предпоставити, како се ово предање подудара са великим трговачким обртом, кој су водили финичански трговци са Венедима, и што је ископано много финичанских новца дуж Балтичког мора код Словена, и то на толикој удаљености од Тира и Картегене. Еустаћ и Стеван византиски цитирали су заиста неко старо предање, пишући, како је Епидамно (грчки Епидауро), на далматинским обалама, подигао један од синова Кадмових, звани Ἰλλυριος, од ког су се Илири и прозвали. Други доводе име Илир од Илус-а Еркулес-овог сина и Дејанире ћерке Центаура или Мелите ћерке краља Феачког (ауток тона острва Крфа). Ако ће се вјеровати бајкама, Еркулес, геније пеласгиских колонија, дао је своме сину Илус-у Епирске планине, те је он тамо основао династију и био отац јелинских и илирских народа; — те би по томе они били чеда једне колијевке т. ј. поријеклом пеласгијске гране. Ова етимологија о Илирском имену, која изгледа сасвим самовољна, врло мало значи, јер нема никакве везе са народним именом становника Илирије, Венда или Венеда. На жалост, о имену Венда, које се пише и Виниди, Словисте нису до сада ништа утврдиле. Већина хтјела би да ово име у словенском језику нема никаквог корјена, те за то, да је ово име страно Словенима, име освајача, име профано као и Илир.

О овом ја имам своје мишљење и стављам га на оцјену Словистима. Корјен имена Венеде, мени се чини да је *вед* или вид, ријеч која се по пољски управ изговара *венде*. Ово мијењање *а* и *е* у *еи*, често у пољском језику, као н. пр. sventi за sviati, па и у имену Sventipluk. Односно ријечи *вид* или *вед* она је између најстаријих словенски ријечи; од vid канда је и латинска videre, *видјети*, јер међу старим Илирима *Вид* или *Вед* бјеше Бог свјетлости — Бијели Бог. Мложина српских ријечи долази од овог корјена, као: *вед-*

пути, ведрити, видан, запомиједа, испомиједа. И данас вендијанци светкују св. Вида (S. Vito), ког стављају изнад Апостола, и на свима њиховим брдима има црквица посвећених овоме свецу, који је проблематичког поријекла.

Биће дакле могуће, по обичају старих народа, да су се Венди назвали именом свога првог божанства. По тој претпоставци, Венди, значило би обожаоци Вида или свјетлости, бијели народ; па зар не налазимо да и најратоборнија племена, као оно које је највише владало у Илирији, да се и данас зове Албанез, или бијели народ?

Знам добро шта ће ми се противно ставити на ово оријенталисте.

У предјелима с ове стране Ганга има ријека Винда или Венда и Mons-vindius Толомејов које зову Вилсон и Клапрот Виндапја. По њима V-B у свима ријечима није него познији дометак. За то, Венди или Вендес нису друго до индијске колоније. По томе прото-Словени излазе непосредно из Азије т. ј. из Индуса; што још боље утврђује тијесну заједницу индоевропских племена. Полазећи са друге основе, млоги археолози, нарочито Халинг, у имену Венда не виде до опште име, које је означавало, без изузетка раса, све приморске народе. Они коријен ријечи Венде налазе у санскритском *унд*, латински *унда*, фински *вена* — вода; или још боље од ријечи *ведя* којом афрички пјесници означаваху водни елемената, и тако би Венеди имали име од тога, што су били људи на води, морепловци, а то нас опомиње и на титулац Краља мора, коју су Скандиновци сами себи давали, и на ону Пелазга коју су носили први Грци. Заиста Пелазги и Скандиновци били су два народа са којима су први Венеди и имали највише сличности.

Ма коју од ових претпоставака читаоц хтио примити, ја закључујем, да су најстарији аутоктони Словена били Венди, и да између млогих и разних познатих народа под овим општим именом, онај ког историја прије свих других спомиње јест народ Венда на обалама Јадранског мора, откуд природно излази, да је овај народ извор, полазна тачка Вендске или цијеле Словенске расе.

Знам да ми је у овој тачци противник Шафарик са руским археолозима, који траже у Пољској, у Русији, на Лаби, Висли и Дону, једном ријечју, између Карпота и Балтика, словенску колијевку. Међутим, присуство Словена, прије Христа, у илирским покрајинама и на Дунаву, тврде нам безброј имена мјеста, ријека и планина, која очевидно носе на себи словенско обиљежје. Могли би навести млого стародревних градова, као: Билазора, Калибе, Будва, Бора, Осеријатес, Лабуча, Водас, Ведрјана који немају јасног значења до у словенском језику. Једна знатна варош у Македонији зове се *Србица*. У Толомеју Сербинум име је једног града у Панонији, који се у Пеитингера табли зове Servitium. На овој истој табли, једна насеобина Сармата Лимигантеса означена је именом Борсовија, и то у оном дијелу Угарске који се сада зове Банат, и где је једној ријеци и данас име Брзава. Ово пошљедње име носи и данас небројено потока и села у Словачкој, Чешкој и Русији. Географ Гвидо Рабенски, преписујући старе римске артије, вели, да кроз Панонију тече ријека *Bustricio*, словенски Бистрица, нагла, назив који је скоро синоним Брзаве.

Најпошље, као закључни одговор нашим научњацима методистима, који на силу бога хоће да пронађу Келте у првим Венецијанским Венетима, додаћемо Полибијев ауторитет, који је нарочито разликовао двије расе, на Јадранском мору и то: побједиоце и побијеђене.

„Венети", аутоктони су ових предјела... он вели, разликују се од Гала језиком. Побијеђени аутоктони у Илирији не говореч *Галским језиком* а још мање латинским или грчким, којој су човјечан-

ској раси могли припадати ако не Словенској?

У оскудици формалних доказа стародревних аутора, најстарији словенски љетописац, поштовани Кијевски Нестор, позитивно нам представља при концу XI. вијека Русе поријеклом из Илирије, одкуд су потиснути на сјевер и пребачени преко Карпата од побједилаца Влаха или Латина и од Целта. У самом почетку свог Љетописа, Нестор, набрајајући по систему Цедрена све сјетске народности додаје као тумачење ријечи Илирик ријеч Словени, да би показао, како се то односи на Словене, најстарије становнике Илирика; а због још бољег објашњења, Нестор на другом мјесту вели: „од седамдесет народа који проистичу од Јефета, један се звао Илирик, значи Словенин. Он је дуго заузимао на Дунаву предјеле које данас зову Бугарска и Угарска, одкуд се Словени распростријеше по цијелој земљи, узимајући разне називе, по предјелима гдје су становали".

Узео сам религијозно за полазну тачку цијеле словенске археологије овај пасаж из Нестора. На основу овог текста, у даљим главама, почећу доказивати поријекло и род четири словенске народности: илиро-Српске, Ческе, Пољске и Руске. Али је нужно прије свега приказати у првој свјетлости тамно и чудно доба Галске инвазије и њеног господства код Словена.

Le Monde Slave

Мар. Мар.

Писма

У Берлину, 15. (27.) фебруара 1899.

У пошљедње вријеме доста се изобилује разноврсним јубилејима старих и старијих генерација — Лилиенкрон, Беклин, Менцел, Толстој, Ибзен — или прославама на недавно преминуле — К. Ф. Мајер, Ф. Т. Фонтане, — па нас као и нехотице навлачи да бацимо погледе на Лијепу Књижевност од почетка овога столећа, па до наших дана. Али, остављајући да о томе проговорим у којем другом и дужем писму, рад бих да споменем два чувена њемачка пјесника и романсијера, Вилхелма Јордана и Фридриха Шпилхагена, који ту скоро јубиловаше, и да кажем двије-три о неким најновијим појавама код Нијемаца.

Wilhelm Jordan славио је 8 фебруара по н. свој осамдесетгодишњи рођендан; родио се пошље „Völkerfrühling-a," када је угледао свијета и Рихард Вагнер, његов оглашени непријатељ. Завичај му је онај, који и његовог недавно омрзнутог противника Судермана, родно мјесто Инстербург. Студирао је најприје теологију, па ову напусти, замијенив је природним наукама и философијом. Промовиран је у Кенигсбергу и сматра се као присталица Хегелов.

Оне научно-атеистичке, оптимистичко-револуционарне мисли, које овладаше у цијелој Европи послије Јулске Револуције, нашле су биле топлог пријема и код превртљивог ђака теологије. „Звоно и топ", објављене 1841., и „Земаљске фантазије" 1842., пјесме су политичке тенденције и прилично бурне садржине, што и би узрок те он за неко вријеме промијени Берлин Лајпцигом, гдје је издао шест свезака популарно-научничког часописа „Мисаони свијет," у којем је изнио своја природњачко-научничка гледишта о свијету.

Али, његово прво и највеће пјесничко дјело јесте „Демиург", плод несретних доживљаја 1848.-9. год. „Мистериум" био би појмљивији натпис овој великој философској пјесми са мало ралье, која на

понеким мјестима доста јако звони на Гетеовог Фауста и на-њ се наслања. Истицање старине у новом добу, дубоки оптимизам, а уз то још дражи живота, патња и злоба, садржина је овога дјела. Радња је двојака, као и код Фауста: земаљско-савремена и космичко-метафизичка. Што је главно, ово дјело карактерише Јордана као пјесника еволуције, чији је представник научник Дарвин, тим више, што је он „Демиурга“ писао прије но што је Дарвин објавио своје дјело О Постанку Фела. Јордан је, дакле, дарвиниста прије Дарвина; он је научничко знање одјенуо изнио у пјесничком руху.

Друго одлично пјесничко дјело његово јесу „Нибелиунге“, за које каже др. Алекс. Тиле у својој књизи „Од Дарвина до Ниецше“, да ће мати, препоручивши овај еп својој дјеци, знати за цијело, да ће и унуци њезини уживати у љепоти истога дјела.

Јордан је писао и разна теоријска литерарна дјела, преводио је Шекспирове и Софоклове драме, писао је и сам драме, али без трајне вриједности. Али, што није постигао у драми, успјео је поред пјесништва у романима. „Себалд“ и „Двије колијевке“ јединствена су и прва бисер-дјела у њемачкој књижевности. Радња је у овим романима обична, али „дах најљепшег хуманитета лебди над простом радњом“, каже један критичар о овим дјелима. —

Friedrich Spielhagen славио је 24. фебр. по н. свој седамдесети рођендан. Тога дана била је свечана представа у част његову у Краљ. Позоришту. Давао се његов комад „Љубав за љубав“, о којем лијепо каже један рецензенат те вечери, дотичући се уједно и осталих драмских радова овога писца: „кад би се погледало само на драмске творевине слављеникове, онда мучно да би он провео тако бурно свој седамдесетгодишњи рођендан.“ Шпилхаген је доста покушавао с позоришним комадима, али увијек без успјеха. „Ханс и Грете“ и „Љубав за љубав,“ који се могу назвати његовим најбољим драмама, само дају један доказ више, да су закони епског стварања сасвим далеко од закона драмског стварања, и да је велика ријеткост, да један пјесник влада потпуно и једним и другим.

Ну изгубивши у драми, Шпилхагена је узнијела и овјековјечила му име новела, роман и пјесма. „Clara Vere“, „Die Dünne“ а нарочито први и велики роман „Problematische Naturen“, обезбједише му одлично мјесто у историји њемачке књижевности. Узвишено осјећање о животу, који је препун разноврсности и разноликости, дивно се истиче у идилским новелама његовим, а „Проблематичне природе“, „Чекић и наковањ“, „Поплава“ и др. представљају нам човјека, који је много доживио, видио и размислио, па нам догађаје стечене искуством износи осјећањем у дивотном облику.

До душе, Шпилхаген је за четири деценија свога литерарног стварања написао и такве ствари, које једва могу да створе утисак и за вријеме читања. Такви су „Angela“, у којем роману пјесник износи себе без укуса, „Suzi“, „Das Sontagskind“ и још неки други. Али кад се баци поглед на цјелокупни рад, онда ово ишчезава.

Шпилхаген није таленат, који се на један мах распламтио. У његовим дјелима лежи сума искуства у животу и пуноћи духовног разумијевања. Његова су дјела доживљаји једне богате пјесничке даровитости и у исто вријеме једног мудро одмјереног студирања закона поетског стварања, које је он у књизи „Прилошцима теорији и техници романа“, изашлој 1883. год., покушао и да изнесе и опише. С тога понека његова дјела могу важити не само као производи јако обдарене пјесничке природе, но као и стилски прегледи своје врсте, у колико се то тиче грађења радње и расправљања грађе.

Толико о овој двојици јубилара, а сад да кажем неколико ријечи о најновијој драми „Без завичаја“ (Heimathlosen), коју је написао Макс Халбе, ваљани ученик Судерманов. —

Као год што су, у опште, најновије драме у њемачкој књижевности без богзна какве садржине, тако се исто одликују и „Heimathlosen“ Халбеа. У круг великоварошких беспосличара улетило је дјевојче провинцијалче. На једној је страни мати, у предрасудама зарасла, и крути младожења чиновничког реда, на другој мамна и варљива слобода, охоли завођач. Разумије се, занесена швигарица остаје у оном кругу, који за њу није. У власти тиранског љубавника она пропада, а он своју жртву мало за тим одгура од себе. Све се то развлачи сасвим обично до пошљедњег чина: лијеп је призор кад завођач прекида са лакоумном женском. И шта је напошљетку: маскен-бал, све зло дјело излази на видик у потпуној грозовитости свога егоизма. И тад има посла и нож и смрт и — завјеса пада.

То је нешто свакодневно, обично, што се износи на позорницу. Али је комад пун ефекта и назире се темперамент, поетско осјећање, које писца издиже изнад осталих ковача. Он умије да описује неком особитом дражи и милином идеје, у којима ликује младалачка љубав и чежња; а кад ово дођоди у драму, онда његова даровитост достиже врхунац: час је у овим приликама изврсан лиричар, а час се лаћа позоришног ефекта, који му успјех потпуно осигурава.

Како се, чини, има изгледа, да ће млади Макс Халбе брзо ступити у триумвират свога учитеља Судермана, Хауптмана и Фулде.

Рекох о триумвирату Судермана, Хауптмана и Фулде, па је ево згодно да наведем и шта каже „Journal des Débats“ о овоме пошљедњем. Критичар у овоме чувеном француском листу, који од неког времена особито прати појаве у њемачкој књижевности, пише одмах послије представљаног Фулдиног „Herostrat“ — а у Хамбургу и Франкфурту овако о пјеснику: „Лудвику Фулди тек је 35 година; у буквалном смислу ријечи он је, дакле, млад човјек; у другом, пак, смислу он то није. Између „Кристијана Линтера“ (1882.) и његове најновије трагедије „Херострата“, он је написао много дјела, нарочито позоришна; има му се захвалити на преводима главних дјела Молијерових и на преводу „Cirano de Bergerac“. Његова разноврсна дјела била су и разноврсне судбе. Прије неколико година многи су људи на Фулду полагали и мислили су, да ће он са Судерманом и Хауптманом образовати неку врсту триумвирата; писац „Херострата“, чини се, бар за сада овим дјелом, да није способан за какву драмску револуцију. Без талента није; у стиху добро влада, а досадашњи његови преводи показују разумијевање у послу. Али како Фулди намјерава да пође „модерним путем, што показује његова најновија трагедија, то се може рећи да најмање оправдава надање.

Тако „Journal des Débats“ о Фулди, али му Њемци не кваре ловоров вијенац.

Писмо би сад требало да се сврши, али: artem non odit nisi ignarus. Чувени умјетници резаретва: проф. Брит и проф. Карло Бегас из Касела довршили су скоро групе мермерних статуа и биста, које ће бити поред осталих постављене у Побједној Алеји у парку Тиргартену. Проф. Бегас изрезао је статуу маркграфа *Ота IV. са стријелом* (1267. 1308.), који је надимак добио отуда, што је у глави годину дана носио уломак врха једне стријеле, која га је погодила 1280. год. код Штрасбурга. Овај је маркграф познат и као пјесник Minnesänger, те је отуда на његовом постољу изрезана и лира, окићена растовим лишћем. Проф. Брит израдио је статуу маркграф *Ота V. Лијени* или *Бубумчави*. Умјетник је овога представио у држању

млитава, лијена, а тако исто одаје и карактер и глава, на којој је кацига од иловаче. Обје ове статуе, као и остале бисте, права су умјетничка ремек-дјела, тако да се чини при дужем сматрању, као да хладни мермер добија духа и живота.

Ђорђе Миловановић.

Београд, фебруара 1899.

Драги Јово,

Како пријатно звони твоја порука! „Одлучено је да *Зора*, с времена на време, из разних српских центара саопштава вести о књижевној, просветној и уметничкој ситуацији". — То живо интересовање лепе и врло укусне *Зоре* симпатичан је знак, и ја га поздрављам. Али одмах напоминьем, да је писање таквих, како изгледа културних писама, данас, из ове средине, један мучан посао, јер се морају саопштавати ствари, које би требало пређуткивати. У толико је данас теже писати о напретку каквом књижевности ил' позоришта, новинарства ил' науке, јер све то иде и развија се са социјалним и политичким приликама, а ти баш изриком тражиш да се пише, не дирајући у политичко стање. (Овдје испуштамо једну дужу алинеју, у којој се стагнација умјетности и књижевности наше, о којој је ријеч у овом писму, приписује данашњим приликама наше браће у Србији. Ми молимо писца да нам то извини, а сваког другог да у таквим случајевима има у обзиру програм и тежњу овог листа, која му налаже крајњу пасивност према критици тих одношаја. Уредн. *Зоре*).

Ко прати наше књижевне и просветне прилике, ко проучава нарави у друштву и животу, стаје пред фактом, који поражава својом бесмисленошћу: у књижевност, у позориште увлачи се гадна билька — котерија. Она је одјек других прилика. И што је данас застој на пољима књижевности у уметности, ... Узмимо за овај мах позориште. То и то место је за тог и тог — али он ни најмање није за то место. Дакле лична протекција, која сваку врсту рада деградира. И позориште се данас налази у тако жалосном стању, да се, крај све добре воље, о њему ништа добро не може рећи. Ја напуштам мисао да кудим, али стање, у коме се данас та наша установа налази, изазива жаљење. Основна погрешка је што управа не сматра позориште као школу, ил арену за развој једне врсте књижевности, него као дућан, у ком се излажу еспапи за блазиране младиће. Изгледа да од позоришта праве моду као са женским шеширима и мантилима. Пре неки дан давала се *Коњача*. Преиспољна глупост, ама је из Париза. И то је укус самога драматурга. И сад, шта вреди говорити о покваренom укусу гледалаца, кад је развраћан укус, или га никако и немају они, који том установом рукују!

На београдској позорници господари француски комад. Није то драма, није комедија, није шаљива игра, него, просто, лудорија, салбадерија. Позориште личи на какво паланачко француско летње позориште. Питате где је српска, где је народна драма? Да није било повике од стране новина, српска би се драма са свим иселила из београдске позорнице и лутала би по Србији са путничким позоришним дружинама. Благодарећи томе, управа је, у последње време, почела брисати прашину са *Максима Црнојевића* и *Избирачице* и пушта *Сеобу Србаља*, као и заборављене старе српске драмске писце.

Због досадашњег очитог занемаривања српске драме, чиме је позоришна управа деградирала улогу јединог српског народног позоришта у Београду, које је још и субвенционирано, потекоше у повременој београдској штампи оштре осуде на рад управин. Ти напади, како изгледа, позоришту нису наудили, колико самој управи. Ударци критичара, често пута врло замашни (нарочито Spectatora у „Звезди") извесно нагонише управу на корек-

тније појимање позива и смера Кр. срп. нар. позоришта.

Из гомиле непријатних ствари, ја извлачим ову једну једину утешну новост и хитам да је саопштим. Наравно, још се довољно не види какав ће обрт наступити после овога увођења. Ваља напоменути ово: наши писци не одају се писању драме; с тога је од свију врста књижевнога пословања највише занемарена драма, историска, народна и друштвена. Више је прстију на једној руци, но што је добрих драмских писаца српских. Ја се усуђујем на овом месту тврдити да један део одговорности за то носи и наше народно позориште, које, не тежећи толико да ствара и развија књижевни укус код својих гледалаца и пажњу за српску драму, колико да извесне редове упозна са француским новитетима, просто брише из репертоара комаде са српским именима или их даје тек за нужду и при нарочитим свечаним приликама. Несумњиво је да ће по тада српска драма стати на темељитије земљиште. И ми данас идемо у сусрет једном преображају, који ће неоспорно бити од замашне важности по доцнији развитак српске драмске књижевности. Позориште, као просветна установа у ширем значењу речи, извлачећи из прашине заборава старе српске драме, пружаће довољно прилике новом нараштају да се поступно упознаје са старим српским писцима и да се учи поштовати их; а данас је доста велики број таквих гледалаца који се путем позоришних представа у неколико школују и васпитавају. То је једна корист, коју би позориште с успехом постизало. На тај начин би оно чинило доста видно услугу народном образовању, које је сваким даном све савршеније и боље. Друга — а та би свакако била и далеко већа — корист је у томе, што ће се многи писци окренути позоришту и што ће се корисно утицати на живљи рад на драмској књижевности. Поред усамљенога Цветића јавиће се безусловно и који даровити новајлија. Треба се само сетити како су до сад пролазили српски драмски писци и како су са мало изгледа на трајан успех и искрен пријам излазили пред свет. Сад се већ отвара перспектива лепше будућности: они зачмали таленти, којих је и онако мало да би их могли на прсте избројати, пробудиће се, живахнуће већом вољом и оданошњу послу, не страхујући да ће их позоришна управа и критика отерати са свога прага, а новим раденицима, који наступају, поступно ће отварати све шире и шире поприште, где ће моћи испољавати своје таленте.

За ову прилику нарочито је прикладан стих неумрлога Бранка:

„Боље своје, ма и ђаволасто,
„Него туђе сакато и кљасто".

У другом писму биће речи о књижевности. Поздравље, твој **М.**

Оцјене и прикази

Јубиларна књига: **Приморска обличја,**

нове приче С. Матавуља. Издање српске књижаре и штампарије Браће М. Поповића у Новом Саду 1899. Цена 60 новчића или 1.20 динар.

Само Матавуљ је књижевник првог ранга међу многобројним приповедачима данашњег књижевног покрета у Србији. Лани је славио двадесетпетогодишњицу свога књижевног рада и ова *Приморска обличја* су му спомен књига јубиларног му светковања. За двадесет и пет година написао је Матавуљ доста. Прва књига његових приповедака изашла је у Новом Саду 1888 године под насловом: *Из Црне Горе и Приморја*, а одмах до године под истим насловом изишла је на Цетињу друга књига. Матица Хрватска у Загребу цијенећи приповедачки таленат Матавуљев издала је у 1890 години његове приче *Iz primorskog života*. Српска Краљевска

Академија у Биограду наградила је и заједно са Лазаревићевом причом „Он све зна“ издала Матавуљеву причу *Ново Оружје*. Осим ове приче награђена је његова прича *Ускок* из фонда Илије Коларца. Године 1891 изишле су у Биограду приче: *Са Јадрана* и *Из Биоградског живота* а 1893 у Књижевној Задрузи *Бакоња фра Брне* и 1897 његова драма *Завјет*. Осим ових прича изишла је у Биограду 1894 године *Вилина књига*, а у Мостару 1893 године *Из разних крајева*. Сем тога има још врло много разбацаних прича по разним часописима, фељтонима политичких листова и календарима.

То је рад једног књижевног трудбеника за двадесет и пет година живота на трновитој стази књижевних прилика и неприлика. И послије свију наведених разноврсних му радова, Матавуљ се поново сјећа свога приморја и као јубиларну књигу даје нам једну изврсну збирку вјерно осртаних фотографија са насловом: *Приморска обличја*.

Симо Матавуљ је први међу представницима реалистичне струје приповједачке књижевности. Осим његовог богоданог талента и пуне начитаности најљепших продуката свјетске литературе он је, као мало који српски књижевник сретан, што је упознао све скоро крајеве, гдје живи народ једног племена и једног језика, и тако упознао разне особине народне, које се под једним сунцем, ал под разноврсном му свјетлошћу гријале, особине, које су као карактеристична црта урођене том народу, ал под разним околностима живота разно се и развијале. Рођен Далматинац (у Шибенику) гдје је изучио школе и прве утиске примио, толико је својим посматралачким оком прозрео у душу своје околице, да нам је и могао дати управо отиске истинског живота ретуширане умјетничком финоћом свог књижевног талента. И ако су неки његови радови по својој опсежности саме радње и идеје јачи од ових приморских обличја, ово су зато — за мене — Мопасански приказани и уокривени акварели питомог поднебља и јужњачке живахности. Као што је у животу одмјерен и сталожен, тако су му већином и дјела реалном трезвеношћу прожмана у границама објективног схваћања и естетске форме. Он није филистар који гледа да прикрије слабости данашње конвенционалне сабласти, али није ни раскалашни аматер fin de siècl-a. Његова снага управо и лежи у пуном схваћању живота онако реалног, као што нам се приказује, а не онако, за каквог га толико њих натуралиста мисле да јесте. И ако је тешко наићи на лептира, који би у борби живота сачувао пепељак на својим осјетљивим крилима, али није ни ђаво онако црн, као што би се хтјело да га прикажу. То своје гледиште приказао нам је писац — можда и не с намјером — у првој својој слици *Приморских Обличја*, у „Јаку и Иванци“. Он нам износи Иванку у пуном њеном посрнулом неглижеу, али нам уједно приноси руку и меће на груди њене, кад јој срце истински и пуним осјећаја непокварености, простодушно откуцава. Он чак и својим рефлексијама признаје то, кад нам описује приморског примитивног рибара са оним грубим и немилосрдним схватањем свакидањег морала. Тај Никић, окорјели мргуд према неваљалој Иванци, кад је гледа знојаву од веслања и осјећа зимогрозни дах вјетра да би је могао смождити, он инстиктивно скида гуњ и њу штити.

„Тада видјех призор, који нећу никад заборавити, који ће ми увијек напоминати, да у свакој бештији људској има нечега и анђелскога! Никић, такође ознојан, огрну Иванку својим гуњем, па се потули, да се склони од струје. Он је то учинио, као што би учинио ма какву другу најобичнију ствар, не очекујући ни захвална погледа, који му она и управи, поцрвенивши“.

У свакој бештији људској има нечега анђеоскога! Ето тако и са тог становишта Матавуљ скреће на сваку страну дурбин свога књижевног разматрања. То је његов програм, то је његова природа приповједачке радиности. Није погрешка описати човјека и по инстикту и по спољашњим изјавама његовог унутрашњег нагона, али би то била свакако грдна једна погрешка, кад аутор не би познавао у свој делатности његовој такав инстикт, па само једнострану му особину изнио. Мора бити истински *све* изнешено. У овим сликама показао је Матавуљ, да он не фотографише механички типове и слике, како се оне са својом спољашношћу само натурују, него како се оне комплетно, и физички и душевно, заиста приказују. Читав низ ових обличја потврда је овој мојој изјави схваћања његове приповједачке ка-

ријере. Колико год је његових већих радова задобило и критику и књижевну публику, у толико су му ови радови, по својој скромној форми, дали право, да може испунити доцније оправдане наде, за којима теже толики књижевни кругови, измишљавајући себи Мопасана. Французи су га створили и плачу за њиме. Руси га у Чехову виде скоро персонифицирана. Нијемци чезну и пишу есеје и критике на писце, тражећи сличности, а ми гледамо у Матавуљу књижевника, који би за нашу скромну литературу могао бити велики — Мопасан. Нећу казати да су ми за ову тврдњу дали повода његови сви прећашњи радови, али ова јубиларна књига толико улива респекта за претензије фиког стила и прегнатне љепоте, да је тешко пропустити прилику, и не наздравити пуном чашом истинске искрености једном отменом приповједачу.

Ради боље карактеристике, да наведем једну сличност стила и љепоте пишчеве, која подсјећа на Мопасана:

„Мјесец бјеше грануо, голем пун мјесец, према чијој се свјетлости гола суморна брда над градом, град и замагљени зреник, приказиваху као да су иза какве копрене, у великој даљини. На узрујаној површини воденој твораху се сребрнасте дугачке бразде, тамни колути, брјешчићи и увале а свему се томе мијењају боје сваког тренутка. Све троје посматрасмо ћутке. На звонари стоне цркве поче избијати часовник. Све троје бројасмо шапатом откуцаје, премда смо тачно знали, које је доба."

Облија ова преливена су још неким миром идилског расположења и хумором који по кадкад неосјетно пређе у сатиру. Осим тога има у овим цртама нечег што нас потсјећа на Лазаревића. Нека упорећења и фигуре тако су згодне да их се човјек, заборавивши и на саму књигу, дуго сјећа.

У овој збирци има седам слика: Јако и Иванка, Ускрс Пилипа Врлете, Бошков пост, Пијеро и Дзандза, Људи и прилике у Гулину, Др. Паоло и Догађаји у Сеоцу.

То је један низ, једна серија вјерних слика шареног и топлог приморја, оцртан кичицом једног — Симе Матавуља.

Ignotus

Преглед листова

Бранково Коло, донијело је у 6, 7 и 8 броју наставак Кнеза Градоја од Ордова града од Чеде Мијатовића, а од нових прича: На дежурству из свог дневника Таса Ј. Миленковић; У Комисији, „Власт сне може" од Драгомира Брзака. И ово је једна красна слика из биљежника даровитог овог приповједача. Интимност овог топлог причања а и хумористички тон даје нарочите драги овим ретцима: Свет. М. Марић написао је по народном причању Материну Клетву. Ова поетична тема дала би се врло лијепо претворити у стихове. Од стручних чланака наставља са историјска расправа проф. Мидутина Јакшића: О Арсенију IV. Јовановићу Шакабенти; Душан Котур превео је са чешког један лијеп чланак: Српска и Старо-Грчка Музика од L. Kuba, а Марко Цар говори о Споменику Владике Рада по пројекту младог и њештог моделатора Анастаса Боцарића. Од пјесама штампане су: Старац и Ноћу од Милете Јакшића, Птичице мила од Јеле, У споменицу Б* од Јелене и Туђинка од Боже С. Николајевића. Исти сиже ове Туђинке испјевао је пуним пјесничким жаром покојни Милорад П. Шапчанин у својој најљепшој пјесми: Под Липама. Има приказ Српске Књижевне Задруге за 1898 годину прештампан из „Просветног Гласника". *Бранково Коло* могло би чешће доносити из појединих листова знатније радове, и то било из позитивних, који нијесу ни приступачни у све крајеве, било из других, који иначе не досјежају у шири круг читалаца. — Драгутин С. Милутиновић доноси коментар Пословица Србијанке Симе Милутиновића-Сарајлије. Међу књижевним приказима и опет се погрјева Старинско грчко и латинско у пјесмама В. Ј. Илијћа, одговор Луке Зиме. Сиромах господин Марковић! Он није крив што је приморан да из колегијалности штампа оваке ствари, али су свакако криви они људи, који се користе туђом добротом, да измуче и пљување толике читаоце овог ваљаног часописа.

Босанска Вила, изишла су до сада два броја за ову годину. Од оригиналних прича штампане су: Нијесам крива.... од Милоша Цветића и Бјелка од Љубице, приповиједачица из старих дана. Од пријевода штампана је лијепа приповиједачка Алфонса Додеа: Опсада Берлина у пријеводу Душана Божића. Од чланака је изишао са сликом: Иноκентије архиепископ Иоградски и митропо-

лит Србије, од уредништва. Пјесама има много. Од њих се нарочито истичу: Ја љубави ништем, ја љубави тражим од Јакова Р. Шантића и Понор од Алексе Шантића. Млади почетник Јаков Р. Шантић показује оригинални дух и занредан полет своје маште. Дикција му је снажна и потсјећа на Ђуру Јакшића, а облик потпуно слободан. Остали садржај листа попуњен је народним умотворинама, оцјенама, књижевним и културним биљешкама.

Нова Искра, доноси у свом два фебруарска броја сврштак чланка Стојан Новаковић од професора Момчила Ивановића. Од оригиналних прича штампане су двије омање ствари: Сиромах кос од Лазара Димитријевића и Из дневне од Тасе Ј. Миленковића. И онај први paysage intime и овај одломак из Тасиног дневника нијесу чисте умјетничке приче, али су угодна лектира. Од пријевода штампана је руска прича М. Јермолина: Последња илузија и једна пољска Адама Шимањског: Столар Ковальски у пријеводу Лазара Кнежевића. Од оригиналних пјесама заступљени су: Цветко, Божидар Черовић, Милорад М. Петровић и Јела. Од стране пјесније су у врло лијепом пријеводу штампане пјесме: Fatalità — Судбина од славне талијанске пјесникиње Аде Негри, а у пријеводу познатог специјалисте у пријеводима Драгише Станојевића, и Петефијева: Пастирева фрула у пријеводу Бор. Л. Ценића. Писма су: из Штутгарта од Ј. Адамовића, које говори о Судермановој драмској пјесни у 5 чинова: Die drei Reiherfeder и из Беча од Гер. П. Ивезића, које говори о сликарској изложби у Дому Умјетности. Важно је споменути чланке од М. Р. Веснића: На Хамлетовом Гробу, из путничких биљежака и од Павла Поповића: Српски Комади у К. С. Народном Позоришту. — Имали би нарочито примјетити Новој Искри да се чува силних наставака, који никако немају смисла а и читаоце одвраћају од читања појединих раскомадених састава.

Портрети: Митрополит Дионисије, Константин Григоријевић Данил и Ада Негри. Умјетничке слике: En face, вајао С. Роксандић, Слепац, сликао Бретењије, Мотив из Дубровачког Приморја, сликао М. Мурата, Архангел Гаврило, сликао Данил и Чергарска кафана у Цариграду, сликао Стева Теодоровић. Остале слике су крајеви, пошља и друге пригодне прилике уз које се назван и текст ради бољег разјашњења.

Звезда, доноси у својим пошљедњим бројевима (бр. 14—25) од оригиналних прича подужу новелу: Жртва љубави од Kadeta: Хаџи Ђалина породица од Ст. Милијевића; За столом од Милорада М. Петровића и Идеалиста од Радоја Домановића, која ће се настављати. Међу овим лијепим радовима оригинална је особито фотографија из „Пазаначке" збирке Милорада М. Петровића, а Домановићеви радови броје се данас међу најбоље. Стихова има доста, сем изузетака, већином сличних један другом, али већином лијепих и пуних тихе неке хармоније. Заступљени су: Влад. Станимировић, † Коста Абрашевић, Сокољанин, Милорад М. Петровић, Љ. Н. С., Раја, Милутин, Милорад Ј. Митровић, Бор. Л. Ценић, Доб. В. Бакић, Јован Дучић, Јаков Шантић и Рад. Кузмановић. Од пријевода је Виктор Иго: Пјесма о свечаности Нероновој у пријеводу Андрије Ивановића; Пушкин: Зимње вече и Сужник у пријеводу Војислава Ј. Илића и Гајбел: Оставте ме у пријеводу Т. Драге. Од преведених прича напоменућемо: Gue de Mopassant: Денце и Чика Монжилије (Велимир Ј. Рајић); Пиетари Пеневртина: Вештац (С. Д. Мијаковић); Rudyard Kipling: Други; А. Чехов: Смрт једнога чиновника (Ј. У.); Марсел Прево: Максим (Ј. Адамовић) и Густав Хекер: На Извору (Мил. Д. Д.) *Звезда* је отворила нову рубрику: Народно благо, у којој често доноси драгоцјено зрневље непресушног врела народног. Позоришна Кроника доноси редовно реферате из Српског Краљевског Позоришта од свог сталног сарадника: Spectatora. Истина и трезвен поглед критичара нијесу никад на одмет напретку умјетности, ма како горко то пало. *Звезда* доноси лијепих биљежака и занимљивих ситница.

Полицијски Гласник, доноси у пошљедња своја четир броја осим стручних чланака и расправа од оригиналних прича: Један покварен план, из записника Б. К. М. и Поп Санда хумореска из карташког живота од О. Ова хумореска је једна врло лијепа умјетничка цртица, која осим своје комичне појенте, има нарочито у неколико потеза њерно оцртане прилике паланачког живота. Ова сличица потсјећа својим манирима описивања на причу Милорада М. Петровића у Звезди: За столом. А чини ми се да сам је и прије већ негдје читао. Од пријевода су већином приче криминална садржаја: Убица Албертине Ренуфове, у пријеводу М. И. Становљевића; Лопови сиротиње Паула Линденберга; Тајна полиција, историјска скица од Визхелма Гиншера; Признање од Пола Брила-а и знаменити роман Ф. М. Достојевског: Злочин и Казна у пријеводу Јефте Угричића. Једино је за жалење, што ћемо цјелину ове литерарне појаве морати дуго чекати, јер *Полицијски Гласник* излази тек једанпут недјељно, а то би ваљда таман требало да цио број испуни овим пријеводом, па да та за годину дана цијелог прикаже. *Полицијски Гласник* је врло лијепо уређен и топло га препоручујемо.

Женски Свет, доноси у свом 3 броју осим пјесама (пишу ли се пјесме, пишу...) на првом мјесту Моје успомене од С. С.; Братско писмо: О његовању порода од Родољуба и сврштак Помену Јелисавете Петровне Карцеве, који је чланак прештампан из „Гласа Црногорца". Било

би врло умјесно да се по неке књижевне ствари прештампавају из политичких листова, да се управо отргну од брзе им смрти дневне штампе. Ово би нарочито могли они наши књижевни листови, који чешће излазе. — У овом броју има дописа и извјештаја о радњама добротворних задруга Српкиња и неколико дијелих афоризама, како људи о женама суде. Листак има причу Праштај, која ће се у идућем броју свршити. Остало су биљешке, које су већином од интереса за женски свијет.

Учитељ, педагошко-књижевни лист што излази у Биограду, доноси у својој шестој свесци дијелих расправа и чланака: Теоријски разлог за кажњавање од Р. Стојаковића; Ученичке екскурзије од Ј. Максимовића; Друштвеност и симпатије од Х. Спенсера, превео М. Павловић, професор; Из народне педагогије од Ст. М. М.; Педагошке идеје Ј. А. Коменског, превео Мих. М. Сретеновић; Окружни школски одбор од Благ. Радојковића. Од забаве штампана је прича Михајла Сретеновића: Добрићевски учитељ. Има предавање О части од Крсте Јонића. За тим овећи реферат на Емпиричну психологију од др Вилхелма Јерузалема, коју је превео професор Павле Љотић. Уредник је листу: Дим. Ј. Соколовић, а власник и издавач: Учитељско удружење.

Просвјетни Гласник, доноси у својој фебруарској свесци: Основне школе у Штокхолму, од Јована Милићевића, учитеља; Две лекције из практичке педагогије, од А. Станојевића; Школски надзор од П. М. Љотића. *Оцјене и приказе:* Летопис Матице Српске, опширан реферат од Дач, Поуке моралне и грађанске, реферат од —ића; Споменак реферат од Жив.; Наставник, реферат од Ж. О. Д. *Ковчежић:* Школе у Бугарској, од Љ. Протића; Бројно стање ђака у београдским основним школама и наставници њихови, од Ј.; Прва седница школског одбора за град Београд, од К. Т. Анд.; Гласови о школама; Просветни записи и Нове књиге и листови; у овој рубрици донешен је исцрпан преглед свију новијега књижевних. *Просветни Гласник* излази као службени лист министарства просвјете и црквених послова, Краљевине Србије. Уредник му је: Ј. Миодраговић.

Vienac, излазећи у Загребу сваке недјеље једанпут, а од шестог броја уредник му је Јован Хранисловић, познат својим радовима и српској читалачкој публици. Осим Србина Драгутина Илића, доноси пјесме најбољих хрватских представника пјесије: Миховила Николића и Силвија Кранчевића. У шестом броју свршена је прича: Два Дринића од Вјенцеслава Новака, у којој је писац приказао једну неизвјештачену љубав два братска народа. Персонификација ове мисли у снажној и простодушној љубави према свему што је и српско и хрватско тим је згоднија, што је писац узео тип из оне средине, која овој теми даје још понајзгоднији материјала: граничар, Србин, умировљени официр. Осим оне приче заступљени су: Ксавер Шандор Ђалски: Причање старе артије и А. М. Сандучић: Гласовирачица. Познати хрватски приповједач Ксавер Шандор Ђалски (Љуба Бабић) прослављо је ових дана петнаестогодишњицу свог књижевног рада, уз одушевљено случење књижевне интелигенције хрватске. Његова „сва књижевничка продукција одликује се особинама, нарочито елеганцијом, отмјеношћу и психолошком дубљином и занимљивошћу, бујношћу колорита и топлином осјећаја." Велик утицај руске литературе створио је у хрватској белетристици нарочиту једну генерацију приповједачке књижевности. Ђалски је први хрватске приповједачке фаланге. У деветом броју видимо двије „Прозаиде" Змајовине, а од пријевода износи Додеов роман: Ступ обитељи у пријеводу Ј. Крнића. *Vienac* заступа редовно рубрику: Књижевност хрватска и српска и доноси оригиналне и преведене чланке умјетничке и књижевне природе.

Prosvjeta, илустровани лист за забаву, знаност и умјетност. Излази у Загребу двапут мјесечно. Ово је по илустрацијама и спољашњој техничкој изради најљепши хрватски часопис, уређен сликама свјетских умјетника. Хрватска умјетност врло је мало и оскудно заступљена. На првом мјесту мартовских свезака доноси: Оправу психолошку студију Јосипа Козарца, која ће се свршити у наредном броју. За тим доноси роман из хрватске прошлости: Кроз море јада од Хигина Драгошића. Од пријевода доноси чувени Сјенкијевићев роман: Quo vadis у пријеводу др. Августа Харамбашића. Др. А. Радић наставља: Конавоске наздравице а Анте Петровић О „симболизму". Има још чланака од дра. Љ. Јорђског: Под Велебитом и Јанка Барлеа: Повјест жупе св. Ивана Крст. у Новој веси у Загребу. Осим тога има дијелих биљежака из свјетске књижевности. У рубрици Сваштице заиста смо нашли на „сваштa". Ту је једна овећа биљешка: Како је у Босни? Што „Бошњаci govore svi hrvatskim jezikom", ни по јада, том ће се и памети Хрват насмијехнути, али начин, стил и примитивност ове биљешке толико је оригинална, да би могла слободноући у буквар основних школа. Изгледа као да је Босна негдје у Бразилији, да нико о њој појма нема. Већ ако се под именом Фрање Фадиповића не крије какав Јапанац, па извјештава преко *Prosvjete* своју браћу Јапанце о земљи која се зове Босна, у којој има џамија „са уздигнутим мјестом, малик на торањ, које се зове *минарет*". Аферим!

КРОНИКА

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Сиоменица о преносу праха Вука Стеф. Караџића из Беча у Београд 1897, по одлуци Српске Краљевске Академије средио Андра Гавриловић, професор. Цијена 1.50 дин. У овој збирци описан је потанко чин самога преноса Вукових костију, рад око припреме и све што се односи на овај знаменит догађај, као: указа, говори, здравице, поздрави и пригодни чланци српске и стране журналистике. Опажамо, да се чланци из *Дела* и *Зоре* никако и не помињу у *Сиоменици*, дочим су из свих других листова препштампани у цијелости. Шта ли је, Боже, тиме хтио г. Гавриловић!

Пропаст Јаничара *3. јуна 1826. године*. Написао Чеда Мијатовић. Издање Књижаре Среће Ј. Ђорђевића у Београду 1899. Цијена 70 пара или 35 нч.

Примили смо ову лијепу књигу г. Мијатовића која је без сумње писана с много више среће него познато његово дањско писмо у *Источнику*. О садржини ове књиге донијећемо у наредном броју. Занијерити нам је и овдје издању, техничкој изради књиге. Лијепа хартија, слова, прилично лијеп и формат, али поред и претјеране китњавости, — издање није укусно. Не знамо одиста на коју се страну књижевност уграђају наши издавачи. Осим Пахер-Кисићевих издања ми немамо ни једног издања онако укусних као у странаца. Једини овај издавач види како се књиге издају на страни. Препоручујемо свима српским листовима да бележе сваког књиза њену спољашњу израду, не би ли се боље припазило на ту ствар. Жалосно је кад лијепа дјела српских писаца, изгледају као у ритама и дроњцима на столу где су књиге туђих литература. Ми ово рекосмо овом приликом и ако *Пропаст Јаничара* ако не дачи издањем, али и не постађује — Ми ћемо се на ову околност осврнути у нарочитом чланку.

Граматика њемског језика од Радована Којутића, доцента Велике Школе у Београду. *Viенац* симпатично пропраћа и препоручује ово издање.

Српске народне приповијетке, покојног Анастасија Николића, као један дио цјелокупних му дјела дат је у штампу. Књига ће имати 16 штампаних табака, а цијена јој је 1 фор. или 2 динара.

Изашла је из штампе књига **Биљеш трговац** написао *Joseph Chailley-Bert*, превео с француског В. Т. С. Књигу је издала трговина Марићића и Јанковића. Велика је 17 табака на финој хартији са илустрацијама. Штампарија Павловића и Стојановића. Цијена јој је 2 дин. и може се добити код издавача.

Зајмодавци зваће се роман из друштвеног живота, кога је отпочео да ради познати српски приповједач *Милован Ђ. Глишић*.

Ново издање Пушкинових дјела приређује Петроградска Академија Наука, у славу пјесникове стогодишњице. Редакција је Л. Н. Мајкова.

Српски Гласник недељни лист за просвјету и друге народне потребе, почео је да излази у Пакрацу под уредништвом Јов. Јанка Ковжевића. Цијена му је годишње 3 фор.

Изашао је из штампе **Забавник** Српске Књижевне Задруге, свеска 6 са овом садржином: 1. *Обломов*, роман у четири дијела, написао И. А. Гончаров превео Милован Ђ. Глишић. 2. *Богородичина црква у Паризу*, написао Виктор Иго, превео Душан Л. Ђокић. 3. *Три дјевојчице*, написао Пол Бурже, превео Јован М. Јовановић. — Уз ову свеску иду бесплатно тврде лијепе корице за „Обломов“ и „Приповетке“ за добротворе и осниваче задругине, у које ће им за незнатну цијену књиговезци укоричити ове двије, овом свеском довршене књиге. За „Богородичину цркву“ добиће тврде корице у априлу ове године, када се и то дјело довриши (у 8. свесци „Забавника“).

Књиге које се штампају у Српској Државној Штампарији у Београду. У Државној Штампарији на раду су ове књиге: Српске Народне Пјесме Вука Стеф. Караџића, под уредништвом П. П. Ђорђевића; Српске Народне Пословице Вука Стеф. Караџића, под уредништвом Симе Н. Томића; Граматички и полемички списи Вука Стеф. Караџића, књ. III. св. III., под уредништвом Пере П. Ђорђевића; Забавник Српске Књижевне Задруге, под уредништвом Хенрика Лидера; Путовање по Србији, од Др. Драг. Мијушковића; Историја Српскога устанка, од Лазара Арсенијевића-Батаџаке; Сеоска учитељица, роман Светозара П. Ранковића.

Хрватска

Sjene ljubavi зове се овећа прича мањег и даровитог хрватског приповједача Јанка Лесковара, што је изашла у Забавној књижници Матице Хрватске за 1898 годину.

Tiburtio I Žužalina *ilити* кажипрст providnosti *ilити* žudnovate posljedice tuge, *jako* žalosna romantična opera *destilirana* u jedan čin. Zagreb 1899. Tisak Dioničke tiskare 8° str. 26. — Ова нас ствар потсјећа на оно: Пишем пишем петнаест, да напишем петнаест, ако ли ми не ћјерујеш а ти пиши сам!

СТРАНА

Њемачка

Serbische Volkslieder aus dem Königreiche Serbien, Fürstenthum Montenegro, Alt-Serbien, Macedonien, Dalmatien, Bosnien, Herzegovina und Süd Ungarn. Vorgetragen an den Conzerten zu Berlin, Dresden und Leipzig im März 1899 von Belgrader Sangsverein. У овој књижици штампане су пјесме, које је биоградско пјевачко друштво пјевало у Берлину, Дражданима и Липском. Опширнији допис очекујемо од нашег редовног дописника из Берлина.

Умјетност

МУЗИКА

Примили смо с благодарношћу на приказ:

1. **Збирка 200 српских игара и пјесама** *са текстом за 1 и 2 пољине приредио Ст. Ј. Николић*. Издање трговине ход Гаобуса. Београд. Цена 4 дин.

2. **Коло Трго. Омладине** и **Сарајевка** *за клавир Ст. Ј. Ник.* Стоје 1.50 дин. Београд.

Родољубива Дворска Књижарница *Мите Стајића* послала нам је на приказ ова своја музичка издања:

1. **Збирка 6 турских потпурија** *за гласовир* Album de six potpourris turques pour piano. Цијена 1 фор. 25 новч. Садржај: 1. *Турска химна* Њ. В. Султана, 2. *Турски марш* Њ. В. Султан Абдул Хамида II. 3. *Низамски растанак* (турски марш). 4. *Успомене на Смирну* (валцер), 5. *Османлија марш*, 6. *Велики турски галцер*.

2. **Збирка 10 српских потпурија** *за гласовир*, Album de dix potpourris Serbes pour piano. Садржај је десет одабраних пјесама.

ПОЗОРИШТЕ

Векфилдски свештеник зове се драма, која се 4. ов. мј. давала у биоградском Народном Позоришту. Ова је драма израђена по роману Оливера Голдсмита, који је изашао у Српској Књижевној Задруги за 1898 годину, у преводу Др. Љуб. Недића. Написали су је: Екен Нис и Тисеран, а превео Милутин И. Стојановић.

Жена, драма у 3 чина написао Коста А. Динић, редитељ нишког позоришта „Синђелић". Овај нови комад први пут је играо у Нишу. О књижевној вриједности ове драме није нам поближе познато.

Разно

Један лијеп предлог. Г. Вид Вукетић Вукасовић, српски књижевник и ваљани познавалац свог народа, предложио је прошлогодишње у *Б. Вила* да сви сабирачи наших нар. умотворина траже и штампају све оне приче које се тичу *св. Саве*. Тај лијепи предлог прихваћен је, и *Б. Вила* изнијела је до сад један лијеп низ таких прича. Затим је г. Миленко М. Вукићевић, професор из Биограда, предложио да се тако исто скупљају приче о *Старини Новаку*, и показало се одиста да је у народној причи Старина Новак много описиван. Ових дана опет г. В. В Вукасовић у сарајев. *Источнику* позива да се сабирају таке приче о *Светој Недељици*, и увјерава да је таких прича у народу много, да су лијепе и да њихова садржина стоји у вези са најдаљом повјешћу Словена. Ово је, без сумње, тако исто лијеп предлог као и она два пређашња.

Чланак о Берђелез Алији, што је излазио у прва два броја *Зоре*, наставиће се у наредним бројевима.

ИЛИЈА И. ВУКИЋЕВИЋ

Београд 4 Марта 1899

ПОРАЖЕНИ ОВОМ ЦРНОМ ВИЈЕШЋУ ЗА САДА САМО БИЉЕЖИМО У КЊИЖЕВНУ ЧИТАЉУ НАШИХ НАЈМИЛИЈИХ ПРИЈАТЕЉА ЊЕГОВО ДРАГО И СВРШЕТО ИМЕ.

САДРЖАЈ: Од Уредника: *Патриотизам у Књижевности.* — **Пјесме:** Драгутин Ј. Илијћ: *Својој нади.* — Алекса Шантић: *Нинуја.* — Милета Јакшић: *У поду.* — † Јефтан Р. Шантић: *Роб* (романса) — Јован Дучић: *Из помиђедних пјесама Лејлин.* — **Приповиједке:** Свет. Боровић: *Богољубленска под*, птрица из Мостара. — А. Чехов: *Биједа*, превео Вељо Миросављевић — **Поука:** John Lubbock: *Пољесиђа*, превео Ј. М. Ј. — Cyprian Robert: *О пријеисторијској словенској заједници под опћим именом Ванда или Венеда*, превео Мар. Мар. (свршетак). — **Писма:** *Из Берлина* од Борђа Милојановића. — *Из Београда* од М. — **Оцјене и приказн:** Зубићарна књига: *Приморска обичаја*, нове приче С. Матапула, приказује Ignotus. — **Преглед листова.** — **Кронника:** *Књижевност.* — *Умјетност.* — *Разно.* — *Читула.*

Претплату *Зоре* врши њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахор и Кесића у Мостару, Дворска Књижарница Мите Стајића у Београду и сви њени дописници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стоје 40 новчића. — Према трговачке и друге оглазе, рачунајући од петит-редка у једној ступцу и то: за једно оглашавање по 6 новч., за три оглашавања по 4 новч., а за више од три пута, као и за оглазе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 20 новч. биљегарино.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРИЈИ И ПРИ ОВ. БОС.-ХЕРЦ. СЛУЖБЕНО-ШТАМПАРСКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКИ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХОР И КЕСИЋА У МОСТАРУ. 99.

Год. IV. Бр. IV.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ДУЧИЋ

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а мјесечна јој је: на читаву годину 4 фор. или 9 д., на пола 2 фор. или 7 д.

У МОСТАРУ, 1. АПРИЛА 1899.

Пред Пушкинову стогодишњицу

Ове године (26. маја) навршиће се сто година од рођења великог руског пјесника А. С. Пушкина. Величина овог имена већ нам унапријед казује да идемо у сусрет једној ријеткој светковини, која, судећи по великој љубави, или боље: обожавању, којим се Рус односи према своме Пушкину, може узети ванредно велике размјере и стати напоредо са највећим књижевносним светковинама у свијету.

Пушкинова је дјелатност у развитку руске поезије била од пресудног, историјски нужног и важног значења: Пушкин је први у Русији потпуно израђеном умјетничком формом почео у својим спјевовима обдјелавати права народна и у опште поетичка градива, и тиме био претеча и, скупа са Гогољем, оснивалац оне велике литерарне романописачке епохе (Гончаров, Достојевски, Тургењев, Писемски, Толстој), која је на дому подигла и за навијек утврдила важност поезије, и у Европи задобила симпатије за цјелокупну Русију. Руска књижевност с правом гледа у Пушкину свог највећег пјесника, и један од највећих његових пошљедника, И. С. Тургењев, са нарочитом би пасијом тражио прилику да се јавно назове директним, вјерним учеником Пушкина. Исто је то, с поносом и са насладом, признао и И. А. Гончаров, приликом открића Пушкинскога споменика у Москви 1880. И доиста, размотримо ли поетичка умјетничка средства, којима нас очаравају спјевови Гончарова, Тургењева, Тјучева, Фет-Шеншина, Полонског — а наиме њихов сталожен, достојанствен језик и строгу, високу естетичност, артистичност објеката и колорита — не можемо не признати да је то све у начелу јасно истакнуто, и у главном израђено било у Пушкиновим творевинама.

У прошлом броју овог листа саопштен је читаоцима програм за

прославу Пушкинове стогодишњице, како ју пројектује петроградска Имп. Академија Наука. Према свему ондје назначеном и према ономе што ће још измислити и сјајно извести руски одушевљени, полетни народ, јасно је да стојимо пред једним великим догађајем не само у руском и словенском, но и у европском културном животу.

Наша књижевност, на коју је у новије вријеме, преко пјесничких творевина Л. К. Лазаревића, Војислава Илића, С. Матавуља, Св. Ранковића, Милете Јакшића, Ј. Дучића и А. Шантића, непосредно или посредно, утјецала она иста руска поезија, чија је величанствена зграда изграђена тек на основи, положеној моћном руком А. С. Пушкина — држимо да неће остати незаступљена и нечувена на овој светковини. Српска и хрватска Научна Академија, Матица Српска и Хрватска, наша Позоришта, удружења наших књижевника и умјетника, наше средње и више школе не сумњамо да ће се постарати да свечаним сједницама, бесједама и представама даду израза великом поштовању које гаје према највећем словенском пјеснику.

Тако светковање овог великог дана било би умјесно, не само што нам то налажу братска словенска осјећања и што је велики пјесник задужио српски народ, дотичући се у својим производима тако радо и српских мотива, него нас на слављење великог пјесника упућује и само стање данашње српске пјетске књижевности. Пушкинова дјелатност у руској књижевности обиљежена је уношењем у домаћу умјетничку поезију управ онога елемента, око чије се израде данас понајвише труди млада српска поезија. Тај је елеменат умјетносна, артистичка, пјетичка страна поезије, чиста поезија, — поезија, која је и тада, кад обдјелава не пјетичка, грађанска, социјална, поучна градива, у првом реду сама себи сврха.

Велики критичар руски В. Бјелински, који је својом знаменитом, исцрпеном критиком Пушкинових дјела управ и положио темељ потоњем великом угледу пјесниковом, говорећи о поезији руској прије Пушкина, налази да је та поезија била само љепореки израз лијепих осјећања и високих мисли, које нијесу сачињавале њену (поезијину) душу, но према којима се она односила као згодно *средство* за добру сврху, као бјелило и руменило за блиједо лице старице — *истине* . . . . . Руска је поезија прије Пушкина била позлаћена пилула, заслађена љекарија. Доста је било урађено за језик, за стих — понешто и за саму поезију; но *поезије као поезије*, т. ј. таке поезије, *која би, изражавајући ово или оно (хуманитет, патриотизам, добра осјећања, истину), развијајући овако или онако гледање на свијет, — прије свега била поезија* — таке поезије још није било. Пушкин је био позват да буде живо откровење поезијине тајне у Русији. Те, како је његов позив био: да уђедри, усвоји, накалеми руској земљи поезију као умјетност, и то тако, да је руска поезија кадра бити изразом сваког правца, сваког гледања на свијет, не бојећи се да ће при том престати бити поезијом и прећи у римовану (сликовану) прозу — то је природно да се Пушкин морао давити *искључиво као умјетник.*"

Ми смо далеко од тога да скромну српску књижевну поезију у чем било приближујемо руској и са овом је једначимо, но, крај свега тога, немогуће је не опазити да се у развитку српске пјетичке књижевности

овога стољећа, и ако у врло скромном обиму, опажају исти одношаји као и у руској поезији XVIII и XIX стољећа. И наша је поезија, прије но што је прије 15 година, стиховима В. Илијћа, почела до пуног савршенства доводити пјесничку форму, у сав мах служила само грађанским, политичким, патријотским, друштвеним, хуманим сврхама. Сјетимо се учене поезије Л. Мушицкога, Ј. Ст. Поповића, дидактике Љ. П. Ненадовића, претежности дидактичног елемента у спјевовима Ј. Јовановића Змаја, бомбастичног патријотизма иначе чисто естетичке природе Мите Поповића! И сам иначе сталожени, свагда собом владајући П. Прерадовић у главном је дидактик; он се најрадије и са највећим успјехом креће на оном пољу поезије, којем се тек условно признаје умјетносни карактер. Дабогме, та је поезија на другим, неумјетносним пољима доносила несумњиве користи: она је развијала хумане патријотске, грађанске погледе нашега друштва, али савршеном поезијом, *умјетношћу* у пуном смислу ријечи, није била никад, нити је, колико се иште, могла допринијети да се у друштву довољно развије смисао за праву поезију — поезију, која би у правом смислу ријечи била умјетност, ars. Но што је руска поезија до Пушкина и српска до најновије епохе била така, има свог узрока у природи саме ствари. Потребно је било да поезија, као суштаственн елеменат нацијоналнога живота, проведе прве своје године живота управ на тај начин. Све умјетничке поезије, које нијесу поникле у земљи, но су као и руска и српска, донесене са стране, те се развијале подражавањем страној поезији, угледањем на исту, у првим епохама живота неминовно постају дидаткичне. Идеја поjесије, премда је за потпуни развитак једне народности потребна, сувише је апстрактна, сувише узвишена, небеска, невидљива, те ју народ у почетку њенога живота није вртан схватити у њеној правој, идеално савршеној форми. Да би се покољења на њу навикла, помирила се с њом и признала јој, као друштву потребној идеји, право на опстанак, потребно је да се она, на првом свом кораку, покаже у схватљивијој, земаљскијој форми — потребно је да је директно, видљиво корисна. Отуд први пјесници у таким литературама његују искључиво дидактичну, поучну поезију. Поезија је старих Јелина домаћи оригинал, она је поникла на домаћем земљишту, и имала је да задовољи већ постојеће умјетносне потребе умјетника — народа. С тога је она, већ у најранијим епохама, чисто умјетничка поезија. Римљанин је позајмио идеју поезије, зато је она код њега у главном дидактична. У прва времена нужно је било да она и код Руса и код нас буде дидактична — и, као што је напријед показано, она је то и била. У спјевовима Л. Мушицког, М. Видаковића, Ј. Ст. Поповића, Љ. П. Ненадовића, у претежној већини пјесничких производа Ј. Јовановића Змаја, М. Поповића, М. П. Шапчанина, појетска се форма употребљава као згодно, реторско средство за исказивање патријотских, религиозних, хуманих, поучних и у опште грађанских идеја, при чем њихови пјесмотвори веома често носе на себи само спољашње знаке умјетности, а у истини су они само складан збир кад мање, кад више савршених појетичких средстава. Но, као што рекосмо, правилан развитак пресађене, са стране узајмљене идеје поезије, безусловно захтијева таке одношаје.

Тек кад народ види да се појезијом шире грађанске, нарастене идеје, он је почиње уважавати и на њене представнике пјеснике, гледати као на личности потребне правилном друштвеном развитку. Л. Мушицки, Стерија, Јовановић Змај, Мита Поповић нијесу могли његовати појезију као чисту појезију — они су саобразно потребама свога времена, обдјелавали мотиве и не свагда чисто појетичне. Но они су баш тим подигли углед појезији. Њихова је публика само онаке стихове могла разумјети и волити — а да су покушали сувише се удаљити од укуса свога времена, њихов би рад остао без трајне користи. Тек послије њих, кад је појезији призната важност за развитак народног живота, јавља се могућност за дјелатност пјесникâ, који се у главном и прије свега труде око умјетносног дијела појезије. Тај посао је у нашој књижевности пао у дио даровитом, рано умрлом Војиславу Илићу. Кад су се прије петнаест година, с почетка скромно и нечујно, а послије све гласније, стали по Србству разлијегати гласи његове чисто естетичне, артистичне лире, јавило се мњење да нам така заоблачна, на олимпској висини стојећа појезија није потребна; од појезије се тражило да расправља дневна, горећа питања живота. Дабогме, и у тим ријечима било је истине, а сазнавао је то, морао је боље од свих нас сазнавати и сам Војислав. Њему, као правом пјесничком таленту, није могло остати непознато да појезији као идеалној слици живота, као природи у најсавршенијој форми, ваља примати у себе све што је саставни дио живота и природе. Но баш за то, да би се једном животне појаве, живот у свој својој разнообразности могао што достојније јавити у српској појезији, у њој се *одлити у савршено умјетничке, вјечном трајању намјењене облике*, ваљало је што прије обрадити, освојити, стећи српској умјетничкој појезији тај исти вјечни облик. В. Илић, осјећајући својим пјесничким чуством да је тај облик дотле бивао занемариван, нерационално, недовољно обрађиван, предаје се свим својим одушевљењем изради тога главног, једино битног саставног дијела појезије. Наравно, српска лијепа књижевност не бјеше тада у своме развитку толико напредовала, да би се уношење тога новога елемента, та нова фаза развића могла онако разговијетно, онако сјајно прокламовати, како то у руској литератури учинише Бањушков, Жуковски, *А. С. Пушкин*, Тјучев и одлични умјетници — пјесници, који дођоше послије њих. Но српска се умјетничка појезија затекла једном на путу напредовања, скретати с истога није могла — и умјетносни елеменат би објављен и у њу унесен. Истина, ни покретач тога уношења, Војислав Илић, ни школа која је послије њега дошла, не бише кадри створити велика, епохална дјела, али се ипак, и у стиховима, и у невезаној појезији опажа у нас дотле незнан естетичан, чисто умјетнички стил, што је на путу ка правој умјетносној појезији несумњив напредак. Пјесници који дођоше за Војиславом, а навластито Милета Јакшић, Јован Дучић и Алекса Шантић држе се достојно Војиславом прокламованога умјетничког начела; они, као што се с правом може очекивати, у неким обзирима свога мајстора и надмашују, но посао Илићем започети, а њима настављени, као да још увијек чека личност, која ће га громко, јасно и неодољиво

у српској књижевности објавити и до краја извести.

У очекивању тог новог имена, нарочито нам згодно долази стогодишњица А. С. Пушкина, који је поменути, развитку појезије потребни посао, почетком овога стољећа, у руској литератури извео и ову упутио на оне зрачне, поднебесне висине, на којима је данас посматра цио образовани свијет. Од те велике светковине растављa нас врло кратко вријеме, и кад се широм Пушкинове безграничне домовине стану разлијегати свијету досад нечувени усклици радости и усхићења, придружимо се и ми нашој сретнијој браћи, сјетимо се великога пјесника, растумачимо себи ту сјајну, препуну поуке појаву, иснесимо преда се што јаснију слику његова реформаторског и творачког дјелања, не би ли се међу редовима данас опет пјеснички расположене српске омладине нашао јунак, који би српску умјетничку појезију, а с њом и свуколику српску књигу повео путем Пушкинским, путем бесамртним!

Крагујевац **Ј. Максимовић**

Прича

Гдје се вито борје са јасиком грли
И гдје вјетар струји са високих грана,
Гдје бистри студенац из присјенка хрли
На свјетлило златно прољетнијех дана;
Тамо, гдје 'но љиљан крај споменка снива,
Гдје се плахи јелен и кошута скрива —
Живило је момче из незнаних страна.

Страсно као огањ, што весело грије,
И његове очи гориле су тако;
Никад' љепше лице погладило није
Повјетарца горског уздисање лако.
Он бијаше ведар кô језеро тио,
Гдје се никад' није мутни облак свио
Нити у дно груди завирио пакô.

Небо, дан и сунце љубављу је звао,
И потоке бистре и пјесму из луга,
А сребрни мјесец кад би блистат' стао
Фрујда му је била и милост и друга;
За сузе и клетву није срца давô
Нит је слатки отров са болом познавô
И немирне снове што их носи туга.

Али једног дана у прољеће јâсно
Кад се сунце топи у чашице цвјетне,
На груди му паде једно чедо красно
И пољупцем таче уснице му сретне;
А незнанче младо кад јој очи зглену
И свилене косе, задрхта и прену
Кô лист када вјетар преко њега летне.

Љепше небо плаво, љепше сунце јарко,
Што му златну косу мрси уздах лаћан, —
Љепши дан и живот и прољеће жарко
У погледу њеном сад је глед'о млађан.
Он је многе снове у самоћи снив'о,
Ал ни један није тако златан бив'о
Као што је сада њезин осмјех слађан.

И дани су текли. Кô што вјетрић блуди
Са прамењем б'јелим и шапуће тио,
Блудио је и он далеко од људи
И у густе сјенке с драганом се крио;
Од јутарњег вида па док нојца сађе
И док златна луна за врхове заће,
Од плавог споменка с њом је в'јенце вио.

У разданку једном кад лутаху сами,
Рог ловачки јекну и жубор завлада,
И кошута плаха у јутарњој тами
Пред хртима брзим хîташе без нада,
А мила, кô зора, као исток плави,
Књегињица св'јетла са пратњом се јави
Па кад зглену момка задрхтала млада.

Та пред њу је много витезова клекло,
Њу су многа уста сјајном зв'јездом звала,
Много јој је срце жарку љубав рекло
Али срца свога ником није дала.
Но гле! Сад под сјенком ове горе дивље
Радосно јој срце закуцало живље
И пред дивним момком заципљено стâла.

„Ој, незнанче млади, ти љепши од свије',
Прими прстен ови и двору ме прати,
Под копчама златним за те срце бије —
Срце ћу ти, драги, из њедара дати:
Престолом и круном и силама свијем,
И жаркијем сунцем на коме се гријем,
Тебе, само тебе, ја ћу, драги, звати!"

Три пута је љиљан венуо и цвао
А њој гора бјеше и станак и друга;
Њезин сјетни гласак драгана је звао
Кô што славуј зове зв'јездице из луга;
Али слатка нада узаман је била,
Она је и даље јадне сузе лила
А смрвљено срце морила је туга.

„Хајде!" И он пође — о невјера кивна,
А остаде мома кô покошен цв'јетак;
За сузом је текла она суза дивна
И падала тужно на зачети сплетак.
Али заман сузе, више среће нема,
Само празан одјек њеном болу спрема
Долина и гора и сури врлетак.

И једнога дана, када исток плави
Са руменим огњем ноћни вео згори,
Бог чежње и бола њој се тихо јави
Па у звучну харфу јадну мому створи.
Оне златне жице то су косе њене,
А звук, што се с болом с танких жица крене,
То је сјетна душа што нам љубав збори.

И сада кад путник у гори се нађе,
Кад поноћни вјетар по гранама струји,
И кад златна луна на небо изађе
И у тихом лугу запоју славуји:
Кроз дубоке сјенке њезин уздах звони
Тужно, као анђо када сузе рони,
И с болом се њиха и даљином хуји.

Алекса Шантић

На храсту ћуте...

На храсту ћуте гранчице голе
Кад који листак на земљу пане,
Ћуте, као да ништа не боле
Умрле наде, не боле ране —
Тако је судба над покидала
С дрвета мога леденом руком
Ал' душа ипак није одала
Свој бол ни сузом нити јауком...

Милета Јакшић

Зимње сунце

Ишчезла је вера и љубав је свела,
Нестало је давно слађанога нада;
Облак сенку баца са сетнога чела,
А у души пустош језовита влада.

И кад душа грца у горком очају,
С преварених снова, са дубоких рана,
Ти преда мном сијну, у поносну сјају,
Као сунце јарко тмурног зимњег дана.

И сунашце сјајно, посред зимске студи,
Када зраке своје изобилно лева,
У дубини душе тајне снове буди,
Обаспе их сјајем, али их не згрева.

С. Д. Мијаиловић

Поред стазе...

Поред стазе, поред пута
Два су гроба уздигнута...
У једном је љубав мила,
А у другом слатка нада —
Топола их обавила
Покривалом густа хлада.
У пролећној, ведрој ноћи
Ниче помен цветак свежи,
И весели у самоћи

Гроб у коме љубав лежи!
А на гробу наде сјајне
Целог лета пусто све је,
Скупиле се сенке тајне,
Сунце хумку и не грије!
Нити овде цвеће мири,
Нити чујем песму милу. —
Само бршљан гране шири
У вечитом зеленилу.

1898 Соколовић

Из пошљедњих пјесама Лејили

III.

У глухој ноћи, при свјетлости звјезда
Корачам н'јемо. У тишини све је...
По глатком путу попадале сјенке
И пирка вјетрић кроз мртве алеје.

Ја знадем, тамо, гдје смоква и чемпрес
Жалосно сниј'у, да те нађи нећу;
Видјећу само дворац у долини
Облаци ноћни врх којег прол'јећу.

И дуге лозе, бршљан и зимзелен
С јабланом старим гдје се дижу гори;
У опустошеном дворишту широком
Старинска чесма гдје тужно ромори.

Лејило, гдје си? У осами, ноћи,
Под зидовима, далеко од људи,
Да видиш сузе којима те зове
Манито срце из рањених груди!

Твој двор га слуша... Чини му се, туде
Анђо је туге, што у часу светом
Посла га Вјечни да потоње сузе
Пролије с болом над мртвом планетом...

IV.

Ја бих те клео, проклињао с тугом
Под старом смоквом, гдје у дане младе,
Пољења једног лазурног и цвјетног,
Заклетва прва с пољупцима паде.

Али не могу; у манитом часу
Док мислим — ропћем и кунем те б'јесно,
Док мислим гњевно, ко увријеђен демон,
Да клетву теби грмим обијесно. —

Лејило моја, видим, сам и мрачан,
Крај старе смокве, под гранама голим,
Да нову љубав исповиједам теби,
Гинем и чезнем и за те се молим!...

V.

Ходи, о ходи!... И ти приђе тихо,
Н'јемо, ко мисо, као глуха сјени,
Твој тужни, давни трептио је осм'јех
И поглед сузни хитао је мени.

Ноћ глуха бјеше; с узглавља, без мира,
Поноћну слику гледао сам драгу, —
Сјај чудни уви убогу ми собу,
А рујна магла тебе полунагу.

Ко дисај, трептај приступи ми лако,
Уснама жарким додирну ми чело,
И грудма груди, срце топлом руком
И сузâ среће отиште се врело. —

И дуги шапат... С јецајем ми збориш
О неспокојним ноћима без снова;
И старог бола пропала небеса
Да никад среће не накнади нова.

И колко патиш, сањајући тајно
Јадну нам љубав, ко океан дугу,
А пред коленима, пред ногама твојим
Ситну и срећну слушајући другу!

И шапућеш ми своју чежњу тешку,
Дубину туге и поноре јада;
И спомињеш ми уцвијељену младост,
Пољупце с плачем м'јешајући тада.

Не видим осм'јех твоје лажне среће,
Ал видим очај гдје се челом носи;
И гдје ме грлиш — док цвјетићи мирте
Још растргани миришу у коси.

Зв'језде се мирно гасе на висини
И ноћ прохуји у јецању томе...
А с бл'једом зором видим само сузе,
Расуте свуда по узглављу моме...

Јован Дучић

На стражи

— † Илија И. Вукићевић —

На пољу је децембарски мраз. Нигде ветра, нигде покрета, но се сув и леден ваздух спушта на озеблу варош као олован поклопац, тешко притискује кровове, запљускује замрзнута окна на прозорима и окида месо са лица онима, што пролазе празним улицама. Са средине неба светли пун месец и кроз ведру ноћ јасно осветљава читаве редове дугуљастих оџака у вароши, снегом покривене кровове на кућама, а тамо далеко на граници, светли изнад почађавелих земуница, димљивих огњишта, око којих се скупиле гомилице прозеблих војника, што их сад чува само Бог и мртва straža!

Под једним ниским и погуреним кровом седе њих двоје. Он, стари Марко, а још га зову и „Марко бакалин“, и његова стара Мара.

На ониском орману од ораховине, са три фијоке, којима су алке одавно испале, те се сад више вештином и ноктима отварају и што му је од дугих година испуцало лице и крајеви, па личи на изгребано наличје у огледала, на томе орману стоји мала лампа од зеленог стаклета, са белом куглом, на мрежи од жутога лима. Њена је светлост пала јасно само на површину од ормана и по њој се виде лепо осветљени два реда већих и мањих шољица, са по где којим лимуном, па гомила дуња у једном крају, изрецкана хартија, преко стакленог бокала за воду, две тегле слатка, са чађавом бојом, али пуне и недирнуте... Од тога се ормана не пружа светлост више тако јако, не виде се лепо све шаре на ћилиму, што је прострт по широком миндерлуку, нити се без нарочите пажње може да примети дугуљаста пукотина на застору што стоји изнад старих хаљина... Све се то губи у тами и неком нејасном пластиком показује, да је и оно у соби. Фуруна се само још јаче црни и кроз њену решетку, као два мачија ока, сија ватра, која тако меко, тако пријатно греје све од необојеног, црнкастог тавана, до старог покровца на патосу.

Уз сам орман, као да се наслонио, стоји четвртаст астал од чамових дасака, а преко њега пребачен чаршав од плаве и беле жице испрекрштане у праве крстове. Ту, за тим асталом седе њих двоје. Они се не разговарају, не мичу, па и не погледају, али на обојим лицима, види се исти смисао, види се исто погађање нечега неразрешљивог; њихове су мисли на једном истом месту, код њега, њиховога Млађе, што је сада далеко тамо за границом као борац, прави борац са пушком у рукама. Године им подриле и најмању мрву снаге, па им сад још остала једина нада, која их тешко, врло тешко држи. Марко је у шездесетој, а његова је Мара ту, близу њега. Он је сед, сав сед, и лице му према белој коси изгледа да је поцрвенило и преплануло. И та седа коса, коју старац честим трљањем разбија у танке и раздељене праменове, приличи оном набраном и црвенкастом челу, као осушеној трешњи, кад остане спарушен цвет. Он се сав предао својим мислима. Његови су џепови пуни разних хартија брижљиво пресавијаних и са извесним редом тако, да кад и после много пута, једну по једну разавије, прва добије опет вредност нове, док последња не сачека своје време. Ту су писма од његовог Млађе, у којима им он поручује, да се много не брину „Како је, пише му, свима, тако је и мени....“ А старац је ту обично помислио: није лако ни њима ни теби! После је писао, да ће ако Бог да, кад се врати... „прућићу се, каже, по нашем миндерлуку, пружићу обе руке и ноге, па ћу само да уживам....“ Ту је старац одмахнуо главом, а у себи помислио: врати се ти само жив и здрав, а већ, што се тога тиче, бићеш ти дочекан, дочекан; али како никад није могао наћи, довољно велику почаст за „свога јунака“, то је и остајало само на уживању нечега, што ће са свим сигурно бити здраво, здраво велико. После је вадио дугуљасте и узане листиће, на којима је било великим словима штампано „Званичан билетен“... Није увек читао премештање трупа, нове позиције, заузета утврђења, број заробљених непријатеља, али је дуго, врло дуго гледао у број рањеника, а још дуже у број погинулих. И како је први пут уздахнуо, код тих места

тако је и увек. Подигне обрве и прстима готово штипа кожу по челу, а у себи непрестано понавља: много... грдно много! Гледајући у те бројеве, који су много замашнији код имена рањених, осећа, како га обузима неко тужно задовољство и у сред најцрње слутње, он у томе налази своју сламку, за коју ће се, као дављеник какав да ухвати. Па баш, мисли се, и да га ране, рана може бити и лака, врло лака, колико да се каже: куршум га је огребао. А то је некако и боље, са свим боље! Рањен, лако рањен, дошо кући, разуме се, не ће да погине. А већ, кад он дође, само да дође, нема те ране, коју они не ће излечити. Зар он, па Мара!... Само да је лака, врло лака, јер може бити... И ту се истиче пред њим горопадна и кањава неприлика, разбија нежну скраму око срца, откида и раскида само срце и он, на силу и преко воље чује пуцањ топа, види усијано ђуле, које звижди ваздухом и налази њега, његово дете и разноси му колено. Он се болан преврне по снегу и јауче, грчевито стеже раздробљену кост, очајно се чупа за косе и изнемогло виче: помоћ, помоћ! Ту, стари Марко брзо пресавија хартију међе је још брже у свој џеп, и руком, која дркти као јасика, немилице скида наочаре, љутито савија челично перо, којима се оне држе иза ува, хода брзо преко собе, рашчешљава косу на глави и са очајањем чека, да му се изгуби из очију та натурена страхота.... Ту га прате погледи исто тако брижне и још забринутије Маре. Њу не могу да узбуне, нити да охрабре такви листићи. Како не зна да чита, то је остављена сувише великом стрпљењу Марковом, који јој је и по толико пута прочитао свако писмо и све је то остајало у њој тако истински и тако верно, као што је и у самом писму било. Али, кад се само мало, врло мало, поремети тај ред, кад се не може да сети, да л' је он рекао: „много" или „врло много", њу обузима немир и тад се са извесним прекором обраћа старцу:

— Ама што ти мени не прочиташ све.... цело писмо?

Њој да није прочитано све писмо.

— Прочитао сам ти баш цело, одговори он.

Мара спремљена на такав одговор, губи стрпљење. Зар она не зна да је прочитао и неколико пута, али хоће опет, хоће непрестано.

— Прочитао, прочитао-почне брзо да говори и рукама трља низ кецељу — јеси, али си читао врло брзо. Ти читаш, читаш, а ја мислим, мислим, па сам све заборавила.... Ето чекај... Он тамо каже: „не знам кад ћемо се кренути, чуо сам да ћемо..." сад ето не знам или је казао брзо, или одмах, или нешто друго.

— Казао је: брзо.

— Ама се мени чини да није.

Ту старац мало срдито каже:

— Како ти се може чинити да није, кад јесте.

— Е, да видимо, вели Мара.

Тада он извади писмо, почиње од почетка. — Мара обично на истим местима протепа: моје добро дете! — наће се реч: брзо, дође се до краја и старима влада оно прво, оно пријатно расположење, које их је разгалило још код првог читања.

Али се већ и петнаести дан свршио, а од њега нема никаквог гласа. Свакако, да није то тако брзо, као што им се он надао, и кад ли ће бити и шта ће бити, само Бог зна! Да је нешто да се појави на вратима оно зеленкасто одело, са кож-

ном торбом о рамену и пуном руком белих и плавих писама и — после би било другојаче. Разбио би се онај сумрак, што се из углова оне таме у соби пробија кроз њих. Њихове би освежене и загрејане мисли запловиле по новој и око малој срећи и те би ноћи, и ако са малим задовољством, легли стари у постељу, мислили тако лепо и надали се тако много. Али свега тога нема и кроз отужан мирис од „смиљките“, што веје са венчића испод иконе, лебди само једно и једино питање: шта ли је с њим?

Они су као неми. Марко се наслонио левим лактом на астал и прстима леве руке стегао буњму косе више чела, десну руку спустио на десно колено, а без воље гледи оне шарене крстове на чаршаву. Заборавио је да скине наочаре, па како, опет преко воље, погледа неки пут кроз њих, а неки пут преко њих, тада га мами, нешто за њ мало необичније, и он хоће да нађе, колико боље види кроз наочаре. Ту видљиву разлику прати једноликим понављањем: сад је боље, сад је горе... сад је боље, сад је горе... То се провлачи као једноставна звука точка и он већ не зна да ли гледа кроз стакло или не, само види широко, равно поље снегом покривено, гомиле људи у познатим униформама, са навученим шајкачама на уши, како држе пушку под пазухом и завлаче руке у рукаве... и међу свима једно тако драго, тако пријатно лице. Старац чује неко тужно смејање и њему је то и тужно и пријатно. Он се већ меша и пролази кроз тај свет, осећа како се сви они мичу и крећу око њега, само тако немо и тако без живота. Али увек види јасно, као да је у истини, њега, истог онако веселог, као што је био, кад су се растајали.

Ту га прекиде Мара.

— Знаш ли, ко ми данас долазио?

Старац је погледа право у очи.

— Онај Миша, што нема... што му је нога онако — и баба избаци своју ногу мало у страну да подсети старца, на сакатог Мишу, ал' се он не сети.

— Млађин друг Миша... кума Сарин унук — она види, како он неће, да се опомене — Та де!... што иде онако... рамље са штаком.

— Марко разгали веће.

— Е, Миша, Млађин друг. Знам га, како га не би' знао.

— Каже ми: „дошао сам тетка Маро, да те видим“ Ако, велим, дете, фала ти... Поздравила ме рече и кума. Кажем: фала и њој, кад ме се сетила. Па пита за Млађу пише ли?... Пише, кажем, ал' ето већ две недеље...

— Петнаест дана, поправи је Марко.

— Јест, кажем, ето већ петнаест дана, како ништа нема од њега, те се бринемо, бринемо, да само Бог окрене на добро!... „Не брините се, каже, тетка Маро, неће њему ништа бити. Он је јунак“. Е, велим, дете, јунак, јунак... јесте јунак, ама тамо је рат, а он је од меса, и што се каже, крви. После он отишо, а ја га гледам, гледам.... Сирото дете и она нога. Је л' и он би тамо, да није она нога онако...

— Да бо'ме да би, вели Марко, само то је што кажу „очигледно неспособан“... Како би, да кажем, држао пушку и... и... ону штаку.

Мара не чује то научно разлагање. Пред њеним очима лебди Мишина несрећа и како га то сад чува... Колико је пута тога дана

помишљала, да је и са Млађом тако, сад би и он био ту, као и Миша, па нема бриге, нема стра, нема слутње, ама нема и ноге. Али је увек при том хвата гроза и она осећа да су јој то грешне, врло грешне мисли.

— Сачувај Боже од тога! рече гласно.

— Од чега? упита је старац, који није ишао тим мислима.

— Да је нешто и Млађа тако... тако с ногом.

— Ето ти сад, вели он, шта она мисли.

— Али би он данас био ту.

Марко зачкиљи очима и злобно рече:

— Без ноге?!

Њој то превршн сопствену осуду, а она се и онако боји неке невидовне казне.

— Ја не кажем то! рече уплашено.

Ал' се старац озлио.

— И кад иде, а он све онако са штаком: оп, оп!... оп, оп!

Мара лупи љутито рукама.

— Ама ћути с тим!

— Не ћу да ћутим!... Дете лепо, здраво има обе ноге, а она нашла Мишу.

Али тога часа Мара заборави све. Те његове речи: лепо, здраво, има обе ноге и још нешто, што она не зна шта је, понеше је као на крилима. У њој закликта душа.

— Па још кад се врати! рече, а чаша среће прелива.

— Па јунак! вели Марко.

— И здрав.

— И леп.

— И човек, прави човек.

— Мара устаде. Из очију јој лије срећа. Она показа руком на мандерлук.

— Па ту седне и гледа овако и мене и тебе и викне: „Имаш ли слатка мајко?“ Ено сине две тегле од орашчића... а он то воли, ја знам. Па целу теглу, до дна, а ја се топим. — Ту Мара приђе Марку и узе га за руку. — Оди овамо!

Старац послушан и изненађен пође за њом. Она пред тима отвори горњу фијоку на орману и рече:

— Пригни се!

Марко се приже.

— Помириши!

Он пажљиво помириса. Њој букћу очи од задовољства и госпоственo гледа у његову седу главу. Кад се он исправи, она истим гласом рече:

— Осећаш ли тај мирис?

Од куда би он знао какав је мирис?

Ту се опет приже и јаче помириса, па се исправи.

— Лепо нешто мирише, само не знам шта је.

Мара увек онако госпоственo стоји.

— То су неке ретке, врло ретке јабуке. Чувам их за њега... Само пази како стоје — и она пружи руку дубље и извади једну белу, ланену мараму, у којој су замотане те ретке јабуке. Под марамом се осећа крупна гужва од хартије, да их од времена сачува. — Не ћу да их развијам — па донесе до носа Марку цело бреме. — Гле само какав је то мирис — и не сачека одговор, но их брзо метну на старо место и грудима приклопи фијоку. Марко хтеде да пође асталу.

— Чекај још! заустави га она.

Тада отвори другу фијоку и са једног утапканог места, диже један мали мек предмет и изнесе Марку до очију.

— Погледај!

— Кеса! рече он изненађено. Па још плетена, а он ће то волети.

Мара је тресну мало и даде му је у руку.

— Па ту рече он, има нешто. Кад разви мрежу извади златник.

— Нов новцат, вели Мара пуна среће, и готово му оте новац из руке, да злато како не зарђа. Ту брижљиво склопи мрежу, поглади је мало дланом и брзо остави на старо мјесто.

— Па пази сад! и ту отвори трећу фијоку.

Марко ништа не уме да види. Он радосно рече:

— А шта ту имаш?

— То су његове нове кошуље. Погледај то платно, као паучина је. Ако знаш шта је ћерћелија од сто, ето то ти је... Нисам хтела ни теби да покажем... А што је лепо, а што је бело . . . ето, зар то није снег у фијоци.

Ту опет приклопи фијоку, стаде пред старца и још последњим одсевом своје отоиђашње среће, но сад сам и тужније и жалосније, зајеца као светица каква.

— Само да он дође! Само док он дође!

Старац се сети свију својих намера за тај дочек.

— Та већ онда, и он опет хтеде нешто здраво много, али не нађе ништа, што би му жељу задовољило. Ту поносно диже главу и рашири руке:

— Ама ја ти кажем бабо, ми ћемо га царски дочекати.

Мара прелете очима целу собу. То беше све њено благо. Она мâну руком око себе, те једним покретом показа све у соби.

— Све је, рече, ово његово.

— Само његово.

— Што он каже, тако мора бити.

— Мора, вели старац.

— А ми?... је л' ми ћемо само тако... да га гледамо. Ја не тражим ништа више, ја 'оћу само да га гледам.

— И да га чујем, додаде он.

У њој се разлабавише живци. Кап се, по кап досипље у срце, и оне се већ прелива. Све што јој је на срцу, одсјакује у њеним очима и као маков мирис опија душу, пуну нежног и тужног расположења. Она сави руке себи под груди и паде лицем по миндерлуку.

— Моје добро, добро дете... мајчина радост, мајчин благослов!... срећа њена, кућа њена!

Ту јој глас добија одсечнији ритам. Свака се реч при крају топи и полако прелази у монотоно шапутање и најпосле се кроз једноставан и тих шум осећа само прекид од тешког грцања и већ њене очи натапају алев јастук на миндерлуку, квасе јој образе и носе собом тај тежак терет, што се тако љуто навалио на њену душу.

Марко тешко уздану. Седе као и пре на исто место. Исто тако нанесе главу на руку и погледа кроз наочаре, и за мало, а већ пред њим оно исто поље снегом покривено, исти онај неми свет око њега, са светлим оружјем, а пред самим њим, очи у очи, стоји он, Млађа, опет онакав какав је био, кад се растајали.

Али туга, као и радост тихо и стално отиче; испреда се из свога клубета неосетно, као паучина и на њеном месту диже се вера, греје слеђено срце, покреће утишану крв и затворене очи виде много светлије много пријатније.

Марко се први трже.

— Је л' бабо, је л' теби 'хладно?

Она још под утисцима својих суза рече тужно:

— Ладно је мени, још чим је он... Старац јој не дâде, да се опет самој себи врати.

— Ама ја те питам за друго, за нешто истински... је л' ти онако ладно, и ту показа на фуруну.

— Па ваљда још гори.

— Светли се нешто видим, само је мени, ко би га знао за што, мени је зима.

Мара се диже и убаци у фуруну два суварка. Ту седе на малу столицу и загледа се кроз решетку на фуруни. Старац се окренуо њој и погледао ка њеној страни, само тако широким погледом, да се не би могло рећи где гледа... И једно и друго не говоре. Код ње се и мисли изгубиле и она отворених очију, нетрепћући, немислећи гледа у жар. Њему је тешко од те тишине, али не сме, нема снаге, да је прекине. Боји се своје речи, свога гласа, да ће му распрснути бубњачу, продрети у мозак и као тупо, врло тупо гвожђе разгњечити мозак... А шта је још горе, та га тишина дави и умртвљује. Она се са неком лепљивом силом слегла око њега, притискује га са свију страна, стеже му прса и слабине и као гвозденом руком, не да му, да дише... Свесно осећа, да то није страх од неке слутње и каквих страшних мисли, њему никаква страхота не буни срце, но се то диже из самог њега, пробија се кроз сваки део његовог тела, удара силно у мозак, спушта се као бодљикава и пакосна прилика на његову расцвељену душу и права гроза потреса га од пете до темена. Он очајно скочи и приђе Мари.

— Говори ми нешто! Реци ми ма шта!

Мара га уплашено погледа.

— Шта да ти кажем, шта ти је?

— Не знам шта ми је, али ми је нешто здраво, здраво тешко. Ту — и он се ухвати за грло — ту ми је тешко, ту ме мучи.

Баба се диже.

— Кажем ја теби зави врат, а ти не ћеш да завијеш. Овака зима, а он тако головрат, па сад стегло.. да бо'ме да ће да стегне.

И тај прекор, на кога би Марко у своје време дрскче одговорио, пада сад тако пријатно и тако лековито. Он тихо рече:

— Мора да сам назеб'о (а у себи мисли: није ово од зиме, друго је ово). Ишао сам јутрос мало до пијаце па ме ваљда ухватио овај ветар (а у себи помисли: није то од ветра друго је ово). Сутра ћу понети шал (па сам у себи додаје: шта ми може шал помоћи?).

— Понеси, понеси, каже Мара, ја како ти кажем, онако ти је увек.

— Понећу вели он благо. — А, шта хтедох да ти кажем?!.. Нешто сам хтео. — Ту он набра кожу на челу и поче се присећати. Хтеде на силу да се нечега сети, чега управо није било, но само његова жеља да се говори ма шта било.

— На пијаци нешто! рече Мара.

Њему добро дође та опомена.

— Јесте, јесте... видео сам тамо рибу... има лепе, врло лепе рибе.

— Па што ниси узео.

— Не једе ми се. Пре ми се јело, а сад нешто не марим.

Мара прићута на то. И она осећа, како сад не мари за рибу.

И опет се испразни њихов разговор, али сад ни код Маре нема суза у очима, ни Марка не ломи више онај страх. Она, толико растрзана тим разним утисцима омлитаве као да више за њу нема на овоме свету ни злога ни доброга. Њој је соба чудна, светлост нејасна,

околина без живота. Самој себи постаде, као да се пита: јесам ли ја ово, је ли је све ово у истини тако око мене... зар није ово неки сан, гдје ја онако гледам, А Марко осећа празнину на месту онога немира и у ту се празнину долива њему нешто непознато, само га то очигледно храбри. То се подиже из сред њега и снажи му све тело, пење се своме врхунцу и носи са собом и његове пречишћене мисли. То га диже са столице и он погледа оштрим и неустрашеним погледом своју жену.

— Маро, рече свечано. Ништа преко Бога!

Она га не разумеде.

— Како то?!

— То ти кажем. За њега се Бог брине, како му он жели, тако ће му бити, па или тамо на граници или овде код нас.

И њу та његова вера поврати себи.

— Ја му се увек молим његовој доброти, рече тихо.

— А он ће помоћи. Он је свуда и на сваком месту.

Тог се часа у њеној души преломи нешто и она осећа, да је у њеним рукама сигурна котва, која је чува да не залута.

— А ми му нисмо никад згрешили. Је л' да нисмо?..

— Никад! рече он, и тад се још више исправи.

Његов је стас госпоствен, поглед горд, пун одважности. Он пружи десну руку према Мари, како би јој показао сву силину онога што ће да каже.

— Нека се само он врати жив и здрав, а ја њу, ево ти кажем, скупити пару по пару, па њу отићи, знај да њу отићи, на свети гроб, да му се за то захвалим.

Мара жарко гледа у ту будућност.

— Па ће те још звати ађијом.

— И то, ама њу још док имам очију, погледати на оно мјесто, где се његов син мучио. И кад умрем после, не марим. Све сам дочекао, све сам доживео.

Ту старац седе опет где је седео и пред њим се у тај мах није пружало поље снегом покривено, није видео раздробљено колено, ни локве крви по беломе снегу; него је стојало пред њим у јасној и величанственој слици горостасно кубе, са златним крстом на врху, које га тако чаробно вуче себи, и коме он као ожеднео путник хита преко врлети и вода, да челом додирне то свето подножје.

Марино задовољство нађе ближу околину. Она отвори горњу фијоку на отману и изнесе једну малу и исвешталу слику и донесе Марку до очију.

— Погледај га! рече блажено.

Марко брзо погледа слику и по његовом се лицу разли задовољство.

— Мали Млађа, рече задовољно.

— Још пре петнаест година. — Исти је такав био.

— Само црномањастији.

Баба трже слику.

— Млађа црномањастији?!... Баш никако није!... Исти овакав плав, бео... исти овакав!

Старац је погледа са стране.

— Бог с тобом жено, та он је црномањаст.

— Сад, сад убрза она мало љутито, сад јесте нешто црњи, али онда је био такав... Ето погледај слику према свећи... Видиш плаааво... Све се прелива... Ето погледај!

И она пружи слику далеко од обојих и пусти је косо према свећи.

— Ја не видим, да је то тако плаво, рече он.

— Е ти 'оћеш све по твоме. Не кажем ни ја, да је баш плаво, али је опет смеђе, но плаво... Управо чисто смеђе.

— Е смеђе јесте, али није плаво,

— Није он ни црномањаст.

— Није црномањаст, ал' је црномањистији више.

— Смеђ, вели баба, па прелива на плаво.

— Смеђ, чисто смеђ, вели Марко. Мари се досади.

— Кажи ти како 'оћеш, ал' ја знам, какав је.

Она мету слику пред собом на астал и загледа се у њу. Њој изађе пре очи онај мали несташни Млађа, како зајапурен улети у ту исту кућу, како брзо отвара долап, још брже сече велико парче хлеба и са пуним устима залогаја јури кроз врата, да где на плоту, или гомили камења одседи тај блажен тренутак, у коме ће тако безазлено уживати у своме уловљеном залогају. Његово свеже, румено лице трепти пред њом и она и сад осећа где је весели његово здравље. После пред њеним очима прелете невиђено, толико дугих година, док не дође онај тренутак, кад га је она на том истом миндерлуку посадила, момка, правог момка и кад му је са извесним задовољством и неком тајанственошћу — што је њој тако мило било! — кад му је испричала, да се за њ много распитује, нека њена знаница, која има чувену девојку. Она види, како Млађа сав румен заклања шаком лице и срамежљиво кроз прсте каже: „Ћути мамо, ја ћу сад да бегам!“, али је опет остао и до краја дослушао о лепој и вредној девојци... Па после кад је онда „улетео у собу“ и чудним гласом викнуо: „Хоће рат!“ и како је њој тада заиграло сво месо, а под ноктима јој било, као да је неко голица а она је тада у себи помислила: ово је туга!... После онај растанак, сад је он пошао тамо!... Ал' већ се то не види. Нешто јој изнутра, у самим очима гори, као ватра и она већ не зна, да је то суза потекла... Њој се чини, као да је на неком далеком путу, да иде непрестано, и и да осећа, не умор од ода, њу ништа не боли, него, да је нешто стеже, да је камени. Она већ не види како је Марко заклопио очи и сањиво дише. Они обоје не осећају, да се и последњи жар у фуруни гаси... По некад им и преко вољи рамена задрхте, руке се само увлаче у рукаве и млака им крв мили по леђима и врату. Марина глава потону јаче над његовом сликом и она, као и тица на смрзнутој грани, што бури перје потиже озеблу ногу са гране, и завлачи ја под топло перје на трбуху, завија главу под крило и оно осећа, да није више жива човечја душа, но тица коју Бог брани. Лампа се од себе гаси Већ се ни бела кугла не светли јако, и само нешто жуте, слабе светлости пало на зелено подножје. Из стаклета се диже загушљив и тежак мирис од фитиља, пење се до таваница и спушта на њихове оборене главе...

Тога је часа њихов Млађа одређен, да буде шиљбок на мртвој straži.

Јесен

— Пера С. Талетов —

Она се била прибила уза ме и гутала је сваку реч, која је прелазила преко мојих усана. Ја сам тихим гласом читао неку страсну историју двоје заљубљених. С времена на време морао сам прекидати читање, јер јој је сухи кашаљ распињао груди. То је био грозан кашаљ, који је и мени, кад год сам га чуо, наборао чело. Кад се опет к себи поврати, она ме гледала очима, које беху сузне од силног напрезања, а њезино бледо и лепо лице преливала је блага румен. Гледајући ме својим умиљатим погледом, у коме је лежало мало стида, стискала је моју руку све више и више — као да је она, јадница, била крива што је кашљала. И ја сам немо стискао њезину ручицу, читајући даље мало уздрхталим гласом ...

Дођосмо до места, где се заљубљени заричаху, да ће се вечно, вечно љубити. Она ми наједном јаче стиште руку, но што је до тада стискала, а ја подигох главу и мој поглед сусрете се с њезиним благим и тужним погледом, који је тражио моје очи. Био сам веома потресен, па нисам могао дисати, као да ми је груди и грло стезала велика гвоздена карика. Да бих, у неколико, прикрио своје узбуђење, дођох до отворена прозора. Благи поветарац, који је миловао већ увехло лисје, мало ме је освежио. Она се лагано диже и дође до мене, обави својом нагом и студеном руком мој врат. Ја је страсно привучем уза се и љубио сам је, као да је много година нисам видео, а непрестано лудео за њоме. И она је мене љубила, а сузе из немих очију капале су по нашим грудима, које су се нагло дизале и спуштале.

— Вечно, вечно, клицаше она, гледајући ме ужареним очима, а стискајући ме све јаче и јаче.

— Вечно, вечно, одговарао сам ја, враћајући јој страсне пољупце...

Стојећи тако крај прозора, гледали смо у дрвеће, које је, готово, уздисало, кад им поветарац додирне увехло лисје, које се још мало отимало о живот. На једном се један увехли листак ослободи своје гране и паде шуштећи крај наших ногу...

Београд.

Ђерзелез-Алија

— Миленко М. Вукићевић —

(наставак)

Као год што су анахронизми у народном предању кад се узимају као савременици Марко Краљевић и војвода Милош са Ђерзелез-Алијом, тако су анахронизми и кад народно предање узима као савремснике Старину Новака, Дели-Радивоја и Грујицу.

Од свих јунака српске народне поезије највише долази у додир са Ђерзелез-Алијом Змај Деспот-Вук, Вук Јајчанин (што мислим да је једно лице). Порча од Авале, Тукунлија бан, Јакуб-паша, што би се, према досад реченим, дало извести као да су сви јунаци савременици Ђер-

зелез-Алије. Ја велим да су. И са овим мислим да прећем на оно мало података, што нам их пружа историја. Ја ћу поћи по личностима, које су познате непознатим.

II.

На прво мјесто да погледамо на најистакнутијег противника и супарника Ђерзелез-Алије на:

1. *Змај Деспот-Вука*. Ко је Змај Деспот Вук, то данас тачно зна свако ђаче, које је свршило три четири разреда гимназије. Змај Деспот Вук син је Гргура Бранковића а унук деспота Ђурђа Бранковића-Смедеревца. Кад се родио не знам, јер о томе нијесам могао наћи ништа. О њему нам историја јавља тек у оним међусобицама, које се јављају у кући Бранковића послије смрти деспота Лазара. У Мају 1457. са оцем отишао је Турцима. Тамо је могао, као велики властелин од тако знатне куће, као што је Бранковића, добити земље и живљети до смрти Лазареве. Тад је уз турску војску, како вели г. *Новаковић* („Последњи Бранковићи" 1886 стр. 55) и подизао права своја на српски пријесто. Шта је с њим било послије тога, тешко је тачно рећи. Али сигурно је то да се задржавао у Турској „у положају подчињеног хришћанског племића, каквих је у то вријеме по турској царевини било", како вели, на поменутом мјесту г. Новаковић. Тамо се могао упознати са појединим виђенијим личностима. Тамо, у Турској остао је све до 1465 године, када Угри и Млечићи почеше преговарати са султаном Мехмедом о миру. Тада са посланством Мехмедовим стиже на двор краља Матије и Вук. Кад се турско посланство врати, Вук остаде у Угарској измири се са приликама, у којима се налазаше. Па тек 1471 године постаде Вук деспотом и јуначки се борио с турцима, час упадајући у српске земље с десне обале Саве и Дунава, час одбијајући најезде турске у Срем и Банат. Борећи се тако храбро и јуначки стекао је име „Змаја"; живио је до 1485 године.

2. Други, који изгледа као суврeменик Ђерзелез-Алије јесте у Сарајеву Јакуб-паша стари. Пјесма вели:

Дворбу хајдук Хусеине двори
У бијелу шехер Сарајеву. —
Јакуб-пашу, босанског везира,
Об дан пашу на капији двори,
А по ноћи пашиницу љуби.

Јакуб-паша дозна за то од робиње и хтједе да се освети Хусеину, али овога извијести пашиница и наговори га да побјегне Вуку Јајчанину, што овај и учини. Кад је дошао Вуку Јајчанину, овај га лијепо прими.

Загрлио, па га пољубио,
Па рекоше те се побратише,
Крсташ му је бајрах поклонио.

Доцније га извијести пашинаца, да је љута гуја са Сарајева, која га чува од непријатеља — Ђерзелез-Алија — отишла Шумадији равној, на Авалу до Порчине куле, а Јакуб везир да је болестан, јер је у турке болест ударила, но нека дође са Вуком, нека је води и нека се ожени њоме, а Вуку *Ајка*, сестра Ђерзелез-Алије. Вук се мало прибојавао да удари на станиште Алино, али по наговору Хусеиновом пристане и замало није зло прошао[1]).

Према томе Ђерзелез-Алија живио је за вријеме царског намјесника у Босни и Херцеговини, коме је име било Јакуб-паша. Бар тако излази по народном предању. А да ли се то може потврдити и историјским подацима? Прегледајући листу царских намјесника Босанског Беглербеглука заиста налазим једног *Јакуб-пашу* или *Јакуб-бега*. У листи се говори, да је он био намјесник у Босни 1482 године, а дошао је одмах за *Сахија-бегом Гази-Мехмедовићем*, који је отишао у Цариград и постао великим везиром. Овога *Јакуб-пашу* помињу у својим историјама Hammer (књ. II. стр. 641—642. издање од 1834) и *Zinkeisen* (књ. II. стр. 503—504). Када је на заповијест султана Бајазита II. на-

[1]) Опширније гледај пјесму: „Ђерзелез-Алија и Вук Јајчанин" у збирци *Косте Хермана* књ. I. стр. 73.

пао на аустријске земље преко Хрватске и када се сукобио с баном Деренчином и Франкопаном, тада их је и надбио. Овдје се такође помиње као паша Босанског Беглербеглука. Ово је први и пошљедни везир у Босни, који се под тим именом помиње и више ни један није био под тим именом све до 1878. године, када је Босну и Херцеговину окупирала Аустро-Угарска. Према томе, мислим, не гријешећи се о историјску тачност, да је Јакуб-паша босански везир, поменуте пјесме исто лице са овим историјским Јакуф-бегом или Јакуб-пашом. Послије 1493 године овај паша нигдје се више не помиње или је умро или је погинуо око ове године. Његов син *Гази-Бали-бег* био је око 1500. намјесник Босанског Беглербеглука, а доцније, послије 1521. год. управник Биограда, и један и други били су добри јунаци, па за то им је народ и сачувао помена у својим предањима.

3. Као трећег савременика Ђерзелез-Алије народно предање помиње *Тукунлију-бана*. Јасно је да је овдје помен сачувао некога од *Текелија*. У збирци Косте Хермана (I.) налази се једна пјесма под именом „Ђерзелез-Алија“, која је врло карактеристична. Ту се види како моли султана Тукунлија-бан да овај погуби Ђерзелез-Алију, па да му пошаље Алијину главу.

„Чу ли мене честит падишаху!
Смакни мени Ђерзелез Алију
И пошаљи Алијину главу
И његова дора од мејдана,
Низ дората двије бреше мале
И његову бријетњињу ђорду;
Ево тебе ђемија од злата,
По ђемији од злата џамија,
И ево ти чоха венедичка,
Што Стамболу море бити твоме,
Твом Стамболу за седам година;
И ево ти бјелица пшеница,
Што Стамболу море бити твоме,
Чуј ме, царе, за седам година. — — —

Султан, прелашћен овим даровима, заповиједи босанском паши да погуби Ђерзелез-Алију. Овај то не учини но погуби другог, који је личио на Алију, па узме од Алије коња, двије бреше мале и сабљу, те са главом онога несретника пошаље у Стамбол. Овај то пошаље Тукунлији бану и затражи да му обећане дарове пошаље. На то одговори Тукунлија-бан царском изасланику, који му је донио тобож Алијину главу:

„Најдер теби књигу шаровиту,
„Па је цару подај од Стамбола,
„И цар јесте, али мудар није!
„Откуд мени од злата ђемија?
„Откуд мени чоха венедичка?
„Што Стамболу море бити граду,
„То Стамболу за седам година?
„А откуд ми бјелица пшеница
„Да Стамболу море бити џ'јелу
„А за седам пунијех година!
„Већ нек иде из Стамбола града
„Оно ми је моја ђедовина
„Ја нек мени на мејдан изађе“.

Сад цар, кад га извијести гласник и преда му писмо, одмах нареди, да се покупе Бошњаци, те да се пошљу против Тукунлије-бана. Кад то чује Босански везир, он позове Ђерзелеза и пошаље га против Тукунлије-бана. Ђерзелез пак оде земљи по ћенару:

Не хтје отић' до Стамбоза града
Већ оде право Тукун-бану.
А кад дође кули и авлији
Код капије тридесет мађара.

Јунак хтједе у авлију, али му не дадоше мађари, он се расрди и рашћера их. Бан га позове себи, и како је био у мађарском одијелу, није га познао, но га лијепо прими и похвали му се како је погубио Ђерзелез-Алију. Послије неког времена Алија се код Тукун-бана докопа свога коња и оружја, па кад једном пођу цркви, Алија се каже, да је царев мејданција, окупи Тукунлију-бана, стигне га, ухвати и однесе цару у Стамбол.

Које овај Тукунлија-бан?

Из пјесме се јасно види да је „*Мађарин*“, за тим да је савременик Ђерзелез-Алије, па према томе и Змај Деспота Вука. Истражујући, који је од Текелија или Тукунлија водио борбу са Турцима у вријеме деспотовања Вука Гргуровића, нашао сам да је 1481. год., Бајазит II., док је

водио борбу са братом *Цемом* у малој Азији, заповједио управницима Биограда и Босне да нападају на земље преко Саве и Дунава. Ови то једва дочекају, пређу ријеке и допру до Темишвара. Тамо их сусрете кнез Павле са другим војводама. Први судар није био срећан, јер авангарда, коју је предводио *Никола Текелија*, бијаше потучена, половина изгибе, па са том половином авангарде погибе и *Никола Текелија*. Истина, послије тога стигне и кнез Павле, разбије Турке, пређе Дунав и допре до Голупца, ту растјера турску војску од 1000 коњаника и пошаље једно одјељење своје војске, чак до *Крушевца* (Zinkeisen. Geschichte des osmanischen Reiches im Europa. Gotha 1854 II. књ. стр. 499.—500).

Дакле, поменути Тукун-бан или Тукунлија-бан, мислим, да нико други није до Никола Текелија који је погинуо 1481. год.

Сад се истиче најглавније питање овог рада: Ко је тај *Берзелез-Алија*, који је савременик Змај-Деспота Вука, Јакуб-паше босанског, управника и Николе Текелије, мађарског војводе, и кнеза Павла? Који је то јунак турске царевине, који је дијелио међане са горе поменутим хришћанским јунацима у размаку времена од 1461.—1493.?

Јасно је са свим да се у имену Берзелез-Алије крије некакав турски јунак, који се прославио у ратовима са Хришћанима и кога је народна пјесница, особито оног дијела српског народа, који исповиједаше Ислам, онако лијепо оцјевала. Одмах, само по себи, види се да је тај јунак мухамеданских Срба водио борбе у самом почетку пропадања Босне и надирања турског на српске земље с оне стране Саве и Дунава.

Раније истакох, да се Берзелеза, по народном предању највише бавио у Сарајеву, које му је, по мишљењу народа, било и мјесто рођења, али истакох и то, да се Берзелез-Алија највише помиње око Дунава и Саве, особито у *Подунављу*. То је истакао и у својој расправи „Пошљедни Бранковић" г. Ст. Новаковић. Али нам стоји на путу то, што се у народној пјесници и причама као мјесто становања истиче поглавито *Сарајево*. Тако, сад имамо два краја у којима су се догађала дјела Берзелез-Алије. *Босна* с градом Сарајевом, (на једном мјесту Травник) и *Подунавље*. У поменутој расправи г. Ст. Новаковић наглашује, па готово и доказује да се Берзелез-Алија бавио у Подунављу и по његовом истраживању Берзелез је исто лице са Али-бегом санџак-управником града *Смедерева*.

Да оставимо за тренутак Берзелез-Алију, да се задржимо на овом Али-бегу, санџак-управнику Смедерева града.

Први помен кога имам при руци о Али-бегу, санџак-управнику Смедерева, јесте из 1458 год. То је, дакле, оно вријеме, када је деспотовина Ђурђева била у смртничком ропцу, када су се као мртвачка хладноћа приближавали пошљедњи откуцаји, пошљедње сјени слободе Ђурђевој држави.

Дубровчанин Лакари у своме дјелу: Copioso Ristrettode gli annali di Rausa на стр. 102. има једну биљешку ове садржине: „Et Hallipassa Angelovich occupo la Samandri a con tuta la Servia: et cò questa perdita venne à finire anno 1458. Што значи да је Али-паша Анђеловић освојио Смедерево и Србију (само не 1458 него 1459. год. јуна мјесеца).

Одмах за тим год. 1461. Херцег Стјепан ратовао је око Клиса са хрватским баном Павлем Сперанчићем, а на граници према пропалој деспотовини *са турским војводом од Србије*. Овај турски војвода није нико други до Али-бег управник Смедерева.

Кад је султан Мехмед спремио војску да освоји Босну, то да би заварао краља Матију и задржао да не помогне Босни, пошаље један одред војске под *Али-бегом* према Сави. Ово се види из писма, које је краљ Матија писао папи 24 јануара 1464 год. (види Slephano Katona Epitome

chronologica rerum hungaricarum. Pars II. стр. 408—409 Budae. MDCCXCVI). Овај *Али-бег* управник Смедерева имао је поред себе и брата Скендер-бега, али се не види да ли је он учествовао у овом Али-беговом походу преко Саве. Како биљежи *А Бонфини*[1]). Али-бег је врло ријаво прошао. Прешавши Саву попали, поплијени сва села до којијех је стигао. Допре до Футога. Зароби силно робље. Али два брата *Сокољанина, Петар и Михајло* Michael et Petrum Zockoli) с малим одјељењем војске стигну Али-бега на самој обали савској и ту се сударе. Послије жестоке битке Али-бег би побијеђен, нагнан на Саву, те преће на десну обалу. Многи Турци изгибоше, а многи се подавише у Саву. Али-бег побјегне у Смедерево.

Оваких испада Али-бегових у земље угарске краљевине било је више. Тек кад Змај-деспот Вук дође за војводу Србима с оне стране Саве и Дунава, ови су упали Али-бегови били чешће сузбијани. Овдје ћемо поменути неколико најзнатнијих сукоба између Али-бега и Змај-деспота Вука.

У зиму 1475. год. угарски краљ Матија с војском од 10.000 сиђе у Срем с намјером да заузме Шабац. Имајући Београд у рукама и освојивши Шабац, жељели су сад да ишчупају из турских руку и Смедерево. Али то није био лак посао, јер тамо бјеше и вјешт војсковођа и храбри јунак Али-бег. У то вријеме вођаше се рат између Турака и Влашке. Али-бег, како вели Bonfinii у поменутом дјелу (стр. 594 и 595), желећи да се користи тим ратом скупи до 4000 коњаника, прећи Дунав и допре чак до Темишвара плијењећи, палећи и свуда пустош сијући. Силно робље нароби и поведе у ропство. Чувши за ово Вук (Re cognita Lupus) и војвода Димитрије Јакшић, скупе војску и пођу против Али-бега. С њима бијаху још и ове угарске војводе: Алберт и Амброзио Нађ, Петар Доци (мислим да је овај Петар у пјесмама познат под именом „Дојчин Петар варадински бан"), Франциско Аристио, Петар Емерик и Ладислав. Сукобивши се са Али-бегом очајнички су се тукли и с једне и с друге стране, Турци су најпослије потиснути, разбијени и тако у нереду навале на Дунаво, те се многи подаве, Али-бег с мало војске дочепа се лађа и умакне у Смедерево. Ту у тој битци, погибе Али-бегов брат *Скендер-бег*. Наш троношки љетописац прича како се и сам Димитрије Јакшић са Али-бегом (мислим са Скендер-бегом) сукобио, па се тукли мачевима, па се послије дохватили голим рукама, док најпослије не надвлада Јакшић, обори противника на земљу и закоље ножем (Гласник стр. уч. друш. књ. V. стр. 110). Ова је битка, вели Bonfinii, била код мјеста *Рогатин-а* тридесет хиљада корака далеко од Смедерева. Ја мислим да је то *Пожежена* у Банату, а доцније ћемо видјети да је народно предање то везало за град *Пожаревац* у Србији. (О овој бици види једно писмо писано Матији Корвину 15 августа 1647. штампано у Гласн. Срп. учен. друштва II. одељ. књ. XIV. стр. 238).

Ово је био срећан успјех за Змај-деспота Вука. Послије овога Вук удари и поруши Ковин у Банату, како веле наши љетописци. Одмах послије овога Вук је прешао на десну обалу Дунава и почео на годоминском пољу спремати утврђења за опсаду Смедерева. Није се радило брзо, јер се ишчекивало на флоту (24 лађе), које су биле наручене у Регенсбургу. Али-бег је, како изгледа, за све то вријеме био затворен у Смедереву, и отуда испадима узнемиривао Србе, који су радили подижући опкопе. Тако је протекло цијело љето 1476 год. Турци, побиједивши Стефана, молдавског војводу, ударе у земљу са 40.000 војника на српска утврђења, око Смедерева. Попале палисаде и дрвенарију, нагнају посаду на предају и тако пропаде нада деспоту Вуку да освоји Смедерево. Тако се оклијевањем Угарске избави Али-бег незгодна положаја.

[1]) Antonii Bonfini Asculani: Rerum Hungaricarum. Lipsiae MDCCLXXI editio septimo p. 543.

(свршиће се)

Филомена

— André Theuriet —

I.

Наша кола сиђоше брао низ рампу Талгар. Кад стигосмо у Вивијер, кочијаш притјера коње у ход да се мало издувају, и да би могли боље посматрати околину.

Пут је био усијечен у једну плаву стијену и ишао је дуж језера Анеси, обилазећи један језичак, одакле се кретао право ка напуштеној капели Мадлене.

Десно се виђаше језерско огледало, које покреташе тих вјетар, — оно се пружаше до ивице винограда, који бијаху на првим подинама Ентреверијских планина. Дуги облаци који су обмотавали брежуљке, дозвољаваху само да човјек види зелене основице и освијетљене врхове. У подножју а на ушћу Друарда биле су јелове шуме, над њима бијаше мало магле, али се и кроз њих могао видјети чисти азур воде, на коме полуострво Ањи јасно оцртаваше сјенке својих великих јаблана. На лијевој страни дизао се је читав зид стијена; изнад пута а између жбунова на врху, могаше се примјетити једна коза стаза на висини од тридесет метара.

— Овдје се, рекох ја мом другу, за вријеме, кад је Хенри V. завладао Савојском, десила једна несрећа екипажама Г. од Лесдигијера.

Била је црна ноћ. Мазге, које су носиле сребрно посуђе отисну се и скрхају у језеро. Сва сребрнарија војводина и данас се налази на дну језера. Наш кочијаш који је до тада немарно звиждао, преста на један мах и обрати пажњу на разговор. То бијаше лијеп младић око 25 година, витак, широких плећа, малих и чистих очију, малих плавих бркова, име му бијаше Жак Сорнера. Задобио нас је својим пријатним изгледом и својом веселошћу, те га узесмо да нас вози, управо он нас узе.

Чувши да питамо колико има до сеоцета Ањона, пристаде врло радо на тај пут.

За што да идемо баш у Ањон, кад смо могли ударити десно на Женеву, као што смо и били ријешили?

Ни због чега другог, до због једног њеифа, који ће већ прави туристи разумјети, и који чини прави чар путовања. На углу једне Анесиске улице примјетисмо на једном раму, у коме су биле вјерне копије канта и послужавника од бакра, брижљиво израђених, прочитасмо при дну: „Тоано, вјештак резач на бакру у Ањону, близу Талоара".

Жеља, да имамо ма што од локалне индустрије, учиним као и сам Жак, те отпутовасмо за Ањон.

Жаков коњ ишао је добро. Пет минута пошто прођосмо Мадлену, уђосмо у сеоце Ањон, или боље рећи један засеок од двадесет кућа, посијаних око једног потока који утиче у језеро.

— Ево нас, повика Жак скочив са сједишта, да помогне коњу сићи низ једну низбрдицу на путу, који бијаше изломан, ви знате или ви незнате, господо, да у Ањону нема ни једне крчме, али ћу вас ја одвести код оца Тоаноа, и његова ће кћи наћи шта треба да вам зготови један доручак.

Он нас заустави пред једном сељачком кућом с једним спратом, испод кога бијаше сутерен у који вођаху стрме степенице. На степеницама бијаху велика затворена врата као у каквог подрума, осивијетљеног кровним прозором. Дању се могаху видјети бурад, менгеле, клупе и тезга претрпана неким бакарним стварима. Подрум је служио као атеље старом вјештаку.

Жак уђе први, и тек што прекорачи праг, за чу се гунђање:

— Ту си, претваралице! још ми доводиш и друге?

— Добар дан, оче Тоано, одговори кочијаш смијући се, молим вас извините!... Ја вам доводим... Ево господа желе да виде ваше бакрорезе.

— Е, то је већ што друго... Поздрављам вас, господо, и молим да пређете на ону страну ако хоћете. За тим нас одведе до прозора и тек тада могосмо примјетити једног омаленог дежмекастог човјека, загрнутих рукава, у цвиличним панталонама, црвена носа, очију испијених и дубоко увучених испод великих обрва; чела широког и високо уздигнуте главе.

— Ви знате, продужи сад он, ја не радим по наруџбама, и за то вам немам Бог зна шта показати. Затим оде у један ћошак и поче тражити нешто, и послије неколико минута врати се са једним пакетом шифма, великим бокалом за вино оријенталске форме, који бијаше изрезан неким врло оригиналним цртежом.

— Ето, што ја радим, додаде он дријешећи и размјештајући ствари. Сад ви изаберите!

Наш избор паде на један послужавник и бокал, он нам рече цијену, која бијаше релативно скромна. Једина тачка која даваше материјала за разговор, бијаше уговорени рок за предају.

Добри човјек тражио је мјесец дана и више не рече ни ријечи. Док се је мој колега трудио да скрати рок предаје, примјетим на једном буретy парчад неке руде, како свијетле као златне љуске.

— Је ли то бакарна руда? — упитах резача.

Очи Г. Тоана изгледаху свијетле као и љуске на металним парчадима.

— Треба да има бакра, рече он, подигнув главу, али има још нечега... знате, господине, и то оног лијепог планинског злата.

— Како, зар се овдје може наћи и злата? — повикаох ја.

— Има га горе, рече он подигнув прст у правцу планине, ал гдје, не зна се још посигурно.

Планина чува своју тајну и крије своје злато, ни више ни мање, него као какав тврдица. Само кад се снијег почне топити, бујица снесе парчад стијена у Аљон и у овој парчади наће се по нешто злата... Ја га могу наћи, јер га познајем добро по облику и тврдоћи и ја га непрестано скупљам... То је мираз моје ћерке Филомене... Фила ће бити једног дана богата, додаде он бацив презрив поглед на Жака, и ја ћу је удати само за човјека, који ће бити....

Млади кочијаш не мрдну с мјеста и ако је ово било на њега упућено, само му се у очима читаше исмијавање. Он изађе, под изговором да нареди шта треба за доручак, а ми одосмо да разгледамо засељак док доручак буде готов.

Ја оставим мог друга да посматра водоскок и пођем низ поток који вијугаше између орахових дрвета. За неколико минута наиђем на међу једне покошене ливаде и само плот уплетен дивљом лозом раздвајаше ме од пута. С друге стране овог зеленог зида чух два весела гласа, који долажаху из сјенке јабукових дрва и преко једног жбуна, примјетих двоје младих гдје разговарају. Једно бијаше млада дјевојка од својих 20 година а друго Жак Сонерат. У средини гомиле покошеног и миришљавог сијена стајаху њих двоје, дјевојка преврташе по рукама покошену траву — изгледаху врло лијеп пар.

Млада дјевојка бијаше утегнута у косакену*) од лијепог платна са три широке пантљике преко леђа, имала је штофану сукњу, која се бијаше пришила око кукова и падаше све до њених великих ципела, рукави јој бијаху изнад лакта широки и из њих су вириле лијепе руке, мало сунцем опаљене. Бијаше се наслонила на своје грабуље. На глави је имала лијеп сламни шешир; лице јој бијаше свеже и чисто блисташе од њезиних живих и плавих очију, изнад којих се лепршаху коврчице њене лијепе косе.

*) Кратка женска хаљина.

Жак бијаше у чизмама, капут пребацио преко рамена а у устима држаше једну стабљику, коју немарно жвакољаше а погледом прождираше своју саговорницу.

— Веома сам задовољан, Филомено, што те опет видим, рече он веома љубазним гласом, ви ћете се зачудити... и нећете бити задовољни сигурно што сам се тако брзо вратио?

— Да, Жаче. Ја сам мислила да сте се ви ријешили да недељом идете у Ањеси?

— То ми је заиста био план, али кад сам чуо ова два господина да говоре о Ањону, приволим их да их ја довеземе, ето тако је било!...

— Фило, какву награду тражите ако ме не пустите прије, но што ме загрлите?

— Не, Жаче, будите мирни! Ови нас људи могу видјети и све испричати оцу. Ви знате, да он није увијек расположен, а наше ствари не иду баш добро.

— Ех, отац Тоамо је сад у послу. Један мали пољубац и то је све!

— Не, не,... кад се вјенчамо, грлите ме и љубите докле вам је воља, али дотле... не не!

— Да видимо, рече Жак, пружајући руку око паса своје пријатељице, која га одби и запријети грабуљама.

Жак, мало заплашен овом пријетњом а подстакнут изазивачким смијехом Филомене, понови свој покушај, али га заустави на један мах строги глас, који је долазио с друге стране ливаде:

— Чекај мало, угурсузе, ја ћу ти помоћи вилама! А ти Фило, мјесто, што си допустила да те вријеђа тај трчкарало, боље би било да си код куће на послу... Одлази одмах!

Млада дјевојка баци грабуље и без икакове журбе, упути се кући.

Њих двоје остане сад сами. Жак се нимало не збуни, жвакаше и даље стабљику, за тим се немарно приближи резачу.

— Па ви сте увијек нерасположени оче Тоано, нећете баш да ми дате вашу Филомену? ја је веома волим и били би смо лијеп пар!

— Волио је ти, не волио! то ми је баш свеједно, рече отац Тоано. Ти знаш моју намјеру, да ја хоћу зета, који ће ми помагати... И да за то треба новаца и вриједноће... А ти дерану један, не знаш ништа више већ водити свог коња и хватати рибу у језеру. То, као што видиш, није довољно, и ти нећеш бити мој зет!

— Оче Тоано, немате право. Нијесам ја баш тако неумјешан, што се тиче новаца, ја имам мог ујака, који је поп у Рованију, он је у миру и оставиће ми све његово добро.

— Пф, звиждаше презриво резач, твој ујак и Рованија зелен је као зеленика*) и неће умријети тако скоро. У осталом немам времена да чекам док он умре, руда је ту и ја хоћу зета који ће одмах лећи на посао до... Ти нијеси за мог зета!

— Је ли то ваша пошљедња ријеч господине Тоано?

— Пошљедна Жаче!

— Добро! ко буде жив видјеће, рече кочијаш с веселим осмијехом, чекајући то идем да доручкујем...

За вријеме доручка служила је Филомена, коју је Жак, у пркос забране резачеве гледао испод очију. За вријеме доручка ријешише да иду у Талгоар, како би дали времена Тоаноу да изради наруџбину.

Послије малог одмора отпутовасмо путем ка крчми Абеј. Кад смо били на прагу нашег новог преноћишта, Сонерат нас упита:

— Реците ми, господо, промрмља он повјерљиво, да ли је истинита она историја о мајгама које су пале у језеро са цијелом сребрнаријом војводином — и да је то мјесто близу Мадлене?

— Потпуно истинита, храбри човјече, одговорисмо ми.

*) Биљка.

— А, да ли мислите, да је сребрно посуђе још на дну?

— О, Богородице, па то је бар могуће. Међутим, ако се направи нов пут у подножју стијена, има изгледа да ће сребрнарија Г. од Лесдигијера бити покривена слојем земље од тридесет метара.

— Ах, рече мало очајавајући... при свем том, могло би се десити да човјек улови мајмуна... Шта велите господине?

— Да ли би сте покушали да зароните на дно језера и да тражите благо?

Кочијаш се насмија.

— То не знам, али знам да се ваша историја слаже са оном старом причом која се чује у овој околини да ноћу, кад је пун мјесецу, може човјек срести близу Мадлене неку приказу с дрвеним ногама; и ако има куражи да иде за њом, она га одведи, кад наступи поноћ, у једну пећину гдје има блага...

— То је може бити сребрнарија вашег старог солдата, додаде он силазећи са свог сједишта. Може човјек и пробати!... Хајд', Блон... Лаку ноћ господо!

II.

Неколико дана доцније, Жак остави своја кола и пјешке оде у Ровањи да посјети свог ујака. Застаде га у башти гдје чита полугласно требник код кованлука, али га не могаше чути од силног зујања пчела. Стари се је свећеник увијек радовао доласку свога нећака. Па и сад чим га спази код једног грабића, дозва гувернанту Стефанију и нареди јој да донесе из подрума једну флашу бијела вина.

Послије кратког разговора, Жак мирно разјасни ујаку узрок његове данашње посјете. Лице младог човјека на мах потамни и гувернанта, која је из даље прислушкивала разговор између ујака и нећака, примјети како њен господар даје знаке непристајања. Разговор је дуго трајао. На један пут свећеник диже своју суву руку и удари по требнику. Жак удвоји ласкања и своју рјечитост да би побиједио отпор свог ујака. За мало па се је осјећао задовољан, кад свештеник сложе раменима и мрдну главом у знак пристанка. Стефанија их виђе да се упутише трапезарији, за то отрча да их причека. Послије поновног шапутања, она је видјела да га ујак допрати до авлинских врата и врати се замишљен гледајући у требник.

При повратку из посјете у Ровањију, Жак проведе неколико дана у Талоару.

Примијетио сам га два три пута у шетњи, како на својој барци тумара по околини Мадлене, а један пут, баш за вријеме једне мрачне ноћи, видио сам га гола до појаса како се упутио крају барке и скочи у језеро. „Ах дакле истина је, помислим ја у том тренутку, он залаже главу, само да пронађе сребрнарију Г. од Лесдигијера.“

Једно послије подне, оде он и нађе оца Филомениног.

Ево разговора, који су они имали међу собом, како ми је доцније причао сам Жак.

— Како, ти опет долазиш? повика Тоано, радећи шаре на бакру, који смо код њега поручили.

— Опет, одговори задовољно кочијаш, изгледа ми то као неко пребацивање, господин Тоано? Није лијепо да примате на тај начин човјека, који вам доноси једну лијепу новост.

— Какву лијепу новост? — промрмља резач, долазиш сигурно опет, да ми кажеш, како си се ријешио, да продужиш удварање мојој кћери?

— Не то, већ нешто са свијем друго!

— Добро, а ти онда иди одаклен си и дошао!

— Како сте брзи, оче Тоано, не дате ми ни времена да вам се изјасним... Ево моје новости; чујте! Ми смо у дуплој добити. Ако сте ви пронашли златан мајдан, ја сам, сребрни.... Само је једна разлика у том, што је мој мајдан лакше експлоатисати но ваш!

При ријечима: златан и сребрн, стари резач подиже главу, и очи му засвијетлише као у мачке при помрчини.

— Шта ми ту пјеваш?

— Не, ја то не чиним. Ја сам метнуо руку на благо и рећи ћу: „подијелићемо“, ако пристанете да Фила буде моја жена?

— Прво ме увјери о томе, јер може бити да ме исмијаваш.

— Ништа лакше! Наћите се вечерас, између једанаест часова и поноћи, близу Мадлене, ја ћу бити тамо и онда ћу вам дати очевидног доказа.

Тоано га посматраше пренеражен.

— Ти ћеш ми показати своје благо.

— Јаћу вам га показати бар као мустру;

— Добро, али ти знаш, да сам ја стари мајстор и да ме неће фењери ништа изненадити и збунити.

— Будите спокојни, ви ћете бити задовољни вашом шетњом!

У означено вријеме, Тоано се упути Аћонским путем.

Била је дивна ноћ; мјесец је сјао пуном свјетлошћу, тишина бијаше на све стране, а језеро је изгледало као најљепше огледало. По кадшто би ову тишину прекинуло дрхтаво цврчање попаца, или несташно искакање шарана на површину воде, или крик какве младе патке, који је долазио из трске на супротној обали. Од Аћона до полуострва Денга, протицао је бистар поток и утицао у језеро. Он је лично на скакутање хиљаду рибица, са сребрним крљуштима. Био је чист као кристал, а при овој лијепој мјесечини крунице замка Денга и тршчани кровови расијаних кућица, јасно се одвајаху од великог дрвећа. У тренутку, кад Тоано стиже до бијелог зида Мадлениног, виђе на једанпут неку витку силуету у дну привезане барке на стрмој обали.

— Јеси ли Жаче, једва промрмља старац. — Добри човјек није био слободан ноћу, па и ако би било мјесечине.

— Сад, рече бијесно млади човјек и искочи на њу.

— Ах, врло добро... Сад мислим да ћеш ми објаснити, за што си ме довео овдје у доба, кад бих ја већ био у својој постељи.

— Слушајте: ви нисте чули да се прича: како долази неко с дрвеним ногама, те се шета поред капеле између 11 сахати и поноћи, и то само кад је ноћу пун мјесец?

— Будалаштине! рече резач, обрћући неспокојно главу у правцу Мадлене, доста о томе!... Сад се о таквим стварима не разговара. Него, шта је с твојим благом?

— Ви то дакле не вјерујете. Прича се дакле, ако човјек иде за тим створом са дрвеним ногама, да он одведе управо благу, које је у дну језера... Само треба напунити џепове прије него што откуца поноћ, иначе се не може ништа друго изнијети до шљунак.

— Ћути бре! то су голе лагарије!

— За бога: да ли долази, не могу тврдити, али за благо је друга ствар. Некада је овуда поред Мадлене путовао један ђенерал и његове мазге, које су носиле његово сребрно посуђе, скотрљале су се у језеро, и посуђе је и сад тамо. То није лагарија, јер има записано у књигама. У осталом, ја сам видио и дохватио то посуђе.

— Ти си га видио, Жаче, драги пријатељу!

— Ти си га видио? — повика резач засвијетливши очима.

— Да, вче Тоано, као што вас видим сад. Благо је доли у језеру, — баш испод моје барке. Ја сам ронио и видио како свијетли у води као сребрн новац, видио сам чиније за супу и др., и да видите доста личе на оне што ви радите, али све је то посуђе масивно и врло тешко... Због тога сам већ осам дана нерасположен.

— Ти нијеси ником причао о том? промрмља Тоано узвјерен, ухвативши Жака за руку.

— Никоме, до вама.

— У добри час!... Сад ми докачи да ме не исмијаваш.

— То не треба дуго чекати, рече Жак и за тренут ока скиде свој капут, панталоне и кошуљу. Голо тијело његово, витко

и мускулозно, лијепо се могло видјети при мјесечини.

Он стајаше на крају барке док се Тоано не приближи а за тим викну „хоп"! скочи и зарони у језеро.

Резач оста на обали дахћући. Њиме овлада двогубо узбуђење: прво чудновата радозналост, за тим извјесно пребацивање, што је само ноћас и то близу тако мистериозне капеле, и ако он иначе није вјеровао у мађије.

Био је он чврста духа, али му се ипак у овој прилици појавише пред очи све празновјерице из дјетињства, и да је само чуо лупу дрвених ногу на путу, — умро би од страха. Цврчање попаца долажаше му до ушију, ћукање сове у Ањонској јарузи натјераваше му мравце од пете до главе, а јасно оцртани профили планински играху му пред очима. Осјећаше како му је страхота дуго вријеме. У том се поче кретати површина језера, показаше се кругови и у дијамантском сјају капљица примјети Жака, који скочи у барку и поче кијати.

— Држите, оче Тоано, повика Жак, бацајући му неки особити предмет на камење, које бијаше на обали. Предмет произведе сребрни звек, и он рече: „а шта сад велите?"

Тоано не рече ништа, јер једва дисаше. Диже предмет са земље и одмераваше руком неку дугачку чинију, чији метал бјеше мало искусан и мало поцрнио, — наравно због дугог лежања на скромном пијеску. Махинално узе један оштар камичак и зашпара чинију — браздe засвијетлише мјесечевом свјетлошћу.

— То је старо сребро, једва промуца старац, познајем га..... А ти знаш, да има још доста таких ствари на дну језера?

— Читава кухињска батерија, оче Тоано!...

— Турај се још једанпут, па изнеси штогод можеш, шапуташе Тоано.

— А не, доста је за ноћас, одговори Жак облачећи се; мјесец је већ зашао, и не бих могао распознати ствари. Ви сте тражили доказ и ја сам вам га дао. На вама је да ми дате часну ријеч... Је л' те да ће Фила бити моја жена?

— Са свијем тако, рече резач у пола побијеђен, само ако извадиш доста тањира, јер би то био лијеп мираз, и ја ти онда не бих ништа одбио.

— Ви ми се заклињете, да ћемо се ја и Фила вјенчати, прије него што прође мјесец дана?

— Нек буде и тако... прије мјесец дана, ако ми обећате донијети и остатак посуђа.

— Пристајем, кликну Жак и притрча те пољуби старца у руку. Очекујући остатак, примите као залогу ову чинију. Од сјутра ћемо радити свој посао, а за три недјеље око Св. Јована, кад мјесец опет буде пун, доћи ћемо овдје са двоколицама и покупити остатак.

— Дотле, ником ни ријечи осим Фили!

— Ја ћу ћутати као риба, рече резач трљајући чинију својим рукавом... а сад, Жаче, буди тако добар, те ме допрати до Ањона. То ће те мало и освјежити.

— Ах, рече Жак смијући се, бојите се да вам дрвоноги не отме чинију?

— Пристајем, оче Тоано, али под условом, да ме наградите с флашом вашег бијелог вина, јер ће ме то још више освјежити!...

Жак, пошто отпрати Тоана и испи флашу вина у здравље Филомене, врати се у Талоар. Мјесец га је видио како скакуће по бусењу весео и јако звижди, да је ехо од Мадлене повратио његово звиждање, те су се косови у Вивијерској шуми на једанпут пробудили, мислећи да је већ свануло.

III.

Филомена, која још није била посвећена у ову тајну, није примјетила промјену, која се извршила у мислима њезиног оца.

Тоано пак, не само да је пристао на свадбу, већ је живо радио да се то што прије сврши.

Нађена сребрна чинија занијела га је, он је у својим сновима слушао само звек сребрна посуђа, видио је већ сво посуђе у свом коферу како лијепо свијетли у мрачној његовој собици.

Вађење сребрнарије бијаше потчињено светковином свадбе Филоменине и он га одоцњаваше да падне на сам дан свадбе. Имао је пуне руке посла око припрема, и три недјеље послије оне значајне ноћи, кад се је Жак гурао у језеро, весело друштво лијепо одјевених људи, кретало се је путем од Ањона за Талоар. Пред њима је ишао један млади свирач у акордеги, омиљени инструменат савојских горштака. На челу је био Тоано, лијепо обријан у неком смијешном празничном реденготу, са Филоменом испод руке, која је имала на себи лијеп свадбени накит. За њима је ишао Жак с узвигнутим брковима и као увијек насмијан, са мајком Тоано.

Кад је свадба пролазила поред Мадлене, стари резач се окрене свом будућем зету и мистеријомно трепну, на што му Жак одговори непримјетним осмјехом, пуним обећања.

Жак је позвао и нас двојицу на свадбу, и ми смо присуствовали вјенчању у цркви, гдје је било доста радознала свијета.

Био је ту и ујак из Роваљија, који је чинодејствовао у једној лијепој одежди. Прије но што ће сјединити младенце, свјештеник им упути обична питања, а између осталог, помену да благо не чини срећу, већ да узајамна љубав вриједи више но све земаљско благо. Изговарајући ове ријечи и мирошући младенце стари свјештеник, имао је израз подругљива осмјеха. Лице му бјеше освијетљено једним сунчаним зраком који падаше са свода.

Жак је слушао побожно свог ујака и одобрао његове ријечи климајући брадом, док резач набираше усне и посматраше нерасположено кроз врата. Он је гледао плаво језеро, зелене планине, крај вијугавог пута и опале зидове Мадлене, како се дижу у вис над виноградима Ањонским....

— Не ћу да вам причам о свечаности, игри, гозби и свему оном што је слиједовало при повратку у село. Све је то трајало до саме ноћи.

Сјутра дан, изгледало је оцу Тоану гдје се дан неће никад свршити. Улазио је и излазио из атаљеа, загледао је сваки час дуварни сахат, који је био на виду у једном ћошку. Изгледало је да би радо погурно сунце ка врховима облачних Анесиских планина. На пошљетку дође и час вечере, и док је мајка Тоано спремала вечеру, стари резач изведе свог зета на страну и рече му:

— Данас је Св. Јован, мјесец ће бити вечерас пун, опомињем те на моју молбу а до тебе стоји да је испуниш.

— Са свим, оче Тоано, одговори Жак слободно, ја вас слушам... Спремите двоколице и оставимо мајку нек спава мирно... Кад све по селу заспи, то ће бити око једанаест часова, отићићемо до Мадлене и повешћемо Филу... Она зна сад цијелу историју и може нам помоћи.

Кроз бледичасту свјетлост мјесечеву Тоано чу, како на звонику у Тилгару изби једанаест часова. Он бјеше расположен, истјера двоколицу из собе, чији точкови бјеху брижљиво умотани шифоном, да не би правили ларму.

Жак узе Филу за руку и сви троје, као крijомичари пођоше путем ка Мадлени. Жак разговарајући се са Филоменом, није се журио. Тоано је нестрпљиво ишао пред њима са двоколицом и кад видје да је сам, врати се и поче их грдити. Њих двоје се чињаху глуви и не нађутише се на грдњу Тоанову, већ главу уз главу уживаху једно у другом.

— До ђавола! промрмља Тоано, ви сте прави пужеви! Имаћете времена за разговор кад се вратимо.

— Полако, драги оче, рече Жак, није вашар на мосту а посуђе неће отићи без наше дозволе!

Требало им је читаво пола сахата до старе капеле, чија унутрашњост изгледаше плаветна од мјесечеве свјетлости. Отац Тоано сједе на рукунице од двоколице. Сонерат, миран и немаран као увијек, тупо је гледао око себе, и изгледаше да би се осјећао задовољан кад би наљутио свога таста. Он поче причати о метви која ће бити богата, посматраше звездано небо и планине и предсказиваше добро вријеме за сјутра.

— Жаче, прогунђа, Тоано, пожури се мало, ти ме љутиш већ, драги друже!

— Гле, гле таста! рече Жак смијући се и као бајаги поче се журити.

На попљетку скиде обућу, панталоне и кад поче свлачити кошуљу, изби — поноћ. Он се направи да није чуо, већ сиђе у своју барку.

— Један, два, три и за тим скочи у језеро и зарони.

Отац Тоано сједећи на метвици*, дрхташе од нестрпљења, док Филомена мирно скрсти руке. Обоје нијемо гледаху у концентричне кругове који се појавише на површини воде. Попци цврчаху у виноградима; њихова мелодија чињаше ноћну тишину још свечанијом.

Фила примјети прве лаке клобуке ваздушне, који су јављали скори повратак гњурца, и на скоро у пјенушавим клобуцима појави се Жак с празним рукама.

— Како, повика пренеражено Тоано, ти ништа не доносиш?!

— Ништа, оче Тоано, одговори Жак дрхћући као покисло псето, зао удес: посуђа нигдје нема!

— Нема, то је немогуће, то је погрешно мјесто!

— Није, обиљежио сам га био једним великим каменом и нашао сам само шљунак. Мора да има неких чини доље!

— Остави ме на миру, какве ђаволске чини?

— Не знам, одговори он са свим флегматично. За тим са свим пријатно додаде?

— Да није прошла поноћ?

— Да, пошљедњи откуцај чуо се кад си заронио, али језеро је још осбјетљено мјесецом. Зарони понова, драги мој, молим те!

— Пошљедњи се дакле куцањ чуо? — понови Жак не трепћући, па сад ми је тек све јасно. Блага нестане чим поноћ прође. Ја бих се понова гњурао, али је језерска вила сакрила већ сво благо у свој кофер на дну језера. За то оставимо до идућег пуног мјесеца!

— Нема ту виле, ти си дао ријеч мени, повика очајнички Тоано... Ја сам требао раније да посумњам у то и да се не повјеравам лоповима такве врсте!... Ти си ми украо кћер, разбојниче, врати ми је дакле... Хоћу да покварим вјенчање! У исто вријеме шчепа за руку Филомену и наведе је на сред пута, али се млада жена отргне брзо из очеве руке.

— Не, тата, рече она одлучним гласом, ја волим Жака и ви сте ме њему дали, ја сам сад његова жена и остајем и на даље с њим!

— Хвала, Фило! продера се Жак, загрливши је, ти си најбоља жена! А сад, оче Тоано, дођите да је узмете!

— Ах, проклета кћери, ти се одричеш свог оца, у осталом обоје сте једнаки, ријешили сте се као лопови на вашару да ме опљачкате и мучите!

— Не, оче Тоано, рече Жак, нико неће да вас мучи.

— Будите паметни и сјетите се свега онога што је мој ујак рекао: „Злато не чини срећу.“

— Идите ви до ђавола заједно с вашим ујаком, рече Тоано, гурајући своја празна двоколица, одбијам вас од себе и више немамо ништа заједничког.

— Немате право, драги тасте, ми нећемо ништа друго, до да вам помажемо експлоатисати руду.

— Није то руда, коју ти хоћеш да експлоатишеш, но сам то ја, ниткове један!

* Бијка.

Тако у свађи стигоше и у Ањон, гдје је све живо спавало.

* * *

Два дана пошље тога, вратим се у село да потражим послужавник и бокал, који је резач сигурно израдио, али добри човјек ми се поче извињавати. Причао ми је: како је се посвадио са ветом и одвојио од своје кћери. За тим трљајући сребрну чинију неким старим ланеним шифоном, мислио је у себи на пропало благо у дну језера. Говорио је о свађи, коју је Жак могао прекинути, само да је се хтјео понова гњурати у језеро.

Сјутра дан, Жак нас је одвезао у Анеси, и како смо и ми већ сазнали по нешто о нађеној чинији, то користим ову прилику да сазнам праву истину и запитах га:

— Да ли сте заиста, Жаче, извадили сребрну чинију из језера близу Мадлене?

Обичан смијех појави се на уснама младог кочијаша.

— Рећи ћу вам истину, господине, одврати он мало намигнувши. Био сам веома заволио Филу, а знао сам да је отац Тоано тврдоглавији но мазга г. од Лесдигијера. Кад сам чуо да су се ове мазге скотрљале у језеро са цијелим посуђем, паде ми на памет лијепа идеја... Сјећао сам се да мој ујак у Роваљију има једну сребрну чинију, коју је добио од грофице Манто. Вјере ми, нисам се више предомишљао, већ одем ујаку и испричам му цијелу ствар. Приволим га те ми уступи своју реликвију за извјесно вријеме. То је, вјерујте, све рђаво што сам учинио!... Кад сам имао већ чинију у рукама, чекићем окр'ам крајеве и оцрним је добро на диму, па је онда спустим у језеро близу Мадлене. Знао сам, да ће отац Тоано, занешен оваким стварима сањати само златне и сребрне руднике. Доцније му испричам догађај с мазгама што га мало распали и кад сам видио да је ватра узела маха, доведем га једне вечери до језера, скочим у језеро и зароним те извадим чинију, говорећи како на дну има још стотину таквих. Он ми онда обећа дати Филу, само ако и остатак посуђа извадим из језера...

— Ето, какав је обрт узела цијела ствар благодарећи само вама господо. Ја вам и опет из дубине душе искрено благодарим.

— Ништа друго до то Жаче? Па зар нисте ви, гњурајући по језеру, нашли бар на траг сребрнарији?

Он прште у смијех.

Нашао сам само на шљунак и камење, а да је сребрнарија била на дну, она би остала до вијека, као што вели мој ујак. Али ја сам нашао ипак своје злато... своју Филу! — Увјеравам вас, да она вриједи више но све злато и сребро, за тим додирнув врхом свога језика насмијане усне, додаде: то је благо, које ће имати потомке.

С француског

Крагујевац **Liseron**

Оцјене и прикази

Гордана од Лазе Костића.

Народно Позориште у Београду узело је, од неколико месеца, нов правац. Рано је пагађати какви ће резултати бити. Главно је констатовати да га има. Програм рада је, донекле, обележен. Томе је било време. Ових последњих година, од како пратимо рад у Народноме Позоришту у Београду, ишло се без компаса. Оно је, као бродовље са поломљеним катаркама на пучини, лутало тамо амо, задржавајући се, доста пута, у млакој и устајалој води оних позоришних комада чија је вредност готово сумњива. Превођено је без избора и разбора. Метода није било. Позоришни

репертоар је лично на калејдоскоп, који су правиле невеште руке каквога дерана. Српски старији комади су били заборављани, и ако се међу њима могло наћи и таквих који ваљају. Нови, оригинални, и ако слабији од оних првих, одржавани су на репертоару по сили прилика и потреба. О томе се није могао донети, под оваким погодбама никакав суд. Да се до њега дође потребно је било поредити једне с другима. Ако та је и било, он је био неправедан по једне, нетачан за друге, а по нас од штете. Ево примера. Шира публика је стекла уверења да је Цветићев *Немања* најбоља национална драма; ужи круг публике, који се нешто бави о позоришту, био је наклоњен мисли: да код нас није постојала права вештина написати позоришни комад, да такве вештине све више нестаје, и т. д. Окренуто, на овај начин, од свога правог задатка, Народно је Позориште било упућено на репертоар из стране књижевности. И тај пут није био добар.

Сад се то мења: промена се осећа. Има више реда и рада. Види се нека хармонија између онога што се представља. Сваки је глумац, чини нам се, пажљивији, бољи. Кад ступимо унутра, осећамо се пријатније, управо као у каквој лепо и укусно намештеној кући. Свуда се осећа рука која досеже свуда. Па, сад нас више и долази.

Један је део новога програма повраћање националнога репертоара. (О овоме питању моћи ће читаоци наћи исцрпна сазнања у чланку г. Павла Поповића, који се сада штампа у *Новој Искри*, а под насловом: *Српски Комади у С. К. Народноме Позоришту;* бр. 4., 5., и они који за њима дођу.) Са њим се већ отпочело. До сада је представљано десетак, које представљаних које непрестављаних, српских комада. Међу овима је и глума г. Лазе Костића: *Гордана, Ускокова љуба.*

О томе каквих елемената и мотива, и за какву врсту позоришних комада, има у српским народним песмама, дуго би се дало говорити. Доста је да их има. То нам је, сво други пут, а оба пута на два разна начина, доказао г. Лаза Костић. *Максим Црнојевић* и његова комедија *Гордана* инспирације су из народних песама. Сви наши драмски писци обилазили су са највећом пажњом народне песме, клонили их се бојажљиво, тражећи себи мотива на другоме месту, нарочито у нашој историји, која је, као и у осталих народа са прошлошћу, њима неисцрпна. Да ли смо ми од такве радње имали веће користи? Да ли су њихове драме за то много боље од оних ствари, које нам је г. Лаза Костић дао, заједно са свима својим недостацима и претенсијама. Не бисмо рекли, јер су се они, налазећи и узимајући мотиве, заустављали на онима који су, тако рећи, неразлучни од наших традиција, од вере, славе, слободе, пропасти и нестогодишњега робовања. Чим се тако ради, онда је шпекулација са нашим деликатним осећајима, нашим нарочитим расположењем. Нека се само они задовоље у довољној мери, па ћемо ми и облик и начин на који се извесни предмет третира, ставити у други ред. Утисак ће бити леп; отуда ће и наш суд, и ако неправедан и неправилан, бити пре повољан и по писца и по његово дело. Узмите ма коју нашу националну драму из историје, поредите је са онима г. Лазе Костића, па ћеме видети одмах разлику. За своје позоришне комаде он узима за јунаке Максима Црнојевића, Перу Сегединца и Љубу Хајдук-Вукосава. Колико нас има којима су ове личности, пре појаве њихове као личности у позоришним делима г. Лазе Костића, биле познате? Могли бисмо се пребројати. То се не може рећи за личности из дела Јов. Ст. Поповића, М. Бана, Др. Јована Суботића, Илијћа, Цветића, и т. д. Већ овога ради, а и због његове тежње за оригиналношћу и у начину и у облику требало би да се и суд

о делима г. Лазе Костића доноси са више наклоности.

Преводећи Шекспира* — и то, по нашем мишљењу, одлично, — г. Лаза Костић се толико на њега свикнуо, да су његове творевине, и ако не сасвим израђене по Шекспирову калупу, увек добиле отисак као да су кроз радионицу његовог ученика пролазиле. Ено *Максима Црнојевића*. У зетској књажевићу нашао је г. Лаза Костић оног једног, наивног и још несхваћеног деликатнога данског краљевића кога је сваки без разлике, и глумац, и литератор, и критичар, и гледалац, — сматрајући то за своју дужност, — китио, на свој начин, особинама о којима, можда, његов творац није никада ни сањао. Максим је, као и Хамлет, меланхоличан и напрасит, слаб и бесан, мудар и неразуман, осветљив и сажаљив. Кад је такав Максим онда није чудо што су и многи његови поступци слични Хамлетовим.

У *Гордани* ћемо наћи и на *Принцезину Злоћу*, и на *Млетачкога трговца*, па и на *Зглнарела*. Свуда, било каква сцена, било каква реченица, било каква реч, потсећају нас на њих.

Г. Лаза Костић је у својој трагедији *Максим Црнојевић*, народну песму Женидба Максима Црнојевића, чија је легенда послужила за трагедију, знатно изменио. У *Гордани*, црпеној из песме Љуба Хајдук-Вукосава, измена нема.

У народној је песми *leit-motiv* љубав. У *Гордани* то исто. Љубав са свим оним што она има у себи суровог, ниског и узвишеног. Онамо иронија и потсмех мушкој снази и сујети, и овде то исто. Тамо женски бес, овамо понос и дрско самопоуздање. Вукосав из песме није тако много срчан хајдук и јунак као онај у *Гордани*. Али за то ударци Гордањини из милоште подједнако су силни.

При крају седамнаестога века, тамо око Задра, живео је на гласу хајдучки харамбаша Вукосав, штитећи дубровачке трговце и њихову робу, коју су проносили кроз турску царевину. Кад није са својим ускоцима, он је са својом лепом женом, Гордаиом. Они се воле, и њихова би срећа била потпуна да није две ствари. Једна, немају порода: друга, богаство Гордањино, које је на чувању у Млеткама. Кад сиромах узме себи богату жену, брбљању краја нема. Гордани су дошанули да ју је Вукосав узео, не лепоте њене ради, већ због њезинога богаства. Ово је доста да она буде често и у срећи невесела. Вукосав, коме је познат узрок њене туге, у наступу нежности, поцепа признаницу на сав новац Гордањин, који је чувао крилати лав млетачки. Љубав је њихова сада, као оно тихо море, коме се, са њихове куће на обали, краја догледати не може.

Вукосав не заборавља ни своју дружину ни своје дужности према њој. Боље је волети него хајдуковати; али, сваки свој понос има.

Треба полазити у дружину, оставити још доста, и никад много, нељубљену Гордану. Да се ту од некуд не створи Михат-бембер, несуђеник Гордањин, који се потуца по свету од Гордањине удаљбе, Вукосав би, држимо, остао код куће. Михат, преобучен у четника, вреба срећу њихову, надајући се још својој изгубљеној срећи. Он зна да Вукосав пази своје ускоке као и своју Горде, једна издајничка реч, па ће Гордана остати сама у кући. Та рањеним срцем прилази он харамбаши и Гордани.

Довде је писац учинио представљање својих личности. Одавде почиње ствар да се заплиће.

Гордана, још под утисцима радости, што ју је Вукосав уверио да ју је узео за жену не ради, као да слути да ће овај четник бити кобан по њену нову и чисту срећу, — те обисне готово о врат своме господару, преклињући га да је собом води. Место другог одговора она добија удар ногом. Он волео двојином мање да није добивен и незаслужено и пред

*) У његовом преводу имамо ова дела: *Ромео и Јулија, Краљ Лир, Хамлет и Ричард III.*

страним човеком. Али, ова нога боли и Михата. Баш тај, по себи незнатан и нѣ необичан догађај у обичајима тих људи, реши судбину Вукосављеву и Гординину. Вукосав допадне тамнице Бончић-Алила, старог ускочког крвника.

Дани пролазе, Вукосава нема. И другови му се вратише, а њега нема. Кад их Гордана редом пита о њему, сви ћуте. Љубавни је бол силан као и смрт. Пред њим се неми. — Сцена је ова од јакога ефекта, а њих је тако мало у *Гордани*, да је и тога ради она већ осуђена на хладан дочек.

Михат, сад преобучен у гуслара, лута око куће Вукосављеве, као и сама Гордана, тугујући за изгубљеним. Кад је види у сузама, сажаљење се пробуди, каже се Гордани, призна јој да је он Вукосава издао Турцима, за то што је видео како ју је ногом ударио. Гордана се разгневи, али брзо и стиша. Михата братими, распитује о Вукосаву, чак признаје да је Вукосав заслужио онаку осветy. Док она тако говори у глави јој се ствара план о ослобођењу његову, из затвора.

На ево шта смисли та, толико лепа и поносна, толико досетљива и лукава, ускокова љуба. Начини се пашом па:

„На се баца одијело дивно...
А за појас двије пушке мале...
А међу њих јатагана златна;
Па осједла коња дебелога...
Па се коњу на рамена баци,
А дохвати тешку топузину...
Нагна коња низ чаршију млада...
Тјера коња ка Удбини граду
Пред дворове Бончић-Алије...“

Михат бембер, који је у овоме послу био помагач, а и у милости Бончић Алила, припремио је овога на долазак силног паше Змијоглава-Гордане тако, да овај правоверни прости бег дрхти од страха. Али, ни Гордани није боље. Шест месеца како није видела Вукосава, који је трунуо у тамници. Многи се осећаји ускомешају, не ана се који силнији од кога. Сад настаје борба јача и од оне где главе полећу.

У тешким ланцима, оборене главе, зачуђен и спреман на све, ступа он пред Гордану. Место речи милоште и загрљаја сипају грдње и ударци плахо као киша.

„Имаш ли жену? — Немам никога. Ја сам самоглавац, одговара Вукосав, јер му је жао ма и поменом срамотити Гордану пред бесним пашом.

Удвојени ударци; за њима кајање и признање Вукосављево да има жену, да је она милокрвна, и т. д.

На велико изненађење и задовољство Бончић-Алила, ово признање навлачи опет бој без милости.

А зар и ударци, у оваквим приликама, нису израз милоште и љубави и власти.

То није још све. Освета је мала. Свака друга би давно полетела у загрљај Вукосаву, али Гордана не би била Горде, кад би то чинила. Чистој љубави треба више хране, јачега уверења, несумљивих доказа. Бити вољен и волети доста је, истина, али је то, ипак, увек недовољно. Овака је љубав провала; треба или море или небо па да је нестане. Она показује и своје лице и своје наличје. Опијена осећајем својине, власти, Гордана, дотле мила, размажена и узвишена, открива дивљу и свирепу природу гусареве кћери. Судите сами.

Зараванак на Острвици. Вукосав спи, Гордана нестрпљиво гледа у њ, удара га ногом.

„— Устај доста је било... — Пусти ме да још мало проснијевам овај лијепи сан... — Што ли си то снијевао? — Снијевах? да сам дома, у моје љубе. —... А зар не мислиш болан да се преудала? — Преудала? моја Горде?... не-не! — А да колико си тамновао? —... биће по године. — Па зар да те жена чека по године? —... Шта је то по године? Годину, десет, двадесет... вјечито. — А били се ти оженио, да су нешто њу заробили? — Не. —... Зар си заборавио, болан, да си кренуо на своју погибију!... но у нас је обичај, кад се опраштамо са каквим осуђеником, који полази на своје губиште, да му нешто поклонимо што може ваљати онима који му бјеху мили, да га се сећају и да причају о њему... Ено,

онај мој коњ са цијелом оправом... Прво га погледај како ти се свиди. — Оно је мој доро (*хвата се за главу, косрне*) мој, мој. — Што ти је, црни робе... Јел'те гуја ујела? — Оклен ти тај коњ? Говори! —... Поклонила ми га је једна жена, нека удовица, тамо негдје на мору, око Задра. —... Каква бјеше? — Па лијепа... Ноћио сам с њом ноћ, једну лијепу но прекратку ноћцу, па кад је даривах, она ми даде то уздарје. —... Име јој реци, име! —... Некакво чудно име, не шћаше јој приличити. Како оно бјеше — да: не шћаше пуста ни мало бити поносита, па ипак се зваше — Горде — Гордана. — Лажеш... Но кад ме већ нагониш да ти кажем, да видиш да не лажем, хоћу ти још нешто рећи: Имађаше чудни младеж на лијевој дојци..."

Пукоше везе на рукама. Падаше лажни турбан и брада у лепога паше. Гордана је у наручју Вукосављеву, где је боље за обоје.

У овој оригиналној глуми, — где има и комедије, и водвила, и комичне опере, и оперете, тако да се једва можемо решити на овај суд. *Гордана** је комедија, — има доста лепих ствари, али и недостака. Предмет је добар, заплет је, као и у свима добрим водвилима, добро изведен, почетак је у неспоразуму. Стил, готово без замерке; прост и енергичан, и у томе у свему налик на личности које се њиме служе; начињен руком сигурном и лаком; ако где и склизне томе је узрок оно претерано бирање и тражење онога што ће да изненади. Свака је личност говорила оно што треба и ништа више, а говорено је грубом отвореношћу. Све је, на крају крајева, боље од осталих његових ствари, лепо и тачно, ако хоћете, чак и од артистичкога укуса, али...

И ако је *Гордана*, по нашему мишљењу, најбоља ствар г. Лазе Костића, која чини част и њему и нама, — она је била саслушана мирно, без узбуђења, готово с извесним *напором*. Ево узрока томе.

Г. Лаза Костић је сву своју пажњу посветио једној личности, Гордани, ономе што се у њеноме срцу и глави догађа. Гордана је овде као и оно кршно приморје далматинско: крш, море, — са свима својим лепотама, буром и надзањичком мирноћом, — и, овде онде, дуж обале, питоме мале луке. Све остале личности око Гордане само су за то да нам о њој говоре. Разумемо што је сва пажња окренута Гордани, тако и треба да буде; али је, тако исто, од велике потребе било брижљиво и смотрено израдити и остале личности, те да нам не изгледају сувише кепеци и пајаци у дивовску друштву. Иначе, сав труд одлази у ветар, а ова глума, до пред сам крај свој, стоји исто онако несигурно као мала деца кад полазе ногом, те се не зна управо како се треба понашати.

Осим овога г. Лаза Костић је заборавио, чини нам се, да треба замишљеноме дати јаснији облик; идејама више акције, више стварности. Он је хтео да нам покаже лепоту праве љубави у њеној природној наготи и чистоти. Гордана треба да је „оваплоћење" љубави. Она је добила и означење: гусарева кћи, али се не види да је писац мислио да она не треба да буде изузетак и неприродна. Кад је тако, онда нам је доста народна песма Љуба Хајдук Вукосава. Још нешто, Гордана је, више него што се то допушта, бесна, размажена и мало романтична. Оваква каква је, *Гордана* би могла бити лепа оперета када би се нашао добар музичар. Тим поводом ми бисмо могли добити лепе стихове, које би само г. Лаза Костић могао начинити.

Језик којим је писана *Гордана*, јесте онај исти којим је писао само Љубиша; језик чист, прост, јасан, пун израза, звонак, пун погодних, нама слабо познатих, речи.

Београд, фебруара 1899. **Ј. М. Јов.**

* Г. Лаза Костић, као да је и сам био несигуран како ће назвати *Гордану*, па ју је, по угледу на Французе, на чији је језик *Гордана* преведена, назвао глумом.

Писма

У Београду, марта 1898. год.

(Српска пјесма међу Нијемцима).

Послије свршеног првог дијела програма првог концертног вечера Биоградског Пјевачког Друштва, приређеног у Новој Краљ. Опери 1. марта т. г. по нов., окрену ми се један старчић, Нијемац, посјетилац тога вечера са својом госпођом и кћерком, веома лијепом плавушом, а који бјеху тада моји сусједи, и веома задовољна лица рече: „Ach, mein Herr, Sie haben sehr feine Landsleute!“ Па бурно тапшући устаде и пружи се преко ограде балкона заједно са својом љупком кћерком, да се нагледају живописне српске ношње наших женскиња, пјевача, јер женскиње бјеху у лијепом народном руху, заступљеном из свих крајева Србства. Аплауз је био до заноса и одушевљења, а нама Србима играло је срце од радости, гледајући како се образовани и отмени Нијемци одушевљаваху и како одаваху своје допадање и свој суд српској народној пјесми, која је чаробном милином звонила у пространој и луксузно декорисаној згради.

Али, и ако је било толико одобравање српском пјевању, ипак је публика крајем другом концертног дијела напуштала зграду, те кад су пјевачи довршавали с пјевањем, имали су пред собом врло мало слушалаца. Зашто? Зар други дио није био лијепо отпјеван?... Прије бисмо пребацили пјевачима на првом дијелу, у којем је при почетку пјевања фино музикално ухо и могло примјетити незнатне неправилности, но на овом другом, који бјеше пјеван пријатно, красно, изврсно, умјетнички, прецизно. Ну, напуштању зграде од стране посјетилаца *овога* вечера прије свршеног концерта, два су узрока. Први, што бјеше доста касно и што се публика дугим временом занемарила, јер програм бјеше: једна комедија у једном чину, први концертни дио, друга комедија, па други концертни дио. Оба позоришна дјела бјеху доста велика, а у концертним дијеловима пјеваху се многе пјесме; тако, почетак другом дјелу концерта био је тек око половине једанаест часова. А други... Да; други узрок!

Славни Шафарик овако карактеристиче пјеснички карактер Словена, имајући, разумије се, у виду највећма српски народ: „Гдје је словенска жена, ту је и пјесма. Кућа и двор, брдо и долина, ливада и шума, градина и виноград, све се разликује од њезине пјесме. И ми мислимо, да можемо тврдити, да у Европи нема ниједног народа, који би могао показати такву природну поезију и у таквој множини, бистрини, срдачности и топлини.“ Узоритост српској народној пјесми призната је и досуђена од свега образованога свијета, а понајвећма баш од самих Нијемаца, који су имали сада прилике да је чују живу и из српских уста. Онај охоли, онај горди Гете и она скромна и чувена браћа Грим, Вилхелм и Јаков, имали су знатног удјела при сплету ловоровог вијенца нашој народној поезији. Они су српску пјесму с особитом љубављу учили и проучавали и упознавали је са својим народом, који је, одиста, радо и примао. Ну, ако су Нијемци тако лијепо примили српску пјесму као реторску умјетност, нису је могли у истој мјери прихватити као музичну, као мелодију.

Карактер и особине њемачког народа битно се разликују од карактера и особина српског народа. И дуго би нас одвело, кад бисмо сада и на овом мјесту то износили и разлагали; с тога, да узмемо само пјесму.

Нијемци се одушевљавају плахошћу, бурношћу и страсношћу својих пјесама, које се одликују својим ентузијасмом. Док код Срба није тако. Српска пјесма није бурна, да за тренут распаљује, нити је, пак, тако велика и страсна да за часак загрије; она је тиха, блага и скромна, као што је и Србин сам, потиче са срца освјежена дахом милине и разлијева се полако да загријава и да ућуткује. Њежна је и топла српска пјесма као ријеч материна, пуна милине као први пролетни пуп, а пуна побожности као шапат молитве праведникове. Вијекови су пролазили, српски се народ и уздизао и падао, и цвјетао и тужио за цвијећем, а пјесма га је ваада пратила, ваада је благо струјала кроз крв његову. Пјесма је храброст проносила кроз бојне редове, љубав је разносила кроз горе и дубраве, а топлину душе мајчине причала је крај колијевке дјетиње. „И што Србин живи крај свих зала, — пјесма га је одржала, њојзи хвала!...

Ето, таква је српска пјесма: блага и скромна. И Њемци у њезиној тихој, меланхоличној мелодији *не могу* никад уживати оно што сама пјесма, садржина њена, казује. И то је тај други главни узрок, што прва вечера сва публика не сачека свршетак овог веома дугог концерта.

До душе, оне овације, које су пјевачима указиване од заостале публике, дају велики доказ за постигнути успјех. А то тим прије, што посјетиоци бјеху све берлинска интелигенција, публика јако музикална; јер нижи сталеж и није могао посјетити концерат због доста високе цијене мјеста.

Други концерат, 2. марта п. н., још је боље испао, јер програм пјевања пјесама бијаше куд и камо љепши од онога прва вечера. И шта је главно, већма се обраћала пажња на вријеме, те је публика које је било веома много, изазвала пјеваче, да послије свршеног програма још неколико пјесама отпјевају.

Трећи, пак, концерат, даван 5. пред краљем пруским и пред краљицом, крунисао је успјех друштвени. Ријечи високога посјетиоца, довикнуте предсједнику Београ. Пев. Друштва Р. Ђ. Станојевићу, проф. Београ. Вел. Школе, и његовој Екселенцији српском посланику у Берлину. Госп. М Богићевићу: „Famos, meine Herren!“ највећи су доказ за то.

Концерти у Лајпцигу и Дрезди, судећи према њемачкој штампи, испали су још боље, што нам једино може служити на дику и понос.

Штампа њемачка, сва без разлике, изразила се не може боље бити похваљемо о пјевању друштвеном. Неки су листови доносили и преведене српске народне пјесме, пјевање на тим концертима, а које је друштво издало у веома елегантној књижици, која се продавала као програм по врло ниску цијену посјетиоцима. *Зора* је донијела приказ те књижице у прошлом броју, а ми само да додамо, да су пјесме у њој врло лијепо преведене двије три само од њих имале би незнатне замјерке, кад су остале пјесме (без њих) и да је предговор доста исцрпан, према краткоћи својој.

Ђорђе Миловановић.

Преглед листова

Бранково Коло доноси у 9, 10, 11 и 12 броју од нових радова причу: Пред Косовом од Зар. Р. Поповића. Ове биљешке из доба 1874-1878 године настављање се у више бројева. Од превода изашао је: Окружни лекар од Ивана С. Тургењева, превео Д. Ј. Димитријевић. Ова прича „Из ловчевих записника“ изишла је у исто вријеме и у београдској *Звезди*. Од пјесама нарочито се истичу својом љепотом Јесењег пролетњег јутра и У шуми Милете Јакшића и лијепи преводи Бењена С. Давича са шпањолског од Кампоамора. Има чланак Милана В. Јовановића од Срп. нар. пјесмама у Мађара, и опширнији књижевни приказ на Домановићеву приповјетку: На маћуна свет остаје од Ур. Петровића. Поред изврсних књижевних особина, које је критичар морао да призна писцу, ипак он са олимпске висине изналази, да ова прича (од 82 странице мале осмине) никако није роман калибра Тургењевљевих *Очева и дјеце* и других романа свјетског гласа! О једној причи, којој је задаћа да оцрта неке моменте пазаначког живота, да фотографском вјерношћу изнесе једног чиновника, као што је Мита, зар да академском памћењношћу тврдимо како није дјело свјетског гласа? Из автобиографије др Јована Суботића штампани су одјељци: Српско позориште и Реставрација магистрата у Н. Саду.

Нова Искра има у своја два мартовска броја: Руђер Јосип Бошковић, са сликом, гдје се у биографским цртама износи значај рада и умне снаге: „чувеног математичара, гласовитог астронома, дубоког филозофа, суптилног политичара, вјештог полемичара и даровитога пјесника“ Чланак је написао: проф. К. Стојановић. — Од оригиналних прича штампана је лијепа слика из универзитетског живота: Spondeo... од Лазара Димитријевића и Шта ти се највише допада од Hugin-a. Од превода је љубичица, Tenig Marghett, с француског Etinicell. Од нових чланака: Из ужичке Србије пише Н. Несторовић. Осим тога пуни су бројеви разних наставака, прича, пјесама, чланака и критика, споменутих у прошлом прегледу. Од умјетничких слика: Изненадна бура од А. Шпајера; У Гутењина врту скица М Мурата; Маза од А. Бугеро-а и Весела ножња од Ј. Њешина. Друге слике приказују поједина мјеста и српске крајеве.

Школски одјек доноси у својим новијим бројевима међу осталим стручним чланцима и биљешкама превод Ал. Марина О Аперцепцији из педагошке монографије дра. Карла Ланге-а.

Младост. Примили смо два броја овог новог белетристичног листа, што излази у Пожаревцу. Одговорни уредник је: Ђ. Петковић. Од прича до-

носи Поп Ђукино вино од Благ. Кечкића; Божји човек од Р. М. Тасића и Седе Власи од Жив. Д. Павловића. Од превода почела је излазити прича: Lux in tenebris lucet Хенриха Сјенкијевића. Даљих бројева овог листа нијесмо примили.

Женски Свет у 3 броју има чланак: Сватовски обичаји код неких старих народа превела Савка; Услужност, ћеретање Olge Wohlbrück и у листку сериетак приче: Пратиај од Д. Нерандић-Брашованове. Љиљани су оно неколико стихова Илије Белеслина: Из медених дана, прелијених благим хумором и неком наивношћу. У овом броју као и у сваком много је лијепих и корисних биљежака као и извјештај рада женских задруга.

Карапић лист за српски народни живот, обичаје и предање, издаје и уређује Тих. Р. Ђорђевић, проф Алексиначке учитељске школе. Важност задаће овога листа стећи ће симпатије сваког родољуба, биће материјалном било сарадничком потпором. Нарочито упозоримо скупљаче Народног Блага на овај лист.

Учитељски Пријатељ излази сваке недјеље у Биограду под уредништвом: Саве И. Шибалића. За сада смо примили неколико бројева и видимо да је лист до душе слабе спољашње израде, али разноврстан садржај ступаца препоручује ово подузеће.

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Наша питања српским књижевницима.

1. Шта мислите о српској савременој књижевности?
2. Дали се и који утјецај из страних литература осјећа у српској књижевности?
3. Шта мислите о српској читалачкој публици?
4. Шта мислите о српској критици, њеном данашњем утјецају и позиву?
5. Шта мислите о Срп. Књижевном Конгресу?
6. Шта мислите о српској популарној књижевности?
7. Шта мислите о српској драми?
8. Како судите о хумору у нашој књижевности?
9. Шта мислите о дјечјој књижевности у нас Срба?
10. Шта мислите о утјецају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике?

Ових десет питања упутила смо на најбоље старије и млађе представнике Српске Књижевности, с увјеравањем да ћемо на тај начин моћи да саопћимо читаоцима наше листа мишљења наших најмјеродавнијих и то оглашним и најбољим савременим питањима несређених односаја наше књиге. Ми смо већ добили лијеп број одговора и *са задовољством свесни смо очекујемо их изнова*. Умољавамо све оне који нам још не послаше свој одговор, да пошаљу што прије; јер ћемо донешење тијех чланака почети *тек пошто примимо и потоњи одговор*, како би било сваки писан један од другога потпуно независно.

Књижевни радови *архимандрита Никифора Дучића*. Борба добровољачког кора Ибарске Војске 1876 год. и устанички чете Јаворског Кора 1877—78 (Гласник срп. ученог друштва друго одјељење књига 13) Биоград Држ. штампарија. 1899. Цијена 3 дин.

Писац ове књиге уважени академик г. Н. Дучић био је одлучио, како сам већ у Предговору, да не пише ову књигу али „дознавши с једне стране да лица из Кора, која би способна била да пишу, немају за то потпуно потребнијех прибиљежака; с друге стране читајући у *Ратнику* чланак: *Војно Географски опис земљишта, на коме су српске трупе оперирале у Турској* и т. д. наћох неколико промашенијех факата из бојева споменутог Кора; с тога претпух да изиђем из те резерве и опишем његову борбу, док ми је још свјежа у памети". — „Није лијепо за српске научнике и књижевнике, нахвалице историке, па ни за интелектуалну репутацију Српскога Народа да страници састављају и пишу нашу историју за нас! и да ми очекујемо од њих оно што ваља да они очекују од нас! — Па још кад се зна и кад је наука потврдила да је она историја најистинитија коју пишу очевици и учесници великог догађаја, разумије се на основу факата тачно и истинито".

Наше није да се упуштамо у оцјену ове књиге; остављамо то стручњацима. Напоминемо само да је писац ове књиге био сам командант Јаворског Кора и да је ова књига нека автобиографија ратника из оних свијетлијех васкрсних дана и да се чита са особитим интересом, с чега је топло препоручујемо.

Како је наш дед Живан оставио назаренство. *Од Владимира Димитријевића, Катих. ме-*

штанског. Београд 1898. стр. 57. Цијена 20 нч. (препш. из Вјесника Срп: Цркве.) — Писац је ове књиге издао већ два патриотска дјела: *Назаренство, његова историја и суштина*, а друго: *Зашто се у нас назаренство шири и како би се могло спријечити*. Стручна оцјена изрекла је о овим књигама врло похвалан суд. То је препорука унапријед и за књигу под горњим надписом.

Архимандрит Н. Дучић, академик: **Некролог.** Аутокефални архиепископ београдски и митрополит краљевине Србије Михајло. 1826—1898.

Мцири *послао М. Ј. Лермонтовљ превео Ник. Ст. Љубића*. Препштампано из „Гласа Црногорца". Цетиње К. Ц. Државна Штампарија. 1899.

Оно што се дани рекло у *Зори* за препјев Лермонтовљевог *Властелин Орше* од Драговића, то би се могло рећи исто и за *Мцири*, којег превађају ево исте године и по други пут, (превео га је недавно у *Делу* пок. Глушевић) и то сада са много мање среће. Овдје ни ритам, ни језик ни у опће форма није онако као у Глушчевића, и ако се ни за овај пријевод не би могло рећи да је потпуно успио. Овдје чак преводилац ломи стихове на китице што то није у оригиналу; везује их како он хоће, а то није у оригиналу и не би смјело бити ни овдје. Нарочито је језик скарадан — најобичнији језик с црногорске пијаце без отмењије књижевничке елоквенције, а све друго што бисмо тражили овдје као од пјесника, не задовољава нас, јер пријевод не показује никако дјело пјесника, него дјело обичног грађанина. Мцири није Мцири, она дивна и романтична историјица из Љермонтова, то је овдје сад једна жута књижица са укалупљеним строфама, баналним језиком и необично мизерном римом. Поред оваких препјева српска би књижевност остала увијек без препјева — ови би само показивали како се то у нас не умије. *P. P-c.*

Плитвичка језера и њихова околина. Неки К. Д. М. издао је позив на претплату на дјело под горњим натписом. (Жеља му је да српски народ Плитвичка језера пригрли као своја и да их љети походи.) Књигу је наградила Српска Матица из фонда Ј. Наке Мијушког. Изнијеће 13 табака са 50 слика и копија, а имаће као додатак Хрватске и Славоније и карту Плитвичких језера (у 3 боје). Цијена ће бити 3 круне. Скупљачима десета на поклон. Рок претплате Ђурђевдан.

Грех од Петла оригинална приповиједка из Турског Мухамеданског живота од Алексе Кристића изашла је из штампе, прва свеска може се добити код писца, код свију књижара у Београду и у штампарији г. Т. К. Наумовића. Васина улица бр. 4.

На школе у живот зове се нов роман што га је написао Радоје Домановић, даровити млади приповједач и сарадник наше *Зоре*. Писац је уједно волан да овај свој комад драматише.

Лекције из православно-хришћанског догматичког богословља по руским богословима за своје ученике богословско-учитељске школе саставио Лазар Т. Перовић. Цетиње К. Ц. Државна Штампарија 1897. Стр. 153. Цијена 1 фор.

Нешто о занатима у Мостару зове се један чланак Луке Грђића Бјелокосића, који излази у загребачком *Привреднику*. Ово је одломак већег списчевог састава који се зове „Мостар некад и сад."

Школе у држави Немањића написао Миленко Вукићевић професор (препштампано из Годишњице Н. Чупића XVIII.) Београд. Срп. Краљ. Штамп. 1899. Цијена 1 динар. 8° стр. 42.

Ово је лијеп један прилог историји српског школства. Писац ове књиге, наш цијењени сарадник, познат је по прећашњим својим лијепим радовима на пољу народне повјеснице, а за културну повјесницу српску, којој је намијењено и ово дјелце, писац има заслуга са прећашњом својом студијом *Школама српским до архијепископија*. Нека је ова лијепа књига препоручена сваком љубитељу повјеснице, а нарочито српским наставницима.

Прод *прича из историје старога вијека* с грчког М. Ј. М. у падању књиж. Ст. Х. Поповића, у Крагујевцу. Најзанимљивије приче и описи из чувене Иродотове Историје, нарочито подесно за оне, који уче или воле историју старих народа. Стога је ми од наше стране топло препоручујемо Стр: I-VIII и 1-248. Цијена 1 динар.

СТРАНА

Француска

L' Art d' écrire enseigné en vingt leçons pos *Antoine Albalat* (Colin. Paris) 1899. — Не треба се варати самим насловом: писац не тврди да се са двадесет лекција може да се научи писати, он само хоће да у двадесет лекција изнесе основна, битна начела вјештине стила. Мјесеци и године вјежбања потребни су да се дође до жељене мете. Таленат је основ, а оваким лекцијама стил се може мало по мало задобити, али никада импровизовати. — Писац то не крије, и непрестано наглашује како је једини његов задатак да их корисно упућује. „Ја сам прочитао, вели он, готово све *Уџбенике* и све *Теорије књижевности*. Ниједна не учи *техници* и *практички* вјештину писања. Ни у једној нијесам нашао *показивање* процедура стила, разлагање *заната* писања, умутрашњу и појединачну *науку реченица*. Из теоријских књига не учимо се да се дивимо згради, али не да је и ми градимо." — У мјесто да каже, као стари аутори: „Главне особине стила јесу правидност, збијеност, отмјеност...", што је тачно, а и

само по себи и не учи ни чему, Г. Азбола наводи какву реченицу која је добра, и каже зашто је добра, и наводи другу која је рђава и показује зашто је рђава, шта јој недостаје, и којим би се скраћивањима, додацима замјењена могла написати бољом. Велико обиље навода, примјера, примједаба, чине ову књигу корисном и пријатном. — Писац истиче нарочито Монтења и Шатобријана као ауторе који су правилно писали.

Sainte-Helène, journal inédit du général baron Gourgaud. (1815.—1818.) Flammarion, Paris. — Наполеон не престаје бити предмет дискусија, нарочито пошљедњи дани његова живота привлаче нарочиту пажњу. Ових дана изашао је још један драгоцјен прилог који још више осјвјетлава трагичне и мрачне дане цареве на Светој Јелени. Гаспар Гурго био је ђенерал и ађутант Наполеонов, и један од оних ријетких дворана који свога суверена не напуштају у првој невољи. Наполеон за њега вели: „Гурго је мој први ординанс-официр: он је моје дјело; то је моје дијете". — Меморари његови имају двије свеске, и до сада су били непознати. У првој су свесци догађаји од 3. јуза 1815, када је с царем дошао у Рошфор, па до 3. априла 1817. Друга свеска прича догађаје до 14. марта 1818, када је Гурго отишао са Свете Јелене. — Дневник ђенералов пун је података не само крупних и познатих, него и из интимног живота царевог. Наполеон се узбуђује када чита. *Павла и Виргинију*; ту се налазе и његова мишљења о *Новој Хелоји* од Русоа, о *Мухамеду* од Волтера, о *Жилу Блазу* Лесажовим. Његова се филозофија своди у овака умовања: „Шта је електрицитет, галванизам, магнетизам? У томе леже велика тајна природе. Ја мислим да је човјек производ тих флуида и атмосфере, да мозак прпе те флуиде и даје живот, да је душа састављена из тих флуида и да се послије смрти они враћају у етар, одакле их црпу други мозгови". Поред таквих мјеста има и оваквих: „11. јунија 1817., Велики маршал позајмио је два златника." Карактеристична ситница за стање окодине најсилнијег европског монарха.

Les Truands, drame en cinq actes et en vers de *Jean Richepin*. Ckarpentier et Fasquelle. Paris. 1899. — Ришпен, један од најоригиналнијих писаца и најбољих пјесника француских, познат је и нашој публици по његовој драми *Мачем* која се прије двије-три године давала у Београду и по пребеђеним припошијетками развијаним по разним књижевним листовима нашим. Предмет је необичан: живот талога друштвенога, онога што Њемци називају „лумпен пролетаријат", један пандан његовим *Просјачким пјесмама* и *Скитићеви*. Сарсеј у *Temps*-у особито хвали ову најновију драму. Ришпенову. „Ја не знам да ли ће ући и још једном у Одеону гледам *Les Truands*, али ће их прочитати више но једанпут". Стихови су слободни, писани са познатом легендарном виртуозношћу Ришпеновом, ритам различан и звучан, језик богат, пун занимљивих архаизама, радња веома жива, а слика нарави тога доба врло изразита.

Le Mouvement Socialiste, revue bi-mensuelle internationale. Direction Hubert Lagardelle. (Paris. Librairee Georges Bellais) 1899. — Од јануара ове године почео је двапута мјесечно у Паризу излазити овај најновији француски социјалистички часопис. У пет бројева који су изашли садрже знатан број студија и чланака из теорије, историје, организације, тактике социјализма у разним државама, из радничког законодавства, статистике, економије, и т. д. Поред тога сваки број има: критички и умјетнички преглед, друштвена хроника и библиографски преглед. Од чланака који се нас тичу има два: Бугарин Теодоров написао је топао чланак о покојном Васи Пелагићу, а Милорад Поповић о економском стању Србије. — Годишња је цијена 10 динара.

Разно

† **Илија Вукићевић** родио се 3. августа 1866. године у Београду. Отац му Иво бјеше секретар у пристојеном суду, родом из Левча, а мајка Софија Димитријевић, родом из Пожаревачког округа. Селакањем његова оца као чиновника кроз Србију, он је упознао већи дио своје уже отаџбине Србије још у дјетињству. Гимназију је почео у Врању, наставио у Београду а довршио у Крагујевцу. За тим је свршио Велику Школу (природно-математички одсјек). Ту се почео већ бавити књижевношћу и писао је ситније ствари. Крстао се у књижевном друштву и одушевио се за књижевнички позив свом младалачком душом. Већ тад излази његова прва књижевна ствар Патак, хуморска из ловачког живота, а доцније се ниже читав низ његових приповједака у Живаљевићевом Колу, Стражиловој, Јавору и Отаџбини. Већ тим радовима освојио је био пажњу читалаца и признање српских књижевних кругова, да су га поред Веселиновића уборали за најбољег ученика Лазаревићевог. Поставши надзорником школским у топличком и врањском округу он је још боље проникао у сеоски живот, којег је као варошанин дотле мало знао, али о ком је писао ипак са толико успјеха. Доцније, кад је премјештен у београдску нижу гимназију, он штампа засебно збирку прича (1890) у којих је било њих пет на броју: Све сам знаш, Под багреном, Јели жив?, Два растанка и Подсвојче, које прије тог бјеху штампане у Стражиловој, Колу и Отаџбини. Тад му бјеше тек 24 године. Успјех те књиге бјеше такав, да је младоме писцу дао одиста још много мара и много поуздања у њ. Доцније долази низ његових прича На мјесечини, Неколико слика из живота једног јунака, Мишко убојица, У новој кући. Мала погрешка, На straži (у *Отаџбини*, коју и ми доносимо у овом броју *Зоре*) Стика, Искушење. Још познајемо натписе његових прича, писаних прије и послије тог: Комшије Јеман, Прво унуче, Свој грех, Над гротлом, Кад није суђено, Најбољи лов, Горак хљеб, Рођество твоје, Један борац Страшан сан, Љута рана, Шкрбо и Фејзула, На сунцу, и неке бајке растурене по листовима: Лековит штап, Бабо и девојка,

Проклета лепота, Маља вила, Настас калбантин. Највећи његов рад то је Прича о селу Врачима Сими Ступица. Његовом књижевном раду много је користило бављење у Женеви, где је изучио француски језик и прочитавао старију и модерну француску литературу. То је остављо видног трага на његовом *Ступици*, који пада у дане послије његовог доласка из Женеве, кад је постао професором II. гимназије београдске.

Српски умјетници на Парискоj изложби 1900 год. Влада Краљевине Србије живо је настала да поједине страже народног живота и дјелања буду што достојније заступљене на новој свјетској изложби у Паризу. Тако нам је познато да је Министарство Нар. Привреде приновло да на тој изложби даде што потпунију слику радиности и домаће индустрије у Краљевини. У истом правцу развило је живахан рад и Министарство Просвете. Но изгледа да ће од свих струка најдостојније бити заступљена млада, али без сумње полетна српска умјетност. На изложби ће учествовати сви српски умјетници, са радовима чисто националне садржине, вечитом несумњиво умјетносног карактера. Од *Сликарских* радова помињу се за сад ови: *Паја Јовановић* са великом сликом: *Крунисање Цара Душана у Скопљу*. — *Стеван Тодоровић*: *Слике из српске прошлости*. — *Ђорђе Крстић*: *Смрт Тодора од Сталаћа* (велика слика). (По наруџбини Њ. В. Краља Александра I.) — *Марко Мурат*: *Долазак цара Душана у Дубровник*. (велика слика). — *Риста Вукановић*: *Пуке жртве* (из циклуса слика: Дахије и њихова моћ). — *Михаило Ранасовић*: Двије слике према срп. нар. пјесмама (*Женидба Јанковић Стојана*). — *Бета Вукановићева*: *Портрети и предјелске слике из Србије*. — Вајарски радови: *Ђока Јовановић*: *Косовски сиротењак*. — *Петар Убавкић*: *Такозвани устанак* (Алегоријска група). — *Симеун Роксандић*: *Башибозук краде српску дјевојку*. — За израду свих ових радова, Министарство Просвјете одредило је своту од 40.000 динара, што је према величини и вишности радова, међу умјетницима већином досад и разподељено. Радујемо се што су врсни наши умјетници овако једнодушно приновли око овог посла који ће српском имену нове части донијети, а постарајемо се да о овим радовима у своје вријеме и што подробније јавимо својим читаоцима.

Толстојев најновији роман Васкресење, за којег смо јавили да ће излазити у српском преводу у *Бр. Колу* према руском оригиналу у *Нишу*, почиње осјећати све већу пажњу. Мотив, можда не јединствен и потпуно оригиналан, али величанствен и пун ефекта, којим се овде послужио Толстој, даје повода да постане данас предмет најживљег интереса у књижевном свијету. Кратко да речемо њен садржај: Јунакиња романа је Катарина Маслова, незаконита кћи једне крварице на неком добру у Средњој Русији. Она је у служби код господара тог добра — двије старе госпођице. Њена особита љепота дала је повод њеним господарицама да јој пруже и образовање, и да је одликују симпатијама као пољерку. Једнога дана стигне на добро ових старих госпођица један дворски официр Нехљудов, који обмањује, заводи Катарину Маслову, обећавајући јој, те је доводи тиме до презрења у околини и до прогнанства из дома њених помајака — Катарина Маслова, као камен отиснут низ брдо јури у крајњи понор. Она се виђа доцније у московској тамници. Толстојево снажно цртање душевног стања несретне али једнако дивље преступнице у сиво робијашкој кабаници, затим суровост војника, кључара, нечистоће тамнице, показује титанску снагу пјесничког ума Толстојевог. Но што је овај роман добио име Васкресење, то се откривa тек у догађајима иза ових дана Катарининих, где наступа највећа перипетија романа: Нехљудов, присутан у судници једног дана непознатој једној робијашици, згрожава се препознавши у њој несрећну своју Катарину Масловљеву, почиње, силом бурe, да осјећа у себи снагу дотле успаваних осјећаја човјечности, почиње његово морадно *Васкрсавање*. Но каквом евангеоском човјечношћу правда Толстој овоје преступ несретнице која пропада, то се може јако појмити кад се узме на ум снага Толстојеве полемике и хришћанско његово осјећање према несретним ближњим.

Њемачки листови донесоше вијест да ће потпун роман изићи тек у пријеводу њемачком, пошто је руска цензура конфисковала многа и најважнија мјеста. Амерички и енглески листови доносиће пријевод према поглављима романа, којег ће им из Русије достављати брзојавно! Почетак *Васкрсења* је дигао у Русији тошку буру сензације, да је за један дан продано 500.000 свезака часописа *Њиве*, гдје је почео тај роман да излази.

Змајева химна. Одбор за прославу књижевног рада Змаја Јована Јовановића обратио се свима пјесницима српским, старијим и млађим, опробаним и оним у првом полету, да напишу у славу његову *химну*, која ће се компоновати.

Невољници драма у три чина од Ј. Ровете, с талијанског превео С. М. приказана је у Београду. „Поврх свих мана, које овом дјелу сметају да буде добар комад, она је драма врло интересантна“ каже Spectator у Позоришној Кроници београдске *Звезде*. Ова је драма награђена 1893 године од талијанске владе првом наградом као најбоље дјело по оцјени.

У Београдском позоришту играна су 3. априла два комада покојног Идије И. Вукићевића: *Срећа и људи* и *Лека Була* шале у једном чину. *Лека Була* први пут се игра.

САДРЖАЈ: Од Ј. Максимовића: *Пред Пушкинову стогодишњицу* — **Пјесме:** Алекса Шантић: *Пучина*. — Милета Јакшић: *На храсту шуте*. — С. Д. Мијалковић: *Зимске сунце*. — Сокољанин: *Пред сталоа . . .* — Јован Дучић: *Из познедњих пјесама Лепши*. — **Приповиједке:** Идија Вукићевић: *На страни* (са сликом). — Пера С. Талетов: *Јесен*. — André Theuriet: *Филомена*, превео Liseron. — **Поука:** Миленко М. Вукићевић: *Берзелес-Алија* (наставак). — **Оцјене и прикази:** *Гордана од Лазе Костића*, оцјењује Ј. Ј. Јов — **Писма:** *Из Берлина* од Ђорђа Милошановића. — **Преглед листова.** — **Кроника:** *Књижевност*. — *Разно*.

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахор и Кисић у Мостару, Дворска Књижарница Мите Стајића у Београду и сви њени повјереници. — Рукописи нису се Уредништву. — Појединa свеска стаје 40 новчића. — Приме трговачке и друге огласе, рачунајући од петит-редка у једном ступцу и то: за једно објављивање по 6 новч., за три објављивања по 4 новч., а за више од три пута, као и за огласе за читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут објављена урачунава се 30 новч. биљежнине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРИЈИ И ПРИ ВОС.-ХЕРЦ. СВЕШТЕО-ШТАМПАРСКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХОР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 99.

Год. IV. Бр. V.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

ВАЉСКИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ДУЧИЋ

Излази почетком сваког мјесеца. Излази 4—5 табака а пријена јој је: на читаву годину 4 фор. или 9 л., за ђаке 3 фор. или 7 л.

У МОСТАРУ, 1. МАЈА 1899.

Педесетогодишњица

Змаја Јована Јовановића

Српски народе! И освануће давно жељени дан — дан твоје радости и славе — твоје.

У животу бива тренутака, у којима какав догађај заталаса цијело друштво. Дјело појединаца заинтересује свијет, и он се диви врлини, челичној вољи, самопријегору и мушком срцу. Ма коме народу припадао он, кадар је и најудаљенија и најнесродније племена загријати и у њима упалити искру признања. Људи остају увијек људи; али такви тренуци тјеше нас да је међу људима вечна која нагиње добру, која се заноси за узвишенијем и згрожана се над ниским. Свега је то искра која је од искони човјеку Богом дарована, која га облагороћава и ближи небу . . .

Ријетки су они што се са обичног уравња живота дигну над обичним животом и духом својим обухвате читав један народ, а диви им се читав свијет. Такав појединац постаје љубимац народа свога, тумач његових осјећаја, носилац његове идеје, било мачем или пером златнијем. Таквијех појединаца који се једним или другим оружјем истакоше, видимо у свјетској историји доста.

Они бијаху ступови и темељ свога народа; они га дизаху до узвишенијех циљева; разумијевајући његове јаде, с њиме јадаху; али га и тјешише покличем:

„устај, живи, бори се, не клони!“...

или видећи срећу народа свога на остварају, и они су срећни били: радоваху се с њим. Такве великане биљежио је онај народ из којих су поникли, златнијем словима у своју историју, а достојну пажњу обраћао је на њих цио свијет.

Али колико год било интересоване другијех народа за појединца, који се узвисио у народу своме;

колико му год племенита чуства туђинчева одавала достојну пошту, толико у трострукој мјери, сретан је и поносан онај народ, из чије је средини тај геније поникао, из чијега се гнијезда винуо, дичан што је дика његова, и славан што га је он — прославио.

Српски народе! Ближи се дан. Светао тренутак се ближи, у коме ћеш и ти да прославиш једног од првих синова својих, да прославиш *педесетогодишњицу* рада свог првог лирског пјесника *Змаја-Јована Јовановића*.

*

Пред каквим узвишеним тренутком ти стојиш, и од каквога је значаја тренутак тај, теби је понајбоље знано.

Дугим низом година, који се у читава стољећа претапао, кроз дане тешка искушења, стари искушенице, челичиле су се груди твоје и вјера у грудима. По челику томе писао си крвљу и жеженим златом имена твојих великана од Косова па до данас. И имена се упише и урезаше, да их више никаква бура ни вихори не избришу. Грецкаху душмани твога имена и твоје свијетле прошлости; грецкаху ноктима и параху мачем по тијем именима, али оштри врхови се иступише, а имена не збрисаше, — и ево опет једног имена, које си педесет дугијех годиница словце по словце, шару по шару, китио на томе тврдом челику да блесне данас у пуној свјетлости својој; име твога сина, над којим ћеш до који данак ловорову грану снити, да га и други пут увјенчаш, већ славом увјенчана.

Српски народе! Не треба тебе данас одушевљавати за онога, који је тебе одушевљавао и соколио равно пола дуга вијека, соколијем духом кликтао ти:

„Гдје је бола, гдје је јада
— Пјесма блажи;
Гдје се клоне, гдје се пада
— Пјесма снажи.....
. . . . . .
Хај, што Србин још се држи,
Крај свих зала —
Пјесма га је одржала,
Њојзи — фала!....“

И ти баш за то и крећеш у сусретај томе свечаном дану, да благодариш ономе, који је ту пјесму утјешницу теби пјевао; тебе њоме блажио и снажио, да се држиш, да не клонеш! Идеш у сусрет ономе дану у коме ћеш, народе српски, ти стари пјесниче, свом сину Змај-пјеснику достојну пошту одати.

За то и неће бити ова свечаност обичан чин поштовања, што га ти једном од својих великих синова дугујеш; не — ово је светао празник твоје славе, узвишен тренутак у твоме животу.

Не треба тебе одушевљавати за онога, који је тебе и с тобом се одушевљавао, и кога и дјечица твоја, пород твој, окићен мирисним *Невеном*, исто тако милује и љуби; — та, ти схваћаш пред каквијем тренутком стојиш; ти појмиш — дужност своју.

Српски народе! Свештенику слоге и љубави братске, мио је сваки крај раскомаданог народа. Он осјећа свуда исту љубав према роду своме. Подједнако га милује и истијем румензрацима обасјава. Он вјерује у духовно јединство свога народа и ослушкује сваки куцај срца његова, и душевним оком прати сваки корак његов. Па као што он види народ свој, ма на коме крају био, тако се и он у њему диже узвишен као светао ступ, који се види с Велебита као и с Фрушке Горе, с Ловћена као и с Авале. Српство је тако гледало и гледа Змаја — пјесника

свога... И данас ево пјесника у јесени живота свога међу нама, гдје неуморним и свјежим духом не престаје радити на лијепој књизи српској. Радостан је Србин грађанин бијелог Загреба, што је великан одабрао овђе пристан, да из њега и даље ослушкује хуку валова, што се још о тебе ломе, народе српски...

Ова културна прослава у Загребу тим ће бити значајнија и свечанија, што је пјесник овђе, и што ћемо тога дана задахнути једном братском мисли заједнички стати пред узвишени лик сиједога пјесника, а он бити очевидац радости наше.

Српски народе! У свету нећељу *13. јунија* освиће први дан ове прославе твоје, и тога дана нађимо се сви на окупу у заједничкој радости, а прожети једном мишљу. Нађимо се тога дана у бијелом Загребу, гдје ће јекнути имна хвали и слави Змајевој.

А да нам што дубљи и трајнији спомен остане, да што јачег израза нашој радости дамо, одлучисмо у очи *Видов-дана* пренијети Змајеву прославу на *Плитвичка Језера*, и на сам дан Косовске успомене спојиће се и у једно слити ове двије прославе српске. Сјећање тужне успомене Косовске, обасјано радосним тренутком прославе Змајеве, постаће тога дана још светије у души Србиновој, помишљајући на свога великана, који га је пола вијека тјешио и Косовске му ране блажио, вјером и надом у будућност љепшу.

Па коме је Бог дао и може, нека се спреми, да нам буде друг и на томе српском излету, да види предјеле ријетке природне дивоте, и позна још дивнији народ тијех крајева.

Дођите, мила браћо и учесници славе своје.

Увјерени смо да ће ову нашу славу и радост подијелити с нама и сва словенска браћа наша.

Савјесно српско грађанство и омладина бијелога Загреба чека вас у тај дан опће свечаности наше раширењем рукама, српском добродошлицом и искреним гостопримством, кличући вам:

До видова и добро нам дошли!

Одбор за прославу педесетогодишњице књижевног рада Змаја Јована Јовановића

У Загребу дне 1. маја 1899.

Одговори

НА ПИТАЊА НАШЕГ УРЕДНИШТВА СРПСКИМ КЊИЖЕВНИЦИМА

1. Шта мислите о српској савременој књижевности? — 2. Да ли се и који утјецај из страних литература осјећа у српској књижевности? — 3. Шта мислите о српској читалачкој публици? — 4. Шта мислите о српској критици, њеном данашњем утјецају и позиву? — 5. Шта мислите о Срп. Књижевном Конгресу? — 6. Шта мислите о српској популарној књижевности? — 7. Шта мислите о српској драми? — 8. Како судите о хумору у нашој књижевности? — 9. Шта мислите о дјечјој књижевности у нас Срба? — 10. Шта мислите о утјецају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике?

Господине Уреднче,

Ви сте изволели упутити ми неколика питања која се тичу савремене књижевности српске, и с којима желите имати моје мњење, како бисте га могли донети у вашем Листу, с мњењима и других српских књижевника на које сте се с истим питањима обратили.

Радо се одазивљем тој вашој жељи,

и шаљем вам овде, у писму, како сте ви тражили, одговоре своје на учињена ми питања. Они су кратки, и у краткоћи својој, може бити, и сувише одсечни, готово афористични. То је мана, знам и сам. Али то не чини ништа. Осим мојег, доћи ће и други одговори, мање одсечни и исцрпнији но што је мој. У осталом, ово је изложба коју ви од српских писаца приређујете; и зато треба да се свак од њих види онакав какав је, — по могућству, и интересантнији но што је.

И тако, питате ме:

1., *Шта мислим о српској савременој књижевности.* — Не много. Имамо два-три велика имена у њој; али она припадају књижевној историји, не савременој књижевности српској. Од оних што данас на њој раде само неколико њих показују истинска талента, и она је у рукама писаца без талента и без спреме. Горих писаца и горег писања у њој није било откако је Српске Књижевности. У осталом, велики дани за књижевност прошли су, и пролазе, свуда, па и у нас. Ми смо сретни те смо имали неколико великих писаца у својој књижевности. Хрвати тога немају; Бугари још мање.

2., *Да ли се, и који, утицај из страних литература осећа у Српској књижевности.* — Осећа се; и у идејама, и у укусу. И није никакво зло што тога утицаја има: по томе, Српска Књижевност може напредовати и може сачувати национални карактер, који она треба да носи. Не ваља само што се пресађују и идеје које још нису за нас (или ми нисмо за њих) и што се мисли да нам се одмах треба угледати на оно што је последња реч књижевности на Западу. И тамо је књижевност напредовала поступно и природно развијајући се, а тако само може она и у нас напредовати, — што ће пролазити кроза све оне мене кроз које је и тамо пролазила, само бржим кораком. Још нисмо честито изашли ни из романтике (ето вам најновијег романа Ч. Мијатовића!), а већ смо прихватили и натурализам, и претргли га, и стигли и до символизма. То, — још једанпут велим, не ваља.

3., *Шта мислим о српској читалачкој публици.* — То сам већ казао, у једном свом чланку у *Српском Прегледу:* „Српске читалачке публике нема; ни оне која књиге купује, ни оне која их с разумевањем чита.“ Српска читалачка публика, могао сам, још, онда рећи, то су они што пишу. Ми што пишемо, пишемо једни за друге; размењујемо мисли — и књиге.

4., *Шта мислим о српској критици, њеном данашњем утицају и позиву.* — Шта о томе мислим, треба да се види из оног што сам досад писао. Ако се из тога не види, из онога што бих о томе овде извео видело бих се то још мање.

5., *Шта мислим о Српском Литерарном Конгресу.* — Не видим из предлога о томе Конгресу о чему ће се на њему расправљати; зову нас на разговор о Српској Књижевности. А конгреси нису састанци где се воде разговори, ни парлаторије, да се људи виде, него су за то да се на њима одређене ствари договорно расправе и уреде.

6., *Шта мислим о српској популарној књижевности.* — То је, благодарећи фондовима неких српских родољубаца, врло корисна грана наше књижевности — за оне који на њој раде.

7., *Шта мислим о српској драми.* — О томе ћу вам, здравља Боже, писати нарочито.

8., *Шта мислим о хумору у нашој књижевности.* — Ми имамо неколико правих хумориста: Ненадовића, Игњатовића, и, од живих, Сремца. Абуказем није хуморист; то је приклапало.

9., *Шта мислим о дечјој књижевности у нас Срба.* — Оно исто што и о популарној књижевности српској: и то је, овамо код нас бар, плодоносан рад. Мецене су те књижевности, и против своје воље, родитељи ђачки. И

10., *Шта мислим о утицају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике.* — Одговор на то питање морам вам остати дужан. Ми се овамо не смемо бавити унутарњом, а ви, тамо, спољном политиком.

Примите, Господине Уредниче, уверење о мојем особитом поштовању.

Др. Љубомир Недић

* * *

— из пјесама *Визије* —

Ноћни ме санци поздрављају звуком; —
Под танким дуваком доводе ми драгу,
Она мене грли својом меком руком,
Ја јој гладим чело и косицу благу:

Драга, што су тако твоје усне бл'једе?
Драги, са недрагим оне отров пију...
Драга, што ти тако мутно очи гледе?
Драги, на мој в'јенац оне сузе лију...

Драга, што су хладне твоје руке тако?
Драги, немиломе узглавље су оне...
Драга, твоје срце не удара јако!
Драги, оно пусто у јадима тоне.

Драга, што ти гласак дрхће, што га мори?
Драги, Богу клетву, теби љубав збори.
Драга, на твој дувак моја суза пада.
Драги, на твом срцу ја умирем млада...

1899.

Алекса Шантић

Зимње јутро

По пучини сивој облаци се гоне
И сузице роне.
Ветрић лако њиха оголеле гране, —
Пусто на све стране!

Стари зељов каткад протегне се, зене
И репом покрене,
И за тренут све се утиша... умири...
Само ветрић пири.

— Ал' у часу исток, заруди, засветли,
Запојаше петли.
Са торова влажних заблејаше стада
И јутро освлада!

Алексинац — Милорад М. Петровић

На развалини

Преда мном пуста развалина стоји,
Минуле дане и часове броји,
Зелени бршљан и висока трава
Зидове мрачне тајанствено крију;
Ту сури орли своја гнезда вију,
И љута змија под каменом спава!...

Лане кад бејах крај зидине ове,
Крену ми срце успаване снове —
Имена златна веселих другара,
Једно по једно писао сам редом
На танкој плочи, на камену бледом,
Под којим прошлост мирно се одмара.

И, гле, крај стене што имена скрива
Ник'о је цветак као ватра жива;
И ту, уз спомен драгих пријатеља,
Међ густим жбуњем пријатно ме сећа,
На златну прошлост ранога пролећа,
На миле дане дружбе и веселља!

1897 — Сокобања

* * *

Ко под крилма гаврановим
Св'јет под тавним снива сном,
Хујн вјетар, тутњи поноћ
И хук р'јеке пода-мном.

И мој дух се с хуком диг'о
Кроза бурну ноћ и сан,
Он изгубљен покој тражи
И радости давни дан.

А стиже л' га? Не! С немиром
И обманут жељом том,
Враћа ми се, љут ко вихор,
К'о хук р'јеке пода-мном.

1896 — Јован Дучић

Сан и Јава

Из „Уредникова записника“

— потез —

Уснио сам чудан сан.

Обретох се у неком вилинском врту, који ме је потсећао на бајке хиљаду из „Хиљаду и једне ноћи“. Дрвеће пуно цветних круница сјало се према месечини као бисер. На витким гранама дрвећа скакутаху славуји и косићи, што би поквасили своја грла ноћном росом са дрвећа. Код једног повеликог водоскока прскала је у млазевима вода. И праска овог водоскока била је пуна поесије, пуна музике, као и песма славуја и косића . . .

Удубљен у мислима стајао сам наслоњен на једну мраморну статуу, око које се био узвио бршљан. На једном ме трже велики кикот који је одјекивао у дну врта. Подигох главу и упрех поглед на ону страну. И чудан се призор указа мојему оку.

Витка женска прилика у белу руху, расплетених власи, са превезом на очима иђаше под руку са проседим човеком четрдесет година из чијих очију сипаше огањ пакости и злобе.

Упрепаштен и зачуђен гледао сам ове две прилике, које весело иђаху кроз овај усамљени врт. Оне ме нису спазиле.

И духну тихи поветарац, који је мирисао и заниха крилима гране зелена дрвећа. Погледах још једном у ону женску прилику и видех да рукама покриваше очи са којих је пао завој. Најзад спусти руку, да јој пратилац њен опет веже онај завој. Из њезиних очних шупљина зјапила је пустош. Спазих је и бих као громом поражен. Онако потресен приђох им полако и сасвим тихо запитах је:

— Како се зовеш добра девојко?

— Зовем се *Правда*, прошапута она, као да је са овим речима изустила и душу своју.

— А како се ти зовеш човече? упитах њезина пратиоца.

— Зовем се *Ђеф*, одговори он злобно и ухвати опет Правду под руку и одвуче је у густиш ружиних џбунова.

Пробудих се и ђипих са постеље. Сунце беше одавно одскочило и продираше својим зрацима у моју скромну избу.

Сан ми никако са својом загонетком не избија из главе. Седох, најзад на сто да пишем. Али тек што сам сео куцну неко на вратима. Преварих се и рекох: слободно!

Уђе један жандарм и предајући ми некакав позив рече:

— Ви сте господин Н. Н?

Климнух главом у знак одобравања.

— Имам заповест да вас поведем собом у кварт.

Шта сам знао да чиним?

Обукох се и пођох за њим.

Тога дана нисам се ни враћао кући. Полиција ме је по раније осуди затворила због једног чланка у коме сам нашу државу упоредио са мршавом и стрпељивом бедевијом.

И т. д.

Пера С. Талетов

У БАШЧИ

— сличица —

Вртови су замирисали бехаром. По широким пољанама испод града просуло се цвијеће, прво жућкасто, плавичасто и бијело априлско цвијеће. Уз прозоре замирисала јабука и зазеленила смоква. Ластавице брбљају по цио дан на једној високој комшијској стреји као и лани.

Већ неколико дана и она осјећа како јој се враћа живот. Уз њезина прса бије сок који је оснажује, на лице јој избија румен. То исто види на јабучином цвијету што из башче продире с гранама испод прозора и демира.

А тих вјетрић испуњен мирисом милује је по блиједом лицу. Застане поред њеног прозора и дочепа један смеђ прамен њене косе што јој редовно пада на чело те се игра њиме, бацајући га уз чело и низ чело, на којем већ од неколико дана нема ни капље зноја. Тај вјетрић долази из дубоких башча што су се већ с половином ведрог и насмијаног априла згуснуле и испуниле сјенкама.

Послије доручка она излази наслоњена на мајчино раме под дуд у башчу. Сунце прижиже, али у сјенци ћарлија вјетрић мрсећи јој прамен косе на челу. На ћилимцу који је прострт по трави, наслоњена у јастуке, она гледа како се све око ње буди и васкршава. Жути, бијели и плавичасти цвјетићи, лептирови на сунчаној припеци, прво зујање по трави, непрестан цвркут ластавица на комшијској стреји, жуберкање једног спроведеног поточића што залијева башчу, плава парчад неба што се виде кроз пролистало дудово грање, створило јој у души и оку неку хармонију пуну сладости, чежње, живота... Хармонија прољећа!

Она је једанпут у трави наишла на један жут листак дудов, заостао од лањске јесени. Узе га сувом руком за суву петељку, окреташе га међ прстима и жут листак раздроби се те му мршаво комаће паде у њено крило. Она је опазила како је њена рука блиједа као онај лист, како су њени прсти мршави без снаге као она ребарца што се виђаху разграната по листу. На очи јој блисну суза... Хтједе да горко заплаче, али нанђе повјетарац, духну и испуни јој прса мирисом. Са грана јабуке и трешње стресе се као снијег цвјетни бехар и у густим мирисним пахуљицама попада по њеној коси. Уз прса јој удари један млаз снаге и њена невеселост нестаде. Њу обујми нада која изби на њеном лицу руменилом као румен цвијетак на заборављеној хумци.

Послије подне дошао јој је Јово. Затекао је наслоњену на јастуке под старим дудом и на шареном ћилимцу. Покрај ње бјеше њезина млађа сестра пробадајући танки без на ђерђефу. Приступио јој је весело насмијан, узео је за ону руку на којој је његов вјеренички прстен и дуго је миловао својом руменом руком по блиједој руци причајући живо и са извјештаченом веселошћу. Рече јој да је његов отац донио из С. раскошне дарове за њихове сватове, тешку и ружичасту свилу за њене хаљине. Донио је бијели вјенчић кога ће уплести у косу кад је поведу у

цркву, вјенчић са бијелим лисјем и бобицама, мирту по коју ће бити уплетен свилени вео и бачен преко њеног лица. Затим ланац с часовником, малим и злаћаним часовником, гдје ће бити израђена два слова њеног и његовом имена. О њему мали медаљон са његовом сличицом. Из С. ће доћи и његов стриц са сином који ће бити ђевер и ћерком која ће бити јенђа у сватовима и која ће пришивати сватовима рузмарин на рупице од капутâ и вез од копоранâ. С њом ће доћи и њена мала сестра, његова родица, она мала Даница, што је још прије двије године прва дотрчала у ову башчу, гдје су сад једно уз друго, весело се ухватила за њену хаљину па повикала: „Милева, слатка Милева, дај ми гурабијâ, тебе воли наш Јово...! Она је тад, за љубав гурабија Милевиних испричала све што је чула од своје сестре из С. и његове матере, једне вечери кад шаптаху у хајату. Да, доћи ће и та мала Даница.

Па онда ће доћи његов други стриц, Архимандрит из манастира Св. Богородице, онај старац са лицем као у Исуса и брадом као у светог Евангелиста Луке на иконостосу у њиховој цркви. То је онај добри старац што је послао оно дугачко писмо и благослов који се прочитао једном у њеној соби, пред њеним родитељима и пред просиоцима који те вечери донесоше прстен што се сад злати на њезиној десној руци. Да, то је било давно — прошла и друга јесен... Њему суну у памет слика оне вечери, а и њему и њој слика њеног здравља, њене радости и њеног веселог лица што изгледаше као они зарудјели цвјетићи на гранама јабучиним.

— Он ће нас и вјенчати, пресијече живахно Јово.

Он узе поново да милује њену руку на којој бјеше његов вјеренички прстен, погледа с чежњом и огњем у њено лице, по којем се бјеше осула жарка румен, и у дубоке црне очи које се необично свијетљаху. Њега прожма нека весела мисао... Изгледаше му као да један цвијет, о чијој раној јесени свакако говори, о чијем животу спомињу са уздахом и жаљењем и који толико дугих мјесечева лежи порушен на врућој постељи, — изгледаше му зарудио животом и са очима осутим сјајем; затим са осмјехом радости, необичне, огњене радости која гораше на њеним уснама и којом праћаше, не дишући скоро, његов мио глас пун сладости, пун тако милих обећања.

И он опет пређе длаком преко њене руке и осјети да она гори, необично гори. Погледа у лице — оно се бјеше осуло руменилом, оним руменилом о коме је толико слушао жалосних тумачења. И њена глава малакса и порину напријед. Њена сестра одгурну ђерђев, дохвати испод јастука једну бочицу са кашчицом и зули у њу неку жуткасту течност коју принесе на усне болеснице.

У тај мах духну онај исти малопрешњи повјетарац и нанесе читав облачић бехара са трешњиних и јабучиних грана и засу их по коси, по лицу, по грудима, крилу, по јастуцима и малом шареном ћилимцу.

Њему на очи јурнуше први пут сузе, које показиваху неизмјеран отрован бол у његовим грудима, који се сад први пут јавља тако јасно, тако неодољиво и са тако мало отпора у његовом разореном уздању.

Јован Дучић

Муикза

— John Lubbock —

Музика је један морални закон. Она даје природи душу, крила мислима, полета уобразиљи, драж тузи нашој, веселости и живота свему. Она је основна реду, она уздиже лијепоме, праведноме и доброме. Она је невидљиви облик ових, али за то ипак, она очарава, опија и овјековјечава.

Платон

Музика је, у извјесноме погледу, створена и прије појаве човјекове; а глас је, од како се јавио, био увијек извор мелодијама. Првобитну музику покрива густи мрак. Употреба нота много је доцније дошла на свијет него ли писменост; о томе се проналаску врло мало зна. Што се тиче музичких инструмената вјероватно је, да су пронађени прво инструменти у које се удара да би се звук произвео, па онда они у које се дувало у истоме циљу, и, најзад, су пронађени инструменти са жицама. Дакле, прво је створен бубањ, па флаута, па лира.

Спор између Марсијаса и Аполона представља, како се обично мисли, борбу између лире и флауте; Марсијас заступа примитивну свиралу, а Аполон брани лиру. Лира побиједи и даде полета гласу: музичкоме звуку, који:

„Поста из људскога даха, — нађе, прије него и један други звук душу нашу."

О поријеклу музике разне се историје казују. Једна стара грчка прича казује, да су цврчци, прије појаве Муза, били људски створови. Кад се Музе појавише, људи, опијени радошћу, толико пјеваху, да заборавише јести и пјевајући помријеше од глади. Њихова тјела претворише се у цврчке, и добише моћ да пјевају дању и ноћу, не знајући за глад ни жеђ, проносећи Музâ славу, којом их пјесници на земљи ките.[1]

Други причају опет, да је Питагора, шетајући једнога дана, и размишљајући о постојању правила, којем се слух наш покорава, као и остала чула, — прође поред једне ковачнице и опази да су четири чекића, ударајући о наковањ, давали врло хармоничне звуке. Он измјери сва четири чекића и нађе, да им је тежина у сразмјери овој: првоме шест, другом осам, трећем девет, а четвртом дванајест. Кад је то пронашао, Питагора узе четири жице исте дебљине и дужине, за сваку од њих привеза по један терет горње тежине, и констатова да су жице одавале исте звуке као и чекићи, т. ј. кварту, квинту и октаву до најнижег тона.[2]

Макар како да је музика постала, лира је, по свој прилици, имала у прво вријеме само четири жице. Терпендре је додао, вели, још три, а пошље и осму.

Кинези означавају ноте ријечима или почетним словима. Најнижа се нота зове *Кунг* или цар, као основа свију осталих; друга се зове *чанг* или први министар; трећа се зове *поданик*; четврта *државни послови*; пета *небесно огледало*. И Грци су дали свакој ноти њезино име. За сада још није нигдје нађен какав примјер грчке или римске музике, па чак ни примјерак примитивне хришћанске музике. Тако зване грегоријанске ноте измишљене су тек на шест стотина година пошље смрти Грегоарове.

[1] Платон.

[2] Crowest.

У манастиру Сен-Гал-у постоји један примјерак Грегоарова *Антифонер-а*, кога је око 780 године компоновао један пјевач, кога је папа послао Карлу Великоме да реформише музику на сјеверу; у томе рукопису су ноте означене знацима од којих су, мало по мало, све данашње ноте произашле; у прво вријеме су оне биле исписане на једној линији, а пошље су додате остале.

Најстарији музички комад за више гласова јесте једна пјесма за четири лирина гласа: *Љето је наступило*, која је, како се држи, из 1240 год., а чува се и данас у Британскоме Музеју.

Енглези имају, што се тиче музике, доста заслуга. Владика Сен-Давидски, Жиро од Кенбрија 1186 год. вели: да Бретонци не пјевају у унисону као у осталим земљама, него у партијама. Тако, да кад се пјевачи скупе, као што је то обичај у ових људи, ви ћете чути толико разних начина пјевања колико има пјесника.

Један од млетачких посланике на двору Хенриха VIII, говорећи о музици по црквама енглеским, вели: „на службу божју одговараху краљеви пјевачи, чија је пјесма прије налик небеској него људској; они не пјевају као људи, већ као анђели.“

Др. Бирни тврди, да Енглези треба да се поносе Пирселовом музиком толико исто, колико и дјелима Шекспира као драматског писца, колико Милтоном као епским пјесником, колико Локеом као метафизичаром или колико и Њутоном као философом и математичаром. Пирсел је умро млад, а на надгробноме му споменику стоји онај чувени натпис: „Овдје почива Анри Пирсел; он остави овај свијет да замјени другим, светим и јединим гдје може његову музику други надмашити“.....

Херодот нам прича, да је, за све вријеме свога бављења у Мисиру, чуо само једну пјесму, и та једна бјеше жалостивна. Па и писцу ових редова ово се догодило. Сета је, изгледа, битни елеменат музике, па према томе Џесика није сама, која вели:

„Ја никад весела нисам слушајући веселе мелодије[1].“

У историји о музици можемо наћи врло занимљивих анегдота о околностима под којима су извјесна дјела компонована.

Росини прича да је увертиру за своју *Gazza Ladra* писао онога дана када је она представљана. Директор га је био затворио на тавану изнад Скале, под надзором неколико машиниста, који су бацали кроз прозор рукопис, табак по табак. За Тартинија вели се, да је своје најбоље дјело, *Ђаволи трилер*, написао у сну. Росини прича сам да је пјесму за хор *Са твога звјезданога прага*, овако написао. У писању умочи, случајно, перо у једно стаковце са медецином у мјесто у мастионицу: „То направи мрљу коју хтједох осушити пјеском, поспем ноте овим, и од мрље се створи један разрешавајући нотин знак, који ми сугерира одмах идеју да *h мол* преобратим у *h дур*, и тако она мрља учини те је мој комад имао великога успјеха“.

Има многих други врста музике које, и ако не заслужују баш то име, могу прибавити извјеснога задовољства. За ловца лавеж паса често је музика, коју не би ничим замијенио. Грактање врана, о коме се често говори као о нечему без сваке љепоте, често има пријатнога дејства успомена неких ради.

У природи постоји музика: као пјесма тица, шуштање лисја, жубо-

[1] „Млетачки трговац“ Шекспиров.

рење потокâ, тужно увијање вјетра и мора. Идеја да небесна тјела дају поред свјетлости и звук, врло је стара.

„Нема у васелени ниједне звијезде, које ти видиш, — Која, у својим еволуцијама, не пјева као анђео, — И која не удружује свој глас хору анђела, — Ту хармонију наћи ћеш и у бесмртних душа, — Али докле год је на нама ово грубо одијело од блата и гријеха, — Ми је нећемо чути“[2].

Изгледа често да музика не припада материјалној природи, него да је „— одјек, — са некога далекога, другога свијета, у коме човјек, мјесечева свјетлост и осјећај представљају једно“[3].

Па и у ријечи, као и у пјесми, има музике; не само да ми налазимо да је глас оних које волимо, као и онај који буди у нама пријатне успомене, врло звучан и пријатан, него има извијесних гласова, који су пуни мелодија.

Милепон вели:

„Анђео заћута, а његов звонки и чаробни глас, — Оста трепереħи магички у уху Адамову да он, мислећи, — да му анђео још говори, оста непомичан слушајући даље.“

Зар није доста чудновато што се гласу не обраћа иста она пажња која и пјесми, јер

„Ако лијепим и хармоничним гласом заступате, — Ма какву рђаву и прљаву ствар, — Она ће изгледати мање рђава.“

Шекспир вели на једноме мјесту ово:

„Сваки онај ко у себи музике нема, — Кога музика оставља хладног и равнодушног, — тај је способан учинити свако зло и издајство.“

[2] Шекспир.
[3] Swinburne.

И ако су ово многобројни факти, ипак, има сјајних изузетака. Др. Џонсон није волио музику; једнога дана рекоше му, да је врло тешко одсвирати један комад. Доктор одмах изјави жаљење што се мора баш свирати.

Пјесници су, као што се то већ могло очекивати, преузносили пјесму у хармоничним стиховима. Сваки је то истина друкчије чинио, али ју је, ипак, хвалио.

Милтон о њој говори као о некој страсној умјетности:

„Да одагнам тешке бриге, — Успављуј ме слатким пјесмама лидијским, — Које, исказане у бесмртним стиховима, — Освајају разнежену душу чим је додирну — Лијепи ритмични цврци свирке, — Чија се сладост и милина непрекидно разлијева; — Докле будаласто и са пуно невиности, — Умилни глас пројури кроз лабиринат звукова, — Скидајући ланце који окивају — Скривену душу хармоније“.

Свирку често сматрају као оруђе, којим се жена очарава. Тако Спенсер вели о Федри:

„И она, гласи умилнијега него у свију славуја, — Мијешајући своју пјесму са њиховим, — Упињала се превазићи (то је и могла) — Њихову нагонску музику својом вјештином“.

Други сматрају као саставни дио праве среће, тако Купер вели:

„Између душе и звукова има љубави, — Чим свирка потресе душу она очара и уво — Нежним или ратним, веселим или озбиљним аријама; — Она жица, која у унисону трепери са оним што чујемо — Унутра је, у нами је, те и срце одговара. — Како је умилан звук сеоских звона, — Час нам дође јачи и звонкији, — Час се опет утишава као да се удаљује, — А кад нам је

бура на прагу, вјетар нам носи јасне и чисте звуке њихове!"

Родерс нам опет овако музику представља:

„Душа музике у школьци спава, — Док се не пробуди и оживи на мађичку ријеч вјештака; — Ако осјетљива срца дирнеш гдје треба, — Она ће дати од себе читаво море дотле непознатих мелодија".

Шели опет сматра музику као извор васпитању:

„Ја послах тамо књиге и музикалије, и све, — Оно што служи ђенијима, — Да изазову будућност из колијевке, а прошлост — Из мрачнога гроба, и да створе од садашњости — Извор мисли и задовољстава, који сада спавају, али који не могу — Пропасти у својем одијелу вјечности."

Драјдену музика изазива религиозне осјећаје:

„Као што светих химни моћи, — Звијезде сташе кретати се — И запјеваше у славу божју — За све оне на небесима, — Тако исто кад потоњи час ужасни дође — И нестане овог худог свијета, — Засвираће горе божја труба. — Мртви ће оживјети, а живи ће умирати — Њен позив уништиће хармонију небесних простора".

Други то још љепше каже:

„Слушајте како се спушта! Она силази — Као звук удаљених звона, у вече, на језеру, — Кад тишина царује; ено сад се звук опет диже — Као када се хорови умилних гласова, — У својим посмртним пјесмама сваког часа, — дижу у море хармоније, изнад кровова старе саборне цркве. — Ох! тад се винем горе, душа ми лута, — Изнад небеса и сјајних звијезда. — Анђели ме воде срећној обали — гдје се тријумф-пјесме разлијежу. — Збогом! биједна земљо, збогом! душа ми је сада слободна".

Моћ музике највјештије је описао Драјден у своме „Александров празник", и ако ту не може бити ни ријечи о утицају музике у свима њеним облицима.

Сви су пјесници давали музици неописану моћ, па чак и моћ над стварима. Шекспир објашњава падање комета као пошљедицу приватне снаге музике.

„Узбуркано море утиша се кад зачује пјесму њену — На и звијезде потекну доље из својих сфера — Да чују лијепу пјесму сиренину".

Неколицина писаца исписаше под утицајем музике неколике ријечите стране. „Музика је, вели Платон, један морални закон. Она даје душу васељени, крила мисли, уобразиљи полета, тузи чари, веселости и живота свему. Она је основ хармонији и уздиже ономе што је добро, праведно и лијепо, управо музика је један облик доброга, праведнога и лијепог, и то један од најстрашнијих, најсилнијих и вјечитих облика". — „Музика је каже Лутер, један лијепи и славни божји дар". — „Музика је, пише негдје Алеви, умјетност, коју нам Творац посла, да у њој сви народи искажу хармоничне ритме своје молитве". — „Музика је, тврди Карлил, врста говора, која нас доведе до ивице бесконачности, те нам ту допусти да бацимо у њу један поглед."

На колико свега нота има, седам! вели Њуман, метнимо нека има четрнајест. То је ништа! Како може наука да извуче одатле онако сјајне резултате? Какви биједни помагачи композитору да створи нови свијет! Смијемо ли рећи да је плодност уобразиље само обична вјештина, једно лукавство умјетничко, као нове

игре, без стварности, без икаква смисла. Је ли могућно да оне неисцрпне промјене нота тако богате и просте, тако сложене и уређене, онако различне и импозантне, — — нису ништа друго до прости звуци, којих ће нестати за свагда. Је ли вјеровати да она тајнена узбуђења срца нашега, она дубока осјећања, онај полет ка нечем непознатоме, да они страховити утисци, којима порекла не знамо, — да све то производи нешто што није стварно, нешто што долази да одмах ишчезне, нешто што у себи носи и свој почетак и свој крај? — Не, то није и то не може бити. Не, то је морало доћи из неке више сфере, то је излив вјечите хармоније изражене земаљским звуцима; то је одјек постојбине, то су анђеоски гласови, пјесма Богородици, живи закони царства божјега и његове моћи; то је нешто што ми нисмо у стању мјерити и изразити; па, поред свега тога, један смртни човјек, који се, може бити, ничим не одликује од себе равних, у стању је да то изазове".

Ево шта вели један од највећих тумача данашње науке, Хелмхолц: Као год оно на мору, тако и овдје, плима и осјека звукова, који се ритмично и на разне начине понављају, привлаче на се своју пажњу и заносе нас; али док су у мору слијепе физичке силе у покрету, а пошљедњи утисак на нас утисак самоће, дотле у музици, умјетниково узбуђење и осјећај стављају у покрет таласеве хармоније. Час полако, час весело скакућући, овдје страшно и бурно, ондје тешко борећи се са страшћу природе, бујице звукова у потпуној бујности ствара у нашој души такве сласти, какве ми нисмо у стању појмити, а које је само пјесник у себи нашао; он нас уздиже до онога мирнога и вјечито лијепога мјеста, у које Бог пушта мали дио избраника својих".

Појесија и музика стварају јединство у пјесми. Пјесма је од давних давнина била пратилица рада. Лађарева пјесма ори се по води, пастирева по бреговима, станаричина у станци, а орачева по пољу. Сваки занат, свако занимање, сваки посао, свака појава у животу, имају своју нарочиту врсту музике. Од незапамћених времена музика прати младу олтару, пјесма води раденика раду, а старца мјесту гдје ће вјечити сан да борави.

Музику називају мајком симпатије, пратилицом вјере; музика, рекао је Карло VI Фаринелију, дејствује само онда потпуно, ако не дира само уво пријатно, него ако се тиче и срца.

Многи сматрају овај живот као врло прозаичан. То, мислим, није тачно; ако јесте онда је, ја држим, музика сада потребнија више него икад.

Што је музика више за човјечанство урадила, у толико се можемо више од ње надати у будућности.

Музика је радост за свакога. Да човјек буде у стању оцијенити науку и умјетност потребно је нарочито васпитање; извјештбано уво лакше и потпуније цијенићи љепоту једне музике; мало је људи који музику не могу да трпе.

За добру музику није потребно много трошити; данас музика није привилегија богатих, те се можемо надати да ће све више и више бивати утјеха сиротиња.

Биоград **Ј. М. Ј.**

Биљешка о John Lobbock-у.

Sir John Lubbock, члан многих народних друштава, и народни посланик, један је о оних богатих Енглеза, који су

своје велико имање употребљавали а свој живот посвећивали човјечанству. Његова срећа била им је сврха животу. Lubbock је много путовао, много видио, много читао, много памтио, а највише размишљао. Резултат свега тога било је увјерење, да људи могу бити срећни на овоме свијету. Тога ради написао је он низ чланака, који скупа представљају један филозофски буквар за обичне људе, који носи наслов *Срећа у животу*. За кратко вријеме, ово је његово дјело достигло двадесет издања. Осим овога Lubbock је написао неколико расправа, које се много цијене у научноме свијету. Од тих су му најважније: *Прије историски човјек*, *Порекло цивилизације*, *Чула и нога у животиња*, *нарочито у инсеката*, *и т. д.*

Берзелез – Алија

— **Миленко М. Вукићевић** —

(свршетак)

Са овим пролазе скоро три године и ми ништа не знамо шта је радио Али-бег. Краљ Матија ратовао је 1477 и 1478 са Аустријом, а Турци су војевали по Влашкој и Молдавији. Могуће је да је Али-бег тада четнички испадао преко Дунава, те пљењио и робио по Банату. Тек 1479 имамо биљежака о раду Али-бе[illegible]. Те године, готово у позну јесен, скупе Турци у Смедереву велику војску, преко 43.000 па под предводништвом Али-бега прећу Дунав и допру у Трансливанију до *Вашенбурга*, носећи собом гвожђе и огањ и остављајући за собом згариште и пустош. У ово вријеме Змај-деспот Вук бјеше са осталом српско-угарском војском под Јајцем у Босни. У Банату бјеху остале српске војводе кнез Павле и Дмитар Јакшић. Баторија Стеван одбијао је Турке од Ердеља, али Али-бега није могао одбити док му не дођоше у помоћ кнез Павле и Дмитар Јакшић. Занимљиво је како Бонфини описује тај сукоб. Стеван Баторија, одакле је год могао, доведе војску из Угарске, Влашке, Саксоније и Сикулије, (Sieulis), људе разнога рода. Међу тим јављено је, да се Али-бег с многобројном војском, која пљачка, пали и пустоши приближује граници. Баторија се креће на сусрет Турцима. Кнез Павле опомињаше друга да Турке наведе у Трансливанију, а он да се врати натраг, те да нападне Али-бега с леђа. Овом приликом војска под Али-бегом допрла је до Alba-Julia (Београд у Трансилванији-Карлсбург) свуда пљењећи и палећи. Кад су се сударили, битка је била страшна и крвава. Турци су се држали да не може боље бити, потисну Баторија, под киме бјеше већ погинуло два коња, старајући се да поврати ред у војсци, која је почела узмицати. — У том удари, на бесне од првих успјеха Турке, кнез Павле са својим јунацима. Баторија се већ бјеше стропоштао од рана. Павле као олуја удари на Турке, продре, остављајући за собом мртва телеса као снопље, загрми страшном гласином, колико га грло доноси: „Гдје си, гдје си брате Баторија, јави ми се ако си жив; ево сам ти у помоћ дошао!“ Баторија окупан крвљу својом и туђом, савладан од рана једва одговори: „Ево ме друже и брате Павле, ево ме још жива, брани краљевство, отаџбину и вјеру!“ Усхићен Павле повративши ред удари на Турке с таквом силином да им пресједе прва радост. Разбије их и нагна их у оближње горе, тако да и сам Али-бег, промјенивши одијело једва умакне пут Смедерева града. Тако прича Бонфини

(поменуто издање стр. 627-630) а по њему и наш Рајић (III. стр. 278-279).

Али-бег је 1481 год. опет са доста великом војском прелазио у Банат и водио борбу са Змај-деспотом Вуком и кнезом Павлем и Петром, „варадинским баном", али и овај пут без успеха.

Осим ових помена о Али-бегу, управнику Смедерева, има још неколико, и ако не непосредних, који се дотичу овог великог јунака Мухамедовца.

Године 1493 кнез Павле у зиму скупи један одред војске од 3000 заједно са Дмитром Јакшићем, пређу преко Дунава, опустоше околна села и упуте се Смедереву, побиједе Турке, који су им били, изашли на сусрет. У близини Смедерева било је два кастела Али-бегова[1] (јер је овај Али-бег био врло богат човјек. У њима је било доста Али-бегових жена. Војници ударе, оба заузму, али се некако спасу Али-бегови синови и жене и побјегну Смедереву. Јакшић Дмитар, гоњени их, погине готово пред вратима Смедерева[2]) Али-бег се сад охрабри, скупи војске до 8000 почне их гонити, али му Срби умакну. Лед се на Дунаву већ био почео топити, те се Али-бег не смеје удаљавати од Смедерева, но се врати натраг. Али-бег је *ове* 1493 год. чинио још неколико испада у Банат, допирући чак до Трансиваније.

Пошље овога више се нигдје не помиње Али-бег. Вальда је већ гдје погинуо, или умро. Ја нисам више ништа могао наћи о њему. Доста је то, да његово име испуњава историју Србије: (Змај-деспота Вука, кнеза-Павла и Дмитра Јакшића), Угарске и Румуније, од 1458-1493, а то је рећи пуних *Тридесет и пет* година. Његови чести ратови, његови упади у земље преко Саве и Дунава нису могли остати без утицаја на народ. Народна појесија опјевала га је као јунака, који не уступа Краљевићу Марку, давши му име *Ђерзелез-Алија*.

Чудновато је то, да предање народно у пјесми ништа не вели о смрти његовој осим оне у „Босанској Вили" за 1888 годину. Бар мени за сад ништа није познато. Али за то навешћу овдје нека предања, која говоре о смрти Ђерзелез-Алије.

Навешћу прво оно предање, које се овамо код нас прича и које је везано за град *Пожаревац*[1]. Новаковић је ово причање у поменутој расправи о пошљедњим Бранковићима овако навео: „Змај-деспот Вук заједно с једним Јакшићем удари једном са 600 људи на град Кулин, и свега га оплене. Жене турске и дјеца побјегну у Смедерево. Пошље тога он се врати преко Дунава, и оде у свој Сланбомен. Не прође много времена, а то се дигне чувени турски јунак Али-бег, те похара деспотове дворе у Сланкамену, кад деспота није било дома. Дознавши за то, Змај-деспот се спушти низ Дунаво на лађи и изађе на оно мјесто гдје је сад тулбе[2]. Ту позове Али-бега на двобој, и рани га. Али-бег побјегне у село Удовице и сакрије се, сељаци га нису смјели проказати, а деспот, гњеван погуби 60 до 70 сељака, те остану саме удовице у том селу, од чега му име постане *Удовице*. Али-бега ипак нађе и потјера га. Код Смедерева га сустигне, баш на оном мјесту гдје је сада Маркићева кавана, и на ново га рани. Али-бег побјегне преко Мораве и склони се у један рит, у који није могао нико да уђе. Змај-деспот Вук запали тај рит, и тако Али-бег изгори у риту, а мјесту од тога пожара остане име *Пожаревац*".

Лако је на први поглед видјети, да је народно предање у овој причи измјешано неколико разних историских факата, које

[1] Један од тих је *Кулин*.

[2] О смрти Јакшића Дмитра има и друго причање.

[1] Ово причање налази се у Троношком Летопису Гласник срп. уч. др. књ. V. стр. 110; у „Кнежевини Србији" *Милићевића* стр. 171 а навео га је и г. *Новаковић* у својој горе поменутој расправи.

[2] Тулбе је више Смедерева, крај Дунава.

смо раније навели. Али, да би се сама ствар још боље разумјела, да наведем овдје и оно што прича Троношки Летопис: Кад Турци освоје деспотовину, униште деспоство српско и поставе два Санџак-бега или паше у Смедереву. Први се звао Али, и њега су наши, незнајући турскога језика, звали *Бали-бегол*. Кад је једном српска војска под својим војводама Стефаном и Дмитром Јакшићем и под деспотом била с Матијашом краљем под Прагом, тај проклетник Али-бег улучи згодно вријеме и пређе са својом војском Дунав код Смедерева, поплијени сав Банат, људе, који су му се противили и старе жене мачем исијече. Што је било снажније и млађе дјеце до шездесет хиљада у ропство, и Темишвар, онда мален, сав попали и пороби, и у прве куће *Јакшића* и *Шевића*.

Кад чују за то Срби под Прагом, они оставе службу краљеву, сви се врате својим поробљеним кућама, и спремни пређу Дунав да потраже Бали-бега. Бали-бег скупи такође колико је могао, да им се одупре. Али су се српски војници, разјарени због учињеног робљења, силно тукли. Сам Дмитар Јакшић војвода тукао се мачем и рвао голим рукама са Бали-бегом, докле га није оборио на земљу те га ножем заклао. Од робља повратише, што су још затекли, а остало је већ било продано и у удаљеније стране одведено!

Из онога што смо раније рекли јасно је, да је овај сукоб између Али-бега и поменутих српских војвода био 1476 год; да бој није био с ове стране Дунава, но с оне код поменутог мјеста Пожежене јер то мислим да значи Požarin), да се Јакшић Дмитар није борио са Али-бегом нити га ту погубио, но са његовим братом *Скендер-бегол*. А краљ Матија борио се са Чесима 1474 год. Најпошље Али-бег није погинуо 1476. год. кад и његов брат, јер смо видјели раније да је Али-бег живио све до 1493. год.

Осим овога причања, које се као што се види, не тиче смрти Али-бегове но његовог брата *Скендер-бега*, има других предања, која говоре о смрти Али-бега. Једно предање вели да се Ђерзелез Алија гајиб учинио, кад се освједочило да је сестру Багајихак заклао. Други опет причају да је Ђерзелеза погубио Вук Зајчачин. Вели се, да је Вук затекао Алију на Ђерзелезовом пољу, кала је клањао, дошао до њега и одсјекао му главу, јер Алија нехјте се оставити клањања, ма да је видио, да ће погинути. Ова предања забиљежио је *Коста Херман* у збирци пјесама, прва књига стр. 586-587. У „Босанској Вили" за 1888. год бр. 4. налази се једна народна пјесма, у којој се пјева да је Ђерзелез-Алију ухватио хајдук Сава од Посавља. Има и других предања о Смрти Ђерзелез-Алије.

Овдје је главно да истакнем да се пјева и прича да је Ђерзелез-Алију погубио Вук Јајчанин. А Вук Јајчанин није нико други но *Змај-Љутица*, као што се по Босни особито око града Јајца прича. Овај Змај-Љутица или Вук Јајчанин није нико други но *Змај-деспот Вук Бранковић*, син деспотовић Гргура Ђурђевића. Према свему опет излази да је Ђерзелез-Алија савременик Вука Бранковића познатог под именом Змај-деспот Вук. А као што се види и предање и историја кажу да Ђерзелез-Алија нико други не може бити но *Али-бег*, управник Смедерева града, јер је с њиме највише имао ратова и сукоба као Змај-деспот Вук, тако и Јакшић Дмитар, који је и погинуо под Смедеревом.

Остаје нам још да кажемо коју ријеч о предању Ђерзелез-Алије или Али-бега. Па и овдје ћемо узети прво да видимо шта вели предање. У нашим народним пјесмама има мјеста, гдје је Ђерзелез-Алија називан „Потурицом". Међу тим предања наше браће Мухамедоваца ништа не веле о поријеклу, ни о оцу Ђерзелез-Алије, мањ ако не узмемо оно, што се пјева да му је отац хајдук-дели Радивој.

Кад предање ништа не вели за појетского Ђерзелез-Алију, да се обратимо историском Ђерлезез-Алији, Али-бегу, управнику Смедерева. Видјели смо да је Али-бег први санџак-бег Смедерева; видјели смо, да је живио до 1493, и видјели смо, да га Luccari di Giacomo di Pietro на стр. 102. свога дјела „Copioso Ristreto de gliannali di rausa“ назива *Hali-passa Angelovich*, што би значило да је Али-бег истолице са Али-пашом Анђеловићем. Према томе значило би да и Али-паша Анђеловић исто што и Ђерзелез-Алија. Али питања је: ко је Али-паша Анђеловић? Из наше историје зна се, да је *Михаило Анђеловић*, велики војвода деспота Лазара, сина Ђурђева, а доцније намјесник деспотского достојанства имао брата, који је у турској царевини био паша, који се звао *Мехмед*. За овога Мехмеда Лукари вели да је беглербег од Грчке а да се прије звао *Михаслоглн*. Међутим Petar De Thomasîs, млетачки посланик из Будима у свом писму од 24. априла 1458. год. писано дужду, вели на једном мјесту да је Михаило Анђеловић имао брата који је био паша у Румелији (el Voivoda del q. despoto, che é fratello del bassa de Romania[1]. Само не вели да ли се звао *Мехмед*, и да ли је то исто лице са Мехмедом Михаслогијом. Међу тим Никола Иштвани (Nicolo Isthvanffi) у свом дјелу: Hungarici Historia, post obitum glovrsissimi Mathiae Corvini anno MDCLXXXV. стр. 2 ступац II. вели да је Али-бег префектиз породице Михаел-бегове (... Alibegus Samandriae praefectus, ex Michaelbegorum familiae). Из свега излази да су од једне породице: *Али-бег*, *Махмуд-паша* и *Михаило Анђеловић*. То се још боље види из Халкондила (VIII 231) гдје вели, да је 1457 год. био беглер-бег Румелије *Махмуд паша*, а то је брат Михаила Анђеловића, јер се на њега односе оне ријечи из писма млетачког посланика из Будима дужду млетачком гдје се вели: el Voivoda del q. despoto che é fratello del bossa de Romania. Овај Махмуд паша је, како Халкондила вели, Грк по оцу а Србин по матери,[1] па је као дијете заробљен и одведен у Цариград. Што значи да је Михаило Анђеловић остао у вјери хришћанској, да су од неке знатне породице, а није немогуће, како вели К. Николајевић у својим „Српским Коментарима“ да су од неких арбанашких племића из Драваста и да су, како тврде западне аутори, били у сродству с породицом Бранковића.[2] Готово бих, према свему овоме био склон да мислим: е су Махмуд паша, Михаило Анђеловић, Али-бег и Скендер-бег браћа, па да су остала три (осим Михаила) заробљени, одведени у Једрене и тамо примили Ислам. Ако се ово све узме као основано, онда би *Али-бег управник Смедерева и Србије, у народним пјесмама Ђерзелез-Алија био Србин по матери, брат великог војводе српског Михаила Анђеловића, брат Махмуд-паше беглер-бега румелијскога.* Јунаштво сва три брата, што примише Ислам (Махмуда, Али-бега и Скендер-бега) прије би нас подсјећао по оцу на крв арбанашку но на крв грчку, а њино презиме Анђеловић, још више потсјећа нас да су то потомци какве арбанашке породице, која се већ била посрбила, можда још у вријеме Душаново, те је с тога и дошао Михаило на двор деспота Ђурђа Бранковића, поред тога и као сродник.

Ја ово пошљедње не могу потврдити, али никако се друкчије не да објаснити све оно, што наведосмо при крају овога рада.

Да завршим. Овим мислим да сам јасно доказао да *Ђерзелез-Алија* народних пјесама није нико друго до Али-бега,

[1] Гласник срп. уч. друшт. II. одјељак књ. XIV. стр. 219.

[1] Види и Zirveiser-a Geschichte des osman. Reichs. II. стр. III. Gotha. 1854.

[2] Гласник XI. стр. 305.

сандак-бега Смедерева и Србије, као и то да је примио заједно са браћом Ислам и да га народна пјесма за то зове „потурицом". Његова су дјела заиста знатна и чувена. Ниједан прије њега није тако дуго и тако упорно водио борбу против Хришћана као он. Особито су му чувени они четнички упади у земље угарске краљевине и борба са појединим српским витезовима, те га је за то народ наш тако лијепо опјевао и оставио спомена међу потомцима све три вјере Српског народа.

Мој ловачки пас

— Из Животних Успомена —

— И. С. Тургењева —

Ловци често хоће да се хвастају својим псима и да преузносе њихова својства: то је такођер једна врста посредног самохваљења. Но несумњиво је то да се и међу псима, као и међу људима, налазе умњаци и глупаци, даровити и ограничени, а налазе се чак и генији, чак и оригинали*, а разноврсност њихових способности, „физичких и умних", нарави, темперамента — неће уступати разноврсности, опаженој код људскога соја. — Могло би се скоро рећи да се од дугог, још од преисторијског времена, саживљења псета с човјеком, оно њиме заразило — у добром и рђавом смислу ријечи: његов рођени нормални састав нарушен је и измијењен, — као што му је нарушена и измијењена и сама спољашњост. Пас је постао болешљивији, нервознији, његов се вијек скратио; но он је постао интелигентнији, упечатљивији и смишљенији; његов се духовни хоризонат раширио. Завист, ревност — и способност за пријатељство; безобзирна храброст, оданост до самопрегоревања — и срамно лукаство и издајство; подозривост, злопамћење — и добродушност; лукаство и искреност — све се те особине јављају — понеки пут с поражавајућом снагом — у преобразованоме од човјека псу, који далеко прије но коњ заслужује назив „најблагороднијег човјековог освојења" — по познатом изразу Бифонову.

Но доста филозофовања: обратимо се фактима.

Ја сам, као и сваки страстан ловац, промијенио много паса, рђавих, добрих и одличних — нашао сам чак једног несумњиво лудог, који је и довршио свој живот, скочив кроз прозорчић на сушмионици, са четвртог спрата папирне фабрике; — но ван сваке сумње најбољи пас, којим сам у свом вијеку располагао — бјеше дугодлакаст, црн са жутим пјегама пас, именом Пегаз, кога бијах купио у околини Карлсруа од ловца-стражара (Jagdhüter) — за сто двадесет фоината, око осамдесет рубаља у сребру. Доцније су ми неколико пута нудили за њ хиљаду франака. Пегаз — (он је жив и данас, премда је у почетку ове године изгубио моћ њушења, оглувио, оњоравио и сасвим се опустио) — Пегаз је крупан пас с кудравом длаком, са чудно лијепом, огромном главом, великим сивим очима и необично умном и гордом физијономијом. Соја није сасвим чиста: он је смјеса енглеског сетера и њемачког чобанског пса: реп му је дебео, предње шапе сувише месната, задње малко мршаве. — Снагом је располагао ванредном и био је страшна задорица: сигуран сам да на његовој савјести лежи неколико псећих душа — о мачкама да и не говорим. — Почећу његовим недостацима у лову: њих је било

* У прољеће, 1871 године, видио сам у Лондону, у једном циркусу — пса, који је играо улогу „Кловна", најаца; исти је имао несумњив комички таленат.

мало, и брзо се могу побројити. Он се бојао врућине — и кад није било воде у близини, он је дахтао и скапавао од жеђи; уз то је био малко тежак и спор у тражењу; но како је његово њушење било баснословно — признајем: ничега сличнога нигда нисам налазио, нити виђао — то је он, ипак, налазио дивљач и брже и чешће но сваки други пас. Његово застајање у лову бјеше дивно чудо — и никада — никада! он *није лагао*. — „*Кад Пегаз стоји — ту је дивљач*“ — било је опште примљено правило у нашем ловачком друштву. — Ни за зечевима, ни за другом којом било дивљачи Пегаз није трчао ни корака; но, не добивши правилног, строгог енглеског васпитања, он би, одмах за пуцњем, не чекајући заповиједи, појурио да донесе убијену дивљач — недостатак важан! Он би по лету птичјем одмах познао да је птица рањена, — и кад би, погледав за њом, пошао к њој, подигавши некаквим особитим начином главу, — онда је то служило као поуздан знак да ће је и наћи, и донијети. Док је био у пуној снази — никаква устријељена дивљач није му могла умаћи: он је био чуђења достојан „ретривер“ (retriever — нахођач), каквог само представити можемо. Тешко је побројити колико је изнашао фазана, који би се завукли у густе трњаке, којима су напуњене скоро све њемачке шуме, — глуварâ, отрчалих скоро за по врсте од мјеста, гдје су палаче, — зечева, дивљих коза, лисица. Дешавало се да су га доводили на траг — два, три, четири сахата пошље нанесене ране: требало је само рећи му: such, verloren! (тражи, изгубљено!) — и он би се, без оклијевања, отправљао кратким галопом с почетка на једну страну, затим на другу — наишавши на траг, пуштао би се нагло, колико би га ноге носиле, у трк .... Прође минут, други .... и већ зец или дивља коза пиште под његовим зубима — или, гле, већ лети натраг с плијеном у устима. Једном, у хајци на зечеве, Пегаз избаци таки „куништик“, да бих се ја данас једва усудио и причати, кад се не бих могао позвати на читаву десетину свједока. — Свршили смо били шумску хајку; ловци се скупили на пољани, близу шумског окрајка. — „Баш овдје сам ранио зеца“ — рече ми један од другова — и обрати ми се са обичном молбом: да упутимо Пегаза на траг. — Морам примјетити да се на те хајке, осим мојега пса, прозваног: „illustre Pègase“ (славни Пегаз) — није пуштао ниједан пас. Пси у таким приликама само сметају: сами се узбуђују и узнемирују своје госе — и још сувише, својим покретима буне и одгоне дивљач. — ловци-хајкачи *своје* псе држе на узицама. — Мој Пегаз, чим би се почела хајка и стали се разлијегати крици — претварао би се у кипа, гледао би пажљиво у шумску чету, једва примјетно дижући и опуштајући уши — и дисати би чак престајао; дивљач му је могла испред самог носа протрчати — он само што би задрхтао боковима или што би се облизнуо — и ништа више. Једном зец претрча буквално преко његових шапа .... Пегаз се задовољи тиме што се учини као да хоће да га уједе .... Враћам се к причању. — Ја му командовах: Such, verloren! он отрча — и за неколико тренутака, ми зачусмо крик ухваћена зеца — и гле, већ се јавља шумон лијепа фигуру мога пса — скаче право к мени. — (Он ником другом није давао свога плијена.) — Но најдаред, на двадесет корака од мене, он се заустављa, меће зеца на земљу — па хајд натраг! Ми се сви изненађени погледасмо.... Шта то значи? питају ме: — што ли вам Пегаз не донесе зеца? Он то нигда није радио! — Ја не знађах шта да кажем, јер и сам ништа не поимах — кад се наједном у шуми опет разлегну већи крик — и Пегаз и опет промиче кроз честу с другим зецом у устима! — Сложно, громко пљескање руку поздрави га. — Само ловци могу оцијенити какво фино осјећање, какву

памет и какав разлог мора имати псето, које је, тек с убијеним, још врућим, зецом у устима — кадро, у највећем трку, већ пред самим господарем, осјетити другог рањеног зеца — и сватити да то вољ баш *други* — а не онај зец, кога он држи у зубима!

Други пут наведоше га на траг рањене дивље козе. Лов се ловио на обали Рајне. Он дотрча до обале, јурну на десно, затим на лијево — и, по свој прилици, закључивши да дивља коза, премда није оставила више трага, пропасти ипак није могла — буђну у воду, преплива рукавац Рајнин — (Рајна се, као што је познато, према великом херцештву баденском, дијели на мноштво рукаваца) и изишавши на противлежећи, лозом обрастао островчић, ухвати на њему козу.

Сјећам се још једног зимњег лова у висинама Шварцвалда — На све стране лежаше дебео снијег, дрвета бијеху обрасла огромним иње̂м, густа магла испуњаваше ваздух и чисто као да је крала обличја предмета. Сусјед мој испали — и кад му ја, по свршетку хајке, приђох, рече ми да је пуцао на лисицу — и по свој прилици је рањио, јер је узманула репом. Ми пустимо по трагу Пегаза — и он се онај час изгуби у бијелој магли, која нас окружаваше. Прође пет минута, десет.... четврт часа.... Пегаз се не враћаше. — Очевидно, мој сусјед бјеше погодио лисицу: ако дивљач није била погођена, те би Пегаза слали узалуд, он би се враћао одмах. — Најзад, у даљини се разлегну глух лавеж: он долети до нас као с другог свијета. Одмах поћосмо правцем тога гласа: знали смо да кад Пегаз није био у стању донијети плијен — он лаје над њим. Руковођени овда онда испрекиданим узгласима његовога баса који се разликује, ми ићасмо; — а ићасмо сасвим као у сну — не видећи скоро ни на што стајемо. Дизасмо се уз брдо, спуштасмо се у јаруге, до кољена у снијегу, у влажној и хладној магли; стаклене иглице просипаху се на нас са потресених грана.... То бјеше неко баснословно путовање. — Сваки од нас изгледаше другоме као привиђење — и све унаоколо имађаше тајанствен изглед. Најзад, нешто као да се запрти пред нама, на дну тијесног удубљења: то бјеше Пегаз. Сједећи на стражњим ногама, он бјеше објесио њушку — и чисто се намрштио — а пред самим његовим носом, у тијесној јами, међу двјема плочама гранита, лежаше мртва лисица. Она бјеше тамо отпузила, прије но што је скапала — а Пегаз не бјеше кадар да је дохвати. Зато нам се и јавио лајањем.

Он имађаше над десним оком незарастао ожиљак дубоке ране; ту је рану добио од лисице, коју је нашао још живу, шест сахати како је рањена — и с којом је био ступио у самртан бој.

Сјећам се још овога случаја. — Био сам позват у лов у Офенбург, варош недалеко од Бадена. — Тај лов је приређивало читаво друштво спортсмена из Париза; дивљачи, а навластито фазана, бјеше ту у изобиљу. — Ја, дакако, узех собом и Пегаза. Било нас је око петнаест лица. Многи су имали одличне, већим дијелом енглеске, чистокрвне псе. Прелазећи с једне хајке на другу, ми се размјестисмо у линију на друму што бјеше поред шуме; с лијеве стране почињало се огромно, празно поље; на средини тог поља — на једно пет стотина корака од нас — уздизала се омања гомила кућица кромпира. Наједаред мој Пегаз подиже главу, поведе носом по вјетру и пође одмјерним кораком право ка удаљеној гомилици осушених једно до друго сабијених стабљика. Ја се зауставих и позвах господу ловце да пођу за мојијем псом — јер „ту мора нечега бити". Међутим прискочише и други пси, сташе се вртјети и мувати око Пегаза, њушити земљу обазирати се — но ништа не нањушише; а Пегаз, не бунећи се ни најмање, ићаше и даље, све једним и истим правцем. — „Морао је какав зец негдје запасти", примјети ми

један Парижанин. Но ја сам, по изгледу, по свем понашању Пегазову, видио да то није зец, и поново позвах господу ловце да пођемо за њим. — „Наши пси ништа не осјећају", одговараху ми они у један глас: — „по свој прилици, ваш се вара". — (У Офенбургу дотле још не знађаху Пегазе.) Ја оћутах, одапех оросе, пођох за Пегазом, који се тек овда онда, преко рамена, на мене осврташе — и дођох најзад до кромпиришта. Ловци — премда не пођоше за мном, ипак сви стадоше, и из далека гледаху на мене. — „Е, мој Пегазе!" помислих ја — „зло ћемо се данас осрамотити, ако ништа не буде" .... Но, у том истом тренутку, читава се десетина мужјака фазана, са заглушујућом лупом, узви у ваздух — и ја, на велику моју радост, оборих два комада, што ми се није свагда дешавало, — јер ја гађам доста слабо. — „Ето вам, рекох, господо Парижани, — и вама и вашим чистокрвним псима!" — С убијеним фазанима у рукама враћао сам се к друговима .... Комплименти се просуше и на Пегаза, и на мене. Ја, по свој прилици, показах задовољство на лицу; а он — ни лук јео, ни лук мирисао! Није се чак ни снебивао.

Без претјеривања могу рећи да је Пегаз, увијек без изузетка, осјећао глуваре на сто, па и на двјеста корака. И крај свега што је био полијен у изналажењу, како је смишљено приступао к своме послу! Ни узми, ни остави, искусан стратег! Нигдје није опуштао главе, ни њушкао по трагу, срамно фрскајући носом; он је радио увијек вишим чулом, у великом, стилу, великим начином, као што се изражавају Французи. — Ја, који пут, не морам ни с мјеста да се макнем: само станем па гледам за њим. Веома ме је занимало ловити с киме, ко још није знао Пегаза; није пролазио ни по сахата, а већ се могли чути узвици: „Та ово је — професор, а не пас!"

Разумијевао ме је још док му све и не изговорим — доста је било да га само погледам. Страхота много памети имађаше то псето. У том што је једном, заоставши за мном, отишао из Карлсруа, гдје сам проводио зиму — и пошље четири сата се нашао у Баден-Бадену, у старом стану — нема још ничега необичнога; но сљедећи случај показаће какву је главу имао. У околини Баден-Бадена појави се некакво бијесно псето и некога уједе; онај час изађе од полиције наредба да се свима псима без разлике натакну котарице на уста. — У Германији се сличне наредбе испуњавају најтачније — и Пегаз се нађе у котарици. То му бјеше до крајности непријатно; он се непрестано заљаше — т. ј. сјећаше према мени — и час лајаше, час ми пружаше шапу .... но није се могло ништа, ваљало се покорити. — Кад, у један мах улази ми моја домаћица у собу и прича ми да је Пегаз синоћ, користив се тренутком слободе, закопао своју котарицу! — Ја не хтједох вјеровати; но пошље неколико тренутака, домаћица моја наново утрчава у собу и шапатом ме зове да брже дођем за њом. Излазим у трем, и шта видим? Пегаз се, с котарицом у устима, шуња по дворишту, и, завукавши се у шуму, почиње у нуглу копати земљу — и пажљиво закопава у њу своју котарицу! Није могло бити сумње, да је он замишљао да ће се на тај начин за свагда отрести мрске му незгоде.

Као скоро сви пси, он није трпио просјаке и рђаво одјевене људе — (дјецу и жене нигда није дирао) — а, што је најглавније, никоме није дозвољавао да што однесе; чим би видио да ко што носи на плећима, или на рукама, одмах би сумњао — и тада тешко панталонама осумњиченога — и, на крају крајева, — тешко моме новчанику! — Доста сам се за њ наплаћао глоба! Једном чујем страшну галаму у моме врту. Излазим — и видим за вратницима човјека рђаво одјевена — с поцепаним гаћама — а пред вратницима Пегаза у пози побједиоца. Човјек се горко

жалио на Пегаза и викао .... но зидари, који су радили на противној страни улице, саопштише ми са громким смијехом да је тај исти човјек узабрао у башти једну јабуку — и тек тада је слједовао напад Пегазов.

Нарави је био — не вриједи тајити — сурове и опоре; но мени је био одан ванредно, до њежности.

Мати Пегазова била је у своје вријеме знаменитост — и исто тако сурове нарави; ни самом се господару није умиљавала. — Браћа му и сестре такођер се одликоваху разним талентима; но из многобројне његове својте нико се ни приближно није могао с њиме упоредити.

Прошле (1870) године био је још извртан — премда се већ брао умарао; но љетос та све издаде. — Мени се чини да је добио размекшање мозга. Чак га и памет оставила — а не може се рећи да је одвећ стар. — Има му свега девет година. — Жалост бјеше видјети тог у истину великог пса, како се бјеше претворио у идијота; у лову би чак узео бесмислено тражити — т. ј. трчао би напријед по правој линији, објесив реп и опустив главу — час би се наједном устављао и гледао у мене напрегнуто и тупо — као да би ме хтјео питати, шта да ради — и шта ли би то са њим! — Sic transit gloria mundi! — Он још живи код мене у пензији — но то већ није пређашњи Пегаз — то је жалосна развалина! — Опростио сам се са њиме не без туге. — „Због ом!“ мислио сам — „мој несрављени псу! Никда те заборавити нећу, нити ћу већ стећи такога пријатеља!

А тешко да ћу више и ловити.

С руског
Ј. Максимовић.

О БУГАРСКОМ ПОЗОРИШТУ

(од **Р. Ротхајта**)

Вождa ће Бугарска бити једина држава у којој се драмска књижевност и умјетност тако мало цијене, да нема ни једног сталног позоришта. Тек од прије неколико мјесеци помишља се да се у Софији, коју Бугари удешавају тако да покажу све што су стекли, јер много нијесу наслиједили, — сазида стално позориште, разумије се државном помоћу. Та идеја дошла им је из Петрограда. Прије више мјесеци руски цар, сјетивши се оскудице сваке умјетности у Софији, наредио је, да се из царских дворских позоришта у Петрограду и Москви изабере извјесни број костима и декорација и као поклон пошље бугарском народу. Тек кад су та одијела и декорације стигле у Софију, општински одбор, коме су ти пакети и били упућени, донесе одлуку: да се назида нарочита зграда за позориште. То је било баш у вријеме, кад је са једном страном финанциском групом био склопљен уговор о варошкој лутрији. Тај уговор зајамчава општини годишњи приход од 600.000 дин., а од те суме оставља се на страну сваке године по 100.000 дин., док се не напуни читав милијун. Према тој суми, коју мисле утрошити, позоришна зграда треба да буде и лијепа и угледна. Још се мисли, да се зграда почне зидати од сад па за пет година.

Та одлука софиских општинара биће двојако важна за бугарску драму, јер њој до сад није недостајао само оквир, него и садржина.

У свој Бугарској има само једно једино глумачко друштво; то је оно, које сваке године по седам мјесеци даје представе у Софији, у згради „Словенске Бе-

сједе", зборном мјесту свих Словена, који живе у Софији. Тај локал није ништа мање него мизеран за давање позоришних престава, и даске, које у тој згради свијет значе, врло су кратко удешене.

То позоришно друштво има свега осамнаес чланова (шест дама и дванаест џентлмена), па ипак је простор врло мали. Оснивач друштва, то је његов садашњи управитељ Канели, син једнога од оних пољских бораца за слободу, који су послије угушеног устанка од 1863 г. пребјегли у Турску, и који се примио војне службе у добровољачком корпусу Чајковског. Отац Канелијев постао је у Турској официјр Садик, дотурао до паше, и у пошљедње вријеме био командант жандармерије у Источној Румелији. Млади Канели мислио је бити чиновник, и био је неко вријеме у бугарском министарству спољних послова. Али му та каријера није годила, и он је напусти отишавши у Петроград, као питомац кнеза Фердинанда, да слуша тамошњи драматски курс. Кад се прије више више година вратио у Бугарску, основао је ово своје данашње друштво, и с њим ради и успијева — како кад. У свом друштву он је једини, који за глумачку умјетност има и теоретске и практичне спреме. Његови остали другови једва да могу задовољити и најскромније захтјеве.

Разумије се да су и материјалне околности не може бити неповољније. Истина, држава даје друштву годишњу помоћ од 40.000 дин., али из те суме треба куповати не само сву позоришну спрему, већ плаћати и плате и све остале трошкове. Отуда на сваког члана просјечно долази врло мала сума. Пошто је сама влада утврдила плате, глумци су и нека врста чиновника. Мјесечне плате су између 100 и 250 динара. Прва хероина преставља све могуће трагичне улоге за 140 динара мјесечно. Само један једини члан друштва, сам директор, смије се похвалити, да прима 280 динара мјесечно. Због те правичности којој је задатак да све изравна, отпадају све приватне набавке за позориште. Све ово што се на позорници носи, и најмање парче одијела, све до укоснице и шлајера за даме, припада држави. У том погледу, али само у томе, околности су идеалне.

Из прихода од улазница покривају се издаци за кирију, огријев, освјетљење и штампање објава. Само у случају да преко свих трошкова по што год претекне, дијели се на чланове друштва. Али то бива тако ријетко, да се та подјела појављује само у жељи ових глумаца.

Но и како би могло бити друкчије кад се становништво тако мало интересује за позориште? У позоришну дворану „Словенске Бесједе" може да стане свега пет стотина гледалаца, али је посјета таква, да се не зна за случај кад је дворана била пуна. Од сједишта, од којих су најјефтинија пола динара а најскупља четири динара, просјечан је приход 100 динара. Старосједиоци опомињу се, да је се тај приход свега једном попео до суме од 360 динара. То је, у осталом, било чудо, о којем се и данас у Софији прича.

Али и поред свих у оваквој мјери скучених околности, ово позоришно друштво има задатак да оно неколико лица, гоњена жељом за што вишим сазнањем и одушевљењем према умјетности, посвјете у тајне трагичне Музе. Позориште је упућено на преводе страних драмских производа, јер је овима бугарска књижевност тотално оскудна. Млади људи, који су се школовали у иностранству, у оскудици другог посла, преводе разне комаде. Од њемачких писаца највећма је преведен Шилер, јер је тај писац у великој части у Софији. Сиротог Гетеа нијесу Бугари ни до данас отворили. Од новијих њемачких писаца цијењени су Рихард Фос и Судерман, чије су драме: „Ева", „Част„ и „Отаџбина" престављају у овом позоришту. — Да ли позориште плаћа и тантијеме, нијесмо могли дознати.

Остали репертоар узет је од Руса

(Островски и Гоголь) и Француза, од којих су комади Диме Сина и ВиктораИга „прерађени за бугарску позорницу". Али пред свима је Шекспир. Пошто се никаква позорница не може ни замислити без Шекспира, у софиском позоришту играју се „Хамлет", „Отело", „Млетачки трговац" „Кормолан", „Краљ Лир" и „Леди Макбет". И то све у једном позоришту које има осамнаест глумаца и које првој трагеткињи плаћа 140 динара мјесечно.

Међу тим, људи се помажу како могу. Мртви и живи пјесници неће узети за зло, што управитељ овога позоришта, не по својој вољи но из нужде, не штеди ни мало њихове производе прије но што ће се они изнијети на позорницу. Прије свега овај управитељ, који мора да заузда своје артистичко одушевљење, мора да је у начелу против сваке сцене, која на позорницу изводи масу свијета, као што, сиромах, нема никаквог начина да се помири са захтјевима, које пјесник ставља техничком персоналу. Јер у софиском позоришту, у одјељењу за реквизите, има само једна једина машина, и то она, са којом се покушава подражавати звиждање и хука вјетра. Та справа набављена је из поштовања према Шекспиру. Остали елементарни догађаји и не опажају се на овој позорници — јер за њих нема ни једне справе.

У цијелом репертоару има само два бугарска комада. Те комаде написали су два бугарска пјесника. Један је Иван Вазов, бивши бугарски министар просвјете; други је пјесник бивши учитељ Василије Друмев, потоњи бугарски митрополит и софиски владика Климент, који је прије кратког времена умро. Нема сумње да би софиско позориште узело у репертоар и још коју бугарску драму, да их само има. Оно неколико што их има тако су рђаве, да се не могу изнијети на позорницу чак ни из патриотизма, и ако је у име овога у Софији и Бугарској много што шта допуштено. На ни дјело Ивана Вазова нити је драма, нити је од вриједности. Оно се зове „Емигранти" и састоји се из низа патриотских слика врло сумњивог квалитета. „Емигранти" се догађају у Румунији. Први чин: бугарски емигранти договарају се да дигну устанак у Бугарској (1876/77 год.) други чин; изводи се организација завјере; трећи чин: завјереници траже новаца од богатих Бугара, који живе у Румунији; четврти чин: пљачкање касе једног богатог Румуна; пети чин; одлазак завјереника из Румуније у Србију. Поред шупљих декламација о дужностима завјереника, који су се ријешили на тако велики и важан посао и патриотских фраза и заклетва, Вазов је покушао да у тим сценама без везе и поезије уплете и једну љубавну историју; у једној епизоди казује се љубав поглавице завјереникâ, Владикова, према кћери неког Добровића.

Климентова драма има на ту врсту литерарну већег права од Вазовљевих „Емиграната". И она је направљена неспретно, али она износи за се један догађај који је свршен, описује душевне заплете, има драмских момената и карактеризира поједина лица. Та драма зове се „Цар Асен", и њен је предмет из историје негдашње Бугарске. Асен има једног оданог савјетодавца, Иванка, коме је Асенова кћи срце поклонила. Али Иванко воли кћер једног грчког војсковође, кога је Асен у неком боју заробио. Грка и његову младу кћер држи Асен у свом двору. Иванко обмањује Асенову кћер претварајући се да је воли и користи се повјерењем заљубљене дјевојке те јој измами кључ од Асенове одаје за спаваће. По томе напада цара у сну, убије га, заузме пријесто и на њега подигне, као своју жену, и ону Гркињу. Али Асенов брат дође с војском, освети убијенога па сам заузме пријесто. Ти догађаји, ма каква се оцјена о њима изрекла, ипак су добра грађа за историску драму.

Међу тим Вазов стоји на много већој висини као лирски пјесник.

Предпрошле године Бугарска је изгубила једног вриједног преводиоца и врло популарног писца. То је Алеко Константинов, који је близу Татар Пазарџика, идући у друштву са својим пријатељем и народним послаником Такевом мучки убијен. Убице су у засједи чекале Такева, и од њихова олова, намијењеног Такеву пао је Алеко. Између осталих ствари Константинов је превео и Молијеревог „Тартифа", који се на софиској позорници даје са успјехом, који, према осталим околностима, може да изненади. Печко Славејков, довољно порист у Бугарској као лиричар и озбиљни пјесник-филозоф Михаиловски, који стално живе у Софији, нису се до сад опробали на драмском пољу.

Пада у очи да Бугари немају ни један свој оригиналан музички комад. У томе погледу они су изузетак међу Словенима — који им то сроство, у осталом, често и одричу. Тешко се може наћи такомало интересовања према музици и пјесми као у Бугарској. Због тога у софијском позоришту још није виђена ни опера, ни оперета, и вјероватно је, да њих неће бити ни онда, кад позориште буде материјално много боље стојало.

По два мјесеца у години, у јулу и јуну, софијска позоришна дружина путује по унутрашњости Бугарске. Прошле године путовала је и по Турској, и давала је преставе у Цариграду, Солуну, Велесу и Скопљу. Разумије се да у тим мјестима није давала она два патриотска комада од Вадова и Климентов. Само то путовање чињено је у циљу пропаганде. Турци, против којих Бугари толико вичу, нису правили никакве сметње томе путовању.

J.

Оцјене и прикази

Продот

Приче из историје старога вијека, с грчког М. Ј. М. (ајзнер) Издање и штампа Ст. Х. Поповића. Крагујевац 1898.

Има врлина које саме по себи нису никакве врлине, али које су стекле то име само с тога што не личе на оне много ћифетанске радње које сваки дан гледамо и слушамо. Зато је симпатична ова књига, као и њен преводилац, зато што се, поред све своје важности, јавила нечујно у једној немој паланци, без рекламаторских позива на претплату и вашарских огласа, без трговачких понуда Просвјетном Савјету и без камарадских „реферата" књижевним листовима. А још један разлог, најзад: код нас се преводе они класици на којима се може ћарити, које гимназисти морају куповати за своју потребу. Корнелије Непот, Цезарове *Коментаре о галском рату*.

Г. М. је и раније, са исто толико љубави према старима и похвале и тако даданас ријетке скромности, превео раније ону велику, дивну и успјешну књижицу Епиктетову: *Сјети се* и њежне и љупке *Идиле* Теокритове. Био бих у стању да се окладим да на сто људи који прате нашу књижевност нема ни десет који знају да су ова дјела преведена и на српски! Реалистички правац нашега доба потискао је класицизам, стари богови су пали и никада се више неће дићи. Али ми гријешимо у томе; због комшије Николе омрзли смо и Светога Николу; због тога што су нас онако варварски мучили и мозак нам спарушили са латинским конзекуцијама и грчким аористима, због потпуне неплодности и несувремености класичнога образовања, ми смо омрзли старе ауторе, код којих има толико љепоте, истине и великих осјећаја. Треба читали само Херодота,

па да се види како се лијепо трезвено, објективно, са нешто топлине и љубави према послу писала историја на пет вијекова прије Христа. Под пером великога Халикарнаолина васкрсавају стара, удаљена, магловита доба, људи стари неколико хиљада година са свима њиним страстима и врлинама. Човјека освјежава ова књига којом се преноси у други свијет који је нашем свијету био тако разилан и тако силан!

Ми нисмо у могућности да контролишемо вјерност превода, ма да сама репутација Г. М. даје јемства за њ, али толико можемо рећи да је пријевод лијеп и читак. Једна би напомена била због оне необилне транскрипције особних имена. Код нас постоји иста транскрипција која и код Нијемаца и Француза, и какав је разлог новачењу? Можда би се нашао какав филолошки разлог због кога би се казало Иродот а не Херодот, али је у тим стварима мјеродаван само *узус*, свакодневна употреба, и примљен обичај.

Биоград **Ј. С.**

Добриловски учитељ

слика из учитељског живота, написао Мих. Сретеновић. Биоград, парна радикална штампарија кн. спом. бр. 35. 1899 г. Цијена 20 пара дин.

Пошље једногласне оцјене Сретеновићеве приче „Милићев Гроб," гдје јој се одриче икаква умјетничка вриједност, он поново голица и чйка. „Добриловски учитељ" могао је можда још и послужити каквој забави да се прочита онако, да буде једна тачка више у програму, али да се морала штампати у листу, па још поново прештампавати у засебну књижицу, која обухвата тамам један штампан табак, то није никако ни морало ни требало бити. Хартија је до душе врло јефтина, али не пишу се приче ради хартије, него је хартија ради прича ту. Ову је причу одијелио писац са три звјездице на четири дијела, који скоро у цјелини фабуле не стоји ни у каквој вези. У првом одсјеку говори се како је постала добриловска школа. Општина која се састоји из два села Сунчаника и Руменике препирући се хоће ли се у једном ил другом селу подићи ова просвјетна кошница, решава да буде на трећем мјесту, на висоравну између оба села у Добрилову. Ово би вјешто перо могло опширније разрадити уносећу хумористичан елеменат: како се оваки спорови обично решавају уз велику кампању ситничарских позива и завршује обично неочекиваним резултатом т. ј. да се решава онако како ни једна струја не би била задовољена али из обичне слабости пакости ипак умирена. У другом дијелу говори се како је досадно живјети тако учитељу одвојеном од свијета. Како би учитељ у таким приликама испомагао се виолином, ал која корист кад нема кога да уздише уз његову свирку. У селу Руменици има трговац Теша који има остарију дјевојку, што „има страст да се залуђује". Одмах се расплету мреже да се упеца учитељ у љубавне вигове, ал која вајда он као Енглез. Балава сва врачања, његово срце вољело је другу. Долази трећи дио, велики свечаник у добриловској цркви. Попина Продана дошла у цркву, и „соколово око" учино спази је, (то је та друга), и уча отпоче да поји и слави Бога као никад дотле. Кад се свршила служба, поп га пољуби у чело, а он му пошље исповједи: да *љуби* његову мјезимицу. Поп као поп. Шта он зна, да је љубити то што и волети. Разљути се на учу, увријеђен овом исповјешћу, полети кући. „Вјетрић је пиркао и играо се са сиједим власима косе и браде његове, а он је непрестанце рукама млатио, као да неком нешто доказује." Одмах узе Продану преда се: Ти си се љубила са учитељем? — Нисам. — Јеси. — Долази четврти дио. Саочавање Продане са учом.

„— Попо, ви ме нисте разумјели. Нисте ме хтјели саслушати, да вам објасним. Нисам ја казао да сам љубио госпођицу Продану, него да је љубим.

— Један ђаво, упаде му попа у ријеч.

„— Не попо, то значи да је волим... Не хтједосте ме чути, а ја сам је хтјео у вас запросити, јер знам да и она мене воли!... Сиромах сам истина, али, Бог је једини газда!...“

Поп дође к себи. Лице му се разведри. Дјеца цјеливаше руку попу а „среће и радости њиховој не бјеше краја!...

Тако је свршена ова доста комична ствар патетичном интерпункцијом усклика наивне ове приче.

Ј. П.

Векфилдски свјештеник,

написао Оливер Голдсмит, с енглеског превео Др. Љубомир Недић (Издање Српске Књижевне Задруге 49.) Биоград, 1898.

И по други пут енглески роман улази код нас у моду. Прије двадесет и пет година, *Видовдан* је доносио и претштампавао плитке, глупе енглеске романе из High-life-a. Њих је преводио и Г. Стојан Новаковић, чијем се добром укусу сада пјевају химне. И пошље дуже владе руског романа, опет је дошао енглески, паметни красни реалистички роман. Људи на чији се добар укус и књижевно образовање с правом полаже, Г. Андра Николић и Г. Љубомир Недић, дали су се на превођење Елиота и Голдсмита. У кратком размаку од неколико година угледаше свијета *Воденица на Флоси* и *Векфилдски свјештеник*, у овај мах још излази у *Делу* славни роман Такарајев: *Тржиште људских таштина* (управо: *Тржиште таштине*). Ко је у стању да осјети и оцијени праву књижевну љепоту, мора с радошћу поздравити овај појав.

Векфилдскога свјештеника с[illegible]атрају за класично дјело енглеске књижевности. То је модеран роман у својој првој фази, са добрим ознакама новога правца и са лошим траговима стар. Обичан, свакодневан живот породице сеоског свјештеника, природно и логично развијање догађаја, вјерно цртање људи са свима њиним маханама и врлинама и прост, сладак не декламаторски тон који гријe цијелу причу. Мало јаче наражене ове добре особине и ето модерна романа! Од старога правца је романтички расплетен, онај божји заступник на земљи, Сер Виљем Торнхил, који уз праску крајње необичних догађаја награђује гоњену добротељ и казни триумфујући порок, оно старинско моралисање са нешто специфилно енглеског лицемјерства. Али зна, најзад, можда ће се нашој публици ово и допасти, а оно прво погледати досадно. Шта ћете, о укусу се, кажу не дискутује!

Пријевод Г. Недића је литераран, у првом смислу те ријечи. Гладак је, читак, веома пријатан, и канда чува сву драж, свјежега стила Голдсмитова. Г. Саво Мијалковић превео је оне двије пјесме, нарочито *Балладу* веома, веома лијепо.

Биоград **Ј. С.**

Преглед листова

Бранково Коло доноси у свом 13, 14, 15, 16 и 17 броју наставке раније отпочетих прича и чланака. У 14 броју почело је доносити познати роман грофа Л. Н. Толстога: *Васкрсење*. У 16 броју претштампано је *Звоно* Fr. Schillera у класичном преводу покојног *Ник. Косановића*. Овај превод може служити за углед како ваља преводити да се остане и што вјернији оригиналу и што љепши у преводу. Врло је лијепа и непристрасна критика *Ивана Лорковића*: Хрватска књижевност у 1898 години.

Босанска Вила До сада је изишло 7 бројева. Од чланака напомињемо *Андра Лукић* глумац и редитељ Српског Народног Позоришта у Новом Саду са сликом и *Јелена Јов. Димитријевићева* са сликом. Оба ова изврсна чланка уповиједа нас: са умјетником и љубимцем српске Талије, који је јавно свечано прослављо своју двадесетпетогодишњицу и са једном пјесничком душом њежног и лијепог пола. Осим настављања, неких стручних чланака и разних пјесама, доноси нове оригиналне радове у прози: *Луди Арса* од Михајла Мизановића и *Часлов* од Сенћанина.

Нова Искра доноси у својим посљедњим бројевима осим настављања нове оригиналне приче од Радоја М. Домановића: *Певачев Ускрс*; од Мил. П.

Бирковића: *Ускрс господина Мајора;* од Д. Ђ. Омчикуса: *Лаза Полицај* и од превода од Хенрика Сјенкјевича: *У жутом приморју.* Биљежећи ове радове у кроніку лијепе књижевности истичемо још нарочито чланке Павла Поповића: *Српски комади* у К. С. Народном Позоришту.

Звезда има у својим пошљедњим бројевима (26—38) оригиналних прича: *Идеалисту* слику из друштва од Радоја М. Домановића; *Шкољицу* причицу Свет. Ђоровића; *Самсар Митка* од Бранислава Ђ. Цветковића-Брана и *Непознатог Познаника* од Бранковинског. Од пјесама сретамо се са стиховима свију младих познатих па и непознатих пјесника. Међу преведеним причама има: *Оламка* из америчког живота од Хенр. Сјенкјевића; К о з и н а? Guy de Maupassant; О х р у ж н и л е к а р од И. С. Тургењева, И с т и н с к а п р и ч а од Жорја Ренана и Б у д и б л а г о с л о в е н а од Х. Сјенкјевића. Драгутин С. Милутиновић доноси К о м е н т а р Б е с м р т н и к у из „Србијанке" Симе Милутиновића. Повећаје студија М о д е р н а ж е н а и одјељци из лирских набацаја. Павла Мантегаца са насловом Пустиња. Како је *Звезда* постала стјециштем младе литерарне снаге у Србији, вајало би је већом мјером и материјално потпомоћи.

Полицијски Гласник осим наставака знаменитог романа З л о ч и н и к а з н а од Ф. М. Достојевског и стручних чланака, доноси у својим (9-17) бројевима: Н е в и н и к р и в а ц, трагедија из живота од М. П. и У б и с т в о у К л е н о в ц у, криминална приповиједка од Б. Остало су преводи, прераде и конструисане оригиналне приче по најновијим догађајима криминалне хронике.

Женски Свет доноси у свом 5 броју осим наставака причу: *Мајка* из живота једне младе жене од Зоја Рајса и двије пјесме посвећене Змају и његовој прослави, од *Данице* и Богдана Крајишника. У овом броју наставља Илија Белеслијин свој лучки циклус: *Из медених дана.*

Учитељски пријатељ доносећи стручне чланке и разноврсне биљешке уз знатно ниску цијену листа све више испуњује своју задаћу и занима све шири круг својих читалаца. Учитељски пријатељ доноси чешће изворне преводе из свјетске белетристике а каџшто и оригиналне. Најтоплије препоручујемо овај лист што излази сваке недјеље а цијена му је годишње 1 форинта.

Школски лист излази у Сомбору под уредништвом Николе Ђ. Вукићевића. Програм листа обиљежила је редакција „Позивом на претплату" ступајући у тридесету годину свог излазка овим ријечима: „За сваку дужност сматраћемо, да и на даље помоћу листа нашег ширимо здраве назоре о васпитању а у духу науке Христове, да се боримо за добро и напредак српске вјероисповједне школе православне, да заступамо праведне интересе православног српског учитељства."

Луча у својој свесци за јануар и фебруар доноси осим пјесама и оригиналне приче из пера Милке Грегурове и Николе Јанковића. Осим тога има превод: *Разитак критике* од А. Ханкена, лијеп број народних умотворина и књижевне биљешке.

Српски Сион донио је у свом 16 броју лијепу слику Пантe пл. Поповића: *Васкрсеније твоје.*

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Матица Српска умолила је: Јована Живановића да оцјени *Шумаринову повјест књижевности;* Ђорђа Магарашевића *Вукове граматичке и полемичке списе;* Др. Ђорђа Деру *Вујићеву Националну економију;* Радивоја Врховца *Вуков рјечник;* Јована Радонића *Новаковићев Законик Цара Душана;* Илариона Јеремског *Епархијске Шематизме;* Милана А. Јовановића *Ердељановићеву историју Новог Сада;* Милутина Јакшића *Сенткларијеву повјест;* Аркадија Варађанина *Бакићеву Општу педагогију;* Јована Грчића *Марјаловић приједод Косовских пјесама* и Тих. Остојића *Хрватске народне пјесме* и *Нотија издања Српске Књижевне Задруге.*

Из Родно Приморје. Изишла је из штампе нова књига Марка Цара: *Из Родно Приморје.* Елегантно и угледно издање Књижарице Пахер и Кисића показала је и овом приликом како ваља са техничке стране опремити књигу у свијет, а Марко Цар гарантује својим именом пуну љепоту ових слика и утисака с Јадрана. Насловни лист има лијепу слику једне романтичне партије с мора. Цијена је 50 новчића. О овом ћемо ријечју донијети опширнији приказ.

Васкрсеније роман грофа Л. Н. Толстога, што га у *Бранкову Колу* преводи наш врсни сарад-

ник Ј. Максимовић, излази отштампан у издању Карловачке Књижарнице Свет. Ф. Огњановића. Изаћи ће 10 свезака по 3 табака. Цијена је свесци 20 новчића. Може се преплатити и добити прва свеска у Издавачкој Књижарници Пахер и Кисића у Мостару.

Натјечај за српске позориште комаде у Биограду. Управа Крал. Српског Народнога Позоришта, с одобрењем министра просвјете и црквених послова, расписује стечај за оригиналне комаде из српске историје или српскога живота. Сваки комад треба да је у толиком обиму, да, приказан даје цијелу једну вечерњу представу од 2½—3 сахата. Према томе, оставља се писцу да изради цјелину у три, четири или пет чинова. Дјело може бити или трагедија или комедија, у прози или у стиху. Награда одређена за ову циљ износи *2000 динара у сребру*. Ова ће награда припасти комаду или комадима према њиховој евентуалној и односној врједности. Примљена дјела сматраће се као својина народнога позоришта за пет година, рачунајући од прве представе, и писци немају за њих никакву тантијему за све то вријеме. Рукописи ће се поднијети Управи Народног Позоришта до 22. фебруара 1900. године. Рукопису ваља приложити писмо, у коме је име пишчево, и на ком ће бити мото, који је на рукопису. Коме се дјелу досуди награда, од онога ће се писмо отворити. Рукописи ће се прегледати до краја марта 1900 године и резултат објавити одмах по прегледу, преко новина.

Српска Трговачка Кореспонденција. *Д. М. Трајић*, књиговођа, издао је позив на претплату на други дио своје *Српске Трговачке Кореспонденције*. Ова ће изићи у 15—16 штампаних табака, цијена ће јој бити 3 динара.

Каталог српских књига за 1899 годину, издала Српска Крал. Дворска Књижара Мите Стајића у Биограду.

Овај лијепо увезани каталог књига уређен је прегледно и доста потпуно. О савршеној коректности забогме да не може бити спомена. Нарочито је тријешено у цијенама књига. Све друге особине овог најбољег досадањег каталога српских књига имају се приписати ваљаној Срп. Краљев. Дворској Књижари Мите Стајића у Биограду. На захтјев шиље се каталог бесплатно.

Путовоља кроз Србију — намијењена књига официрима, чиновницима свију струка, трговцима, предсједницима варошких и општ. судова и у опште државним и приватним службеницима као и сваком путнику, састависо Мих. М. Радојевић, рачуноиспитач у пензији. Цијена 2 динара.

Кишобран св. Петра Овога мјесеца узаи у штампу, најчвенији хумористични роман познатог мађарског књижевника Калмана Миксата: *Кишобран св. Петра* што га је превео с мађарског Јован К. Лазић. — Имајући на уму, да је Миксат један од најдуховитијих и најчувенијих мађарских књижевника нашега доба, чија се дјела и на страним језицима са слашћу читају, преводилац се нада лијепом одазиву читалачке публике. — Како се овај роман одликује особито занимљивим цртањем појединих сцена, вјерним представљањем људи и религиозних прилика, протканих изврсним хумором, то ће занимати читаоце. Дјело ће изићи око 15—16 штампаних табака велике осмине, и штампаће се на врло лијепој и глатког хартија. Цијена је за претплатнике 2 круне. Претплату примају сва уредништва српских белетристичних листова, као и преводилац у *Фердинанду*. (Ferdinandfalva via Pancsova.)

Iverje skice i slićice A. G. Matoša. У овој збирци укусне изради Пахер и Кисића изишле су окрање и подуже сличице А. Г. Матоша познатог и српској читалачкој публици са својих радова у *Бранкову Колу, Долу и Зори;* у овој лијепој књизи изишле су: Моћ савјести, Незахвалност, Честитка, Пересци, фришки пересци — —, Кип домовине зета 188* и Миш. Цијена је 60 новчића. Опширнији реферат у ком наредном броју.

Најљепши пар зове се сличица из занатлиског живота што је написао Мих. Сретеновић. Господин Сретеновић би *нате* користно књижевности кад би *нате* писао.

Биједни људи приповјести Милана Будисављевића. Као што *Бранково Коло* доноси, ова књига изишла је, у дивној одори штампарске израде, без предговора и без поговора, са 10 приповјести јавља нам се млад, даровит, истинском појезијом задахнут приповједач, наша нова, наша љепша нада. Ми на жалост књиге нисмо примили.

Позоришни Гласник, зове се лист за југословенска позоришта, забаву, умјетност и књижевност, који покреће Дим. В. Ст. Нишлић у Шапцу. Изишао је позив на претплату, са громопуталним спиглогом: „Доле с профанисањем позоришта!" Излазиће 1., 10 и 20., у мјесецу на 8 стр. Цијена за Србију 6 дин. за друге крајеве 4 фор.

Љубав према књиган по Edmondu de Amicisu, са напоменама неколико српских књижевника. Ова свеска *Мале Библиотеке* даје се *бесплатно*, да би се публика упознала са обликом, програмом и цијеном оних књижица, које ће периодично да излазе у *накладн Издавачке Књижарнице Пахер и Кисића у Мостару*. Ова библиотека одговараће у потпуној мјери начелу: *занимљиво, јасно и јефтино*. Она ће бити у српској књижевности слична Рекламовој „Универзалној библиотеци" у њемачкој. Свака ће свеска износити 5-6 штампаних табака, а цијена јој је свега 12 новчића. Свеске *Мале Библиотеке* доносиће оригиналне радове свију, а нарочито даровитијих млађих српских књижевника и најодабранније преводе из свјетске

лијепе књижевности. Праве српске дониједе занимљиве приче, хумореске цртице из наших старија и млађих најодличнијих пера: Осим тога у овој ће библиотеци изићи једна серија свезака под натписом *Албум српских књижевника*, у коме ће бити заступљени најбољи радови у везаном и невезаном слогу стотине српских приповједача и пјесника. Уз сваки рад биће лијепо и укусно израђен лик аутора, тако да ће ово бити не само најбољи зборник лијепе српске књижевности, него и албум стотине ликова трудбеника српске књиге. Препоручујући најтоплије овај потхват, упозоравамо наше читаоце на огласе у овој свесци *Зоре*.

У спомен народне свечаности и прославе Змајеве, одлучио је одбор за прославу, а по овлашћењу самога слављеника, да штампа његове *Ђулиће* и *Ђулиће Увеоке* у засебној књизи, са сликом пјесниковом и сликом *Љубе Змајеве — Ружа*. Ово издање заинтересоваће наш читалачки свијет у толико више, што ће *бити допуњено са четврт стотине пјесама, које нису биле у дојакошњим издањима, нити су гдје штампане:* а биће врло укусно и у погледу штампе, и у погледу хартије; једном ријечи: достојно пјесника, достојно свечаности, достојно народа, коме је и намијењена, а изаћи из штампе *пред саму прославу*. Како би ове дивне пјесме могао и сиромашни Србин набавити, одлучено је ударити што нижу цијену; а цијена је по комаду: *1 фор. 50 нч.* По ту цијену продаваће се књига само за то, што је издање велико, а надамо се таквом и одзиву, те смо увјерени, да ће српски народ схватити значај овог чисто књижевног потхвата. Претплату прима *овлашћена* Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару.

Борислав Станковић: *Из старог јеванђела.* — Ђурђен-дан. — Прва суза, — У ноћи. — Станоја, — Увела ружа. — Београд, штампано у радикалној штампарији 1899. — Изузевши прозаичан и сухопарни предговор г. Андре Гавриловића, који је, без икакве штете по српску књижевност, могао сасвим изостати, ми у овој књизи налазимо пет лијепих састанака, пет нежних цртежића, из којих нас пријатно запахнва мирис осјетљиве, искрене и праве пјесничке душе. Дакако, да ће сваки читалац опазити, како у причању г. Станковића има доста сличности, са причањем другога даровитога приповједача Миз. Будисављевића. само што је Станковић нешто симпатичнији. При првом сусрету с њиме ми га радосно поздрављамо, са жељом, да његова књига нађе што више читалаца. *Ц. Ц.*

Ђурђевско цвијеће, вриједној омладини, убрао и скупио Радоје М. Вуксан, учитељ. У Пакрацу. Штампарија Ј. Зоричића 1899. — Нама је познато да о Ђурђен-дану има најлијепа цвијећа, али нам је познато и то, да тада има много цвијећа и — без мириса... Ради тога смо одмах морали посумњати, да није и г. Вуксан, као онај његов калиф цефар, изгубио осјећање лијепом, те, можда и нехотице, пружио нам баш оно немирисно и ружно цвијеће... Није куд ни камо — али морамо рећи, да нам се његове приповјетке чине одвише празне, несмишљене, далеко од тога, да би могле и најслабије јаке — пробираче задовољити, а камо ли оне, који су научени на читање Чика Стевиних, Браца Јовиних, Јовићевих и други бољих књига. Но поред свега овога — језик је Вуксанов сдаб, а штампарска израда понајслабија. Не можемо препоручити. *Ц. Ц.*

СТРАНА

Босанске Цртице Милене Мравинћеве преведене су на енглески од госпође Вое.

Кратак преглед српске књижевности у 1898 години доноси *Slovanský Prehled* из пера *Драгутина Ј. Илића*.

Бићеш радеиица *обична приповјетка. Читанка намијењена дјеповчицама*, написао *Л. Ш. Дежелон* с предговором Жида Симона, члана франц. академије. Превео Милован Глишић Београд (Радик. штам.) 1899. Споменик Јована Гавриловића књ. II. Издање Учитељског Удружења. Књ. XVIII. Цијена 1.20 дин., Примисмо на приказ. *Armand Colin & C.* Издавач. Књ. у Паризу издао је читаву серију дјеца под натписом *Tu seras* (Бићеш). Од тих су већ превеђене у нас двије књиге: *Бићеш земљорадник* и *Бићеш трговац* а сад ево и трећа: *Tu seras ouvrière*. Што се наша дјеца литература богати оваким приједнима можемо да се радујемо најискреније.

Пјесме Фридриха Шилхаџена, све лирске пјесме које је овогодишњи јубилар спјевао својих пошљедњи година изићи ће у издању српске књижарнице Л. Стакмана под насловом: *Нове пјесме.*

Разно

Црвена буква зове се нови умотвор румунске краљице називе у књижевности: Кармен Силва. Овај рад у облику приповјетке изићи ће у исто вријеме на њеначком и на француском језику.

Др. Адолф Силберштајн, један од најбољих мађарских естетичара и критичара умро је у својој 54 години живота у Будимпешти. Новинарско удружење издало му је дјела.

Велика књижевна награда. Из Лондона јављају, да је познати енглески државник Џон Морлеј примио на себе велики и часни задатак, да напише животопис славног енглеског државника В. Е. Гледстона. Академија ће та за то дјело наградити са 120.000 форината.

Јенкове композиције. Познати српски композитор Д. Јенко јавља да су изишле из штампе његове композиције: из српских пјесама за мушки хор (цијена 5 кр. или 5 дин), 8 српских пј. за један глас с пратњом гласовира (цијена 5 кр. или 5 дин.); увертира *Косово* (цијена 3 кр. или 2.50 дин.) — Ове

Даворин Јенко, нашег тако омиљеног композитора, јемство је и препорука овим свескама, којима желимо искрену потпору нашег народа.

Светолик П. Ранковић. Ни прах цвијет не ниче на свјежем гробу оплаканог П. Вукићевића, а већ српска приповиједачка копа нови гроб да спусти у њ једну нову оборену књижану снагу, једну нову скрхану узданицу Српске Књижевности. Светолик Ранковић, овај симпатични писац *Горског цара* легао је у гроб 18 марта 1898 у својој 36-ој години, оставивши за собом плодан књижевни рад, један диван низ бисера своје богате пјесничке душе. Набрајамо за сад само нама најбоље познате: *Јесење липе*, (приче) *Крст и молитва*, *Поштење и милосрђе* (богосл. радње), приче *Ловачке слике*, *Страшна ноћ*, *Потера*, *Пропаст*, *Званична исправка*, *Богомолац*, *Прва туга*, *Звонар*, *Несталност људска*, *Поп-Савин грех*, *Сеоски добротвор*, *Живот и смрт*, *Пријатељи*, *Стари пруском*. Највећа су му дјела: *Горски цар*, роман (штампан у VI. колу Задруге) *Сеоска учитељица* (роман који је штампан трошком Коларчеве задужбине). Овај ред његових дивних дјела натјерује нас на најискреније тугу и на жалосно увјерење да смо у њему много, врло много изгубили. А док се *Зора* узмогне да достојније одужи његовом милом спомену сад му само уз најтоплију сузу довикује: Вјечан му спомен.

Манојло Грбић, протојереј у Гор. Карловцу, проф. препарандије умро је 16. априла о. г. у својој 55. години. Био је ваљан професор и спреман свјештеник. У књижевности је оставио име својим ваљаним дјелом *Историјом Горњокарловачке плаћанстна.*

Јустин Шимић, умро је 3. марта о. г. у Мохолу (Бачка). Био је чиновник у Матици Српској и град. капетан у Н. Саду. У књижевности је био познат по својим пјесмицама и преводима позор. комада. Посрбио је *Циганина*, познату позор. игру а превео *Историју Војне Крајине* и новелу *Црногорку*.

Радоје Рогановић. И наш добри Радоје наш врли народни пјесник чији смо кућаш његовог родољубивог срца чули увијек тако истински у његовим пјесмама сваком важном приликом у српству, — и он је склопио очи и скретно своје вриједне руке у 48 години, на Цетињу. Оставио је за собом велики низ пригодних пјесама и спјевове: *Рођење владике Данила*, *Милена Књегињица Црногорска*; драмске радње: *Цареў Лаз* и *Бој на Трњине*. Лака му љубљена црногорска земља!

Никола Косановић. 27 марта испустио је своју племенату душу прота Никола Косановић. Осим црквене књижевности на којој је марљиво радио и лијепа књига биљежи његово име у своју читулу. Преводи његови Шилеревог *Звона* и *Јелиства* особито су успјели. Мир пепелу овог интелигентног свештеника и друга муза!

Никола Богосављевић, млад пјесник, ваљан преводилац њемачке и бугарске лирике, који је и са неколико лијепих пријевода добро познат и читаоцима *Зоре*, умро је недавно у Биограду. Смрт га је снашла одвећ рано да је у књижевности свог народа могао оставити своје име за потомство; остаће само за своје суременике мило и стално сјећање. Лака му земља!

Српским пјесницима. *Зора је волна да бадне знак својег учешћа у одушевљеној прослави нашег великог Змаја својим јунским бројем; умољавамо све оне који су написали химне приликом познатог натјецања да нам их пошаљу. Напомињемо да су нам неки већ послали.*

САДРЖАЈ: Од одбора за прославу педесетогодишњице књижевног рада Змаја Јована Јовановића: *Педесетогодишњица Змаја Јована Јовановића.* — **Одговори на питања нашег Уредништва српским књижевницима:** *Одговара* Др. Љубомир Недић. — **Пјесме:** Алекса Шантић: * „ * *Из пјесама Винје.* — Милорад М. Петровић: *Зимње јутро.* — Сокољанин: *На растанку.* — Јован Дучић: * „ * — **Приповиједке:** Пера С. Талетов: *Сач и Јава*, Из „Уредникова записника". — Јован Дучић: *У бањици*, сличица. — Н. С. Тургењев: *Мој ловачки пас*, из животних успомена, превео Ј. Максимовић. — **Поука:** John Lubbock: *Пословица* превео Ј. М. Ј. — Миленко М. Вукићевић: *Вергелез-Лапја* (скрпетаж). — Р. Ротхајт: *О бугарском позоришту* превео Ј. — **Оцјене и прикази:** *Иродот:* превео М. Ј. М. оцјењује Ј. С. — *Добролюбов учитељ*, од Мих. Сретеновића, оцјењује Ј. П. — *Векфлајдски свјештеник:* превео Љубомир Недић, оцјењује Ј. С. — **Преглед листова.** — **Кроника:** *Књижевност.* — *Разно.* — *Читуља.*

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару, Дворска Књижарница Мите Стајића у Београду и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уреднитву. — Појединa свеска стаје 40 новчића. — Према трговачке и друге огласе, рачунајући од петит-редка у једном ступцу и то: за једно објављивање по 6 новч., за три објављивања по 4 новч., а за више од три пута, као и за огласе на читалој страни, знатно јефтиније. За сваки пут објављивања урачунава се 30 новч. биљежнине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРИЈИ И ПРВОЈ ХОС.-ХЕРЦ. СЕМЕЊСКО-ШТАМПАРСКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКИМ КЊИЖАРНИЦАМА ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 99.

Год. IV. Бр. VI.

ЗОРА

ЛИСТ
ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ
ВЛАСНИК И УРЕДНИК
ЈОВАН ДЪУКЪ

Излази почетком сваког мјесеца. Излази 4—5 табака а коштава јој је: за читаву годину 4 фор. или 9 л., за ђаке 3 фор. или 7 л.

У МОСТАРУ, 1. ЈУНА 1899.

Змајевка

Дични сине славна рода,
Српске нам ће биле дале;
Благодарна срца наша
Теби пољу пјесму хвале . . .
Нек' се вине
У висине
Гдје трепери зорин сјај.
Нек' полети
Кроз врлети
У Србинов сваки крај.

Нек' се вине, нек' просине
Као жижа вјечна пламa,
Као твоја ведра душа
У бисерју од — пјесама.
Зраком сјајном
Вјечно трајном
Нек' обасја српски склад,
Да кроз шаку
У шком храму
Заблиста се среће над.

Ој, нек сине вјера јака,
А вилинске пјесме твоје,
Нек' поведу Срб-јунака
Правом циљу среће своје.
Пола вјека
Пјесмо-јека
Нек' нам љубав буде плод
Вјеноц прави
Твојој слави
Још дугује српски род.

Стеван Бешевић-Петров

Поклич Змају

Просијајте луче благе
С врх етира зв'језданога,
А ви српске сеје драге,
Од Тимока до Јадрана
Бертеките с лавор грана,
Да уз трепет златног сјаја
Сплетемо в'јенац славе,
Око чела, око главе,
Нашег Змаја!

Друже зв'јездам', сунцу јарком,
Ти љубимче божјег сјаја,
Ти си својом пјесмом жарком
Кроз облаке наших јада
Слао искре нових нада —
Што клонуле с вјером спаја; —
Од Тимока до Јадрана
Био мелем љутих рана,
Уздисаја...

Мостар

О, мален је в'јенац пао
На то чело, дични Змају,
Ти си виши в'јенац дао
Своме роду, нараштају;
У-њ си с неба сунце снио,
Зв'јездама га окитио,
Од Тимока до Јадрана
На вихору мутних дана
Да род грију!

Слава жару — срцу твоме
На коме се Србин грије!
Слава духу великоме
Над ким златно небо бдије!
Слава пјесми, што се вила
По стољећа српском крају!
Слава гласу твојих вила!
Слава твоме умном сјају —
Слава Змају!

Алекса Шантић

Пјесник

— Змају —

Бијаше ноћ:
Над свијетом тежак простир'о се мрак,
Намргодило чело се небеско; —
Крвавом сузом просузио свак
И уздах груди парао је реско;
У мору суза гушио се свијет,
А јецај људски раздиро небеса
И Богови већ спремили се мријет —
А мајка земља клетвом се потреса.

И зину чељуст страховитог пакла,
У црно зајло да све прими жртве,
А тешка тама ни да би се макла,
Кò црна крила Хаветиње мртве.
И над свим свијетом зацари Сотона,
— Грдобна авет церила се злобно!
И неста наде са свијета. А звона
Забрујала су мртвачка злокобно...

У оковима пузили су људи,
Пред ноге Врагу ударили челом;
Заспала Нада да се не пробуди,
А света Вјера под мртвачким велом.
Над св'јетлом Тмина сјајан триумф слави,
Истине Бога Сотона надвлада; —
Лаж клете ланце светој правди стави
И — проплакало људство с тешког јада.

Бй ноћ!
Кô црни застор облаци се свили,
Сав свемир тугом прели се и смути:
У мртвилу су људи вјечном били
И свјетлост сунца мрак надвлада љути.
Сав свијет је био као пусто гробље,
Тишина свуда спустила се страшна;
На свијету људи оковано робље
Кô атом Земља мајушна и прашна,
По том свемиру лутала ко звијезда
Што одређена нема свога пута;
А људи на њој ко тица без гнијезда
На сухој грани ледом замрзнута...!

И свјетла муња пропара небеса,
И гром затутњи и Сотону смлави,
И мртвачка се раздера завјеса —;
А благим лицем сунце се појави.
По сјајној траци — ко по млијечној стази —
Хурија красна са висина ступи,
А за њом сјајни безброј трака плази
Од црне биједе људство да откупи.

И куд год ступи све животом дише:
И сухе гране одјеше се листом;
И чесмом хрида зажубори чистом.
И мирисом јој дах замири руже,
Са вела танког лахор лишће дирну;
И међу грањем славуји протуже,
И пијев зашуми кроз нарав свемирну...
И зажубори пјесмом васиона,
И живну нарав што но шћаше мријет:
Са ока суза осуши се бôна — —
У Еден красни претвори се свијет!
Са њена чела благи араци сјаше,

„— — О, бесмртниче — Хајд' на моје груди!..“
Кô тајном чежњом, слатким гласом рече,
А с чувства жарка дрхтнуше јој груди
И с усана јој кô да мед протече:
„ — — У вртлогу си свијета худом био,
„Ал' у срцу ти сјајна искра сјала;
„И дух ти није сјајни потавнио,
„Нит' смути ти се небо идеалâ...
„Кô чисти алем срце ти је чисто,
„Пророчка Мисô светом циљу смјера,
„Кô сјајна капља ýм ти се је блисто,
„У мрачној ýзи свјетлила ти Вјера!
„По трња стази водила те Нада!
„У небо своје упиро си очи —;
„Кад Пако срне да те злобом свлада,
„Тад смјелије ти нога свјетлу крочи.

„*Ја сам пјесма!* — Хајд' на моје груди — —!“
— — — — — — — — — — — —
И усна усну цјеловом додирну,
На нов'га живот ускрсну, пробуди,
И љубављу му груд запали мирну.

Бй ноћ...
— Кô црно вело, тамна ноћ је била;
На црном небу сјајна звијезда плану:
— У људском срцу ниче Пјесма мила
И новом дану, жива зора свану —
Живота бољег људству сјајан вјесник:
Вила са плавог дарова га свода,
Да мелем-пјесмом људству ране вида,
Да худом робљу кликне: Ој, слобода!
Да дúге с неба и да зраке скида —
На земљи буде Богочовјек — Пјесник!

Модрич (Босна)

Ј. Х. Карабеговић

О педесетогодишњици

књижевног рада — Змај-Јована Јовановића

Кроз пространства чудна, дална,
Несазнавна и бескрајна
Немо ходи силно време
Ко велика, страшна тајна.
Чува небо тајну ову,
Ал' гле неки умним оком
Ипак могу да је прозру
Којим барем иде током, —
А коме се ово дало,
Тог је небо целовало.

И дух дична слављеника
Свеђ је знао да загледи
Шта будућност нама носи:
Да нам светли или бледи?
Да л' се ведри наше небо
Ил' урнебес буру носи
Врх слабачке сâде наше
Да их сатре и покоси, —
Да л' нам срећа руке шири
Ил' дах пâда на нас пири?...

У бисерју умља светла
Брâном негом родољубља —
Пола века освештаним —
Једна мисо друге дубља.
Листај, читај свуд ћеш наћи
Пророчкога јасног гледа,
Будућност нам скоро цела
Путе своје ту испрéда.
И што то нам он казива
То највећма диже дива.

Подигла се поколења
Пале луче славе праве,
Плету венце да их свију
Свом генију око главе.
А плам ових јасних луча
У само се небо даје,
И пламтиће и светлиће
Кроз све српске нараштаје.
Док се српски мисли, збори
Слава ће му да се ори.

Ал' станимо! Шта би била
Права дика славе ретке,
Надвисило сва признања
Замирило над све цветке?...
— Што је песник предсказиво,
То да свагда разумемо
И путима показаним
К будућности бољој гремо:
То би дало праву дику
Најмилију и песнику.

В. Кикинда

Љубомир Лошић

Успомена Змај-Јована Јовановића

— Мита Калић —

Чини ми се, да је мој покојни отац још за времена тако зване „провизорије," при крају педесетих година служио с Јованом Јовановићем у Новосадском магистрату као чиновник полиције, те је отуд био с њиме познат. Еда ли је то познанство старо, још из младости било, — не знам; само се толико сећам, да сам као дете Јована Јовановића, кога су тада: *Киш-Јаношем* или краће: „Јоца, Киш", звали, по неки пут у нашој кући с браћом му: Ђуром, Корнелом и Митом, као госте при ручку ил на вечери виђао. Нарочито се Корнел пријубио нашој кући, која беше добрим гостима свагда рада, те се почесмо већ и својакати називајући га сви редом: *Браца Корнел*. Али сам се с Митом најбоље опријатељио, дружећи се с њиме као магистратлија, кад сам на крају седамдесетих година ступио у варошку кућу као писар. Мита ме чешће призиваше у „Змајевац", у Каменици, где смо се, обично само нас двојица рибјим паприкашем, саламом и сиром својски прочастили и у здравље нашег песника-великана, уз одушевљене здравице по коју чашу добре каменичке белине испијали на душак. Змајевац је виноград баш над самим спахинским двором каменичке баште, који је назван по песнику Змају што се ту у тишини, на свежу ваздуху и далеко од светског метежа, најрадије бавио и написао велик део својих дивотних песама. Још ми је и сада у памети онај изненадни случај, како сам први пут на „Змајевац" доспео. Једног летњег вечера, обићем у шетњи с Мајурске стране Варадин град, те се успев на горњи пут што у Каменицу води, застанем, очаран бајним погледом на питому Фрушку, која се туда као неки морски залив, у полукруг око Дунава савија. Не знам колико сам занесен био красним положајем те српске „Свете Горе" у којој су, као што Змај-песник у ненадмашној новели својој „Видосава Бранковићева", вели: дванајст српских манастира, дванајст сјајних алемова, — кад ме наједаред трже клопот кола и викање имена мога. Пренув се као иза сна, опазим на таљигама Корнела и Миту, браћу Змајеву, где ме бичем и рукама дозивају да к њима на кола дођем. Изненађен примим понуду радо, но у место кући, натраг, одвезох се у Змајевац, где нас дочека пријатељска вечера, те ти ми онако у троје до неко доба ноћи не мож' боље бити проведемо. Ноћ беше красна и топла, месечина као дан! Из суседне спахинске баште одјекиваше звонко прижељкивање славујâ; снежним цветовима начичкана багренова дрвета просипаху заношљив миомир; а на широку светлу Дунаву чује се идиличан шум воденичких точкова што те чисто успављује. Ја се био раздрагао а моји домаћини зевају. „Слушај Мито, — рече ми мој имењак, — у нас је обичај, да сваки гост који први пут на Змајевац дође, у књигу споменицу ма што упише, па де упиши и ти." Рекав то, донесе подебелу књигу, перо и мастило, те ја у одушевљењу у коме бејах, напишем у стиховима отприлике ово, на које се којекако сећам јер је про-

шло од то доба боме, неких петнајст, шеснајст година.

Кад сам синоћ туда шето,
Хладовина око града,
Сусрете ме браца Корнел,
С мојим Митом изненада.
Те ја дођох с њима амо
До Змајева дивна стана;
У песама славуј-гнездо
Нашег милог прижељкана.

На остало се не сећам, само ми задњи стихови у памети осташе:

И тај изглед, и то грање,
Раздрага ми срце моје
Натера га на певање.

И кад сам записао, опростим се с браћом која одоше да спавају, а ја се попех на високе од дрвета, као кула степенице, те уживах у тихој, ноћној лепоти слушајући божанствену хармонију тичју, цвркут попаца, и трчкарање и Дунавски шум, а при најдивнијем осветљењу пунога месеца. Тако ме и зора затече. Видећи Мита како за природом гинем, призиваше ме по чешће у виноград, где бисмо редовно ноћили тако, да сам на Змајевцу своју сталну постељу имао над којом је моја слика била обешена.

Но да се винем мало у назад. Кад је на измаку педесетих а освитком шездесетих година почела Баховска апсолутна владавина да понестаје, то чудо и покор деветнајстог века, кад од силних шпијуна зевнути ниси смео а да не будеш оглобљен; када је чак и српска црква денунцирана била, како се у њој јавно поје: *Ненадѣйтесја на кънази и на сини человѣческија в' нихже нѣсть спасенија* — јер је то револуционарно, чиме се народ против власти буни; када је цензура као стена груди српске књижевности притисла да дахнути не могаде; када је свака слободнија мисао, свака слободнија реч угушена била, када се велим та загушљива, сура маглуштина разлазити поче а први се млазеви излазећа сунца уставности и грађанске слободе на зренику указаше, стаде и књижевност наша новим животом да се буди. По великим школама и свенаучиштима у Бечу и Пешти, основаше ђаци књижевне дружине, те покренуше и алманахе па и листове у које своје радове: песме, приповетке, оцене и расправице штампаху. Тако постаде у Бечу „Зора", у Пешти „Преходница", а по угледу на великошколце, засноваше и ђаци по гимназијама своје дружинице, како да и они одушка даду своме пробуђену родољубљу у стиху и прози. У оно време, оснује Ђока Поповић забавни лист „Даницу" чијом појавом, може се рећи, настаје бујни покрет духова, прави „Drang und Sturm" период у књижевности нашој. *Даница* беше једини центар у ком се стекоше сви умови млађих књижевника и с ове и с оне стране Саве, да по спреми својој, народној књижевности што већма користе, и сва срца, која одушевљено кућаху за род, слободу и остале идеале српскога народа. Сваки број *Данице* кипио је од родољубивих песама млађаних песника наших. Па не само то, већ и друштвени па и политички живот биваше свеснији и српскији. Најревнији апостоли буђења свести у народу бејаху Пештански и Бечки великошколци. Сваких школских ферија поврвела би омладина ђачка у Нови Сад, где би приређивала прве беседе српске са чисто српским програмом и декламацијама таквих песама које смо у *Даници* читали а спеване од песника, које смо лично и познавали. Те беседе биле су први та-

ласи који су у најудаљеније крајеве Србства, ширили свест, понос и уздање у бољу будућност народну.

Овакви појави на друштвено-просветном пољу не могоше остати без утицаја на школску омладину, српске новосадске полугимназије, која на ударцу свим важнијим догађајима што се народног живота тицаху, тако жедно и живо примаше у себе утиске с поља. И ако беше завод само од четири нижа разреда, то се и у њему засноваше дружине с књижевном смером, које по један, по два, писмена листа за ђаке изадаваху. Разуме се, да је у свима покушајима тим *Даница* за углед служила, чији се сваки нови број на каталогу из руке у руку грабио, гутао нарочито, ако је каква песма од „Киш-Јаноша“ у њој угледала света. Киш-Јанош нам свима беше идеал; љубимац наш, понос ђачки, коме да смо могли, звезде бисмо доле поскидали да му место дијамантског прстења на ону руку натакнемо, којом онаке бајне песме писаше. Али ће се обожавање и љубав наша према њему брзо да прометне у изненадну срдњу.

У бившој кући Мите Нешковића, нашег чувена педагога а тадањег, сушколника и друга нам, становаше неки техничар Личанин са сестром: Розином, која се са сестром Нешковића Мите добро разила. Та Розина беше девојана српска, нешто старија од нас, у лицу црне масти, жаркастих образа, ситних костију, малена раста али живих, црних очију и с вечитим осмејком на танким и као рубин црвеним, уснама. Беше благе нарави и смерна понашања, због чега је ми редом волисмо и као другарицу своју сматрасмо. И ако бесмо ђачићи, она пристајаше уз нас и не отуђиваше се. Појавом српског, народног позоришта које се баш некако у то доба оснивало, склописмо ти ми добровољну приказивачку дружину у истој кући Нешковићевој, у којој је и Ђура Јакшић становао, те станемо градити позориште, позорницу и остало, при чему су нам и пријатељице наше које делом а које саветом помагале. Једна од главних помагачица беше и Розина Личанинова. Не прође кратко време а пуче глас, да се Розина за Киш-Јаноша удаје. Ми бесмо као громом поражени! Не могосмо схватити, како да Киш-Јанош испроси нашу другарицу а да о том нас не запита. Нађосмо се ужасно увређени на њега. При сусрету с њиме, јављасмо му се хладно, тек као од беде. Али је славуј нашао „Ружу“ којој је у славу имена њена: Ружа — Ђул — најдивније песме, бесамртне *Ђулиће* своје, певао. И ми кашње читајући то, опростисмо му и заволисмо га још и више него пре. Од то доба прође неколико година и писац ових успомена, оде из Карловаца у Будим да полази шести разред државне гимназије. Прво му беше, да походи свога чика Јову-Змаја, који онда као надзорник Текелијанума, уједно беше и председник Преходнице. Змај-Јован се спремаше да полаже докторат медицине и да наступи лечничку праксу у Новоме Саду или бар у околини Новога Сада. Разбирао се о свему шта је тамо доле ново, те ме наговори, да се за члана у *Преходницу* упишем, што сам одмах и учинио. Баш је био дан седнице. Ту сам упознао Миту Поповића, Милана Андрића, Ђуру Бугарског, Чика Стеву Поповића који беше друштвени тајник а ту се нађе и Лаза Костић, мој иначе, још из Новога Сада старији познаник. Седница беше веома занимљива и при-

лично бурна због Поповићеве *Данице* на коју сва омладина листом ђипи, само је Бугарски и докторанд Ненадовић, бранаху. После седнице одвојимо се нас десетак, међу нама Чика Јова-Змај и Лаза Костић те се упутимо Дунаву. Како беше јако топал дан, то нас Лаза Костић позове у неки дућанац, у ком се продавало млеко и воће, на ужину, што ми, разуме се, драговољно примисмо те уђемо унутра, грабећи се који ће до Змај-Јове да добије места. Ја бејах тако сретан те се баш до Чика Јове и Лаза Костића посадих, да гутам речи које као варнице из уста ова два најгенијалнија песника наша, кресаху. Ми наручисмо воћа а Лаза узе густо млеко, те онако расејан у разговору кашикицом сипаше ситни шећер, што је ту пред њиме у тањарићу стајао. Па како су тако њих двојица у разговору удубљени били, не сећа се Лаза да окуша млеко, већ кад мишљаше е је доста слатко, натегне шољу и — дрекне те ђипи као опарен. „Ао, та ја сву со у млеко сасуо", повиче Лаза, начинивши кисело лице да смо сви у урнебесни смех прснули. Држећи да је шећер, сву је со у млеко изручио. — „Е мој Лакане — види се да имаш соли у глави" — приметиће Змај-Јова, сасвим хладнокрвно. Но пред завршетак да споменем још нешто.

У Новом Саду, у том средишту просветног и политичног живота српскога народа у Угарској, у ком се сабрао цвет интелигенције, која је и у журналистици и на саборима, Пештанском и Карловачком, водила борбу за напредне, а слободоумне идеје, и права народна, где су прваци наше уметничке појезије, својим радовима одушевљавали и омладину, те тиме одхрањивали подмладак нов за будуће књижевнике и борце, ни мало није чудо што се омладина око својих вођа купила, где год јој се само дала прилика, да у њину друштву ма што добро чује, ма чем се ваљаном поучи. Тако је у Новоме Саду било три главна места на којима се омладина, разноде своје ради, редовно, тако рећи, стицала, а то је: Алмослинова кавана, гостионица код „Сокола" и „Беле лађе". Замислите дугачак сто, за којим у прочељу седи Др. Светозар Милетић, с десна уз њега Змај-Јован, с лева Лаза Костић, па Илија Вучетић, Миша Димитријевић, Милан Савић, Јова Бошковић, Коста Трифковић, Чика Стева Поповић, Новак Радонић, Илија Огњановић, Др. Младен Јојкић, Тона Хаџић, Сава Петровић, па почешће и неки знаменити Србин са стране; — каквог је ту академског разговора бивало, каквих узвишених мисли о књижевности, уметности, просвети и којечему другом, да ти уживање беше слушати ту науку, ту духовитост, тај жар и одушевљење сасвим што народу у бољитак иде. Дабоме да је ту било и шале и досетака, али таквих што суну као ракета те се распрште у најкрасније боје, да ти срце од милине заигра. Једанпут знам, да сам био сведоком, где су наше најбоље хумористе: Змај Јова, Новак Радонић и Илија Огњановић у шали бадрцали Лазу Костића, а Лаза их по каквим каламбуром флегматично само преклопи. Јова Бошковић беше нешто тога вечера зловољан те је само воду пио, док су сви остали пили које пиво, које вина. Неко ће из друштва да примети: Зашто Јошка (Јована Бошковића, бившег министра просвете у Београду, звали су у Новом Саду: Јошком) данас воду пије?

Нашто ће Змај онако из небуха да примети:

Нешто Бошко воду пије,
Нешто Бошку добро није;
Ал ће Бошко вино пити,
Па ће Бошку добро бити.

Ко је оног озбиљна, ћутљива и скромна Змај-Јована Јовановића у друштву слушао како креше досетку за досетком, збија шалу за шалом, говори у стиховима читаве здравице а који иначе кад говори већином муца, јер му речи не могу да достигну мисли, које лете као мање, тај не може да његову потпуну важност схвати и оцени. Но ја ћу да свршим, да и другима у овом листу начиним места.

Сомбор

Бабиње

— Мита Нешковић —

Већ бејах гимназиста, кад сам био први пут на бабињама. А то је било, кад се родио Мирко, првенац Змајована. Године се не сећам, али беше то доста давно.

Како су живи и трајни утисци, који се приме у младим годинама! Ја се и данас добро сећам многих појединости од тога дана; сећам се и сваке познатије особе, која је била као гост у кући Змаја тога дана, који је за њега толико знаменит и један од најсретнијих. То му је могао сваки и на лицу читати.

У то доба Змај је имао у Новом Саду своју сопствену кућу и то у близини Ајмашке цркве — друга, али трећа кућа од ћошка од цркве, кад се одатле иде Николајевској цркви. Ту је и првенац Змајев, мали Мирко, угледао први зрак Божјег дана.

Мати Миркова — као што је познато — била је Ружа, рођена Личанин. Она је имала нешто особитога у себи и на себи, чиме је задобивала свакога, ко би с њоме неколико пута био у разговору. Са својим родитељима и сестром становала је дуже времена у нашој кући, те сам — још као дечак — бивао сваки дан с њоме, тим више, пошто су њезини с мојима врло добро живели.

Ружа се је знала спустити до малене деце и с нама се тако забављати, као да им је парица. Зато су је мала деца и имала необично радо, те би чисто оживела, кад би се она нашла у њиховој средини. Али знала се је она лепо наћи и у друштву девојака, које бејаху од ње подоста старије. Њезина жива разговорност, вечити осмејак око усана, веселост и особита окретност осигуравали су јој место и у таким круговима. Ове девојке увек би осећале неку празнину и монотонију, кад не би Руже међу њима било.

Така је она била као девојче; — девојање није ни провела, јер се врло рано удала.

Када сам је последњи пут видео у Панчеву — где се је Змај настанио био као приватни лекар — била је тешко, врло тешко болесна. Кад сам је тако слабу а готово несталу видео, притиснула ме је била нема, али дубока туга и жалост. Та ја сам готово цело детинство провео у њезиној близини и друштву; није

чудо што сам према њојзи исто оно осећао, што и према сестри. Свега је било на њој нестало. Само јој је — ваљда и до последњег, самртног часа — лебдео на уснама онај неусиљени, питоми осмејак, а у црним крупним изразитим очима она жива жар, која је годила свакоме, када би га погледала.

Та дакле млада, весела, умиљата и досетљива женица, беше мати новорођеном делији Мирку.

Али од куд баш тим именом да окрсте првенца Змајева?

У оно доба водила се је љута борба између Турака и Црногораца, у којој су ови непобедиви брђани, као и свагда починили чуда од јунаштва. Но у целој тој херојској борби беше најчувеније име војводе Мирка. То име спомињало се тада свуда и данју и ноћу у свима срп. круговима, у свима друштвима, при шетњама, забавама и у разговору, а особито дечјим ратоборним играма.

Ето, то је био разлог, што је Змај хтео рођењем свога првенца, да му у животу остане у памети и срцу дубоко урезана успомена на време јуначке борбе Црногораца а и на оно име, чији је носилац био представник славних победа Црногорских. И томе је дакле разлог, што је први потомак Змајев добио на крштењу име: *Мирко.*

Бабиње су проведене врло весело уз најбоље пријатељско расположење. Али за мене је то веће било значајно, нарочито још и ради тога, што сам имао прилике, да из нашег дечачког кутка посматрам кретања и слушам разговоре, досетке, певање и шале људи, који су у оно доба а и касније играли одличну улогу у културном животу нашег овостраног народа. Већ сам онда много слушао о политичком борцу, Светозару Милетићу, читао песме и приповетке од Ђуре Јакшића, Лазе Костића, Јаше Игњатовића, Мите Михајловића (названог „барона.“) и др. Па све те људе гледао сам и слушао по милој вољи при овој бабињој вечери. Поред осталих, сви су ови — као интимни пријатељи Змајеви — били тога дана гости његови и његове Руже.

Расположење после вечере расло је приметно. Змај је сигурно морао бити у исто тако блаженом и племенитом разположењу, кад је Ружи за свога Мирка рекао:

„Бре муку му, нек устане
Моје сунце јарко;
Сад му бабо мисли да је
Краљевићу Марко!“

Милетић је седио у прочељу — као да сад гледам оно место. Он, као и остали гости бивао је све расположенији. Али никад до краја — који се био јако отегао — није изгубио своје одмерености. Смејао се са осталима, бивао је све разговорнији, радо се и он упуштао у шалу; али је ипак из свега тога проривала нека озбиљност — како ли то да назовем.

Јаша Игњатовић — бар мени — изгледаше онда врло оригиналан. Мађарска атила са утегнутим чакширама у чизмама, истицала га је у целом друштву као човека особењака. На онда његов мађарски нагласак, оно вечито жмиркање и лако увлачење врата у десно раме при разговору, некако је ванредно утицало на посматрача, који на све то није навикнут био. Иначе у веселом друштву био је врло занимљив и красне нарави.

Ђура Јакшић беше понајбујнији. У неколико пута, у своме одушевљењу изустио је по неке импровизиране стихове, намењене најмлађем станов-

нику ове земље, што је често изазвало општи смеј.

Барон Мита беше уредник: „*Ромиџабе*“. Кад год сам погледао у његову лепу изразиту, али и врло ћелаву главу, увек су ми долазили у памет стихови из тог његовог шаљивог листа, којима је шибао убитачни обичај стезања код женскиња. Слика уз ту песму беше врло оригинална, али слабо уметничка. Барон је певао:

„Наша Анка
Хоће да је танка.
У тим груд'ма
Има л' срца људ'ма?
Не би рек'о,
Јер уздуж и преко
и т. д.“

Барон Мита је био омиљена личност у веселим пријатељским друштвима, ради његове веселе ћуди и ваздан добре воље. Осим тога је добро ударао у гитар, уз то и лепо певао.

Лаза Костић, својом стереотипно разбарушеном косом, смишљао је кога ће и како ће неопажено да нагарави. Та без тога се бабиње у Срба не даду ни замислити, — управо без тога нису бабиње. Он је тако смишљао, а њега је други већ предварио, те је баш он и био први међу нагарављенима. И ма колико да су се сви гости тога чували, ипак не остаде ни један чиста лица. Како је друштво морало често прснути у смеј, када су пред једног, или другог изнели огледало, који је себе, у потпуно озбиљној позитури замишљао, непревареним.

И тако је ово весело расположено друштво а и нас полетарчиће изненадила зора. Забава, шала, досетке и општа раздраганост текли је таком живом струјом, да чак ни ми малићи не имадосмо каде, да помислимо на спавање.

Па каква је разлика између оног и данашњег нашег весеља. Данас вас у главном проће цело време у љутим мукама слушајући службене и безброј свакојаких здравица. А у њима се обично лаже и маже појединцима, обасипајући га таким хвалама и неким заслугама, да у све то не верује ни наздрављач, нити наздрављени — ако је толико паметан. О Мирковим бабињама свега тога не беше. А зашто? — Можда зато, што у оном друштву није било ни једног заслужног мужа?!

Па онда ни у политици несмо тада били толико напредни као данас. Данас хвала Богу имамо толико политичких странака и толико непријатељских, и готово крвнички омражених табора у народу, колико је год у нас капуташа. И та несретна манија отуђила је касније једно од других и оне особе, које при Мирковим бабињама беху живели и пазили се као рођена браћа. Али шта би, кад нас је силни прогрес заокупио!

Него да престанем.

Ако сам овде што забележио, што се можда до сад није код нас знало, добро је да се не заборави. Код других народа бележе људи са особитом пажњом и најситније појединости из живота својих знаменитих људи. Зато држим, не ће бити од штете, да се одрже у успомени нашега народа тако важни и сретни тренутци онога мужа, који је постао правим љубимцем свога народа и чију педесетогодишњицу књижевног му рада цео данас српски народ на свима странама једнодушно и одушевљено прославља.

Београд

Покрађен Змај

— Др. Илија Огњановић-Абуказем —

Догађало се чешће, да су поједини плагијатори присвајали Змајеве идеје, а баш и речи и поједине стихове из његових песама, — бивало је, да су „шаљиви“ листови доносили Змајеве досетке и продавали их као своје својој безазленој публици, али Змај за то није марио, нити му је било што жао и неправо.

Али пре три године учињен је код њега један плагијат, на који ми се богме Змај у писму и потужио.

Јунија месеца године 1896 добијем од Змаја писмо из Београда и у постскрипту тога писма читам овај елегични извештај:

„Имам нешто да ти се похвалим. Ономад сам се поновио, али негативно. Дође неки лола, *па ми украде целу гардеробу моју*, осим онога, што је на мени било, — *црне хаљине, све летње хаљине, „иберцијер,“* све је то братац покупио, — само се смиловао на *зимски капут*, — хвала му и на томе. Мислио сам ове године да идем здравља ради у коју бању да се *лечим*, — ал због овог случаја, канда ћу морати оставити другима да се *лече* и слушати како мој џеп *лелече*.“

Ова ме крађа већма љутила, него кад сам оно у Харамбашићевим песмама читао оне Змајеве мисли и стихове, и кад сам у београдским „шаљивим“ листовима наилазио на оне многе чланке и вицеве из Змајевих листова прештампане без навођења извора, из којега је црпљено.

С тога одмах узех перо у руке, да учиним хришћанско дело, те да пострадалог пријатеља утешим и да му покажем да сам пун учешћа у његовој невољи.

Писао сам му ово:

Драги Јово!

Примио сам јуче твоје мило писмо и читајући у њему, како је неки шаљивчина покрао твоју гардеробу, те ти однео све летње хаљине, црни „анцуг“, „иберцијер“ *и тако даље* (да богме он је *тако* отишао *даље*,) веома сам се изнајпре једио и смутио, но кад сам о ствари хладније промислио, изгледала ми је врло природна. Ти велиш да си баш хтео ићи здравља свог ради у *купатило*, но, па зар у *купатилу* требају *хаљине?!* У купатило се улази *без хаљина*. Само не видим у томе логике, што је *зимски капут* презрео и оставио? На што то? Ког ће ти врага сад на овој врућини *зимски капут?* Боље би било да је и њега однео, а оставио ти какве „швимхозне“ за купање, кад си већ намеравао да идеш у купатило. Управо рећи то багателисање твога зимског капута увреда је, и ја бих на твоме месту послао том обешењаку своје секунданте, да га позову на двобој, и буди уверен, да кад би ти он изишао на двобој, добио би ти потпуну *сатисфакцију* (ако т. ј. није твоје хаљине већ продао Чивутину). Иначе је тај шаљивчина заиста заслужио, да му за ту његову *шетњу* по твојим собама напишеш „Оду“, али да не чекаш док направи и *педесету шетњу* по твојој кући, (као што си код мојих *шетња* чекао), него да му сад одмах спеваш ту оду, шта више, управо би требало, да си му онога часа, кад је излазио из твоје куће: саставио оду и декламовао му кроз

прозор отприлике онакву оду, какве си мени написао; (моја се почиње, *Стани Абу, стани Абу* —), па тако да си и њему ускликнуо: *Стани — стани* — можда би човек *стао*, а особито да си песму још пропратио са неколико метака из револвера, можда би га који метак *у срце дирнуо*, као и сама „Ода", те би онда заиста стао и не би ишао даље. Међутим најзгоднија би била *трећа* ода, што си мени певао, јер погледај само прва четир стиха у тој оди, па ћеш наћи речи: *„Стани — стани — али где је? Ето где га нема! Побег'о је, побег'о је...* и т. д." Па зар то не би и за твог новог сарадника и помоћника, (помоћника у ношењу твојих хаљина) згодно било!

Но ипак ја држим, да је он то с добром намером учинио. Он је рад да твоје хаљине остави, те да их после 100 година прода каквом музеју. Шта мислиш, шта ће оне вредити кроз 100 година! Шта би сад човек дао за какав капут, што га је носио Доситије Обрадовић, или за какве гаће Бранка Радичевића? За то немој тужити, утеши се, особито ако су хаљине шнајдеру плаћене, и ако нису у капуту оставио коју свилену мараму, у прслуку златан сахат, у чакширама кључ од Вертхајмове касе, а у „иберциеру" какав лоз од класне лутрије, који је добио „хауптрефер". Међутим сад треба да се утешиш, јер си доктор филозофије,* па као филозоф сети се твојих старих седам грчких колега: Солона, Тала, Питаке, Вијанта и т. д., а нарочито се сети Питакове изреке: *„Праштање је боље него ли освета,"* а ја сам уверен, да је и дотични лопов имао на уму ону другу Питакову изреку: *„Пази на згодан час!"* те је и заиста пазио на згодан час, (кад нема никога код куће,) и испало му је за руком. Још ћу ти и то напоменути (да знаш за други пут,) да је други неки стари грчки филозоф неком приликом рекао: „Пази на своје ствари, кућу и ормане закључавај, прозоре не остављај отворене кад ти није нико код куће, јер није сваком човеку света она заповест божја: „Не укради".

Нови Сад

* Те године је будимпештански филозофски факултет послао Змају-Јовановићу диплому почасног доктора филозофије.

У ЗМАЈЕВУ СПОМЕНИЦУ

— Записи српских књижевника —

Кад би се песници прекрстили у цветове, онда би у Змајевом перивоју било и Гетеа и Шилера, и Таса и Мисеа, и Руже де Лиља и Кернера, и Хајнеа и Виктора Ига, и Милтона и Овида, и Пушкина и Љермонтова, и Владике Рада и Бранка, и Мирзе и Беранжеа, па чак и Сервантеса и Шекспира. И сви би ти цветови носили ипак посебно обележје *овога* сада.

У таквом изобиљу сви укуси могу бити раскошно задовољени. Погодба је једина за то, да се при уласку у врт предрасуде оставе на вратницама.

Београд *Јр. Миленко Р. Весић*

*

Све и кад би било могуће поуздано измјерити искреност осјећања пјесникова, око чега се новија критика тако много обрће; све и кад бисмо могли несумњиво загледати у душевну

радионицу и одсјећи пјесникове мисли од стварнога осјећања; представе маште умјетникове (а тијем путем и настају виша осјећања) ако богате наш осјећајни живот кроз психичне емоције, ако нас примамљују да кроз умјетничку свијест гледамо на свијет и догађаје — чине велику љубав у културном развијању једнога народа. Ко смије рећи да Змај није за читаво по вијека вршио ту мисију у својем народу? Народ му то данас и признаје, јер је његова поезија огледало живота нашега за толико година, и јер је Змај образовао неколико нараштаја својом умјетничком свијешћу. Народно признање најбоља је оцјена за дјелање пјесниково, и ми се данас клањамо томе признању.

Карловци *Радивој Врховац*

*

И све пјесме убавих крајева
И сви в'јенци румен-ђулистана
И жубори зелених гајева,
Мало јесте за златног Ти дана!

Прими уз то *Главо Одабрана*,
Вјечну харност прембијелих дјева,
Чије лице љуби зора рана,
И Српчади, што о *Теби* сн'јева...

Добри Чико, на многаја лета!
Орила се твоја слава света,
А ми бољег не просимо дара,
Њег' од Тебе, српске пјесме цара;
У Тебе је до сунца полета,
Ти нам кажи стазе бјелог' сн'јета!...

Дубровник *Вид Вулетић-Вукасовић*

*

Поздрављам с поштовањем и радошћу педесето-годишњицу твоје прославе дични песниче, чије сам песме свагда са највећим одушевљењем декламовала, особито „Песма о Песми", у којој све кажеш што човечију душу подиже, оживљава, и храбри, да не клонеш ни у најтежем искушењу! Нека те Бог поживи још много година на дику и славу свију нас.

То ти из свег срца жели твоја највећа поштоватељка

Београд *Милка Грегорова*

*

„Душо моја душе бих ти дала,
Па бих тебе својим драгим звала."
Срп. нар. пјесма.

Овако пјева српска мома, своме идеалу — своме драгану. Овако пјева српска мајка успављујући своје чедо, свој поност и узданицу своју. Овако може да запјева наш омиљени Змај Јован своме српскоме народу, јер је он сву своју душу излијо у своју пјесму, а та пјесма одјекнула је у души сваког Србина. Ехо тога одјека разлијеже се данас широм цијелога српства па нека се јасно чује и са херцеговачких кршева.

Јајце *Лука Грђић-Бјелокосић*

*

Као што се под старим грмом, што у вихру извија најстраховитије звуке, гноји најплоднија земља, тако се око народног пјесника, хвата бајка народне љубави, кад у судбоносном часу, племенитошћу, пожртвовањем и јунаштвом, оваплоти занос свој.

И пјесникова слава траје, колико и омиљеност његове животне легенде.

Ако је пјесник био просте, спутане ћуди, те не знађаше стварати славолуке, свуд, при проласку свом, и ако жар његових пјесама, распламњиваше груди потиштеног народа, онда је *омладина* дужна, да му оплете лик и живот, чарима свог одушевљења, и да буктињама своје благодарности, обасјава ореолом пјесника, и бесмртност његових списа.

Јер Бог је реч и живот, у једно!

Трст *Хајим С. Давичо*

*

Кад први пут одох Бечу ћесареву, чудно неко осећање обузимаше срце моје при помисли: Видећу Змаја!

Змај!

И дођох Ти дому с другом својим, и очекивах Те како никога дотле.

Отворише се врата, а моје срце: тик так! тик так! — рекла бих нешто, а не могу . . .

Змај!

Од ранога детињства, па све дотле: моја Те душа замишљаше као оне змајеве из народних песама наших. А гле онда! Преда мном је обичан човек . . . Обичан! . . . Оо, не! . . . И од тога доба, Ти си ми вазда песник, Змај . . . — — — — — — — — —

На постељи сам занесена . . . то јест, све је готово, па ме буди из заноса онај великан, у кога бољци својој лека потражих . . . Говори својим језиком, изговара моје име, зове ме; чујем га, а не проговарам . . .

Мој добри и нежни друг јеца; слушам га с тугом, а не тешим га — не могу.

„Мила моја Српкињо!“ — изустио си ми Ти благо, српски.

Српкињо!

И раздрагана душа оснажи слабо тело . . . проговорих!

„Боже!“ — изустих и отворих око преко кога везе не беше, што је, тобоже, здраво, и погледах у очи онога што ме не зовну именом које на крштењу добих, но много милијим . . . Зовну ме именом које носи и она света ми душа, — што тада бејаше међу живима, али, вај, далеко од мене — мајка моја; зовну ме именом, у туђини тако слатким . . . Погледах у очи Тебе, а Ти ме гледаш нежно, очински — у очима Ти се блистају сузе.

„Жали ме јадну, младу а несрећну“, помислих, па ми би, лакше.

Жалио си ме, јер си Србин и — *човек*.

Као човеку Ти и хвала за све добро твоје, које ми у туђини учини! . . . Хвала!

Београд *Јелена Димитријевић*

*

Змајева је поезија душевна животворна храна српскому подмлатку; њом ће се српски нараштаји наслађивати. Слава му!

Београд *Архим. Нићифор Дучић*

*

По подјима српске славе,
Узабро си цвјетак мили,
А од тога цвјетка благог
Алђели су вјенац свили.
И божанско твоје чело,
Где вјечити Геније влада
Окитили: Тад уз лиру
Трже твоја душа млада
Са небеса рајске сјени
И свијетле луче сплете
У руковјет пјесме миле.
И задахну жића дахом
Што би вјечне магле скриле
Духу српском даде лет
Отвори му нови свјет.
И сад твоје сједе власи
У јесени позних дана
Гледа ће но исток руди
Сјајна зора засијана.
Брује гласи свети, мили
„Анђели ти вјенац свили“.

Цариград *Осман А. Бикић*

*

Змај ће живјети вјечним животом у срцу свога народа. Бесмртност се мора сплести око имена онога човјека, који је данас у стању да на видику цијелога Српства, не страхујући ни од каква пријекора, довикне: Половину сам вијека љубио свом душом оно што је лијепо и узвишено, пет сам деценија плодовима свога

ума одушевљавао и заносио свој напаћени народ, а дочекао Несторове године љубећи Србство искрено, силно и ватрено.

Мостар *Стеван Жакула*

*

У историји се огледа душа народа, у песми душа песникова. У песмама великог Змаја огледају се обе душе.

Слава Змају, који је тако заносно опевао Косово!

Приштина *Иван Иванић*

*

Поезија је прилика зрачна, а *Змај* ју је запазио и кројио јој српско рухо тако лако, тако складно, тако сјајно, као ретко ко.

Београд *Момчило Иванић*

*

У Енглеској постоји звање дворског песника. Коме се оно повери, тај има дужност да опева све важније догађаје у животу владалачке породице, рођења, свадбе, умирања . . . . Таку дужност од прилике вршио је код нас Змај, али с овом разликом. Он се није хтео изједначити само с једном породицом нашег народа, па ма то било и силом највишом. Он се изједначио с целим народом. Нема тог догађаја у народном животу у коме он није учествовао својим стиховима. Његова *Певанија*, то је кроника нашег доба. Змај није био песник мимо свет, што живи сâм са својим сновима. Он је заједно са својим сувременицима проживео све њихове значајне тренутке. Са свим је право да они данас деле с њиме једну његову радост, кад је он кроз сав век делио с њима не само радости него и жалости.

Београд *Слободан Јовановић*

*

Бесмртна дела нашег дичног Змаја јесу оне „благајне“ у којима његова велика душа борави, и ми им се обраћамо за забаву поуку и утеху, и у радости и у жалости, и у срећи и несрећи.

Нови Сад *Даринка Калиђева*

*

Више пута сам се запитао: Зашто Змај није готово никад никуд путовао? Најдаљи му је пут, чини ми се, био Праг. Ту је провео као ђак један семестар или два. Иначе најдаље до Беча. То тек није никакав пут.

Нијесам ни ја никакав гроф Јосиф Зичија, а прилика је да не бих био ни кад бих имао његово благо. Јер и ако је благо највећа олакшица при путовању те и велики покретач, ипак то није доста. Као што има богатих људи који се готово никад не мичу из постојбине своје — Џе Гулд, који је прије десетак година умро као најбогатији човјек на свијету, у Њу-Јорку, веле да није никад видио Јевропе — тако има и сиромашака који обиђу свијет. Бива сад и у окладу да неки крену без разбијене паре и обиђу сав свијет. Ја нијесам никад био велик путник, сад сам први пут у Риму. Ал' ипак сам се мало обазрео по свијету. Још као младић прошао сам од Париза до Москве, у Црној Гори, у Венецији, у Берлину и т. д. Збиља: Кад сам оно ја био у Москви, 1867. могао је ићи тамо свако ко је хтио, готово бесплатно. Било је тамо свега свијета, само Змаја није. Али збиља, сад се сјећам. Био је у Москви са кнезом — Николом, на крунисању цара Николе али што тамо реку, на срамоту, силом. Није могао кнезу одрећи. Тек што је стигао у Москву, нестаде га. Нити га је кнез више видио нити ико од кнежеве пратње. Мисле да се из истих стопа вратио дома. Змај није никад спомињао тога догађаја, а ја га нијесам питао, с тога, ако нијесам добро обавијешћен,

примам исправак. Али је свакојако прилика: Se non è vero è ben trovato.

Беспослени људи могу себе питати: Да је нешто Змај видио више свијета, да је био више Змај — јер у ту руку не само да није никакав *Змај*, змајеви имају крила те могу летити и лете, него, није друге, прави *спуж* — би ли више пјевао, би ли другачије пјевао, и што је највише, би ли пјевао љепше?

Но како ја сад нијесам никако беспослен, то се нећу ни упуштати у расправљање тога питања, него то за сад остављам „благоразумним" читаоцима, а ја ћу надовезати на то, ако Бог да, други пут, кад будем доколан, и, допустите, на другоме мјесту.

П. п. Био је још двапут на Цетињу. Ал то је особита глава његова животописа, доста „забавна и поучна". Свакојако и тај изузетак потврђује правило.

Рим *Др. Лаза Костић*

*

Било је то године 1872, када сам из позоришне дружине Лазе Поповића, као глумац-почетник, дошао у Нови Сад дружини Срп. Нар. Позоришта.

Почетком речене године, чиниле се већ у велико припреме за Светo-Савску Беседу, на којој ћу беседи и ја први пут као глумац суделовати. Био сам изабрао старо-енглеску баладу: „Уелски барди", коју је препевао наш Змај-Јован Јовановић. У то време наше српске „Беседе" у Новоме Саду, биле су већином приређиване у просторијама тадашњег „друштва за радиност". И колико се сећам, програм беседе био је — оног вечера — из особитих пијеса склопљен и свака је тачка програма са неком особитом прецизношћу била изведена, па ни моја прва деклама-ција није била баш постидна, на чему имам једино да захвалим препеваоцу споменуте баладе, свом врлом наставнику, у чијој сам се близини од тада чешће налазио. Његови мудри зборі и говори, као и песнички му умни створови, напајали су млађану ми душу одушевљењем за идеале Србинове.

У помен оних „златних" дана из доста давно минуле прошлости, а у славу нашег великана, прибележио сам ово неколико редака, те из дубине захвалног ми срца кличем: Нека је свака част и слава дичноме сину славног нам рода! Слава узор Србину, див-песнику: *Змај-Јовану Јовановићу!*

Митровица *Андра Л. Лукић*

*

Када бејах млад, учио сам те на изуст, рецитовао божанствене песме твоје, а груди ми беху испуњене мучом и громовима, али и неким непојамним миљем, што тако годи срцу и души Србиновој!...

Сада није тако! Старији сам... Сада могу пре да заплачем и да кроз сузе довршим читање величанствених, патриотских песама твојих, желећи с тобом заједно, да Српство постигне ону величину, оно јединство, ону славу, што све тако мудро и тако лепо провејава у редовима песама твојих, које су благо васцелога Српства!...

Београд *Вела Милковић*

*

Ноћ је мрачна, глува, нѣма
Ветар хучи. Звезде бледе
Покрај пећке мачак дрема
И полако, тихо преде.
А ми, деца, ситна, мала,
Покрај ватре поседала.
— Сеја Нада наша мила
„*Невен*" лепи расклопила,
Забавља нас и весели:
„Децо моја сваколика,
Чујте што вам чика вели,"

Па још причâ, песмâ, сликâ —
Све што нама деци годи
И ка мети правој води . . .

Ej вечери, ви сад где сте
Пуне сласти, среће, миља?
За мало ли нама бесте,
Као мирис од босиља — —

Прохујало . . . Ноћ је нéма
Ја усамљен, тужан седим,
Попац цврчи, мачак дрема,
„*Увеоке*“ тужно гледим:
С њима трајем дане своје
И тужимо *ми обоје*.

Београд *Борислав Сл. Живић*

*

О петсто и десетој годишњици косовске погибије, Српство ће прославити двије велике славе.

Једно око оросиће му суза захвалности за борцима, који погибоше за вјеру и отаџбину своју. Кроз друго око сијаће му весела искра, која није друго него благотворни плод оног благословеног сјемена, које наш велики Змај Јован Јовановић већ педесет година сије по до недавно пустом пољу српскога народа.

Зодар *Др. Алекс. Љ. Митровић*

*

Сред градине миришљаве
Омиљен си сада стао,
По којој ти Народ љубав
И признање посејао.

Нас згреваше душа твоја
До у овај светли час,
Срце твоје куцало је
Са срцима свију нас.

Сад с клицањем у радости
Пружамо ти кићен сплет,
Да ресимо дела твоја,
Твог генија отсјај свет.

Благо теби, чија слава
Славом кити и све нас!
Твојом стазом Српство греде —
Теби кличе Народ вас!

Хајдлберг *Божа С. Николајевић*

*

Године 1885. радећи „Белешке о Ђ. Даничићу“ (штампане у годишњици Николе Чупића, VIII, Београд 1886,) написах и ово: „Кад сам се као младић разговарао с пок. Ђ. Даничићем о Бранку, дивећи се лепоти језика Бранкова, он ми је приповедао како то све у Бранка није случајно, него како је Бранко с особитом пажњом језик учио. Памтим добро да ми је два три пут приповедао како је Бранко, ради чистоте језика и лепоте стихова својих, читао Речник Вуков од корице до корице, памтећи или бележећи непознате му речи или обрте који би за посао његов подесни били. Онда сам се дивио тој стрпљивости Бранковој. Но ондашњим мојим појмовима о песништву и о природном дару певања једва ми је појамно било да се песник изложи таковоме једноме теретном и сухопарном послу. (Годишњица VIII, 394).“

Данас бих томе могао сигурно додати ово.

У оно време чинило ми се да је дар све, да је надахнуће безгранично моћно и да је сила песничка сама богодана.

Сада пак мислим да је природни дар главно и да без њега ништа бити не може, али да уз величину иде исто тако велика дужност тај дар обделати, угладити, окитити светлошћу, оснажити широким видиком, и дубоким погледима.

Вара се свак ко би мислио да је облик бесмислица. Неговање облика, неговање с љубављу, са студијом,

увек је у неодвојној вези с унутрашњом садржином. Иста је моћ и она што ствара садржину и она што одређује облик, и потпуност је уметничког створа тек онде где су језгра и облик у потпуном складу.

Цариград *Стојан Новаковић*

*

У политичкој олуји четрдесет и осме године, просинула је кроз мрак и облаке са натуштеног неба звезда Змајеве поезије, и она на српском сазвежђу и данас још најсјајније трепери.

А шта значи име Змај?

Данас је то име симбол, један остварени сан; оно је одјек гласа и тежње српског још несабратог племена. Кроз његову песму здрави се Србин са Тимока с братом од Невесиња; његовом песмом отпева лепа Далматинка косовској тужбалици.

Кад је Змај певао лебдио је звонки глас и одјеком су треперили Авала и Ловћен, Фрушка и Велебит, Шара и Романија, Требевић и Голија. Што је Змај певао, то су биле речи радости свега народа; то су били моји и твоји боли, моја и твоја туга, туга свију нас; за то песма његова налази толико одзива у душама свију нас.

Гласом лире своје Змај је подизао свест о заједници растурена братства, сабрао капитал блага српског духа и наменио га роду; тиме је постао неимар новој, бољој, будућности, којој треба да идемо на сусрет; јер Змајево педесетгодишње певање сад је тек на почетку мисије своје. Педесет година његовог певања је толико година нашег одушевљавања, васпитавања и припремања за велике задатке живота.

Дани су се снизали у године; али ми га не славимо што је остарио, него што је вазда млад остао.

Београд *Милорад Павловић*

*

Певао си, дивне песме
о лепоти, чару;
Певао си о бојишту
и светом олтару!

Брисао си сузе песмом
кад заплаче мајка;
На бојишту храбрио си
српскога јунака!

Венац плео дичној слави
наших српских тића;
Ал си знао расплакати
са твојих ћулића!

Певао си српској деци
што им понос буди;
Све врлине садио си
у млађане груди!

Твоје име, твоја песма —
то су с'неба дари;
И народ ти ево хита
да ти благодари!

Једна мисо, једна жеља
иде небу горе;
Да закуца једном молбом
пред небесне дворе!

Анђели ће чути молбу,
чути херувими;
Намолиће вечног Бога
да нам те поживи!! —

Ман. Раваница *Сергије Тодић*

*

Кад би се Српство имало персонифицирати симболично — Змајева биста била би му највернији израз.

Мостар *Јован Протић*

*

Великом човеку и мало речи записати у споменицу велика је част. Велики човече, душо народа мога, нека би овим, маломе мени, такове части припала кап, — данас, кад морем свога одушевљења *Теби*, велики сине, поздрављ велик и *себи* дан — све Српство *твоје*, љубљени песниче *наш!*

Земун *Др. Јован Радивојевић-Вачић*

*

Пролеће је. Сунце трепти са висина —
Под кестеном хладовина:
Ми седимо ту у рајском хладу живом,
Ја са књигом, ти с плетивом.

Листи леже нетакнути, игла стала,
Само срца бију, бију.
И у уздах тајне жеље плету, крију.
А врх гране птица пала,

Чаровница, и у златне жице тресе:
„Несмелице — загрл'те се!"
Ми слушамо, зледамо се кришом клети:
— Ко ће, ко ће, започети . . .

В. Кикинда *Миливој Радовић*

*

И песник, као сваки човек, има своје лице и наличје; многи допиру тек само до његова наличја.

Нови Сад *Др. Милан Савић*

*

Змај и поезија за све живе наранштаје наше два су истоветна појма. И ништа простије и праведније до тога.

Рекло се, да је он трчао за популарношћу и да се удварао публици. Несрећа је, што би се исто могло рећи за све велике песнике, нарочито за велике националне песнике, који оличавају у себи поезију свога народа и свога доба. Је ли он крив што је његова деликатна песничка душа, у једном овако грубом и прљавом времену била „заљубљена у будућност", што рекао стари Ронсар, и што су његови идеали били у сагласности и са његовим добом и са његовим народом? А да није био тако гибак и удворан, сведок је оно службено ћутање и неми штрајк обострани нобилитета у општој прослави српскога народа.

Хајне је казао за Гетеа: „Јадни мој немачки народе, он је био твој највећи човек!" А наш песник је, као и његов народ, остао вазда у поштеној и поноситој сиротињи. Са својим великим способностима и још већим заслугама, поред толиких згодних прилика, он је остао сиромах, без кућа и кола, без подрума са вином и масних положаја. И још када се човек сети како су се понамештали они који нису достојни ни да „одреше ремен сапогу његову"!

И зато што дубоко осећамо песника у њему, или што педесет година часног и корисног рада показују га као човека велика срца и широких погледа, зато што је увек био песник а не бакалин — зато ми млађи и волемо и ценимо Змаја.

Београд *Јован Скерлић*

*

Твоја је појезија *нектар*; који *опија*. — Твоје су песме неисцрпна оаза, која пои и освежава читаво *човечанство!*

На данашњи дан када те цело Српство слави, када ти и велико и мало вије венце да ти увенча песничко чело, ја — скромни обожавалац твој, место цвећа и ловора, пружам руке к небу и молим Господа: да ти подари век — *правога Змаја*.

Опевао си све, што ти је племенито срце диктовало! Дао си нам киту твојих *Ђулића* који ће и нај-

даље потомке твоје опијати мирисом својим.

Па ипак, твоја данашња светковина не треба да угуши нежне звуке лире, твоја Муза тек сад треба да постакне у теби свети огањ, да те одржи свежа, па да нам певаш још дуго, дуго, дуго!..

... Кад се сетим шта смо за ово неколико година изгубили, не могу да се уздржим а да не зажалим на Господа Бога — што није *друкчије* уредио живот човеков:

Кад нам је дао *великане* — за што им према њиховој генијалности није глорификасао и *век*, бар... *од две хиљаде година!*

Београд *Чича Илија Стаиојевић*

*

Лањске године, кад сам пролазио кроз питому Цетиње, причао ми је један пријатељ ову причу:

Дошао једном и Змај на Цетиње. Велики пјесник српскога народа, љубимац је и дичнога Господара нашега Николе I., који зажели, да га види у свом двору.

И он зовну једнога од остарјих Црногораца.

Иди у Локанду и зовни ми Змаја, — заповједи.

Црногорац се запањи.

— Жмаја?

— Дâ.

Овај се поклони и изиђе као утучен... Кад би нешто дошао и троглав Арапин, он га се не би побојао, нити би се устезао на међдан му изаћи... Та он је и прије излазио на међдане и увијек се показивао као прави јунак, не плашећи се пушке ни ханџара. Али сад?... Сад не излази на међдан ни Турчину ни Арнаутину, него — Змају, огњевитом Змају, из кога, како је из пјесама слушао, сипа ватра жива... А, Бог и душа, са таким се не може од шале на мегдан изаћи...

— Е-ej, ће баш на мене доће ред, да га зовнем, — рече, — к'о да није било баш никог другога...

И он отра крупни зној са чела, па намргођен ступи у кућу.

А затим поче купити оружје и загледати га. До петнајест ока оружја покупио је он и задјенуо што за пâс, а што објесио о раме.

Тада зовну жену.

— Да се опростимо, — рече. — Ако се не вратим, немој кукат', но се моли Богу за Господарево здравље...

Жена га погледа зачуђено.

— А ће ћеш, јâдо? — запита га.

— Богме дошо Жмај у Локанду, па Господар, да му је за славу, шиље мене по њега... А зна, божја ти вјера, да ће он мене, јâли ја њега смакнути...

И опрости се са женом, па натури капу и поносито пође, као да ће на Косово.

А кад стиже до Локанде, грмну на једно момче:

— Је ли вôђе Жмај?

— Ето га гôрје.

Он, додуше, осјети неки страх и обори главу, ама опет стегну срце, те пође уза степенице.

— Ха, Боже, помози ми сад ја икад, — промрмља, снимивши капу, па снажном руком прихвати за држак од јатагана. Затим прихвати и револвер, па шкрипну зубима и стаде пред собу.

— Помози Боже! — кликну још једном па отвори врата.

— Ко је вође Жмај? — дрекну из свега грла, а сијевну очима.

А, из једнога краја собе, помоли се омален, но здрав и једар старац, у шваpским хаљинама, те стаде пред јунака.

— Шта ћеш, брате? — запита.

— Ће је Жмај?

— Ево ме... Ја сам...

Црногорац га погледа.

— Немој се, Швабо, бручити са мном, јер ја нисам за шале...

Старац се осмјехну.

— Али ја сам... Ја се зовем Змај...

Црногорац се покуњи, па да у земљу пропане од стида... Зар је он толико страховао и мучио се само бадава?...

— Ej луде ли памети! — помисли у себи...

Па, окренувши главу у страну, кроз зубе промрмља:

— Иди, зове те Господар!

Мостар *Свеш. Ђоровић*

*

Змај-Јован Јовановић је песник прави по милости божјој, а по неодољивој чежњи срца свога, по снази и величини духа свога.

Струне његових гусала час роморе тихим гласом жубор-воде, да нам се срце топи од миља веља, а муња тајних жеља кроз срце нам стреља; час прижељкују умилном песмом славујевом, па нас опијају, крепе, снаже и заносе, или нам разгаљују душу као благи мирис липе расцветане; час дрхћу њежним гласом љубави, па нам душа чисто стрепи од тешке милине, и из срца нам излећу пуна јата златних жеља, милих снова, бајних туга, слатких ваја и миомирних уздисаја; час нам дочаравају у души чежњу за минулим лепим данима, па нам растварају бол и жалост у тиху сету, слатку тугу; сад опет громко зову у борбу за Српство, за права српска и правице српске, у борбу за златну слободу; причешћују нас светињом српске свести, славе нам врлину и јунаштво, дичну нам прошлост и ако Бог да лепшу будућност; исмењају подлост, кукавичност, поквареност и гњилу саможивост, а шибају различите махне наше, ругобе и накараде наших дана; поучавају Српчад како ће очувати име своје, језик свој, веру своју и слободу духа свога.

Све, што ври и струји, кипи и превире у срцу човјечјем; све, што Србин љуби и поштује; све, за чим народ наш тежи, чезне и жуди: све то умео је песнички геније нашег Змај-Јована Јовановића да прима у дубине душе своје, да прекали и претопи у жару живе маште своје, па да развије неодољивим чаром у сва срца, која осећају што је лепо, добро, истинито, племенито, узвишено, свето, и нарочито што је српско!

Нови Сад *Аншелије Хаџић*

*

О Змају Јовану Јовановићу, као песнику Љубави и Отаџбине, ја сам, како — тако, своју казао другом приликом и на другом мјесту. У ловор-вијенац, што га *Зора* пјеснику спрема, уткаћу са своје стране један цигли стручак — само неколико ријечи — тек да је кита шаренија. За мене је дјевичанска свјежина Змајеве поезије, или боље, њезина вјечита младост, књижевна загонетка. Рекло би се, чисто, као да је за овог божанственог старца Биологија збрисала из својега рјечника ријеч „старост". Како да се та појава протумачи?...

Неки модерни филозофи не праве већ никакве разлике између психологије и физиологије, пошто се — по њихову мишљењу — те двије науке, као год и њихови предмети, међу собом преплећу, управо једна с другом бркају. Ако је то тако, онда како да се објасни младеначка

крепчина духа у тијелу, које се угиње под теретом година? Откуд пјесме славуљеве у глави, по којој је давно већ иње пало? То је, доиста, загонетно.

Но, у природи би човјек могао да нађе и томе објашњења; у природи, која је свакој ствари први образац дала. Што се мене тиче, кад год читам коју нову пјесму Змајеву, промишљам увијек на бајамово дрво, које у неко доба године осиједи као овца, али не „од старости и тешке жалости", већ зато, што се у његовијем жилама непрестано обнавља онај богодани сок, којим се то дрво храни и помлађује.

Сиједи бајам, то је символ сиједог пјесника; и један и други дају једнако цвијеће: сјајно као снијег и орошено бисер-капљама свјеже росе . . .

Задар *Марко Цар*

*

Шта да кажем? . . .
Само име *Змај*, казује нам све!

Београд *Милош Цветић*

*

Скромни великане, свуд се венци плету
Да т' на седу косу кô захвалност мету;
Свуд се химне пишу, и жеље се нижу —
Поздрави Ти стижу и славом Те дижу.
И ја журим, ево, песму сам Ти спевô
— У скромности ниси то Ти ни захтевô —
А' ма један акорд од те лире Твоје
Створило је врело и за песме моје.
Хвала Ти и слава „Чика Јово-Змају",
Српски нараштаји тебе ценит' знају!

Београд *Бор. Л. Цвејић*

*

„Сан те хвата" — Змај зар дрема!?
Не, та Теби санка нема,
Нема доле, нема горе —
Само Ти се песме оре; —
Буди срца, толи ваје
Кроз све српске нараштаје!

Ср. Карловци *Јован Симеоновић-Чокић*

*

Змајева је душа широко непомућено језеро, а небо, што се у њему огледа, то је *Српство*.

Мостар *Алекса Шантић*

Змај Јован Јовановић

— Стеван Жакула —

Историја српске књижевности није још исказала свога сталног суда о Змају као пјеснику. Тај се суд ишчекује с нестрпљењем не само ради тога, што ће се тада бити на чисто о вриједности књижевног рада Змајева, него и ради тога, што ће се њиме потврдити или побити мишљења некојих књижевних критичара, који су до данас покушали да изреку своје мишљење о њему. Критичарска мишљења и субјективни укус за сада су једина мјерила, којима се мјери пјеснички рад Змајев.

Дјелатност се Змајева на пољу српске књижевности разасеже кроз дуги низ од пет деценија. То много значи, а нарочито за српску књижевност, која је баш за времена првих Змајевих почетака добила своју праву форму, свој природни правац. Баш је у то доба стресла српска поезија са себе окове оне неприродне струје псеудокласицизма, којој је зачетник митрошоснии пјесник Лукијан; баш су у то доба она два великана, Бранко и Његуш, одредили сталну мету, којој треба да теже сви млађи српски пјесници. Прелом је био

већ извршен, борба је већ била доготовљена. Побједило је било оружје ученика Вукових.

У то се доба јавља млад пјесник Јован Јовановић. Својим првијенцима пристаје он одмах уз нови правац српске поезије. Биће од интереса дознати, одакле у томе младом полетарцу толико увиђавности, толико оштроумља и толико љубави према тим новотаријама у српској поезији? Одакле толико одлучности, да правим својим кораком ступи на чисто народно земљиште? То данас изгледа са свим природно, шта више, изгледало би неприродно, да је Змај почео своје почетничке радове језиком макаронским, струјом псеудокласичном! Али, винув се за педесет година у назад, видјели бисмо, да се то могло врло лако десити. Змај је одрастао у Новом Саду, а то значи, у једном од првијех центара старога конзервативма. На њега су на сваки начин имали утицаја људи, који нијесу баш на длаку одобравали све Вукове идеје. Без упечатака о борби између нечега старог и новог није могао остати младић, који је осјећао у себи неког интересовања за књижевношћу, воље за пјесничким радом. Мимо младу душу каснијег пјесника „Азбукопотреса“ није могла та борба проћи неопажена. Па и ово још не треба заборавити. Ни Бранкове „Пјесме“, ни Његушев „Горски Вијенац“, па ни Даничићев „Рат за српски језик и правопис“ није могао од један пут, само једним ударцем, као гилотином, одрубити главу оној аждаји, коју ми данас називљемо: струјом псеудокласицизма. Она је и даље животарила, ако и не јавно, а оно барем тајно. Чуо јој се задњи ропац још и у каснијим данима, а камо ли не у зори Змајева пјесничког дјелања.

Змајеви радови не показују никаквог задаха те кужне авети. Можда би се и нашла по која ријеч, по који израз, који на њу подсјећа, али то остаје само подсјећањем, никако утицајем. Његове прве и почетничке пјесме стоје на чистом и окрченом земљишту новога правца српске књижевности. Ради тога факта имамо на сваки начин да будемо захвални одгоју пјесникову, а понајвише његовој тетки Мики, која је знала да усади у Змаја љубав према народној јуначкој поезији, према творевинама чистог народног духа у оно доба пјесникова узраста, „када се још са јањцима грлити могао.“ Гледајући пак са чисто књижевног становништва заостаје тај фамилијарни утицај на младу душу пјесникову далеко иза оног утицаја, који су на њ имале Бранкове „Пјесме.“ Бранкове „Пјесме“ при измаку четрдесетих, а почетку педесетих година! Каквој душевној посластици за оно доба да их упоредимо!? Та и данас још видимо скоро тај исти њихов утицај на младим душама, а за оно доба најкарактеристичнија је оцјена за њих онај Рајковићев стих:

— Симу фале, ал' сад нема,
Ко би њега читат' мог'о,
Бранка куде, ал' он данас
Читалаца има много. —

Онај ведри дах Бранкове поезије, она љупка наивност младеначког срца она весела живахност овога пјесника „срца и младости“ морала је силно утицати на осјетљиву душу Змајеву. Без тога утицаја не можемо ни замислити Змаја. Томе не треба никаква коментара. Тај утицај одају прве Змајеве пјесме, а нарочито: „По пољу је киша...“ (Пев. стр. 8.) и „Иде мома малена“ (Вуловић „Бр. Радичевић.“ II. 173.)

Нашав у Бранку пјесника сродна својој веселој природи Змај се није могао дуго борити, коме ће се привољети царству. Можда и неразумијевајући довољно оне борбе, којој се хука и ломљава чула још у доба његова почетничког рада, приступио је он ономе правцу, који му се чинио природнији, запјевао је онако, како је осјећао да његова душа у њему пјева. Не колебајући се много он је постао правим ваљаним учеником, а уједно и нашљедником, Бранковим.

Тај се утицај може опазити и у каснијим данима Змајева пјевања. Некоји, шта више, хоће да то уброје у мане Змаја пјесника. Ради вјештине у акомодацији туђем пјевању хоће да порекну пјесничку индивидуалност Змајеву. Да ли таква сумња има мјеста, увјериће нас кратак преглед цјелокупног рада Змајева.

Главна црта Змајева пјевања јест лирика. Већ и у оним првим пјесмама, које несумњиво стоје под топлим задахом Бранкове поезије, показује се очито њезин јасни звук. Тај је звук из почетка тих и њежан, док се касније све више и више не ојачава, а на пошљетку постаје буран и заношљив. То лагано и постепено напредовање и бујање Змајеве лирике, то појачавање лирских акорада, назвао бих ја трзањем Змајевим испод Бранкова утицаја. Шта треба под тијем разумијевати мислим да ће свак увидјети, кад упореди лирику Бранкову лирици Змајевој у почецима његова пјевања, и лирици његовој у „Ђулићима.“ Из почетка је и Змај објективан лирик, исто као и Бранко кроз сву своју поезију, али се та Змајева објективна лирика испољава мало по мало у лирику чисто субјективну. Бранко није био такав лирик. Своју субјективну лирику створио је сам Змај, а то је чињеница, која га издиже изнад оне сумње, да он нема своје индивидуалности. Преносећи лирику из опћенитости у посебност, из свијета у сама себе, дао је Змај српској лирици, можемо рећи, неки нови вид, неки нови образац. Прије њега није та субјективна лирика никад у тако јасном свјетлу избила на површину. Његови „Ђулићи“ чине епоху у томе погледу, и ради тога је год. 1864. важна за развитак и катактеристику српске новије лирике.

Јасно је, да Змаја, као лирика, највише карактеришу „Ђулићи“ и „Ђулићи увеоци.“ То су два циклуса чисте субјективне лирике Змајеве; један пун радости и заноса, други пун туге и јада, а обадва пуна њежне љубави. Један циклус попуњава други, један тумачи поближе други. Из „Ђулића“ видимо, за што је туга Змајева у „Ђулићима увеоцима“ онако силна и поразна, а из „Увелака“ тумачимо, како је морала велика и узвишена бити његова љубав, исказана у „Ђулићима.“ Та су два циклуса тако уско спојена, да се један не да од другог раставити, а да се не растргне цјелина. Цјелина је само онда, када су један уз другог, јер слушати веселе откуцаје Змајева срца, док му је драга у животу, исто је, што и слушати јецање његово над раним гробом њезиним. И један и други циклус ствара љубав, а она се исказује и у животу као и над гробом. У овом задњем случају може бити још јаче, још силније, јер добија ново име: туга. Та два циклуса бацају такођер и свијетлу сјенку на искреност Змајева пјевања. Из њих добијамо свијетлу фотографију пјесника Змаја као љубавника, јер је он исто онако вијеран и искрен у тузи, као што је прије био у љубави. У искреност би његових осјећаја могли посумњати — као што неки већ чине — само онда, кад не би било „Увелака“, кад би Змај, послије трагичног завршетка своје среће и љубави, био остао равнодушан, кад нам се не би издао и исплакао. А овако, он је диван као љубавник а узвишен као пјесник тих „љубавних откуцаја заљубљеног срца.“ Та субјективна лирика Змајева чува и сачуваће Змајево име од заборава, ти „љубавни откуцаји“ јесу и остаће дробан бисер српске поезије.

Друга карактеристична црта Змајева пјевања јест: жица патриотска. Ако ни ради чега другога, а оно барем ради тога патриотизма Змај је толико омиљен маси српске књижевне публике. Она, ако и не зна ваљано оцијенити цјелокупан рад Змајев онако, као што то умије један човјек прекаљеног естетског укуса, зна уважавати и цијенити свога пјесника, који умије бити онако одушевљен и ватрен Србин, па том ватром успалити и њу саму.

И Бранко је патриота, али га је Змај у томе погледу далеко премашио. Змај се, да тако речем, у томе патриотизму много више специјализовао него ли Бранко. Он је постао српскијем бардом. То су доније ле са собом прилике, у којима је Змај живио, доније ли су стицаји догађаја, који су се одигравали пред његовим очима. А таквих је догађаја било доста. Велики размак времена дјелања Змајева као патриотског пјесника, знаменити догађаји и чињенице, које засијецају у политичку историју српску, напори српскога народа као политичке јединице, све је то давало доста материјала одушевљењу Србина пјесника. У Змајевим су патриотским пјесмама покупљени највидљији моменти новије српске историје. Он пјева и Сентомашу, и тужном гласу оне браће што желе још један Видов дан, и борби за девет крвавих дана и моменту, када се српска војска приближује Косову. Све се то уплело у његове патриотске пјесме, све је то опјевао једнаким жаром, једнаким одушевљењем. Ни један важнији покрет српскога народа није прошао мимо њега неопажен, свагда је он умио наћи момената, када да даде израза своме одушевљењу као Србин. А што је главно, Змај је увијек имао успјеха са својом патриотском поезијом по њој га барем позна велика већина његове публике. Може бити да ће коме изгледати та патриотска поезија равна нечему одвише моментаном, нечему одвише пригодном, али ти патриотски одисаји имају још и данас своје вриједности. Кернера су створили ратови за ослобођење њемачког народа, али он се још и данас држи у Њемаца на истој висини.

Треће обиљежје Змајева рада јест његов хумор и сатира. У томе је погледу Змај јединствени пјесник у српској поезији. Он је једини, који се с вољом бацио на то поље интензивнога рада. Он је нарочито ради тога уређивао оне своје знамените хумористично-сатиричне листове. Можемо га назвати и оснивачем такве поезије у Срба, јер прије њега тога није било у таквој мјери. И Бранков је „Пут“ сатира, али Змајева се сатира разликује са свијем од ње. Бранко је постао сатириком из љубави према Вуку и његовим идејама и из огорчености према неувиђавности тадашњег покољења, а Змај из љубави према своме народу. Њега је тицала у срце свака мана народна, свака оштрица, окренута према његову народу, кварила је и њега. Он је универзалан сатирик, али у оквиру српскога народа. Његова се сатира раширила и на поље политичко. Његови се листови не баве само хумором и обичном сатиром, него и политиком. Он не шиба само пороке и мане српскога народа, него и неправедне нападаје на њ. Он се не бори само против онога, што је нездраво и штетно у српском народу, него диже свој глас и против угњетавања његовог. Та је борба иста као и политичка, само с том разликом, што је једна јавна а друга прикривена. Једна удара, друга само боцка. Циљ је једне и друге борбе један те исти, само су различити путеви, који томе циљу доводе. Прва стоји јавно на бранику народном, друга притајено износи слабе стране и своје и непријатељске, те тиме и лијечи и шиба.

Ако дакле уреднике политичких јавних гласила можемо назвати вођама у борби српскога народа против својих непријатеља, онда можемо истијем именом назвати и Змаја. Јер и он је био неки вођа у борби политичко-сатирској против неправде и угњетавања, против мана и порока. Тој борби ступа он на чело средином педесетих година, а остаје на тој позицији све до измака осамдесетих. „Змај“ и „Стармали“ јесу његова копља, његови самокреси, с којима је полазио против непријатеља.

Не велим, да се та врста Змајева пјевања не ће преживјети. Ми је већ и данас бијемо бичем несавремености. Али ће она ипак остати трајна и свијетла црта цјело-

купног рада Змајева, понајвише ради тога, што ће се земља још доста пута окренути око сунца, док се наше прилике са свијем не промијене. Ми ћемо извјесно и за времена прославе стогодишњице рођења Змајева с истим одушевљем читати његове пјесме „Издајици“ и „Нобл момче“ и многе друге, као што су се читале и у оно доба, кад су оне поникле, и као што се читају и данас.

Има још једна врста српске књижевности, којој је Змај творац. То је дјечја књижевност. Она је прије њега стајала на врло слабим ногама, а само јој је његов труд дао снаге и полета. Змај је био онај spiritus agens, који је тим својим радом постигао, да је та грана српске књижевности данас на релативно високу степену. Какве су побуде потакле Змаја, да се бави том граном књижевности, познато нам је из задњег Увеока. „Де год је Српче које, љуби та, ради нас!“ причуо се њему гласак његове помрле дјечице. И касније је, незадовољан успјехом својим на пољу борбе као уредник шаљивих листова, довикивао, да ће отићи дјеци. Не само дакле његови фамилијарни осјећаји, него и утицаји са поља јавнога рада и борбе, приближивали су све то ближе српску дјецу Змајеву срцу. Да је та љубав Змајева према дјеци велика, о томе нема сумње. Он је и у своме брачном животу био обдарен дјечицом, коју је од срца љубио, али се у брзо морао с њима раставити. Нежни отац пренио је ту своју очинску љубав на сву српску дјечицу. Он се спушта у њихов круг, посвећује њима своје силе, те им својим пјесмама тепа, забавља их, учи и одушевљава.

И сами противници Змајеви признају, да је он на томе пољу недостижан. У томе је барем погледу мишљење о Змају једнодушно. У томе правцу није у стању српска књижевност да стави уз бок Змају кога другог свога радника. Ни један српски књижевник нема ни толико воље ни толико одушевљења за тијем радом, као Змај. А колика је у њега та воља и то одушевљење види се најбоље из тога, што његово осјетљиво очинско срце прожима то исто одушевљење још и у оне дане, када се око главе пјесникове сплео вијенац и низ од шездесет и шест година. Још и данас може Змај бити задовољан са пресудом о томе своме раду. Данашњи, па и каснији, његов рад биће само један камен темељац више у споменик његове неоспорне славе.

Поврај тога рада у везаном слогу писао је Змај по нешто и у прози. Па и данас издаје он још по коју мрвицу, својих „Прозаида“. Али проза није јако оружје Змајево. Прозом је писао Змај у доколици, у слободну времену од осталог пјесничког рада. Али се ти његови радови још доста високо држе, рекао бих, више ради имена Змајева, него ли ради њихове умјетничке вриједности. „Шаран“ ће се дуго одржати на српској позорници ради своје фабуле, ради свог ведрог хумора. „Видосава“ је пуна романтике и неког фатализма, али ће се још дуго читати ради своје патриотске тенденције. И проза дакле Змајева одаје двије његове јасне особине: хумор и патриотизам.

Задње овеће пјесничко дјело Змајево јесу „Сноватице.“ То је циклус пјесама, које су удешене на форму народног начина пјевања. Народна је поезија још од првих почетака била Змају изворомъ, из којега се напајао његов творачки дух. У задњим је данима свога пјевања Змај захватио мало дубље у тај извор. То се види не само по форми, него и по духу тијех пјесама. Оне су задржале, до душе, на себи сва обиљежја Змајеве лире, оне су и лирске и патриотске и шаљиве, има их неоспорно лијепих и дивних, али као цјелина не остављају оне на души онога миља и оне бујности, као првашње његове пјесме. Патриотске пјесме „Сноховатица“ не могу никад тако узнијети срце, као пријашњи бурни узвици Змајеви, њихова објективна лирика не може никад

тако да опоји душу, као љубавни акорди „Булића". Све је нешто тихо, нешто млако, нешто старачки. Тако је исто стало и са хумором у њима.

Али „Снохватице" нијесу у стању да поколебају у нама вјеру у величину Змајеву. Њему не ће нико моћи одузети за то, јер је у свему велик. Он је велик и као љубавник, и као отац, и као човјек, и као патриота — као пјесник.

ПИСМА

Змајова у француској књижевности

— у споменицу —

Женева, маја 1899.

Кад сам пре неколико година полазио у туђину да продужим своје образовање, од српских књига међу мојим стварима налазила су се једино ова два дела: *Речник француско-српски од Настаса Петровића* и — *Певанија Змај — Јована Јовановића*.

Прво је дело било алатка, помоћу које ваљало се наоружати знањем једнога лепог и корисног језика, који интелигентноме човеку отвара једну од најбогатијих књижевних ризница — француску књижевност. Друго, ремек-дело песника неувелих *Булића* и *Булића увеока*, намењо бејах, још при поласку, да ми у туђини, у слободним часовима, буде — души посластица...

„Туђина је и мртвацу тешка", као што сасвим умесно рече нам велики јубилар у *Бранковој жели*, а камо ли живом и мисаоном створу. Србин у туђини, свесан прилика у којима се налази данас његово растргнуто племе, далеко од свих својих милих и драгих, размишља више но икада о својој отаџбини и своме несретноме али и јуначкоме и интелигентноме племену. Он је њих волио свом силином младићских осећаја и кад је у њиховој средини живио, али су ти осећаји куд и камо јачи и бујнији у туђини.

Кад год ме је у туђини обузела туга за домовином, чежња за милим завичајем, ја сам готово редовно узимао у руке Змајеву *Певанију* и њу прочитавао. Колико је пута у мојим жилама младићска крв узаврела, срце почело јаче да куца а сузе потекле као какав млаз топле и бистре воде, сећајући се наивнога и безбрижног детињства и красних и јединствених дечијих песама у нашој књижевности Чика Јовиних, које сам на изуст учио и у свакој могућој прилици декламовао! Колико сам само пута са слашћу и једном врстом националне гордости гласно читао његове патриотске песме и баладе! А шта да кажем о оном пријатном узбуђењу, кад год сам гутао *Булиће* и *Булиће увеоке* највећега српског лиричара, а шта пак о ономе низу хумористичких песама у којима се тако јако манифестовао, као и на другим пољима, Змајев велики песнички дух и таленат.

Врло сам често прочитавао и његову лепу уметничку приповетку, која је једина позната нашој милој публици, онај прави бисер са песничкога извођења у нашој књижевноси, *Видосаву Бранковића*. Њу сам један пут прочитао и у једној свечаној прилици, када је и српска омладина око „Виле" у Женеви, прослављала седамдесетогодишњицу од рођења Дра Светозара Милетића. Сматрао сам, да омладина која треба да се одушевљава народним борцима

као што је био див — Милетић, треба да има исто тако на уму, — како је народно суђење о онима, који пођу путем Бранковића!

Песник је у овој приповетци, причајући нам жалосну судбину несретнога Уроша Бранковића, свештеника из бајнога Срема, и његовог проклетог дома, изнео једно традиционално осећање, које је кроз толике векове остало дубоко урезано у српскоме народу, а које се труде да униште, са доста успеха и зналачки, наши најодличнији историци. То је осећање о издајству Вука Бранковића и проклетву народном.

Ту приповетку требало је, по моме мишљењу, превести на француски, која је, чини ми се, преведена нâ руски и њемачки, и упознати образовани јевропски свет са једним одличним производом највећега живог песника српског. И неколико сам пута почињао, да то сам учиним, али, у почетку тешкоће око савлађивања језика а доцније други послови, не дадоше ми, на жалост, да остварим толико пута започету намеру.

Колика је била моја радост, кад сам једнога дана, прелиставајући један француски лист, угледао, да је, и без мене, моја давнашња жеља остварена! — *Видосаву Бранковића* донео је у францускоме преводу угледни париски илустрован лист, Le Monde Moderne, за 1897 г., у својој септембарској свесци, стр. 411—422. Преводилац јој је Рус *Е. Халперин Калински*, који већ од неколико година упознаје Француске са најодличнијим представницима словенске књижевности, а нарочито руске.

Превод је врло слободан и нама се чини, да је по руском. Има многих нетачности у превођењу, нарочито у извесним српским изразима, којима преводилац није могао или није знао наћи израза што одговарају у францускоме језику. Али ипак за то, приповетка се чита са оним истим узбуђењем и националном тугом, као и сам оригинал.

Преводилац је пропратио приповетку једном подужом белешком, која, у неколико речи, упознаје францускога читаоца са највећим српским лиричаром и његовим делима. Она је, наравно, врло непотпуна, а притом има и неколиких омањих грешака.

Уз приповетку иде добро погођен портрет песников из последњих година и још три композиције, слике, госпођице Lecomte, које представљају три најглавније сцене из саме приповетке. Слике, ма да су добро израђене, не приказују никакав српски тип, нити ма какво наше национално обележје.

Ово је, у колико је мени познато, једини производ нашег дичног слављеника у француској књижевности, који је међу тим преводио многе француске песнике. Покојни Илија Вукићевић, за време свога краткога бављења у Женеви, учећи језик, превео је на француски једну српску шаљиву игру. Да ли је то био Змајовин *Шаран* или која од Трифковићевих комедија, то нисмо у стању данас да потврдимо.

Српска уметничка приповетка слабо је позната у Француза. Али је зато заступљена са њеним најодличнијим представницима. Поред Змајовине *Видосаве Вранковића*, преведен је творац српске савремене приповетке Лаза К. Лазаревић са причом *На бунару* од два различна преводиоца: г. Vavasseur-a (Revue de Belgique, 15 јануара 1885. г.) и Милана Вл. Ђорђевића (Nouvelle Revue, 1893., књ. LXXXII) и његов одличан ученик, Јанко М. Веселиновић са *Селанком* (Revue Britannique, 1891., књ. I—II) и *Чијима* (Revue internationale, 1887., књ. XV) у преводу A. Giron-a.

*

На све стране Срспства спремају се многобројне свечаности, на којима ће се прославити педесето-годишњица књижев-

нога рада првога српског лирског песника. Приређују се: забаве и концерти, свечана издања песникових дела, и т. д. И уредништво „Зоре“, знајући колико српски народ дугује своме највећем песнику, посветило је нарочити број свога листа „У Змајеву Спомеиицу“. И ја хитам да унесем ових неколико редака у „Спомеиицу“ великоме песнику, — песнику и мојих симпатија.

Исписујући их, у мојим ушима још непрестано зује оне пуне значаја речи, које је несретна Видосава тужно наговорила сакупљеном народу, а које и ја, приликом овога народног славља и кроз уста славом увенчаног песника — јубилара, довикујем своме милом роду:

Нема ичега ни страшнијега греха него род свој издати!

Страшан је то грех, који и на невине пада!..

Никола С. Петровић

КРОНИКА

Распоред Змајеве свечаности. Одбор за Змајеву прославу у Загребу издао је овај распоред: 1.) 12. (24.) у вече: *Заједнички састанак.* 2.) 13. (25.) јуна 1899. пре подне: *Богослужење и Свечана седница*, послије подне: *Заједнички банкет*, у вече: *Сјајна бесједа са игранком.* 3.) 14. (26.) јуна 1899.: *Полазак на Плитвичка Језера.* 4.) 15. (27.) јуна 1899.: *Народни збор на Плитвичким Језерима* код цркве св. Цар-Лазара.

Књижевна објава. У спомен народне свечаности и прославе Змајеве, одлучио је одбор за прославу, а по сналаштењу самога слављеника, да штампа његове *Буљиће* и *Буљиће Увеове* у засебној књизи, са сликом пјесниковом и сликом покојне *Љубе Змајеве — Руже.* Од какве су књижевне вриједности ове дивне пјесме, у којима се најбоље огледа живот и велика душа пјесникова, познато је сваком Србину, који је читајући *Буљиће* са пјесником веселио клицао, осјећајима среће и милине, а читајући *Увеове*, скрушен стајао пред дубоком тугом пјесниковом. — Пјесме су ове сјајни бисер, којим би се ма која свјетска књижевност поносити могла, а ми смо и дични и поносити, што је нама та срећа у дио пала, да их можемо срп. народу у најновијем издању пружити. Ово издање *Буљића* и *Буљића Увеова* заинтересоваће наш читаћачки свијет у толико више, што ће *бити допуњено са четрт стотине пјесама, које нису биле у дојакошњим издањима, нити су икаде гдје штампане;* а биће врло укусно и у погледу штампе, и у погледу хартије; једном ријечи: достојно пјесника, достојно свечаности, достојно народа, коме је и намијењена, а изаћи ће на штампе *пред саму прославу* (на Видов-дан о. г.). Да можемо нашем народу пружити прилику, како би ове дивне пјесме могао и сиромашнији Србин набавити, одлучисмо ударити што нижу цијену; а цијена је по коваду: *1 фор. 50 нч.* (3.50 динара). По ту цијену продавање се књига само за то, што је издање велико, а надамо се таквом и одзиву, те смо увјерени, да ће српски народ схватити значај овог чисто књижевног потхвата. Претплату прима и мостарска Издавачка Књижарница *Пихер и Кисић.*

Чика Јова српској дјеци. Српска Књижевна Задруга повјерила је дру Милану Шевићу редакцију Змајевих дјечијих пјесама, које ће у знак поштовања и пажње према великоме Змају изићи у њеном издању. У ову збирку ући ће најљепше и најодабранije пјесме најбољег дјечјег пјесника.

Златни снови наше мале Данице. Тако се зове нов комад, што га је удесила за дјецу госпођа *Даница Бандића*, и што се о Змајевој прослави давао у Великој Кикинди са напредним успјехом. Сиже ове занимљиве фантазије ово је: Мала Даница даву говори о чика Јови и пјесмама његовим, а у вече леже с молитвом а на грудма јој лијепо увезани „Невен“. Сад тек у сну види она све анђеле златокриле, и излазе јој у сну пред очи: Дјечица са клобуци од хартије на глави од којих један говори „Даје се на знање“ како ће да играју позориште; — па ето послије њега долази дјевојчица, те говори о „Луткином крсном имену“; па онда једна мала гдје казује, шта ће бити са дјечицом „На студенцу“, која се брчкају;

а послије ње, с једне стране удари дјевојчица, а с друге дечко. Она му показује своју велику лутку, која се разболила и како се брине за њу, а мали доктор с наочарима, цилиндром и штапићем бришљиво је прегледа и куцка, — те вели, да неће умријети. Слика је ова врло лијепо приказана. Е па да сте видили „Брата се дури". Сека моли свога брата, и иуди га да разне игре играју а брата се баш ништа дурио, да се публика сита насмијала овоме живом приказу. А шта да кажем за „Малог гушчара Стеву", па за „Биће друштва и весеља", па о „Торокуши Вени", па „Разговор". Све је један призаз љепши од другога. Десета слика је била „Шта ради Ната", „На добром пугу", „Вирк", „Језа и Пеза", и послије доведоше „Виду" што црта по зиду; а кад је дошао „Мали Јова", наста жагор и веселост у публици. — Послије ове слике ишли се разиђу, а мала Даница устаје из кревета, те онако још промишљући о свему што је у сну видила, склапа ручице и говори: „Добро јутро добри Боже" — а иза кулиса пјевају ту исту молитву. Све су пјесмице од Чика Јове. Једино што ишли улазећи пољу „Тебе Бога хвалим".

Мећневенче. Чика Змајова доноси у 19 броју *Невена* овај одаз: „Још један број пак ће читаоци наши два мјесеца дана бити без „Невена". Ал да им то не буде необично, ја им спремам једну књижицу која ће се звати: *„Мећневенче"*. У њима тој нађи ће млади читаоци на два и по табака све, што налазе у „Невену", — а слика биће и више. Ту ће бити говора и о „Невену" за идућу годину. Цијена је „Мећневенчету" 30 новчића. Претплату треба послати најдаље до Св. Илије ове год. кад ће књига из штампе изићи, и одмах ће се разаслати свима претплатницима о моме трошку. Свако нека нареди тачно куда да му се пошаље. Претплата се шаље на моју адресу: Dr. Jov. Jovanović „Zmaj", Zagreb. Скупљачи добиће на 8 претплатника једну књигу на дар."

Змајеве дописнице. Издавачка Књижарница Пахер и Киселка у Мостару израдила је у свом заводу врло лијепе и укусне карте дописнице са Змајевим најновијим ликом и оригиналним потписом.

„Змајева педесетогодишњица". Биоградска *Звезда* доноси у свом 47 броју чланак пун топлине о Змају Јовану Јовановићу: „1849 године, када је прочишћен ваздух још мирисао на барут, на двије године послије по српску књигу знамените 1847, штампаиа је прва пјесма Јована Јовановића. Ове године навршује се пуних педесет година тако плодног и тако заслужног рада његовог.

Ко је Змај то је излишно и помињати, то знају сви појаси наши, почев од оно мало живих вршњака његових па до дјеце у основним школама. То смо ми познали још када смо тепајући срицали пјесме Чика Јовине, тога смо човјека завољели и сродили се с њиме када би смо духовно хранили „Певанијом" његовом, оном *природном историјом духова српских*. Он је један од оне сјајне плејаде наших пјесника, великих мајстора и оснивача наше поезије, Бранка, Ђуре Јакшића, Љубе Ненадовића, Јована Илића, један од оних који су обезбједили побједу народнога језика, који су створили и предали потомству данашњи књижевни језик наш. Змај је пјесник националан, који је пјевао патриотизам када он није био фраза и маска под којом се воде пљачке шпекулације. Он је у моћним звуцима опјевао борбу нашега народа у Војводини за своја права и опстанак, а противу грубога шовинизма мађарске бирократије, противу „болесних" идеја каквога Старчевића, ону крваву и епску борбу Србије и Црне Горе, а најјаче и најдубље осјећаје несрећног народа нашега. Змај је лирик, пјесник китс њежних, меких, слатких пјесама љубавних, *Лирског Интермецца* наших, и мало ли девојчице млађе љубави. То је неоспорно најбољи преводилац наш, који је достојно умио да нам представи Љермонтова, Тенисна, Араиција, Хајнеа, Гета и друге велике пјеснике. Али то није био фантаст, поклоник грешнога, *уметник ради уметности*, који би у својим пјесмама био и тако плитак и тако себичан да се заљуби у паучине своје маште, и да се расплине у неразумљиве символе; он је имао и очију да види и срца да осјети, и духа да разумије око себе све невоље и биједе, све ругобе и незналаштва, сву *злобу дана* . . . . . „Змај" је многу буби крила спалио, „Жижа" је многу гусјеницу сагорјела. Од тих пјесама, које су у своје вријеме биле читави догађаји, многе ће вријеме са собом однијети, али можда баш зато треба цијенити пјесника који је знатан дио свога лијепога талента жртвовао у те неблагодарне и пролазне производе књижевне. На послије, Змај је одјек великих напредних идеја нашега доба, пјесник демократије која наступа, пјесник исто толико народан колико и националан. Њему дугујемо за најјаче ријечи противу онога што мрзимо и презиремо, најљепше химне ономе што волимо и чему се дивимо. То није била жудња за популарношћу, јер ни данас та неблагочестивост није за препоруку, нарочито код добромислених људи. Такве пјесме и његов стални политички демократизам можда су у пошљедње вријеме и привукле громове на њега. На пошљетку, Чика-Јова, пјесник је онога бисерја од дјечијих пјесама, сјајних, лаких, паметних! И све то педесет година, пола вијека! . . .

Чудна ствар! Све је то тако познато, тако обично, о томе се не може ни дискутовати, излишне су и књижевне студије, и новинарски чланци, и одборски прогласи, и опет се мора помињати, на час и наглашавати! У осталом то је судбина свију великих истина: цио свијет их зна и цио свијет их заборавља."

Голуб доноси у свом 11. и 12. броју на челу листа „*Честитку* младих Голубана своме милом *чика Јови* на дан прославе његовог педесетогодишњег пјесниковања", од Крајишника. Осим ове пјесме има и: „*Венац* чики Дру Јовану Јовановићу Змају о педесетогодишњици славног му песничког рада", од Миладина К. Никодића Расинског. Затим доноси житопише: *Наш чика-Јова* са сликом. Др. Миленко Р. Веснић написао је за овај број: *Моје прво познанство с чика Јовом* (у споменицу његове педесетогодишњице). Ова згодица је успомена из гимназиског доба књижевна рада пишчева проткана хумором наивне озбиљности и уображености дјетића, који у четвртој гимназији ствара „Два брата, позоришна игра у пет чинова од Миленка Веснића!"

Уредништво Зоре заступајући на Змајевој прослави у Загребу њени чланови редакције *Алекса Шантић*, *Св. Тороман* и *Атанасије Шола*, те ће том приликом предати јубилару диворно, у свези повезан наручити број *Зоре* посвећен прослави педесетогодишњице Змајеве.

Змајев лик. Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару има умјетнички израђених фотографских снимака Змајева лика у кабинет и кварт формату са оригиналним потписом, израђених у сопственом фотографском атељеру. Цијена 70 и 90 новчића.

Змајева библиографија

Певанија

ЗМАЈ ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋА, ОДАБРАНЕ ЦЕЛОКУПНЕ УМОТВОРИНЕ У ПЕСМИ И ПРОЗИ СА ОПШИРНИМ ЖИВОТОПИСОМ ЗМАЈ-ПЕСНИКОВИМ ИЗДАЊЕ КЊИЖАРЕ БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА КОД „СВЕТОГ САВК" У НОВОМ САДУ. 1882. СРПСКА ШТАМПАРИЈА ДРА СВЕТОЗАРА МИЛЕТИЋА.

Овај дивотни зборник Змајеве појезије уједно је и најдивотнији егземплар у библиотеци српске књижевности. Велики елегантни формат, са 612 страна најфиније артије, са чистом и укусном штампом и у дивотном повезу, — то је јеванђеље српске појезије без ког не би смио бити ни најсиромашнији дом српске интелигенције, ни најскученија библиотека оних школа, гдје и једанпут ступи српско дијете у њу, ни један сталић српског салона у ком је икад одјекнула златна ријеч: Змај. Књижара Браће М. Поповића уложила је у ово издање пуном љубављу највеће материјалне жртве, те узвишеном имену Пјесниковом и његовој лири одала достојну пошту, пустивши у свијет украс српске књиге: *Певанију*. Српски дом цијењена узвишени рад и истинску појезију најзаслужнијег му великана српске књиге не смије се сјећати и свечковати овај дан прославе — без *Певанија* у свом дому. Српске школе награђујући своје прве ученике, најбоље ће одати пошту и обиљежити доба педесетогодишње пјесничке, ако дарове своје ограничи искључиво на Певанију и друга издања Змајеве појезије. — *Певанији* су знатно снижене цијене и може се добити у свима књижарама у диват повезу, у диват издању, и издању за народ од 3 до 6 фор.

Невен

чика Змајовин лист, излази у Загребу сваког 1 и 15 у мјесецу (осим јула и августа). годишња цијена му је 3 фор. претплату ваља слати српској штампарији у Загребу.

Булићи убеоци

пјесме Змај-Јов. Јовановића. Диват издање српске књижаре Браће М. Поповића у Новом Саду 1882.

Сноховашице

Змајовине. Свеска I и II. Издање Ауторово. Парна радикална штампарија у Биограду.

Друга Певанија

I св. издање „Српске Књижевне Задруге" IV коло за 1895 годину. За штампу приредио и предговор написао М. К. Драгутиновић.

II. св. издање „Српске Књижевне Задруге" V коло за 1896 годину. За штампу приредио М. К. Драгутиновић.

Шаран

шаљива игра у једном чину од Змаја Јована Јовановића. Издање Браће М. Поповића у Новом Саду. „Позоришна библиотека".

Ошка Журић Града

од Јована Арања, превео Змај Јован Јовановић.

Енох Арден

од Алфреда Тенисна превео Змај-Јован Јовановић. Ово је дјело наградила Матица Српска. У Новоме Саду издање штампарије А. Пајевића 1880.

Човекова трагедија

од Имре Мадача, превео Змај Јован Јовановић. Штампарија А. Пајевића.

САДРЖАЈ: Стеван Бешевић-Петров *Змајевска* са сликом Змајевом. — **Пјесме:** Алекса Шантић: *Поклон Змају*. — А. Х. Карабеговић: *Пјесник*. — Љубомир Лотић: *О педесетогодишњици* књижевног рада — Змаја-Јована Јовановића. — **Приповиједке:** Мита Калић: *Успомена Змаја-Јована Јовановића*. — Мита Нешковић: *Бабине*. — Др. Илија Огњановић-Абуказем: *Покрајем Змаја*. — Рани књижевници: *У Змајеву споменику*. — **Чланци:** Стеван Жакула: *Змај-Јован Јовановић*. — **Писма** Никола С. Петровић: *Из Женеве*. — **Кроника.**

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару, Дворска Књижарница Мате Стајића у Биограду и сви њени поједренији. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стаје 40 новчића. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петит-редка у једном стуцу и то: за једно оглашавање по 6 новч., за три оглашавања по 4 новч., а за више од три пута, као и за огласе на читаној страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 20 новч. биљеговине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРИЈИ И ПРВОМ БОС.-ХЕРЦ. СВЕЋЕТЕЗ-ШТАМПАРСКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧИМ КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 95.

Год. IV. Бр. VII.

ЗОРА

ЛИСТ
ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ
ВАЉЕНИК И УЧИТЕЉИК
ЈОВАН ДУЧИЋ

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а пријена јој је на читаву годину 4 фор. или 9 д., за Њене 3 фор. или 7 д.

У МОСТАРУ, 1. ЈУЛА 1899.

Српска Библиографија

Гете је казао: „Волијем неправду него неред!“ И ове ријечи згодно карактеришу њемачку уредност, сређеност па чак и педантерију у свему. Нека тућ геније изнесе какву нову истину науке, први су Њемци који ће је дотурати, усавршити, у систему раздијелити, — уредити.

Србин би опет волио и неправду него ред! И ово је карактеристика српског народа. Једна његова јака особина, то је неред. И она се огледа у свему па и у књижевности.

Нећу да говорим о неуредности спољашње израде српске књиге, о неукусним и неједнаким форматима њеним, о штампарским погрешкама и неуредном изласку појединих листова и књига, — о том по том.* Какви смо, такви смо, наши смо! Имамо једну неуређену, неукусну, разбацану хрпу књига, која је представник српске књижевности, онакве, каква је. И том је јаду тешко од једном помоћи. Све спалити па све у новом издању издати, то је не могуће. Али једно је могуће, а то је да знамо *шта и каквих* све књига имамо у тој хрпи наше књижевне сиротиње.

Ми немамо ни најпримитивнијег инвентара овог нашег малог умног блага. Ми не знамо шта у својој рођеној кућици имамо. Туће књижевности, то су поплаве силних издања, и у тој поплави не проће ни једна капљица неопажена, необјављена и неуведена у онај велики зборник свију издања те књижевности, у — *библиографију*.

Већина наших књижара, то нису стручњаци, то нису књижари, то су бакали. Мјесто да се интересују за сваку новину, да комплетују своја стоваришта, да се натичу што потпунијим и савршенијим каталозима

* Издавачка Књижарница Пахера и Кисића у Мостару са својим збиља укусним и елегантним изданьима чини частан изузетак. *Писац.*

књига, они често враћају нова издања њиховим накладницама ни не отворивши пошиљке.* Од таких књижара немамо се чему надати. Нити имају спреме за ијоле критичко издање библиографије, нити воље и смисла бар за потпун и ваљан списак оних књига које су растурене по њиховим књижарама.

Њима мора неко други притећи у помоћ и утурити им таку књигу у руке — то су наше књижевне корпорације.

Ту је Српска Краљевска Академија у Београду; Српска Матица у Новом Саду; и *Српска Књижевна Задруга у Београду.* Од њих троје нека договорно прими овај часни задатак на себе било Академија, било Матица а било Задруга, те да почетком 1900 године добијемо једну потпуну *Српску Библиографију* свију досадањих издања и рукописа са тачним напоменама: има ли их у промету; у кога се појединн егземплари налазе, ако их је нестало по књижарама и — да ли су сасвим исчезли са лица земље.

Овај огромни посао нашао би вољних сарадника дакле код књижевних корпорација свију јавних и приватних библиотека, код уредништава књижевних, политичких и стручних листова и најпослије код свију искрених пријатеља српске књиге.

Материјал, који би могао донекле послужити за грађу овом заиста мучном али тако важном раду послужили би: разни списци библиотека штампани и нештампани,** књижарски каталози* библиографије** и биљешке појединх листова.

Но како је наша и старија и новија књижевност развијала се већином не засебним издањима него највише по разним часописима, алманасима и у опће листовима, то би *Српска библиографија* била тачна и одговорила потпуно свом задатку тек онда, кад би нам изнијела и то, шта се све штампало у тим алманасима, љетописима, часописима и у опће листовима.

Која би ваљда била набројати стотину свезака *Отаџбине, Летописа* или ма ког било листа, а не знати шта има у њима.

Томе би морали притећи у помоћ данашњи књижевни листови договорно, те било у додатцима, било у Хроници донијети садржаје свију досадањих течајева свога листа и оних, који данас више не излазе.*** Као готов материјал за овај рад напомињемо: *Преглед садржине деведесет књига „Гласника Српског Ученог Друштва“*, од 1841—1891 године, састављо Јован Бошковић; *Садржај свију Летописа* од 1—184 књиге, уређен по писцима и по струкама и *Каталог српских књига* за 1899 годину Српске Краљ. Дворске Књижаре Мите Стајића у Београду.

Колико би ово добро дошло српским књижевницима не да се лако одмјерити. То би био путевођа где да појединац потражи себи потребне грађе за своје радове, по чему да се оријентише, е да ли је што прево-

* Један боља каталог пружила нам је скоро Српска Краљевска Дворска Књижара Мите Стајића у Београду, ал и то је један непотпун списак ли његова стоваришта.

** Од штампаних: Матичин Списак; списак Карловачке и Новосадске гимназијске библиотеке и други нештампани.

* Каталози: Стајићев, Поповићев, Јовановићев, Радаков и други старији и нови.

** Српска библиографија од Ст. Новаковића 1869.

*** Уредништво *Зоре* отпочеће што прије ову мисију да врши, све ако се на овај чланак позвани и не одазову, и не учине расподјелу рада. Но надајући се одзиву овог пречног и важног предлога, она овим бројем престаје доносити рубрику: *Прегледа Листова*, која је донекле била у служби овог задатка. *Пр. уред.*

дено или није, те да не троши своје снаге као данас, кад поједини преводи доживљују по пет издања а други нису видјели ни једног, то би била ручна књига сваког књижевника, кондуктер на путу његова књижевна позиња а осталим читаоцима неоцјењив компас камо да упре своје очи, да би задовољио своје умне захтјеве и нашао потребне интелектуалне хране.

Лате ли се уредништва српских листова овог посла те сваки донесе прво садржаје својих течајева, а дотле се расподијели рад осталих сада престалих часописа, онда би у најкраћем времену пружили огроман материјал једној од оних трију књижевних корпорација, која прими на себе овај озбиљан рад, тако, да би *Српска библиографија* што прије и што угледније дочекала први дан блискога стољећа.*

Позвани реците своју!

Semper

* Молимо сва српска уредништва да овај чланак или отштампају или у изводу донесу у интересу саме ствари — *Молба Ур.*

Одговори

НА ПИТАЊА НАШЕГ Уредништва СРПСКИМ КЊИЖЕВНИЦИМА

1. Шта мислите о српској суврем. књижевности? — 2. Да ли се и који утјецај из страних литература осјећа у српској књижевности? — 3. Шта мислите о српској читалачкој публици? — 4 Шта мислите о српској критици, њеном данашњем утјецају и позиву? — 5. Шта мислите о Срп. Књижевном Конгресу? — 6. Шта мислите о српској популарној књижевности? — 7. Шта мислите о српској драми? — 8. Како судите о хумору у нашој књижевности? — 9. Шта мислите о дјечјој књижевности у нас Срба? — 10. Шта мислите о утјецају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике?

Драги Дучићу!

Зар да ти по реду одговарам на сва она питања, која ти онако олако постављаш, као да бајаги питаш: ко је створио првог човјека? или: ко је открио Америку?

А не видиш, болан, да би за исцрпан одговор на њих требало написати читаву књигу, и то књигу подијељену у онолико глава, колико си у својој цедуљици задао питања.

Да прекратим себи муку, а читаоцима досаду, ја ћу изабрати средњи пут, и некоје од твојијех упита — који су мање важни — напросто обићи, друге само додирнути, а на остале одговорити колико је могуће у краће, управ: сумарно.

1., *Шта мислиш — велиш — о суврем. српској књижевности?* — Право да кажем, не мислим много добро. — Мени у њој све изгледа некуд јадно, укочено, неженијално. Наши су старији пјесници сами себе преживјели, а млађи „избраници музâ“ не језде више на крилатом Пегазу, гледајући смјело у „јарко сунашце“, него су и они, малијем изузетком, филистарски узајахали на велосипед, па јуре по — главноме друму. У символском језику то значи: побједа медиокритетâ. Данас је сваком просто да се вози на бициклу и — вјера и бог — мало ко и изостаје; данас може да буде пјесник и књижевник ко год хоће, и то и јесте узрок што се, у књижевном *спорту*, не разликују више бољи од горијех. У осталом, како би могло и бити друкчије? Ко се, од не-књи-

жевникâ, у нас интересује за књижевност? Које опште потребе српска књига данас подмирује, које ли друштвене тежње рефлектује? Ваљда није пређерано казати да смо ми, који се књигом бавимо, још једина публика, која јој вјерна остаје. Све је остало освојила политика. Српски новинари — огромном већином људи неспремни — говоре о нама . . . . слежући раменима. Ми им, додуше, одвраћамо мило за драго, али, на крају крајева, тањи крај извлачимо опет ми.

2., *Шта мислим о српској читалачкој публици?* — Уз такову периодичну штампу, лако је увидјети какво расположење према литератури може да влада у српској читалачкој публици, каква ли утјецаја може да има на ту публику књижевна критика . . . у колико је уопште имаде, и у колико је она тој публици приступна.

3., *Шта мислим о Српској критици, њеном данашњем утјецају и позиву?* — Српска критика! Ја сам, драги Јово, о томе вајном предмету лани своју казао у овом истом листу, те бих овдје могао само да поновим стару јадиковку: спремнијех је критичара у нас врло мало. Но и неколицина, који то име заслужују, немају, може се казати, никаква утјецаја на књижевност и њену публику, јер њихов глас, ради наше етничке поцјепканости, ријетко када прелази границе њихова рођеног предјела. Па онда, ми немамо још књижевнога листа, који би по своме правцу и својијем сарадницима, важио као сигуран ауторитет у питањима критике и укуса; а политичке новине, то су тврђаве неприступне људима, који хоће да очувају неодвисност свога мишљења и који држе до лијепе форме у писању (политички су новинари заклети душмани граматике и стила, па, наравно, не трпе у својој кући опаснијех упорећења). О критици у Срба, као што видиш, мој Јово, не може дакле бити много говора.

4., *Да ли се, и који, утицаји из страних литература осјећа у Српској књижевности?* — Ајдемо даље. На реду је питање: о утјецају странијех литература на српску књижевност.

Ех, овај би предмет требао кудикамо бољега проучења, а да се неком основаношћу о њему свој суд каже. Овако од ока, могло би се рећи, да су за пошљедњијех двадесет година имале видна утјецаја на наше белетристичне писце само двије струје из туђијех литература, а то је француски „натурализам“ са Золом и Мопасаном, и руски „хуманизам“ са Толстовим и Достојевским. О утјецају првога очити су трагови у Матавуља и Сремца, и у првој књизи приповједака Драгутина Илића; други је својом благотворном сугестијом прожео сав књижевни рад Лазе К. Лазаревића. Остале, нордичке литературе, које су у новије вријеме буниле и заводиле писце и публику у некијех народа средње и јужне Европе, прођоше, срећом, код нас Срба прилично напразно.

Биће, ваљада, било још појединих случаја индивидуалне сугестије, али се то у овај мах отимље мојој анализи. Једно бих ипак волио и сам знати: који су били непосредни узори пјевања Војислављева, пошто изгледа, као да нео-класичне струје у пјесништву талијанском и енглеском, којима су на челу били Carducci i Swimburne, не имадоше никаква удјела у формацији естетичког идеала оплаканог српског пјесника. Каже се, истина, да су његови модели били

Руси, али који и у којој мјери? То нам још није казано.

5., *Шта мислим о Српском Литерарном Конгресу?* — 6., *Шта мислим о српској популарној књижевности?* — А сада, допусти ми да прескочим преко питања о српском књижевном конгресу и о срп. популарној књижевности, која спадају више у практичну страну литерарних задатака (немам за њихово претресање ни воље, ни вокације), те да се укратко заустављам на питању: „Шта мислите о српској драми?“

7., *Шта мислим о српској драми?* — Мислим да српску драму треба створити. Позориште — данас као јуче — треба, по општем мишљењу, да рефлектује живот друштвени и да приказује створове живе. Сад ми кажи, молим те, који је наш драматург остварио та два битна услова? Ако о том упиташ позоришне управе у Београду и Новом Саду, оне ће ти упријети прстом у Млађега Диму, Судермана, Ибсена, Бакозу и т. д. У осталом, српски позоришни писци треба још да се сагласе о једном питању, које је, на позорници, од велике важности: о јединству говора.

Кад се то на око узме, и онда оскудица једног општег културног центра, с чисто српскијем друштвеним животом, онда је лако увидјети, е ћемо ми још за дуго морати да чекамо српску драму, у којој би лица говорила језиком обичним и заједничким, а дјеловала као сви остали смртни људи што дјелују.

Јесам ли свршио?

8., *Шта мислим о хумору у нашој књижевности.* — Богами нијесам; ти хоћеш још да чујем моје мишљење и о српскоме *хумору*. Врло добро. Но, прије свега, дај да се сложимо о самој ријечи. Не знам добро, како се тај израз у нас схвата, али *humour* у Енглеза (који су му дојако најбољи представници) значи нешто сасвим друго, него ли је српска пошалица (њемачки *Witz*, француска *raillerie*). Имати хумора значи, отприлике, *имати духа у осјећају*, или — као што је згодно казао један француски писац — „имати сјетан, ал' уједно и поетичан саосјећај о ништавилу свега и свачеса“. Осољене шале, више-мање, може да буде у свакога; али је истински хумор особина филозофа, који болним срцем посматра таштину људскијех напора, па их констатује са осмијехом на устима.

Еле, ако је о том хумору ријеч, онда га је, брате Јово, у српској књижевности мало истинскога. Најбољи је опет његов представник међу нама, рекао бих, био Чика Љуба Ненадовић, а посијао га је тамо амо по својој пјеванији, и ако мање густо, и Чика Јова Змај. Има погдјекоје зрнце хумора и у Милана Јовановића (у путописима), па чак и у приповиједткама Лазе Лазаревића. Напротив, нема ни трага од хумора у списима Стевана Сремца, који је, дај буди, у нас изашао на глас као хумориста. И, доиста, једно је сатира неспретних сеоских и паланачких прилика, а друго су утисци писца хумористе. Ко хоће да увиди какав је Сремац хумориста, нек узме и прочита посљедње романе из маловарошког живота од — Анатола Франса.

9., *Шта мислим о дечијој књижевности у нас Срба?* — И тиме сам, Јово мој, одговорио на твоја главна питања; јер није, ваљда, од потребе, да ти овдје говорим и о нашој дјечијој књижевности: сви смо сложни да је то данас једино поље, гдје Срби могу да се мјере са осталијем народима, па да не буду по-

стидни. Нека је и за то, у првом реду, хвала пјеснику Змају!

10., *Шта мислим о утјецају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике?* — Имао бих, на завршетку, да кажем своју и о утјецају данашњих политичких прилика на домаћу књижевност, али ти већ видиш, куд би ме то одвело. Биће боље да ту тему оставимо за бољу прилику.

Као што видиш, ја сам ове одговоре удесио на свој начин. Нешто сам обишао, нешто тек натукнуо, а случајне празнине нека попуњују други — вјештији и доконији.

Ја сам своју казао, па ако у њој што узвала — „каз'ће се само".

Здравствуј! Твој

Марко Цар

Са Туђег Парнаса

Жеља

— Пушкин —

Жалосно теку дани моји, жалосно,
И сваки тренут дода неко ново зло.
Несрећна љубав мучи ме, мучи ме јавом, сном,
И прети неизвидом, грози лудилом.
Ал шутим, ниемо шутим, ко стиена ледена,
Ја само плачем, плач је моја утјеха.
Душа ми, тужна душа, за сузе само зна,
Сузе су, горке сузе, моја наслада.
Не марим, нек истече живота пусти сан,
Нека ми једном сване последњи дан!
Што ме је клетвом било, нек ми је у срећи,
Нек, умрем, нека умрем, — али љубећи.

„Vienac"

Змај Јована Јовановић

Пролетња олуја

— ТЮТЧЕВЪ —

Волим када ветар дуне
У почетку цветног маја,
Гром пролетњи када груне,
Сине муња пуна сјаја.
Кад се небом тресак ори,
И кишица блага роси,
Па по лишћу зашумори,
И прах у вис ветар носи.
А кроз кишу сунце сија,
И бисерне нити злати
Што их небом ветар нија
. . . . Ал' је дивно погледати:
Гором чарном поток хита,
Цвркут птица свуд се чује,
Весела се ори клика,
И гром небом одјекује . . . .
Чини ми се, као Хеба
Да Зевсовог орла храни,
И да лије с плавог неба
Смејући се пехар сјајни.

Београд

Д. Ј. Димитријевић

Зимње сунце

— *К. Величков* —

После много мрачних дана
Како светли љупко, мило,
Мелем лије преко рана
Сунце, што се дуго крило!

Преко неба ведра, плава,
Осмејак се чудан вину;
С тог осмејка срећа права
На мом лицу брзо сину.

С узбуђења уста ћуте;
Не смем клети ни мрзети,
Свету праштам ране љуте,
Морам љубит' и живети.

Сладак ли је балсам тајни!
Дух пролећни душу грли,
Буди много снова сјајни,
Што бејаху изумрли.

Срце мир и љубав тражи,
Мила струја груди креће,
Машта духу крила снажи
Те чаробном крају леће.

Београд

С бугарског

С. Д. Мијалковић

Смрт у њиви

— *Детлев фон Лилиенкрон* —

Усред њиве, где се класје нија,
Ратник лежи већ два пуна дана,
И краде се трећа ноћца тија —
Он још лежи отворених рана.

Жеђ га мори, грозница га дави,
Попац иде из рањених груди...
Сна последњег слика му се јави —
Скрхан поглед небесима блуди;

Своје село он гледа на раду,
Коса звони преко родних њива...
Због ога, због ога... напустио наду,
Глава клону, да сан вечни снива.

Београд

М. П.

Тренутци

— *Роберт Хамерлинг* —

Каткад дође часак зао:
Гробном тишином мучи доља;
Занемео лахор, као
Да га тишти љута боља;

Умукнуо поток мио,
Уплашено цвеће ћути;
А у душу јад се свио,
Срце нешто страшно слути:

Као да ће, сред тишине,
Грмнут небо муњом плахом,
Да се потрес земљом вине,
Груд последњим врисне дахом.

Београд

С. Д. Мијалковић

Легенда о мртвом псу

— По Толстоју —

Једнога дана, кад је од пре толико лета
Господ по земљи иш'о.
На једном углу спази много скупљеног света,
И он је к њима приш'о.

Ступивши међ' њих виде псето цркнуто једно,
Које на земљи беше;
С презрењем сви гледаху мртво створење бедно
И већ га бацити хтеше.

„Ох, како ваздух кужи!" — Тако је рек'о први
Гледећ' на псето јадно;
И с гнушањем други: „Ено, већ миле црви,
Погле, како је гадно!..."

Господ, са благим лицем, приђе још ближе њима.
На те израже грубе,
Псето погледа и тад рече: „Гле, како има
Беле, к'о бисер зубе."

„Ох, то је Господ!... Господ!.." Сви викнуше тада, —
„Нек нам опрости свима,
Јер он је само, који добро уочи свагда,
И сажаљења има."

Београд

† Никола Богосављевић

Зимња ноћ

— Ленау —

I.

Од мраза ваздух укочен стоји,
У њему мране мој уздах врели;
Снег тужно шкрипи испод ногу мојих,
Ја блудим даље куд' ми срце жели.

А свечан мир се надкрилио свуди,
Само месец бледи обасјава јеле,
Што погнуте стоје усљед силне студи,
Окићене њим, као цуре беле.

Ах, у срце моје увуци се студи!
Нек' се једном следи у кућању своме,
Да тишина уђе и у моје груди
Као што је сада свуд' по пољу томе!

II.

Из густе и мрачне шуме урлик се вука хори,
Што више из немог сна мирну и заспалу ноћ

И тражи од ње крви, јер страшна глад га мори,
Беснило у њему буди и грозну зверску моћ.

Преко дебелог снега ветрови јуре сада
И гуде песму своју, која ти душу леди;
А дрвље од мраза пуца, ломи се и пада —
Дижи се и ти, срце, у дивљој својој беди!

Пробуди мртваце своје из тешких мртвачких снова
И мрачне хордије редом бескрајне патње твоје,
Нек' ступе у коштац смело с хуком бесних ветрова,
По мрачној шуми што сада витлају игре своје!

Берлихофен

Божа С. Николајевић

Кад те љубим?..

— по Лудвигу Јакобовском —

Када њежно лице твоје
Тихо гладе руке моје —
Не вјеруј ми!
И у твоје косе вране
Кад бисерне сплећем гране —
Ниси моја!
Кунем ли се: твој лик да је
Сунце, што ми путе сјаје —
Насмиј се!

Ал махнито са чезнућем
Кад те стиснем срцу врућем;
Кад с руменим уснам твојим
Своје жедне усне спојим,
Па небеса славим своја:
Тад ми вјеруј, душо моја!
Тад за тебе живот губим,
Тад те љубим, тад те љубим!

Мостар

Алекса Шантић

У шуми

— Лудвик Бовић —

Сам се шетам кроз шуму;
Птице мило цвркућу,
Гране шуште као да
О љубави шапућу.

Сам се шетам кроз шуму;
Цвеће мирис простире,
Што к'о пољуб љубави
У дно душе допире.

Сам се шетам кроз шуму;
Бистар поток жубори,
Док се песма, шум, мирис
Све у санак не створи.

И смрт што ми одавно
У гроб хладни обори:
Жар и срећу младости,
Опет нађох у гори.

Београд

С. Д. Мијаиловић

На гондоли

— Таса Миленковић —

I.

Мљеци се не дају лако описати. Њих треба видети.

Истина, сви путописи лепо их цртају, дивно о њима причају, али сви они могу тек у бледим сликама да покажу ову лепу и јединствену варош на читавоме големоме шару. Све су велике и мале вароши једна другој мање више сличне. Само су Мљеци, лежећи безбедно на самим острвима и таласима морским — оригинални . . . . Невеста сјајна мора зеленог — како вели Јакшић у својој „Јелисавети“ . . . Песничка варош, коју су у својим песмама опевали сви светски песници до нашега — Његуша . . . Варош, о којој још у строгом пансијонату снева многа енглеска и немачка питомица, да ту, у своме Hochzeitsreise, проведе који дан из свога меденога месеца . . .

Па онда Мљеци су још из старијих времена прилично уткани и у нашу историју. Мљетачко се богаство често помиње у нашим књигама. Мљетачки трговци још под Силним Душаном крстарили су по свима српским земљама. . . . Чувена венецијанска свила и платно још се и данас, као нека особена реткост, чува у понеким старим српским породицама . . . . . .

II.

Али су још лепше — венецијанске вечери.

Чим се спусти сутон на кровове мљетачке, лепа месечева светлост распе се по мору, његова површина затрепери сребрнастим сјајем; а оно талијанско небо, о коме песници сињу народа онако често певају, засија некаквим особеним плавет-нилом; ваздух постане некако друкчији, свежији — онда настане час особитога живота.

Варош, која и живи махом ноћу, сва се заблиста у вештачкој светлости од хиљаде хиљада светлила.

Цео онај свет, и Мљечани и странци, којих увек има на хиљаде, крене се на — весеље.

На Марковој Пијаци, у баштама, хотелима, по свима кућама брује само песма и свирка. Онамо војни концерат, талијанска музика, овамо мандолина, клавир, виолина, флаута, дует, квартет, читав хор, младо старо, грофица и раденица, господин и слуга — све то оживи, пева и свира.

Није ни чудо — ви сте у Италији. А тамо је сваки Талијан — певач . . . . .

III.

Беше већ десети сахат ноћи, када се из оне грдне гунгуле и свакојакога шаренила на Марковој Пијаци, одвојих и одох на пристаниште мљетачко.

Али тамо нађох још веселији живот.

Хиљадама лампијона у хиљаду разних боја покрило на гондолама море. Све те разне боје трепере по површини морској и, мешају се са месечевим сјајем, дају некакву чаробну светлост, која се само помиње у оним источњачким причама . . . . .

Додајте томе још и онај лепи пол, који на ове крајеве испраћа сав богатији свет из Енглеске, Француске, Русије и Немачке; замислите да се све то измешало и весело сложило

са песмом и свирком — и, ето, то вам је живот, за којим онако жудно чезне дуждева принцеса усамљена на кршноме Цетињу:

„Гондола на ме знам да не чека,
„Нит' море прска сјајном радошћу
„С весала бритких бисер сићани,
„Да ме на грудма свију милина,
„С песмама чилих гондолијера,
„Овако сетну тихо проводи . . . . . "

IV.

— Шјоре . . . . Meine Herren . . . . гондола . . . . гондола . . . . зачу се ваљда из стотину грла, када са женом, уклонив се са променаде на Марковој Пијаци, стадох на крај мљетачкога кеја . . . . .

Што беше света на обали све то поскача у лаке гондоле, и отисну се на море.

Уђосмо и ми у најближи „мљетачки фијакер" и само рекох:

— Гранд — Каналом . . . . тихо, ... лагано.

Гондолијер, климнув главом за знак да је разумео, искочи на стражњи, највиши крај гондоле, захвати дугим, еластичним веслом — и лака гондола, као оно стрела, полете по мирној површини морској . . . . .

У Гранд — каналу, тој најлепшој променади морској, ври живот пун сјаја и шаренила . . . . Тамо и амо пролећу на стотине гондола. На свакој од њих светле лампијони разних боја и украса. На многој се чује песма и свирка. Другу прати кикот и весеље, љубав и шапат . . . . А у онима са застором не чује се ни вика ни песма — у њима су само љубавници, младенци — у првоме, меденом месецу . . . . .

Три пута сам ходио у Мљетке, али се никада на нагледах мљетачкога весеља и живота . . . . .

Наша лака гондола крену десно покрај цркве Maria della Salute, па онда крај палата: Фоскарија, Гриманија, Пизанија и сијасет других, чувених по своме старинскоме и вештачкоме стилу и зидању. Докле доспесмо до моста *Ријалта*, који је, веле, коштао на милијуне динара, и где је некада, у старо доба, био центар мљетачке трговине. Како оно вели Шекспиров Шајлок Антонију:

„Господару, много сте пута,
„Изгрдили на Риалту јавно,
„Због мог новца и мојих камата . . . . . "

Па онда, прошав испод моста, заплывисмо покрај палата: Тедеска, Моста и т. д. док на један мах чусмо издалека глас и српске песме. Што ближе гондоли, гласови, праћени шаркијом, беху све јаснији:

„Ашикује Хасо момче младо,
„Ашикује с Мејримом дјевојком,
„Опазише млади Сарајевци,
„Ухватише Хасу момче младо,
„Бацише га на дно у тамницу — —
— — — — — — — — — — — —

Како се радосно изненадих и обрадовах српскоме гласу и чак на овоме крају.

— Добро вече! . . . . брате Србине, викнух из моје гондоле . . . .

— Добра ти вечер, побратиме драги, одазва се јасан отпоздрав с оне друге стране канала . . . .

— Одакле си?

— Изсред Сарајева . . . . главом Хасо Босанац . . . .

— Гласно грло имаш . . . . Бог те поживео . . . .

— Ех . . . . тако побратиме проводим вечер . . . . Пјевам, те веселим себе и дружину . . . .

— Свакада, Бог дао, пјевао, никада не плакао.

Он настави:

„Хасан ага на граду сједаше,
„Вјерну љубу на крилу држаше,
„Вјерна љубо, вјера ти помогла,
„Што те питам, право да ми кажеш —
— — — — — — — — — — — — —

Хасова гондола мину наниже. Нестаде је у оној гомили и у ономе шаренилу морском, али његов јасан глас још надмашаше гласове талијанских певача и певачица . . . .

Никада ми српска песма не дође милија него тада — у туђини. Хтедох да је још слушам, па наредих гондолијеру да се вратимо.

Хитри веслач заокрену гондолу и убрза тананим веслом, али Хасу више не стигосмо. Беше, сигурно, далеко отпловио — изгубио се у оној вреви и метежу од гондола . . . .

Звуци српске песме испунише сво моје осећање. Занесен лепотом њеном ја понових гласно оне Змајеве златне речи:

„Где је бола, где је јада,
„ — Песма блажи.
„Где се клоне, где се пада.
„ — Песма снажи.
„Где утехе нема друге,
„ — Песма стиже;
„Јер у песми нема мржње,
„ — Љубав влада
„У песми је цветак вере,
„Мелем нада . . . . . "

V.

Наша гондола пловљаше даље. Где год погледасмо — прозори и балкони на палатама широм отворени. На њима мљетачка женскадија . . . . Оздо застале гондоле, а из њих, то овде то онде, извија се песма — серенада — лепој ћерци домаћиновој . . . . На балкону опет друге које палате сјаји сва у цвећу лепа певачица, те својом песмом одговара на поздраве певача доле . . . .

Цео свет тако раздраган. На пристаништу дими се већ Лојдова лађа спремна за полазак. И око ње врве сијасет гондола. И песма и свирка . . . . Тек овде гласови: Eviva l' Italia — надмашују све остале . . . . Са Маркове Пијаце допиру звуци војне музике. У обрижњој башти на кеју ори се песма Bella Venezia . . . . Са обале чују се гласови: Adio . . . . Adio . . . . Капетан Србин, Дубровчанин, даје на тростанскоме броду знак за — полазак . . . . Точкови се већ крећу . . . . Сав онај путнички свет, и мушко и женско, испео се на кров брода. И Рус и Енглез, и Немац и Србин — све то маше: ко руком, ко капом, ко марамом . . . . Пашта се с лепом Венецијом . . . . На обали опет прекрилила публика мљетачка . . . . Па маше и она и отпоздравља . . . . Adio . . . . Adio . . . . пролама ваздух, док се год велики брод не одмакну далеко . . . . да отплови у српске крајеве . . . .

Београд

Змај

— Ђорђе Миловановић —

Давно је то било, ни мој се дјед не сјећа, већ само као прича прелази с кољена на кољено из усти материних.

У старо вријеме, кажу, живљео је негдје на једној коси планине Јастрепца, у граду Јастребу, силан жупан, по имену Оврињa, са својом неома лијепом љубом, Дикосавом. Неболомни Перун штитио је њихов дом и земљу њихову плодио изобиља, а милоока Лада милила је њихова срца и замедљавала им часове лијепа и милосна живота.

Све је било лијепо, све је било красно у животу њихову. Само што нијесу имали од срца порода; а они су то тако јако жељели. —

Па, тако, једнога дана, изађе Оврињa у лов на пропланке и врхове сивога Јастрепца.

Ходајући сам по гори и тражећи лова све до малијех заранака, не уловi ништа. А стаза га нанесе на једно језеро, око којег је била цвјетна ливада и листовита шума.

Заморен, омив лице и напив се свјеже воде, зажеље се лаког, слатког сна. И изабрав једно гранато дрво прислони уз дебло лук и стријеле, а у поткрунљу разастре диван-кабаницу, опружи се по њој и даде се, да му миомирни вечерњи вјетрићи запахују руменикасте образе и јуначке груди кроз раздрљену доламу и снијежну кошуљу.

Тек што га бјеше ухватила заспаница, а чу неки шум.

Кроз полуотворене трепавице запази како три лијепе дјевојке долећеше кроз лиснате хвоје високијех дрва и падоше према њему води на обалу.

А бјеху особито љупке и дивне.

Младе, повисоке, танковите у струку, а њежне у покрету. Дуге, алаћане косе слободно су се, у коврџљавијем праменовима, спуштале низ снијежна плећа, млијечне груди и гроздасте дојке; а у блиједом, чисто као горски љијер бијелом лицу сјајиле су очи као звијезде пред поноћно доба.

Жупан се није мицао, но је ћутио, нијемо ћутио и у засаници сматрао како се Мјесец благо огледа у тихој, непомичној води, у језеру, кроз бијелу одјећу и прозрачно тијело лијепијех створова.

То бијаху виле.

Осмијевање је непрестано играло на уснама њиховијем. И оне најприје отпјеваше красну пјесму, па се посадише води на обалу, заметнувши игру крупнијем зрнима пијеска. Бацајући зврчком лијепијех прстију шарено зрневље дуж замирене површине језерске, у ситним капима прштала је вода, те је према мјесечини засвјетљавала као пољски свитац.

Играјући се тако, једна од њих проговори:

— Да ли сте запамтиле, сестре, и да ли знате, да има већ пуних девет година откако се оженио жупан Оврињa, господар овијех земаља, а нема од срца порода? Која би од нас знала којигод лијек лијепој госпођи?

Обје се виле згледнуше и не рекоше ни ријечи. А то рече прва:

— Да зна жупан, као ето што

ја знам, па да скупи доста дјевојака и да им да много сухог злата, да испреду жицу и да оплету танку мрежу; па да ту мрежу баци у ово језеро и да улови ону златну рибу крилатицу, што само обноћ дном језера плови; од ње да узме десно крило и да га да госпођи да поједе, а рибу опет да пусти у језеро, онда би се она осјетила матером.

То је све Овриња слушао и тувио.

И кад се виле након своје забаве узвише небу у сазвежђе и не примјетивши га, подиже се он и примаче се језеру, па се наднесе над њим и загледа се у дубину његову.

Вјетрићи су пиркали и распухивали му дугу, русу косу у мале праменове, озеленјело дрвље градило је тиху, сутонасту сјен на расцвјетану траву и воду уз обалу, а Мјесец и сићане звиједзде одсјајивали су у језеру, и чинили се, као пастир и бијело стадо на попашној утрини.

У дубини језера, с једног краја на други, пролијетао је један зрак силан и свијетао као муња. Жупан га је дуже сматрао, лице му се прели радошћу и доња му усница заигра милином; јер, бјеше запазио . . .

У самано праскозорје био је на вратницама свога града.

Цијелу ноћ пробдјела је Дикосава чекајући га и бјеше се љуто забринула за војна свога.

Зар тако касно из лова, мили војно мој? — припита послије поздравног пољупца.

— Касно, љубо. Без јелена, без кошуте, без срне, без икоје звијери долазим ти овога пута. Перун је тако хтио. Али, мјесто тога доносим ти мио глас, доносим нам срећу.

И обгрлив руком своју љубу, исприча Овриња шта је видио и шта је чуо.

Сјутра рано огласи се у жупи и дјевојке се окупише у двору Оврињину, те од сухог злата испредоше жицу и исплетоше ситну мрежу.

Те кад би једнога вечера, жупан узе мрежу и оде на зелено у гори језеро, баци је и улови златну рибу крилатицу. Откиде јој десно крило, зави га у извезен јаглук, а рибу опет поврати у језеро.

И учини онако, како је чуо од виле, и госпођа се осјети матером.

Те кад прође извјесно вријеме, Дикосава роди.

И, гле чуда! то не бјеше дијете, но пламени Змај. А како угледа свијета, удари тресак по свему граду тако силно, да све живо попада на кољена; док, Змај се на мах вину небом кроза зрак.

У прво вријеме родитељима би жао на такав пород; али им срца попустише и Змај им омиље. Мати га је дојила и његовала и он је растао бујно и снажио се силно, ма из себе никаква гласа није пуштао. У сумрак узлијетао је планинским врховима и ту се забављао с вилама на њихову игриште, пред запрашје Зорино враћао се дома, те је преко цијела дана почивао тихо и умилно на материну крилу.

И откако је Змај угледао свијета у дому Оврињину, од тада у жупи настаде још поспјешније и срећније доба.

Перун је био још милостивији. Ниједна његова стријела није ужасом хујила над жупом, нити су вјетрови и олујине наносили штете. Змај је доводио росне облаке громовникове у згодна доба над поља и горе Оврињине, а гонио је и одводио плахе и тучне. Те је трава бујно расла за сочну попашу, жита су била као море, виногради су носили много,

стока се близнила, живина красно множила, а пјесма се кроз поља и дубраве разлијегала и разносила славу дома Оврињина.

*

У овој срећи бјеше прошло пет година.

Кад, једнога дана изви се на крилу своје матере пламени Змај и први пут проговори:

— Мати, вријеме је дошло и ја сам рад женити се. Већ, немојте ми тражити дјевојке, ја сам је сам нашао и вечерас ћу је довести. На Даници, на највишој кули нашега града, соба према рођају Сунчеву биће наша ложница и боравиште. Преко дана можеш улазити, мати, к нама у одају. Али, чим Вечерњача почне припремати пут Мјесецу, немој се на Даници видјети; тек кад му његова златорука сеја Зора почне да плете косе и двор да мете узиђи к нама.

То рече Змај и живи пламен севну му из усти и ноздрва, затресе се двор и прозори се од себе отворише, те њега неста у сунчеву зраку.

Дикосава похита Оврињи и каза му све.

Храбри жупан најприје се задиви и заниједи, по том пригрли своју љубу:

— Чудан нам је пород, љубо моја. Перун нека штити и даље дом и земљу нашу, а ми му жртву захвалности нећемо одрећи.

А кад би у самано вече и кад се Вечерњача указа, на један мах букну и запламтје се највиши вис планине Јастрепца уз силни, неболомни тресак. Послије поче да сијева, као оно кад се мање у бурној ноћи гоне, и поче да грми тако страшно, да се чињаше, као да гром грома хоће да надгрми. И у тај блијесак, у тај сијев, у ту тутњаву падаху с неба вијенци, справљени од ситнијех звијезда.

Све живо у жупи бијаше будно, па задивљено и нијемо као станац у гори сматраше чудну прилику.

Она силна мања и грмљава трајаше неко вријеме, па тек поче да се губи; а онај пламен узе да се губи; а онај пламен узе да се скупља у један сјајан облак, у једну блиставу маглу. Па се ова магла изви у вихар и један дијел ње подухну граду Оврињину. И све од тога врха до куле Данице створи се у висини широка, млијечна стаза, урешена по крајевима сјајнијем звијездама, скићењем у вијенце.

Мање ишчезоше, грмљавина прекоста, али сјајни вихар магле још сјајнији поста кад узе да се креће стазом према граду.

И сад тек поче тај вихар да указује задивљеном свијету шта у себи скрива: —

Напријед лагано летјело је јато снијежнијех голубова, а сваки од њих носио је у кљуну гранчицу зелене липе, препуну жутог, мирисног цвијета. За њима засопце узлијетало је крајевима стазе пуно љупке дјечице, златнијех коса и малијех, злаћанијех крила испод пазуха; дјеца с десне стране носила су по стручак босиљка, с лијеве по румену, тек из пупа развијену ружицу. Дјеца су махала тим цвијећем у рукама, те замирисавала пут војну и дјевојци, који су за њима наступали, држећи се њежно рукама.

Војно је био лијеп, прелијеп, красан, прекрасан. Висок у узрасту, добар у струку, поносит у ходу и дуге, русе косе пале по плећима, а лица лијепа, много лијепа. На њему одијело све у срми и у чистом злату,

па трепери и свјетлуца као драго камење.

А дјевојка и мила, и љупка и одвише лијепа. Висока као војно с којим напријед греде, у струку танковита, у грудима једра и заносна, а у лицу као бијела ружица. Коса златна низ плећа спуштена, па ју звјездице уресиле и укитиле као у прољеће оно ђурђевско небо. И у дугој, танкој, од злата одјећи креће напријед, а све блиста на њој: јер јој Сунце од себе вијенац на глави исплело, Мјесец је опасао, а звијезде накитиле.

Више њиховијех глава леће и лебди двоглави, бијели орао, па шири крила и кликће радосно. У канџама држи по стручак бијела крина, а на врату о тробојној врпци виси му штит, пао на грудима, с чудним знамењем.

За њима, пак, иде пуно дјевојака, много лијепијех и све у бијелом руху. Свака од њих има по неко знамење: једна носи гусле и гудало, једна лук и стријеле, једна зелену гранчицу, једна носи сребрну котарицу пуну свакојакијех плодова, једна златни срп и снопак пшенице, једна води о свиленој вези бијело јање, једна држи за вите рогове хитрога јелена . . .

А за њима свијем гони крилате коње неболомни Перун.

То се све свјечано кретало млијечном стазом у висини кули Даници Оврињина града.

Жупан је са својом љубом сматрао чудновату прилику.

Загрливши се рукама ћутке су обоје гледали, а срца у грудима њиховијем опијала су се неким необичним миомиљем, миљем које крије, драга и застрахује.

Кад бјеше спровод таман згодно на догледу, погледа Оврињ њежно своју љубу и тихо јој прошапта:

— Видиш ли, љубо: да красна јунака!

Дикосава га јаче пригрли и још се боље загледа, па се на један мах хитро окрете жупану и за тијем занесе се жарким и радосним очима у његово лице:

— Оврињо! Вјерни војно мој: оно је твој лик, оно је твоја слика . . . оно је наш . . .

И пошљедња јој ријеч усахну на уснама.

А у тај мах сијевну, затутње и загрмље, и сјајна магла сакри све што бјеше да се види у висини.

Па се пови вихар сјајне магле и као муња брзо дохвати се куле Данице. И затресе се и заљуља се кула из темеља као оно кад олуј подухвати усамљени бор . . .

Не потраја дуго, а сјајне магле нестаде и све се смири.

Тихо је Мјесец пловио, звијезде су благо расипале зраке, а ноћни вјетрићи разносили су жубор лишћа и мирис планинскога цвијећа озго са Јастрепца . . .

*

Иза ове бурне, чудноватe ноћи летјело је вријеме плахо и у срећи као и прије. И долом и гором, и у кућама и ван њих, и кудгод би се погледало, огледало се благостање и лијеп напредак.

Жупан и вјерна му љуба живљели су у задовољству, гледајући тако благ излив милости Перунове.

А Змај? —

Лебдио је и штитио земље Оврињине, као и старије, и боравио је на кули са својом невјестом, која бјеше лик и приличје бијеле голубице. С њом је узлијетао у слободу и сиве облаке, с њом је долијетао на танану кулу; с њом је у висини

претходио заноснијем одјеленима јуначке војске жупанове, с њом се милио матери својој на господском јој крилу. —

Како се јако Дикосава изненадила од чуда, кад је сјутрадан у праскозорје иза оне чудноватe ноћи похитала и затекла се у кули Даници, па видјела у свиленој постељи Змаја, гдје спава на раширеном крилу красне голубице. Нека лака страва, смијешана заносним миљем, које је као оно тихи лахор пропиривало кроз њезино тијело, бјеше је обузела при угледу те слике, која јој се чинила замамљива као оно дјела којег латинског врача, што се бави духовима силнијех богова. Лијепо, она тада није могла ни смјела вјеровати својим очима, то је брзо похитала и дозвала Оврињу, те су обоје сматрали ту живу и чудну слику и задивљено, и поглецима пуним туге и радости, и милине и страве . . .

На све стране и надалеко било је знано о женидби Змајевој и његовој љуби, бијелој голубици; те се причале о томе свакојаке приче и пјевале разнолике пјесме. —

Тако је било прошло вријеме од близу године дана.

Кад, једнога јутра изненади се Дикосава, кад нађе једно љупко чедо у постељи на кули Даници, истом рођено. Ни Змаја ни голубице у тај час не бјеше ту, но дијете лежаше само и насмијана лица. А бјеше мушко, округлијех образа, краснијех очица, свионе, русе косице, здраво као тријесак и једро као јабука.

Дикосава је узела дијете у крило, забављала га и очекивала је долазак Змаја и голубице.

Кад су ово двоје позно у дан долећели, рећи ће Змај својој матери:

— Мати, нека те није страх ни чудо: онај што ведри и облачи, и што управља цијелим свијетом, хоће тако, а ми се сви остали морамо покоравати сили и моћи његовој. То дијете, то је чедо наше; оно ће брзо расти и успјевати, биће велики јунак, узданица и понос свога племена и народа. Чувај га, мати, кад ми нијесмо овдје; али га нити храни, нити поји, — то је наше старање.

И заиједно Змај. Али је од тога времена бивало тако, као што је он рекао.

По кас цијели, благи дан Дикосава је сједила и забављала дијете у крилу; а оно је, пак, расло и напредовало као из воде . . .

Ну, као и свагда што је, женско срце није могло себи да одоли, нити радозналост своју да савлада.

Лагано, тихо, али поспјешно, развијала се ватра у грудима Дикосавиним и искре су потпаљивале мисли шум њезин: откуд и како то дијете расте, успјева и напредује тако силно? . . .

Премишљала је, дуго премишљала и крила своје мисли од жупана, па на пошљетку дође на једну замисао.

Те припреми све, како је замишљала да је требало: проврти кришом и врло вјешто једну тајну рупу у зиду на кули Даници, постара се да је не би ко на дјелу запазио и . . .

Једне лијепе, благе вечери нестрпљиво је на мјесту ишчекивала долет Змаја и голубице са планине.

— Да видим — мислила је љуба жупанова, — да видим само и да сазнам шта је, па нећу зажалити, ма истог часа било ми суђено, да се крене моја душа путем ка Стаклену Брду . . .

И снажно је притискивала рукама своје груди, у којима је материнско срце бурно играло од неке језовите

радости, кад је осјетила жељени и очекивани долазак.

— Сад . . . ето . . . сад ћу видјети и дознати . . .

И Дикосава, препуна усхићеном радозналошћу, управи свој жарки поглед кроз тајну рупу у зиду . . .

Други јој свијет бјеше створен пред погледом у високу кулу: лијеп војно и красна женска прилика . . .

И сматрајући нетренимице подуже вријеме, љуба жупанова упознаде слику онога војна и оне лијепе дјевојке, који бјеху прилика небу у висини оне чудноватe вечери; па задрхта, задрхта од превелике радости.

— Ено . . . стас и израст мојега Оврињe — мислила је она сматрајући војна, — лице његово, поглед очију његових, а руса коса исто као и његова . . . А ова одвеч лијепа женска прилика . . .

И загледа се у ту женску прилику, која је на грудима нежно држала и дојила дијете. Па је прође нека топла милина, милина радосне поноси. Како је она била срећна што је видјела и сазнала! . . .

Дуго је сматрала, врло дуго, све док је дијете било на грудима дивне женске прилике; јер послије тога завлада у кули мрак на лаким крилима као и напољу, те се не могаше ништа разазнати.

*

Сјећајући се једне бајке жупан је укорио био своју љубу за ово дјело, кад му је она пуна радости причала шта је учинила и како је сазнала о животу у кули Даници, па је још замоли, да своју радозналост више не задовољава.

Дикосава је обрекла жељи Оврињиној.

Али, зар је материнско срце могло да остане у овој прилици вјерно даној ријечи?

У почетку се мати задовољавала само тајним сматрањем; ну, запирена ватра у њезиним грудима развијала се све то већма, а она њој све је теже одолијевала.

Те тако једне вечери остави врата на кули незабрављена и тајно у поноћно доба привуче се к њима.

Кад се је увјерила да у кули Змај са голубицом и дјететом сном тешкијем спава, отвори лагано врата и у грозничавој плашњи и потајној радости дохвати се змајске кошуље и вилинског окриља.

Па похита опрезно натраг што је брже могла . . .

— Благо мени! — шаптала је жупанова љуба. — Благо мени: од сад ћу гледати сина и снаху непрестано као и друге људске прилике! . . .

И журила је кроз одаје.

Ну, кад дође у једну дворницу, запази како жар на огњишту свијетли у мраку, па застаде. И лет погледа, и њу прође нека проклета помисао:

— Оно што сам слушала само је бајка. Та, откуд може што да наштоди ова кошуља тијелу и духу! . . . Учинићу, тако ми силнога громовника! те ћу ваада имати пред очима и у загрљају материнском пород свој. Не урадим ли, преварићу се некад, па ћу им повратити и онда . . .

Па се приближи огњишту.

И један покрет руку и један трен ока, и кошуља и окриље заплamтјеше на жеравици . . .

А у тај час чу се са куле Данице врисак и узвик јаука тако тужно и тако жалосно, да сирота Змајева мати осјети као да је душманеки нож у срце погоди. Па се раскаја нагло и јурну у пламен, да би га

Мати

— Габријела Ирајзова —

I.

За селом близу цркве, гдје се друм вароши окренуо, сједила је на јендеку стара Матурова, снуждена и невесела. У увелој руци држала је неколико струкова турчинка, гледајући га укочено, неутјешено. Три унучета што их је чувала, играла су се на пијеску.

Старица је данас отишла од куће некако њутљива, ма да од природе не бјеше таква, радо се она шалила. Њена снаха, с којом је она у једној кући живила, не бјеше таке нарави. Често је својој свекрви удијелила по коју опору ријеч, ма да је ова то најмање заслужила.

Јутрос кад је свекрва дјецу обукла, и пришла да узме свој лончић с кавом за доручак, рекне ће мати дјеци: „да мајка од свију послова највише јело". А син, који је код стола сједио, и добро разумно шта му жена рече, не нађе ни једне ријечи да тај горак утисак ублажи. За то стара не може ни залогаја прогутати, него оде гладна у поље. Она је знала да снаха није рђавог срца, на против боље је с њоме поступала него њене рођене кћери, које су јој више пута доказале, да је не могу издржавати — али така примједба је заболјела.

Данас бјеше тако лијеп прољетан дан, све живо око ње се радовало — али њој се чинило да мора бити боље и љепше тамо у гробљу. Кад је била млада, сасвим је друкчије себи живот престављала. Кад се с покојним мужем састала не имадоше ништа до здравих руку, ал се ипак не плашише биједе ни бриге, па ни онда, кад им Бог троје дјеце поклони. Радили су до умора, ништа сами нису уживали, па су ипак тако далеко дотјерали, да су сину оставили кућицу, а свакој кћери по 300 форината. Дјеца су им имала тек лакши живот од њих.

Сиротој Матуровој не бјеше суђено да ужива плод свога труда; кад јој муж изненада умре, остаде без наслона. Сва дјеца бјеху боље осигурана од ње. А сирота мати ништа није имала, само собицу у кући синовљевој. Јело је гледала да себи заради, купила по шуми суво грање, радила је по кући све што год је могла, а највише је морала да чува дјецу.

Задубљена у тужне мисли, чује да је неко више. Бјеше то деран писмоноша, сеоска пошта. Писмоноша није баш баку тако добро познавао. Зато се још више зачудила, што деран на њу некако живо и весело виче. И дјеца су престала играти се, те су узвјерено гледала у писмоношу кад је викнуо:

— Имате, писмо Матушкова, писмо, и то с новцима! — и вадећи га из торбе дода: — Из Беча је, и има у њему двадесет и пет форинтача!

Бака поблиједи.

— Ја? — промуца — то је неспоразум!

— Зар не вјерујете? Добро, дакле, поклоните мени то писмо! — насмија се поштар. — Погледајте само: „Госпођа, удова Варвара Матушкова — зар то нијесте ви?

— Јесте, то је моје име — али мој милн, ја не умијем читати — знаш, стара сам жена — говорила је тужно и жалосно — неко зацијело од ваших прави од мене старе жене луду.

— Ајде да видимо ако хоћете, ја ћу Вам распечатити. Само добро у мене гледајте. Запечаћено је као што треба.

Пред бакиним узвјереним погледом извадио је писмоноша двије нове десетице и једну петицу.

— Видите, то су праве банке, богме, благо вама!

Увело лице наше старице се сво зажарило.

— А потпис је: Вацлав Матушка — Mariahilf — читао је поштар.

„Драга тетко!

Никад нијесам имао толико времена да вам пишем да сам у Бечу нашао своју срећу. Ја сам, хвала Богу, већ једанаест година ожењен, и имам врло лијепо мушко дијете: Леополда, који ће до године да пође у реалку. Моју жену зову „милостива“ — јер смо стекли лијепо имање. Али мал нам се не деси велика несрећа, која нас је, хвала милом Богу — мимоишла. Наш јединац добио запаљење у врату — врло рђаво. Два љечника сам узео; па ни они нијесу мислили да ће оздравити. За то смо се ја и моја жена завјетовали, да ако нам дијете оздрави, учинимо задужбину, па смо ето то и учинили. Узели смо 50 форинти и дали смо половину овдашњој сиротињи, а ту другу половину — сјетио сам се, драга тетка, на вас, јер сам чуо од једног столарског помоћника, да вам није баш најбоље, те ће тако и ти новци доћи у сироте руке. Сјећам се добро, да сте ме једаред кад сам био без радње, неколико дана издржавали. То вам сад шаљем као отплату.

Ваш благодарни братић
Вацлав Матушка
пекар.“

— Дакле је то заиста истина! — рече старица као да је ко из сна пробудио, а очи јој се напуниле сузама. — То је Вацлав — увијек је имао добро срце, нек му Бог милостиви хиљаду пута све то награди што се мене сјетио! Дјецо, дјецо, хајдмо кући, то је мила новост!

Узе најмлађу, Аницу, на руке, па трчи за писмоношом, да су је старе ноге једва носиле.

Син и снаха нијесу били код куће, окопавали су у пољу кртолу. По кући је најстарија кћи шушкала вративши се из школе.

Бака јој се брзо и радосно похвали и пошље је да дозове родитеље.

Из бакиног срца наједаред нестаде горчине. Писмо с новцима метла је на сто под лонац, не скидајући очи с њега.

— Дјецо, мирни будите, чекајте, док видите, шта ћу вам купити — обрицала је бака сва узбуђена — свашта ћу вам купити, сад имам и ја откуда!

— Мајко, мени ципеле и хаљину с машлијом! — мољакала је мала Варвара, бабина миљеница.

— А мени — чизме са сарама\и мамузама и шешир! — наручивао је годину дана старији Франта.

— Све ће те добити! Одмах послије подне идем у варош, неће ни једно унуче заборавити. А шта бих могла кћериним двојчадма купити? Друга кћи нема дјеце — али била је болесна — па треба и њој какву радост да учиним.

Бака је заборавила, да јој баш та кћи ономад није хтјела мало козјег млијека дати. Одбила је ријечма: „да једва изиђе и сама с њиме на крај“.

За по сахата дође кући син са женом; а путем су лупали главу, шта ће баби толики новци? Кад видје син да је на столу заиста 25 форинти, и кад прочита писмо, управо без околишења рече:

— Могли бисте нам, мамице, помоћи с том једном десетицом, да платимо кирију за поље. Баш толико чини, а човјек мора осиједити, док скупи толики новац!

Старица се лагано приближи столу, извади пажљиво десетицу, и метну је сину у руке говорећи:

— Ево ти, сине, и онако се обоје доста наринтате!

— Ви сте, мајко, увиђавни! — рече снаха и узевши јој Аницу с руке, отјера и Варвару, која јој се о сукњу објесила. — До вијека ту сироту бабу вучете и гурате — нема ни минута мира од вас!

Сједите мајко, знам да сте се од тог писма поплашили!

— Па дабогме — така срећа, невјероватно — да ме је ко ножем сјек'о, кап крви неби нашао!

— Мајкице, хоћете л' ми купити чизме с мамузама?

— Како не бих — све — сваки ће по нешто од мене добити догод новце не потрошим. Лујзи ћу купити лијепу цицену сукњу за школу, да и она има од мене спомен

— Трчи, Лојзо, пољуби бабу у руке, и ти Франто и ти Варваро — заповиједала је мати.

— Та манте, манте, — бранила се старица навалујућој дјеци. — Одмах послије подне идем у варош да вам то све купим.

— И ја би могла ићи с вама — нудила се снаха, данас нешто врло пријатна.

— Па хајде, могла би, — рече стара — кад се шта купује треба и онако савјета и памети.

А при том је и остало.

Тек касно у вече баба с младом кући враћала из вароши. Баба је прво купила својој именакињи Варвари чарапе и ципелице, за тим се сетила и на ружичасту хаљину с машлијом. Лојзи хаљину и мараму на главу, при том се сјетила да и њена кћи има Лојзу! „Да буде право — рече — купићу и њој хаљину и мараму. За тим се сјетила да кћи има још и двојке Петра и Павла, да на њи не заборави, купила им једнаке мундуре.

— А шта би ми друга кћи рекла, да њој не купим ништа.

— Њој ништа не треба да купујете — рече снаха. — Нема дјеце, шта њој треба? А за вас и тако ни срца нема. Само се сјетите шта вам је рекла кад сте јој отишли за холбу млијека?

— Све је то истина, ал шта ћу, тек је моје дијете а сад у такој срећи, па да се ње одрекнем? Бар за који сексер мараму за главу да јој купим.

И купила је лијепу мараму од кашмира. Кад ју је савијала, примјетиће снаха жалосно:

— Ах, Боже, како би ја таку мараму требала, ал знам да никад нећу доћи до ње.

Старици жао бјеше снахе, и њој купи исту таку. Сад се сјети да је на Аницу и Франту сасвим заборавила. Дакле брзо Аници шотиша за сукњицу, а Франти шешир, кад су се за чизме погодили ма да су биле без мамуза, примјетише на своје највеће пањенађење да им за цио рачун треба још 20 новчића.

— Мора да смо шта изгубили.

А кад им трговац још једаред све израчуна, изашло је на новчић 15 форинти.

— Зар ми од тог свог новца није ништа више остало? — уздане стара, али у њеном срцу бјеше тек највеће задовољство при помислу на радост, кад свима поклоне раздијели!

* * *

Кад је стара тог вечера положила главу на свој јастучић и очи затворила, чинило јој се да није јастук добро намјестила. Премјештајући осјетила је под руком на навлаци повелику рупу, и сјетила се, да је требала себи да купи навлаку на јастук и перину, па кад би дошла кума на разговор она би јој се похвалила:

— Гледајте, шта сам себи купила од тих новаца из Беча!

Наједаред јој се створи пред очима три дугачак ћурак с јагњетином постављен, у ком би се сваком мразу подсмијевала, а уз њега исте тако топле ципеле, ох ала би се добро утоплила. — „Требала би ми и која кошуља“ уздане „те моје двије већ се распадају, закрпа једва држи за-

крпу . . . . Кћери и снаха тешко да ће какву стару за мене имати." — На бар да је купила себи флашицу Hoffmann-ових капљица, које јој од сваке болести помажу! А ти новци се тако разишли. Истина хтјела је сваком дјетету само по нешто за спомен да купи — ал кад их је толико — а човјек их све тако воли . . . . .

Склопивши очи видила је све пред собом . . . . . Варвару, Аницу, Франту, обје Лојзе, кћерину двојчад, снаху, сина, сваки је свој дарак обгрлио, смијешио се, — вјерујем — јер су били задовољни . . . .

И наша бака заспала је смијешећи се. Била је опет тако сретна, као кад је ишла са великим завежљајем на вароши, те мислила колико радости ће бити око ње . . . .

Спавала је стара Матушкова, а у сну јој се огледала на лицу она стара прича, да једна мати прије израни десетеро дјеце, него десеторо дјеце једну матер.

Даринка Калићева

Александар Пушкин

— Olga Wohlbrück —

Пушкин се родио у Москви 1799 године, 7 маја. Родитељи су му били врло отмјени. Пушкинови су већ више столећа играли извјесну улогу у историји, били су самовласне природе, и знали су само за једну тућу вољу, вољу свога цара. Отац пјесников био је декадент, слаб, лијен, страстан за уживањима, одушевљен присталица француске литературе и велик поштовалац своје рођене особе. Он је био вас под утицајем цинички-фриволног пјесништва француских филозофа и под папучом своје лијепе жене, пуне темперамента, што је била из племена славнога принца Јоахима Ханибала из времена Петра првог.

Александар Пушкин није могао никад затајати своје поријекло са мајчине стране ни у свом карактеру ни у својој појави.

Као дијете био је повучен, својевољан, лијен и пркница, па ипак мио, кад би га човјек упознао, и добротом га придобио. Његови родитељи ово нијесу чинили, а мати му, строга и тврдокорна у оном, још га је мање волјела него и старија му сестра и млађи му брат. Обране од казне и љутње нашао би он једино у своје бабе и своје Њање, чуварке. Ове двије жене биле су једине, које би с дјететом руски говориле, од њих је научио руске бајке и народне пословице, и тако су оне прве ударише темељ његовој љубави према народној поезији.

Језик, којим је опћио у кући са својим родитељима, рођацима, учитељима и пријатељима био је француски. Своје прве књижевне покушаје почео је он, у својој 9 години, такође на француском језику, узбуђен несрећеном лектиром француских дјела, што их је нашао у огромној библиотеци свога оца. Из оног доба остала је једна свеска француских пјесама и омањих комада сачувана, у којој је овај малени аутор показао, за своје године, ванредну зрелост, па и у еротичним стварима.

Одношај према родитељима, а нарочито према матери, био је све несношљивији. Ружних сцена бивало је све више, и мали Пушкин испунио би своју претњу, да ће побјећи од куће, да га напошљетку, уморени од тог ратовања, не смјестише у новоотворени царски лицеј у Царском Селу код Петрограда. Било му је таман 12 година. Његово знање фран-

цуског језика изради му надимак „Француз“, што је 1811 године још више постало увриједљиво него ласкаво. У лицеју су ученици имали необичну, скоро и сувише велику слободу; сваки је имао своју засебну собу и једва да су их надгледали: више је имао сваки ученик да се брине сам о себи него ли школа. Предавања су била слободнија него прије и ученици су учили не из морала него из љубави према ствари. Пушкин је највише волио историју и руску књижевност. Његове су задаће биле увијек изврсне и ако је у математици и логици слабији био. Питомци су издавали један школски лист, кога је најмарљивији сарадник био Пушкин. Његови су се прилози одликовали ријетким савршенством облика, шалом, која би се заоштрила до врло заједљивог сарказма, и великом лакоћом писања стихова.

Као петнајестогодишњи младић био је срећан, да је видио штампане саставе свога пера. Издавачи оног времена јагмили су се за талентима и радо су протежирали даровите синове одличних породица. Пошто је и Пушкин био из такове породице, није ни мало упадало у очи, што су му се радови штампали. Али мало по мало пође му ипак за руком да пажњу побуди. Јонковски, стари представник романтичне школе дође у лицеј да загрли младога пјесника, стари историчар Карамзин отвори му своју кућу као сину, и Пушкин није био ни седамнаесту годину прекорачио, када двор код њега наручи једну пригодну пјесму у славу свадбе једне велике књегиње. Своју је задаћу пјесник тако сјајно ријешио, да је читаво Петроградско друштво почело о њему говорити.

Сада осјети сам Пушкин, како му крила порастоше и тако пријеђе он брзо од субјективне лирике на епос. Још кад је као ђаче за клупом сједио, имао је готов план за своју красну епопеју „Руслан и Лудмила.“ Ипак при том није занемарио својих нових књижевничких и друштвених веза. Још као дијете су га професори поштовали као будућу величину, жене га у друштву мазиле, другови му завидјели.

Пошто је коначни испит положио, добије од цара Александра I. награду од 700 рубаља и мјесто у одјељењу иностраних дјела. Кратак боравак уз ферије на имању неких рођака, побуди у њему опет елегијско расположење, коме је изразио дао у њежним, мирисним пјесмицама. Ипак Пушкин не могаше дуго бити без вике великога града и још прије свршетка свога допуста врати се у Петроград, да се баци у вртлог опће дружевности,

И ако су га у аристократским круговима Петроградским радо виђали, ипак је многи био боцнут оштрим сарказмом младог Пушкина, који је управо страсно наклоњен био епиграмима. Уз то је опћино Пушкин много с младим људима, којих је слободоумље било познато, писао пјесме слободи, нападао владу и најпослије буде денуциран на највишем мјесту. Једва што је имао времена да спали опасне рукописе, а већ започе код њега преметачина куће. Пушкин, који је радо све шаљиво приказивао, сједе за писаћи сто и написа из главе неколико спаљених пјесама, а затим их предаде господи с ријечима: „Не мучите се даље, моје памћење вам јамчи за тачан смисао“. Једино помоћу неколицине пријатеља од висока положаја спасе се обијесни млади пјесник од прогонства у Сибирију. У прогонство га пошљу на Кавказ а Александар I. доказа своје занимање за даровитим пјесником тиме, што му је хиљаду рубаља на пут поклонио.

И ако се Пушкин несрећно у прогонству осјећао ипак му је користио боравак у оној величанственој природи. Читаву поворку ремек дјела написа он овдје међу њима и *Кавкаског роба*. Име Пушкиново биваше све славније, интересовање за њим све јаче. Пошто се у дру-

штву знао слободно кретати, буде и овдје као и прије у Петрограду размажени јунак свију салона. Женама се удварао, за зеленим столом је ноћи проводио, неколико двобоја претурио, које је већином сам назвао, буде у Кишињеву премјештен, гдје прву главу *Евгеније Оњегина* скицира, *Цигане* напише, женама се опет поче удварати, карата се играти и очајавати над дугим растанком од својих петроградских пријатеља. Изгледало је, да му се стање побољшавало, кад га преместише у Одесу 1822 године. Ту се осјећао опет „у Европи". Али тако се осјећао само кратко вријеме, јер наскоро изби опет огорчење због дугог прогонства, он поче писати епиграме против појединаца одеског друштва, женама њиховима мозак заврти и дотле дотјера, да су га прогнали на добро његових родитеља Михаловскоје. Сада започне за њега паклен живот: сваки дан ужасни призори с родитељима, тако да је и до шака долазило, те његови родитељи морадоше од куће побјећи. Пушкин остане сам у великом дворцу, сам са својом старом Њањом, која га је послуживала.

Ова му је усамљеност била од неизмјерне користи. Он напише неколико глава *Евгенија Оњегина*, које су премда без реда у листовима излазиле, на се обраћале велику пажњу људи. Људи почеше говорити о јунацима, овога романа у стиховима, као о живим људима, стадоше пјесника писмено питати за њихову даљу судбину и заклињаху га да Татјанину судбину што срећнијом прикаже. У Михајловском је написао Пушкин своју красну, на жалост недовршену трагедију *Борис Годунов*, комични епос *Гроф Нулин*, захтјеваше од своје старе Њање да му плетући приповиједа о обичајима старога доба, изучаваше Шекспира и руску народну поезију и коначно одахну када га цар Никола I. позва у Москву у аудиенцију.

Интересовање цара, који је душевно врло високо стојао, било је за Пушкина прави благослов. Цар га очински посавјетова и изјави да ће му од сада он бити цензор. Сваки редак који би Пушкин написао, једино би цар прегледао. Никола I. је био врло фина укуса што је и Пушкин сам признавао и често истицао како му је царски цензор био од велике помоћи и користи. Иначе живљаше Пушкин својим немирним животом час у Петрограду, час у Москви. Године 1829 упозна се са Наталијом Гончаревом, лијепом истина дјевојком, али великом кокетком у коју се страсно заљуби и зажели је узети. Први пут буде одбијен. Истом послије дуге борбе буде му жеља испуњена. У прољеће 1830 заручи се с њоме. Уз пркос безбројним непријатностима, које је Пушкин нарочито од своје пунице подносио, — ова је свадбу под свим могућим изговорима све више и више отезала, — био је ипак у години своје вјеридбе врло плодан: удаљен од своје заручнице, спјевао је тридесет својих најљепших пјесама, довршио *Евгенија Оњегина*, на коме је радио седам година и четир мјесеца, и написао неколико комада. Најпослије 18 фебруара 1831 године вјенча се Пушкин с Наталијом. Он се пресрећним осјећао, али наскоро наступи велико разочарење. Млада женица имала је смисла само за хаљине, друштва и салоне. Према производима свога мужа била је сасвим равнодушна.

Пушкин је у то доба радио као црв, али што је најбоље било, изгубило се: многе ствари, које је написао, остале су само у фрагментима. По налогу цара Николе I. написао је опширну студију о *Пугачевљевој буни*, и Никола I. даровао му из својих приватних средстава 20 хиљада рубаља. Али је Пушкин трошио годишње 30 хиљада а дугови му биваху велики. Узбуђеност завлада њиме и томе расположењу даде одушке, као обично, својим епиграмима. Тиме се омрази код многих а жена његова, својом површношћу, обијешћу и допадљивошћу навуче исто тако

мржњу и велико непријатељство. Пушкинов брак завршн се трагично: неоправдане кокетерије жене му примораше га да изазове на двобој барона Хекерна. 29 Јануара 1837 године умрије највећи руски пјесник смртно погођен противниковим танетом.

Не гледајући на његову генијалност била је Пушкинова личност једна од најпримамљивијих, које пружа историја књижевности свију народа. Он, час сентименталан час патентичан, сад њежан сад саркастичан, једном преопширан једном кратак а језгровит, — спајаше у себи све противности, као што је прилазио сваком градиву и свима облицима као умјетник располагао, и свему и свачему уз то ипак давао обиљежје свога суверена духа.

Њему су захвални руски писци да се њихов позив у њиховој домовини признаје и цијени, њему је захвална руска књижевност на лицима непролазне љепоте, лицима која су Тургењева и Толстоја потакла да израде своје најљепше женске типове, њему је благодаран народ руски на првим ријечима у прилог свога ослобођења.

Пушкинова дјела, изузевши неколико пјесама, неће никада застарити, ни један правац у књижевности неће им моћи што наудити, јер његова дјела стоје у вјечитој младићкој љепоти најчишће човјечности и потпуног по облику савршенства изнад свију ћуди какве пролазне књижевне моде.

М. Ђ.

О ОДНОШАЈИМА

Императора Николаја I. и А. С. Пушкина

— проф. **Е. В. Пјетухов** —

У почетку владе Императора Николаја I. (14. децембра, 1825. г.) и за вријеме оних мутних догађаја, Пушкин је живио у изгнанству у селу Михајловском (Псковска губернија,) на имању своје матере, гдје је био послан из Одесе, у јулу, 1824. године. Још у мају 1820. пјесник је био лишен слободе, тада га протјераше из Петрограда, па је послије и преко воље живио или у Криму и на Кавказу, или у Кишињеву и Одеси. Он је чезнуо за дозволом, да живи у Петрограду, тамо су га привлачиле пријатељске везе, буран сјетски живот и средства да усаврши свој пјеснички дар. Пушкин је употребљавао сву снагу, само да се извуче из Михајловског. Он је желио, да се „потпуно и искрено помири са управом" (како је писао барону А. А. Дељвигу у јануару 1826. год.) и у мају 1826. он, преко Псковскога грађанскога губернатора барона Фон-Адеркаса, поднесе молбу Величанству, у којој моли, да му се допусти слободан улазак у обје престолнице, да се „истинито каје и с тврдом намјером, да се не противи са својим мишљењем општему реду". Тако је исто писао В. А. Жуковскоме и П. А. Плетњеву, надајући се њихову упливу у Петрограду. Изгледаше, да је млади цар милостиво саслушао Пушкиново кајање, јер до пјесника стадоше допирати гласови, како ће му се судба окренути на љепше. И заиста 28. августа 1826. године цар потписа резолуцију, да одма доведу Пушкина у Москву. Овај стиже 8 септембра, и баш тај исти дан представљен цару у Чудовом дворцу. На жалост није нам познат разговор између њих двојице, али судећи по пошљедицама претпостав-

ламо, да је баш тада ударен тврди темељ пријатељству и интимним односајима између монарха и поданика — пјесника. Недјељу дана послије овога састанка Пушкин је писао из Москве П. А. Осиповој, да га је цар примио „на најљубезнији начин", а као пјеснички плод овога састанка бјеху знаменити Пушкинови „Станци", 1826. године, у којима пјесник црта у Петру Великом идеал цара, и при завршетку обраћа се Николају, да и он буде у свему, као и врли му прадјед: поносит, неумолим, тврд и срцем добар.

Ова пјесма, осим своје пјесничке љепоте, по којој је Бјелински убројао у „бисер Пушкинове поезије", знаменита је и због тога, што је у њој изражен општи занос, и Николајев и Пушкинов, за особом Петра Великога. Николај I. са усхићењем се клањао Петру I; волио је о њему говорити са ближим људима, па касније — и са Пушкином. „Знате ли, да је Петар Велики — мој прој", рече једном цар А. О. Смировној, кад је био говор о Пушкиновој „Полтави", чије је стихове он називао „дивним", а садржај „исто тако грандијозан, као Илијада". Исто је тако цар цијенио и другу Пушкинову поему: „мѣдный всадникъ". (Мједени коњаник) посвећено Петру Великом. Пушкин, као човјек, клањао се личности Петра I. а као пјесник радо му је давао своје пјесничко надахнуће. Осим поменутих поема он је написао причу: „Арап Петра Великога", затим пјесму: „Пир Петра Великога." Касније, 1831. године, Пушкин предложи цару и замоли га, да састави историју Петра I. и његових наљедника до Петра III; овај се предлог Николају свиђе, и он даде Пушкину на располагање царске архиве и књижнице, да скупља материјал. Овај рад остаде иза Пушкина недовршен, из много узрока; за његову пјесничку природу не бјеху лака историјска истраживања, али он је ипак изрекао тачан суд о историјској улози „Великога Преобразитеља". Колико је Пушкин зближио Петра I. са Николајем, види се из његова разговора са А. О. Смирновом о његовом првом састанку с царем у Москви, 1826. године. „Ја мислим, да је њега (цара) надахнуо онда Петар Велики; мени се чини да мртви могу давати мисли живима" — говорио је тада Пушкин. У овом полумистичком доказу и лежи главни узрок сравњења Николаја с Петром у „Стансима".

Када су му другови његови почели приговарати да ласка цару, као одговор на то Пушкин написа пјесму „Дружини", у почетку 1828. године. У њој карактерише своје односаје према Императору. Каже, да он не ласка, кад цару заслужену похвалу одаје, да само срцем говори. Да је он дуго био у изгнанству, удаљен од својих милих и драгих, па да му је Николај пружио своју царску руку, и — он је опет с њима! О самом цару каже: „И ако у њему млада крв ври, ипак је добар и великодушан; кога јавно кара, тога тајно милује."

Око 25. новембра 1826. године знаменит је Пушкинов рад: „О народном васпитању". Предмет тога рада дао је Пушкину сам Император. Своју жељу изјавио је преко гр. Бенкендорфа. Ево шта му гроф пише: Његово је Величанство сасвим увјерено, да ћете употребити своје сјајне способности на то, да предате потомству славу нашега отачаства, и уједно, да обесмртите своје име. У том увјерењу: „Његово Императорско Величанство жели, да се позабавите васпитањем омладине. Оставља Вам се потпуна слобода, и времена колико хоћете, да изразите своје мисли. Биће вам лакше, јер сте из искуства видјели све рђаве посљедице лажне системе васпитања". У посљедњој реченици провијава злоба, и то је без сумње придодао сам Бенкендорф. Пушкин ћуташе. Тада од Бенкендорфа стиже опомена, а као одговор Пушкин посла готов рад: „О народном васпитању." Тај брао састављени рад није могао бити

опсежан, нити садржавати што особито ново и важно у општирноме питању васпитања, али се одликује праведношћу и искреношћу мисли. Пун је дубоке вјере у моралну снагу просвјете, која је способна сачувати и друштво и државу од заблуде: „једина просвјета — каже Пушкин — у стању је задржати нова безумства, нове опште биједе"; он захтијева, да се множе и уређују научни заводи, да се у њима одбаци тјелесна казна, да се утврђују добри морални одношаји међу питомцима; као најбоље средство да се правилно и свестрано васпита ум, препоручује добро предавање историје. Император остаде задовољан, али автору, преко гр. Бенкендорфа, дође примједба, да сувише увеличава снагу просвјете, и т. д.

Морамо мислити, да је и овдје Бенкендорф придодао много свога, јер иначе Император не би одобрио пошљедњих стихова у „Стансима" у којима пјесник карактерише царева ласкавца и управо навија на Бенкендорфа. Обадва ова човјека (Бенкендорф и Пушкин) нијесу волјели један другога, и то је потпуно разумљиво. Опор, без срца, тјесногруд и строг у дужности (за што га је цар и цијенио) Бенкедорф је са незадовољством гледао у Пушкину велику просвјетну силу, јер сам није симпатисао ни просвјети у опће, ни књижевности на посе. У својим учтивим по спољашњости писмима Пушкину, хвалио је он његов пјеснички таленат само за то, јер је према Пушкину био пажљив сам Император, али није пропуштао прилике, да погледа на великога пјесника с висине као на човјека, који се занима непотребним и још шкодљивим послом, — таква бјеше у његовим очима књижевност.

„Њему би се хтјело, да сасвим испразни руску књижевност, а он себе сматра sehr gebildet" говори о гр. Бенкендорфу А. О. Смирнова. Наравно, ни Пушкин није могао волјети Бенкендорфа, видећи у њему непријатеља не само себи, него и књижевности, којој бјеше велики пјесник сав предат. Бенкендорф мало по мало знао је завладати царевим повјерењем, и тако постати посредник у званичном опћењу Николајеву с Пушкином. Ради овога ће много пожалити историчар руске књижевности; да је на мјесту Бенкендорфа био други човјек, са другим погледима на књижевност и просвјету, који би имао више саучешћа у духовним интересима рускога народа — од коликих би само неприлика, у својим одношајима са вишом влашћу, био избављен велики пјесник, у коликоне ли би добитку био његов пјеснички рад, који је био често скучен, ради неких спољашњих прилика!

На срећу, Бенкендорф не бјеше једини посредник између цара и Пушкина, него и Л. О. Смирнова, једна од најобразованијих жена тадашњега свјетскога друштва. Њезине биљешке дају нам важан материјал за изучавање живота и рада Пушкинова, за владе Императора Николаја I.

За вријеме знаменитога Пушкинова састанка с царем, у јесен, у Москви 1826. године, Николај му дозволи, да у мјесто обичне цензуре доноси своја дјела њему на преглед, да му сам император постаје цензор. Овај особити положај могао је допринијети много користи Пушкинову раду, да је само лице, које је посредовало између цара и њега, било мало више наклоњено Пушкину и његову великоме раду, али Бенкендорф у овој милостивој царевој пажњи изнађе нове тешкоће за Пушкина. Пјесник се врати из Москве у Михајловскоје и 9. децембра 1826. године написа Н. М. Језикову: „Цар ме ослободио од цензуре. Он је сам — мој цензор. Корист је неизмјерна", кад до три недјеље мораде се правдати и извињавати пред Бенкендорфом за то, што је у Москви, у ужем пријатељскоме кругу читао у рукопису своју трагедију Борис Годунов, и тијем прекршио задану цару ријеч. Бенкендорф пише Пушкину:

„Молим Вас, саопштите ми и најмање стварчице Вашега сјајнога пера, да прегледа Император.“

Тако благодарећи Бенкендорфу, Императорова пажња и повјерење претвори се у нерасположење према пјеснику. За Пушкина врата обичне цензуре бјеху затворена и он у врло непријатноме положају, морао је узнемиривати цара и с најситнијом пјесничком шалом, која не бјеше штампи намјењена него својим друговима. Овај заиста незгодни и непријатни положај кварио је Пушкину вољу за рад и ми се озбиљно чудимо ономе неисцрпноме врелу надахнућа, оној марљивости без умора.

Император отвори Пушкину други пут за књижевни саобраћај с њиме, и то преко А. О. Смирнове. Пушкин се радо и врло често овим користио, па је написао читав списак својих производа, које је предао цару мимо Бенкендорфа. Николај је желио, да прегледа Пушкинове производе прије штампе не само ради милостиве пажње, којом обасипаше ћенијалног пјесника, него и из интереса и љубави према његовоме пјесничком раду, у коме је видио понос и славу Русије.

Николај I. био је страсан љубитељ и вјешт оцјењивач литературе и вјештине. Он је прегледао Пушкинова дјела не само као цензор, него као пјесников најближи пријатељ, чинећи врло често на рукопису са страна примједбе и поправке што се тиче садржаја и стила, и Пушкин се с тиме сасвим искрено слагао. Тако је с великом пажњом цар читао „Бориса Годунова“. Пушкин се за ову трагедију дуго борио. Најпослије Николај му учини на вољу, и допусти, да је штампа без цензуре, онакву каква и јесте у рукопису, али на пишчеву одговорност. Кад је цар прочитао „Бориса Годунова“ у штампаноме примјерку, најавио је пјеснику задовољство.

Разговарајући у својој породици о Пушкину, цар је говорио, да му се из „Бориса Годунова“ највише свиђа, сцена између Димитрија и Марине код чесме, сцена калуђера Пимена, и оно мјесто, кад Борис савјетује свога сина. Исто је тако радо читао цар и „Грофа Нулина“, „Анђело“ и „Историју Пугачеве буне“.

1830. године, Пушкин се намисли женити. Цар изјави своје задовољство и поручи Пушкину, да је он сада под царском „отачаском пажњом“, а касније је и сам Пушкин писао П. А. Плетњеву: „Цар је са мном особито љубазан и мио.“ Те исте година написа Пушкин пјесму „Јунак“, у славу 29. септембра, кад се цар племенито показао и дошао у Москву, гдје је у велико бјеснила колера. У тој пјесми спомиње он и Наполеона, који му се особито свиђа у оном сличном моменту, кад је у Јафи посјетио болницу, пуну болесника од куге; многи ово поричу. Идуће 1831. године, послије женидбе пјесникове, кад му је цар наредио да истражива у архивама историјске податке о Петру Великоме, означио му је нарочиту плату за то, о чему се Пушкин с благодарношћу одазива у писму својим друговима. Та жеља (историјска истраживања) би одобрена Пушкину, али му другу одбише, а то је, да издаје један политички и књижевни лист. Пушкин је био врло весео, кад је Николај наградио заслуге Н. И. Гњедића, па пише Плетњеву: „То чини част Господару, кога ја искрено волим, и за кога се особито радујем, кад поступа право и царски.“

1834. године, Пушкин постаде камерјункер. И ту је била царева пажња, али ова награда бјеше непријатна Пушкину, јер га је увлачила у више обавезе и дужности у двору, а није се слагала с његовим годинама. У тој новој дужности морао се више кретати у великоме свијету, а он је у пошљедње вријеме мрзио дворску сујету и свјетски живот.

У прољеће, 1834. године, добио је Пушкин велику новчану помоћ од цара, да штампа „Историју Пугачеве буне“.

Пјесник је у то вријеме стајао материјално доста тражаво. Женидба га није осигурала, напротив, увукла га је у њему непознате бриге, да управља разореним имањем своје нове родбине, јер они у њему нијесу видјели пјесника, него човјека, који је је стању учинити сјајну каријеру, благодарећи пажњи из двора и везама у великоме свијету. Његова љепотица-жена по својим умним и душевним својствима и по своме васпитању, није била способна да разумије и оцијени унутрашњи свијет свога ћенијалнога мужа и имала је особиту страст за баловима и раскошним одијелом. Такав начин живота у Петрограду, да угоди жени и њеној родбини, није се слагао са жељама Пушкиновим; њега је вукло у тишину, у свој кабинет, да ради. Кућни су трошкови надвисили приходе, а ових је главно врело било опет његов пјеснички и књижевни рад. Са сваком годином и дугови су расли, који су понижавали пјесника и тровали му живот. У таквом душевном стању и тражећи начин, да се извуче из тешкога положаја, намисли оставити Петроград и даде молбу за оставку, једино да му дозволе посјећивати и на даље архиве. Та молба учини на цара непријатан утисак, па и ако му обећаше оставку, али за то изјавише незадовољство и одбише му молбу за архиве. Бојећи се, да не посумњају у његову благодарност, Пушкин брзо поврати оставку натраг. Тако се та ствар сврши, а као свједочанство, да су и на даље Пушкин и Император остали у пријатељству, служи нам пјесма „Н**". О њезиноме постанку пише Гоголь Жуковскоме овако: Било је сијело у Аничковоме дворцу; међу позванима бјеше и Пушкин. Ту се веселило, игранка у најживљеме јеку, а цара никако нема. Он се бјеше завукао у најдаљу собу и занио се читањем Илијаде. Кад је касније улегао у дворану, унио је на лицу остатке неких виших, сасвим других утисака. То је и изазвало Пушкинову пјесму, у којој он сравњива цара и госте. „Цар је иза дугога разговора са Хомером улегао међу госте, и лице му је било обасјано неком тајанственом, вишом свјетлошћу, а гости су се одавали безумљу, сујетноме весељу, скакали, окретали се . . ."

За то вријеме Пушкинов тешки положај и стање бјеше остало исто. Он опет даде молбу на цара, само мало друкчију од оне прве. Мољаше, да му даду допуст, да оде за неколико година на село и тамо поправи своје ствари, и да му не забране, кад год похађати архиве. Дугова му се било накупило до 60.000 рубаља, а половину је морао одмах исплатити. Цар предложи Пушкину шест мјесеци допуста и 30.000 рубаља. Ово бјеше заиста велика помоћ за Пушкина, али како се његове домаће прилике и захтјеви не мијењаху, он је морао и пошљедњу годину живота душевно страдати. Уз то догодило му се у породици још ствари, ради којих је патио, и о којима овдје нећемо говорити. Све је то заједно довело њега до двобоја, и до трагичнога свршетка 27. јануара, 1837. године. У својим пошљедњим часовима чуо је пјесник пошљедњи пут милостиви царев глас. Цар је нестрпљиво распитивао за рањениково здравље, и у случају смрти обећао је, да ће се побринути за његову жену и дјецу, што је и испунио. Жуковски је описивао Пушкинову оцу пошљедње часове његова сина: „Замолите Господара, да ми опрости" рекао је Пушкин д-ру Арендту, и мало касније Жуковскоме: „Реци Господару, да ми је жао умријети; био би вас његов. Реци да му желим дугу, дугу владу, да му желим срећу у његовоме сину, срећу у његовој Русији!" Овдје се свршавају узајамни односаји Императора Николаја I. и А. С. Пушкина.

*

Нема сумње, цар је волио Пушкина не само као пјесника, него и као човјека. Још послије првога састанка, 1826. године

у Москви, цар се дивио, и са усхићењем је причао о особитој памети Пушкиновој, па је то чешће и касније понављао својим ближим људима. Ради тога цар је волио водити дугачке и врло озбиљне разговоре са Пушкином, или на балу, или шетајући по љетњој башти, или код А. О. Смирнове, код које је Пушкин био редовни гост, и гдје је цар радо долазио. Говор би већином био о знаменитијим лицима и догађајима из руске историје. Говорило се о Петру Великом, о царевићу Алексији Петровићу, о Јелисавети Петровној, гр. Разумовском, Бирону, Потемкину, Суворову, о цару Михајилу Тодоровићу, Миниму, кнезу Пожаревске и др. Враћајући се кући, Пушкин би то записивао, о чему је једном причао цару и обећао му пред смрт спалити, што је и учинио. Др. Даљ, свједок пошљедњих Пушкинових часака, прича, да је умирући наредио, да се пред његовим очима спали читав исписан смотак. О пјесничком таленту Пушкинову цар је био висока мишљења, са интересом је читао и знао на памет многа његова мјеста. Тако је исто цар цијенио поштење и правду Пушкинову, његову особиту племенитост душевну, која би често у искреноме разговору између њих уништила размак, што дијели поданика од монарха. Карактер Пушкинов много је сличио на царев, то их је још више зближавало. Правда и племенитост душевна и помогла је, па су се између њих одржали пријатељски односаји, уа пркос завидљивцима и њиховом клеветању на пјесника.

Што се Пушкина тиче, он је добро разумио савремене догађаје, мало се чиме усхићавао, али за то је био искрено предан Николају, цијенећи његов разум, усхићавајући се његовом добродушношћу и узвишено-племенитим карактером. Изложивши све до сада познате факте узајамних односаја Императора Николаја I. и Пушкина при завршетку изјављивам увјерење, да, ако је велики пјесник у своме односају према Николају показао најљепше и најплеменитије црте свога разума, душе и карактера, и Николај I. односио се према Пушкину са природеном му добротом срца, витешком великодушношћу и дирљивом пажњом — тим дивним цртама Императора Николаја I. знаменитога лица у руској најновијој историји.

С руског

Вукосава Иванишевићева.

Значај Пушкинов

— Р. И. Сементковски —

Три знаменита писца, сваки понос и слава руске литературе, старали су се, да опредијеле значај Пушкинов.

Један између њих, Гоголь, рекао је: „Пушкин је дат свијету, да покаже, шта је то сам пјесник и ништа више — шта је то пјесник без уплива разних околности и времена, без услова свога личнога карактера као човјек, него независно од свега". Други писац, Тургењев, каже: „Пушкин је централни вјештак, човјек, који је стајао близу средишта рускога живота". Најкашње трећи, Достојевски, прогласи: „да се у Пушкиновој појави састоји за све Русе нешто без сумње пророчанско". Пушкин је у очима Достојевскога велика „руска скиталица", њему је потребна срећа свега свијета, па да се умири, на њему се првоме опазила и изразила руска национална црта — чежња да се живи општим животом свега свијета, да се унесе мир у јевропске несложе, и да се на својој руској души покаже из-

лазак јевропској сјети. Ево три оцјене Пушкинова значаја.

Пушкин је био „пјесник и ништа више". Може ли се замислити боља похвала? Јер бити пјесник у правоме смислу те ријечи, значи, садржавати у себи највишу правду, која је приступачна човјеку, мислиоцу, грађанину, значи, заборавити и живити за ту правду, т. ј. примицати се љепоти и истини.

Пушкин је био човјек, који је стајао сасвим близу „средишта руског живота". Ова проста по изгледу ријеч садржи такођер највишу похвалу, каква се може изрећи једноме писцу. То значи, да још нико није тако добро разумио руски живот, као Пушкин, јер о коме се још може рећи, да је стајао близу „средишта" тога живота.

Има људи даровитих и разборитих, који изучавају руски живот, па најзнаменитијим од њих испало је за руком да нам разјасне једну, или неколике стране тога живота, али се средишту нико не примаче.

Пушкин је био „општи човјек". Он је схватио узвишене душевне појаве, али није живио само руским животом, животом свога народа, него опазивши опште-човјечанску сјету, означио је Русији пут, по коме да ступи, и да га покаже осталим народима.

Сви знаменити писци, као Гоголь, Тургењев, Достојевски признавали су, да им је Пушкин вођа, и да му они подражавају, као скромни ученици своме великоме учитељу.

То признање великих писаца и њихов одзив потпуно су и за вазда утврдили огроман Пушкинов значај у животу и литератури. Кад се узме у обзир само овај факат, изгледа нам чудновато, да је наступало вријеме, кад би велики пјесников значај помрчио, и о њему заборављали не само два или три критичара, него и цијело друштво. Та би појава била за нас неразумљива кад не бисмо знали да и сунце кадгод помрачи и покрије се густим облацима . . . Али се облаци разређују, нестају, и сунце опет величанствено сија, гријe земљу и све на њој живи свјетлошћу и топлотом. То се поновило и са Пушкином: о њему се заборављало, па се вазда на њега повраћало, а стогодишњица његова рођења чини један од најсјајнијих, радосних сунчаних дана, када се сваћ слио у једно сазнање, и потпуно оцијенио, шта је био за Русе Пушкин, и шта ће вјечито остати . . .

Он се није пронио по небу руске поезије, као сјајан метеор. Не, да није било Кантемира, Державина, Ломоносова, Фонвизина, као што је примјетио Бјелински, не би било ни Пушкина. Он је сам то најбоље разумио, и са страсном пажњом изучавао је производе својих претходника присвајајући себи оно, што бјеше најљепше у њима. Ни један их критичар није оцијенио тако право, дубоко и свестрано, као Пушкин, не само у својим одзивима о њима, него и у производима, томе по љепоти и снази најкраснијему синтезу све руске поезије прошлога вијека. Родивши се при крају XVIII. вијека, Пушкин је себи присвојио његов дух, његов садржај, прекувао их у својој ћенијалној памети, и на томе историјскоме земљишту уздигао здање сопствене поезије. Нико љепше од Пушкина није разумио прошлост Русије, па за то Пушкина може добро разумјети само онај, који познаје ту прошлост, као што се не може разумјети садашњи руски живот, ако се добро не разгледа прошли. Ради оцјене Пушкинова значаја не треба узимати критичку, филозофску или естетичку теорију, те пошљедње ријечи тобожње науке и филозофије, треба заузети другу тачку гледишта — историјску, јер је сам Пушкин — једно од великих саздања руског историјског живота.

Муза Пушкинова укоријењена је дубоко у прошлости руске историје и литературе, и само хранећи се соком руског

народнога живота она се могла претворити у моћно гранато дрво. Из тога стабла поникнуше многобројне гранчице, претвориће се мало по мало у моћне гране, па се по снази и величини равњају добру дрвету. Познајемо те све гране. То су — Гоголь, Гончаров, Тургењев, Полонски, Мајков, Фет, Толстој. Својим производима Пушкин је означио путе, по којима је пошла сва остала руска литература. У њој нема тока, којега није јасно означио и забиљежио Пушкин.

Садашња руска литература дијели се још у своме почетку на два дијела. Прва са особитом дубином анализе износи мане рускога друштва, друга патриотска, вјерује у снагу и моћ Русије. То су дјеца једне исте мајке: дубоке љубави према отаџбини. Кантемир и Ломоносов, Фонвизин, и Державин — главни су представници тих литература прошлога вијека. У почетку овога вијека та два правца сливају се у Пушкину. Писац „Бородина“ и „Клеветницима Русије“ у исто вријеме и писац је „Евгенија Оњегина“, и тешко нам је опредијелити, или се геницијалност и снага Пушкинова показала боље, кад уздиже моћ и славу Русије, или кад открива ране рускога друштва.

Иза Пушкина ни један више писац није заузео онога централнога положаја, као што га је заузео Пушкин. У њему су се два тока слила, па се иза њега опет раздијелила на много ријека, рјечица и поточића. Дубока вјера у моћ и силу Русије нашла је себи заступника; изучавање руске садашњости са свима манама нашло је исто себи знамените представнике. Нико није јасније, пуније и вјештије изразио своје славенофилске осјећаје, и нико није дубоко анализовао савремени руски живот као Пушкин. Дивни су они стихови, гдје он сам себе пита: „Је ли силна Русија? — Рат, куга, буне, напор спољашњих бура; све је то њу бјеснећи тресло, а она непобједива стоји . . .“

У другој пјесми пјесникова душа пати, јер око себе види простоту и дивљаштво. Види за пропасти људске створену госпоштину, која без осјећаја и закона, не обзирући се на сузе и јаук, присваја себи без икаква права земљодјелчев труд, вријеме и сопственост . . .

Па онда оне пророчанске ријечи: „Хоћу ли икада видјети по царевој заповјести ослобођен народ — сељака, хоће ли икада отаџбини синути дивна зора слободе и просвјете? . . .

Ако је Пушкин изучио прошлост Русије, па из тога учења изнио дубоку вјеру у њезину моћ и снагу, он је тако исто особито јасно видио њезине мане и са страсном их пажњом изучавао, па нам је оставио дивне слике унутарње празнине најобразованијих људи, као што је његов „Оњегин . . .“

Оњегин! Колико мисли и осјећаја садржи у себи то назвање за Руса! Та Оњегин — тај роман у стиховима — врело је цијеле савремене руске белетристике, владатељка наших мисли у особи Гоголја, Гончарова, Тургењева, Достојевскога, Толстоја. Пушкин је својим Оњегином ударио темељ — камен оној згради, чијој се љепоти, човјечности, дубини анализе, висини моралности диви сав цивилизовани свијет.

Достојевски говори о „великој скиталици“ Пушкину, као о пророчанској појави за руску народност. Руска душа у своме скитању тражи правду: правду друштвену, правду народну, правду општечовјечанску. И то се скитање са особитом снагом показало на Пушкину. „Даљину слободнога романа, ја сам тек као кроз маћијски кристал назирао“ каже Пушкин о своме „Оњегину.“ Али, Боже мој, како је он у ствари кроз „маћијски кристал“ своје фантазије јасно видио бесконачну даљину и ширину рускога романа. Као син прошлога вијека, он је прикупио најсјајније зраке Ломоносове, Державинове, Кантемирове појезије, и од тих зрака створио чаробно свјетлило.

Сви мотиви Гогольевих производа воде поријекло од Пушкина. Ко неће познати у Адујевима, Обломову, Рајскоме, дјецу Оњегина и Ленског? Па Тургењеви „Сувишни људи“, па кнез Нехљудов и Левин, садашњега, најфенијалнијега руског писца Толстоја? Ни минуту нико неће посумњати, да између тих типова и Оњегина не постоји права веза!?

Па Татјана? Је ли ико боље разумио руску жену — скромну руску жену, чија душа чезне за самопрегорјевањем и одважношћу? Узмите Лизу или Јелену Тургењевљеву, или Гончаровљеву Вјеру, па сами себе запитајте — у чему се састоји она морална љепота, она неодољива чар, која их опкољава? Зар није Татјана послужила, као углед тим типовима, зар се у њеној души не скрива тај неисцрпљиви скуп доброте, који тако опчаравајући дјелује у особи Лизе, Јелене или Вјере?

Руска литература у другој половини овога вијека саставила је све најбоље снаге на друштвеноме роману. Гоголь, Гончаров, Тургењев, Достојевски, Толстој обрађивали су и обрађују ту врсту књижевности — а ко им је пут показао, ако није Пушкин, ко је разумио значај друштвенога романа, ако није он? Критичари често износе Пушкинов бајронизам. А може ли се јаче исмијати бајронов правац, него што је то учинио Пушкин у „Циганима“, а особито у „Оњегину“? Алеко, тај грозни критичар општега зла „само за се тражи слободу“, али као преставник опште правде и жудње за слободом не излази он, него стари циганин. Евгеније Оњегин тужи, невесео је, сјетан, не може да нађе правога посла, нити довољно умне хране, кида се и баца на све стране. Али није он главни јунак романа, него скромна, без захтјева Татјана, која се сва предаје осјећају дужности, и врши непримјетно, али право јунаштво.

Сјетимо се „Дубровскога.“ Шта је тај роман у ствари, него главно врело онога безкрајнога реда романа, прича, цртица, у којима се напада на госпоштину, на порез, и т. д. Кажимо више: „Добровски“ је, осим форме, врело свију руских белетристичких производа, у којима се описује борба личности са општим условима, т. ј. постанак социјалнога романа.

Да руска поезија није имала Пушкина лишила би се свога најљепшега краса. Нећемо говорити о Пушкинову језику. Он до сада стоји тако високо, да се броји као узор снаге, љепоте, чистоте и вјештине. „У данима сумње, у данима тешких размишљања о судбама моје отаџбине, ти си ми једина моћ и ослонац, о велики, моћни, праведни и слободни руски језиче... Такав језик само је дан великоме народу“. Ово је рекао Тургењев. Па кад је руски језик служио као потпора знатнијим људима, кад су они из њега црпили вјеру у сјајну будућност и у силу Русије, кому онда имају да захвале, него Пушкину? Он није створио руски језик, него му је он улио дух тако, као нико други, и као нико он је дао Русима, да осјете његову силу и красоту.

Струне његове лире тако су различите, да незнаш, какву страну руског живота и покрете човјечије душе оне не задиркивају. Његова лирика није само достигла до савршенства по форми — савршенства до сада неприступачнога — него је обухватила сав руски живот, у свима појавама. Она нам је отворила руску душу, која се туђи од свега нејаснога, лажљивога, заплетенога, која чезне за друштвеном правдом. У њој звучи моћним акордима сазнање господарства. Пушкин је изучавао старину и предања из народних пјесама и прича, па из тога материјала створио дивне пјесничке производе. Сваки његов редак доказ нам је његове огромне начитаности, и опширна историјскога, филозофскога и литерарнога знања. Ко је познат са Пушкиновим производима, томе неће требати „Записи Смирнове“, па да се увјери, да човјека са ширим васпитањем није било у Русији. Његова је смрт најприје обратила на

руску литературу пажњу цивилизованог свијета.

Са таком ђенијалном памећу, и творачком снагом (не заборавимо, да је Пушкин онако грандиозну ствар, као „Полтаву“ довршио за нешто мање од мјесеца, да је од 15 година у велико пјевао, и док други уче, он је постао великим писцем, знала га је сва васпитана Русија,) и са таким изображењем, Пушкин је морао бити одличан оцењивач туђих производа. Његове критичке примједбе и оцјене дају му лијепо мјесто међу критичарима. Он је на много ствари упутио најзнаменитијег руског критичара Бјелинскога, и први разумио његов значај. Замишљајући издавање листа, Пушкин се свакако старао, да Бјелинскога привуче у своје сараднике.

Пушкин је радио на свима врстама књижевнога поља. Лирика, роман, историјска драма, сатира, критика — све је то нашло у Пушкину усредног раденика и ђенијалнога преставника. Нико као он није оцјенио позив једнога писца. Он у једној пјесми каже: „Ти си цар; живи сам. Иди слободно путем, куда те вуче разум, и омиљене мисли претварај у дивне плодове. Не тражи награде и не треба ти. Награда је у теби самоме, ти си свој судија! Ти ћеш најстрожије и најбоље сам себе оцјенити. Јеси ли задовољан својим трудом, вјештаче? — Јеси? Е па и не треба ти ништа боље. Нека те маса псује, нека пљује на олтар твојих светиња, ти си задовољан!“

Свеједно, што је спољашњи Пушкинов живот био врло тежак, он је књижевност уздизао више свега, љубио је више свега, и никада није изневјерио прави пишчев позив.

Па кад је Пушкин изнио све, што је било лепше у прошломе вијеку кад је тако разумио руску прошлост и душу, кад је његов рад био тако свестран, да му је један ученик пјевао:

За Русију је, као и Русија,
Он грандиозан и велик,

кад је он отац садање руске литературе, кад је он моћно дрво, из кога су изникле толике силне гране, онда зар није право оцијенио Гоголь, Тургењев и Достојевски значај Пушкинов? Он је — пјесник и ништа више; он се примакао самоме средишту руског живота; значај му је пророчански. Јест, он је — пјесник, он је писац у потпуном смислу те ријечи, нико није разумио Русију као он, како је само у својим дивним производима извео њезине најтајније мисли; ни један писац није имао онакога пророчанског значаја. јер је свој новијој руској литератури дао пут. Пушкин добија значај националног пјесника.

Треба стати на земљиште историјског живота руског народа, разумјети његове тежње, па тек онда оцјенити Пушкина, и заволити његову музу као рођену, без које се дисати и живити не може. Ако „у данима тешких размишљања о отаџбини служи као ослонац руски језик“ такав исти ослонац и Пушкинов је стих, велики, моћни, праведни и слободни! Руски је језик дат великоме народу, али само велики народ могао је дати Пушкина!

Мостар **Вукосава Иванишевићева**

Оцјене и прикази

Observatorions recueillies a la maison des enfants malades (chemin gourgas). **Contribution a l'etude de la Bronchopneumonie consécutive aux enterites aux entérites infantiles.** *Thèse inaugurale presentee à la faculté de medecine de Genève pour obtenir le grade de docteur en Médecine par* **Stephane Goutovitch.** *Genève. Imprimerie F. Taponnier (Rue de Carouge 19) 1899.*

Зора није медецински лист, нити је приказивач књиге под горњим натписом медецинар; али што са овим стручним дјелом ми упознајемо српске читаоце узрок је то, што је књигу написао Србин, а што

баш упознајемо посебно *Зорине* читаоце, том је посебан разлог: што је писац те књиге Херцеговац. Г. D-r. Ст. Гутовић је Гачанин који је предходне студије, ниже заводе средње школе учио у Биограду, а више разреде у Женеви, где је — борећи се са најтежим материјалним приликама — довршио школовање у универзитету Женевском (где је постао и доктором цјелокупне медецине). Његова је горња расправа као што се види, дисертација за докторско достојанство, но ствар потпуно стручна, ради чега сваку оцјену остављамо онима од његове струке. Констатујемо само да је за сваког образованог читаоца, познаваоца француског језика, ова расправа веома интересна. Ево чиме се наш поштовани земљак бави у њој.

Ријеч је ту о једној обичној болести — запаљењу плућа новорођене дјеце, проузрокованом инфекцијом бацила који су узрок проливу. Познато је, да се ти бацили, микроби, налазе у цијелом организму човјека: устима, стомаку, цријевима и т. д. Они могу постати патоженески, те изазивљу и творе поменуту болест, којом се бави ова књига.

Г. D-r. Гутовић тражио је узрок проливу код дјеце, те је дошао до закључка да је начин *храњења* главни узрок тој страшној болести која затире $^1/_3$ дјеце ($^2/_3$ од свих других болести а $^1/_3$ од ове). Он овдје дијели најприје дјечје матере на три класе: прва и највећа је она *великоварошка сиротиња:* куварице, фабричке раднице, гувернанте и т. д. Оне сироте своју дјецу обично не могу да исхране добром храном. Њих за то обично хране компиром и брашном а ријетко кад млијеком. Друга класа су *дјевојке са својом (ванбрачном) дјецом.* Француска је у бризи за множење свог народа одредила свакој *дјевојци* са таким дјететом 15 динара мјесечне потпоре за издржавање дјетета. (Једна тужна истина!) Она том потпором одржаје своје дијете у туђој кући да се храни макар и онаком храном коју поменусмо. Трећа класа матера то су *болесне мајке.* Стара је лјечничка препорука да се болесне дјевојке не треба да удају; ако се удају, не треба да имају дјеце, а ако имају дјеце не треба да их оне хране својим млијеком, јер од њега умиру 90% невине дјечице. Свакако она *друга врста матера* (дјевојке с дјецом) највише затиру свој народ тиме што неће да га хране својим прсима да тобож сачувају љепоту. На 23. стр. доказује писац да на 546 дјеце, која су умрла у неко вријеме од пролива, само је њих 63 било која су храњена материнским млијеком. Друга су храњена вјештачким хранама из апотека и фабрика или на апотекарске боце са млијеком крављим који је тако често пун отровних микроба. Вјештачка така храна не могући се сварити у стомаку и цријевима новорођенчади, она се укисели и поквари, ту се направи трулеж гдје се обични бацили претворе тад у такозв. патолошке. Ови бацили луче отров који проузрокује запаљење цријева, (такозв. *антерит*), а ова луче огромну течност (пролив). Тај пролив је узрок те дијете тад грдно омршави, а дјетиње тијело достигне температуру од 40°. Ту наступа и кисјело и жучно бљување код дјеце и та тако колерична дјеца обично поврате сву храну. Ако се болест не спријечи, она постаје бјешња: цријева добију виши степен запаљења, те се направе улцери из којих тече крв (такозв. хематемеза). Тај отров прође у Велику Циркулацију крви, он доспијева у све друге органе унутарње, носећи собом бацилне колоније, ушљед чега наступа обично запаљење дјечјих плућа и бронкија.

D-r. Гутовић је опажања вршио над двадесетеро болесне дјеце, биљежећи редовно њихово свакидање стање. Сва су била храњена вјештачком храном. Имали су најприје пролив а за тим запаљење плућа и бронкија. Од то 20 дјеце 14 их је умрло. Он је међутим правио експерименте са тим отровним микробима уштрцавајући их у друге животиње мачке, зечеве и т. д., које су од тих микроба цркавале — Ова књига и јесу, у главном, свакидање биљешке тог експериментирања. Конклузија је ово: 1. Пролив код дјеце ма какве природе био производи компликације, т. ј. отрује друге органе, мозак, кичмену мождину, органа за дисање, плућа и бронкије. 2. Та компликација врши се помоћу патогенских бацила која долазе из цријева помоћу лимфатичне и крвне циркулације (крвотока). Бацили су раани. Најопаснији се зову стафилококуси, стрегитококуси, колибасил и т. д. 3. Ти исти микроби находе се у млијеку крава, у ваздуху и свим поквареним јелима. Њих јаки стомаци могу још да пониште помоћу свог гастризног сока и хрорне киселине, али које дјеца немају. Они им зато и отрују цио органи-

зам, тако да је оздрављење немогуће, што се, на жалост и догађа тако често. — Препоручује с тога да се ни најобичнији пролив код дјеце не занемарује, него да му се тражи лијека, док су још цријева само мало повријеђена. Најбољи је тад лијек материно млијеко или млијеко дојкиње, без којих и јест на свијету та страшна морија, којој још доприносе много мрачни и влажни станови дјечји, који нарочито за прве двије године дјечје начине у свијету толико недужних гробова.

У земљама, гдје је цивилизација већа, број је дјеце мањи. Статистичар Бодио ових дана је изнио интересантне податке о порођају у већини европских држава, у којима многе матере неће да имају дјеце, неке само двоје-троје или једно и т. д. У обилатости порода још само часну улогу играју Русија, Мађарска и одмах на трећем мјесту Србија.

У нашој отаџбини, гдје тај отров културе није заразио морални живот народа, потребна је данас само њега дјеце. — Сваку опширнију оцјену ове књиге остављамо стручњацима; констатујемо и опет само да ће српским родитељима, који знају француски, ове научне биљешке нашег поштованог и драгог земљака г. Д-г. Ст. Гутовића дати много здраве поуке.

Женева **Н. Н.**

КРОНИКА

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Бранково Коло донеси у свом 19 броју један предлог Др. Драгише Станојевића како да Српска Књижевна Задруга изда 10 године његов пријевод Дантеове *Божанствене комедије* и Тасова *Ослобођења Јерусалима*. Да ли ће овај предлог моћи се остварити ми не знамо, али да би ове радове огромног труда и истрајности ваљало спасти од заборава у рукопису, нема спора. У осталом ми немо се на овај предлог одазвати у једном уводном чланку наше *Зоре*.

До сада су изашла 2 броја **Позоришног Гласника** са разноврсном садржином. Лист би одговарао свом задатку, ал би ваљало да се чува пјесама, као што је *Братски поздрав* од М. А. Јовановића. „Музо, тебе је суђено да добијеш још један удар у ребра!“ — Штампа и артија су добри.

У Комисији. Драгомир Брзак позвао читаоцима „Бранкова Кола“ са својих специјалитета у Комисији, издаје сад ове дражесне причице у засебним свескама. Новац с поруџбином ваља слати: Новој Трговачкој штампарији у Београду. Ових ће свезака изаћи 8 а цијена је свакој 25 новчића. Сваст ових прича угодна је лектира, ми их топло препоручујемо.

Са Вatаве на Нишаву. Др. Александар Љ. Митровић издаје други дио своје књиге *Са Ватаве на Нишаву*. Садржај овом другом дијелу биће: *До српске Атине, У Новом Саду, У китњастом Сријему, Кућа ратова, Нова српска Атина, Српски гробови, Стари и нови пријатељи, У Цар-Лазаревој пријестоници, На Нитави, Повратак и Додатак*. Књига ће изићи са 12 штампаних табака а пијена ће јој бити 70 новчића. — Име Др. Алекс. Љ. Митровића довољно је да препоручи саму књигу.

Кратке белешке из војарства. Под тим насловом изишле су три свеске из задужбине Петра Коњевића што их издаје Матица Српска. Цијена је свакој свесци 10 новчића. Писац је Ђ. Михајловић. — Ове књиге имају и смисла и мјеста у збирци књига за народ. Кад се сјетим оних непристојних расправа и „радова“ што су се све у овим књигама прогурали уз добре хонораре и „аутора“ и њихових оцјењивача, увијек ми пада на ум један српски књижевник, који ми је пословао између осталих и ово шаљиво књижевно питање:

„Да ли је потребно за Матичину библиотеку за народ да се преведе: *Митридат и рат ови му са Римљанима?*

Коме да се пријевод повјери?“

На доколици зове се прва свеска Тасиних биљежака са овим садржајем: Страшни бројеви, Самоубиство, Стрељање злочинца, Нејединко суђење, Спровод осуђеника, У потреба оружја, Наши свештеници. Цијена 50 пара дин. Ми искрено препоручујемо ове занимљиве саставке. Књигу очекујемо!

Књига о љубави. Име *Милорада Митровића* познато је читалачкој публици из песама најбољих наших књижевних листова. Сада му се отштампава збирка балада и романса са горњим насловом. Ми топло препоручујемо ове стихове задахнуте истинским песничким духом симпатичног младог песника. Издање ће бити врло елегантно.

Никова Слава. Ову чувену приповиједетку *Стевана Сремца* откупила је Српска Књижевна Задруга и штампаће је у оногодишњем књизи. Овакав избор зајста служи на част Задруги а на радост њених чланова.

Радоје М. Домановић штампао је другу свеску својих приповиједака. *У овој су свесци ове приче: Обућа, Роден-дан, Не разумем, Промашена Срећа, Слика са улице, А хлеба?, Укидање страсти, Бабо Стано, Снови и јава и Залеђена.* Пријатан манир овог младог приповиједача и ведар хумор његов учинио је Домановића омиљеном личношћу новије књижевне генерације. Књигу још нисмо примили. Чим је добијемо проговорићемо и о првој и о другој опширније. Сада је најтоплије препоручујемо.

Плитвичка језера и њихова околина, написао К. Д. М. Са 66 слика и 2 карте. Наградила Матица Српска. У Загребу штампано у Српској Штампарији 1899. Ова врло лијепа књига посвећена је Змају и његовој педесетгодишњици, и осим опширне историјске, географске и етнографске особине самог ђела, само издање је врло укусно и служи за украс овакве књижице. Цијена 3 круне.

Глас из Васељене, или *у царству вјечности.* Спиритистички спис, написао Стеван Николић-Кућетина. Београд, штампарија Светозара Николића. Цијена 2 круне. „О, ти поколење: које нас слиједиш“, — што каже Бранислав Нушић у својим „Листићима“ — „ти ћеш нам опростити, ми нисмо сви криви, што се у наше вријеме јављају ђела Стевана Николића-Кућетине!“

Српским приповиједачима. Мирослав Спајић из Митровице по трећи пут расписује награду од 20 дуката за приповијетку из трговачког живота, пошто до сада ни једна није одговорила ни захтјеву књижевне критике ни тенденцији расписаног стјечаја. Прачу ваља послати под псеудонимам до 13/25 маја 1900 године на уредништво „Србобрана“.

Забавник Српске Књижевне Задруге свеска 8. I. „Богородичина Црква“ од В. Ига, у преводу Д. Л. Бокића; 2. „Давид Коперфилд“ од Ч. Дикенса, у преводу Д. М. Јанковића; и 3. „Стратоника“ од Ј. Зејера, у превод С. Н. Томића. Како је у овој свесци завршен роман „Богородичина Црква“ у Паризу, разашиљу се уз њу бесплатно и тврде корице за добротворе, осниваче и повјеренике.

Границе судске власти зове се прештампана књига из „Бранича“ од Живојина М. Перића проф. Велике Школе у Београду. Дјело је врло стручњачки написано. Цијена му је 2 динара.

Миленко Марковић издао је за дјецу књигу: **Ластавчић** а Јован Мишрагоњић: **Загоркињу.** Обје ствари добро су дошле нашој дјечијој литератури.

Изишла је друга свеска **Васкресенија** грофа Л. Н. Толстога у пријеводу Јована Максимовића.

Из „Голуба“ је прештампана позоришна игра **У лажи је плитко дно** од Михајла Милановића. Цијена 10 новчића.

У Нишу је почео излазити службени привенокњижевни лист **Глас** двапут мјесечно. Цијена му је 10 динара.

Из „Бранича“ је отштампато:

О дводомном систему од Слободана Јовановића. Ова расправа нашега врсног сарадника заслужује озбиљну пажњу.

Јован Ђуричић Биограц из Руме са још неколицином Срба позива на упис акција: **Дионичарског друштва** *за издавање српских књига и новина.* Дионица вриједи 10 круна.

У Сријемским Карловцима почео је излазити нов лист: **Србин Запатлија** под уредништвом Јована Л. Богдановића. Излази сваке суботе а цијена му је 3 форинта.

К. Т. А., учитељ, написао је причу: **Ко ће као Бог!** из рабацијског живота. Цијена 0·40 дин. — Зајста: Ко ће као Бог!

Др. Ник. Ј. Петровић написао је књигу **Дечја Болница** са писмима † Јована В. Петровића, свршеног медицинара.

Горштак или планински дух у Индији по А. Ортлебу написао Душан Ђурић. Издање Јована Радака у Вел. Кикинди. Цијена 25 новчића.

Изишло је друго издање **Montenegrina** од Илариона Руварца пошто је прво било штампано само у 200 примјерака. Цијена 1 форинта.

Отштампана је из Гласа Срп. Краљ. Академије историјска расправа: **Покрет Срба у околини Клиса 1603 године,** написао Јован Н. Томић.

Послије 21. године изишао је први **Шематизам српске православне епархије Вршачке,** за 1898 годину, под уредништвом Димитрија Јанковића.

На приједлог Мидутина Јакшића о новом начину издавања Матичних књига *Летописа* и *Књига за народ* ријешено је да се приједлог одштампа и разда члановима Књижевног Одјељења да у тој ствари искажу своје мишљење. Једва једном!

Прошлог мјесеца давао је на биоградској позорници нов комад у једном чину од Драгомира Брзака: **Олуја.** Биоградска „Звезда“ вели у својој критици: „Изгледа да је ни сам писац није у много шта рачунао, јер није ни дошао на представу.“

Изишла је књига: **„Односаји између Србије и Бугарске** *од XII—XV вијека“.* Цијена јој је 1 динар.

Изишла је из штампе приповиједетка за пуку **Лутајуће душе** од Велислава Јањића, економа. Цијена 80 пара дин. — Хм!

Примљена је за **Летопис** студија др. *Љубомира Недића* „Љ. П. Ненадовић“, која чини први део пишчевих: „Критичких студија о новијим српским писцима.“ Ове студије са нестрпљењем очекујемо.

У извесном пријеводу Милована Ђ. Глишића изашла је књига: **Биљеш раденика** од Л. Ш. Демезона. Ова корисна књига, намијењена дјевојчицама, може се добити за 1·20 дин. — Ми је нијесмо примили.

У овогодишњем колу Српске Књижевне Задруге изићи ће друга свеска приповједака *Јанка Веселиновића*.

Женске груди, њихова депота и нега, написао Гр. Ј. Ф. Азбрехт, практични лекар, превео с немачког М. Олегвије. Београд, издање Савића и компаније. Цијена 1 круна. — Ова је књига намијењена мајкама, и упућује их како да очувају здравље и украс свој и своје женске дјеце.

Књижара Ст. Х. Поповића у Крагујевцу издала је причу Ј. Х. Видојевића: **Брак после смрти.** Приповијетка из српског живота. — Дакле у Срба се жени свијет и послије смрти!

Буњевци и Шокци у Бачкој, Лици и Барањи. Ова расправа нашег сарадника *Ивана Иванића* награђена са 500 дин. од „Матице Српске“, изашће у засебној књизи, оштампана из биографског *Трговинског Гласника*, гдје је она изашла и сад излази. У овој књизи расправља писац о историји, етнографији, култури, привреди, друштвеном стању, обичајима и етничким особинама наше католичке браће Буњеваца у Бачкој и Лици, потомака насељеника са Буне ријеке у Херцеговини и браће нам Шокаца у Бачкој и Барањи. Књига је украшена са до 30 лијепих слика и стаје $1^1/_2$ динар. Излази у штампарији Д. Димитријевића у Београду а поручбине се шаљу Дворској Књижарници Мите Стајића у Београду.

Примили смо на приказ: **Српске народне приповетке** скупио † Атанасије Николић. На свет изашли његови унуци. Београд, издање Савића и Компаније 1899. Цијена 2 круне. Напоменућемо да су многе приче ове до сада биле штампане.

Никола Јовановић и Драг. Лапчевић издају, „низ дечијих поука.“ Прва књига има наслов: **Сељаче.** У овој збирци скупљено је до 20 чланчића.

Влад. Т. Спасојевић превео је са 26 издања француског од познате списатељске Е. Дини: **Корисне поуке за децу.** Ово је врло лијепа књига са 92 илустрације а цијена јој је 1·20 дин.

У деветој свесци **Забавника** Српске Књижевне Задруге почеће изласити чувени роман **Војна и мир** од Лава Толстоја, у пријеводу покојног Окице Гвујићевића и Милована Глишића.

У 739 параграфа изишла је књига **Моралне и грађанске поуке** од Стеве Чутурила.

Глацијалне и морфолошке студије, *о планинама Босне, Херцеговине и Црне Горе*, зове се књига уваженога српскога научењака Др. Ј. Цвијића, која је недавно оштампана из *Гласа Српске Краљ. Академије*.

СТРАНА

Шведска

Међу шведским романсијерима, који су се јако истакли и имају данас великог успјеха, двојица су, чија ћемо најновија дјела овдје да поменемо. Један је *Густав Гајерстам*, чије је најновије дјело оригинлан роман *Комедија брака*. Овога пи'ца окарактерисали су критичари у његовој домовини још одмах у почетку, као књижевника који с нарочитом љубављу описује особењаке. У овом роману је особењак главно лице, Боб, човјек својих мисли. Боб је озбиљан, осјетљив, њежан; али он не изгледа такав друштву, јер он крије своју душу и своју природу, а не крије је што хоће сам такво претварање већ што је тако створен и што друкчије не може. Он свом душом воли своју жену, која га, такође, воли. Али Боб лозна, да је један његов другар и пријатељ волио жену његову дјевојком и да је хтио узети, али га је Боб својом просидбом претекао. Њежну душу Бобову то сазнање тако дирне и растужи, да то саопшти и својој жени, коју понашањем и ријечима готово нагна на симпатије према његовом другу а сад и кућњем пријатељу. И жена, послије извјесног времена, згријеши. Чим је учинила гријех, Боб у њој види преступницу и почне је мрзити. Она њега тако исто, јер је он у гријех отјерао. Они се разведу и дијете што су га имали, остане код њега. Кућњи пријатељ оженн се њоме, али пошто његова љубав није била интензивна већ више похота, то њихов брак бива убрзо несрећан и они се растане. Бобу умре дијете и остане сам. Како је тешко патио! Вала прочитати онај дио књиге, гдје писац описује како Боб покушава да њежношћу према дјетету заборави жену, и како не успијева у томе. Заједнички нови брак постаје права и неопходна нужда за њих обоје, а свако од њих зна да је једно без другог несрећно, и они се поново узимају. Овај нови брак, који је као психолошка потреба лак за разумијевање, бива нејасан или недовољно опрандан због спољних средстава, које је Гајерстем употребљено. Као да га је ту издала његова досета фина умјетност, те тај нови брак не изгледа и реално могућан.

Најновије дјело другога шведског писца *Пер Хајстрема*, зове се *Прољеће*, у коме је он нацртао љубав као човјеково прољеће. Као и сва дјела овога писца, и ово се одликује, ма како да је проблем његов дубоко схваћен, најћешћа оном чари која обвија његове пјесничке представе. Тема овог његовог романа то је: љубав је вјечита, велика, бескрајна моћ, која се невјерницима свети на начин трагикомичан, а јавља се са свом дубоком трагиком човјечјег живота у души једног умјетника, која идеалу тежи. Подсмјевач се заљуби у једну женску, љубави са свим недостојну, и он са свим заборави свако човјечије достојанство. Кад му та жена окрене леђа, он се помете и поремети, и од пређашњег сибарита постаје нов човјек, који проводи живот с књигама. Друкчије бива са сликаром Хербертом. Он је прољетна сањалица и његов најмањи циљ то је сликати буђење прољећа у својој постојбини а у томе прољећу, које се развија као цвијет сликати једну дјевојку, њежну, дијету, сањалицу, чија се природа, такође, буди. Он је једном видио такву дјевојку, па је изгубио из вида. Доцније се, напак, са њом позна. Изванредна душа с талентом за најдубље и најфиније схватање. Херберт задобије њене симпатије, и чак је приволи да с њим, у прољеће, иде на село, гдје ће он сликати њу и природу, и гдје ће она становати у једној доброј кући. Ту се у њој пробуди

према њему велика и сиана љубав. Али он је још само умјетник, он њу једва види и у њој гледа само слику свог пролетњег сна. Али онога дана кад њена слика би готова, и он поче снимати природу као декорацију, он у њој више жену, и онп почеше узимати љубав. Он је узима за жену, која му даје све, али он и поред свега тога, остаје још непрестано више умјетник него човјек. Тек кад му роди дијете и умре, он види шта му је она била. Она му је била прољеће, за којим је жудно дуго и топло, које је поэно дошло, и које он ни измаку није примјетио. На ни слика није од њега, и слика је само *она*. Он је од ње снимио само оно што очи, које не разумију, могу видити. На апак, он није желио да му је она за навијек била непозната, већ што сам није био друкчији. Његово дјело било је само крпеж, јер му је оскудијевала велика, предана љубав. *н. н.*

Умјетност

Змајевка, марш у славу педесетогодишњице књижевног рада Змај Јована Јовановића, за гласовир у двије руке компоновао *Исидор Бајић* правник и коровођа српског трговачког занатлијског пјевачког друштва „Слоге" у Будимпешти. Цијена 50 новчића. Насловне корице израђене су врло укусно са ликом Змаја Јована Јовановића.

Онамо Онамо од Николе I. књаза Црне Горе, за гласовир написао Др. Јован Пачу, Загреб, Српска Штампарија. Цијена 2 круне. И овдје је насловни лист окићен ликом Кнеза и лијепом декорацијом цвијећа.

Паја Јовановић српски умјетник одније је ове године „Рајселову" награду од 1600 фор. својом сликом *„Furor Teutonicus"* коју ће српска публика моћи набавити репродуковану у фотографији Милана Јовановића. Овом наградом постао је Паја Јовановић одбијан кандидат за професора Академије Умјетности у Бечу.

Разно

Књижевни одбор Матице Српске умолио је *брп Лазу Костића* да говори о прослави Змаја Јована Јовановића, што ће се одржати у Новом Саду 24 новембра, на дан пјесникова рођења. Др. Лаза Костић се одазвао овом позиву.

Др. Стеван Бугарски изабран је за дописног члана Мађарске Научне Академије у Будимпешти. Др. Стеван Бугарски, јавни ванредна професор Ветеринарске Академије у Будимпешти стекао је својим радовима глас као напредан научењак ветије.

Жарко Савић оперски пјевач *драјбуршке* опере ангажован је од идуће године на опери у Будимпешти. Честитамо!

На другој ванредној главној скупштини Српске Академске Задруге у Бечу, држаној 16 јуниа 1899 изабрана је нова управа са *М. Сарделићем*, медицинарам на челу, као предсједником.

Унапријеђен. Наш сарадник *Иван Иванић*, досадашњи секретар Краљ. Српског Конзулата у Приштини на Косову, унапријеђен је за Краљ. Вицеконзула у Битољу у Македонији.

Са тужним срцем приступамо, да у читуљу искрених пријатеља и сарадника *Зоре* уписемо још једно име, драго име

ДР. ЛАЗЕ ДИМИТРИЈЕВИЋА

окр. љекара смедеревског

који је, прије кратког времена, испустио своју племениту душу. Наша је туга тим већа, што није умро природном смрћу, него се, при купању, утопио. Овај млади, и ваљани књижевник, написао је већ неколико књига, које су увијек симпатично примане као од читалачке публике, тако и од критике. Ми спомињемо само „Писма из народа" и „Како наш народ живи", као његове најбоље ствари. У *Зори* је написао чланак *Туга за завичајем*. Бог да му душу прости!

САДРЖАЈ: Од Semper-a: *Српска библиографија.* — **Одговори на питања нашег уредништва српским књижевницима:** *Одговара* Марко Цар. — **Пјесме:** *Са Шуфеј пароаса* — Пушкин; *Жеља*, превео Змај Јован Јовановић. — Тјутчев? *Пролетња олуја*, превео Д. Ј. Димитријевић. — К. Величков: *Зимње сунце*, превео С. Д. Мијалковић. — Детлев фон Лилиенкрон: *Спрт у пиши*, превео М. П. — Роберт Хамерлинг: *Тренутци*, превео С. Д. Мијалковић. — По Толстоју: *Легенда о мртвом ишу*, превео † Никола Богосављевић. — Лењау: *Зимња ноћ*, превео Божа С. Николајевић. — По Лудвигу Јакобовском: *Кад те љубим?..* превео Алекса Шантић. — Лудвик Бовичч: *У тами*, превео С. Д. Мијалковић. — **Приповиједтке:** Таса Миленковић: *На гондоли.* — Борђе Милановић: *Змај.* — Габријела Празјова: *Мати*, превела Даринка Калићева. — **Чланци:** Olga Wohlbrück: *Александар Пушкин*, превео М. Ђ. — Е. В. Цјетухов: *О одношајима Императора Николаја I. и А. С. Пушкина*, с руског Вукосава Иванишевићева. — Р. И. Сементковски: *Значај Пушкинов*, превела Вукосава Иванишевићева. — **Оцјене и прикази:** Stephane Goutovitch: *Contribution a l'etude de la Bronchopneumonie consecutive aux eileriles aux erlérites infantiles*, приказује Н. Н. — **Кронпка.**

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахор и Кесића у Мостару, Дворска Књижарница Мите Стојића у Београду и сва њена подружнпца. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединп број стаје 40 новчића. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петит-реда у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 6 новч., за три оглашавања по 4 новч., а за више од три пута, као и за огласе на читаној страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. бељегарине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРИЈИ И ПРИ ОК БОС.-ХЕРЦ. СИНДЕЛКО-ШТАМПАРСКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХОР И КЕСИЋА У МОСТАРУ, 99.

Год. IV. Бр. VIII.-IX.

ЗОРА

лист

за забаву, поуку и књижевност

Власник и уредник

Јован Дучић

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака у којима је: на четвру годину 4 фор. или 9 л., за дано 3 фор. или 7 л.

У МОСТАРУ, 1. АВГУСТА 1899.

Кастелар*

На крвавом листу којим се окончава ово тужно стољеће у повјесници Шпаније, забиљежен је недавних дана гроб једног великана. Над њим су виле Ибарског Полуострва пролиле с болом горке и најискреније сузе своје благодарности; у отаџбини он значи свршетак живота једног великог патриоте, у литератури европској: свршетак једног великог пјесника и философа, а у животу најнапреднијих идеја свјетских: свршетак живота једнога од највећих и најенергичнијих њихових представника. Емилијо Кастелар родио се и сишао у гроб у дане, у којима гигантски ход његовог великог духа не могаше да разбуди из сна болесног генија његове отаџбине, притиснутог помпејским сном традиционалних предрасуда, и да улије у рањено тијело његовог народа здравље и свјежину својих мисли. Пада скрханих крила његов соколски дух, пространа као свијетла андалушка поља његове домовине, будан вјечно као широко море које облива обронке његове дивне али несрећне земље, и ведар као азур чистог и провидног неба његове Шпаније. Умукну ријеч са високих степена на којима пола вијека бијаше сâм, узвишен пред отаџбином и боговима, љубљен бесједник склапа очи — пред најжалоснијим призорима у својој земљи, коју толико љубљаше.

Над његовим гробом пролиле су се сузе свијех поклоника најхуманијих идеја. Оплакана је величанствено смрт оног здравог и тако импозантног изданка, који је никао из трулог дебла једне земље што стоји на испаштању казне коју неумитна историја изриче над вјеков-

* Чланак овај требао јеући у прошли број „Зоре“, али због нагомиланог градива морао је изостати. Зато га доносимо сада, да се и „Зора“, одужи сјени великога пријатеља Српства.

ним преступницама. Ожаљена је смрт једног борца, чије се витешко копље преломило у борби с тиранијом и предрасудама његовог стољећа. Народи силни, срећни и напредни посуше му хумку цвијећем хвале за величину његових идеја, мали и угњетени народи за величину његовог срца . . .

Оплакује смрт његову и његова отаџбина, којој по својим идејама не бјеше син овај војник за слободу људства; пролива над њим сузе и она, чија беспримјерна тиранија подиже себи најгрозније споменике кроз сва стољећа од Филипа до Алфонса и кроз сва пространства земљиштâ од Холандије до преко Оцеана. Жали га и она — јер је и њу љубио.

Велики *републиканац* оставља своју отаџбину у најокорелијем монархичном систему, а пред извјесном кризом којом јој пријете тјесногруда династичка утјецања; *философ-хуманиста* оставља своју отаџбину прожману вјековном и одвратном заразом теократских идеја; *велики демократа* оставља отаџбину са таком огромном фанатизованом аристократском гомилом; велики *државник, радник*, оставља државу своју на тако трошним степеницама за тешку стопу вијека који долази.

Легао би утјешен као хуманиста: напредне идеје, нијесу прославиле триумф у вијеку његовом, али су прожмале душу народâ . . . ! Легао би утјешен као философ и писац: величина духовних творевина људских множи се непознатом до сада брзином и снагом . . . Легао би као демократа и републиканац: најшири појмови о људској слободи прожимају душу народâ . . . Не лијеже утјешен само као патриота: његова идеја није побиједила. Историјска казна над окорелом угњетачицом немоћних, продужује се до потпуности.

Лијеже само утјешен да је и према њој испунио своју синовску дужност, начином, којим су то учинили само неколико дјеце његовог вијека.

*

Над гробом Емилија Кастелара и Српство пролива своју сузу благодарности. Његово дјело *О удесима српског народа*, испуњава нас поносом на витешке врлине Српства пред којима и велики дух Кастеларов стоји с поштовањем и устима пуним најодушевљеније хвале и признања. „Ја не познајем историје која би заслуживала више пажње и проучавања него ли што је заслужује историја борбе за назависност у Србији . . . Јадни народ! Његово је мученишство једна од најгрозних трагедија што нам је забиљежила историја, а његова отаџбина највиши и можда најкрвавији Калварије на којима су се распињали народи . . . Када их вас свијет бијаше саме оставио, Срби се дигоше до висине најјачих народа несвладаном силом свог карактера и неизреченом крепошћу своје мисли . . .“* За искреност признања његовог проливамо сузу благодарности, уз дубоко учешће у опћем оплакивању његовог гроба учешће што га узимамо данас као културан народ који је свјесан величине његовог имена и вјечитости његових дјела.

Уредник

* Пријевод М. Цара.

Одговори

НА ПИТАЊА НАШЕГ УРЕДНИШТВА СРПСКИМ КЊИЖЕВНИЦИМА

1. Шта мислите о српској савременој књижевности? — 2. Да ли се и који утицај из страних литература осјећа у српској књижевности? — 3. Шта мислите о српској читалачкој публици? — 4. Шта мислите о српској критици, њеном данашњем утицају и позиву? — 5. Шта мислите о Срп. Књижевном Конгресу? — 6. Шта мислите о српској популарној књижевности? — 7. Шта мислите о српској драми? — 8. Како судите о хумору у нашој књижевности? — 9. Шта мислите о дјечјој књижевности у нас Срба? — 10. Шта мислите о утицају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике?

1., *Шта мислим о српској савременој књижевности.* — Констатујем само да се већ одавно није јавио ниједан прави пјесник и ниједан прави драмски писац, и да су сви књижевници о којима се води рачун, Веселиновић, Матавуљ, Сремац, приповједачи.

2., *Да ли се, и који, утицај из страних литература осјећа у Српској књижевности.* — Не осјећа се никакав. Наши књижевници по правилу не знају стране језике и не праве савремени књижевни покрет.

3., *Шта мислим о српској читалачкој публици.* — Читалачка публика дијели се на образовану мањину и на масу. Прва, знајући стране језике, готово је престала читати српске ствари. Маса не ужива у литерарним списима, она се храни сенсационалним романима који се опет из страних књижевности преводе. Сем *Никове славе* ја не знам да ли има још које књиге која је у посљедње вријеме била код нас одиста читана.

4., *Шта мислим о српској критици, њеном данашњем утицају и позиву.* — Два човјека за која мислим да представљају нашу критику не прате свакидневну књижевну продукцију. Ову оцјењују сасвим млади људи који су још у школи и природно је да ти „својевољци" у књижевности не врше никакав утицај, и није штета што га не врше.

5., *Шта мислим о Српском Литерарном Конгресу.* — . . . . . .

6., *Шта мислим о српској популарној књижевности.* — Књига за народ нема добрих. Ове што излазе не читају се; оне се само хоноришу.

7., *Шта мислим о српској драми.* — Како сада стоји с драмом, изгледа да је она са Стеријом не само почела, него и свршила.

8., *Шта мислим о хумору у нашој књижевности.* — Могло би се рећи за Сремца и Матавуља да су хумористе, али они су поред тога и нешто друго, чист хумориста, то је Нушић.

9., *Шта мислим о дјечјој књижевности у нас Срба.* — Дјечија књижевност, по својој дефиницији, требала би да буде најзабавнија књижевна врста; код нас је најсувопарнија.

10., *Шта мислим о утицају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике.* — Данашње политичке прилике у Срба створиле су неколико књижевних центара. Је ли потребно доказивати штету која се од туда има?

Београд **Слободан Јовановић.**

Господине уреднице!

Ви сте ми ставили десет таквих питања, која се тичу српске књижевности, да би се на свако од њих

могле опширне расправе писати. Пошто би пак то свакако било изван ваше намјере, коју имате са тим питањима, нити би иначе одговори тако скоро били готови, то мислим, да ћу вам се најбоље одазвати, ако будем гледао, да ми одговори буду што збијенији, старајући се при том, да се не огријешим о разноврстност.

На I. *Шта мислим о српској савременој књижевности.* — У мојим погледима на нашу књижевност увијек сам био оптимиста. Сваки, и најмањи напредак, који сам у њој примјетио, мене је задовољавао, испуњавао надањем у будућност. Врло сам рано дошао до увјерења, да своје књижевнике не смијемо мјерити апсолутним мјерилом, јер то нису по занату списатељи, нити им се труд награђује по заслузи, него их морамо у главном све рачунати у литерарне дилетанте, који имају друго занимање главно, а литературом се баве у доколици. У толико веће признање дужни смо им. Ја, када све прилике наше књижевности узмем у обзир, не могу не бити задовољан са њеним досадашњим развитком. Ми имамо, не само у лијепој литератури, него и у некојим другим струкама, већ и таквих писаца, да се не морамо пред другим свијетом снебивати. Ако бих можда и желио већи напредак у нашој књижевности, не могу, уважавајући све наше прилике, него рећи за њу: Eppur si muove!

На II. *Да ли се, и који, утицај из страних литература осјећа у Српској књижевности.* — По природном закону ми се нисмо могли отети испод утицаја сусједске јаче културе, па је тако било и на књижевном пољу. Византински утицај окарактерисао нам је литературу средњега вијека. Дубровачка књижевност носи на себи талијански печат. Па је тако и у нашој новијој књижевности. Доситија је писао под утицајем великих идеја свога стољећа, па тако и његови последњици до данас, ако и можемо, што даље, то у већој мјери, да опажамо и тежњу за еманципацијом од туђа утицаја. При томе видимо, како се за инкубацију туђих идеја хоће по доста времена. Узмите само, колики простор времена дијели Мушицкога од Клопштока. Беранже родио Хајна, Хајне родио Петефију, Петефија Јована Јовановића Змаја. Витковић и Мита Поповић стоје под утицајем мађарским. Најоригиналнији су нам Сима Сарајлија, Његош и Бранко. Данас би се чинило, као да се брже каска за туђином, не толико за идејама, колико за обликом; барем судећи по неким „измима“ (веризам, натурализам итд.), канда смо вољни, без обзира на народне потребе, без многа премишљања, трчати за оним, што мислимо да је „сувремено“, „модерно“. Нарочито трчимо у томе за западом. А мени се чини, да бисмо далеко боље погодили, ако бисмо се мало више осврнули на словенску браћу. Пољска поезија не стиди се поезије ма кога народа (Красињски, Мицкијевић, Словацки и др.). Французи се надају подмлађивању свога духа од утицаја руских идеја, као што Руси данас у опште стоје на првом мјесту у погледу на лијепу књижевност. Ја бих желио, да се наши писци више занимају књижевностима осталих Словена, већ и зато, што је у њима дух нама сроднији и што су моралније и мање фриволне. Њихов утицај био би за нас благодетнији.

На III. *Шта мислим о српској читалачкој публици.* — Праве чита-

лачке публике ми још немамо за наше литерарне производе. Ако се и може данас да од гдјекоје књиге прода 1500—2000 комада, то је по изузетку. Узрока томе недостатку, има повише. Многи још држи, да што је наше, лоше је; зато ће се прије машити за туђу књигу. Али ће томе бити главни узрок, што се ништа не чини за васпитавање публике; на против, њу гњаве. Слабо се публика учини пажљивом на какав литерарни производ. Нарочито морам споменути, да смо у том погледу скоро сасвим забаталили женску половину. Данас тако стојимо (већ!), да литерарна производња несаразмерно претеже литерарну потрошњу. Свакако нездраво стање, коме би лијека ваљало тражити.

На IV. *Шта мислим о српској критици, њеном данашњем утицају и позиву.* — О критици у нас не може бити говора. Ми је још немамо. Толики књижевни производи пролазе, а да се ријечи о њима не каже. А и ако се који пропрати, то на себи више носи печат личнога расположења. У нас су се по несрећи политичке партиске страсти толико разбуктале, да оне свој пагубни утицај показују и у књижевности. Ако је дјело написао наш политични противник, ми ћемо преко њега или муком прећи, или ћемо гледати, да га тако исперјашимо, да му ни једна длака не остане здрава и читава. На против, свога једномишљеника партискога, ми ћемо преузносити далеко преко мјере. У главном у нас канда узимају задатак критике, да се у спису траже и износе само мане. Тим начином неће се служити народној књижевности. Писац (дилетанат — сви смо дилетанти!) озловољава се, публика се одбија. Критика ваља да је израз, да тако речем, литерарне политике. Осврћући се на све наше прилике, трансигујући са њима, она ваља да се тако удешава, како неће ништа кварити. Не износећи мане у ком књижевном производу, него показујући му добре стране (ако их има), послужићемо нашој литератури. У нашим приликама још треба да смо задовољни, ако за књижевни производ можемо изрећи негативан суд: да није рђав. Али према рђавим списима нека је суд немилосрдан; само тако моћи ће се са књижевнога поља истријебити коров, који се на њему не мало растиђио.

На V. *Шта мислим о Српском Литерарном Конгресу.* — Од српскога књижевнога конгреса ја не очекујем много, ако и допуштам, да такви састанци у опште могу бити покретачи за неке добре ствари. Прије бих желио какав конгрес српских књижара, једа бисмо једном добили и ми праве књижаре, а не пиљаре.

На VI. *Шта мислим о српској популарној књижевности.* — Популарно писати спада у врло тешке задатке, зато у нас и нема још популарне књижевности. Ту се пште и добро познавање општих и посебних народних потреба, и потпуно познавање предмета о коме хоће да се пише, и такав начин писања, који умије да се спусти на ниво онога, за кога се пише, а да не буде низак. У нас су умјели популарно писати Доситија, Данило Медаковић, Натошевић. Књиге за народ, што их издаје Матица Српска из Коњовићеве фондације, врло су поучне, али нису популарне. Што populus, народ, радије чита чак и производе каквога Максе Задрина, него ли књиге Коњовићеве фондације, показује, колико наши учевни писци не умију да пишу популарно.

На VII. *Шта мислим о српској драми.* — Можда бисмо од свију грана наше књижевности могли бити понајзадовољнији са напретком, који је учинила драматска књижевност. Од Рајићева Цара Уроша до данашњих драматских производа какав напредак! Комедија и грађански драмат ниже стоје; али историска трагедија неће уступати тој врсти у других Словена.

На VIII. *Шта мислим о хумору у нашој књижевности.* — Хумор је за цијело један од најфинијих цвијетова човјечијега духа, зато га тако ријетко и налазимо у свима литературама. У нас били би му не лоши представници Доситија, Радонић. Од живих хумориста наших стоји јединствени Стеван Сремац.

На IX. *Шта мислим о дјечјој књижевности у нас Срба.* — Дјечија књижевност канда у нас понајбоље цвјета, она, управо рећи, буја. Дохватили је разни шпекуланти, као добру музару. Непрестано ничу књиге за дјецу, на сву прилику са рачуном писаца и издавача, да ће све то родитељи покуповати за своју милу дјецу. Да ли пак те књиге одговарају правом задатку те књижевности, то нека ријеше стручни педагози. Свакако ваља рећи, да су до данас најбоље пјесме за дјецу писали Суботић и Јовановић Змај.

На X. *Шта мислим о утицају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике.* Тај утицај посве је шкодљив. Ако у томе може бити утјехе, што се тај шкодљиви утицај политике на књижевност свуда опажа, не само у нас, онда се можемо донекле и помирити са том незгодом. Прије неку годину један берлински журналиста разаслао је главнијим њемачким писцима питање, шта они мисле о будућности њемачке књижевности. Ни један одговор није био утјешан. Сви су се жалили у главном за журналистику, која апсорбује многу литерарну снагу и у опште не да, да књижевни производи буду усавршавани, као када би се набљудавало начело: nonum prematur in annum. Један одговор гласио је, да у двадесет првом стољећу у опште неће бити у Њемаца онога, што се у строгом смислу зове литературом, јер ће све то да апсорбује политика и политична журналистика. Ми смо тај штетни утицај политике на књижевност већ искусили. Развитак наше лијепе литературе од прије 40 година прекинут је 1862. године, када су се Срби и у Аустроугарској и у Србији могли живље бацити на политику. Те године испјевали су своје најљепше пјесме Јакшић, Јовановић (тада још не Змај), Каћански, Костић. Боље што ни они нису пошље тога испјевали, а они и данас стоје на српском Парнасу на првом мјесту. Њихови епигони још их нијесу ни достигли, а камо ли надмашили. Али за то ја не очајавам о будућности. Још има у нашем народу пуно сила, које немају начина, да се огледају на књижевном пољу. Једва половина народа може да учествује у књижевном раду. Дође ли Срби до већа политична средишта, утицаће то и на развитак књижевности, која код свих политичних не врло наклоњених прилика нарочито на пољу белетристике показује неоспоран напредак.

Београд **Ђорђе Поповић**

Ad 1. *Шта мислим о српској савременој књижевности.* — Са савременом књижевности не можемо у опће бити задовољни. Научна књиж. одговара још прилично потребама, но

белетристика је у опадању. Старије значајније појаве или не раде, (Адамов) или се истрошиле (Матавуљ, Веселиновић) а новијих, да их замијену нема, ма да би их критика хтјела силом да створи. (Сремац, Ранковић, Домановић!) изузетак је М. Будисављевић, који у истини много обриче.

Ad 2. *Да ли се, и који, утицај из страних литература осјећа у Српској књижевности.* — На белетр. се показује особито код приповједача утицај западне модерне, несносно материјалистичке школе. Веризам је њихов често пута са свим несварљив. (Матош! Сремац); идеализам и одушевљење у опће мало је заступљено (Илић, Зарија Поповић, Вукићевић, Матијашић, Будисављ.)

Ad 3. *Шта мислим о српској читалачкој публици.* — Праве читалачке публике нема. Књижевничка дјела праве вриједности читају скоро једино књижевници, иначе интелигенција слабо уз стране литературе. Једино још што чита погдјегдје белетр. новине и подлистке у полит. новинама. Трговачки сталеж а и донекле занатлијски, који је држао душу књиж. производима, не интересује се више за књигу, свак је ангажован партизан, те му то апсорбује сав интерес душевни. Gros публика (маса) воли да чита шкандалозне ствари, пикантерије и донекле грубље хумористичне ствари. Прост народ не чита махом (осим демагошких новина) ништа.

Ad 4. *Шта мислим о српској критици, њеном данашњем утицају и позиву.* — Критика хоће да је и сувише суврeмена, те калами силом западне модерне захтјеве на нашу нејаку књижевност. Сувише је високоучена и доктринарна, а уз то није објективна, те се човек не може ослонити на њу, но мора сам да прочита, о чему хоће да стече суда. Утицаја на књижевност нема скоро никаква. Критичари не пишу да хвале што је за хвалу а да исправе, што треба исправити, но се разбацују својом ученошћу и попабирченим фразама често без значаја. Ко од њих не спомене и цитира Тена, Бјељинског, Нордауа и Француза, тај држи да није одговорио својој задаћи. И партизанство политичко често заслијепљује критичаре.

Ad 5. *Шта мислим о Српском Литерарном Конгресу.* — Конгрес књиж. је преко потребан. Не може се од њега захтијевати да директно даде полета књижевности (јер ова је неодвојна од времена и прилика) али би је кадар био ипак нешто унаприједити и пренијети на погоднију основу. Задатак би му био, да прије свега утврди правопис, да створи објективан и стручан критички форум и да моралном пресијом па и насиљем створи или управо рашири круг чит. публике. (Организирана колпортража препоручених дјела). Ово се може само ако се споразумије са књижарима, те уреди одношаје између књижевника и књижара. Задатак би му био и да створи или бар припреми терен за свесрпско културно друштво.

Ad 6. *Шта мислим о српској популарној књижевности.* — Популарна књижевност није у рукама књижевника но несавјесних књижара, који је занављају вечином само шкодљивом храном. (Библиотеке за грош). Коњевићева задужбина не врши дужност. Поред скроз непотребних (и комичних) издања, нема ни једне историје ни српске ни опће, не издаје умотворине народне, што би их народ најрадије читао. Поука је у њеним издањима сухопарна и доктринарна. Народ не воли тако

тешку лектиру. Издања књижевне задруге управо и нису за народ.

Ad 7. *Шта мислим о српској драми.* — Драма је обамрла, а доћи ће к себи, кад вријеме донесе собом таленте за њу.

Ad 8. *Шта мислим о хумору у нашој књижевности.* Хумор се прилично његује; јер је то једина врста књижевности, коју и шира публика воли да чита. Но баш канда према захтјевима публике без укуса не може да се развије финији хумор. (Сремац, Протић, Брзак).

Ad 9. *Шта мислим о дјечјој књижевности у нас Срба.* — Слабо сам пратио. Изгледа ми да се доста добро обрађује. Премда је зачетник и центар њен (Змај) здраво у стваралачкој снази и хумору попустио.

Ad 10. *Шта мислим о утицају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике.* — Наше полит. прилике наносе велике штете књиж. особито белетристици. Несређени на све стране пол. односаји, незадовољство са садањим стањем ствара непрестано немире и трзавице на све стране, партајске борбе ангажоване све, те је цијела атмосфера окужена нервозним задахом. Политичке трзавице абсорбују сав душевни интерес у читалаца те се за то задовољавају да читају политичне листове, који се тим више читају, што драстичнијим средствима умију да драже растројене нерве у читалаца. Новине су покварile са свим укус. У тим приликама белетристика не може напредовати.

М. Н.

Било...

Јест, и то је негда било,
Ал' већ давно мину,
Срце плаче кад заронн
У седу давнину.
Срце плаче, очи плачу,
За прошлошћу туже,
Хеј, тешко је кад помислим,
Мој премили друже!
До неба је српска слава
Досезала главом,
А сада је нећеш наћи
Ни под ситном травом.
Минула су, усанула
Витешка времена,
Кад је јунак руком чуп'о
Јелу из корена.
Кад је Реља у скок један
Прескакао горе,
А Маркову Шарцу било
До колена море.

Кад се Милош надметао
Камена с рамена,
И планином бацао се
Уместо камена.
Онда било, сад се о том
Више и не прича,
Запевам ли људи зборе:
„Махни, лаже чича!"
Јест, тако ме дочекују
Унуци сићушни,
Ах, тешко је, тешко, брате,
У боланој души!
А некад је друкче било,
Ма то давно мину,
Срце плаче кад заронн
У ону давнину:

Светли месец изнад шанца
Неготина славна,
Под чадором седи Вељко,

Соко од мегдана.
Око њега храбри тићи,
Србадија жарка,
Гусле гуде, славу буде,
Милоша и Марка.
Слуша Вељко, слуша храбри,
Рујно вино пије,
А у грудма закуцало
Срце веселије.
Слуша Вељко, па тек купу
На искап искрену,
Зглади брке а из ока
Пламна муња севну:
„Коња, момци! Када Марко
На хиљаде леће,
Ево главе, ни Вељко га
Обнестити неће!"
Кликну соко, па исука
Плаховиту ђорду,
И ко стрела залете се
Сам у турску хорду.
Севну ђорда, под њим Кушља
Фркће од мегдана:
„Беж'те, Турци, ето Вељка,
Беж'те, ето рана!"

— Алах! Алах! — Али Вељко
Кроз хордију пара,
Као муња кад облаке
Ненадно запара.
И ено га, већ се враћа
Самац са мегдана,
Мрке брке усукује
Мегданџија славна.
Самур калпак накривио,
Орлушина сива,
А у руци обагрена
Димишћија крива.
Под шатором опет песма
О Милошу пева,
Седи Вељко, пије вина,
Брк му се осмева.

Јест, и то је негда било,
Ал већ мину давно,
Срце плаче кад погледа
Потомство кукавно.
Онда било, сад се о том
Више и не прича,
Запевам ли, људи зборе:
„Махни, лаже чича!"

Загреб

Драгутин Ј. Илић

NOCTURNI FLORES

I.

Ноћ је. Сама је кућица твоја
У пустој гори, где вију гнезда
Орлови. Над њом као мравињак
Гамиже небо од сјајних звезда.

Око поноћи, кад све заноми
На кућицу ти небо прислања
Звездице сјајне као да спушта
Плодове златне са родна грања.

И ја се тада тебн украдем,
Блудим по мраку, гором се верем
Да тајно љубим очице твоје
И да злаћене звездице берем.

II.

Поноћ је глува . . . у гори немо
По шумама се птица не буди, —
Уска је стаза куд ми идемо
Образ уз образ, грудн уз груди

Пред нама густо грање се плете —
Крчећи пут кроз шипраге мирне
Тргнеш се кад те гранчица смете
И росан лист ти образ додирне.

Па се приљубиш уз моје лице,
Ал када сретнеш пољупце моје
Тргнеш се опет — тад нехотице
Листак додирне образе твоје.

Не да ти мира несташна грана
Нудећи своје лиснате венце
И љубимо те до белог дана
Час она, час ја, све наизменце.

III.

Дубље и дубље, ниже и ниже
Стрменом стазом незнаној мети,
За нама немо гора се диже
Ко црн исполин, што небу прети.

Како ли хладом провала дише!
Мрак је около, сплело се грање,
Ни неба нема, ни звука више
Гробна тишина, страшно ћутање

Да л' ти од студи удови стрепе
Те трептиш ко лист ил' срна плаха?
Што у мрак ширш зенице лепе
И пријањаш ми од тајног страха?

Та гле љубави звездицу малу
Кроз густо грање што озго пази,
Она нас прати у ту провалу
Ко нема стража по глувој стази.

IV.

Да л' те стра' хвата на тој висини?
Доле спавају сумрачне горе,
Све ћути близу и у даљини
Куд оком пређеш неме просторе:

Умукао је попац у трави
У ваздуху се кресница гаси,
Славујак дрема још у дубрави
Дубоко ћуте живота гласи.

Из сёлā нема још кукурика
Зора не бели, још не ће доћи —
Далеко само с равног видика
Кроз бледи сумрак звездане ноћи

На тамној црти трепери јасно
Крвави пожар: у глуво доба
То ноћас месец споро и касно
Диже се као вампир из гроба.

V.

У немој гори на месечини
Самоћно снива црквица стара
Крај ње на виду граната буква
Поноћне сенке тихо одмара.

Нигде шапата, нигде покрета —
Осећаш како срце ти куца,
На небу трепте далеке звезде
И крст на кули тихо светлуца.

Тек каткад узвик из горе дође
Из густих шума, немих дубрава
Као да човек у помоћ виче
Као да се крвав злочин дешава:

То сова плаче . . . и опет мирно
Онамо од куд јаук се оте —
Светиња ћути, звезде трепере
Дубрава тајн ноћне страхоте . . .

VI.

Видиш ли тај гроб, што онде ћути
У вечном мраку горскога хлада
На њему трепте ружице бледе:
То зрак месечев кроз грање пада.

Закопан лежи ту један монах,
Усамљен беше целога века,
Никога нема да му походи
У пустој гори гроба далека.

Кад је живео, када је умро
И да л' је за њим икоје око
Кад заплакало — то нико не зна;
Прошлост је нема, ћути дубоко

Само у доба зимњих мећава
Над њим се хори ветровā хука
А кад с пролећа гора олиста
Кукавица му над гробом кука.

VII.

Високо, више! Да ли осећаш
Силовит ветар ко струју јаку
Што нас подиже? Под нама доле
Дубоко земља тоне у мраку

Ко мрачна кугла, неста равнина
Провала, шума, потока, брега
На мрачној земљи само се бели
Колеба наша ко мрва снега

Сад и ње неста. Струја нас диже
Као две сенке даље летимо,
Ветар нас гуши, глухну нам уши —
Заспале звезде пролећу мимо.

Неста и звезда. О, где смо сада?
Над главом пусто, пуста подножја,
Нас двоје сада насељавамо
Тад празна, мртва пространства божја.

Ман. Хотово

Милета Јакшић

Божанска искра

— Из збирке „Фантоми“ —

Пала је са неба као поклон људма
Да крепи и диже, да теши и блажи,
Те пође у срца ту да станак нађе,
Да клонулу наду и љубав оснажи.

Од срца до срца, од мраза до зиме
Ишла је по свету, лутала по људма, —
Али нигде станка! . . . Једне тихе ноћи
Угледа је песник на земљином грудма.

Похита за њоме, за њезиним сјајем,
Заигра му срце, разведри се лице;
Ал' кад руку пружи, њу већ земља упи,
А у руци оста — стручак љубичице.

Р. Ј. Одавић

Поноћ

Заспала је давно јава —
С торња поноћ откуцава.
Мир је свети: нёме птице,
Не чују се фруле гласне,
Као искре жеравице
Само трепте звезде јасне —
Свуд тишина глуха влада:

Тихо небо земљи сада
На пусте се спушта груди —
Ветрић ћути, ћуте људи,
Изумиру страсти холе . . .
Час је ово рајске среће:
Сад патника сан облеће
И заборав тиша боле.

В. Калинда

М. Радовић

Из пјесама „Крај огњишта“

Дивно јутро свану, наћох' се у гори.
Тек помаља сунце своја зрачна крила;
Гледао сам небо и дивих се зори;
Дивна ми је опет к'о некада била.

Под зеленим грањем стољетних платана
Погружен у мисли . . . у тој полутами,
Сјећ'о сам се тебе, сјећ'о сретних дана,
Кад лутасмо вако по горици сами.

Гледала си грању како птице л'јећу
И цвркућу њежно у гн'јездашцу своме, . . .
. . . Блистале су каши на убраном цв'јећу;
На убраном цв'јећу и у — оку твоме . . .

*

Под зеленим грањем стољетних дрвета,
Пиркао је јутрос онај зефир рани,
И брујали тихо као пјесма света
Из прошлости миле ускрснули дани.

А подаље мало, под сјенком дрвета
С хартијом у руци, сред тишине свете,
Гегуц'о се неки заљубљен поета,
Испијена лица, — голобрадо д'јете.

И погле́д'о небу. А кад' мене спази,
Напућило уста заљубљено чедо;
Па закрену некуд по неравној стази,
А ја сам се смјешк'о и сажално гледо.

Загреб

...Жуберк'о је зефир све јаче и јаче.
Титрало је лишће високих платана.
Рониле се капи, к'о да гора плаче;
Ућутале птице по зелених грана.

Само шумски вранци поквашених крила,
Безбрижно су даље нешто чаврљали,
И крештећим гласом (можда ј' пјесма била) ..
Драгане су сиве на састанак звали.

Стеван Бешевић Петров

Из пошљедњих пјесама Лејили

VI.

Гордо и храбро ушао сам, драга,
Међ љуте боле, дуга искушења,
Ко међ олује узвишени Казбек,
С ребрима од гвожђа и грудма од ст'јења.

И чекао сам гомила презрења,
И њине мржње да се спусти на ме . . .
И сачеках је — ал не пролих сузе,
Нит мојим челом пређе облак таме.

Јер док ме олуј шибао и мрзн'о
Твоја ми љубав ко сунце је сјала! . . .
Вјетар и сунце бјеше моја младост! . . .
У жудној борби она није знала —

Да мора најзад да клоне и пане
Над пустолином и бола и среће —
Или без сунца ко кавкаско борје
Или без вјетра ко грузијско цв'јеће . . .

VII.

Пануће вече. Видићеш гдје мирно
Св'јет од тебе скриште тешка врата мрака,
Ал св'јет ти у души отвара се нови
Чије кључе носи само нојца лака . . .

Откључаће га бојажљивом руком
И пустити те да ушеташ тамо —
Ко невин анђо по Едена стази,
Без стражара ћеш и ти бити само.

Дубок је, страшан, тај тајанствен свијет
Ничије тамо не допире око . . .
Ах, али туга расплаче л' те тужно
И јадно срце уцвјели дубоко —

И успомена, као црна сјенка,
Дном сребрнијем своје душе мине,
Лејило моја, сузама и болу
Спасења чекај у зори док сине.

Пробуди чедо . . . И љубећ му ону
Косицу, чело, ти му причај, збори,
За име једно што ти тако драго
Ал што те трује што ти младост мори.

Оно ће слушат твоје тајне рјечи
И плескаће ти, пуно лудо среће,
Неразумљивим ће језиком да тјеши —
Ал', моја драга, издати те неће! . . .

И кад те види да пролијеш сузе
С тобом ће тужно брижнути и оно
Да обрашчиће ороси, ко роса
Бијело, чисто љиљаново звоно.

Опростиће ти и небо те сузе
С јецајем што их лијеш јутро свако:
И Богомајка, са чедом на руци,
На љубав неба сјећала се тако!...

Јован Дучић

Застава и Барјак

— Комиоамор —

Кажу, да је некад једна земља била
И да се две странке бораху у њој....
Као символ једној *Застава* се вила,
А за *Барјак* друга гинула је свој.

Борба се међ њима очајнички била —
То су била браћа што вођаху бој —
А браћа су крвцу толику пролила,
Да с' народ подави сав у крви тој!....

И кад борба ова најзад дође крају
И државу уби у свом окршају
А и народ с њоме што у бој беше прист'о....

Видеше два борца што су полумртва
На том пољу пала к'о последња жртва...
Да Застава и Барјак беше једно исто!...

Београд

Бенко С. Дивчо

У подне

Подне је: сунце припекло, све жеже,
Ладолеж повио клонуле вреже
Па се не миче —

Ал' ко ће у пакб — ху, до сто беса!
Врућина, зној, па мува смеса,
А овде красан рај...

Овде под брестом хлад је дубок и благ.
С ходника тамо девојче, неки враг,
На обед кличе.

Девојко! ал', теби за љубав — нека...
Но, заспим ли, ти крилцем даха мека
Муве ми с уста гнај...

Кикинда

М. Радовић

Моје детињство

— Елегија у прози —

Ја и мој брат Јеврем, били смо још као деца - *чувени*. Ко нас није видео и познавао, он нас је зацело - *чуо*. Наша дерњава на далеко је узнемиравала нерве мирних грађана. Од наше вике постали су нам и отац и слуга, и куварица и кочијаш нервозни. На нас пада одијум, што је та модерна болест и у нашој вароши не грасирала, већ постала епидемичном.

Имали смо одличних забава; игара класичних, које су се могле мерити са олимпијским играма. Ја сам на пр. сматрао за дужност, да своме старијем брату Јеврему сваког дана забодем иглу у бутину, после чега ме је он класично ишамарао и изба-

тинао. Тада сам се обично дерао, као жедна камила на Сахари, али сам ту исту забаву идућих дана истрајно понављао, не водећи рачуна о шамарима, али задовољан, што је моја дерњава задавала страх и трепет комшилуку, а нарочито покојној стрини, која је била par exellence нервозна баба. Али и мрзила нас је страшно! Озбиљно је саветовала оцу, да ту „дерлад“ треба заданити, јер од њих и онако неће бити ништа, пошто ће, у најбољем случају, свршити на — вешалима. Отац се задовољавао, да нас добро извошти. Да се водила статистика, колико смо буботака и шамара извукли, свет би задивљено читао једну хорибилну цифру ударача и шамара и чудио би се, како смо у опште остали живи од батина.

Оцу нисмо много пребацивали за ово, јер смо били добра деца, водили смо рачуна о његову здрављу. Он је, јадник, по цео дан седео у канцеларији, те му је требало мало кретања и гимнастике.

У младости љубили смо „шпорт“. Образовали смо као неко мало „Коло Јахача“, у коме је било само два члана — јахача, ја и Јеврем, а само један коњ, да опростите, главом наша покојна стрина, којој би се закачили на леђа (наравно по један, јер двојицу, знали смо, не би одржала на леђима) и дотле је мамузали петама да галопира, док нас није оборила с леђа и добро - избила.

Били смо и стрелци, али наравно са ладним оружјем: класичним стрелама. Лук смо правили од морске трске, а стрела је била од чамовине, наравно, добро зарезана, наоштрена, отприлике тако оштра, као поглед наше стрине. Стрељачки шпорт спојили смо са витештвом. Наше гађање било је у ствари - двобој, јер смо једно друго гађали. Ово је доста тих шпорт, без велике дерњаве, наравно само дотле, док се оштра стрела Јевремова (он је био бољи стрелац од мене) не забоде у моје уши. Тада овај тих шпорт постаје врло гласан. Ја се дерем од страшна бола, као жедан магарац, а Јеврем ми секундира, јер је и он, истовремено, извукао лепу количину шамара од кочијаша. (Наша послуга у кући, имала је генерално пуномоћије од оца, да нас може бити, кад год што лоше учинимо).

Била је у нас јака жица и склоност за гашење ватре. Заверили смо се, да ће мо, кад одрастемо, бити ватрогасци. Тај, не толико шпорт, колико племенити и хумани занат, упражњивали смо у нашој спаваћој соби. Обично смо запалили завесе и успешно и брзо их гасили тако, да су наши „злодјеји“ и мучитељи (отац, стрина и кочијаш) обично долазили — на згариште. Да згариште буде у истини право згариште, хорио се на згаришту наш јаук и лелек, последица батинама.

У основној школи били смо не толико примерна, колико побожна деца. Највише смо клечали у целом разреду. Па ипак нисмо из веронауке добили петицу, већ јединицу. Веће неправде није било на свету.

Но ми смо се тешили и светили тиме, што смо у столицу учитељеву забадали чиоде, на табли цртали магареће главе и испод њих записивали његово име, а са глобусом разбијали школске прозоре. (Отац је годишње утрошио доста динара, да поплаћа штету, коју смо у школи починили).

Свршили смо некако основну школу и да је отац послушао стрину, ми би се још тада тронуто растали са школским клупама. Али отац је

хтео пошто по то, да будемо - господа. Ми смо пак веровали, да ће мо бити господа, а као што знате, само вера може да ствара и зида, а скепсис свагда руши и обара . . . . Продужење нашег школовања, била је управо победа јаке вере над цинизмом стрининим.

Са пуно вере у наше будуће госпоство, ми ступисмо у гимназију, али се на крају школске године вратисмо кући са испита, претоворени превртнутим столицама. Ви ће те разумети, да превртнуте столице значе то исто, што и лоше оцене у лепоме жаргону гимназиста.

То је био страшан дан. Шамари и буботци падали су на нас као лава из Везува на рушевине Помпеја и Херкуланума. Но мени се чини, да сам ја, млађа узданица очева, више извукао, а то није било право, јер су моје оцене биле исто тако лоше као и Јевремове. И овај факат напијуће неправде јасно показује, да људи, па и они, који имаду децу, не познају појам божанствене правде.

Најзад се измиримсо са судбином и проведосмо школски одмор врло весело, негујући и даље шпорт јахачки, стрељачки, ватрогасни и остале наше забаве, које сам горе изређао. Сем тога, ми смо се и даље истрајно дерали, али то смо чинили сад по лекарском савету, да би нам се уске груди раширила и ојачале. Отац и стрина постали су од наше дерњаве у толикој мери нервозни, да су побегли у завод за лечење ладном водом. Нама је пак комшилук озбиљно и истрајно претио полицијом, тако да нас је обазриви кочијаш, да би избегао јаван скандал, једне ноћи стрпао у кола и одвезао на наш салаш. Ту је тек било погодаба за наше шпортовске прохтеве. Нарочито је Јеврем показао бравуре, када је запалио велики стог сена, те приморао целу ватрогасну чету да дође из вароши и да гаси сено. Тó нам је правило особито задовољство, а било је и врло поучно за Јеврема, који се озбиљно спремао за стручног ватрогасца.

Некако смо у Септембру положили испит из предмета, из којега смо били пали, и тако уђосмо у други разред, а на исти начин провлачили смо се из разреда у разред. Директор Гимназије, који је, буди узгред речено, личио, буди Бог с нами, на Le Sage - ova ђопава ђавола, гонио нас је крвнички, али то је било само из освете, јер смо му сваког лета обрали воћњак, а у јесен виноград, те је, јадник, морао да плаћа пудара. То га је јако пекло, јер је био чувена тврдица и у пуној мери заслуживао надимак Стипсе Стипсића. Но највише се љутио, кад смо му импровизирали једну зимњу авантуру. Морао је хитним послом да путује у престоницу, па се послужио нашим колима до станице, која је доста удаљена од вароши. Ми смо око точкова извршили тако веште „марифете“, да су точкови на пола пута испали, а он је стајао „као луд човек у снегу“, док кочијаш није наместио точкове. На све је било касно, воз је отишао, а директор одоцнио од пута.

Но поред све његове мржње, која је потицала из гореобјашњених мотива за освету, ми се догурасмо до петог разреда, јер су нас остали професори заштићавали, тврдећи да смо „женијална деца“, па ће мо се поправити. Но на испиту у истом разреду претрпесмо већи слом, но што је био слом Француза на Седану, описан тако дирљиво и живо у Золином „La Debacle“. Нека нам опрости Зола, кога смо ми још тада

поштовали, читајући, управо гутајући у сласт његову „Нану“ (наравно у српском преводу); — али наш је слом доиста већи и савршенији, но онај седански. Ми смо, на име, превртнули скоро све столице на испиту, или другим речима пали смо из свих предмета у петом разреду.

Од даљег школовања, ма да смо били „женијална деца“, није могло бити ни спомена.

Отац је пао у меланхолију, стрина је задовољно трљала длanове, весела што се њено пророштво испунило, а ми, млади фаталисти уверени сад, да вера сваки пут не ствара, не зида и не побеђује стринин цинизам, одрекосмо се госпоства, тешећи се на свој начин.

Јеврем је очајном оцу цитирао овај арапски афоризам: „Седам мудраца расправљали су у седам дебелих књига о теми, зашто је тежа црknута риба од живе рибе? Када су своје књиге написали, онда им је осми мудрац доказао, да црknута риба није ни у колико, па ни за драм, тежа од живе рибе“.

— Претпоставимо оче, — додао је Јеврем, — да сам, рецимо, ја та црknута арапска риба, а моји другови, који су положили испите, да су живе арапске рибе. Арапска мудрост, као што видите, утврдила је факат, да црknута риба није тежа, па, богме, ни лакша од живе рибе. Према томе, ја нити сам тежи, а још мање *интелектуално лакши* од њих. То значи, да ћу ја, и без даљег школовања и образовања, моћи исто тако добро послужити своме народу, рецимо, као ватрогасац.

Оца је већ био облио ладан зној, кад сам ја дошао на ред са својим духовитим софизмима. — Оче, ко зна зашто је све добро, што сам ја на испиту данас преврнуо толике столице?! Анђел *Јесрада* није бадава казао Волтерову *Задику*, да на свету нема злога, које не би имало и своју добру страну. Па тако исто треба и ми да схватимо овај данашњи удар. Наша гимназија фабриковала је толику господу, да наша штампа има пуно право, кад непрестано кука, да

„Овај камен земље Србије,
„Што претеђ' небу, дере кроз облак

стење под притиском господског и чиновничког пролетаријата. Са тим предрасудама о господству треба кидати! Сваком родољубивом Србину, оче, треба да је лозинка: „*Доле са класичним гимназијама и свим заводима, који фабрикују господу*, или „ладолеже“ као што их назива наш Андраш, кочијаш!

— Да, оче, ја нећу да будем господин, ја ћу да помогнем нашој пољској привреди. Зар не видите, оче, да су нам планине голе, не пошумљене, да нам сточарство опада, да су медведи у шумама све ређи, а ловци све тужнији. Осећам се толико јак, да припомогнем, колико могу, да се то зло спречи. Оче, ја сам решен, да будем — *шумар*.

И тако бист. Ја одах у шумаре, а Јеврем оде у Цариград код Сеченьи-паше, да се спрема за професионијалног ватрогасца. Наше жеље из детињства испуниће се, ми наш позив у животу спојисмо са шпортом и витештвом.

* * *

Господине Уреднице,

Ви сте извесно отворили четворе очи и „запањени“ питате: „па *зашто* је овај човек све ово мени написао, и шта се тиче његово детинство мојих читалаца? Да вам кажем *зашто?* Ево моје исповести: Некад у моме детињству веровао сам, да је сваки

рад на уметности, а нарочито на књижевности, једна — *бесноилица*. Сад пак, на овом лепом шумском ваздуху, ја сам постао песник и по мало философ, те фанатички верујем, да је *рад пером, кичицом, или длетом један прошест против нашег једног, немилостивог и очајног свршетка-смрти*. Душа се бори за вечност. Душа, која неће да нестане без икаква трага, хоће да покаже, да је *живела, постојала и радила*. Без тога је смрт тако обична, баналне ствар.

— *„Живети после смрти“*, — то је лозинка уметницима на перу, кичици, длету, даскама, па и уметницима и философима у шуми.

То је, Господине Уреднице, и моја лозинка и за то сам Вам све ово и написао, па Вас сад лепо молим, будите добри, па ово штампајте, јер *ја ходу, да живим и после смрти!*

Ваш и преко гроба захвални
Иван Иванић.

У сопотским шумама V. 1898 г.

Јосиф

— Једна глава из једног шорзо романа —

— Лаза Поповић —

Био један младић, па је имао мозак, али управо место мозга и мало магле . . . . То јест, не да није имао у опће мозга, него је тај био често пута замењен маглом, густом и непровидном. Он је био јако лакомислен. — Као сви младићи, имао је двадесет година на леђи, што му није сметало, да буде често пута сличан детету од осам година. Он је био јако раскалашен. — Као сви младићи, имао је девојку, коју су други звали неговом љубезницом; што му није сметало, да је одиста не воли; шта више, она је била туђа заручница, па је опет није волео. Он је био јако покварен. — Онда је умео страшно да исмева друге, да тражи туђе мане, и што је главно, да их нађе и да удара безобзирно и немилице; тако је био безобразан! Па онда незрео, даровит, сретан и леп. Све страшно, осим имена. Име му је било Јосиф, то дивно благо име, овековечено оним из библије. Оному Јосифу и овај је потомак сличан био с обзиром на неки догађај, који је неморално споменути.

Кад је Јосиф навршио двадесет година, седне он у вече у својој соби и узме један лист хартије и напише ово: „Навршио сам пре два дана двадесет година, пуних двадесет година . . . . и поставио сам темељ моме дневнику и . . . . учинио сам погрешку против моје логике . . . јер сам држао, да је глупо водити дневник. Написао сам то још јуче, а кад сам сео за сто и почео превртати, а ја нађем то и обрадујем се. Оставио сам на страну и почео даље превртати хартије и свеске и веселији сам него иначе. Кад сам испреметао све, видео сам да апсолутно не могу ништа да нађем, пошто ништа и не тражим. Сложио сам хартије и свеске, а онај лист

још стоји и чека, мени се чинило да сам му ја нешто дужан, па му сад треба да вратим. Узео сам га и гледао га, и поново сам видео, да морам нешто да му дам. Одмах сам се уватио у лажи и држећи, да је то важна ствар, стрпао сам одмах у почетак. Ево како: Мислио сам: ја овај дневник пишем за мене и ни за кога више; али се ту родила мисао, да ће још неко читати. Бадава сам ја сакривао и утишавао ту мисао речима: ах не! то је лаж! она је остала.

Па кад ће други читати, да им се бар да нешто згодно удешено, да знају, с ким имају посла. То је грубо. Много нежније је: Ја сам цура из пансионата и имам танак глас и пребирам по успоменама и јављам учтиво, да сам се родила 23. децембра 1877. године, у пола дванајест ноћу, од оца Христифора и матере Евгеније . . . .

Пребирати по успомечама значи немати садашњости, па какав је то дневник? — То је дневник малих људи; они га само могу и имати, онако на дугачко и на широко. — То ја кажем, као да сам ја нека изнимка. Не! То се не односи на мене. А после секунда да! — Добро би било, да сам ја нека изнимка, то је почетак; ја сам збиља изнимка, то је крај.

Ал' се мучим, како ми је неугодно! Сваки час лажем и уватим се; признајем то, и опет лажем; и то ту лажем на почетку, ту лажем где исписујем редом мисли. Шта ће бити, кад се почну пребирати успомене! — Смејем се на те реченице и на онога апстрактнога читаоца, и на себе тако ћошкастог. А тај је смех пола јед, и то јед што не пишем онако лепо, као други велики. Можда зато, што пишем истину . . — пхи! ово је сувише, сад опет контрадикција, мало пре непрестано лажем, сад се тешим мишљу да пишем истину . . — Ех! До ђавола ти перо, што тако шкрипећи глупости црномањасте молујеш, до ђавола ти хартијо, што све тако драговољно примаш! Све до ђавола![4] — Како је то Јосиф написао, а он тресне перо, преврне мастионицу, убрља се мастилом, скочи од стола, и почне да јури по соби! — па се стиша и легне. —

А чим је сутра дан покрио мрак ту малу варош, са великим оговарањем, седео је Јосиф и опет писао:

„Бацио сам исписани лист хартије, и изгледало је, да сам га у заборав бацио. А кад сам легао у постељу морао сам о њему мислити. С поља сам се смејао. Зато сам се обешењачки смејао, што неће нико знати, како сам се првим даном мога дневника обрукао. Јер ја нећу ником казати. — То покорно јављам. И задубивши се у сећање, обувата ме исто јучерашње осећање. Лежао сам поред прозора, кроз који сам гледао небо. На небу једну велику звезду и безброј малих. Као бистра и прозрачна плава вода са бисерним зрнима. Лепо јесење небо са хладноћом, што претвара капи росе у снежне пахуљице, а мене тера да дрхтим у постељи. Колико сам пута гледао то небо и био очаран!

Пре три месеца ишао сам ноћу на колима. Поред пута лежаху масна и плодна поља. Мало даље колибице од трске, као какве чупаве главе. У њима је смрдљив и загушљив зрак. Ту спавају чувари уцмарени од зноја, и све се јаче покривају. Још се осећа мирис крцака и упаљене сламе . . . Око колибе леже чупави, гадни пси. Они не пуштају гласа од

себе. Само се тек узвере, кад чују кола. Ноге и реп су подвучени под тело. Све је згурено и згрчено и греје се и спава. Спава цела природа . . .

Не шушти осушен лист кукурузов, нити стоје љубопитљива лица чувара поред пута пушећи и бленући. Сви предмети изгледају као из црног мрамора истесани; и сви су спојени један с другим и прелазе један у други. Ђерам је спојен с бунаром, бунар с дугим прљавим валовом, валов се дотиче четвороугласте гомиле ишћикала кукуруза, из њега ниче нека округла црна гужва, то је брест, брест пружа од себе ограду, ова се спаја с колибом . . . А око грдне групе предмета, сличне оној у бајци о успаваној ћери царевој, надвија се огромна, шупља, црна кугла. Са њеног се плашта пружају дуги и широки низови црних велова на те успаване предмете. То је небо, пут страхоте људских злочина. А где је моје небо са звездом? . . . И границе и рубови предмета ишчезавају и губе се у опћој неодређености . . . час изгледа брест на три ћошка, час опет бунар нема ђерма, после се све јави и опет ишчезне; пред оком је започело неко трептање, отегнуто али постојано, све се лелује и миче, промичу неке сени, види се раширена грдна рука из земље . . . затим потпуна тама. — Ни пут се не бели . . . А где је небо моје са звездом? —

Згрчена је душа од страха и хоће у себе да се сакрије . . . Блесак! Он засене очи. То је месец, што проматра пустош у природи. Његово је лице, лице једног мртваца. Његов поглед одузима свест. — Нестаде га. Само се небо црни, и то је пуно зле слутње . . . — Волим, волим ја и то небо, волим га и тако, кад жалим за оним јуче. Јуче сам у дну видео куће, прочеља; с једне стране обасјана с друге у тами; оголело дрвеће и опет куће. Али мртве. Опет је све сневало . . .

Под покривачем је било топло а ја сам мислио: ала волим то небо, и оно што сам пре три месеца гледао, и оно . . . А зашто ја то небо волим нисам се питао, него сам се удубио у потанкости лепоте, испитивао их, тражио и много, много нових нашао . . . —

У часу кад треба озбиљним мислима да се бавим, уживао сам у лепоти; ја, који сам пре три дана навршио двадесет година, и који сам онако зло прошао са првим даном мога дневника . . . . Па . . . .

Мати је седела поред стола и читала новине; а ја и отац смо се разговарали. То је било тачно двадесет година после мог рођења.

„Таки је свет“ рекао је мој отац „и таки је живот!“ — Мој је отац млад човек са сасвим седом косом и бојама на лицу. То, што је казао, ја сам одмах и појмио, и гледао га пажљиво.

„Кад сам ји био ђак, — а то је било пре двадесет година, морао сам да живим са мало средстава, јер ми је мој отац мало давао. А кад сам заволео твоју матер, онда ме се одрекао. Ти си се родио, ја сам био ђак, а твоја мати туђа слушкиња. — Испрва нисмо имали чиме, да се покријемо. — Али ја сам свршио, што сам хтео; ја сам био поштен; и видиш сине, ти си данас двадесет година и већ си на крају свога учења а ја сам те издржао. И издржаћу те! Па ћеш бити готов човек . . . а ти си млад, јако млад!“ — Јест, мислио сам, то ми је велика погрешка.

„Способан си и вољан да учиш, па учи, учи сине још више него што сам ја учио, а немој да се лолаш и да водиш љубави с девојкама . . . Ти си то можда и радио, али немој више . . . “ —

„Нисам ја то никад урадио“ —, рекао сам и застидео се своје лажи и очева поверења.

„Па ти трошиш много, и то ми се не допада. Ја сам ти давно рекао, како стојимо. Ал' ти на то заборављаш и не умеш да распоредиш! Па пази зато! — “

То ми је друга мана —, мислио сам и слушао очеву придику са пуно покајања и гриже савести. — Мати ме гледа иза новина и смеши се: „Аха! Обешењаче!“ — вели јој поглед — „Што сад шепртиш!“ —

„Зашто си правио дугова и овде код куће? Ту барем имаш све! Онај у пивари даје рачун, онај у хотелу, онај у читаоници. А ја плаћам, зашто?“ —

„Та нисам ја то наједаред — викнуо сам пун љутине, — то је гадна хуља тај гостионичар . . .

„Та ман'те се господине тих гадних хуља!“ — наставља отац са комичном збиљом. —

Тако сам се стидео, да сам хтео побећи из собе. Они се договорили и непуштају ме. Него ме пецкају, коре, хвале и грде уједно. И имају право. А ја се браним све са грозним измишљотинама, глупостима и очевидним лагањем. То њих још више подбада. —

Одануо сам душом, кад је отац смејући се отишао, а ја остао с матером сам. Хтео сам, сад да се ја дурим, — јер је отац однео кључ и закључао капију. Напрћио сам уста и почео уздисати са књежењем. И за чудо ме сва срџба у тренуту прође.

Она лампа са жутом светлошћу и часовник са великим утегама, она слика распетог Христа пуна прашине и боја, говорили су ми: „не љути се, јер си јако смешан, кад се љутиш.“ Ова мека софа са наслоном и она мала црна пећ у буџаку говорили су ми: „не иди од нас, код нас је меко и топло.“ Сви су се предмети смејали на мене, а ја сам оборио главу.

Ту сам одрастао међ њима и знали су ме још, кад ми је висио тур. Ону лампу са жутом светлошћу тресну сам једаред чак с прозора у двориште на камење и једва је остала жива; часовник сам вукао затегама а он се сиромах дерао, крештао и избијао јер сам му срце чупао; оном сам распетом Христу насликао цигару у зубе, а шта је тек препатила она мала црна пећ, ова мека софа, како је то све било мучено! Био сам мали као чвор, а све сам их редом до смрти и распада мучио. — Они ми то опраштају и моле ме да останем; моји стари пријатељи стари знанци и ја њима маза.

„Мати“, — рекао сам полако, као кад се дете срди, а нико неће да га гледи, оно се већ одердило а опет га нико не гледи . . .

„Шта је?“ — пита она благо и чека, да јој почнем пребацивати; чуди се, што јој не гледам у очи, а она одмах по очима позна шта хоћу . . .

Хтео сам да останем код куће; и тиме сам развеселио матер; она хтеде и каву да ми скува „кад сам се већ у Б . . . у научио“. Али ја јој нисам дао; нисам ја хтео да пијем каву. Подметнуо сам руку под главу и гледао у таваницу; учинио сам дакле по вољи тима старим пријатељима и осетио сам весеље у

срцу због тог доброг дела. И ипак нисам могао да отресам тугу баш због тога весеља; него сам их пустио, да се мешају. Не туга . . . ., него више немоћ и помирење са околностима, што собом доноси осећај веома сличан правој туги. Тај се мешао са радошћу. То мучење, било је мучење . . . Одкуд да пијем каву . . . ? Казао сам мајци да ми што приповеда, а она ми каже: „Та иди! Одкуд ти то на једанпут у главу! Ваљда хоћеш опет да пишеш!“ . . . Та мене је мучило оно осећање да сам га једва издржавао! „Та причај“ хтео сам рећи „ја сам болан! Причај да заборавим на бол“... Она ми каже: „љубимче моје!“ и то није лаж, ја знам истинитост те речи само од матере . . . —

Моја мати има крупне плаве очи, округле и умне, из њих се чита у души као и у мене. Моја мати је образована и чита много. Ја сам је научио гледати у овом старом намештају са меком софом, са малом црном пећи, часовником с утегама; она је главан део тога намештаја; она му даје неки живот. Без ње је мртво све, а кад је она ту, на једаред почне тај часовник да живо куца, на једаред је слика побожнија, наједаред се пећ сакрије у мрак. Све се миче и почиње живети . . . .

Моја мати пева. Она има танак детињи глас као птица, којој су крила одсечена или пилићи удављени. Тај глас је пун мекоте, сете; он је израз срца уцвељеног. И моја мати не пева много песама; она пева само једну. И моја мати не пева никад у друштву; она пева увек сама. И то у овој соби, покрај лампе седећи; ми је слушамо из далека и тргнемо се; ја сам као малишан наслањао главу на врата слушајући, слуктећи, не пропуштајући ни једног тона, ниједне фине нијансе и везању тонова, и дрхтао сам, дрхтао као онај створ, што га та песма описује, дрхтао сам као и та дела песме то парче из прошлости . . . .

Тек ми се чинило, да моја мати не пева сама; њена је песма била симфонија отегнутих и звучних акорада. Ко је допуњавао те тонове до акорда — Да л' они стари предмети, што су у њу гледали још као голуждраво птиче . . .

Прекинути је нисмо смели, ни за живу главу. Остајали смо, како нас је песма затекла; ил' се шуњали ближе предани слуху... Каква је то песма?.. Не, то није весела песма. То је плакање, побожно плакање, право плакање; у сред песме тек на једаред грчевит прекид, тек једно јецање, као део акорда. И та песма не престаје . . . она се губи и траје дуго, а у мојој детињској глави јечала је увек, полако али постојано.

Једаред сам се играо са сестром крај очевих ногу, са сестром малом, бесном и пискавом. А на једаред песма, и тај мали створ на једаред прст на уста. — Узме нас отац на крило, а ја га загрлим, од страха, који ме је спопао, и почнем дрхтати и стрепити. Чуо сам да има анђела, уверен сам био да то певају они. А после кад сам се уверио о духовима, држао сам сигурно да то духови певају . . . Јер како би та песма могла така бити иначе?! — —

Пишем сад ово и на једаред бих хтео отрчати и пробудити матер и питати је: да л' је то варка.

Она почне да прича и стиди се као почетник, и хоће брзо да прескаче а ја је молим, да све тачно приповеда . . . .

Твога оца отац мрзео је мене; а и твог оца, кад ме је пред Богом узео; никад од њега ни речи. —

Морали смо се патити; седели смо у оној земној кући на пијаци; тамо си се ти и родио. И онда је дошло страшно. Ја сам лежала, моја мати је била још код тетке, а твој отац морао је да пише цео дан, да заслужи једну форинту. Напољу је била страшна зима . . . а ми нисмо имали пријатеља; пре смо имали, док је мој отац био жив; али кад се мој отац убио, отишло је све, и богатство и пријатељи; па кад ме је твој отац узео, имала сам једну хаљину и једну кошуљу . . . Непрестано си плакао; држала сам те поред мене у постељи, грејала те и миловала те. Ниси хтео да ћутиш. Морала сам да ти певам и онда си се умирио и залуђено и пажљиво гледао.

На једаред дође писмо од деде. Пише да дођемо и тебе понесемо; он је молио; он ће и сватове направити; само и тебе да понесемо. Новаца нам је послао био и јела. Отац није био код куће; него кад је у вече дошао ја му писмо дам. Он га је читао и почео дрхтати, блеђи од крпе. — Ја сам се бојала и подигла се у постељи пруживши му руке. А он подере то писмо и почне бацати све кроз прозор; окна попуцаше а он викаше: „скот! скот!“. — Била је та ноћ страшна; ти знаш оца, он ослепи, обневиди; хтео је онда да се убије, и тебе и мене да убије. Плакала сам и молила га. Кад је јутро већ било, умирио се; обећао да неће ништа чинити; само да се ја смирим; а ја се нисам могла да смирим. Тек у вече сам се потпуно смирила, кад је лежао на постељи поред тебе и изгледао да је препатио једну велику и тешку болест. — Онда су учестала писма, али сам их ја дерала. —

Окупала те једно јутро и повила, а ти цичиш као печен. Уђе један човек у бунди и чизметинама и није ни куцао. Питам га: шта жели; а он каже: где је дете? — Одмах сам помислила, да је то деда. А он даље пита: је си л' ти жена мога Јована?; а ја сва стрепим и муцам. Пита он; а је л' то ваше дете? — и дође до тебе и почне те гледати. Гледам шта ће бити, и не могу да дођем себи. Ти ћутиш на страшно дедино лице. Шта ће ако отац дође? . . . мислила сам; а он само стоји и гледа те. Па онда му се испод накострешених већа скупе две грдне капи суза и сагне се пољуби те. Појурим ближе на твоје цикање. А он обрише рукавом око и увати ме за главу па и мене пољуби, сву укочену од страха. Каже он: ти си моја кћи, а онај тамо балаваџ, што се кћези, то ми је унук, нека вас Бог живи. Где је Јован? . . . — Па смо боље живели. Отац је учио да положи испит, а ја сам те после подне носила у шетњу, кад мало сине сунце и играла се с тобом код куће. — Трајала је зима до маја те године. Дошао је био јуни. Већ си био шест месеци; од деде опет учестала писма, па се ми кренемо деди. Дан леп, па си весео и гучеш и смејеш се на мом крилу. Добар коњ граби, још смо за лада тамо. Нисмо били ни сат од једног села и небо се натушти у једном секунду а у другом груне страшан пљусак и ветар. Увила сам те у очев капут; мислим зима ти је па скинем и мараму с мене и двапут те увијем. Киша лије и сипа а ветар да обори кола. Спусти се мрак. Кочијаш каже: „Јао, господине . . . “ и пусти узде; коњ полети упропнице. Онда отац зграби кајасе; ветар му однео шешир и носи му влажну косу наоколо; узме он кајасе и вели кроз ону буку: чувај дете! . . . Било ми је

зима; киша је лила за врат и цурила по телу; било ме је страх. Ужасна пуцњава и урнебес. Муње само сукте из мрака; а како пукне гром поскочи коњ и видим како га отац опали канџијом, да му месо и кожа отпадаше; лети и коњ као сама муња. Али куда?.. Нисмо знали; ни ја, ни отац, ни кочијаш. Видим само оца како укочено седи а ветар носи власи. Држала сам те уза себе стиснутог... —

Колико је то трајало и како смо ми живи остали, не зна нико. Најпосле се дочепамо села и у прву кућу свратимо. Већ је била ноћ; дуго смо лутали; а они нас добри људи примише. Отац скочи с кола и подигне мене и тебе и понесе нас у кућу. Знала сам у један мах за себе и видела коња, како дрхће сав у пени и неколико чупавих сељака како се вајкају. — Тргала сам се у једној сељачкој соби; ти лежиш поред мене на ћилиму весео и насмејан; а наоколо деда, баба, отац, сељаци и њине жене; срце ми се развесели и почнем те грлити и љубити; а деда и баба јецају и плачу. — Дошле оне сељачке жене, па те гледе њиним гаравим лицима и смеју се: „Ију, ала вам је то лепо дете! Пфуј, гаде један, да те не урекнем. Ију, мали ко миш, па и он покисо!“ веле оне милујући те а ти се само смејеш. — Онда сам се поболела и дуго лежала. Тебе сам смела само да гледим а не да те и грлим и љубим, и раним и дојим. Па си баш почео и говорити! Сви се крстили и чудили. Мала лутка а већ брбља свашта, чисто као друга деца од дванаест месеци а не од седам. И то ме је твоје брбљање излечило. Морала сам да устанем па ма знала одмах умрети... —

Била једна жена у селу, млада тек доведена у једну скоро циганску фамилију, па кад те једаред на сокаку видела и она каже: „Дај ми, Боже, тако дете, мало и бело и брбљаво, као што је у господина, па више ни једно!“ — Ми смо се смејали а она се даље молила Богу. — Права је милина била провести лето у селу; без бриге, без труда; деда и баба су нас на рукама носили... Дођеш ти једанпут из шетње са оном мла̑дом, па тек: „бабо!“ — „Шта је, рано моја?“ — „Видо сам, бабо, теле“. — „А где си видео теле, душо моја?“ пита баба, а ти кажеш: „теле су заклали“ — и то као да је то по твојој заповести учињено. — Ми те питамо: „а зашто су теле заклали?!“ — ти се зачудиш и немаш шта да кажеш одмах него се окрећеш у неприлици; узме те баба на крило и поново те пита, а ти јој онда кажеш: „па ишла му је крв!“ — „њу! каква крв, рано моја!“ — „Па бела, жута и црвена крв му је ишла па су га заклали...“

— Кад је то написао подигне главу на којој је био изражен умор. Кроз ту главу појурише оштро и брзо мисли: Шта радим! Ја мислим сад кад је ту дневник, онде потрпати све. Шта радим?.. — Опет писаше даље: Нећу да мислим, којем се, којем се што сам написао ова два дана у дневник. Шта ту трабуним о мојој прошлости? Све потанкости, све глупости! Колико ме је пута отац јаче и озбиљније грдио па нисам бележио, колико ми је мати лепши прича причала па нисам бележио! — Онда застане и почне да превлачи пером по тим готовим реченицама док их сасвим не помрча. И опет се замисли... Опет писаше: Ови дани оправдавају што исписујем те обичне ствари, обична за другог, а за мене не; јер оне су делови мога живота

за ових двадесет година . . . Сад, кад сам толике године навршио вредно је погледати у прошлост. Ја хоћу да је гледам, хоћу да знам каква је била. Не да жмирим на њу, него да је испитујем гледећи је. Па кад то будем знао онда ћу имати грађу за будућност. — А где је садашњост? — Она ми је таква да ћу је силом морати прекинути ако се и мења.

— Зука је стајала над папиром а глава је мислила у овом одсудном тренутку: а ако изађе да срце треба да живи а мозак сам од себе умре; ако ја нисам толико храбар да гледам у прошлост и толико способан да изведем честит закључак?! — Где су идеали том младићу о којима су му учитељи толико причали, где су мисли на пожртвовање и племенити рад? — Нема он то, чини ми се никад није ни имао. Нити се отимао, нити дуго мислио. Тај младић тражи разлога за будућност, јер он неће да верује. Па шта је он радио за двадесет година живота? Шта је радио? — Он је живео. Као дете од пет година живео је животом дечка од десет; као дечко од десет живео је животом младића од двадесет; као младић од петнајест година живео је животом зрела човека; а на крају он сам о себи мисли да је старац; у почетку почетка је код њега крај краја последњег. — Па кад је тако проживео у кратком року један човечији живот, кондензирану есенцију сабијену у двадесет година, морао је да тражи: да л' је шта остало да се проживи, има л' разлога да се живи. — Он је мислио да то мора и да је то логично. — Узме исписане листове; испрва их чита расејано, па све пажљивије. Дошавши на крај одмах писаше даље: Има л' разлога? — Камо моје среће да сам се то пре питао, давно пре; не би сад морао описивати колико сам бола и јада претрпио за ово неколико часака како ми је то питање пред очима! камо моје среће да сам већ одговорио на то питање са: да ил' не! Макар да сам увидео да не могу да одговорим . . . — Али он није био у стању да опише мисли и осећања у којима се сад налазио; био је потпуно уморан и неспособан и гладан. Узме песка и почне посипати још влажне редове. На очи му се види да не мисли о томе. Сав је песак истресао и читав брег направио на артији. Почне гледати ту артију. Испод песка вири крак једног слова; он стресе себи у крило сав тај песак и принесе ближе очима читав лист. —

Прешла је једна ноћ, па један дан, и још једна ноћ и још један дан. Младић Јосиф је сасвим промењен; увек у лицу ватра а на рукама и ногама зима; иде сам; говори ретко; клони се друштва; шта више и не смеје се ником. Почели се други већ питати: шта је?; а он сам није ни примето; а није ни знао. Само матери његовој почне зепсти срце кад му је видела очи. — Кад се почело смркавати трећи дан седео је он с оцем и с матером за вечером, па на једаред заборави да треба да вечера. Гледе га њих двоје а он никако да дође себи. Каже му отац: шта је теби, што не једеш?; а он се онда тргне и рекне као пробуђен из сна: шта . . . не могу, нисам гладан. — После тога оде у врт; али га пређе једанпут и пође у собу. Види небо. Где како данас изгледа небо као велика поњава, али на много места подерана, са много сјајних рупа. И застане јер није могао ту мисао да настави. — Оборене главе се одвукао у собу. Испочетка је мислио натенане и трезвено, са

пуно вере и поуздања; часак затим је био заплетен и немоћан; на крају потпуно збуњен и уморен. То му се десило први пут и зато му је теже поднети. — Лежао је у својој немоћи и хтео да лије сузе беса, па није могао; хтео је да чупа косу, па није могао; хтео је да пита друге, ал' они не разуму; хтео је сам да се извије из тог густог ткања и покида ту гадну мрежу у коју је упао, па опет није могао. Ни једног потеза тог питања не може из памети да избрише; ни једне мале мисли не може да одагна. Никако! Увек једно те једно . . . Читао је књигу па је то видео тамо написано; свирао је у виолу, па је у звуку чуо то; легао је да спава, па је снивао то. Бацио је књигу, тресну виолу, ђипио из сна. А оно је опет ту. И увек он немоћан. — Како немоћан?! — Не манька њему ни мозга ни логике, ни гомиле факата; све је то јасно и одређено. Али он бежи од закључка, — и у томе лежи сва његова немоћ. Он је кукавица, он је кратковид, он је варалица; он изведе други закључак. А мисли о оном што га је требао извести. Теши се варком и побија истину турајући је од себе и не могући је отурити. — Није истина да он није извео прави закључак, његову будућност, из гомиле факата, његове прошлости. Он није хтео да се на њега обазире. Био је уверен да треба; али учинио није. Борба га и трзање изнурава. — Питају га: шта му је и брину се за њега, а он се смеје и лаже. Дођу му мисли на славу коју треба да стекне, он почне пун одушевљења, али нешто дође и каже стани! Одмах зна шта је и смеје се и лаже. Седи у врту гледа симфоније у бојама; ваздух је благ а наоколо све тихо; почне осећај лепоте да се таласа и да расти. А опет дође оно и каже: не будали! Одмах зна шта је и смеје се и лаже. — Немоћ! — Ено га сад седи наслонивши се на лакат и осећа на длану усијано чело . . . Младости моја, као што се у причама и романима зовеш, екстракт живота и један век уједно; баште мала на којој је никло безброј шарени, безбојни, отровни, лепи биљака; гробље са бусењем на којима стрше поломљене даске малих крстова; шумни поточе што си дерао кроз стење покривене маховином грла и што си се пенушао као шампањско вино; трула баро са крекетом жаба; вечита тајно моја! Носио сам те сахрањену у дну душе и мислио да ће време избрисати оштре боје и срушити грађу, па ће струлити и пропасти све а ни трага неће остати. Мислио сам да могу нов створ на твоје место отпочети градити и упропашћен застао сам кад сам погледао у моју унутрашњост. Цела, целцата, стајала си ти слико што сам те ја и други људи нарушили и изгрбали; стајала си пуна немог садржаја и значења. Брзо сам прекукао преко тебе завесу утехе, али је та већ трула и разлијана. Ништ' није помогло. Суђено је да то морам још гледати; нешто ме силом држи пред тобом и гони ме да те разматрам. Баште, гробље . . .

Кад је Јосиф био мали дечко причала му је једна стара жена о витезима што ваде срца цурама и о вешцима што сисају сису човекову. На би му се маштa узбунила, и кад би у дубоку ноћ лежао у постељи на једаред би цикнуо; пред очи су искакале страховите слике и у часу нестајале; целу ноћ није могао уснити; па би непрестано будио оца и питао га: колико је сахати, кад ће сванути. — Сад је требао да се

интезивно замисли о тој слици у његовој унутрашњости, и испало му је за руком; слике су се исто онако ређале као кад је поред оца спавао у постељи. Зачуђен посматрао је то све живо и јасно, и познао је. Слике су стајале у свези, позориште је трајало дуго; нашли су га у јутру, кад се сунце потпуно испело на небо, за његовим столом занетог и почели га будити, али нису могли да га пробуде. И дуго, дуго су га будили и једва је дошао себи из тога сна; осећао се испребијан од удараца какве дуге гвоздене мотке, што му је поломила целе груди и згњечила плућа и срце; па је поново пао у оживљавући сан. —

Он је волио то његово, једино његово и ничије више; уживао је разгледајући и ситнице и потанкости, и целину и значење; са слашћу се предавао томе испитивању, као гурмен на лепа јела што се спрема са очекивањем, сигурним очекивањем, познати посљедица. — Учини му се на једаред да то позориште нема последњег чина. Па!.. Ако је у истину ово баш последњи чин?! — Тако му то није ништа као да се десетог тиче. На једаред се у њему помешала хладнокрвност, јунаштво, озбиљност и философија. — Почео је да пише, па не иде више у шетњу пуну глупих познаника и дивљи кестенова са зрелим плодом. А у јавне локале ићи срамота га је. Просто га је срамота што се њега не стиде. А у вече чита; сад баш Аночку Достојевскову и мисли: тај роман није свршен, али нас писац дивно вуче за нос, па онда Јефимов!.. — О њему је дуже мислио; али је тако скривао мисли да их нисам могао сазнати...

Јосиф се променуо, и његов се отац врло варао кад је казао: „ах знам ја то, то ће већ проћи!“; јер ма да је његов отац био иначе паметан човек он прво није знао каква је то промена... дакле верујући у лаж се варао. Јер та промена није била налик на наступе меланхолије што посећују младе и приемчиве душе; а није ни била налик плеви што се завитлала кад је Јосиф написао у дневник: данас сам навршио двадесет година! — Почевши одавна расла је она лагано, јер су је прилике гушиле. Сад се је све тако стекло да је постала видном; али само за друге, јер Јосиф није имао каде да себе посматра; подавши се утисцима био је од њих и удешаван; они су до сад били с поља; нису били трајни, али су се мењали; у мозгу Јосифовом се почело нешто да скупља; па кад се накупило — а то је доста дуго трајало — онда је Јосиф осетио на једаред утисак изнутра! Али како је тај утисак био, како је снажан био, како га је обуватио, како је постао живим!..

Један му због тога каже: да је болестан, а други: да је то сувишак интелигенције; а то је било најсмешније. Сам се Јосиф после тог смејао и рекао: „Кибици, вечити кибици, вечити кибици, што уму само да гледе како други игра и губи и добија!“ —

Скоро да је то била нека хазардна игра. Јосиф се играо са својим мозгом; и видео је одмах у почетку престиже његове; силом је угушивао осећај последњег очајања, што га је силно ломио кад је гледао где мење све своје на једну карту и ту карту губи... Знао је колико је така игра опасна и усуђивао се и усудио се да даље игра; и то тако страсно као карташ Достојевсков. — Да богме да је била дрскост забости нос у тајну: има л' смисла живети?,

какав ће живот бити?; то је био безобразлук. Јосиф је у опће био безобразан, али је сада постао суперлативом; живи око њега бескрај и безброј људи, исти тако као и он; и сви ти лепо ћуте, не плећу се у таке ствари, теше се, надају се. А он се нашао, — онаки балавац! — да буде сумњалица, испитивач, Хамлет неки са магарећом стрпљивошћу. — Најглавније је да је био без страха; ишао је крају и хтео да дође до краја, просто: хтео је . .

Са колико марљивошћу, ревношћу, љубопитством подавао се он испитивању своје младости! Толиком каква је непоњетна за таког младића. Са колико издржљивошћу, тврдоглавством, енергијом, са коликом бистрином гледања и безобзирношћу упуштао се он у преживео живот свој! Нигде застајо, нигде одмануо руком, нигде изоставио, или скренуо, или слагао! Редом, све, без прекида, јасно, ситно и крупно, . . . све је купио. А то су била фекта . . .

Чинило му се да ради за другог, — а радити за другог и за бадава волио је и био је савестан. Чинило му се да то што он ради доноси користи, сваком око њега, — можда је уображавао, — али је радио са заносом. Чинило му се да то треба брзо, без оклевања и без одуговлачења радити; па се напрезао из дна душе. И то је било чудо једно! Промена на Јосифу тако је постала видном да је његов отац једно јутро узвикнуо: „Та овом летету мора шта да фали!“ — И тад се није преварио.

Јосиф је био збиља болестан; душевне грознице су га мучиле и почеле му пити преостале сокове младићског живота; страшније него телесне, са вечитом језом. Опет то дете није имало када да себе гледа; па и да му је ко рекао да одустане зар би он хтео послушати?! . . Један фантом без могућности тумачења! —

Али се то променуло; ево како: после обеда је Јосиф једва чекао да отац устане да може и он отићи; јер му је било мучно од запиткивања и говорења. Пође лавоару да опере руке и на једаред осети нешто у сред груди што никад није осетио: осећај слабости, ужасне немоћи, ужасна страха, који у милијонитом делу секунда ужасно нарасте. Он мораде да падне; и падне на лавоар пошто му се поче мутити свест. Лепи се порцелан распршта а чело Јосифово облије бледо румена крв и почне капати на под и сијати се у зраки сунчевој, што је вирнула у собу . . .

После четврт сата се освестио и видео да лежи у постељи, и чудио се тишини око њега; понда примети матер и оца поред постеље и лечника, сви га гледе . . .

Одкуд да сам тако слаб, питао се Јосиф, и шта ми је то тако тешко на глави? . . .

Лечник га прихвати за руку и Јосиф осети како му се рука диже; у некој висини застане; потраје доста дуго; и спусти се полако . .

Како ови тихо говоре! баш ништа не чујем! . . Мислио је тромо даље и почео се опет губити у раскиданим сновима и несвестици. —

После два сахата тргне се и покрене, на своје изненађење, сам своју руку и подигне се на пола; па збаци са себе покривач и потегне и ноге на поље. Али појурише на њега мати, отац и лечник, са лицима на којима се сликаше неограничен страх; угураше га у постељу и покрише, све вичући и молећи га да буде миран и да спава и да то тако треба. —

„Та шта ј' то?!“ каже Јосиф на врхунцу чуђења; они ућуте; али само за тренут; па опет полетеше и легоше на њега тепајући му прекињући га.

Случајно види Јосиф себе у огледалу, како се дигао, и поплаши се од своје слике; ова је имала нечег сличног са ноћном авети; и за час му падне пред очима магла заборава, и он почне да се сећа: како му стреловитом брзином јури на сусрет лавоар, види да ће се морати сударити, а уклонити се не може; за један бескрајно мали део времена само. — Зажмури и задуби се. —

А они други се за пакост нису мицали од постеље; чим би се он мрднуо а они би са страхом ћипили и почели ломити руке. „Та само да ми је барем да одем у собу и скупим артије, да се не шћердају, ил' да их когод не чита.“ — Али је добри лечник прољушкао већ да је крви изгубио, да му је срце слабо; организам уморан . . .

Од малена је падао у разноврсна раздражења; ова нису ишла директно једно за другим; између њих је постојао живот, обичан, индиферентан, испуњен душевном пасивношћу. —

Кад је падао у обест и весеље био је несташан, насртљив, безобразан, неиздржљив; непознат се чудио а познат једио. Тражио је друштво, гомилу, јавност. — Племенитије способности су ћутале; дубљина, величина, корисност мисли били су од њега бескрајно далеко; способност разумети и оделити лепоту ишчезла је; а место тога: речи! Али какве речи! То је било као кад се узме челичан чекић и почне се лупати по кремену, а шљунак и искра се помеша. Људи који су имали телесних или душевних мана страшно га се таквог бојаше; шћућурили би се и мрзили; а он је безобзирно делио ударце и њима и другима, за измишљене погрешке, за сувише мале. То му је била лудост; баш највеће уживање наћи другомману, измислити је, створити је, рушити, срушити величину једног човека пред њим самим, или туђу хвалу, или туђе дело . . Као кад се неваљало дериште узме за јаку и почне дрмусати и тур му се напраши; така му је била критика. — Скакати с предмета на предмет, хватати се за речи, из речи правити појмове, говорити у афоризмима, бурлеск, бизарно, дефинирати, била је главна радња мисли. Све је наперено, затегнуто, скупљено, подигнуто око једног, а то једно је реч, реч из уста над којима се жариле очи а у образима потајна ватра . . .

Јосифу је најмилије било раздражење душевно, стање туге, самоће, незадовољства, мило и најмилије још од оног доба што је превучено маглом, што би је сад хтео да разагна. У последње време узрок је био његова воља и енергија; он је хтео и оно је дошло; тежио је сам неосетно, силом, нехотице и постојано увек томе стању. Све што је у њему било племенитог, вишег и необичнијег, што је у њему латентно живело, појавило се умножено и и појачано. — Сам, никог у близини, потпуно сам, али тихо, тихо!, — јаој! колико га је болело кад га је таласај ваздуха тргао и колико се чувао, — нема велике и интенсивне светлости, онда падање, точење, у све јаче степене, у све црне дубине тог раздражења; згурен, скупљен, седео је у буџаку покривши лице рукама; дрхтање, магла пред очима, унутри пламен и бура, мила бура, у глави тутњаше и брујаше.

— Још од онда кад је та глава била покривена рекавицом место кости! — Али није писао веселе реченице. Прву што је написао украо је из Миљона, а било је то пре осам година. После ствараше сам: у тај исти мах, секунд после рођења идеје увиђао је лепоту и значење свога створа. — Та чеда његова до крајности раздражене душе била су у стању да га јадним махом обезнане и преведу у оно стање у коме су постала; па их је зато волио . . . Незапочето и несвршено, парчад, комаће, морао је да поправља, да допуњава, али само за себе, јер написати то није могао; то је баш била главна ознака тога раздражења, та: осећања . . .

На онда раздражене мисли; где је дуге часове ишао напред, без устручавања и слободно, наоружан логиком са оштрицом нове секире . . .

Лежаше слаб и уморан, и прислушкиваше удаљену збрку мешавине питања: да л' ће ко читати оне његове папире?, да л' његов отац?, има л' паметни очева?, да л' су сви људи слепи? . . . Тек дође одговор на једно, роди се нових десет. Лежаше слаб и уморан. Прне у мозгу једна мисао; мала, слаба, незнатна; она прне као птице пред ћубуном; и нестане је, а он о њој не води рачуна. Изненади се кад је при повратку одмах упозна. Али је она још слабија. Јосиф рекне: гле, ово ми је познато, чини ми се! . . . Али ње је сасвим нестало. Где је она? питао се он тромо . . .

Кад су други људи у тој вароши видели да Јосифа нигде нема почели су комбинирати: шта то може бити? — Тема беше тешка. Опробани оговарачи и измишљачи потрошише своју снагу и већ помислише: сад смо га нашли!, али искрене нова препрека. И да се деда Јосифов није на опраштају с овим светом на овог последњег ужасно избекељио, „ужасно избекељио црвену језичину“, и да тај догађај са дедином језичином није био урезан у памети тетке слишкиње Јосифових родитеља, незнам како би . . . јер посете Јосифовој кући, седећи поред постеље у којој Јосиф хркаше блаженством обешењака, остављене су биле извинама, једу и снебивању, јер изјаве сажалења Јосифовом оцу изазвале су у овога одговор, који проузрочи и слушаоца прене руку на суво . . . Али се тетка и нећака нађоше и ту се чуло како је млади господин посрнуо, пао, убио се у чело, текла крв, лечник врдао главом . . . а теткино старо срце залупа бурно, врх од длакаве браде дрхташе и зенице се развукоше. — „Али бога ми таке страшне ноћи нисам запамгила, рано моја“, говорила је тетка Наста једној млади, . . . „и мој Мита се те ноћи устравио па усто и каже: добро бити неће, јер се комшинска кућа сва светлила од муња. А кад ја ујутру устала и навукла воде у карлицу па понела свињама, окренем се баштн и најежим се од покора, . . виси један човек и ветар га клати па га тек окрете а језичина дугачка и црвена, баш оволика . .“ (— ту покаже дужину од врха прста до лакта, а млада позелене —) „Испустим од стра карлицу па почнем цикати . . , истрчи мој Мита у гаћама и у кошуљи, па кад виде а он се само заошија и замал што не умре човек од страха и чуда . . . .“ —

Ова прича беше насупрот правилима о паланачким причама потпуно истинита према томе и утецај на служинчад оба спола која те ноћи сниваше само црвене језике, дуге од врха прста до лакта, а између њих

збабано, птичије лице Настино . . . Јосифов деда по материној страни добио је ових дана парастосе по служиначким собама, уједно су ти парастоси доведени у свезу са дневним питањем, на кога се од тада поче изненада простирати светлост. Одкуда то у тим кретенским мозговима, чије хемисфере су сраслe . . ? —

Из сребрне шкољке помоли се опет ружопрста зора и заплави ваздушни свод над кућицама у којима дремаху уморни људи и проспе из своје бесмртне шапице течност живота прскајући прљава лица раденика и терајући сан. Већ одавна будни шарени јунаци певаху песме обнове у природи а биљке ширише чашице са шећерним соком и мирисом; свежи зрак трепташе сркан од свега живог, и од чупаве њушке гаџине, и од чупави уста газдиних, и балава носа оног снажног рогатог вола што му се сијаше длака. Чуше се гласови, вика, песме, хрзање, шум . . . „Ура . . .“ викну Јосиф из постеље и истрчи голишав на прозор па га разјапи и с раширеним ноздрвама потегне дах из баште пред кућом. Ура . . . одјекиваше шум из даље и ближа . . . А хектор помисливши да и он сад треба шта да учини заурла радосно и залети се на маторог мачка, који се стреловитом брзином успужа на руб од плота и накострешивши фркајући. Хектор кефће и урла и окреће се Јосифовом прозору па поче скакати и он на плот. Слушкиња упозна једним махом опасност положаја и последица, и знајући колико вреди одлучно дело потегне ципелом Јосифовом што је пред кућом чистила, па Хектора у ртењачу . . „Ура . . .“ кликну поново Јосиф који тај секундин меневар посматраше, . . мачак заковрча и преврте се у тућу авлију, Хектор отперја у ладовину, а слушкиња се окрене зачуђена и прљава ко судопера и кад виде Јосифа искеси се као мајмун. — „Ура . . .“ викну он још једанпут и избекељи се на њу... — Дан после шетао се Јосиф по алеји осећајући се новорођеним и умивајући кретати и мицати удове по овом свежем зраку после три дана лежања. Заборавио је све, и најближу прошлост . . . —

Настали су дани после чијег нестанка он сам није умео да каже да л' су збиља прошли, тако су брзо прошли, и да л' су збиља тако угодни били, кад му је сад тако неугодно . . Нова познанства, неки мали радови, забаве . . чудан случај је односио Јосифа у средиште тога; ишло је брзо све; није се знало где почиње а где престаје сам; он је жемуречки лутао тамо амо по том пустом животу; а његова соба са шкрињом где су стојале исписане артије била је само ложница. — Ред дана, поворка дана пуних пусте безбриге и весеља, али грозне досаде, или тамних мисли; после проће та поворка а да л' се човек забленуо и окренуо? . . као кад искуца дванајести сат па шта је било?.. дуже преживаше успомене.

Родитељи су били жалосни, што Јосиф за десет дана иде да настави студије, а весели што не седи дуго у ноћ као пре. Код родитеља су туга и радост помешали због деце. Они то и сами знају, лако подносе. Једно јутро кажу: „А сад морамо бити жалосни и весели . . .“ па и буду.

Очев глас, који је корио матер што плаче, јецао је; речи су им испрекидане ал' им Јосиф види значења, па грли заносно своје једине и праве пријатеље; а срце му почиње да зебе при том растанку и та се зима

простире са срца на цело тело — Јосиф почне да плаче; не као дете што плаче него као човек, а људи плачу без суза, види се само грч што стеже оба рамена, и ширење и скупљање грудног коша као меха. Он је ретко тако плакао, унутра плакао, а кад је плакао искрено је било. Речи што их отворише стиснута уста биле су: сирома отац, сирота мајка! — Шта је то значило и одкуд је дошло? Он их је морао да изусти, али тим беше мучније . . Све је црно и хладно што сад он гледа . .

Крај

— Пера С. Талетов —

Седео је у свом собичку, у коме је била смештена сва његова бедна покребност. Било је још врло рано у јутру. На пољу се још непрестано дан одвајао од ноћи. Унутра је чкиљила мала лампа, чије је стакло било сасвим чађаво. Лампа је пунила собичак неким чудним мирисом, који је груди и грло стезао као мора. Он је седео на неком отрцаном канабету, које је само личило на канабе, а у ствари то више није било. И оно, као и његов газда, постало је, временом, отрцано створење, коме је утроба од кучине већ испала, па непрестано јечи, кад ко седне на њ. У соби се чуло одмерено и стално кашљање ислуженог часовника, који је, ја мислим, жалио за старим добрим добом, па од велике жалости постао веома ћудљив и избијањем означавао неко чудно време, које је одавна минуло. То кашљање потпомагало је канабе својим јечањем, а, с времена на време, и господар њихов својим дубоким и тужним уздасима.

Панта Јовић је седео као укочен и гледао је по собичку и намештају, или је гледао своју поседу браду, коју је некада врло брижљиво неговао, или у своје похабано рухо, које се почело са свим распадати, или у своје чланке и жуте прсте, које је некад красио прстен, а који сада, ваљда, борави вечан сан код Гојковића, Кинеза, или Прометне Банке. Целу ноћ није ока склопио. Мислио је о својој прошлости, па ју је клео из дубине душе своје, што му је створила такву садашњост. Зашто се он мора сада мучити? Зар је он казао оцу, да му оставља богатство, зар му је он, најзад, рекао да њега створи? Зашто мора да пропадне баш он? Зар не може место њега да пропадне Јанко, Марко, Станко, или ђаво? Али . . . он поче кашљати, јер га давио крчак, који је сада пушио. Тресао се од силног кашља, као да га неко ухватио за рамена па снажно држао. Кад га кашаљ оставио на миру, он баци цигарету далеко од себе и пљуну, као да се није гадио само дувана, но и себе, свога живота и свега . . .

Он понова пљуну:

— Тхе, баш је глупо, све, све је глупо . . .

Провидном и жутом руком удари се по глави, ћути са столице и поче ходати тамо — амо, као да га боли зуб.

Ех, баш је глупо. Зашто је он баш морао наследити толико богатство па упропастити, зар се то није могло коме другом десити? Зар не би било свеједно, а он ништа не радио а други се мучио, место што се он мучи, а други ништа не ради? како је он лепо живео, слатком нераду, кад је још било новца и пријатеља? А сад је морао све да заложи, па после тога да оде чак и једном глупом начелнику, па да моли да му овај да какво угледно место, њему, који је мрзио чиновнички сталеж и чиновнике држао за обичне надничаре, али чија је надница била већа од правих надничара који су бар радили. И њега, баш њега да одбије начелник и да га понизи. Ех, баш је гадно, страшно гадно, да се он понизи, он који је друге радо и често понижавао . . .

Стаде крај пећи, погрбљених леђа и изломљених руку и гледаше укоченим погледом, своју ципелу кроз коју је већ вирио палац од ногу.

Зар није глупо, кад он мора још и рад тога да се љути, што му палац излази кроз ципелу? Па зашто је то тако, Боже мој? И он се мало замисли . . . Ево птице ништа не раде, лете по ваздуху, јер им то чини задовољство, то им отвара апетит и кад огладне, у лету, без муке, дочепају какву мушицу и прождеру је. Зар оне раде, зар се муче? Па ко води о њима рачуна? . . . Бог . . . Ах, да, Бог. Јест Бог. И он се ослонио на Бога, па хоће да умре од глади. Понова се удари шаком по глави и осмехну се некако заједљиво, као да је тим осмехом хтео некога хотимице да увреди . . . Да, Бог води рачуне о крину у пољу и птици у ваздуху, а о човеку? хе, хе, о човеку? човек није крин, није птица, он је . . . човек . . . Иронички се насмеја, махну руком по ваздуху и опет пљуну . . .

Панта мрдну мало главом, као да је њиме хтео од себе да одагна све мисли, које су сада јуришале на њ. Дан је већ побеђивао и продирао је кроз обешене завесе у мали собичак. Он дође до стола и духну у лампу а она се угаси, задимив целу собу. Затим дође, непоузданим корацима, до прозора, диже завесе и отвори прозор. На пољу је већ било прилично видно. Свеж јутарњи ваздух мало је расхладио његову усијану главу и његове мисли добијаху неки одређени правац. У глави му је, до душе, било мучно од неспавања, али се ипак осећао некако лак. Узе столицу, довуче је крај прозора и седе на њу, гледајући кроз прозор како се на истоку лагано рађа сунце, весник новога живота, нове среће, нових јада и болова . . .

Цео живот му изиде пред очи, и он гледајући тако прошлост, понова се разгневи, млатајући рукама тамо и амо.

— Хм, хм, баш је глуп живот, нарочито мој. Глуп, глуп, глуп . . . хм, хм, шта сам ја учинио за свога живота? . . . Ништа . . . Јео, пио, коцкао се, јурио за сукњама . . . ништа . . . све глупо, ни једно паметно дело . . .

Он се замисли. Дубоко уздахну и осмехну се благо.

— Ах, да. А зар је то паметно? Узео сам је кад је била дете. А зашто? хм, хм? зар ја знам? Да учиним како добро дело? . . . Боже ме сачувај! . . . Тек онако. Пало ми тако једном у памет, па сам учинио, као што сам и друге глупости починио, не тражећи за то неке иницијативе. Ах, јест . . .

Панта лако уздахну а очи му се почеле сјати као да их је суза влажила... Али на мах ћипи и гневно пљуну.

— Ето и то је баш глупо. То је баш моја највећа глупост... Баш сам свиња!... Сећам се... сећам... Добро те сам зауздао ону животињу у себи... Јадно дете!... Развијена, лепа, млада, здрава... на то распуснику пало у очи... Баш сам свиња!... Глупо, глупо, глупо...

Он се понова поче мељати, али ударајући главом о зид, као да је тиме хтео да учини крај свему мозгању.

Напољу је био дан. Сунце, мајско сунце сјало је умиљато, а птичице у ваздуху, почињале своју бескрајну песму...

— Сад се дошло до краја, до зида. Даље се не може, кроз зид се не може... Дабоме да бих главу разбио о зид, али не бих могао кроза њ проћи... Зар то није глупо, кад се не може тај зид уклонити, одгодити крај?... Хм, хм... Пријатељи, гдје су ти пријатељи?... Хм, хм... Мика? Да, он ми је пријатељ, он ме воли. До душе долази кад му што треба, не враћа, али ме бар воли. У осталом сви су такви... то је оно глупо, што у свакој ствари постоји, то глупо, то је језгра целога живота... А она, данас није?... Шта ће она после мене?...

Ту се опет замисли, очи му се засјаше и неколике капи падоше на његову смежурату руку, али је он одмах убриса, као да се бојао тих суза.

— Бог, ето Бог је ту. Он, он води о свачему рачуна, о крину, о птици...

Неки грч му стеже вилице и он је тако за час стајао отворених уста, али се одмах, по том, диже, шкрипну зубима, подиже песнице у вис и пљусну, као да је тиме хтео да каже како се свега грозно гнуша...

Дакле свршено је. Дошао је крај. Даље се не може. Уверио се, сад кад је морално и материјално пропао, да му је живот био глуп, без сврхе, без циља. А при свем том, њега је луда судбина непрестано вукла за нос и терала шегу с њиме, па се час и понизио, понизио до крајности, он, који је мислио, да ће новац вечно трајати, он, који је, у неку руку, био поношљив и надувен као какав глупи средњовековни племић!... Па шта да ради? Да прода и последњу свар, отрцану ствар из свога собичка? Па зашто то да учини? Да намучи стомак? Па хоће ли га онда тај стомак, рад кога он жртвује и последњу мрву поноса, оставити на миру? Неће. Он увек иште, увек, увек. Нашто онда одгађати тај неминован крај? Зар то одгађење не би било глупо, као што је био глуп и цео његов живот?...

Он се иронички и грчевито поче смејати и одлучним кораком дође до стола. Нагло отвори фијоку и извади револвер из ње. Рука му је, до душе, мало дрхтала, али се он непрестано смејао, као да је унутрашњем болу хтео да пркоси. Још једном баци поглед на природу, која се тек пробудила, за тим на небо, насмеја се заједљиво и метну цев у уста. Револвер груну и он се прући по поду. Поново му, електричном брзином, задрхта цео глупи живот, док му тане није разнело лобању...

Жена будућности

— **Јелица Беловић-Бернадзиковска** —

Тешко се није ни у коме вијеку људске повијести толико писало и расправљало о женама, као у суврeменом, а ипак је то питање све једнако питање будућности. Једно се мишљење крши о друго, једно начело обара друго, једна предрасуда обара другу, нова мода подсмијева се старој, а из свег тог крпежа и метежа не може да никне ремек-идеја, којој би се покоравали сви народи, која би нетрагом уништила све остале. Треба да се роди какав силни геније, који би својим судом импоновао и разрушио сав тај Вавилон неудовољених циљева у погледу васпитања и задаће женине, па да јој сагради нови, практичнији и идеалнији пиједестал, на коме би се свидјела цијеломе човјечанству преображеним ликом својим. Али да! људи *све* могу, што год само усхтију, ако не усхтију *више* него што могу! Ни на ког се не може свалити кривња ради прилика, у које је доспио, а ове су често неумољиве. Оне деформирају човјека и физично и морално, а ми им се подајемо и преко срца. А како да то не чини жена: „слаби пол“?! Зар се још чудите?!

Свака се ствар на свијету може извртати и на добро и на зло, свака се може обрћати на своје лице и наличје, али ваљда нема предмета, о коме се тако разнолико суди, који се толиким разноврсним приликама приудешава и прилагођује, као тај по природи својој иначе слаби створ: жена. Она је канда средиште превртљиве моде, која сама по себи заступа најпотпунији појам контрадикције; она је стјециште циљева који се највећма сукобљавају и захтјева данашње екстраваганте ере. Шта ли јој приправљa будућност?! . . . . Ко зна? . . . .

Неки хоће, да виде у идеалу жене мирну, скромну овчицу, која без јецања полаши на клање, мирну, тиху голубицу, која се преплаши и најмањег противљења; а не мисле, да је живот битка, у којој жене пречесто судјелују у првим редовима. Романи и новеле прећашњих година пуни су овакових слика, а то се чита, то се гута! Особито у њемачкој литератури! Сјетите се само на једну Марлит, па Хајнбург, па Софију Шварц! Хвала Богу наше списатељице у белетристици нијесу никад тако страшно сентименталне и мекане, да се бојим расплинуће се сваки час у фину маглу . . . .

Ако је не оспособимо већ од најраније младости за најглавније оружје, како ће да се брани? Ако јој не очеличимо карактер и не ојуначимо вољу, како ће да истраје, остане ли сама без мужеве заштите? О свакако: самосталност доликује жени кано и мушкарцу, јер ће је она једина очувати од опасне странпутице, која води у пропаст. Без ње јој нема ни физичног, а још мање моралног опстанка у то наше немирно доба . . . Права ће се голубиња нарав њезина уза то очитовати у томе, што ће значајно јака жена до потребе бити брижном, јуначком и поузданом тјешитељком слабом другу своме, јер ће умјети да њежном ручицом дирне управо оне струне срца његовог, које су најприличније, да успоставе поремећену хармонију малаксале му душе. Мужевима отворен је читав свијет, да послују, настоје, уживају. Један мали дио срца њихова припада друштву, један славољубљу, један добрим пријатељима, један милој домовини и не може се заиста од њих захтијевати, да буде читава душа њихова само својина саме дружице жене! Али она неискусна, неувиђавна, скромна голубица и за то често

горке сузе рони; док самостално одгојена, паметна жена радо све то држи на уму, па је сретна и задовољна и за оно мало часака, што их може да заслади дичном пријатељу своме.

Неки се опет подавају противној скрајности па хоће, да види идејал жене у мудрици, еманципованој надриучењакињи, у велеученој судији свијета и живота. Елем, ријерујем, да је таква женијална појава дичан урес салона и модерних будоара, али да ли је то услов срећи жениној и мужевој, то су други рачуни, то је кано и глумица на позорници, па онда иза кулиса — мани је, мани!! Овака жена живи само *за себе*, па ће жртвовати и најсветије дужности за вољу својега сопственог задовољства. Сасвијем је иначе право богатство уз душе религијом јако срце — тај највиши и најплеменитији циљ женског изображавања. Док се еманципованој мудрици у свакој тежој прилици махом мозак мути, а душа јој чами у очајној несвјестици, јер јој је надримудрост потресла чврсте ступове утјешнице вјере у Бога и људе; док јој је горко презирање отровало душу, а не зна кому да се јадница повјери, дотле тријезно изображена жена и у најцрњој магли ужасне несреће наће благословени закутак, над којим лебди раскриљених руку анђео утјехе и покоја! Докле велеучена критичарка под балдахином од паучина мудро расправља о кућној чистоћи, дотле паметна домаћица никада покрај књиге не заборавља на метлу. Она вјешта ручица, која пером креће, радо се лаћа, кад затреба, и варјаче и метле и игле. Право је рекао Перковац: „Гдје је жена ограничена на сам кућни посао; ондје између супругâ нема никакове душевне, никакове племените заједнице. У такову браку нема мужу најслађе утјехе, којом би се крijепио против напасти свијета — у такову браку пострадају обје стране, па се најпослије слаба свеза мора распасти.“

Многи би из искуства, које није ни најмање мило, могао ове ријечи потврдити! Сваке је супруге прва задаћа, да живи и осјећа и разумије сав живот мужа свога — то је први услов кућне среће . . . .

А право је рекао и Краљевски: „Ко нема воље — није велеум!“ Воље на живот, на рад, на ситници, пјесме, сузе, књиге и на све то заједно. „Qu'en dites-vous madame la docteur?!“ . . . .

Некима је опет идејалом женског изображења она, која ваздан само умије да приповиједа о лонцима, варјачи и чинијама. Све остало њој је „terra incognita“. Свијет такве зове „добрим домаћицама“ па рецимо — и неким правом. Друго је међутим питање, да ли је то доста да усрећиш мужа свога, да му будеш дружицом првом и најмилијом, да усрећиш породицу своју? Па онда, дед, да погледамо, да ли је онака, макар и у звијезде кована кућевност, збиља права врлина, или је то једна од оних свагдашњих конвенционалних лажи, којима људи, једни другима, очи хоће да замажу. Да није можда и то само стародревна предрасуда, пука фраза, или штоно Ибсен каже „утвора“?! Има жена, које су изврсне домаћице, изванредне кућанице, па која је одатле пошљедица? Оне кухају сластан ручак, а у соби им бадава тражиш и мрвичицу прашине! Крај свега тога цијела је породица сва сретна и пресретна, када је свршен добри тај ручак да, онда опет чим прије може да утекне из тих чистих соба. Је л' тако? Е заиста јест. А за што? Ха она је, кућевна кућа пуна спарне атмосфере цјепидлачења, туште и туште ситних непријатности, које на хумор човјеков утјечу као осе на свјежа уста дјевојачка. Куд се окренеш, нигдје мира од чаброва за рибање и прање и од метала за пометање. „Keine Buh bei Tag und Nacht! „што но каже Leporello. Кад сједнеш, да ручаш, већ ти добра кућаница интонише своју јеремијаду о силноме послу, о лијености служавке и о „грозном смећу, што муж и дјеца сведневице у кућу на-

носе", од јутра до мрака по вас дан ти виче, праска, псује, кара". Ах како би лијепо било, да не морамо све то слушати! Муж за то погледекада радије вечера у гостионици, гдје је јело макар и мало преслано или неслано, и гдје је под пун прашине, а тад је мизерија готова! Што асни вриједној кућаници, ако јој се све сјаји у кући, кад јој у души нема њежнога мириса и даха „der echten Veiblichkeit" кад није кадра да унесе ни један цигли топли сунчани трачак задовољства у пречисту своју собицу?! У црноме мраку неспокојства ишчезава моћ њених врлина, а она постаје од анђела љубави немилим кућним „Плагегеистом!"

Какав је посве другојачији живот уз жену наображена ума и срца, а које је шири хоризонт од тијесног простора, што га запрема њена кућа и авлија, коју пословање њенога мужа не занима, само у толико, у колико јој хљеб носи и кућу, која се занима и за велика питања људског рода, и за јавне прилике отаџбине, а особито за душевни живот свога народа. То вам је права свећеница своје породице, у којој гоји све, штоје добро и лијепо, а дјеца у такој породици од прве младости добивају најљепшу и најтрајнију спрему за свој будући позив, и као чланови људског друштва уопће, и као синови своје отаџбине.

Казали су велики људи, да у сваком женском срцу, па и у најпримитивнијем, има нека страна, која заноси на поезију, која се отима свакидашњости. То је она, женским нарочито прирођена аперсепција уза све, што је прикладно и лијепо, а врело је тој поезији: вјера у Бога и љубав за постигнућем савршенства, сваке љепоте. То је она љубав, која жену осваја без помисли на икакву корист и себичност, заслађена потајом, јер угађаш и свому срцу тиме, што тјешиш друга срца свога.

Жена, у које је до потпуне свијести разбуђена и развијена овака љубав, вазда има пред очима, зашто живи и ради, па се за то прегнутљиво и весело подвргава свакој и најгежој дужности, коју јој налаже старање за свога војна и своју дјецу, или мимо то какво, од саме ње одабрано звање, па јој и најтеже прегарање не поремети у души мир и задовољство. Да ме ко криво не схвати: никоји посао, што га потреба собом доноси, или је другоме за корист, или каквој вишој сврси служи, није на срамоту никојој жени, а насупрот дичи је и краси спретност и вјештина у сваком послу. Тек само жена онакога срца и онаке ћуди, како је по горњем замислисмо, и каква би требала да је у сваке жене, свршава сваки посао радосно, никад није зловољна ни срдита, вазда је стрпљива и блага, па тим и друге бодри око себе; сву кућу опчини неком поезијом, па како у ње душа вазда пјева, тако се и око ње вазда ори весела пјесма. Само таква жена осјећа у свакој прилици, да има нешта блаженије и љепше на свијету од тајне сласти и правна уживања јер њој помисао на вјечите идејале заноси душу и молитва срцем разлијева ону највишу благодат, што се зове *пожртвованост* и *свети покој душе!*

На гробу Франћеска Петрарке

— Giosuè Carducci —

Било је то у години 1353., када Франћеско Петрарка пошљедњи пут побјеже из Авињона и римског двора без опроштаја са папом Иноћентијем VI. који га држаше за врача, и кад опет са висина Манћиневре запази големи простор ломбардске равнице, која се, испресијецана поноситим ријекама а начичкана градовима и селима, зеленила у прољетњем сјају, а по њеним се ливадама љупко осмјејкивало мајско сунце. Раздрагани пјесник рашири руке према отаџбини а из груди му се извише веома топле ријечи у њезину славу. Бјеше то излив пјесничког патриотизма а из груди такова пјесника, који се потпуним правом може назвати обновитељем и гојитељем оних умјетности, које Италију у ренесанси учинише учитељицом свијета. Он излази из суморних и ледених тмина средњевјековних и са лиснатог брежуљка посматра доба обнављања, а лагани повјетарац нових времена игра му се око лица, орошена сузама љубави и ентузијазма за отаџбину, за пронађене умјетности, за славу старине, коју гледа, гдје се шири у будућности; његова слатка, славна и света Италија простире се величајно око њега;

. . . . . te lactus ab alto
Italiam video frondenti collae Gabennae,
Nubila post tergum remanent: ferit ora serenus
Spiritus, et blandis assurgens motibus aër
Excipit. Agnosco patriam gaudensque saluto:
Salve pulchra parens, terrarum gloria salve! . . .

Пуних пет вјекова прохујало је од смрти пјесникове, па док се сва Италија, испуњена захвалношћу и поштовањем, сакупља око његова гроба, да учини помен једноме од својих народних патријараха, дотле се сви образовани народи европски хватају у исто коло, да почасте успомену оца ренесансе и пјесника . . . .

II.

Као пјесник талијански Петрарка, ако се и удаљује од класичних старина, које ипак сусрећемо у свим његовим осталим дјелима, опет се не удаљује мање ни од средњег вијека. Са својим лирским претечама Провансе и Италије има у аргументу заједничке неке зроде и погдјекоје форме; у осталом његова поезија није пјесма витешког склопа једног Вентадура или Данијела, нити је сколастичка пјесма или народна балада једног Кавалкантија, па није ни мистична или алегорична пјесма Алигијерова. Овај младић, који лута по пољима осамљен и замишљен, избјегавајући трагове људске и, попут омирског Белерофонта, кидајући своје рођено срце, не пристаје ни из далека у феудалне дворнице ни трубадурске забаве; шта више, рекао бих, да наличи нешто мало Вертеру. Изашао је за рана из елегантних и строгих али одвећ затворених ложа школе у Болоњи и Фиоренци па изгледа да исказује заметак Аролдова неспокојства. Овај човјек, који је обиграо унакрст Француску, Белгију, Германију, британски Оцеан, шпањолске обале и све градове Италије, стаде да пише један латински спјев у Валкјузи а наставља га у Селвапјану, започиње једну пјесму у некој тврђавици у римској равници а довршује је на висовима ирландским, бере, као горско цвијеће, сонете крај арденских букава и мили му се, да их разаспе, као ружино лишће, по пловним ријекама Рајни, Паду, Рону и Дуранцу. Овај пјесник, који у нади за славом и љубави, у цвијећу младости замијени једног лијепог дана бучан живот

у Авињону са неугодном самоћом у Валкјузи, који постаде пустињаком, да лакше може испитивати све потанкости свога болесног срца и жалосном наслађом пратити у вјечито промјењљивом огледалу природе страшила своје љубави и меланхолије; овај пјесник, вељу, није никакав црквени пустињак, али има неке далеке сличности са Оберманом и Ренатом. Не треба се доиста даље залијетати у овакве компарације, које нијесам ја први поставио; довољно је само нагласити, да је Петрарка био први онај, који је осјетно и уредно оно, што стари пјесници не урадише, оно, што Хришћанство не допушташе иначе, већ у смислу аскетичне мортификације, који је, бива, осјетно, да свака душа којега било индивидуа може имати своју историју баш као и људско друштво, да се у сваком часу живота може развити појема, да каква год, и малена згода, ако она има дуга одјека у човјекову срцу, може га имати и у лирици: хоћемо да кажемо, да је Петрарка био први онај, који је естетички раскрио копрену са своје савјести, испитао је и анализовао; тако радећи скрену пажњу на право и дубоко значење своје елегије, које је: размирица између коначног човјека и бесконачних његових тежња, између онога, што се може осјетити, и идеалног, између човјечјег и божанског, поганског и хришћанског.

Али Петрарка није клонуо, већ стаде, да племенито набавља оно, што је човјечанско, из везâ теолошких, у које га бјеше оковао средњи вијек, и он га подиже, окрijепи и опорави од оне утопије божанског, у коју га је мистичност одгурнула била. Прије њега, изузмимо националну и социјалну епопеју, умјетност стајаше између двије границе, или боље, између двије провалије: светости и гријеха, аскетичне бесвјестице и сурове материјалности; у средини, као неугодан и опасан мост, стајаше или ритерски или сколастички компромис између те двије противности. Петрарка увиђе, да природа није осуђена, да није одурно оно, што се човјечански зачимље у грудима човјековим, да је лијепо свакако добро, да живот има свој идеал, да се душа оплемењује сама од себе идеалишући саму себе; и уздигнувши се над увјереньима и компромисима, подиже, као свећеник нафору, своје срце хришћанскоме Богу и узвикну: Оче, благослови!

У његовој поезији остаје за навијек религијска дрхтавица и размирица дававајући јој неку грацијозност, сјету и истину, али је есенција пјесме та: с једне стране пјесник оплемењујући мало по мало своју страст идеалише оно, што се може осјетити, а показује оно, што је човјечанско; с друге стране опет, не кажем, да понизује, али свакако приближује к нама оно, што је божанско, ставља га на страну наших осјећаја, те га хуманизује. Такав бијаше естетички процес ренесансе у Италији, којега је Петрарка покренуо; реформа га прекину и размирица започе још жешће и очајније: одатле Вертер и Ренат, поезија Бајронова и Леопардијева. Петрарка, и по духу и по мисли сав Талијанац, стоји у средини између Виргила и Рафаела. —

Ни сами Рафаело не би боље насликао идеални преображај људски, него што је то урадио Петрарка у лицу своје Лауре. Послије трубадурских жена, које имају много боје у лицу, али правога лица немају; послије теолошке Беатриће, код које нема ни боје ни лица, Лаура сјаји и креће се у пјеванији много боље него иједна богиња на столу Ботову. Њезине плаве власи лелујају се за априлских вјетрова у цвијећу а под дебелим храстовима; ви их гледате и осјећате, како их потреса миље музике, што се вије кроз сонете. Кад она скрене очи на страну у строфама, које се лако прелијевају у тихи тек вокала, па кад хоће, да попрати и обиљежи тај свој покрет, рекао бих, да још гори онај свети огањ,

што га запалише ове невине очи. Она сједи у мрској сјени храстова, а по ваздуху около ње врцају дивне искре, цвијеће се усправља тражећи трагове лијепе ноге и красне форме; она сједи на обали своје рођене ријеке а киша лишћа сипи са стабала, то је лишће сву обавија и кружећи по ваздуху објављује царство љубави. И послије толиких копија ови описи остају увијек нови, дишу свјежим и мирисавим дахом прољећа, изазивају исти утисак као и природа, која се послије толико аскетичних проклестава, послије толиког пљеснавог задаха из манастирских ћелија и феудалних дворница, на посљетку ипак поноси, да је опет посвећена у осјећају живота. —

Кад је тако опет подигао природу, пјесник растјера све оне ужасе, који средњи вијек учинише несрећним и затуцаним. Он помиње демона тешко и као с неким околишањем: чисто бисте рекли, да незна за пакао. Смрт, која својом тамном сјеном, као својом рођеном атмосфером обавија ово кукавно доба; костур, који игра, намргођена и саркастична наказа, иструла и црвљива љешина у фрескима, барељевима, легендама, црковним и народним пјесмама; — та смрт приказује се у Петраркиним римама као грчка Јевтанасија, која разријешава, опоравља, успављује; нема више оних тривијалних симбола ни страшних дјела: „... Тада Смрт из своје плаве косе отрже руком златан цвијет ..." Смрт Лаурина изазивље ведру сјету без икаквих незгодних запјевака и очајања, без страха. Тако замишљаше смрт и Платон, тако би је опјевао и Софокле под маслиницима Колона или на обали Илисе. Слике љепоте сакупљају се око ње, кад је на умору, слике сјаја отсијевају у оним жаловитим стиховима: веома слатки и меки гласови талијанског језика удешавају се у неисказану хармонију, која навјешћује мир; дивља терцина постаје нежна попут мирисавог зумбула, да би отпочинула на идејама пјесника, који је на умору: „И Смрт изгледаше лијепа у њезину лијепом лицу: Morte parea bella nel suo bel viso ..."

Међутим византијски рај, сав испуњен големом и укоченом сликом вјечитог Оца, отвора се идеји пјесме и та узвишена слика нишчезава Бог зна на који начин: рај Божанске Комедије, празна пустош теолошке свјетлости, гдје су поједини духови одјевени у мистичне форме колеса, орлова, крстова и ружа, све се то најдаред смањује, сужује и испуња убавим визијама, које освјетљују земљу. Анђели се гомилају око тог новог доласка не кличући: „Осана", него испуњени, „di mera viglia e di pietate"; а она остаје жена и „si paragona pur coi più perfetti"; не хити она, да утоне у блажену визију него:

„ad or ad or si volge a tergo
mirando se io la seguo,
e par che aspetti ..."

Па кад у сновима открива пјеснику своју срећу, колико ли је човјечанског, шта више, женског у тој срећи! „I' son colei che ti diè tanta guerra" — тиме се она поноси; „e compié mia giornata innanzi sera" — тако јадикује; — „te solo aspetto e, quel che tanto amasti — E là giuso e rimaso, il mio bel velo ..." — тад се тек појављује зачетак и изјава човјечанског: Лаура дјевојачким осмјејком сагиње своју плаву главу према овој планети, гдје бијаше као жена лијепа и свиђаше се, а својим ружичастим и маленим прстом опруженим између раја и земље, док одређује тачку сједињења натурализма и идеализма пјесникова и јединства радње у обадва дијела пјесме, како ли само примиче овоме свијету треће небо апостола Павла! Пред тако нечувеном измјеном раја Светих Отаца схваћамо оно, што је Ферари назвао: „невина издаја, коју је Петрарка учинио средњем вијеку".

Мало по мало и пјесник стаде да назире ту издају; тада тек настаде размирица између човјека божанске милости и чо-

вјека свјетског, између хришћанина и поганина, између средњег вијека и ренесансе. А та размирица не наће никада нигдје живљег израза од оног у пошљедњој пјесми, тој најљепшој поезији, што се игда извила из крштених груди Богородици. Овдје се оптужује размирица у двострукој форми, у два различита тона, двије ријеке, које испуњавају пјесму, а не измијешаху се. То је химна и елегија: све, што је Теологија разлагала о Богородици, све, што су Оци од Августина до Бернарда смислили у њезину славу, сви титули, које јој придијева црква вјерних, све је то у химни стављено у стихове узвишене, свечане, пријатне и класички савршене; у елегији бујица плача тече пред оним храмом, што се диже тако елегантно, и премеће пред ногама Богородичиним све оно, што је умјетник љубио, желио и подносио, све, чега се он сјећа и боји. Клечећи на кољенима у својој собици у Аркви, пред Ботовим Богородичним ликом (који оставши као диван и пријатељски дар господару Падове) спомиње он дивне дане младости, љубави и славе, па осјећајући, да су они прохујали у неповрат, окривљује их испразношћу и гријехом и шири руке своме задњем утјецишту, који је: „Vergine dolce e pia". Али мало по мало запази, како у светоме лику сијевају и мијешају се потези изабране Мајке и Лауре, и усклику:

„Tre dolci e cari nomi hai 'n te raccolti,
Madre, figliuola e sposa . . . . "

а окренувши Мајци Божијој пјева:

„Che se poca mortal terra caduca
Amar con ti mirabil fede soglio,
Che dovrò far di tè, cosa gentile? . . . "

Из тог извора скрушења тече кроз оне стихове тако бистра, чиста и хармонична бујица веселог запијевања, да пјесник не изгледа, да се у толикој мјери покајао, колико би то он можда хтио. Нећу да понављам, да се у Петраркиним римама Богородица претворила готово у хришћанску Венеру, као што је у пјесмама латинским Исус постао Аполон, али је без сумње Петраркина Богородица различита и одвећ далеко од „Mater dolorosa" Јакоба да Тоди и од „Donna del cielo", којој је Данте управљао мистичну химну кроз уста светог Бернарда. Као што је Афродита на зазивање пјесникиње са Лезба на својим колима силазила и питала дјевојку: Ко те вријеђа, о Сафо? — тако при појединим мјестима у Петраркиној пјесми чисто изгледа, да ће се и дјевица Ијесе, вјерујући слатким тајнама а потресена јадима приказаним тако плачним жаром, отргнути са стола Ботова, да отаре сузе хришћанском пјеснику.

И средњи вијек бијаше заиста изван...

III.

Као латински писац Петрарка је водио отворену борбу са средњим вијеком; он, прави отац ренесансе, и то не само због тога, јер је ширио жељу за испитивањем старих ауктора по свим градовима Италије, Француске, Германије, Шпаније и Енглеске, не само због тога, јер је извукао Омира из Јеладе, па га предао Западу, него још више ради тога, што је латински језик од црквеног учинио свјетским. Говорећи у Цицеронову језику са народима из свих крајева, и кроз све крајеве Јевроне, која се дивила овој класичној новости стила, сијући своје посланице, расправе и пјесме споји западне народе, које је прије теологија оковала била, новим везом, везом филозофским и литерарним: створи — како рече Вилмен — у Јевропи, још увијек подложној моћи црквеној и феудалној, нову моћ, изван цркве и државе, моћ сву моралну и модерну, бива: републику знаности.

Ни за старину не тражаше он реторику ни науку, него, као жив човјек, заиска живот. У историји народа римског не гледа он више, као Данте и сколастици, низ предестинација Промисли и мистичних засјена о неком будућем граду

божјем . . . Бијаше то заиста велик скок: он хтједе да отргне од традиционалних предрасуда историјску истину, којој је вриједност видљиво схватио, јер осјећаше већ унапријед критично доба, али га ипак савлада дивљење и љубав. Пјесник, кога је привлачио неки племенити инстинкт усавршивања према идеалу, клањаше се у римским лицима толиким примјерима људских природа обдарених божанском моћи; у римској историји штоваше преголему манифестацију људске образованости, а код писаца дивљаше се још чишћем и достојнијем изразу те човјечности и образованости; он хтједе да живи њиховим животом и да пише њима, као својим савременицима. Повраћајући се из такова живота на тадашњи живот и испорећујући онај сјај старих форама са социјалним и литерарним стањем свога доба, удараше грдњом и псовком на средњи вијек и оне своје вршњаке, који га заступаху: „изгледају као да су живи — говораше за њих — и дишу, али су већ смрдљиве лешине“; — он остављаше свој идеал за будућност. А то је баш оно, што му још већма подиже част: он се не утјецаше прошлошћу, да се може тамо слободно кретати и башкарити, него да би могао одатле узети што лакши и сигурнији лет к новоме добу. Његова су дјела пуна слутња: он има вјере и поуздања у ренесансу, он предвиђа боље наступајуће дане, у којима ће Италија на све стране триумфовати, старе крјепости опет процвјетати а наука, умјетност и реторика с њима поново заокупити ростре, фор. сенат; сјајна поезија, благодатан морал утјешиће надчовјечјом свјетлошћу те срећне људе. У тим данима он би хтио да живи, па се с тога и окреће својој Африци и пјева:

„Tum juvenesce, precor, cum jam lux alma poëtis
Commodiorque bonis cum primum adfulserit aetas.“

Петрарка мора да је озбиљно и дубоко проникнуо у тај свој идеал, кад га је могао онако успјешно рефлектовати на свој вијек и успети се дотле, да га штују као ауктора ренесансе, коју је пророкао. Долази нам у памет она прича о Орфеју, кад гледамо не толико краљеве напуљске и француске, гдје стоје пред њим зачуђени и задивљени, и императоре и црквене достојанственике, гдје му се удварају, колико — што је још више — издајице, смутљивце и крволочне господаре Италије, гдје се припитомљују око њега, кад гледамо грозног Бернабо Висконти, — гдје га зове, да му буде крштени кум синчићу, а Галеацо, познат ради „часног поста“, гдје га милује. Али се још више дивимо оном лаком и веселом окрету талијанског народа вјери науке и штовању разума, кад читамо о оним слијепим учитељима, који, наслоњени на рамена своје дјеце, обигравају за овјенчаним пјесником сав полуостр с једне стране на другу, или о умјетницима, који китe своје собе пурпуром и алатом, да њега дочекају. А када читамо, како га прати до Кампидоља омладина из најпоноситијих баронских фамилија, одјевена у црвено одијело, и како се руке Савелâ, Контâ, Анибалдија, нажуљене у манипулацији са шестоперцем у грађанским ратовима поносе, што могу да проспу пред њега вијенце цвијећа, како се Колоне и Орсини налазе заједно и сложни само једног јединог дана, и то баш оног, кад постављају ловор-вијенце на главу овог заслужног сина фјорентинског биљежника, а народ га поздравља покликом: „Живио пјесник, живјело Кампидоље!“ док пјесник одвраћа: „Живио народ талијански и Бог га одржао у слободи! . . “ — Кад читамо све то, тада нам се чини, да зрака старе славе освјетљује ове рушевине Рима, који се опет подиже славећи красно име ренесансе у Кампидољу; тада нам се чини, да је Италија збиља достојна једног Франческа Петрарке.

Но у идеалу, који је обухватао мисао и љубав према ренесанси, истицала се у памети и срцу Петраркину изнад свега:

мисао и љубав према Италији. Рођен као изгнаник, још дететом пренашан из мјеста у мјесто, до иза Алапа, живећи дуље времена од странака и магистратуре, сву ону живу пажњу, коју остали Талијанци посвећиваху својој општини или симболу своје странке, он посвети само имену Италије. Из књига Виргила, Цицерона и Ливија он стаде да љуби Италију, Италију велику, побједоносну, једину; али као што ренесанса није старина и ако је у њој новина помијешана са старином, тако ни Италија Петраркина није Италија римска, и ако има у себи много њенога. Живући у добу господарâ, он им схвати намјеру и сврху, која се састојала у диктатури против странака, гвелфске и гибелинске, диктатури, која ће обезбиједити народима мир, слогу, и конац грађанских ратова. Но така намјера не прелажаше никада преко бедема једног града, границе имања господарева. Петрарка је сада рашири, па, као што је Данте највештавао рат чак и тирана против Гвелфа, да се обнови величина Империје, тако он највештаваше мир међу господарима, да се уклони свако мијешање оружја и туђинског господства, да се у својим природним границама поврати у своју моћ латинска народност, којој је глава Рим. Изрека Фосколова: „да се подигне Италија, ред је прије уништити секте", гласови 1847 године за сједињењем талијанских кнезова, примирје и промјена странака у „Народном друштву" пред год. 1859, све то бијаху гласови, изрека и политика Петраркина у четрнајестом вијеку. Кад оно кнез Метерних рече, да Италија није друго него географски израз, он не бјеше схватио ствар: Италија бијаше литерарни израз, поетски пријевод. Онај заборав и осуда земаљских странака, гвелфске и гибелинске, она слога, коју приповиједаху хиљаде и хиљаде муниципија, све то бијаше заиста племенита поезија, која се зачимље у љубавној пјесми. Не знам, је ли истинито оно, прича Виљман, да је, бива, аустријска управа кадикад забрањивала пјевање пјесме Италији, но ако је она то збиља радила, јамачно је имала разлога, и ако је било већ касно.

Али пјесник, ако је и био постојан у идеалу о Италији свагда, у свим догађајима, у свим ратовима, у свим револуцијама, што испунише његово доба, не проповиједаше увијек слогу и мир. Јован XXII. и Филип Француски помажу својим аукторитетом и оружјем авантуристу Јована Чешког; а Петрарка, који такођер живљаше на Двору авињонском, шаље домовини опомену, која касније у кармањолском хору бијаше само један историјски споменак: „Sublimis ab Alpe Ille minax animo iam praemetitur avaro Ditia rura proculi". Ко се не сјећа оне пјесме римском сенатору, гдје пјесник омотаво руке у власи Италије, па их тако трагички ниже пред успоменом старе величине и садашње мизерије? Ко се не сјећа оне пјесме упућене господи, што ратоваху око Парме у години 1344., пјесме јадовите и силне, гдје мржња према странцима наће тако жестока одушка, а љубав према отаџбини тако нежна израза, пјесме, која с једне стране зове грађане, да се грле, а с друге, да убијају? А када је Кола да Ријенцо својим трибунским скиптром сабирао око себе у Кампидољу гласнике из свих градова талијанских, Петрарка заиста повјерова, да се његова вајкадашња жеља приниче испуњењу. И остави Двор и Авињон и заборави љубав и постаде неаахвалан Колонама: не гледаше, не мишљаше више ни на што, него само на Италију и Рим; он, који је прије три године зазивао: мир, мир, мир, стаде да приповиједа ватор и рат: ватор бунтовничким Феудалцима а рат рату грађанском. „Кад помислим — пише он Коли пред год. 1347. — на онај жалосни али свети разговор, што смо га прекјучер водили на вратима оне старе цркве, чини ми се, да сам чуо пророчанство, да сам чуо Бога а не човјека. Тако си божански оплакивао

садашње стање, пад и рушевину републике, тако си дубоко ставио прст свог говорништва у наше ране, да, када ми се год поврати у уши звук оних твојих ријечи, свагда ми нарасте бол у души, блага ми сјета облије лице а срце, које је горјело, док си ти говорио, сада, кад мисли, сјећа се свега и предвиђа све, разлијева се у сузе, не већ женске него човјечје, али у сузе човјека, који ће својом моћи да се згодном приликом заканн на нешто дивно у славу правде и правице. Па и ако сам већ отприје био у мислима често с тобом, од онога сам дана с тобом још чешће, те час очајавам, час се надам, час опет, колебајући се између наде и страха, говорим сам у себи: „Ох, да се то хоће икада да оствари! Да се хоће да оствари још за мојих дана! Па кад бих и ја могао имати удјела у тако великом предузећу, у толикој слави!“ Па се окренем распетоме Исусу и подвикнем гласом жалосним и очима сузама орошеним: „О добри и преблаги Исусе, устани, чему спаваш? Погледај, шта све подносимо и од кога! Погледај шта раде твоји непријатељи а над грбом твога имена!“ — — А на такове непријатеље Исусове (ви већ знате, који су то) бјеснио је Франђеско Петрарка толиким бијесом, да реформатори XVI-ог вијека мишљаху, да га могу убројити међу своје претече. Ни љубави, ни застрашивања, ни штовања га не савладаше. Пјесник мира постаје гњеван баш пред очима римског Двора; пјесник сраможљиве љубави одбацује сваки стид у описивању срамотних дјела достојанственикâ. У посланицама без натписа његов латински стил оснажује се новом моћи: фразе му пламте грозничавом сумпорном сјетлошћу, паклени огњеви букте лижући прљаве слике, а сотона (ово је једини пут, што га пјесник спомиње) сотона предсједава и управља смијући се кардиналском прановању.

Но касније се показа, да је трибун много слабији, него ли што то замишљаше он и наде пријатељеве а господа Италије продаваху и даваху у замјену оне градове, које су по мишљењу пјесникову морали ослободити и ујединити, гомилаху око себе туђинске плаћенике, које су морали сложно одагнати а на гласове о миру дужде Дандоло одговараше исправљајући географску погрешку грађанину-говорнику. Ђенова одговараше новим биткама. Зато Петрарка у зрелим годинама, готово не поуздавајући се у господу талијанску, полагаше наде у цара Карла IV. и настојаше око повратка папâ у Рим. Већ се не могаху Црква и Држава идеално истиснути из устава Италије; но Петрарка опет, пишући Карлу опомене и укоре, сјећаше га, да је Италија велика и да ће такова остати и без њега, а о повратку свете столице говораше као о поновном спојењу Рима с Италијом. У осталом својим пророчанским оком он гледаше дубоко у будућност: „двије свјетске свјетлости — пише он — цар и папа, већ се гасе; два мача већ се ломе“. Међутим настојаше, да у часу, кад се те двије свјетлости гасе, што већма подигне име и идеју Италије. Ко посматра Италију у XIV. вијеку и Италију, какову замишљаше Петрарка у будућности, може слободно да се послужи компарацијом, дивном сликом стône цркве у Милану, коју је основао опет један пријатељ пјесников, Ђовани Галеацо, први од господе, који помисли на круну италску: шума шиљастих ступова, који, и ако су различити у позицији, у величини и висини, а сваки са својим подножјем, својим ћивотом, својим украсима и својом светињом, ипак се слажу у неком разноликом, живахном, фантастичном јединству; повише свих надвио се витак и сјајан златни ступ, који држи Богородицу, која онима, што су у близини, не изгледа, да се узвисује над осталима и међу осталима, док онима, што је из даљега посматрају, изгледа као свечана и узвишена госпођа дивнога и убавога храма, који је сав само за њу начињен . . .

Међу контрастима, која су огромним дијелом изазвале прилике времена, међу неизвјесностима, које су изазиле из саме природе пјесникове, сами факат, да је он на врхунац идеала талијанског народа поставио замисао и име народне Италије, сами тај факат је славна и несумњива заслуга Петраркина према отаџбини. Његова политика, дијелом практична и за она времена модерна, бива: класично величање републиканског господства, пропаде за вазда туђом инвазијом у години 1494. Али идеал остаде. Шта више, неки незнани хрониста римски, описујући штету инвазије, спомиње и жалосним гласом коментује пророчанску пјесму Петраркину на укор господи Италије, а са аугуралним стиховима те пјесме Никола Макијавели завршује своја „Владаоца". Код Петрарке сусрећемо се и са другим стиховима, који баш по својој неизвјесности као да су одређени да проричу, обиљеже, симболизују, далеко од окорелог страначког гложења а у значењу широко и опће националном, неке моменте, догађаје, идеје у појму препорођаја Италије. Слика онога, „cavaliere, che Italia tutta onora", који треба да сједи на Тарпејском брду, „pensoso più d' altrui che di sè stesso", ако је од XV. вијека — како тврди Макијавели — привлачила и надахњивала племениту душу Стефана Паркарија све до његове смрти, није је мање нагледала ни Италија очима тужним и жалосним ради дугог, узалудног чекања. Па ако је за дуго вријеме Италија без престанка узалуд питала своје управитеље:

„Che fan qui tante peregrine spade?"

они други стихови, тако римски жестоки, какове није ни сами Данте сријевао:

„Cesare taccio, che per ogni piaggia
Fece l' erbe sanguigne
Di lor vene, ove il nostro ferro mise . . ."

рекао би да својим сломљеним и пригушеним звуком проричу набоје на бајонетима Варезе и св. Мартина; на тај начин рекао би да кобни стихова:

" . . . . . Virtù contro furore
Prenderà l' armi e fia l' combatter corto,
Ché l' antico valore
Negl' italici cor non è ancor morto . . ."

овјенчавају свјетлошћу народне химне борбе Ђенове, Милана, Бреше и Рима. Такове успомене, мислим, не ће бити на одмет ни другим народностима, јер и оне врло добро знају, кад туђинац заузимље земљиште отаџбине, да је мржња штовање, образованост борба.

IV.

Сада већ може Италија да ужива у успоменама више човјечанским. Благог јутра, 22. маја 1341. Франђеско Петрарка, тек овјенчан улазио је на коњу у Парму, усред оружја браће Корефија, која заједно с народом ослободише град од лошег господства Скалиђера: побједа бијаше весела, наде велике а овјенчани пјесник Италије започе пјесму слободе. Бијаше то моменат, јединствен у животу пјесникову и у историји талијанске старије поезије, моменат, у коме Италија узимље на себе обличје тотово грчко а лик Алђејев рекао би да ускршава и живи дух еолске лирике кружи кроз град лонгобардски. Бјеше то заиста диван моменат, али, на жалост, само — моменат. Свакако остаје вјечито у спомену пјесма „Lunge da libri nata in mezzo all' armi" а у тој пјесми ови дивни стихови:

„Libertà, dolce e desiato bene,
Mai conosciuto a chi talor no'l perde,
Quanto gradita al buon mondo essei déi!
Da te la vita vien prospera e verde,
Perte stato glorioso si mantene
Ch' ir mi fa somigliante agli alti Dei..."

Ови стихови, испорећени са Дантовим, гдје је катонска слобода, „per cui si rifiuta la vita", уздигнута до симбола душевног ослобођења од гријеха, дају нам најјасније израз разлике двају доба и двију поезија. За прву добу слобода се стјече смрћу, за другу она је почетак живота. Како ли је тек у пјеснику, мање старинском, славна ова манифестација нашега „ја", која се пред феудалношћу и теоло-

гијом, орном, да укроти и ослаби персоналност, уздиже у пуноћи своје слободе и у лаком ширењу њезину осјећа срећу и достојанство! У томе оплемењивању и обожавању човјечанског Петрарка, пјесник Лауре, подудара се са Петрарком, писцем латинским и филозофом.

. . . .Ренесанса је оглашена, али Петрарка, грађанин, ишчекује жељно што скорију њезину манифестацију у што пријатнијој форми у Италији, слободној, умиреној, уједињеној . . .?

У Бечу, новембра 1896. По талијанском
Ш. Ј. Груи

Песнић

— Хајнзе* —

Песнић мора бити велики, одличан човек, далеког и оштрог ума, снажног осећања и веома живахне маште, али кад то има, може више учинити него какав краљ или господар над тисућама људи. Камо човека, који онако као он познаје најтајније путеве најунутарњијега седишта душина? Под каквим обичајем не увлачи се овај Протеј** у колевку људске воље? Ко свемоћно завлађује људским срцима? Ко држи у тако чврстој руци узде, којима страсти подстрекава и задржава? Учитељ и добротвор својега народа, он постаје то свима народима, свима деловима света, свима вековима. У његовој су руци терезије правде и венац за заслуге; пред њим појављује се као велико само што је доиста велико; мало у сјају великога ишчезава као плева; он, ученик и љубимац Астрејин*** право мери врлину и велико дело, и процењује према вечној истини. Само достојне главе увенчава, гранчицом, која никад не вене, и васкршава после тисућа година оневано дело у одушевљеном потомку. Све врлине друштвенога живота, све грације наравственога друштва стављају се у покрет на његове звуке и оживљавају слушаоце. Његовом песмом утанчавају се осећаји, прене дремљиво осећање и успева сваки цвет питомог човечанства. Слатким милогласјем звука, који се заједно складају, налази оно што је племенито отворен улаз у срце, а истина у светлим, милим сликама обасјава душу као пролетње сунце.

Превео
У Београду **Момчило Иванић**

* *Вил. Ј. Ј. Хајнзе* немачки књижевник, рођен 1749. у Лангвилену (Шварцен-Бургу Сондерхаузену) умро 1803., као песник развио се под утицајем Виландове поезије, радио је заједно са Јакобијем на новинама *Иријс*, походио Италију 1780.—1783., а за тих постаде библиотекаром у Мајнсу. Од њега су постали *Епиграми*, превод *Петронa, Ландион* или *Елеузијске Тајне* (1773.), *Ардингело* (1787.), роман, чији се стил одликује чудесном енергијом и сјајним колоритом, али коме се приговара и сувише велика песничка слобода; *Хилдегард из Хоентала* (1795.); *Анастасије или писма из Италије и Претиски*, објављена у Цириху 1808.

** Протеј, бог морски, син Нептунов или Океанов и Тетисин, чуваше стадо свога оца. Он знађаше будућност, али је откриваше само силом и прерушаваше се у разна обличја, за би умакао онима, који га сапитаху питањима. У овој басни огледала се Природа, коју треба нагнати, да би јој се отргла тајна.

*** *Астреја*, богиња Правде, живљаше на земљи у златно доба; али људски греси у доба ђеди и железа нагнаше је да бежи, и попе се на небо, где чини знак Девојке. Неки митолози држе да јој је мати Темис, са којом је други мењају.

Ускршње успомене из Србије

— **Albert Malet** —

Слушао сам више пута да вриједи виљети манастир Манасију и његова утврђења у Моравској долини, ако се хоће да правилно појми значај и да оцијени моћ — а у неколико просвијећеност средњевјековног српског царства — прије косовске пропасти и навале Турака. Ја сам желио да видим ма какав споменик из историјске прошлости ове земље, гдје је осим неколико градова све обновљено. Турци су били уништили све што је носило на себи српски карактер, а Срби су утрли све прагове заостале од Турака. Оскрњивали су грозно и рушили цркве и џамије, развваливали су биоградска утврђења, од чега није остао поштеђен ни двор принца Евгенија.

* * *

Спремам се баш на Велику Суботу да путујем за Манасију. Био сам већ дошао на биоградску жељезничку станицу, одакле воз полази око девет часова прије подне за унутрашњост. На неколико минута пред полазак учини ми се да видим пред собом париску станицу у мањој размјери у очи Ускрса. Свуда видим српске натписе упоредо са француским, па оне распореде вожње на оба језика штампане, а маса ми се чини слична потпуно париској: ђаци на школском одмору, војници с торбицом на леђима у одсуству, официри, сељаци, трговци . . . сви у неком послу хитају својим кућама. Како сам задовољно посматрао многе чакшире сукнене, суро гуњче гајтаном везено, фес или шубара затурени на потиљак — то је моме оку веома годило, кад види само шаренило и новине. Људи се разговарају као да су стари познаници, једно другом кажу „брате“, а не, као ми, „господине“. Ну истина је још да ове људе гуши и мрска политика и да их не оставља ни онда кад се при поласку воза са својим пријатељима растају.

— — — — — — — — — — — — —

Воз јури, а људи непрестано прелазе из једних кола у друга, шетају се из једног одјељења у друго, па пуше неки дуван мек као за даме. Неколико њих стоје поред врата и жагоре — један завија цигару, други опет увршће кајишић од ножа, који виси скоро до кољена . . . . Посматрач се не плаши ни мало њиховог ножа, јер зна да се они њиме само служе при једењу. Тако исто не задају човјеку страх ни толики пиштољи, што су их за појас задјели, као ни оне пушке полегле по полицама озго. Лако је појмити да су им то још нове и омиљене играчке, кад се зна да су за четири стољећа под Турцима могли имати само ножа код себе, а послије ослобођења су били приморани бдити над оружјем пола вијека. Тек само спазим како се некоме од њих поглед зажари из пакости или жестине, продере се мало набусито, па одмах за тим окрене у смијех — то је весео и шаљив народ.

Људи су им радознали као и жене и дјеца. Брзо се спријатељују и лако се повјеравају један другом — било свјесно или по нагону, што зависи од тога којег су доба старости, али све то они чине увијек са неким предрачуном. Ма да се човјеку чине добродушни и немарни, опет би се могао посумњати по некад у њихову вјеру.

Мој сапутник с лијеве стране није знао, увјерен сам, латински језик, али му је у души било да чешће узвикне: Do ut des! Двадесет минута смо већ један поред другог, али он још не зна циљ мога путовања, мој живот и политичко мишљење моје. Још чим је сјео до мене, рекао ми је да ће кроз три до три и по

часа бити већ код куће међу својима, ако Бог да! на радост жене, три сина и кћери првјенца, његове зелене јабуке — већ госпођице. Док још нисмо били стигли до прве станице, потужио ми се на трговину која му — како рече — доприноси више сиједих власи но динара, само кад је човјек поштено води, а не као каки мјењач Јевреjин из Кнез-Михаилове улице, који мијења злато за сребро уз добру зараду или као каки лукави Енглез — проклет био! Даље вели да више вриједи каки робијаш градски, но један милорд енглески. Човјек истина може говором скрити своје мисли, али га поглед издаје. Не бих се чудио да сам тако мишљење о лукавом Албиону чуо у Француској, али сам се изненадио кад сам то чуо у најконтиненталнијој земљи европској, далеко од мора и Енглеске. Мој приповједач је опазио то чуђење на мом лицу, па рече: „нека те Бог од њих сачува, али их ти, може бити, већ познајеш!“ —

Огледава ме већ. Ја сам му одговорио на то доста нејасно, али ме је он ипак разумио. На онда наставља причајући ми куда иде вагонима толика живина и хиљадама јаја. —

— Енглез је то све јео, али није ништа платио. Хајдук један! —

Воз се заустави, а мој Србин прекиде причање. За то вријеме сам размишљао и закључио: да је Србин парничар, који би могао добити и Енглеза, да би сваки Србин тужилац могао бар добру трећину примања извући од Енглеза. Али за то треба бити стара стијена — као мој сусјед, који се није дао похарати тако лако, већ их тужи и дере се противу њих. Ове су ме ситнице плашиле да га даље испитујем. Али шта да радим, нема ми другог спаса, морам спријечити пораз нападом, што ће ме спасти или ће бар борбу прекратити. — „Ви сте се без сумње жалили?“ —

— „Јесам ли се жалио! . . . О, Боже! . . . “ — Овим га питањем доведох до узнемирења, био је просто занијемио, очи му се зажариле, поглед му постаде узнемирен а лице узбуђено — бјеше настао прави неред у његовим мислима. — Кад се мало утишао рече:

— „Да ли сам се жалио? У Лондону чак. Јагње јечи кад му се нож грлу примакне. Знам их добро као људе безобзирне и лопове. Криво ми је једино на мог надувеног браниоца, који ме већ толико динара кошта, да ме је примио горе но што би ви примили каког либерала или радикала.“ —

— Кад је то изговорио пригну се к мени, сав дрхти, а лице му игра. И не мислећи на то да ли ће мој напад бити сувише брз — и не намрштив се упитам га хладно: „Јесте ли добили вашу парницу?“ Он само укочи поглед, ражљути се и тако лице накисели, да се у мало не насмијах. Кад сам то видио, ријешим се да му више не вјерујем и да што мање с њиме говорим. Једва сам га чуо кад је кроз зубе изговорио:

— Још десет хиљада динара. —

Затим се нагло диже и пође у сусрет к једном његовом пријатељу, који се био тада појавио у ходнику вагона. Тако ја лијепо останем да уживам у посматрању природе, која пролеташе врло брзо поред воза.

— — — — — — — — — — — — — —

Чини ми се да нема нигдје љепше природе но што је ова, која је поред те њене љепоте тужна и пуста. — Што се иде дубље у унутрашњост Србије, земљиште се све више подиже; заокругљена узвишења и таласаста површина прелазе поступно у стрмените висове, а на југу бисмо нашли, како карта слика, високе планине. Пут се час сужава између брегова, час се отвара у пространа поља и ливаде, по којима се прелијева зелени застирач. Мало нешто на брду видим шљивике у бијелом цвијету, које несташни вјетрић бере и сноси на тек поникло жито. Тако јасне боје цвијећа карактерне

су за земље, где се пупољак једног дана појави и већ исте благе ноћи развије. Око се наслађава овом бујном природом, оном игром хладовине са свјетлошћу, што све долази од свјежег и блиставог зрака сунчевог.

Поред тако величанствене природе, ипак се у њој човјек осјећа сјетан, као оно кад при вечерњем сутону посматра како се ноћне магле јављају. — Нигдје у пољу не видиш живе душе ни тежака ни пастирског стада, само тек гавранови и вране прну тромим лётом заплашени од пролаза воза. Не осјећа се чак ни дах човјечји у близини, па бар да се помоли која глава људска или каки позлаћени крст са (звонаре) цркве. Само бих спазио каки кров од куће у рупи некога брежуљка, где се губи у лишћу дрвљећа и крије повећом оградом од ока човјечјег. Мало подаље укаже се друга кућица једнакога крова, па трећа . . . и тако све по пет до шест у гомилице прикупљене.

Све те куће тако раштркане чине једно село. Не чује се у њему глас живе душе. Нема дјеце да истрче испред куће на звиждање машине или да бар с кућњег прага гледају радосно, како се воз пробија кроз густе облаке дима. Нигдје да се укаже из димњака какав облачак благословеног дима са огњишта људског, да бар дâ знака о животу у кући. Ето због чега се осјећамо тако невесели у сред овог зеленила ливада, расцвјетаног биља и у свјежој бујној природи. Па ми се чини као да пролазном црвеном провалом Нишаве у драгомачком кланцу, поред оних стрмих и огољених обала од испуцалих стијена.

— — — — — — — — — — — — — —

Воз се заустави у сред поља на једном насипу. Чујем да сам стигао где треба, па се нагох да видим станицу. Станице нема, већ видох возовођу крај насипа да предаје пртљаг с воза, и неколико сељака у црним шубарама, с рукама у џеповима сурих сукнених чакшира и са цигаром у устима. Мало одаље двоје кочије, једна воловска кола и један фијакер чудновато шарен — то је свилајначка станица, први даник на путу за Манасију.

Одмах сам помислио, јер је тако и по другим земљама, да овај насип од речног шљунка наглашује блиску варош на десет километара даљине од жељезничке пруге. Прешао сам брзо пут до вароши са добрим коњима и пријатним друговима.

Моравска равница преставља пространа врт, опкољен тамо далеко планинама. Пут је добар и раван, а при том врло угодан за пјешака и коња. На њему нема нигдје рупа или трагова од коњских ногу и точкова; међутим се путник у околини Београда при рђавом времену ужасно напати. Осјећа се већ насељеност и нека живост. Недалеко видим стада гдје пасу и пастира гдје је чучно и свира у двојницу. Кола често пролазе поред нас; а по ливадама гори влажна шаша те својим димом растјерује сточне мушице. Још се варош не види, а ми већ сретамо једну механу. Човјек их наилази по Србији дуж пута на раздаљини од шест километара, баш као да и сама власт иде у прилог распуштености путника. Коњи већ успорили ход, а кочијаш се обрнуо у пола к нама и пита може ли се ту мало због коња задржати: „Овај лијени дешњак — Стамбулов — не може проћи поред механе док се не заустави. А ако баш господа желе да одмах продуже пут, онда му нећу дати да застане овђе".

Путници не хтједоше учинити по нећу Стамбуловљевом. „Напријед!" рече кочијаш лагано, али Стамбулов све полако иде, бајаги није разумно српски. Кочијаш пружи руку за бич: „вјере ми! Ах, ено механе гдје се кува изврсна турска кафа! Вала у цијелој Србији нема кафеџије који би таку кафу скувао. Кажем вам да ни Султан у Цариграду не пије бољу кафу". То нас неби задржало код ове механе, да ја нисам спазио с друге њене стране

гроб с уздигнутим каменим спомеником, крај једног насипа. Натпис бјеше чудноват због обојених изрезаних слова. У камену је изрезана слика која наличи на какво окачено страшило, ноге у борби а руке у гомили чиода, лакше видим преда мном слику српског војника. На њему загасито плави мундир и панталоне, јака зелена, чизме, жута дугмета величине петодинарца, пушка, бајонет, фишеклија, бркови ушиљени да небо парају — ништа се није заборавило. Према томе овај војник XIX ог вијека наличи доста на (старе архаичке) шаре нормандских застирача. Са стране су у плавој и црвеној боји изрезане ријечи: „Драги Србине, не пожали труда да се зауставиш пред овим тужним спомеником; он ће ти рећи да Мијалко Лаштанин, трговац из Свилајнца, рођен у селу Лаксе, среза Трнавског, храбри топовођа брдске батерије, у тридесетој години свога живота, у најбољем цвијету своје младости, за славу, (слободу) и ослобођење Србије, борећи се јуначки против Турака у бици код Бераве (Beravat) паде, кад је пунио топ, од једног турског танета, 27. јула 1876., године. Његове кости почивају сада код цркве у ковиљу. Овај споменик подигла му је супруга Станисава, с којом лепо поживе шест година и изроди сина Велимира и кћер Љубицу". Доцније сам чешће виђао поред пута сличних надгробних споменика са наивном сликом војника и сличнога натписа, и увијек би ме то дубоко тронуло. То није више обожавање мртвих, већ јасна (видљива) стална лекција за свакога: вјерна служба према отаџбини. С тога сам стајао гологлав са мојим сапутницима пред овим спомеником, који приказује сјећање побожне жене на њеного друга, па сам се онда сјетио све моје браће, који падоше тако исто мртви, па им се гроба не зна.

— — — — — — — — — — — — —

Кад се пређе преко једног црвено обојеног и од више гредица склопљеног моста, улази се у малу варош Свилајнац, која броји до пет хиљада становника. То вам је, тако рећи, повеће село као и остале српске вароши осим Биограда и Крагујевца. По украсима од гипса на лицу зграда види се утицај запада, што је из Аустрије пренесено. Широким улицама пролазе мирно многа стада оваца и чопори свиња. Тротоари су непримјетни, а боље би било за путника да их и нема никако; јер гдје их има то је нагрђени рељеф од шиљкова, чворуга, јама и т. д. Неугодно је ићи ноћу улицама због калдрме, а иначе је безбједност и моралност потпуна, као и у осталим српским варошима.

Освјетљење је недовољно у опште: фењери са петролеумом на одстојању по сто метара насађени су на дирецима обојеним српском тробојком. А кад се у непосредној близини осуши каква билька, онда њено дебло замјењује дирек.

На крчмама — доста честим види се с лица намолован плави брежуљак са каквом развалином у грубој црвеној боји, истиче се група дрвећа у жутој, зеленој и плавој боји. Молери долазе сваког пролећа да премажу поново. Друге куће су окречене бијело, зелено јабуке или црвено крви, према укусу домаћина вјештака. Све су куће приземне (rez-de-chaussée), а која има и један спрат, онда изгледа као какав споменик, за који сељак неће рећи да је конак.

Свилајнац се не разликује од осталих вароши у Србији, ну тога дана беше вел. Субота и по улицама се видјела живописна гомила и прекривен трг. Поред крмаче млијечни сисанчићи и чопори јагњаца бјеху окружени купцима, који их пипају и оцјењују, а за десет и петнаест пара се цјенкају и граје као у опште сељани при погађању. Наличе на наше сурове планинце Оверњане, они су ипак питомији. Човјек се договара са женом; он живахан са штапићем у руци, а она послушна са торбицом на леђима. Купац

вади из кесе увезане у више чворова пару по пару и даје трговцу, продавцу, који по неколико пута броји. Једна мјешавина од различних јединака разне боје лица, косе и одијела: Цигани бакарног лица, ватреног погледа и у самим прњама одјевени; циганке — але жене са лулом у устима. Влашки Цинцари обичног лица; жене им са дугим капутима од бијелог сукна без струка и доље поширим, лица дугуљастог и плавог, глава претрпана украсом од вуне и кучине, које одржава једна витица (курјук) косе око главе обвијене, смежуране и постарије. Срби, људи поносити са бијелом власуљом доста широком да и рамена покрива; жене су им мале, пуне и на врућини повезују главе шамијом, са згодним грудњаком, сукња грубо набрана а по овој шарена кецеља проткана ибришимом и утврђена у појасу бакарном споном.

Цио свијет се узрујао, само зуји, а ми заглушени лармом дођосмо с муком у нашу гостионицу „Европу“. По згради се познаје укус, који грађевинар није умио лијепо извести. Скоро по свима варошима у Србији има таквих гостионица са разним именима. С лица су стубићи са завршним коринтским украсима; молерај је живописан; трапезарија; наше собе најбоље — баш према штали и ђубришту. Па какве удобности још! Под постељом слушкиња за скидање обуће и папуче; на умиваонику сапун, чешаљ, четка за косу и још — да ли да вјерујем својим очима — четкица за зубе. Овом се четкицом служи слободно сваки путник, јер не виси о концу као увлака у нашим поштама. На вратима се указа собарица, Мађарица, јер Српкиње нерадо служе; с два прста бјелила на лицу, на уснама лонче (кутију) руменила, рекље ружичасте боје и сукње уштиркане. Прилази и смијеши се, да ме дајбуди придобије; пита ме још има ли чиме да ме услужи. Никакве разлике између ње и ове четкице за зубе. Ако кадгод путујете на Исток, избјегавајте гостионице које носе име „Европа“. Боље је ипак тражити какву стару српску крчму, ма да се у њима налазе собе са неколико кревета као у манастиру и ведрице мјесто умиваоника и бокала, али не ћете у њима наћи ни папуча, сапуна, чешља, четкице за зубе, ни Мађарицу — бар ће вам соба бити угоднија

— — — — — — — — — — — — — —

Дивно је путовати од Свилајнца до Манасије по свјежем уранку и чистом јутарњем ваздуху. Природа је врло примамљива: с лијеве стране поред пута тече Ресава, која вијуга кроз траву и пјенушн, а по где где захучи подухваћена точком какве воденице. Далеко тамо десно у равници поглед се сужава и пада на сребрнасту површину Мораве. Поља лијепо обрађена, дјетељина већ покошена до самог подножја планина, које се виде на хоризонту као плаветни лук крунисан шумом. Око седам часова учинимо мали одмор на доксату једне механе, пуне сељана у празничном одијелу. Ту се пржи кафа; поздравља се са „Христос воскрес“ — „Ваистину воскрес“. Дјеца кличу од радости на сваки пуцањ пушчани, а два Циганина нас забављају свирком у бубњу и зурни. Човјек мисли на поезију арапску, кад види ове вјештаке без меких шешира и музичког одијела. Сва дивља поезија Истока чини вам се као мелодија чудноватог такта.

Још мало идемо добрим путем, а послије настаје пјесковити пут прошаран точковима (траговима); мост порушен; прећемо брод гдје је рјечица мало шира. Од једном се нађосмо пред бедемом од стијена маховином обраслих, које несташна ријека пробија (тијесним) кланцем, скачући преко сурваних одломака, између стрмих обала; улаз на позорницу манастира Манасије. Енглез Denton није претјерао, кад је рекао у своме опису од 1860. године, да се човјек наплати за цио умор од пута по Србији само кад види Манасију. Нисам нигдје видио тако величанствене развалине.

Кад се човјек успуже уз стрмен, онда види како се кланац отвара у пространу долу између стрмих планина са дивном растовом и буковом шумом. На завијутку путање подигнут је манастир на једној стијени, коју купа мирна ријека. Сачињавају га дванаест четворних, квадратних кулица, опасаних до половине јаким зидовима, који се дижу прилично у вис, тако да се од храма виде само шест блиставих кубета. Једна се кула истиче својом величином, по свој прилици кула мотриља, на којој се виде остаци од разурваних пушкарница за педесет метара над земљом. Одбране на улазима су неповријеђене; само ваља испитивати гдје је била решетка за одбрану. Улази се слободно у двориште, засађено платанима, у чијој се средини види црква византијског стила. Према томе, утврђења су служила да заштите храм. Овај манастир је подигао крајем XIV. вијека Деспот Стеван Лазаревић, син побијеђеног косовског слављеника; Турци су га доцније претворили у пребивалиште војника и коња. Храм је облика крста, са трогубим сводом и у потпуној хармонији. Четири округла стубића изнад хора носе једно кубе са дванаест прозора и дванаест слика апостола. Украс му је величанствен као и његов оснивач, насликан с десне стране улаза у краљевском огртачу. Под је ишаран бијелим и ружичастим мермером. На зиду су многе слике тројака молераја. Ма да су слике повријеђене, и молерај заљуштен и испуцао, ипак су у томе стану од веће вриједности него оне лијепо очуване у Жичи. Види се лијепо код више слика како су Турци избушили рупе гдје су очи и нос; али су већи варвари били посјетиоци што урезаше своја имена у зиду; у Жичи сам још примјетио да калуђери не чувају слике од дима и капљања воштаница! Наши би се музеји подичили таквом старином. Гдје су ти неимари (вјештаци, грађевинари), што надгледају овај храм? Послије земљотреса у 1890 год., пукотине су тако невјешто малтером олијепљене, да је и молерај негдје њиме премазан. Храм би се могао поредити, у тој својој првобитној одјећи, са нашим храмовима из тога доба — не по вјештини у облику и по укусу украса, већ по складности и простој изради. Били су заиста вјештаци његови зидари. — Кад једна битка уништи будућност и наду једног цијелог народа, то је ужасно! —

Кад уђосмо у двориште затечемо велику масу сељана из околних села дошлих — као и сваке године о Ускрсу на манастирску Славу (Сабор). Ту сам могао љепше но у Свилајнцу видјети разнолику народну ношњу. Служба се служи просто у цркви и без нарочитих хорова. Жене се разговарају у цркви, а људи стоје замишљени. Видио сам како једна сељанка, наслоњена уз стуб црквени, доји наивно своје чедо, које маше ручицом из радости што је и оно са осталима пред богатом ускршњом трпезом. Напољу се спрема свечана гозба: пеку се прасци и јагањци на ражњу поред ватре; жене постављају сто на трави испод платана, шарене поњаве замјењују чаршаве и јастуци поређани у наоколо у облику потковице. У врху је софра пуна колача и пите са орасима, запаљена воштаница, тамјан и све што је о Слави потребно. Мало даље су тако исто два стола припремљена — али без јастука и мање раскошна: један за жене а други за дјевојке. Обичај је такав да само људи сједе за часном трпезом, и кад они заврше објед, онда тек женскиње почињу. Један ми старац рече: „за столом се пазимо од жена, од како је узабрала Ева јабуку“ Интересоваху се за мене, и једнако се питају међу собом: „који је овај господин? — Француз, Француз? Дакле је из земље Бонапартине? — Француз из те земље? — Па то је онда наш пријатељ!“

Мало прође од како се здравих са архимандритом, који надгледа манастир сам без калуђера, а један пријe сељак, кога ћу се увијек сјећати, пријатног изгледа

са капом у руци: „Христос воскрес“, рече и пољуби архимандрита у руку. За тим се обрну к мени: „Господине, ја сам Стамата Павловић, домаћин Славе. Молим те у име моје и браће моје да примиш позив на нашу Славу и сједнеш на мјесто, које ти ми од свег срца уступамо“. — Никад нисам био усхићенији него тада ради овог простог али искреног позива. Већ сам био увјерен у добродушност и искрену љубав овога народа према мојој земљи; али ме овај сељанин баш занесе својим говором! Подигоше се сви да ме као њиховог госта поздраве. „Помози вам Бог, браћо!“ — рекох. — „Бог ти помого“; и одмах ме посадише у врх стола. Обичај је да прије јела сваког ракијом служе, што даје апетита за јело (да би јело послије слађе било). Једна жена донесе бардак; домаћин напуни чашицу, прекрсти се и поздрави ме овом добродошлицом: „Хвала ти, господине, што си нам дошао у госте да заједно прославимо петстогодишњицу. Ја молим Бога за твоје здравље и твој срећан пут, за све нас и за цио народ хришћански, за твоју земљу — славну Француску! Молим га за моју браћу и за кћиу! . . “ Не имадох времена ни да се осмјехнем овом лијепом говору. Са свих страна се разлеже „живио!“ Домаћин ми прије, и по вјерском обичају пољуби се са мном у уста, рекавши „Христос воскрес“. Кад испразни чашу, пружи је пуну мени, на мене је ред. Ја напијем Њег. В. краљу, Србији и васколиком српском народу. Задрхтах, кад сам опазио да је сваки подигао чашу, да ми наздрави да се са мном објасни. Чашом за чашом ми пријете. Ја, гладан само гледам шта ће најпослије са мном бити. Уздржавам се да не посрнем. Док ми једна жена, ваљда погодила по моме лицу, пружи кроз ону масу парче пите на врху ножа. Још се сјећам да ми даде бијела лука и масла; ну како било, то бјеше спас — али пита ми се чињаше много боља од ма каквих колача. — Опоминьем се да смо имали прво, за мезе, бијела лука и млада сира. Слатко сам јео чорбу од јагњеће џигарице и нарочито спремљену зечју главу — што ја веома волим. Вино се пије и здравице напијају, па и ја тек напијем кад ме чутура нанђе. Жене се старају о хљебу, месу и јајима на столу; сијече се са ражња печење, а радост и жив говор се води на све стране. С лијеве ми стране сједи један поп, и гњави ме само, говорећи ми да зна боље историју француског народа него српског: прича ми о фр. Револуцији — „револуцији човјечанства“ и о франц. царству; мијеша личности Мирабоа, Робеспијера и Бонапарту — све онако ћутуре! С десне ми стране сјеђаше домаћин, који ми причаше о њему и његовима. Рекоше ми да је потомак једне часне фамилије и а он ми рече да цијело село може посвједочити како од памтивјека није био кажњен још ни један члан његове породичне гране. Нада се да ће и даље тако бити, јер сам своју дјецу поучава да љубе Бога и да чине добра дјела. Од једном се тек снуждн. Има сина од 22 године. На Ђурђев-дан, лани назебао му је и оболио тај син, кад је помагао својим сусједима да прећу с колима ријеку, од тада му је увијек снужден и жут у лицу. Сузне очи је упр'о у небо: „који би га спасао од ове болести и повратио му весело лице, тај би био његов брат и моје дијете, мој спаситељ!“ — Жалим, Ст. Павловићу, што не знам лијека, који би осушио сузу ожалошћеноја родитеља. Посао га истрже на те туге. Треба по религиозном обичају сјећи колач. Разгори се тамњан и упали жута воштаница, а архимандрит дрхтавом руком преслива колач вином и благосиља, кадећи кадилом три пут у крст. Жене раздају црвена јаја, а дјевојке се дижу и у коло хватају. При лаганој игри пјевају складно са звуком свирача „Господи помилуј!“. Тек се ућуташе, коло се заустави послије три корака, а за тим наставише игру око стола три пута. Послије тога се коло раскиде, и

дјевојке почеше цјеливати људе у руку, о ови их благосиљају. Ах, кад би се ријечи могле сликом представити, то би тек био за сликара диван предмет!

У хладовини лисних платана, које окружавају зидови, при дну маховином обрасли, виде се многе разнолике ношње, свилене мараме разних боја, јелеци и кецеље везене и дути бијели скути. То је скуп интересних лица, пјесме старинске, мелодије свираче и гајда помно дивљачке, тамњана плавичасти дим и пјесме ветрића уз треперење лишћа — како је посве дражесно, чини ми се као сан, што сва чула опија. Лијепи санак је трајао до 4 сахата у игри на цвјетној леђини. А кад дође час растанка, кад им се ваља њиховим селима, а мени у Свилајнац вратити, обузе ме нека туга. Домаћин ме у име свију загрли и пољуби, а ја њега за све. „Брате, нека те Бог штити у твојој земљи као и код нас (у нашој), на овоме и оном свијету".

„Бог те поживио", подржао, Стамата Павловићу! И нек чува нека штити твоју мирољубиву браћу и твога краља, као што ја гојим вјечну љубав према вама!"

(*„La vie Contemporaine"*).

Женева. **М. Ст.**

Оцјене и прикази

У јато, голубе! . . .

Слике и прилика Ив. Павловића (Јабланића). Београд штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије 1899.

Писац ове „слике и прилике" јавио се први пут у нашој књижевности пре десет и више година приповеткоm *Оно ће јарко сунце проказати*. Како је исти такав назив носила и једна Шамисова песма — Die Sonne bringt es an den Tag — то се убрзо нашло људи који су тврдили да је г. Павловић узео од те песме нешто више него име, и да управо његова приповетка није ништа друго до та песма преведена у прози. Начин одбране г. Павловића био је врло интересантан. Немогући порицати велику сличност која је била констатована између његове приповетке и Шамисове песме, он је узео доказивати да се то што је био испричао одиста десило негде у Западној Србији, и да с тога плагијат није учинио он, већ та лица из стварног живота која су се у своме раду тако дословице држала Шамисове песме. Шта више, он је био вољан навести сведоке који су памтили тај догађај из његове приповетке; искаже једне бабе, ако се не варамо, он је и предао јавности, и у једном тренутку могло је изгледати да ће се код суда, и негде на другом месту, расправљати питање шта је и колико Иван Павловић дуговао Шамису.

Такав улазак у књижевност не може се рећи да је био баш тријумфалан, и тиме зар ваља објашњавати што није протекло мање него пет година, док се г. Павловићу вратила воља за фабулирањем. Друга његова приповетка, *Грех је греху заметак*, имала је за предмет један догађај што се десио, све нам се чини, у пишчевој породици. У неколико ова је приповетка носила аутобиографски карактер. Да ли јој је тај карактер писац нарочито дао, да би у напред пресекао све гласове о плагијату, ми не знамо; али, ако је то имало да служи као нека предохрана, онда ћемо рећи да је у овом случају свако узимање предохране било сувишно. *Грех је греху заметак* било је тако слабо да нико није могао ни доћи на мисао да је и то од каког страног писца позајмљено; чак ни завидљивци књижевне славе г. Павловића нису имали рачуна спорити његова права на тај књижевни производ.

Што се тиче његовог најновијег списа, *У јато, голубе!* ту предмет није узет из стварног живота, а није ни могао бити одатле узет, пошто је то једна бајка, где видимо лубању да се разговара, препире и кавжи с осталим деловима тела, *У јато, голубе!* припада дакле чистој фикцији, и то је заиста једна опака случајност, што одмах за овим морамо приметити да се та приповетка подудара с другом једном коју сви врло добро знамо. Као

год што је *Оно ће јарко сунце проказати* личило на поменуту Шамисову песму, онако како би на њу само њен превод могао личити, тако опет *У јато, голубе!* изгледа само једна варијанта оне класичне параболе о желуцу и удовима, која се приписује римском консулу Менинију Агрипи (500 пр. Хр.) Од овог образца г. Павловић је отступио само у толико, што се код њега удови не буне на желудац него на мозак, и да то отступање није било особито срећно, убрзо ћемо показати. Иначе, језгра је старе римске приче задржана, па је, изгледа нам, задржана и њена тенденција, јер док је Агрипа хтео да изрази једно аристократско гледиште, дотле је г. Павловић, који себи куражно присваја име једног босанског властелина (Јабланића), покушао да против начела једнакости, у најмању руку, протестује. На основу овога ми се нећемо пожурити да закључимо да се г. Павловић налази, како би правници рекли, „у повратy“ плагијата; задовољићемо се само да констатујемо извесну немоћ код тог писца који је канда осуђен да целог века по туђој замисли пише. Његова причања то су већином препричавања, и међу нашим данашњим књижевницима он представља доста ретку врсту приповедача из „друге руке“.

Да се на *У јато, голубе!* задржимо, ми према томе и не бисмо имали разлога, кад нам та приповетка не би пружала поучан пример како једна анегдота пуна духа и смисла може невештом прерадом да буде и једног и другог лишена. И додаћемо да, уз то, *У јато, голубе!* садржи сва огрешења о добар склоп и о логику у опште, која је један писац кадар учинити, и да би с тога ова „слика и прилика“ заслуживала да се унесе у читанке као образац особите врсте, образац онога на што се не ваља угледати.

Колико се сећамо, Агрипа почиње савсим наивно: „побуниће се једном удови против желуца...“ и од прве речи човек зна шчим има посла,- зна, на име, да слуша бајку где не треба да га изненади ако се удови буду понашали као свесна створења, а желудац буде држао беседе. Г. Павловић, пак, почиње тиме што нам представља некаквог Новака о коме говори, не само као о једном човеку који је постојао, него као о једном човеку кога је он, писац, познавао. Остављамо то што г. Павловић на стр. 5 вели за Новака: „Видим шта чини и срце ме боли! Шта ћеш, и од његове сам горе и ја лист, и волим га, Бога ми, као своју душу; али куд сам пристао;“ — него мало даље, на стр. 7, говорећи о томе што се десило Новаку, он додаје: „причао ми је баш сами Новак.“ И пошто после таког увода ми очекујемо да чујемо један случај из живота, наше изненађење мора бити велико, управо мора бити огромно, кад видимо да то што је сами Новак причао јесте један догађај, не само невероватан, него и немогућан, да је то једна прича чисто фантастична, једна, најбоље да кажемо, басна. Јер ево шта он казује да је било од њега кад је после неког убоја легао у постељу: „Еле роде мој, таман се као, мало загрејах и умирих, а ја чујем, буди Бог с нама: као да моје ноге рекоше...“ (стр. 11). после њих узеше редом реч очи, уши, језик, образи, „све што је на глави“; па руке, кичма, груди; најзад лубања на коју су сви ти удови сиктали не зна се који грће. И Новак примећује: „Шта је најчудније, ја све то чујем и видим — а као да се то не догађа са мном; ако разумеш! просто, као да су ту два Новака, како ли да ти кажем! па један, као, све чује и види што се с оним другим ради; само, не може ништа! Еле, ово што ти причам, разуми да прича онај који, као, са стране, непомичан, све види и чује што се чини с оним, који је из чаршије дошао и легао. Откуд удовима оне речи, кад ја читав не бих умео то изговорити — *ти Боже знај!*“ Како тешка рука у г. Павловића, и како машта којом он располаже није ни довољно лака, а камо ли крилата! И какав апсурд претпоставити да један данашњи сељак прича као свој властити доживљај једну басну која је већ вековима као таква позната. Треба замислити да нам је неко стао изнова причати *Зимју младожењу*, али сада као догађај из једних сватова у којима је сам био, и да је још покушао да нам веровatност тог догађаја докаже оваким срећним умећима: „Како да ти кажем“ или „Ако разумеш“ или „Буди Бог с нама!...“ Ништа боље од тога није ни г. Павловић учинио, и ваљда се никада још један приповедач није толико огрешио о тон своје властите приповетке као он овом приликом.

И прелазећи сада на склоп, ми смо

у искушењу да кажемо да је он, ако је то у опште могућно, још мање подешен него и сам тон. Код Агрипе је буна удова, видели смо, управљена противу желуца, и то је сасвим добро смишљено, јер желудац „који као бездна зјапи на сред тела, лен и нераден"*, и који се ништа сам не труди, него само купи у се туђу привреду што му се са свих страна доноси, — тај желудац савршено је могуће представити као неког дембел-тиранина кога је другим удовима додијало служити. Али г. Павловић је хтео да исправља Агрипу, и за то је улогу трбуха дао мозгу, — мозгу, који је од свих органа најактивнији и највреднији, и кога је с једним дембелом најмање допуштено упоређивати. На онда, буна удова противу желуца да се замисли. Чиме би се она свршила, то је празним стомаком, а празан стомак није ни у колико нешто немогућно. Међутим, покушајте да замислите буну удова противу мозга, а нарочито оних удова које г. Павловић именује, очију, ушију, руку . . . Како су ти удови у стању одметнути се од мозга, кад без њега ни очи не би могле видети, ни уши чути, нити се руке чега машити. Г. Павловић наводи истина да су уста у Новака, чим су се истргла испод надзора мозга, стала којешта говорити, а на првом месту, псовке и поскочице, — и ми не сporимо да има случајева кад „језик лети пред памећу", али — зар и то треба објашњавати? — — то су случајеви кад мозак не ради више правилно, а не случајеви кад уста без њега, остављена сама себи, дејствују. Са својом буном органа противу мозга, г. Павловић је превршио меру чак и онога што се у области чисте фантазије трпи, јер ако је ту допуштено развијати поставке невероватне и немогућне, то још не значи да је допуштено развијати и поставке сасвим бесмислене.

Наговестили смо да је *У јато, голубе* приповетка с моралном, или, боље рећи, с политичком тенденцијом. После толиких других, г. Иван Павловић-Јабланић заступао је ту идеју, да је апсолутна једнакост неостварљива, да се у свакој заједници мора знати ко је старији, и да би заједница без врховне власти, и без дисциплине коју та власт собом доноси, била као организам где су удови одрекли мозгу послушност. Али да би ту идеју илустровао, г. Павловић је био дужан смислити таку причу у којој ће његовом јунаку све ићи добро док глава заповеда, а све наопако чим удови на њу устану. То је био један елементарни услов, и тим чудније пада да га г. Павловић није испунио. Ми видимо да је његов Новак расточио очевину и дотерао до просјачког штапа, пре него су се удови почели с главом каважити; шта више, они су се почели с њоме каважити тек поводом тога што је она Новака у тако стање довела. Писац нам о томе не да сумњати; и кад се Новак једном спотакне и падне, глас његовог деде довикује му из гроба: „Хеј! . . тешко ногама луду главу носећи!" (стр. 10). Буна удова, која за тим долази, изгледа против *таке* главе сасвим оправдана, и, што је главно, не остаје јој шта више да упропасти Новаку, пошто му је претога његова „луда глава" упропастила, све што се могло упропастити. Најгоре што се тада дешава Новаку, то је да се удари о усијану пећ — малер истина непријатан, али, уједно, у упоређењу са раније губитком целог имања, и доста незначајан. Ако би таква једна апсурдна прича у опште какав закључак допуштала, тај никако не би био у корист главе, и њеног врховног заповедништва, пошто су без ње ствари ишле истина рђаво, али не и горе него са њом. И кад г. Павловић није био качар да развије и докаже тако просту, тако очевидну истину као што је та о праву главе на управљање, ми се питамо шта је он кадар да развије и докаже, и да ли у опште има те тезе за коју би и тако скучене аргументативне способности, као што су његове, могле достигнути.

Ми не знамо да ли г. Павловић мисли и даље писати овакве приповетке које га, судећи по њиховој финој хартији и чистој штампи, доста новаца стају, а које му, у накнаду зато, никакве славе не доносе. Али, ако мисли, онда би било желети да не прерађује више туђе песме и басне. Крајње је време да покуша сам нешто створити. Ми нисмо сигурни да би то било нешто добро; далеко од тога! — али, кад се све узме у рачун, опет је боље да нам г. Павловић даје рђаве оригинале, него да, под изговором поправљања, квари туђе добре ствари.

Yorick

* Шекспиров *Кориолан I, 1*

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Одговоре српских књижевника на наша питања престадосмо добијати. Не примисмо их до сад онолико колико очекивасмо, то констатујемо жалећи искрено. Рачунасмо са много више готовости оних које за одговор умолисмо, када опет ово нашем листу ову неоспорно интересантну а тако често врло корисну рубрику, која се у нас Срба јавља први пут. Ово, држасмо, да је најзгоднији начин да се измијењају мишљења, која би о главним питањима наше књиге рекли своје, а све то укратко, без много труда — навађајући само она своја увјерења која су већ стечена, која су утврђивана сваким даном и која вала само да се побиљеже на хартију и да нам се пруже. То би био предмет дискусије свих оних који се баве књигом; а о посљедицама те јавне ријечи, тијех без сумње разноликих мишљења о истим стварима, не може се сумњати. Сума свијех одговора, гдјегод, био би један *cat* на ком би се видило вријеме у нашој књизи одређено руком најпозванијих. — Досадањи одговори нису то испунили све; у то смо увјерени и ми и они који одговорише, а и они који не одговорише. Напоминемо да смо, док почесмо износити, примали само од неколицине, а својих молба и питања посласмо на тридесет адреса. Сви други чије би нас мишљење тако интересовало, на жалост не учиниште то; чак нам не одговорише ни писма.

Ми овим понављамо своју молбу, дозвољавајући себи да ријечимо у *интересу српске књиге*. Није касно послати ни сада, ни још за коју недјељу. — У свесци за овом излазе одговори г. Свете М. Јакшића.

Нова књига пјесама. Богдан Р. Милановић, млади пјесник српски из Петровца (Босна) јавља, да је наумио издати нову књигу својих пјесама, која ће носити назив *Крајишници*. Пјесама ће бити до 75 од којих су неке штампане у разним српским листовима, као: „Бранкову козу", „Бос. Вили", „Зори", „Искри" и „Лучи". Цијена 50 новч.

Краљевско Српско Народно Позориште у Београду, издало је недавно свој *Позоришни годишњак*, сезона 1898—1899. Цијена?

О устанку Срба, у Банату, 1594 године, с нарочитим погледом на савремене прилике у сусједним земљама, историјска студија *Јов. Н. Томића* (оштампано на извјештаја гимназије Краља Александра I. за 1898—99. год.) Београд. Штампано у државној штампарији Краљевине Србије. — Ову лијепу књижицу топло препоручујемо.

У 13. и 14. броју „Нове Искре", завршена је интересна студија Павла Поповића *Српски комади у К. С. Нар. Позоришту*. Сваки, који воле водити рачуна о напретку српскога позоришта, треба да прочита ову студију.

Пред Косовом, биљешке Зарије Р. Поповића, из доба 1874—1878 год. у Срем. Карловцима Српска манастирска штампарија. — Из „Бранкова Кола" писан је оштампао ове биљешке у засебну књигу од 128 страна. У њима је изнио своје успомене, као Гњиланског учитеља, пред и за вријеме прво и другога српско-турског рата. На прост на пак врло лијеп начин описује нам он оно потпуно одушевљење подјармљених Срба пред ратом и њихово тврдо надање у ослобођење, ону радост и весеље, срећу и задовољство при уласку српске војске и ону очајничку тугу при изласку њевину; а тако исто описује, и разна насиља и зулуме (а и неке врлине) турске, док су ратови трајали. У томе и јест сва љепота ових биљежака и оне ће се свуда, са особитим интересом читати. Једино, што би смо могли замјерити писцу то је, што оне прве биљешке све до 25 стр. није сасвим избацио из ове књиге, пошто, по нашем мишљењу, немају никакве везе са осталим биљешкама, те тако нарушавају хармонију, која је сваком дјелу неопходно потребна. Осим тога, жалимо на њега, што нам неке ствари још мало боље разјаснио није н. пр. зашто је хаџи-Стојко затворен, па још од Срба? . . и т. д. Но ово су погрјешке, које се увијек лако могу поправити, те кад књига доживи друго издање (а то још од срца желимо) надамо се, да их не ће бити.

Невјерна жена, комедија у три чина, од Бура Шпадијера. Штампано у Српској Штампарији у Загребу. — Смијешно је како неки људи, сасвим смјело и без зазора, издају своје књиге, а да никога паметнијега не запитају: да ли је та ствар за јавност и може ли се штампати? И писац ове књиге, од тих је људи. Што је утратно толико времена и

ову књигу написао, просто му било, али му не просто, што је у свијет тури, па још у онако лијепом издању. Његова „комедија“ нити је комедија, нити се инако може назвати позоришнијем дјелом и ако је писац измислио неколико лица и гурнуо их пред нас да говоре. У њој нити има заплета, ни расплета, ни радње, нити ичега, што се од једног позоришног дјела тражи. Примјера ради, навешћемо само неколико пишчевих „вицева“, који су му, по свој прилици, били главна брига и ради којих је он ово своје дјелце и назвао комедијом: *Налазала би сте кучке у селу; па би ми отресла уши оним њемим гурбетским језиком, као да град по њима пада; извадила бих ја жедрујебе из кобиле; има девојака хвала Богу као муха лети* и т. д. И ако писац нигдје изрично не спомиње, нама изгледа, да се ово дешава негдје у Црној Гори. На како ли је смијешно, кад здрава Црногорка-Ђевојка онако, без узрока, пада у несвијест (стр. 21.) а још смијешније, кад овако говори: (стр. 22) . . . *њијело ми се тијело у срце претвори, кад тебе видим, те и овај покат (?) осјећа, да само с тобом могу срећна бити* и т. д. Боже сачувај, кад би Црногорке тако постале, ми се више не би ни од њих могли надати, да ће нам родити нових Обилића . . . А каквих ли још будалаштина нема у овој књизи!!

Рекосмо доста.

Изишао је из штампе и ћасура се **Забавник** Српске Књижевне Задруге свеска 9. с овом садржином: 1. „Давид Коперфилд“ од Ч. Дикенса, у преводу Д. М. Јанковића (наставак); 2. „Рат и мир“ од Л. Н. Толстоја, у преводу О. Гашићевића и М. Ђ. Гавриића (наставаће се); 3. „Стратоника“ од У. Зејера, у преводу С. Н. Томића (свршетак), и 4. „Широка плећа“ од Фр. Шпилхагена, у преводу Св. М. Јакшића (свршеће се). Претплата на „Забавник“ стаје за Задругаре *четири* динара или круне, за незадругаре *седам* динара или круна годишње. Ко још није обновио претплату, може то учинити до краја јула мјесеца или непосредно код Задруге, или код кога му драго повјереника њена.

Стеван Милијевић, један од даровитијих младих приповједача, јавља, да је наумио издати неколико својих приповиједака, под именом *Моје приче*. Приповиједака је десет и то: *Књажевих пет наполеона, Чича Митар у мучају, Страшено куметво, Дели-Црногорка, Наполеон Бунапарта, Хаџи Талина породица, Сретно се свршило, Талин војник, Мајсинаџ* и *Побратили се*. Неће су штампане у „Бранкову колу“, „Зори“ и „Босанској Вили“. Цијена је књизи 1 круна или 1·20 дин. . . . И ако писац има неколико празничних ствари, ипак нам се чини, да је са збирком одвећ поранио. Мало више стрпљења, па у књигу не ће уђи радови, због којих се некада покајати може.

Браћа, натпис је комедији у три чина, коју је написао Милош Цветић. Комедија је оштампана у засебну књигу на најновије свеске „Братства“, што га издаје друштво Св. Саве.

Књига о Косову. Иван Иванић, познати књижевник српски и сурадник „Зоре“, наумио је, кроз кратко вријеме, издати једну књигу о Косову. У њој ће бити пишчеве биљешке писане за вријеме његова двогодишњега боравења туда.

Супремени запад *са религиозно моралног гледишта*. Јавна предавања читана у вријеме великог поста 1885. и 1886. год. у друштву за распростирање религиозно моралне просвјете у духу православне цркве у корист ученика св. Петроградске академије *А. П. Лопухина*, проф. с. петрогр. духовне акад. — Превео *Михајло К. Јовичић* свештеник срп. прав. цркве 1899. Штампарија Н. Писенбергера и Шнидмахера Д. Тузла.

Примили смо на приказ од г. писца ову књигу. Ми је са њеног филозофског садржаја можемо топло да препоручимо и покрај рђаве интерпункције и правописа. Овакав правац много нас већма радује него гомиле стихова и прича неких писаца из ових крајева, који су залуда превазишли сваку мјеру. Ако им је већ до књижевниковања, што не уче језике и преваћају овако корисне туђе ствари. Босна и Херцеговина није на почетку свог књижевног пословања, она је српској књизи дала већ Матију Дивковића, Фра-Јукића, Симу Милутиновића, историка Мидаковића, Памучину а од млађих Шантића и Ђоровића, а да све и није тих имена, онај се пролетаријат не би смио подносити. Неке наше чаршијске поете нијесу представници младе умне аристократације ових земаља; а „ми се не дамо да нас ма ко заноси“, што рече Шилер, који је од пјесника тражио и више интелигенције него од обичних. *Зора* неће имати посебних обзира за неке књиге које излазе у нас, као бајаги у име нашег књижевног њежбања. Она у тим књигама не види патриотску него просту себичну, амбициозну побуду. *Скупљати наше народне пјесме* у доба кад нам их отимљу, то би требали да чине они, кад им „не иде“ друго, а не да праве бомбастичне и фразерске предговоре издају своје пјесме јер „пјесма нас је одржала“. Онака нас пјесма одиста није одржала; одржала нас је много боља, права којој су они равнодушни, — а таке пјесме неће одржати ни саме себе а не нас. На рачун патриотизма товарити и те шарлатанске књиге, не може се одиста дозволити; на тај се рачун у нас товари и онако много што.

Оцјењујући те књиге ми ћемо имати обзира само према *књизи* и њиној врједности. Ако нам се не пошљу побринућемо се да их добијемо, јер хоћемо да се осврнемо на њих. Ако се мисли да смо на почетку књижевног и културног рада, наш напрштај не треба да се учи књижевности на оном што је *рђаво*. Према личностима имати обзира, па

ма и према својима, било би непријатељски. Уверавамо их да човјек може бити и паметан и још како паметан и *чијењен* и не пишући стихове. Прави стихови само пружају непосредан суд и о *личности*, не зато, што их пише, него што их штампа! — Они, којима је ово намијењено, а вријеме је да им се рекне, разумјеће нас. Доба Ханс Сакса прошло је.

Још једном нека је препоручен лијепи и корисни приједмет г. Јовичића. Ур.

Штампана је књига **Са Ватане на Нишаву** II. написао *Др. Алекс. Љ. Митровић*. Садржај је књиге: VII. До српске Ативе. VIII. У Новом Саду. IX. У китњастом Сријему. X. Кућа ратова. XI. Нова српска Атива. XII. Српски гробови. XIII. Стари и нови пријатељи. XIV. У цар-Лазаревој пријестоници. XV. На Нишави. XVI. Повратак. Књига има дванаест штампанијех табака. Цијена јој је 70 новчића. За поштарину 10 новч. више. Може се добити код писца, или код књижаре E. de Schönfeld-a у Задру. — Најтоплије препоручујемо.

Хрватска

Pošljednji Stipančići. У кову бољих хрватских приповједача, један од најдаровитијих *Вал. Новак*, написао је приповијетку под горњим натписом. Њу ће издати „Матица Хрватска" у догодишњем кову својих књига.

Matica Hrvatska, издаје и трећу књигу српских народних пјесама, које је она онако одако назвала хрватским. Боже, умудри је и испиљели!

Hrvatstvo u narodnoj predaji i običajima po Hercег-Bosni. Sabrao Ivan Zovko. — О овој књизи постараћемо се и опширније да проговоримо, а сад је само биљежимо, као најновији атентат на здрави разум, при крају деветнаестог вијека.

Адолфо Вебер, познати млађи пјесник хрватски, недавно је издао своје скупљене *Пјесме*. Цијена им је 1 форинта.

Ivo Cippico, Primorske duše, pripovijesti. Nakladom piščevom. Dionička tiskara u Zagrebu 1899. — Писац ове књиге, која садржи шест краћих приповиједака, млад је књижевник. Није се давно ни јавио, а ми, Срби, први пут сретосмо се с њиме у лијепоме Фабрисову календару „Dubrovnika". Он није зазирао од српског календара, као што није зазирао, да своју књигу пошаље и српским листовима на оцјену, а пошто је то, код Хрвата, ријетког, то га морамо похвалити, савјетујући му, да и даље тако ради, не обзирући се ни на чија замјерања и заједања, јер само се тим путем напријед иде. А сад да проговоримо о самим приповијеткама. Нама је особито мило, што можемо рећи, да су одиста лијепе. У њима нам писац живо слика живот честитих и ваљаних Примораца, с којима смо се толико пута срегли и у приповијеткама нашега Матавуља, само што су они Приморци мрачнији, суморнији, јадњији, те нам изгледа, да је писац навлаш хтио да нам их такве опрта, као суште противности оним Матавуљевим весељацима. Стање сељака приморца у истину је доста јадно и млади овај писац трудно се, да нам га што истинитије престави. Патње њихове осјећа и он и ми то читајо скоро са сваке странице, а то, управо, и даје овим његовим етиарима највише драži. То ће учинити, да ће се ова књига свуда радо читати и да ће сваки читалац пожелити, да нам се млади писац што чешће јавља.

Бугарска

Немили — недраги, натпис је роману прослављеног бугарског пјесника и књижевника Ивана Вазова. Судећи по критици, изгледа, да је овај роман далеко заостао за његовим првим и још увијек најбољим романом „Под игом."

Руска

Кнез Дм. Голицин (Мурављин) издао је, у Петрограду, збирку својих приповиједака, којих има четири на броју и то: *На сјеверу, Реквијанови, Краљица* и *Завјет очев*. Све ове приповијетке руска критика необично хвали.

Тараканный бунтъ, зове се нови роман И. Јасинског (М. Бјељинског) у којем црта тужну слику душевног и економског сиромаштва у руском сељачком сталежу. Земски начальник Мордар Мордарић ни најмање се не брине за то: како мисле и живе сељаци његовог краја. Он се само појави међу њима, да се извиче и испсује, те, попивши боцу коњака, опет одјури отуд је и дошао. Због тога сељаци, не имајући воће ни ваљана савјетника, запуштени и остављени пропадају. Роман је написан чисто умјетнички, те, наузевши можда само нека мјеста, задовољиће и највећег цјепидлаку — критичара.

Чешка

Druhy květ, зове се низ цртица, што их је написао прослављени чешки пјесник Сватоплук Чех. У цртицама износи своје успомене, почевши од дјетињства, па све до онога времена, кад се први пут јавно као пјесник. Бјештина и лакоћа, којом су писане чине, да се ове цртице у сласт читају.

Алоја Јирасек, најдаровитији млађи приповједач чешки, написао је и трећи дио свога историјског романа *Вук*. Ми ћемо се постарати, да о овоме роману једанпут и опширније проговоримо.

Obzor literární a umelecký, натпис је новоме литерарно-умјетничком листу, што га је покренуо Др. Јарослав Влчек у Прагу.

Slovanský přehled, у своме 10 броју, доноси један подужи чланак о нашеме Змају (са сликом његовом) из пера уредника А. Черњиј. Осим тога доноси и чланак: *Texty písní srbskohorvatských pod vlivem nářečím*, од познатога пријатеља Срба Л. Кубе

Словеначка

Dom in Svet, илустровани словеначки лист, донио је у своме 15. броју слику и биографију познатога старога хрватскога пјесника Ивана Трнскога. Биографију је писао Јанко Барле.

Književna za ljudstvo. Издаје **Katoličko-političnо društvo u Ljubljani.** С тим насловом почела се нова „Књижница", која би словенскому свијету разјашњавала погледнте културна питања са становишта, на коме стоји. Прва свеска носи наслов *Zadruge in njihovi nasprotniki*, уредил **Janez Krek.** Цијена је књизи 5 новч.

Vinjete, напшс је збирци пјесама, што их је спјевао *Цанкар.* Овај даровити млади пјесник обраћа све њену пажњу на се, те се надати, да ће, временом, стануги у ред најбољих словеначких пјесника.

Пољска

Przegląd powszechny, познати пољски лист, у једном од задњих бројева, доноси занимљиву расправу проф. Јосифа Третиакса *Мицкијевић и Пушкин као бајронисте.* Писац разлаже, како је Пушкин, при почетку свога пјевања, познавао само појединa дјела великога енглескога пјесника, као: *Чајлд Харолда, Џаура и Гусара,* те је, нада све, силно утицала на њега она Бајронова меланхолија, висок полет мисли, дивља енергија јунака и описивање природних красота. *У* то вријеме Пушкин је и написао *Зароблењка* и *Бахчисарајски фонтан.* Кашње кад је читао и *Дон Жуана,* те, у неколико, поприлично нешто од Бајролова цинизма и подсмијевања, написао је он своја *Оњегина.*

Кисилавски, младић од 23 године, написао је и добио краковску награду за два позоришна комада *W sieci* и *Karyhatir.* И сад га, на све стране, хвале, као једнога од најјачих драмских талената.

СТРАНА

Талијанска

La città morta, напшс је новој трагедији Габријела Д' Анунција. Трагедија се догађа у Грчкој, у граду Микени. Александар, пјесник; Анка, жена му; Леонард, археолог и Бијанка Марија сестра му, долазе у Микену, да нађу атридску гробницу. Александар, који се био заљубио у своју жену рад сјајних јој очију (а која је била слијепа), охладни према њој и заљуби се у Бијанку Марију. Но Бијанку Марију воли и њезин брат Леонардо. И он води своју сестру персијском извору и ту је удави. Сазнала Анка, наслутивши о томе, полети изворy да спасе пријатељицу Бијанку, но тамо је затекла већ мртву. Спотакнувши се о њезино мртво тијело, узвикнула је „ох видим, видим!"

Говоре, да ова трагедија, и ако је красно написана, ипак није за позорницу, али Д' Анунцио се тјешии тиме: да је његова трагедија, трагедија будућности. Но можемо ли му вјеровати?

Њемачка

Гђа Луиза пл. Мартини, која се одавна бави превођењем српских и хрватских пјесника на њемачки језик, превела је недавно у „Agr. Tagblatt„ — и неколико од најљепших Змајевих „Бугарица" и „Ђулића увелака".

Француска

Avril, A, d', La Bulgarie chrétienne. Etude historique. II édition. *Paris, Challamel,* 1898,на 8-ни; страје 2 динара.

Послије La Serbie chrétienne, о којој је било неколико редака у „Зори", познати словенски пријатељ г. барон А. d' Avril приредио је друго издање, раније штампане расправе La Bulgarie chrétienne, која је угледала свијета у Revue de l' Orient chrétien Право је издање ове књиге изашло у српскоме преводу у Земуну 1864. год. под натписом: *Историска разматрања о Бугарима.* Ово ново издање има за нас нарочита интереса ради онога детаљнога одјелка о религиозном конфликту између Бугара и Цариградске патријаршије седамдесетих година и стварање данашњега бугарског егзархата. А. d' Avril овдје приказе оригиналну преписку, која је тада вођена између представника римске цркве и бугарских црквених правака о прелазу бугарскога народа у католичку вјеру. — Н.

Bernard, Marius, Autour de la Méditerranée. Les côtes orientales. L' Autriche et la Grèce. De Venise à Salonique. *Paris, Laurens,* 1893, на 8-ни, стр. 392, с једном картом. Страје 10 динара.

Писац је у неколико књига описао свој пут по обалама Средземнога Мора. У горњој књизи описује свој пут од Млетака до Солуна и ту говори о Истрији, Далмацији Херцеговини, Црној Гори, Албанији и Грчкој. Био је и до Сарајева. Књига је украшена са 130 илустрација од Н. Avelot-a, који је прије двије године укусно илустрирао и једно дјело о Црној Гори. — Н.

Чешка граматика за Француае. — За оне Француае, који буду хтјели изучавати чешки језик, приредила је прошле године париска књижара Leroux, *La grammaire ichèque avec exercices par Henri Nantich,* с предговором из пера познатог слависте Луја Лежера. Књига је на 16-ни и страје 5 динара. — Н.

Један Вукон чланак у француаоме преводу. — Многим нашим читаоцима биће непознато, да је један знаменит чланак бесмртнога Вука Ст. Караџића, *О Србима и Хрватима,* превео на француски Ami Boué и штампао у Мемоарима Женевскога географског друштва, књ. IV. 1864., стр. 54—62. Овај је рад преведен из „Видов-дана", од 1861. године. — Н.

О Далмацији. Париска књижара E. Fasquelle издаје има већ неколико година **Le Grande Revue**, мјесечни лист у свескама величине београдског „Дела“, коме је главни уредник чувени парички адвокат Фернан Лабори, бранилац Емила Золе и пуковника Пикара у Драјфусовој афери. У овогодишњој јануарској свесци тога мјесечника, Charles Diehl штампао је чланак *Dans la Dalmatie romaine*. Писац је пропутовао Далмацијом и Јадранским приморјем 1896. г. и још тада је штампао своје прве утиске с неколико лијепих илустрација у A travers le monde, 1896., књ. II, стр. 217, додатку познатог Ашетовог илустрованог листа. Tour du monde. — Н.

Разно

Мађарска прослава. Ова година, када је година самих пјесничких прослава. Пољаци прославише смрт Мицкијевића, Малоруси Котљаревића, Руси Пушкина, Срби Змаја-Јована, те најпослије и Мађари смрт највећега и највољега пјесника *Александра Петефија*. Ове године навршило се равних педесет година, откако је он, борећи се за слободу миле домовине своје, јуначки погинуо у бој код Шпрасбурга, Мађари, да се колико толико одуже бесмртном Генију његову, свечано прославише дан његове погибије — 31. Јула — те завор-вијецима окитише спомених његов. Они не хтједоше заборавити, да им је он оставио своје пјесме, најљепше пјесме што их је икада Мађар испјевао, да се и данас поносе њима, читају их и напајају се оним животворним духом пјесније, што ријечито избија из њих. Бајрон, Хајне, Беранже били су Петефијеви учитељи, али за то, ипак, он им није слијепо подражавао, него је умио да сачува своју индивидуалност, што од сваког пјесника на првом мјесту тражимо. Многе и многе његове пјесме, познате су и Србима из наше „Пјеванице“ Змаја Јована Јовановића, коме је Петефи био дуго и дуго узор, према коме је и многу своју пјесму испјевао.

Петефијев отац био је Србин. Звао се Стеван Петровић, а по занимању био је месар. Александар му се родио 1823. год. у Киш-Керешу, гдје је и нише школа свршио, те је касније тумарао као студент, глумац и војник све до смрти . . Слава му!

Змајевка. *Кантата* у славу педесетогодишњице књижевног рада Змај Јована Јовановића. Награђена композиција за мушки збор и оркестар Вељеслава Чељанског. Пјевана први пут у Загребу на дан прославе 13. (25.) јуна 1899. Издање за гласовир. Цијена 30 новч. Литографија Маргетића и друга. Загреб. Препоручујемо је српским пјевачким друшкама.

✝

Након дугогодишње љуте болештице, након толиких патња и мука, склопио је недавно умориле очи своје и спуштен је у хладни гроб, да у њему један отпочине

ВЛАДИМИР М. ЈОВАНОВИЋ

пјесник српски

Чедо, које су толико година љубиле свјетитеље музе, да му измаме по коју бисер-пјесмицу, цјеливала је и хладна смрт и оставила свој печат на њему, како нам више никада запјевати не ће.

Никад!

Никада више да не чујемо ни једнога слађаног звука са златне му лире; никада више, да у нашој тузи не зачујемо ни једнога уздаха његова и соколског поклича на рад, витеж у веселу да чујемо његове пошалице и пјесме-радоваонице.

Зар му је одиста дошао онај кукавни свијет, па је, тако рано, хтио да га остави? Или није могао сачекати боље дане српскога народа, па је похитио Свевишњеме, да га замоли, не би ли их ускорио? Или га је добро Војислав познао себи, да се, након толиког невиђења, опет виде и загрле и у том загрљају, да се потсјећу свима минулим патњама и невољама?

Жао ми је врло, што си дег'о тужан,
На ти поглед на свет заостао ружан.
Србија се дигла, да ти помоћ кади,
Све се мишљу на те и пјесмом ти слади.
Све сад жали, тужи, што те нема још'те,
Да спеваш још коју препуну милоште . . .

Своме побри над гробом он је онако запјевао, и — ао јада! — то исто можемо сада њему запјевати. Његова суза оросила је тада побрин гроб, а ми, и ако не можемо оросити његов, ипак му са тугом у срцу довикујемо:

Због'ом, миди Владо! Лака ти земља маје Србије!

САДРЖАЈ: Од Уредника: *Кастелар*. — **Одговори на питања нашег уредништва српским књижевницима:** *Одговори* Слободан Јовановић, Ђорђе Поповић, Милан Недељковић. — **Пјесме:** Драгутин Ј. Илић: *Било*. — Милета Јакшић: *Nocturni flores*. — Р. Ј. Одавић: *Божанска искра*, Из збирке „Фантоми“. — М. Радовић: *Попоћ*. — Стеван Бешевић Петров: *Из пјесама „Крај осињата“*. — Јован Дучић: *Из потледњих пјесама Лејли*. — Кампомор: *Застава и Барјак*, превео Бенко Ц. Давичо. — М. Радовић: *У подне*. — **Приповијетке:** Иван Иванић: *Моје детињство*, Елегија у прози. — Лаза Поповић: *Госпођ*, Једна глава из једног тајно романа. — Пера С. Тадетов: *Крај*. — **Чланци:** Јелица Беловић-Бернадзикевска: *Жена будућности*. — Giosuè Carducci: *На гробу Франческа Петрарке*, превео Ш. Ј. Геруп. — Хајнле: *Пјесник*, превео Момчило Иванић. — Albert Malet: *Ускрснуће успомене из Србије*, превео М. Ст. — **Оцјене и прикази:** *У јато голубе!* . . . приказује Yorick. — **Кронина.** *Књижевност*. — *Разно*. — *Читула*.

Претплату ЗОРЕ прима жена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахор и Кисића у Мостару, Дворска Књижарница Мите Стајића у Београду и сви наши повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стаје 40 новчића. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од сваке редиа у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 6 новч., за три оглашавања по 4 новч., а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 50 новч. бидљежнице.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРИЈИ И ПРОЊИ БОС.-ХЕРЦ. СВЕЋЕТСКО-ШТАМПАРСКОГ ЗАВОДА, ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХОР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 99.

Год. IV. Бр. X.

ЗОРА

ЛИСТ
ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ.
ВЛАСНИК И УРЕДНИК
ЈОВАН ДУЧИЋ

Излази почетком сваког мјесеца. Износи 4—5 табака а цијена јој је: на читаву годину 4 фор. или 9 д., за пола 3 фор. или 7 д.

У МОСТАРУ, 1. ОКТОБРА 1899.

Јован Ристић

1831—1899

Један велики државник Србије сишао је за навијек са политичке трибине на којој је играо врло угледну улогу скоро пола вијека...

Предсједничко сједиште Српске Академије Наука остаје празно...

Један војник старе српске политичке гарде скрстио је руке на прса и испустио свој велики дух.

23 августа нестало је међу живима *Јована Ристића*, бившег Предсједника Министарства, бившег Кнежевског и Краљевског Намјесника, бившег Српског Државника, Предсједника Српске Академије и књижевника.

*

„*Јован Ристић* рођен је у срцу Шумадије, у Крагујевцу 1831 године. Ту је походио основне школе, али је гимназију учио у Биограду 1842; а године 1847 ступио је у ондашњу највишу српску школу, Лицеј. Сиротног стања од куће, он је био благодјејанац, а с прољећа 1849 буде, као државни питомац, послан на страну, да учи више државне науке: у Берлину, за тим у Хајделбергу, гдје је добио степен *доктора* философије и најзад у Паризу довршио своје више школовање.

Године 1854 вратио се *Ристић* као учен човјек у Отаџбину, у којој му бјеше суђено да игра тако велику улогу. Још док се на страни бавио, он је написао, на њемачком, двије књиге: „О духовном и моралном стању у Србији“ (1850) и „О новијој литератури у Срба“ 1852. Од то доба није испуштао пера из руке, све до пред смрт. Његова најзначајнија дјела: *Спољни односаји Србије* новијег времена, I и II и *Дипломатска историја* I и II обе

рата, биће кад год изворна дјела за будуће нараштаје.

Дошав у Србију, желио је добити професорску катедру. Али тај му захтјев не би одобрен. До Свето-Андријске Скупштине и доласка Кнеза Милоша Великог и Михаила, био му је положај колебљив; а радио је у министарствима: просвјете, спољних послова, и, баш 1858 као начелник одјељења у мин. унутрашњих дјела. Ту су и кроз *Ристићеве* руке пролазили избори за знамениту Свето-Андријску Скупштину.

Познат као исправан, потпун зналац два модерна језика — француског и њемачког — са гласом човјека од учености, пера и такта, *Јован Ристић* одмах је добио важно опредјељење као секретар депутације, коју је Кнез Милош Велики послао 1860 у Цариград, да иште: 1. Ново освећење повластица нашљедства у Обреновића Династији; 2. Повратак права да се Србија сама конституише; и 3. Извршење хатишерифа од 1830 г. о исељењу Турака. По повратку отуд, буде *Ристић* секретар знамените Преображенске Скупштине 1861, која му у знак признања изда нарочиту адресу захвалности на умном раду и објашњењу питања, која је та скупштина имала да ријеши. Исте године ишао је са Илијом Гарашанином у Беч и Пешту, да ради на одобрењу сазива српског народног сабора у Карловцима, који је сабор доиста и сазван; и *Ристић* је био акредитован код Патријарха Рајачића, као заступник Кнеза Михаила. У осталом, он и ту бијаше већ давнашњи познаник: године 1848, *Јован Ристић*, као Лицејац, са својим одушевљеним вршњацима, ишао је у Карловце, и са оружјем у руци учествовао у знаменитом покрету српског народа прије педесет година. На мајској скупштини 1 маја 1848, из кубуре по српском обичају, поздравио је у Карловцима проглас Српског Војводства.

Но то бјеху само тек почеци његове каријере: права његова каријера почиње одласком у Цариград за Кнежева заступника. Његови извјештаји са цариградске депутације, и радња његова у њој, већ су учинили да кандидација за представника у Цариграду би положена. Само постављење било је питање времена и 16 октобра 1861 постави Кнез Михаило *Ристића* за свог заступника при Високој Порти.

Бомбардање Биограда, и ушљед тога исељење Турака из вароши Биограда; преговори и срећан резултат о уступању самих градова у априлу 1867, бјеху сјајни успјеси владавине Кнеза Михаила. Он је назвао *Ристића* свога врснога радника и сарадника у познатоме своме писму од 20 априла 1867 својом „десном руком." „Највећи дио заслуга мога правитељства, — говори Кнез у томе свом писму, — што се српска застава вије на бедемима биоградског и свију осталих градова у Србији, *вами припада*. Са другим ријечима — вели даље Кнез — ја сам обадвјеручки радио на овом срећно окончаном предузећу, у ком раду *Ви сте ми били десна рука*. Бог благословио Србију, да би јој се синови такви, као што га у вами има, стотинама множили." Кнез Михајло исте године поставио је *Ристића* за министра спољних послова.

По трагичној смрти Кнеза Михаила — који је жалосни глас *Ристића* у Берлину застао, гдје га је, као и у Беч и Петроград по нарочитој мисији за скидање консуларне јурисдикције Кнез послао — *Јован Ристић* 20

јуна једногласним избором Велике Народне Скупштине, постао је Кнежевски Намјесник, по пуноћетству Кнеза Милана Обреновића IV. министар 1872, а по смрти Миливоја Блазнавца и предсједник министарства.

У 1875 понова, за кратко, долази за министра, да у 1876 као министар спољних послова уђе у велике трогодишње догађаје, знамените ратове 1876, 77 и 78, који су се тек Берлинским Конгресом завршили. Србија је из њих изашла са знатним проширењем и независношћу, — успјех послије ослобођења Србије 1815 највећи у њеној историји. То бјеше уједно и доба интензивне радње *Јована Ристића*, на пољу дипломације, коју је он изложио у двије књиге своје дипломатске историје. Тим великим догађајима свеопштег народног покрета, шљедовао је и Проглас Краљевине. Кад је у октобру 1880 са управе државне сишло либерално министарство, наступа и за *Ристићеву* јавну радњу, пауза од седам година, ма да то не бјеше за *Ристића* пауза у опште. Године 1887 видимо *Ристића* као предсједника кратковремене „савезне владе", а идуће 1888, као првог подпредсједника и плодног сарадника у Уставотворном Одбору — а 22 фебруара 1889 постаде први Краљевски Намјесник, по абдикацији Краља Милана. Тежак задатак увођења новога Устава у живот, бјеше пао у дио Намјесништву, које је послије нешто више од четири године престало 2 априла 1893. Од то доба се *Ристић* није више примио јавних звања, сем што је, као први члан Академије Наука, 1899 указом Краља Александра, наименован за Предсједника Академије Наука. У том положају завршио је свој плодни живот у својој *шездесет деветој* години.

За вријеме те дуге каријере, одликован је многим српским одличијима у име признања од својих Владаоца. Послиједње му је велико одликовање о Цвијетима 1899 подарио *Краљ Александар* I. То је орден *Милоша Великог* I *степена*, у знак признања његове дуге службе под свима владаоцима Обреновићима који су до сада сједили на пријестолу Кнежевине и Краљевине Србије."

* * *

Расута одличја, смотана лента, политички мач спуштен за навијек у корице и сломљено перо — то су сликовити знаци урезани у подножју каменог споменика на коме се свијетле златна слова: *Јован Ристић*.

Одговори

НА ПИТАЊА НАШЕГ Уредништва СРПСКИМ КЊИЖЕВНИЦИМА

1. Шта мислите о српској савременој књижевности? — 2. Да ли се и који утицај из страних литература осјећа у српској књижевности? — 3. Шта мислите о српској читалачкој публици? — 4 Шта мислите о српској критици, њеном данашњем утицају и позиву? — 5. Шта мислите о Срп. Књижевном Конгресу? — 6. Шта мислите о српској популарној књижевности? — 7. Шта мислите о српској драми? — 8. Како судите о хумору у нашој књижевности? — 9. Шта мислите о дјечјој књижевности у нас Срба? — 10. Шта мислите о утицају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике?

I. *Шта мислите о српској савременој књижевности?* — Одговор на свако од постављених питања, то је читава књига. А пошто ви не тражите књиге, што би у осталом, тешко било и дати, ја ћу само обележити суштину одговора.

Наша белетристика као да је у некој фази очекивања. Пре ових, који су данас њени представници,

било је неколико имена; то су баш они, који су је основали и којима се сви ми данас поносимо. Али ти људи или нису више међу живима, или су се махнули писања, или расплинули на друге ствари. Ови данашњи белетристички писци, изузимајући двојице, или су почетници или епигони. Прве треба сачекати да се види шта ће дати, а на епигонима се кућа не оставља. Ми немамо књижевног средњег сталежа.

Што белетристика овако стоји, неоправдано би било тражити споредне разлоге, као што би била немаштина, јер ко зна да ли би многи од ових што данас пишу, писали и у другим, бољим околностима; нити их треба тражити у томе што велика маса њих пишу, јер и овде утакмица показује своје добре стране. По мојем мишљењу, књижевност у Србији и у другим српским областима пати од две болести. Прва је, што се књижевност не сматра више, као што се не сматра ни по другим културним крајевима, као отмено занимање људи духом отмених, већ као занат, који узима индустриске размере. Велики обрт извињава лош квалитет. Друга је, што нико, готово без изузетка, и не мисли на спрему и учење, које треба да претходи писању. Због тога ми и имамо велики број људи што се одржавају писањем, али који су, што се књижевне спреме и васпитања тиче, још при буквару. Без мало сви млађи ослањају се готово искључиво на инспирацију, ма да сви хвале расправу Богдана Поповића о васпитању књижевника. Отуда већина њих и иду у село, јер их то најмање труда кошта. За приче, новеле и скице са села они већ имају готове форме. За њих су се побринули Лаза Лазаревић и Јанко Веселиновић. Треба, сад. у тај готов оквир метнути ма какву посељачену љубав или мржњу, и тај metteur постаје, по свом уверењу, писац.

Изузевши озбиљније радове Матавуљеве, Веселиновићеве прве две свеске и *Сељанку*, и извесна опажања Комарчићева у *Бездушницима* и Милована Глишића у његовим причама, ми ни са највећим оптимизмом не налазимо у новим приповедачким производима трагове или сведоџбе проучавања народног живота ни у разним покрајинама, ни у разним менама. Локална боја, која је једна од првих сведоџаба о познавању живота ма којега места, или, у ширем значењу, области и људи, састоји се и данас, у најбољем случају, у дијалекту, у којем је напис састављен; али, сем горњих имена, ми, обично, по тим производима не можемо доћи ни до каквих других закључака, но до тога јединога: да се догађај, који се описује збива у источним или јужним крајевима. Због тога ти белетристички састави и личе на оне конверзационе драме, које се, ради карактеристике, обележавају са: „Догађа се у једној великој вароши. Време садашње".

Оскудици образована последица је сиротиња у мислима, а та је тако очита у нашој новијој белетристици! Отуда се у њој не могу разликовати правци, ни књижевни, ни социјални. Кад би тога било, онда би књижевност била огледало живота и нарави српскога друштва, и онда би се, разуме се, о тој друкчије и говорило. Данас, кад она то није, нама остаје само жеља да она то буде.

II. *Да ли се и који утицај из страних литература осјећа у српској књижевности?* — На сваки начин да утицаја тога има, само је он

површан. Књижевни радови наших Далматинаца и језиком и обликом показују утицај Италије. У Војводини начин писања чисто је „естерајхерски“, без израза, развучен, млак, често детињаст, изузимајући, с похвалом, П. Адамова. У Србији, до превода руских писаца, осећао се утицај немачке књижевности, који се, поглавито, обелодањавао у стилу, и имао више корена у укусу читалаца него ли у тежњи писаца да пођу за једним или другим немачким писцем. Са немачког преводило се највише, и ти преводи формирали су, у неколико читалачки укус. Међу тим књижевници су се паштили да иду својим путем, изузимајући оне, који су само кроз преводе руских писаца могли гледати свет. За млађе писце не би се могло рећи да су се подали, у јачој мери, ма којем утицају са стране, и ако и они имају своје угледе.

III. *Шта мислите о српској читалачкој публици?* — На српску читалачку публику туже се писци свих врсти толико, да почиње изгледати, да је она некакан упоран и истрајан непријатељ наших књижевника. Тврди се да она, чак, и не постоји. Међу тим моје је уверење, да она не само постоји, већ да се и поштено труди, да се своје титуле покаже достојна. Што она није онаква какву бисмо је ми желели, није кривица до ње. Читалачку публику стварају не писци, већ књижари и штампа. Како данас стојимо, свака српска књига бива штампана на ризик да се не плате ни штампарски трошкови. Ми немамо добрих књижара, а још мање предузимљивих књижара издавача. Данас се књижари ограничавају да здрпе што већи провизион, да изложе књиге у прозоре и да за тезгом чекају публику. Ни пређе нису били књижари бољи, али су бар толико били окретни, да су у свим редовима чиновничким налазили добровољних и заузимљивих распродаваоца, који су са великим успехом уносили књиге у народ. Данас, кад су ти људи, услед већих послова и својих брига, морали напустити то аматерско занимање, књижари, оставши без њих, не могу да им нађу замену. Штампа, која, такође, ствара читалачку публику, изазивајући интересовање доношењем приказа и реферата, данас је тако мизерна и празна, и није се ни мало чудити што она данас готово и нема никакве везе са књижевношћу. У овом погледу готово нема изузетка.

Између писаца и читалачке публике мора бити посредника, а кад год је њих било, српска читалачка публика није скомрачила. Погледајте само успехе Српске Књижевне Задруге!

IV. *Шта мислите о српској критици, њеном данашњем држању и позиву?* — С критичким упуствима готово је иста ствар као и са лекарским прописима. Обично се на једно уво приме, а на друго пусте. У нас критика нема ни из близа онаквог утицаја, какав бисмо сви желели. Нити она помаже доброј, нити одмаже рђавој књизи. Критика, као књижевни облик, има у нас вредности за врло узак круг. Праве критичке књижевности, међу тим, и ако недовољно, има данас само у Србији, изузимајући М. Цара за јужне крајеве, и Милана Савића за Војводину, од које двојице овај последњи стоји на нивоу тамошњих књижевних производа.

V. *Шта мислите о Сри. Књижевном Конгресу?* — Кад би ме ко могао уверити да такав конгрес, сем

заснивања личних веза, може имати и каквих других, реалних резултата, ја бих, на сваки начин, пристао уз оне, који га желе. Предлог, пак, о српско-хрватском конгресу сматрам не као неостварљив, већ као некорисан. Нама Хрвати сваки дан казују шта од њих треба да очекујемо, па и опет међу нама има добричина, који им простосрдачно иду на сусрет. Пошто су се оденули опљачкавши Србе, Хрватима би се и путем једног таквог заједничког конгреса дала прилика да нам покушају отети још што год, или да нас преваре још у чем. Макар само и једну мисао; њима је и то заувар. А ми треба, сад више но до сад, да чувамо све што је наше, и да пре свега будемо Срби па тек онда Словени. Нас је Словенство доста коштало. Па, ипак, ја не тврдим, да је искључен сваки рад са Хрватима. Само њега, какве су данашње прилике, треба развити на другом а не на књижевном пољу. Оно што Хрвате води у грех; оно чиме се они од нас туђе; оно чиме се они труде оштетити нас и она кроза шта они постају и јесу наши непријатељи, то је — политика. Ако наш рад са њима није заснован на политичким основама и погодбама, онда ће сваки други рад, ако га, уопште, и буде било, бити њима на корист а нама на уштрб. Тек после реалних резултата заједничког политичког рада може следовати и заједнички књижевни рад.

VI. *Шта мислите о српској популарној књижевности?* — У нас још није са свим одређено шта је то „популарна књижевност". Према времену мењало се и то схватање. Али популарну књижевност, кад у њу не убројимо политичке списе, онакву какву је имају други народи, наравно не рачунајући у њих и балканске народе, ми још немамо. Пошто озбиљнија дела г. М. Ђ. Милићевића не спадају ни у науку, ни у белетристику, ја их убрајам у популарне саставе, што они, одиста, и јесу. Српска Књижевна Задруга покушала је нешто у том правцу, али је учинила рђав избор. Шири читалачки свет још израније заплашен је предметима из природних наука. У популарну књижевност требало би да спадају и јавна предавања, која се највише држе у Србији и која, у осталом, држе и звани и незвани. У Војводини требало би да ту књижевност представљају издања Коњевићеве задужбине, али се та библиотека највећма испуњава дилетантским и спекулантским радовима људи, који би се врло радо хтели видети међу научницима.

VII. *Шта мислите о српској драми?* — О драми требало би говорити кад и о песништву, и било би, одиста, од интереса излагање, које би казивало зашто ми поред тако обилног Парнаса, са кога се чују лире и таквих, којима су музе наклоњене, имамо само два драмска песника, од старијих Л. Костића, од млађих Драгутина Илијића, од којих ни један више не пише. Од свих драмских врста ми данас имамо само једну, и то је комедија, која јако нагиње поси, и коју обделава Б. Нушић.

VIII. *Како судите о хумору у нашој књижевности?* — Књижевник, чији су списи прожети правим хумором, који је био само зачин, то је био Љ. Ненадовић. Између њега и Стевана Сремца има читав низ књижевника, који су, у ствари безуспешно, покушавали да стеку себи име у тој врсти књижевности. Један од њих, Абуказем, и признат је као такав, бар у Војводини, не знам

зашто; други, З. Јован Јовановић поставио је темељ својој популарности песмама политичког хумора, али га је доцније напустио, и то са пуно тактичног разлога. Ст. Сремац је данас једини чија дела ту књижевност представљају.

IX. *Шта мислите о дечијој књижевности у нас Срба?* — С њеним квалитетом чудна је ствар. Изгледа да је она тако наивно-банална, да је читаоци, којима је намењена, избегавају тражећи озбиљније књиге.

Света М. Јакшић

Пјесме Вл. М. Јовановића

Извикан

Gott, warum gabst du mir Lieder?..
Die Dichtkunst sagt zu meinem Leben: flieh!
Mein Nero, weh' mir! ist die Poesie —
Doch will ich nicht mit meinem Schicksal hadern.
Freiligrath.

Imparfait ou déchu, l'homme est le grand mystère
Dans la prison de sens enchainé sur la terre.
Lamartine.

А наши старички? Какъ имъ возьметъ задоръ,
Засудитъ о дѣлахъ, что слово — приговоръ.
Грибоѣдовъ.

Чудите се, што за женским гинем,
Па сам сретан, кад са њима зборим,
Као да се у небеса винем,
Па од слатког узбуђења горим;
Чудите се, што их вечно тражим,
И љубављу према њима дишем,
Што се крај њих несретан ублажим —
А не знате, да ја песме пишем?
А ком срце одређује мету,
Тај не може угодити свету.

Чудно вам је, што не тражим пара,
Кад се говор о женидби води,
Што ме злато никад не опчара,
Већ ми само чиста љубав годи;
Чудно вам је, што пољубац волим,
А за новцем при том не уздишем —
Та, шта могу са парама голим?
Та, ви знате, да ја песме пишем!
А ком срце одређује мету,
Тај не може угодити свету.

Смешите се, што за светом гинем,
А несрећне загрлити желим,
И што жудим, да се кад год винем,
Па да срећу човечанству делим;
Смешите се, што себе не гледим,
Већ љубављу према сваком дишем,
Смешите се, што себе не штедим —
А не знате, да ја песме пишем?
А ком срце одређује мету,
Тај не може угодити свету.

Мрштите се, што све правду тражим,
А слободу у звезде окивам,
И што надом своје јаде блажим,
Те без добра у добру уживам;
Мрштите се, што силнима претим,
И што гњевом према њима дишем,
На се мрским злурадошћу светим —
А не знате, да ја песме пишем?
А ком срце одређује мету,
Тај не може угодити свету.

Дивите се, како вино пијем,
Дивите се, како чаше сушим.
На се, после, целом свету смијем,
А невоље у вину угушим;
Дивите се, што свираче водим,

И што често меницу напишем,
Све тежећи да срцу угодим —
А не знате, да ја песме пишем?
А ком срце одређује мету,
Тај не може угодити свету.

Корите ме, што не живим мирно,
Него летим од страсти до страсти,
Што сам својим животом додирн'о
И изворе осветљивих сласти;
Корите ме, што се заборављам,
Па све сласти без избора сишем,
Корите ме што се сваком јављам —
А не знате, да ја песме пишем?
А ком срце одређује мету,
Тај не може угодити свету.

Замерате, што за часак планем,
Кад се ко год убедити не да;
Замерате што на браник станем,
Кад ми ко год силом заповеда;
Замерате, што стрпљења немам,
Него само тешким гневом дишем,
Замерате, што се за бој спремам —
А не знате, да ја песме пишем?
Коме срце одређује мету,
Тај не може угодити свету.

Криво вам је, што сталности немам,
Него за час намеру променим,
У вече се на окршај спремам,
А сутра га весељем заменим;
Криво вам је, што сад једно решим,
А, за мало, то решење бришем,
Криво вам је, што напрасно грешим —
А не знате, да ја песме пишем?
А ком срце одређује мету,
Тај не може угодити свету.

Питате ме, што ништа не радим
— Мој пуст живот вама вредним смета —
Питате ме, што се миром сладим
У самоћи удаљен од света;
Питате ме, чим се тада бавим,
Какве тада тајне сласти сишем —
Е, баш, хајде, да вам и то јавим:
Зар не знате, да ја песме пишем?
А ком срце одређује мету,
Тај не може угодити свету.

Занима вас, шта ће са мном бити,
Кад године полетарке прођу,
Занима вас, шта ћу учинити
Када дани натуштени дођу;
Занима вас, шта ћу тад да радим,
На шта ли ћу онда да кидишем,
Чим ћу онда живот да засладим? —
Та, ви знате, да ја песме пишем!
А ком срце одређује мету,
Тај не може угодити свету.

Љутите се, што згоде упуштам,
А мог'о бих далеко отићи;
Љутите се, што се ниско спуштам,
Кад се могу на високо дићи.
Гори ће ме, велите, претећи,
Па ћу, онда, горко да уздишем,
Питате ме: „шта ћу на то рећи?“ —
Па ви знате, да ја песме пишем.
А ком срце одређује мету,
Тај не може угодити свету.

Питате ме: а што песме пишем,
Што им због свега за свагда не кажем.
Што издатак сваки не запишем,
Па да благо на камару слажем?
Е, ту моја сила не домаша,
Ал кад и то баш желите знати,
Ви извол'те сва питања ваша
К'о одговор на то прочитати,
Јер ком срце одређује мету,
Тај не може угодити свету.

Ох, да није лепоте у свету,
Никад не бих песама ни пис'о
Ох, да страсти нису у полету
Никад не бих уабуђењем дис'о!
Ал док борба људске жеље креће,
И док живот осећаје буди,
Дотле песма мора да полеће,
Ил ће срце да пукне у груди.
Коме оно одређује мету,
Тај не може угодити свету!

Није суђено

Шетали смо по шумици једно уз друго,
Срца су нам силно била једном и другом;
По често смо погледали једно у друго,
А дах нам се додирив'о једном и другом.
Све смо ближе приступали једно уз друго,
А груди се надимаху једном и другом.
Најзад корак устависмо једно и друго —
Погледи се сусретоше једном и другом;
Већ и уста намештасмо једно и друго
— Хтели смо се да љубимо дуго и дуго —
Ал у једном нешто шушну близу путање,
А њезин се отац, љутит, јави кроз грање.
У брзо се одмакосмо једно и друго.
Згледасмо се тужно, тихо и зачуђено,
А срца нам уздахнуше: није суђено!

Седали смо за вечеру једно уз друго;
Правили смо радо места једно другоме.
Желели смо да будемо једно уз друго.
Хтесмо жеље казивати једно другоме.
Већ се бесмо наместили једно уз друго,
Па и лице окренули једно другоме —
Са осмехом погледасмо једно у друго,
И нуђасмо услужности једно другоме.
Мислили смо вечерати једно уз друго,
Па сладити залогаје једно другоме —
Док се зачу, из ненада, неко прозбори:
„Пређи, сејо, до матере, па је подвори!"
Остави нас сва веселост једно и друго —
Згледасмо се тужно, тихо и зачуђено,
А срца нам уздахнуше: није суђено!

Спремасмо се за полазак једно и друго —
Хтесмо рећи „сретна пута" једно другоме.
Из далека погледасмо једно у друго,
А осмех смо слатки слали једно другоме.
Желесмо се опростити једно и друго —
И узгред се исказати једно другоме.
Жалили смо са одласка једно и друго —
Беше тешко, беше мучно једном и другом.
И већ хтесмо ближе стати једно уз друго,
Па поћосмо на опроштај једно другоме —
Ал, у томе, пусто звонце брзо заврони...
Свет нагрну, а прелаз се на брод уклони.
Погледасмо зачуђено једно у друго,
Јависмо се, поклонисмо тихо, снуждено,
А срца нам уздахнуше: није суђено!

Љубавник на смрти

Седи уза ме, душо, за мало још'те само,
Моје су очи жељне љупког погледа твога;
Седи уза ме, душо, приступи ближе амо,
Близу је горки тренут, близу крај жића мога!
Помисли само, душо, како ми мора бити,
Кад још сад, тужан, знадем, да не ће много проћи,
А ја ћу смртне сузе, последње сузе лити,
Па онда, жељан свега, са овог света поћи!
Туга се сама јавља у тамном оку моме,
А уздах тешки игра у болним груд'ма мојим,
Смешим се, горким смехом, при тужном збору своме,

Ал часе од живота у себи тужно бројим.
Помисли само, душо, како ми мора бити,
Кад још сад, авај! знадем, да смрт већ косу носи,
Па грозна, сува, страшна злурадо јури, хити,
Да мене младог њоме укида, сече, коси!
И ја је, спреман, чекам, да јој се хладно предам,
А свет се шарен, мио, још смеши око мене,
И ја га, по сред јада, с болом у души гледам,
Срце ми јоште куца, ал живот вене, вене,
Миле се жеље моје у сивој губе магли,
А нада, слатка нада, полако: „због ом!“ збори,
На хитно бега, јури и другом сретном нагли,
А мени туга срце осваја, ломи, пори.
И поглед ока мога тихо се кочи, леди,
Ал се и леден, опет управља на те само,
Да тебе само види, да тебе само гледи —
Ох, оди, душо, оди, приступи ближе амо!
Помисли само, злато, како ми мора бити,
Када у јаду своме, на црне мисли дођем:
Како ће сутра други обвити твој стас вити,
Кад ја са овог света у вечни покој пођем!
Замисли само, душо, каква ме туга мори,
Кад се у сети мојој жалосна мис'о буди:
Како ће други с тобом љубавни због да збори,
Како ће да те младу на своје стиска груди!
Представи себи само, како ми мора бити,
Кад мислим, да ће други заносно да те љуби —
Ох, ту се сузе моје не могу више крити —
При тој се мисли храброст и снага моја губи!
Сунце се за ме гаси, а небо тамно бива,
Радости овог света нестаје веће за ме,
Његове дражи лепе суморни мрак покрива —
Ох, оди, оди ближе, нагни се мало на ме!
А сутра, кад час смртни животу моме дође,
Сети се жеља мојих, па проли сузу коју,
И када дух мој тужни са овог света пође,
Помени младост моју, помени љубав моју!

Сени Војислава Ј. Илића

Подигни се, куме, да сада поживиш,
Да се овом свету чудноватом дивиш!
Подигни се, куме, да тек сад уживаш,
И да више никад о јаду не сниваш!
Све се сада дигло, да те, мртва, хвали,
Да ти мртвом свећу захвалницу пали.
И љуба ти сада има другу пошту —
И деца су стекла друкчију милошту.
Не брини се за њих, нек ти спомен спава,
Њих краљевска рука сада издржава.
Жао ми је врло, што си лего тужан

Па ти поглед на свет заостао ружан.
Србија се дигла, да ти спомен кади,
Све се мишљу на те и песмом ти слади.
Све сад жали, тужи, што те нема још'те,
Да спеваш још коју, препуну милоште.
Сад ти књиге траже и незнани твоји —
И њих твоја песма сад милином пои.
Што рекао Јанко: ти умро ниси,
Теби се тек сада уважење виси.

Да се од куд јавиш у другом издању,
Ти би сретан био на своме имању.
Не би било бриге за пет-шест динара,
Што нам кад год тугу на срце обара.
Каменице не би напуштали брзо,
Још'те би се са мном дуго по њој вр'ао.
Били би нам кратки они други данци
На дуванској птици, полетној „Јоланци".
Ех, али све заман, кад се живим не да,
Док се прах им земљи за навек не преда!

За венце и оно, што ти погреб кошта,
Мого би да имаш, жељан, много што-шта.
И да ти је било, не би од нас бего —
Не би, тако рано, под леђину лего.
Још би писо песме крај воде Вардара
И из старе Расе, Новога Пазара.
Но ти, опет, имаш своју децу милу —
Она ће ти, можда, пригрлити вилу,
Да не гине лоза песничкога рода,
Да се ниже дуго пород до порода.

Ал за оне смртне, што, крај свог огњишта,
Осим пусте песме, не имају ништа,
За те нема даље породичне сласти,
Тима ће у земљу све уздање пасти.
За те треба стати па — проуздисати.

Њима само живим вреди помоћ дати.
Изнемогли трудник Талије уморне
Пао у сред рада и муке поборне,
И венци га ките — нико ту не штеди —
Али шта му све то после смрти вреди?

Дух из гроба твога Србадији виче,
Да се тебе сада пошта слабо тиче;
Да је све сад заман; да је све сад прошло
— Све је после рока, врло доцкан, дошло —
Па потмулим гласом за будућност збори:
Да се живим даје, да стварају дела,
Док их није у гроб црна смрт однела,
А тад заман жалост, прилози и штета —
Не вреди им новац од овога света.

С Богом, драги Војо, једнако ме кошка...
Сад би ти се могло дати доста трошка.
Било би од књига, а баш и иначе,
Сваком ти сад срце за судбином плаче...
Али заман сада све људске милоште —
Кад код тебе нема аманетне поште.
Шаљем ти још само поздравицу нашу —
Поздрави ми, узгред, Ињатовић-Јашу!
Поздрав и твом тасту, Јакшићу и сину,
А поздрав и нашем добром Милутину.

Кажи му; за жену нек не води бриге —
И ја јој и други продајемо књиге.
Изишло је лепо, са сликом, издање.
Сад би, да још живи, добио и звање,
Те би имо она три-чет'ри месеца,
Што му за пензију са свим не засеца.
Још му можеш и то уз разговор рећи:
Да је данас процент за два од сто већи.
Сада жена кошта, од плате, шест од сто —
И самачки живот сад је скуп већ посто.

На сунчевој жеги

— Иво Ћипико —

Откуцаји мотике звече по стрмом, шкропавом и гладном тлу. Тврдо жељезо одбљескује се на сунцу. Прва је јулска припека: необикао да пукне. Сува испржена чрмаља праши се, маглом обавија трудну дружину, блати главу и натрњује разгаљене окошчасте прси. А топло сунце сјаји, грије и пожига.

Редивој, јак и млад, потсјеца цијелом мотиком. До њега изредаше

се тежаци: мртво падају заобливени стогови.

— Прижги! — потиче жупан, и прилази од једнога до другога, да боље махну . . .

Пред подне, ластан дојаши и млади господар да прегледа радњу; разгледа дружину.

— Зашто узе старог Анту? знаш да не може — упита жупана.

— Мучи се, господару, и издржава — а да Вам право кажем и потребан је.

Господар нешто промрља, склону се у хлад и стаде да прелистава неку књижицу.

И пече све то жешће, а у ушима зуји и на махове блијешти се. Доље пако море се сјаји и сијетло на пучини поиграва. Близу је подне. Редивоја дере земљу ко може. Хоћеш — нећеш, остали треба за њим да гоне ред. Стари Анте заостаје, сатрао га труд и невоља, а у задње вријеме и велике бриге: жена болесна и оба сина ограбише у војнике.

— Гони, старче! — виче разиграни Редивоја и боље засјече у тешку земљу.

Он га већ и не слуша, тек кад му чује глас, муком бесвјесно примакне. Мисли га заокупише и море га. Изровано старачко лице снуждило се. Пред собом гледа гроздове, што се лијепо отребљују, обилато лишће, што се ко море модри, права милота гледати! Народило се, буји и здраво је да га сутра отргаш била би га као други година усред јаматве. Туђе ради, а требало би, да своје раскапа; но не може потребан је надниче, да преживе њих обнеможлих двоје. И онако дан ради, а дан побољева. Па ето још и друга невоља надоће. Прочиташе му синовљи лист; у њему се тужи и пише: „Муче нас и киње на вражју, а и гладан сам. Пошљи штогод, да знаш, невоља је!“ Старац не вјероваше својим ушима, мозгаше: онако млад, храбрен и здрав, па да није бар сит! А вели: служи краља!

И код те помисли, чисто се смео...

А око њега земља пуца, сунце пали, сложна дружина одапире, соколи их жупан, и Редивоја се помамио.

Сува земља праши се! Његова уста се осушише, напио би се сит, ако ће и киселе ракевандуре. Но из реда не смије, заостао би, и онако снага га издаје, магли му се, све ко да му нешто игра испред очију. Облио га млаки зној и ко киша низа њ капље, чини му се доспјеће.

— Ето ручка! — упри боље! — дражи жупан. Но старац већ не може, жиле попустише, главе отешчала, трудне, обилате руке омртвариле. Наједном пусти мотику и натегом се испружи.

— Не могу више! — једвице изрече. Дохвати мотику, заметну се ш њоме и хтједе да крене.

— Куд ћеш? — упита га жупан.

— Кући, ако допрем. Пробада ме, — нехајно ће и настави: — Ето ни у свом пôту, не могу да добијем комад круха, да прехраним себе и жену — и упути низ виноград.

— Јесам ти рекао да није за радњу — јави се млади господар из хлада — а да и не подиже очију с књижице. — Напомени ми вечерас, да му по дана одбијем . . .

И стари Анте, погурен, тешко набада низбрдицом к мору. Путем осјути јачу бол у глави и прсима, кољена клецају: једвице одмиче. За собом јоште чује звеку тешких мотика, око њега зуји и блијешти му се . . . А испред њега, на мирној морској пучини, заокруженој није-

мим брдинама и сјенатим увалама, у сјају трепетних сунчаних ждрака, једна до друге ко насликане стоје двије лађе. Разапеше прожутјела једра, што се у дубини мрко одразују, ишчекују свјежи западњак, да се макну, да заплове. Дотле пак из забаве, младо момче, што се отисну од свог врућег жала, дува у двогрла . . . Свирка се разлијега и буди замрле старчеве осјећаје. Сјећа се, здравља, младости и љубави. Сјећа када је радио за њих четворицу, да поштено преживу; и никада му не претицаше! Сада изнемогао, дуго је, што се је на невољу приучио. Устрпљиво је поднаша. Хоће да искапи до дна чашу пелина, што му је нуђају за његове труде. Но он не здваја, тјеши се: доће оно двоје, живи били: дочекаће их обојицу; прехраниће га, док наступи блажена Смрт! . . .

И с брода све то јаче, кроз плаветнило мора, поља и неба продире тугаљиви меки звук; час јечи, час ббно цијукне, док поједном жељно очекивани лахор пирну, крене бродом и свирка у старчевим ушима тихо замрије.

Усамљена путница

— Бранковински —

На пароброду „Ифигенији“, на путу из Марсеља у Смирну и Цариград, било је толико путника, да је човек могао дане провести посматрајући само њихову спољашност и њихове навике, а да не осети досаду што је сам и што нема познаника међу њима.

То је, чинило ми се, и занимало једну путницу, која је усамљена седила на дугачкој наслоњачи на палуби и више пратила погледом једног или другог путника, него што је читала књигу коју држаше у руци и с времена на време спушташе у крило. Средњег раста, пуначка, лица лепа из кога су севале црне као гар очи, она би увек показивала досаду кад би се чији поглед на њој задржао и одмах би наставила читање, што је значило: немој ни покушати да ми се приближиш. Али што је она више одбијала од себе, погледи путника више су се на њој задржавали, и неколико њих користили су се и најмањом приликом да јој учине ма какву услугу, неби ли јој се додворити могли. Она би се у таквом случају увек љубазно заблагодарила, па или би отишла с места или би продужила читање; а о доручку или ручку није јој се могао нико приближити, јер је обично у оно време јела кад то други путници не чине, што је такође привлачило пажњу многих на усамљену путницу.

Мене је она, истину да кажем, веома заинтересовала; али више ме је занимало што се упорно држала повучена од осталог друштва на броду, и што сам приметио, да се један од путника решио да победи нас остале поклонике интересантне путнице, па сам с нестрпљењем очекивао резултат његовог похода. Како би је он радо видио у каквој опасности, па да одигра њеног спаситеља! Да се отисне низ степенице, силазећи с палубе, па он да прискочи и

спасе је од очевидне повреде лепе ножице, или кад би се загледала у воду па да јој се мозак заврти и да падне у море, а он да скочи за њоме, обухвати је око струка, притисне уза се и спасе јој живот! Онда она из благодарности неби му могла одбити познанство . . .

Запалих лулу, напуњену француским дуваном Капоралом који се не одликује особитим мирисом, седох према њој американским маниром пребацивши ноге преко друге столице, па се реших да не скидам очи с њеног лепог лица. Књига јој неће помоћи, јер је њена наслоњача ниже била од моје столице, па јој лице могу видити и преко књиге; и ако се уклони с места, ја ћу други пут извршити своју намеру, с брода ми за дан — два умаћи не може. Али она није читала књигу, а није се ни с места уклонила, него је гледала у бескрајност мора. Гледала је погледом пуним жудње за нечим, а лице јој обасјао беше најљубазнији осмејак на свету. Онда запали цигарету, што јој је тако лепо доликовало, и стаде гледати у небесно плаветнило пуштајући дим за димом с пуно кокетерије. А цигарета у даме увек је повод разним тумачењима њеног карактера. Колико је њих та цигарета осмелила да се дами приближе, колико је њих она опекла, а колико су поклоника изгубиле даме због цигарете!

Нисам ни приметио да и онај победоносац in spe пиљи у њу као мače у жижак, док се не сагох да истресем лулу о под палубе. Седио је у десно иза мене и бавио се дакле истим послом, па кад се ја окретох да истресем лулу, он устаде и приђе усамљеној путници не баш одважним корацима. Паметнији је од мене, помислих, хоће да се користи моментом њеног доброг расположења, а цигарета му је дала малу дозу куражи.

— Кад се брод крене на далеки пут, госпођо, сви путници на њему представљају једно друштво, а у друштву не сме бити непознатих. Дозволите ми, дакле, да вам се представим и да покушам скратити вам време дугог путовања, јер видим да писац књиге која је пред вама, није био срећан у избору предмета за усамљене путнице.

— Ви сте врло љубазни, господине, одговори путница победоносцу in spe; али ма како да је написана ова књига, ја сам с писцем ипак потпуно задовољна. Прекидајући често читање књиге, што вам је, видим, пало у очи, ја сам у мислима говорила с писцем . . .

— Госпођо, стб је за вас постављен. Ако је по вољи могу одмах и сервирати, упаде изненада послужитељ на броду у овај тек започети разговор.

Није требао два пут да јој каже, јер она одмах устаде, поклони се познанику у покушају и оде с палубе, а он седе на њено место и баци поглед на мене, као да би ме хтео упитати: Шта ви мислите о њеном одговору на мој увод у познанство?

— Она није обична женска, те је у толико интересантнија, па ако и ти нисн обичан човек, можеш се још и заљубити у њу, одговорих му у мислима.

И он запали цигарету, па стаде као и она гледати у небесно плаветнило.

— Тамо нећете наћи што тражите, мишљах ја. Хтели би да вам небо каже ко је и каква је она, куда и зашто путује, какве је то мисли занимају кад чита ону књигу, па да

се према томе знате управљати. То ћете, чини ми се, и од ње тешко моћи сазнати.

Није ни пола цигарете попушио, па је баци и другу запали.

— Ви сте нервозни, младићу, мишљах ја даље. Ако су вам лекари због тога препоручили путовање по мору, нећете се излечити. Заљубићете се у лепу црнојку, јер сте нашли предмет који ће задовољавати вашу нервозност, дражећи је све више.

— Она ме већ мучи, био је израз његових покрета на наслоњачи, па устаде и пође ходати по палуби, а ја сиђох у салон да се опет постирам према усамљеној путници, али сад да читам Лотијеву дивљакињу Рараву.

У салону нађох црнојку за једним малим засебним столом. Прионула на масло и чај, а путничку капу и ону књигу оставила на други сто онде у близини. Застадох код тога стола и бацих поглед на књигу: Живот и обичаји у Конгу! Шта тражи по Конгу, Бог је видио?! Мишљах, она чита исповеди Алфреда Мисеа, па се у мислима објашњава с њиме како је могао у љубави онако мучити Жорж Сандову и она њега, кад су и једно и друго били паметни и учени људи, а гле ти ње, она с дивљацима има посла!

Боже, да ли ће испустити кашичицу или извртути чај да се нађем у послу око ње, само да бих је могао питати: шта ће јој она књига? — Приђох опет столу да видим ко је писац књиге, и видих да је име пишчево неколико пута писаљком подвучено, па онај с палубе, не држи га срце. Ја му погледом рекох: мени се не допада што је име пишчево на књизи неколико пута писаљком подвучено, па окружено као некаким венцем од незаборавка; а она испи последњи гутљај чаја, узе капу и књигу па опет оде на палубу. Нас двојица се погледима разумедосмо, да би сувише било и сад трчати за њоме.

У вече саставише неколико путника квартет од виолина и приредише музикалну забаву, што је оживило све наше друштво на броду. Који још не беху познати, упознаше се том приликом, само црнојке није било у салону. Оног окупио један американац па га не пушта од себе, а он очима на све стране неби ли њу угледао. Што је не нађете, мишљах, те не доведете овамо кад сте имали куражи представити јој се? Разумео ме је, јер наслони главу на руку као да ми је хтео рећи: у кајути је, отишла да спава. Али се преварио. Она је била у кајути да промене тоалету и ево је долази у салон лепша него што је знадосмо. Један старац устаде и уступи јој своје место, а оно је била до наслоњаче на којој сам ја седио. Она се заблагодари и седе, па стаде пажљиво слушати музику. Претрнух, па ипак чеках згодну прилику да отпочнем разговор, јер американац никако не пушта онога. Кад одсвираше Finale усудих се прозборити:

— Сумњам, госпођо, да у Конгу има овако лепе музике.

— Има, господине. Мој муж причао ми је да се Европљани у Конго-држави, баш као ово ми сад на броду, често забављају музиком.

— Муж? Ваш муж вам је то причао?!

— Да, мој муж, одговори црнојка смешећи се. Он је пропутовао већи део Африке, а и сад се враћа отуд...

— Чујмо, чујмо! привикаше неколико њих. Квартет понавља један део одсвиране пијесе и ми уђутисмо.

Дође ми да одем из салона, јер ми је сад јасно било зашто црнојка говори с писцем читајући његову књигу, те тако и учиним, извињавајући се потребом да се надишем свежа ваздуха на палуби.

Кад изиђох сутра дан на палубу, а победоносац већ у велико води разговор с усамљеном путницом.

— Видите, на оној је страни Смирна, рече му она баш кад им ја приђох и показа руком на исток.

— Дозволите ми, госпођо, да вас упитам зашто вас Смирна толико интересује? Већ сте је неколико пута у разговору поменули. Мора да вас за то место везују веома драге успомене? интерпелише је победоносац.

— Успомене? О не, господине. Сад први пут идем у Смирну, да се састанем с мужем који се враћа са свога научног путовања . . .

— Да се с мужем састанете? упита је онај убезекнуто.

— Да, па заједно да продужимо пут у Цариград.

— За то, дакле, ви тамо . . . Pardon, немам право додиривати нежне осећаје супруге према... Дакле, ви ћете се у Смирни с мужем састати . . .

Били смо и један и други очевидци тога састанка. Пољупцима и грлењу није било краја. Победоносац прогунђа, да прелазе границе морала. Али она више није била усамљена. И снама је ћеретала до миле воље, једва се у Цариграду растадосмо.

Хвала Богу што ме одмах при првом разговору уразуми, мишљах за себе.

— Није ми жао што се ствар тако свршила, него што све време на броду само с њоме а без ње проведох, рече ми при растанку унили борац.

Књижевни рад

Архимандрита Нићифора Дучића

Приликом 50-годишњице монашког живота и 40-годишњице књижевног рада му

Нашем заслужном земљаку *Архимандриту Нићифору Дучићу* навршује се ове 1899. године 18. октобра 50 година монашког живота и 40 година, од како се први пут појавио на књижевном пољу.

Рођен је 21. новембра 1832. у Лугу на Требишњици, у Херцеговини. Закалуђерио се већ 1849. године у манастиру Дужима. 1863. произведен је на Цетињу за Архимандрита.

Као Калуђер и Архимандрит војевао је у Херцеговини 1861., у Црној Гори 1862., у Србији 1876. и 1878.

Где је стигао радио је на ширењу просвјете и подизању школа.

Живот му је пун занимљивости, свугдје је радио на корист свога народа.

Дочекао је велика одликовања и важна јавна и почасна звања и повјерене су му разне народне мисије.

Био је *шест* пута нуђен епископством у Србији, и никад то није примио, у жељи, да до краја остане само Архимандрит, и као такав да послужи свом роду.

Био је и учитељ српском краљу Александру и предавао му историју српске цркве и црквено право.

На скупштини у Србији био је често посланик, и као такови има највеће заслуге, да се израдио и примио 1890. године *„закон о црквеним властима у краљевини Србији“*, којим је православна црква у Србији постигла боље уређење од ма које друге православне цркве других земаља.

Данас живи Архимандрит Нићифор Дучић у мирном повученом положају у Биограду и једнако ради на књижевном пољу, и сређује своје многобројне и раштркане књижевне радове, од којих је под насловом: *„Књижевни радови Архимандрита Нићифора Дучића“* изишло до сада *шест* обилатих књига, а биће их још неколико.

Његови земљаци, а и цио српски народ, указаће му своје признање, ако набави и чита његове књижевне радове, и ако га се сјети 18. октобра, а ми ћемо овђе да донесемо цјелокупан списак његових књижевних радова, како су од године до године постајали и то по његовом животопису у „Годишњаку“ Српске Краљевске Академије од 1894. године, који смо списак исправили, гдје је било неких недостатака, и довели га до данашњег дана.

*

Године 1859. Монографија Тврдоша (Требиња) у Дужи, у Гилфердингову Зборнику у Петрограду; прештампана у књизи I. књижевних радова 8-на 53. ст. Покушај статистичкога описа требињскога, приједпољскога, пјевањскога и невесињскога округа у истом зборнику 8-на 18 стр.

*

Године 1861. Монографија Житомишљића у Српско-далматинском магазину, прештампана у књизи I. књиж. рад. 8-на 53 ст. и позније преведене на руски у Чрнигову од грофа Милорадовића.

*

Године 1862. Бесједа говорена на Цетињу, 8-на 4 ст.

Године 1864. Јуначки споменик, пјесме великога војводе Мирка, написао, уредио и на свијет издао 8-на 206 ст. на Цетињу.

*

Године 1865. Бој на Грахову 1858 год. у Орлићу за годину 1865; прешт. у Босиљку хрватском, у Војину београдском и у књизи 3. књиж. рад. 8-на 29. ст. Бесједа на парастосу рускога Царевића Н. Александровића 8-на 7 страница; на руски преведене.

*

Године 1866. Покрштење потурица у Васојевићима од 1895—1857 год. у Орлићу за годину 1866; прештамп. у књизи 3. књиж. рад. 8-на 10 стр. Обзнана крмчије морачке у Српско-далматинском магазину за годину 1866. 8-на 7 стр. Степеник сродства засебно, на Цетињу 8-на VIII—80 стр.

*

Године 1867. Божић у Црној Гори, штамп. у Дубровнику (забавнику); прештампано у књизи 3. књиж. рад. 8-на 17 стр. Путовање кроз Црну Гору 1865. год. у Орлићу за годину 1867; попуњено и прештамп. у књизи 3. књиж. рад. 8-на 89 стр.

*

Године 1868. Бојеви у Крњицама 1861 и 62 године у Српско-далматинском магазину за годину 1868; прештамп. у књизи 3. књиж. рад. 8-на 97 стр. Српска општина и црква у Трсту у Гласнику 26. Српског ученог друштва; прештамп. у књизи 1. књиж. рад. 8-на 24 стр.

*

Године 1870. Врањина у Зети и Крисовуље на Цетињу у Гласнику 27. Срп. уч. друштва; прештамп. у књизи 1. књиж. рад. 8-на 29 стр. Примједбе на коментар Горскога Вијенца у листу Србији и засебно; прештамп. у књизи 1. књиж. рад 8-на. стр.

*

Године 1871. Обзнана Српско-далмат. магазина за годину 1870. и 71. у Младој Србадији год. II; прештамп. у књизи 1. књиж. рад. 8-на 6 ст. Искрена ријеч Српкињама у Младој Србадији год.

II. и засебна 8-на 44 стр. Развитак историјске науке од В. Герја, прев. с руског 8-на 182 стр. Хронограф житомишљићки у Гласнику 32. Српск. ученог друштва 8-на 39 стр.

*

Године 1874. Црна Гора с картом у Гласнику 46. Српског ученог друштва и засебној прештамп. у књизи 3. књиж. рад. 8-на 120 стр. Прев. на руски у „Ежегоднику" у Кијеву 1878 год. и у извору на друге иностр. језике.

*

Године 1875. Бока и Зета у Гласнику 42. Срп. учен. друштва; прештампано у књизи 3. књиж. рад. 8-на 33. стр.

*

Године 1876. Морача и Острог у Гласнику 43. Српског учен. друштва; прештамп. у књизи 2. књиж. рад. 8-на 28 стр.

*

Године 1877. Крмчија морачка (опис рукописа, Фотијеви превговори и градски закон) у Гласн. 8. Срп. учен. друштва II. одељ. 8 на 134. стр.

*

Године 1878. Бесједа у саборној цркви у Нишу на дан састанка Народне Скупштине у њему први пут, у Српским Новинама и засебно 12-на 10 стр.

*

Године 1880. Реферат о грађи за српску црквену историју у Гласнику 48 Срп. уч. друштва и засебно; прештамп. у књизи 2. књиж. рад. 8-на 33 стр.

*

Године 1881. Борба добровољачкога кора ибарске војске и усташких чета јаворског кора 1876. до 1878. год. у Гласнику 13. Српскога уч. друштва II. одељења 8-на 372 стр. Прво и друго отворено писмо дру В. Ђ. (полемика) засебно 8-на 46 стр. Биљешка о Мажуранићеву спјеву „Smrt Smail-age Čengića" најпре у Viencu 1878. год. у Загребу и у Срп. илустр. нов. у Новом Саду 1881. год. попуњена; прештамп. у књизи 2. књиж. рад. 8-на 8 стр.

*

Године 1882. Босански патници у Словинцу у Дубровнику, биљешке 4-на 10 стр., преведено на италијански. — О поријеклу Кнеза Лазара Хребељановића, извештај у Гласнику 50. Срп. уч. друштва; прештамп. у књизи 2. књиж. рад. 8-на 2 стр. Друго крштење Немањино извјештај у Гласнику 59. Срп. уч. друшт. прештамп. у књизи 2. књиж. рад. 8-на 6 стр.

*

Године 1884. Старине хилендарске и монографија Хилендара у Гласнику 56 Срп. уч. друштва и засебна 8-на VI—116 стр. Добрушта расправа у Radu jugoslov. akademije Znanosti i Umjetnosti XLX., прештампана у књизи 2. књиж. рад. 8-на 9 стр. Запис у старој добрунској цркви код Вишеграда у Јавору, прештамп. у књизи II. књиж. рад. 8-на 4 стр. Епископије зетска и дабарска расправа у Гласнику 57. Срп. уч. друштва, прешт. у књизи 2. књиж. рад. 8-на 60 стр. О смрти цара Уроша извјештај у Гласнику 59. Срп. уч. друштво, прештамп. у књизи II. књиж. рад. 8-на 4 стр. Печат Св. Саве српскога у Кореји; двоглави Орао Кнеза Лазара у Хилендару и у Горњаку чланци у Старинару за год. 1884. прештамп. у књизи II. књиж. рад. 8-на 8 стр. — Цар Душан и Балканско Полуострово и XIV. вијека од Борхграва приказ и Срп. Нов. прештамп. у књизи II. књиж. рад. 8-на 4 стр. Зборник савински у Шематепар. Боке которске за год. 1884. приказ; прештамп. у књизи II. књиж. рад. 8-на 5 стр. О хришћанским светињама у Просветном Гласнику за год. 1885. (реферат) 4-на 3 стр.

*

Године 1885. Зборник правил. св. апостола, васељ. и пом. сабора прев. с грчкога; јерархијски положај сарајевске митрополије од Архим. Н. Милаша и „Ein Kampf um's Recht, Beitrag zur Lösung der orthodoxen Kirchenfrage in Bosnien-Herzegovina" од протосин. Радића (приказ и критика) у Гласнику 60. Срп. уч. друштва; прештамп. у књизи II. књиж. рад. 8-на 27. стр. Крст Архиепископа Саве II., опис у Старинару за годину

1885; прештамп. у књизи 2. књиж. рад. 8-на 3 стр. Одговор на куђења и клеветање В. С. Д. у Стражилову и засебна 16-на 22 стр. (полемика).

*

Године 1886. Српски арханђ. монастир у Јерусалиму у Годишњици IX истор. опис; прештамп. у књизи 2. књиж. рад. 8-на 13 стр. Печат митроп. врањинске у Старинару за годину 1886. опис; прештамп. у књизи 2. књиж. рад. 8-на 2 стр. Бесједа у саборној цркви у Биограду на задушници К. С. Аксакова у име Српскога ученога друштва засебно 8-на 9 стр. Преведена на руски исте године у Москви.

*

Године 1887. Технички термини у законодавству од дра В. Богишића, превео с рускога у Браничу за год. 1887. и засебно 8-на 23 стр. Прештампано у „Mješečniku" у Загребу.

*

Године 1888. Колашин у Херцеговини у Братству II. напор. опис 8-на 20 стр., преведен на руски у „Слав. Извест". Неколико ријечи о начелима и методу при изради црногор. имовинског законика, писмо једному пријатељу од дра В. Богишића, превео с француског у Браничу 8-на 17. стр. Нови метор грађанског права од Г. Ардана; превео с француског у Браничу 8-на 6 стр. Спољашњи одношаји Србије од дра Јов. Ристића приказ у Revue d'historie diplomatique у Паризу за год. 1888 број 1. прештамп. српски у књизи 2. књижев. рад. 8-на 6 стр. Посланици цариградскога патријарха Ђенадија II. синајским калуђерима, приопштио у „Истини" у Задру 4-на 11 стр.

*

Године 1889. Словенски рукописи у Нар. библиотеци у Паризу у Starinama књ. XXI, прештамп. у књизи 2 књиж. рад. 8-на 24 стр. Црногорски имовински законик и њемачка критика превео из петроградскога Herold-a у Браничу 8-на 8 стр. Балканско полуострово од дра Стефана Брагинића превео с француског 8-на 33 стр. Примједбе на пројекат закона о уређењу ниже и више Богословије у Србији; — Примједбе на пројекат закона о црквеним властима у Србији; штампане засебно и доцније у књизи 5. књиж. радова.

*

Године 1890. Хумска (херцеговачка) православна епископија од 1220. позније митрополија, расправа у „Веснику српске цркве"; прештамп. у књизи 2 књиж. рад. 8-на 15 стр. Acta corinrationem Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan nec non Francisci Nadasdi illustrantia (1663—1671). E tabulariis gallicis desumpta redigit Dr. V. Bogišić. Zagreb 1888. год., реценсија у „Колу" у Београду, прештамп. у књизи 2. књиж. радова 4-на 8 стр. О старом грбу босанском, расправа дра Ф. Рачкога, приказ у Српској Независности у Биограду; прештамп. у књизи 2. књиж. рад. 8-на 2 стр. Прештампале га Мале Новине у Београду и „Наше Доба" у Новом Саду. — Импровизације у Народној Скупштини при претресу новога закона о црквеним властима у стенограф. биљешкама 1889—1890 год. III. дио. Доцније у 5. књизи књижевних радова. — О новом закону о црквеним властима у Краљевини Србији у Српској Независности и засебно (упоређење с пређашњим законом и оцјена) 12-на 52 стр. Поздравна ријеч митрополиту српском Михаилу у име одбора за дочек и свештенства српскога на дан његова повратка у Србију 1889. год. У „Српској Независности" и у „Веснику српске цркве" 1890. год.

*

Године 1891. Учење васељенске православне цркве с разликама учења других хришћанских цркава од дра богословије В. Гетеа, прев. с француског другог издања 8-на XXV—257 стр. — Три рукописа документа у „Гласнику" 72. Срп. уч. друштва 8-на 8 стр. — О цркви (сада џамији) и гробу св. великомученика Димитрија у Солуну, у „Босанско-Херцеговачком источнику". Опис свечанога уласка султана Хамида у Џамију у петак, у

Босанској Вили. Биљешка о старој запустјелој цркви у Кривој ријеци, новој у Кожетину и о Дечанима у Старинару година VIII. књ. 1 и 2. стр. 29—29. 8-на.

*

Године 1892. Српска автокефална архиепископија и пећска патријаршија од профес. Паљмова, реценсија у Веснику срп. цркве XI. свеска 8-на 8 стр. Народно предање о Никшићима у Новом Требевићу за год. 1892. Извештај о стању богословије биоградске у Просв. Гласнику за годину 1892. стр. 711—713, 4-на. Приказ I. и II. књ. Грбићеве „Карловачко владичанство" у Босан. Вили 4-на 2 стр.

*

Године 1893. Св. Сава, српска црква и српска краљевина у XIII. в., приступна бесједа у Академији, Глас XXXIX. 8-на 21 стр. Приказ Шематизма правосл. епар. бококот. за год. 1893. у Веснику српске цркве V. св. 8-на 2 стр. Колико има врѣлâ у Трескавици, биљешка у Новом Требевићу за год. 1893.

*

Године 1894. Које су године спаљене мошти св. Саве у цркв. листу „Миру" бр. 19. — Разлике домаћих хроничара о години које су спаљене мошти св. Саве српскога, расправа у „Миру" 8-на 11 стр.

Историја српске православне цркве од првијех десетина XII. века до наших дана 8-на XI—371. страна.

*

Године 1895. Приказ службе св. Петру Цетинском у Веснику српске цркве.

*

Године 1896. Петров манастир у Требињу, — у „Зори" свеска за септембар, доцније у књизи 5. књиж. радова. Рашко-Призренска митрополија, расправа, засебно.

*

Године 1897. Васељенска Патријаршија и Српско Црквено Питање засебно.

Српски Хиландар у Срп. Застави бр. 141.

*

Одговори Дру Богишићу на 31. питање о обичајном праву у Херцеговини.

*

Године 1898. Племе Зупци и војвода Лука Вукаловић у „Зори" свеска за јануар.

Посланица Биоградским Ђацима у Веснику Српске Цркве св. IV.

Хришћански брак, засебно, и у књизи 5. књижевних радова.

*

Године 1899 „Милешево" намијењено календару „Србобрану" за 1900. годину.

„*Мисли* о цркви, држави, вјери, народној просвјети и т. д. К. П. Победоносцева. Превео из „Московского Зборника" Архимандрит Н. Дучић" I—XIV. 1—135 стр. у Биограду 1899.

*

Осим ових овде обиљежених књижевних радова има још и таквих, који нису под његовим именом штампани или за које је Дучић дао грађу а други обрађивали, а и таквих умних радова његових, који не спадају строго под „књижевне радове". — Од таквих споменућемо: Од народних умотворина: поскочице у Орлићу; народне јуначке пјесме, приповијетке и загонетке у српско-далматинским магазинима; народне пословице (збирка из Херцеговине) дао је дру В. Богишићу; збирка ријечи, дао Југослов. Академији за рјечник; кратки поздравни говори при отварању годишњих и ванредних скупова Српског ученог друштва у Гласницима; и говори у Народним скупштинама у стенографским биљешкама.

Кад збирно издање: „Књижевних радова Архимандрита Нићифора Дучића" цјелокупно и завршено буде, онда ће и књижевној критици лакше бити да изрече свој потпуни суд, а и донде желимо Архимандриту Нићифору Дучићу приликом његове овогодишње прославе, да га здравље послужи још много година, како би своје намјере остварити могао, и дочекао да његове жеље испуњене буду.

Шпаго.

Фридрих Сметана

— чешки композитор —

Ову биографско-уметничку скицу о чешкоме композитору *Ф. Сметани*, доносимо из француског повременог листа наше браће Чеха, *Le Nation tchèque*, Prague, Jos. R. Vilimek, 1895., књ. I., о коме је било већ говора више пута у *Зори* од прошлих година. Ми је доносимо, по обећању, у српскоме преводу, верујући, да ће привући на се пажњу оних наших читалаца, који се музиком баве и интересују више или мање.

У последње време и ми Срби полажемо много већу пажњу уметничкоме неговању музике. Томе су најбољи доказ многобројни концерти и забаве, које се приређују широм целога Српства. На сваки начин, у нас се више обделава вокална но инструментална музика, али то је у осталом природни ток развитка. Ове уметности, нарочито код младих, неразвијених и још патријахалних народа, где је потребно извесно материјално благостање или обилна протекција и дарежљиви меценати за неговање лепих вештина у опште.

У сваком српском већем граду, који би пролазио за наше културније средиште, ми имамо нашу интелктуалну елиту, која редовно прати све манифестације духа људскога, у свима правцима и областима. Срби се труде да покажу, да су подобни и за уметничко образовање и да њихова раса, и у томе погледу, не би заостајала иза многих културнијих нација, — да су се само налазили у повољнијим и срећнијим приликама. И ми сумњамо, да има данас лепотице Српкиње, која удара у гласовир, и Србина музичара или аматера, а да нису чули и уживали у музици тако познате Увертире из Сметанине *Продане невесте*.

Наша је дужност, да се увек и на првом месту, упознамо што боље и потпуније са уметничким производима и уметницима словенскога генија. И како наше уредништво има и нарочиту рубрику у своме листу, резервисану уметностима, то мислимо, да ће ова скица о чешкоме композитору Сметани, бити са свим на своме месту у *Зори*.

*

Пре свега Сметану не треба оцењивати на начин, као што се то обично чини; нити је од користи поредити га са другим до данас познатим уметницима. Страни су критичари то појмили потпуно. Сметана је — Сметана. Врло је мало казато, кад се претендовало да је Сметана чешки Моцарт, јер ако је заиста чешки и Моцарт немачки, онда то није Моцарт. Др Шенкер из Беча врло је лепо појмио велику разлику његове музике, не само у погледу технике и облика, већ и по целом њеном карактеру. Сметана је јасан, весео, и увек умерен, а нарочито *чист* — Дон Жуан и његов карактер апсолутно су му туђи.

Сметана је живео, мислио и компоновао, као што и чешки народ живи, мисли и пева. У томе се састоји та грдна разлика — разлика између два морална света.

Још мање би се могао Сметана поредити са Бетовеном, ма да је се то покушавало због сличног им недостатка, јер су оба учитеља била глуви. Ну, управо се у томе погледу манифестује међу њима врло осетна разлика, јер Бетовен је оглувио у 27 години, а Сметана тек у 50 ој. Бетовен је још у почетку свога раз-

вића волио самоћу; Сметана, на против, а то је баш карактеристична црта, тражио је увек друштво, нарочито друштво племића. Начин на који су мислили у музици, са свим је различит код ова два човека. Бетовен не казује рађо другима своје мисли; он је усамљен, али ипак живи идеално са светом и носи упечатак највећих манифестација свога времена; Сметана није толико размишљао, он није чак ни мало размишљао, али је живео у својој скромној националној сфери и чијем је развићу био сав одан. Прочитајте Бетовенов тестаменат и упоредите га са осећајима, што га је Сметана гајио у дубини срца према своме народу, и ви ћете увидети контрасте и разлику, које постоје између ове две природе. Онај, који хоће да објасни односе између човечанства и нације, света и отаџбине, може утврдити и једно музичко поређење између Бетовена и Сметане: Бетовен је сетан, невесео; Сметана је весео и насмејан; тамо облаци, овде сунце; код првога више субјективности, код другога више објективности. Бетовен је дубок, он философира; Сметана се држи здрава разума. Бетовенове Симфоније и Сонате одговарају његовој субјективности; Сметана у почетку компонује само игре (сам је био страсан играч); доцније прелази на драму, а Симфоније и Сонате су му изузеци. У кратко, Сметана припада самом себи.

Сметанино уметничко развијање ишло је врло тачно, редовито и природно. Музичне способности појавише се код њега у петој години, које су уочили и култивирали још из рана изврсни учитељи. У почетку његове композиције беху комади из друштва и салона: игре образоваху главан предмет и оне су се свирале на пијанину. Чим се беше одао опери, он престаде да компонује једино за пијанино; ну, овај прелаз од игре на драму извршен је тек једно за другим описивањем у музици разних карактеристичних особа. Он нам сам прича, да је тако представио у музици, личност Ричарда III. по Шекспиру. Једном серијом сличних радова ми присуствујемо Сметанином развићу; то су, између осталих: *Валенштајнско бојиште*, једна сцена из Macbeth-a, Hakon Jarl. Приметимо, да се већина ових покушаја односи на личности озбиљне и трагичне и да су предмети и радње узете из историје и туђе књижевности. У то је време Сметана такође живео у туђини. Он се одаваше још овоме жанру и кад поче компоновати драме, као што то доказују *Грешник* и његови симфонични спевови.

Са Branibořі-ма (*Брандебуржани*) почиње Сметана серију драмских дела. Од његових девет опера, две су или три само историске и озбиљне; остале су опера-комик, (комедија у стиховима с музиком; прев.) чији су предмети узети у лету из земаљскога народнога живота.

Тај је живот он испитао и проучио у свима појединостима и изразио га је ванредно. Он је потпуно појмио једну страну чешкога карактера: отворену веселост и тиху нарав. Ми кажемо тиху нарав, јер у нарави се јављају контрасти карактера код људи и раса. Хумор Достојевског је на пример, са свим различит, јер има природну наклоност ка трагичноме. Још Платон беше приметио, да је осећање смешнога, т. ј. хумор, помешано са трагичним осећањем. Ну, док се трагедичар од рођења окреће подједнако хумористичној и смешној

страни живота, дотле Сметана, по природи весео и миран, окреће се жалосноме животу.

Сметана не беше лишен озбиљнога осећања, па чак ни трагичнога. Зато налазимо доказа у неколиким драмским покушајима, које смо мало више споменули и који датирају из онога времена, када не беше још оглувио.

Појмиће се врло лако, да је ова ужасна слабост учинили на њега силан утисак. Она утиче на његове позније радове, али не објашњава довољно јасно његову склоност, нагињање озбиљним и трагичним предметима. Ова се тежња развија на један са свим редован начин. Већ у Libuša, према томе пре но што је оглувио, он се беше посветио озбиљној музици и после тога његова је стална жеља била, да има озбиљан текст, јер је хтео да се опроба у трагичној опери. На дирљив начин он нам казује, да је хтео радо да нам објасни оно, што је у себи имао трагичнога и жалоснога, али му је текст недостајао. У овоме покушају, Сметана је хтео да се уздигне изнад ниво-а обичнога живота, да представи музиком, до највишега степена могућности и тачности, карактере облика више мање идеалног и дела, акције, из минулих векова „Хоћу да дам својој нацији оно, што јој дугујем и што носим у своме срцу — дело које ће дуго трајати", писаше он поводом Certova Stena *(Ђаволова стена)*, опере, у којој је трагичан елеменат замењен романтичним, што, извесно, не одговараше Сметаниним намерама. Романтичан елеменат био му је туђ и непознат, али песници не знадоше му пружити оно, што *носаше у своме срцу*.

Ми кажемо, да му је романтични жанр био туђ и непознат, ма да знамо да је говорио, да је у младости био наклоњен романтизму. У првој фрази његова квартета Z mého života *(Из мога живота)* преовлађује романтично осећање, јер Сметана је у својим младим годинама, веле, био наклоњен романтичноме жанру, меланхоличноме а у исто време страноме. Ми смо далеко од тога да поричемо, да он није имао ту наклоност у извесно доба, као год и сви људи, али композиције које датирају из његове младости доказују нам, да та наклоност није била у његовој природи. То су такође лепо уочили више критичара. Године 1848. бијаше посветио Листу *Шест комада* међу којима први носи натпис Markétka v lese *(Маргарита у шуми)*; Лист му саветова, да томе комаду дâ овај обичан назив: *У шуми*, а у исто време примети, да му изгледа, да је облик музични *сувише научан* за комад овога жанра. Клара Шуман писала је Сметани 1852. г. готово у истоме смислу поводом његових *Листића из Албума;* она му рече, да комади, које је назначио као романтичне, изгледају јој да најмање одговарају романтичноме жанру — „да не треба гледати романтизам у чудноватом". Ако се не варамо, мишљења Листа и Клара Шуман потврђују оно, што ми рекосмо о сваком осуству романтизма код Сметане.

У једном писму, које је написао поводом недовршене опере Viola *(Љубичица)*, Сметана се последњи пут враћа туђем тексту, који га беше привукао много раније, и каже, да ће му идуће дело бити романтично. Он њу разуме, да ће музика морати бити у потпуном акорду са текстом. И додаје још: „Апсолутна музика, која конвенира свакоме жанру, за мене је већ немогућна; у

одушевљењу мелодичне лепоте ја губим свезу, али ми текст служи увек као полазна тачка оријентисања". Ту озбиљну и трагичну страну човечија карактера а чешкога посебице — чешка нам реформа пружа у томе довољан пример — Сметана није успео да изрази тоновима. Израдити такође оно дело за своју нацију, то је била његова жива жеља, идеал коме је циљао, и, у томе погледу, он разумеваше и поштоваше Чеха, али му мисли и жеље не беху интерпретиране песмом, јер ова страна не доминираше Сметаном.

Кад се у каквој специјалној и дубљој расправи буду утврдили односи између Сметане и Вагнера, мишљење чешкога композитора о апсолутној музици и акорду међу речима и тоновима, постаће очевидно, онако како га је Сметана појмио, ако се при свези том има у виду његов природни музични развитак. Не поричемо утицај Вагнеров, али претендујемо, да тај утицај није учинио никакву препреку слободном развићу Сметанином. Свако суђење Сметанино о музици не треба приписивати утицају немачкога маестра, јер, чак и без Вагнеровог утицаја, Сметана је био подобан да расуђује као што је то чинио, напр. *у Збору*. Он каже, да се овај *Збор* састоји, за највећи део публике, у брзом понављању, без муке и велике моћи схватања, свих мелодија, које се чују први пут у позоришту.

Врло је могућно, да ће једнога дана каква дубља критика и паралела између Сметане и Вагнера доказати, да је чешки маестро не само боље појмио Вагнера од извесних немачких музичара, већ да је слободно и на свој начин употребио Вагнеров облик, форму, као што се Бетовен служи формом Clementi-a. У Музици и у опште у уметностима, а нарочито у поезији, дешава се, овај се случај примењује на драматичан жанр и сонату, дешава се велимо, да је форма ранији, претходни производ и не баш тако ретка код осредњих талената, док међу тим прави творалачки таленти бацају у тотовом калупу грађу, велику грађу.

Сметана је, а то је баш оно што ми хоћемо да докажемо, остао чешки и увек исти, при свем утицају Вагнеровом. Само у смислу драмске музике треба разумети речи, које је Сметана додао као епиграф Branibori-ма (*Брандебуржанима*). „Музика је језик осећаја, а реч мисли". Овом изреком он неће да каже, да се музика сматра као орган осећања, већ да је музика прокламована, проглашена за језик и упоређена са речју.

Сметана је био за нашу музику оно што, у наше дане, називају у поезији *реалиста*. Веома нам је непријатно, што смо принуђени да употребимо ову реч, која има многа значења и која се злоупотребљавају. Али и поред тога, овим се називом може врло добро означити једна извесна страна Сметанина; у осталом, реализам је карактеризиран и прецизиран његовим талентом.

Заједно са реализмом, он притежава још идеалност. „Код мене се, вели он, облик сваке композиције јавља сам од себе према предмету, који третирам". Сметана слика тоновима идеје, личности, живот.

Апсолутна је музика немогућна за њега; облик је у служби идеје; он тежи да добије драматичке и трагичне текстове; а као што сам

каже, оријентише се помоћу речи. У овоме је погледу врло карактеристично оно, што сâм каже о својим *Чешким играма*. „Тамо где Дворак назива своје комаде једним општим именом *Словенске игре*, ма да се не зна које су то игре или чак да ли постоје у опште, ми би показали какве игре са прецизним именом имамо ми Чеси".

Прецизан и конкретан смисао реализма врло је тачно изражен овим речима: Furiant, Skočna, Medvěd, и т. д., које су у истини чешке игре.

„Vers la bonne foi et la verité", „за поштење и истину", то беше његова изрека, коју ни сâм Толстој не би боље прокламовао ни са више концизности. Само истина, како у великим тако и ситним стварима! Како он сâм осуђује н. пр. балет у оним његовим комадима, гдје им није било места!

Треба само видити како Сметана препоручује певачима да певају и играју стварно; како изискује од свакога од њих „да буде више драмски уметник но концертирајући". Или како критикује текстове са стварнога, реалнога гледишта! Са каквим сигурним погледом он види недостатке н. пр. у Vyšehrad-у, где је река Влтава, противно стварности, пласирана ближе сцени од Višehrad-а. Како је се Сметана борио са текстовима и како је он поправљао тоном речи, које не одговараху довољно истини! Национална је свест у Сметани тесно везана са осећањем прецизнога и конкретног. Код нас се говори много о тој свести и у свакој струци; међутим не би било лако показати у чему се она састоји битно. Као год што се данас каже у политици, да се посланици покоравају обично народној вољи, исто тако говорило се, а говори се још и данас, о заједници уметника са народом, као уметника масе. Истина је, да је реалистички правац врло популаран, јер се у популарној уметности налази прецизно и конкретно, битни делови праве уметности, који су ретки у градовима, у школи па и самој вештачкој уметности.

У место да имамо научну дисертацију о Сметанином националном карактеру, задовољићемо се једним карактеристичним примером, цитирајући „Шевину песму" из *Пољупца*. Ову песму, која дише пољском природношћу, прогодушношћу сељачкога живота у срцу природе, пева слушкиња Bářče, т. ј. личност са свим споредна у комаду, али узета из правога народа; ту се види природна безазленост популарног реализма, а у томе се баш састоји уметност.

При свем том, Сметана култивирајући народну уметност, није просто имитирао национални и популарни жанр у песми и музици; он није компоновао своје мотиве из популарних мотива, већ је облагородио и усавршио популарне производе, темељно испитао њихов дух, и сâм отворио у истоме духу нове композиције. Ако није подлегао утицају Вагнера и других, још мање се може казати да је залутао у средину богаства популарне, народне уметности — он је рефлектовао, као добро углачана призма, популарну уметност и национални живот у опште. Сметанине композиције о Фаусту и Oldrich u Božena од Kopecký-а могу нам послужити као важан и интересан доказ о ономе, што рекосмо мало час.

Реализам није удаљио Сметану од Лепога. Истраживање истине је

увек и свуда преовлађивало чистом лепотом. Ни у једној Сметаниној композицији неће се наћи нешто, што би било сурово, ружно, претерано. Умереност је, нарочито у веселости, карактерна одлика Сметанина.

Истражујући истину, Сметана не заборавља јединство у свему. Говори се много о јединству, али је у стварности ова реч ретко употребљена паметно и промишљено. „Јединство стила . . . то је, треба да се исповедим, моја својствена особина, вели Сметана показујући тиме да је познавао себе, или, боље рећи, да познаваше своје силе". Сметана, као сви велики уметници, био је потпуно свестан својих средстава; он им знађаше такође границе. У скоро признаде, његова прва жена то му је такође саветовала, да треба добро да проучи теорију музике. Студирао је савесно велике учитеље, као што то доказују многе његове интерпретације. Сметана је био изврстан такође као пијаниста.

Да би се што боље образовао, Сметана је радио неуморно. Неко време био је уредник музичког дела у Národní Listy-ма; основао је нов музички Институт и учествовао у претходним радовима при оснивању Umělecká Beseda (*Уметничког друштва*); био је члан одбора, који издаваше један умјетнички часопис; установио је претплатне концерте (Concerts d'abonnement) *Уметничког друштва*. Сметана се беше примио више дирекције у Опери и беше напрезао све своје силе, да створи једну велику драмску школу и успео је да оснује у позоришту прву оперску школу; у младости је приређивао концерте и предавао музику. У раду, у неуморноме раду, огледа се геније Сметанин.

Цео овај модерни правац Сметанин не може се замислити без општега и дубоког образовања. Чак и у малим фрагментима, које пружа Dr. Teige, Сметана нам се јавља као један јасан и прецизан мислилац и оригиналан писац; стил је Сметанин израз његове музике — он је написан јасно, и прецизно и просто.

Да је Сметана у основи био чешки, то излази из његова националног карактера. Он је био потпуно свестан своје нације, и за то немамо потребе то доказивати. Оно што је чешко код Сметане, ми га можемо појмити у Сметани. Вештији критичари могу да објасне шта значи чешки стил Сметанин, стил о коме је и он сам говорио са толико тачности.

Најпосле, неће бити без интереса да прегледамо каријеру композиторову и да испитамо сваку од прилика, које су на њ утицале.

Супротност, која изгледа да постоји између његова националног карактера с васпитања му по аристократским традицијама, само је привидна. Његов отац имао је погледе врло аристократске, а и наш маестро живио је много и дуго у салонима неколико племићских породица. У т. з. патрирархалној класи племића, ма да је била германизирана, — Сметана је свршио своје студије на немачком — бејаше се сачувало још доста оригиналнога чешког елемента.

Што је Сметана развио своју активност у туђини, то треба приписати приликама у Чешкој, али су у толико његови национални утисци били живљи; у толико је његова жеља била ватренија, да посвети све своје силе своме народу.

Породичан је живот не мање имао утицаја на Сметану — вешт би психолог у овоме животу нашао и могао утврдити више сличности

са производима нашега маестра, ну ово пролази границе ове скице. У детаљноме раду о Сметани, изнеће се какав је утицај имало глувило на њега и одредиће се заједничке тачке које могу постојати између њега и других уметника и објаснiће се његови односи са Лйстом и другим савременицима.

Ево у кратко нашег завршног мишљења: Сметана је у свима односима најсавршенији композитор оних опера, које називају, из навике, нетачно изразом: *opéras légers*. Сметанина је musique légère поезија општега живота. Сметана је био песник у области тонова; свуда и у свему он је реагирао на поезију, једино на поезију. Своју поезију он није извадио из себе самога, он је апсорбовао у себи поезију чешкога живота, поља, шума и баснословних прича из Чешке. Он је нашао песничку страну у најобичнијим, најопштијим феноменима.

Врата чешкога света пред деликатном осетљивошћу Сметанином отворише се са оба крила; он је побрао цвеће са чешких срдаца. Сметанина је музика весела, радосна; он је осећао живље радост живота и сјајност, но тугу — можда је у „Шевиној песми" дао најсвежијега израза овим дубоким осећајима.

Сметана има чешку нарав. На њему се лепо види, како се уздиже извесна мирноћа, тишина, извесна сигурност себе сама. Сметана беше једна индивидуалност потпуно хармонична. Он је био савршено господар самога себе; а истрајним радом могао је само усавршити свој оригиналан стил.

Трагедију људског живота, Сметана није осетио; велико питање о погрешци и казни — у томе је трагедија живота — није мучило његову савест. Карактеристично је, да Сметана није компоновао црквене музике, нити у опште религиозне, свете музике. Каква грдна разлика између Беговенове Missa solemnis и Сметанине Libuša!

Код Сметане нема прелаза ни великих и брзих контракта од тамнога на јасноме; он је увек умерен и одмерен, јер је отмен.

Сметана је волео друштво; он вољаше људе и ови њега. Његова је музика de bonne société! Она је чисто морална. Никада она не импресионира, никада пак не раздражује нерва ни чула, — она је са свим здрава. Сметана је дивно показао, шта је то чиста и весела душа. Сметанин долазак на свет имаће за резултат, да ће његова музика, његов стил и правац, потиснути далеко шкодљиву оперету, која је продукат великих градова. **Н. С. П.**

Јагоде

— Henry Grévilli —

Била је то дивна леја јагода. Видјело се да је власник мјеста умио да цијени праву вриједност тога лијепог воћа, чија боја и мирис престављају сву славу пролећа; нигдје паразитске биљке, нигдје оног чудноватог шибља које одвраћа сок од биљке. Уз право шибље пужале су се вијугаве стабљике и гордо носиле своје бијеле велике цвјетове, чисто бијеле боје, у којима су се сјали златни прашни кончићи; зреле јагоде, и ако су их скривали јасно исјечени широки ли-

стови, ипак их је било лако познати, било по лијепој црвеној боји било по пријатном мирису.

Леја је била дуга, а јагода је било на стотине, пчеле и лептирови облијетали су туда заједно са великим бројем других бубица; ово зујање и лепршање крилаца личило је на шум, који се даје чути пазарних дана по градовима на трговима.

Десно и лијево каламљене руже дизале су своје круне, пуне поносних пупољака на правим петељкама, и расцвјетане руже, широке као пехари, из којих се просипао, понеки пут, мирис, исто онако јак као у јагода. Дуге стабљике бијелога шебоја, пуне цвијета, личиле су на преслице са повесмом бијеле свијетле и угужване свиле; мало даље орлови нокти, који су покривали зид, својим вијугавим стаблом и лишћем, заносно су мирисали . . .

Јулија, клечећи на стази, сагла се и пажљиво је брала јагоде, са којих је истина нестало росе, али које су, ипак, задржале своју свјежину. У једној руци држала је бијели порцулански тањир, покривен, широким виновим листом, а у другој лијепе повијене маказе. При сваком склапању маказа по једна је јагода падала у тањир. Њени прстићи немирно су откланјали крупно лишће, те и најскривеније зрно јагоде није могло остати скривено.

— Није нужно да се кријете, мале моје, говорила је Јулија, биће те опет зато данас поједене. При помисли на доручак, она се мало осмјејкивала и цвељела.

Један гост дошао је, изненада, у мирну кућу гдје је она, усамљена, са својим оцем и мајком проводила љето. То је био један породични пријатељ, млади пријатељ, или боље рећи син једног пријатеља. Дошао је изненада око десет часова.

— Ви сте дошли на доручак? питала је њена мајка.

— Да, одговорио је Марсел, мало збуњен.

— Добро сте учинили, заврши отац. Јулија није ништа казала, али је отишла у мљекарницу да види свој сир са скорупом, који није био доста великн за четворо; што мари то додаћемо мало скорупа!

— И јагода?

Баш кад се враћала у салон, гдје је сједио прашљиви путник, мајка јој рече:

— Јулија, иди набери јагода, само набери доста.

Јулија не уђе у салон, узе тањир и маказе, да набере доста јагода? Зацијело? то није било потребно ни казати јој. Г. Марсел је волио јагоде.

Берући зрело воће, Јулија се осмјејкивала а њена главица, под шеширом од бијелих набраних чипака, руменила се мало.

— Моја хаљина најзад, није баш тако ни ружна — говорила је она у себи сијекући зелене дршке, — бијела хаљина са блиједоплавим цвјетићима, зар то није лијепо, а јутрос је и дотјерана мало топлом глачалицом . . . Мислим да му се допада. Застала је; видјевши је непомичну пчеле, и лептирови, падали су на отворено бијеле крунице. Јулија је сањала.

— Једна мала кућа украј шуме, као ова, само мања, . . . над вратима дивља лоза. Бићу сама цио дан, јер треба радити. Али, око шест часова, дошла бих на крај пута да видим . . . Шта да видиш, Јулија? Она је оборила главу, и маказе се неколико пута склопиште и отворише једно за другим.

Нечији корак одјекну по шљунку, сенка једна заклони је од сунца, она подиже главу и зачуђено погледа, као да тобож није знала које пред њоме.

— Ваша мајка послала ме да Вам помогнем, рече Марсел, ја ћу Вам држати тањир, хоћете ли?

Она му допусти да тањир узме, и журно завуче маказе у лишће.

— Јулија, рече младић . . .

Она само завуче руку дубље за маказама. До сада је звао госпођицом. Испод ока погледа пут своје куће; њена мати

била је на балкону, окренута леђима њима гледала у небо, као да ју је занимало лако ваљање облака преко неба.

— Јулија! . . .

Глас је био озбиљан и сладак готово дрхћући. Јулија није никад чула до сада такав глас, она осјети како он трепери у дубини самога њеногa срца. Баш је озбиљно дрхтао.

— Јулија Ваша мајка ми рече да Вас могу питати . . . он остави тањир на под; Јулија дохвати тањир, маказе се три пут отворише и склопише и три јагоде падоше међу друге, само оне нису биле зреле.

— Кад бисте хтјели — продужи младић, имали бисмо малу кућицу у крај шуме као ова, само мало мања.

Јулија се насмијеши не дижући очи своје, то је исто она, мало прије, мислила.

— Преко дан бисте били сами, али око шест сати ја бих се вратио и ми бисмо били тако срећни, Јулија, кад бисте хтјели бити моја жена.

Она ништа не одговори; Марсел узе ону руку у којој су биле маказе и држао је непомично.

— Кажите хоћете ли? рече врло тихо.

Његов глас, постаде сигурнији, али је Јулија сада дрхтала.

Чу се гдје неко по пијеску иде; млада дјевојка отрже своју руку и поче нагло сјећи.

— Јулија, шта радиш? ти сијечеш цвијеће а не јагоде, рече њена мати.

— Ох, мајчице, рече она и испусти тањир и маказе, па једним скоком, полети у наручје мајци, која је гладила њене косе.

— Марселе, мислим да пристаје, рече смијешећи се мати Јулијина.

превела
Мил. П. К.

Шампањац

Из „ХМУРЫЕ ЛЮДИ"

— Антон Чехов —

Оне године, када почиње моја приповијетка, служио сам као шеф станице на једној од наших југозападних жељезничких пруга. Да ли су ми дани весело или досадно пролазили, можете из тога закључити што на двадесет врсти у наоколо не бјеше ниједног људског станишта, ниједне жене, нити какве крчме; а уз то ја бијах млад, крјепак, љут, напуштен и доста глуп. Једина забава могаше ми бити прозори пасажерских кола и погана ракија у коју проклети чифут трпаше до миле воље трњине. Покаткад сине с прозора на вагону каква лепушкаста женска глава, а ти стојиш као статуа, не дишеш, и једнако гледаш, док воз далеко и далеко не одмакне, и једва видиш како се као каква тачка миче по простору; или се напијеш ракије — све ти у наоколо замагли, и не осјећаш како јуре дуги часови и дан.

На мене, сина хладног сјевера, утицаше пространа степа као какво забачено татарско гробље: љети, она њена свечана тишина, оно монотоно цврчање скакаваца, она прозрачна мјесечева свјетлост, од које се нигдје сакрити не можеш — све је то уливало у мене неку неописану тугу; а зими она огромна, снијегом покривена равнина, она сурова хладноћа, дуге ноћи и урликање гладних вукова — све је то притискивало и давило душу моју као какво тешко бреме.

На станици бјеше још неколико људи: сем мене и жене моје, обитаваху у кругу

нашем глухи, скрофулозни телеграфист и два три стражара, а мој помоћник јектичави младић одлазаше често на лијечење у град, гдје је по неколико мјесеци проводио остављајући на мени дужност своју заједно с правом да се могу користити и платом његовом. Дјеце нисам имао, а гостију никаквим колачима не бих могао намамити у ову пустињу, а и сам слабо сам коме одлазио, по каткад само одем код неког што ту, у близини, на линији служи, а и то појединут на мјесец дана. Са три ријечи да кажем: врло досадан живот.

Сјећам се, баш то у зиму, дочекивали смо нову годину. Сједимо ја и жена моја за столом, лијено зијевамо и слушамо како у сусједној соби глухи телеграфист монотоно удара у свој апарат. Ја сам већ испио пет шест чашица ракије, и наслонив на песницу своју тешку главу, премишљао сам о својој непобједној, непролазној досади, а поред мене непомично је сједила жена моја и не скидаше очију са мога лица . . . Гледала ме је тако, као што може гледати само жена, која на овом свијету ничега нема сем лијепог мужа. Безумно и ропски љубила је она мене, и не само моју љепоту или душу, но и моје грјехове, злобу и досаду, па чак умиљато ме гледа кад се пијан вратим кући.

Не обзирући се на досаду која ме је с дана гризла и јела, спремали смо се ми да са необичном свечаношћу дочекамо нову годину и са великим нестрпљењем очекивали смо поноћ. Поред нас на столу стајале су двије бутеље шампањца, прави шампањац с етикетом удовице Клико. (Ово сам добио на картама од начелника дистанције, кад бијах на крштењу у њега)... Више пута на часу математике, кад се и онај ваздух смрзне од досаде, улети у разред какав лептир, дјеца намах подижу главе и прате га радознало очима као да не гледају лептира већ нешто сасвим ново, чудновато! — тако исто и нас занимаше шампањац, који случајно дође, листак као да улете у наш забачен дом. Тутали смо тако и погледали час на сахат час на бутеље.

Кад сказаљка показиваше без пет минути дванаест сахати, ја почех полако отварати бутељу. Не знам да ли ме прсти од ракије ослабише или бутеља бјеше влажна, али се само сјећам, кад запушач са тријеском полете таваници, бутеља ми исклизи из руке и паде на под. Проли се вино за једну чашу. Ја брзо подигнем стакло и запушим прстом његов кипећи грлић.

— Е, нова година, нова срећа! — рекох ја налијевајући двије чаше. — Пиј!

Жена узе чашу заустављајући на мени своје поплашене очи. Лице јој поблиједе, страх је изражавало.

— Ти си испустио бутељу? — рече она.

— Да испустио сам . . . Но, па шта је с тим?

— Не слути на добро — рече она остављајући своју чашу и још више поблиједе. — Десиће нам се ове године нешто рђаво.

— Шта говориш којешта! . . паметна жена а трабуња као каква баба. Пиј!

— Дај Боже, да трабуњам, али . . . мора се нешто десити! Ево видјећеш!

Она и не додирну уснама своју чашу, оде на страну и замисли се. Ја рекох неколико старих фраза против предрасуда, испих пола бутеље, проходах с краја на крај собе и изиђох на поље.

На пољу у свој својој хладној мргодној љепоти дријемаше тиха мразовита ноћ. Мјесец и око њега два танка облачића као прилијепљени за плави небески свод висили су непомично над самом станицом. Као да и они нешто чекају. Од њих пружаше се лака прозрачна свјетлост и таласајући се допираше до бијеле земље, обасјавајући: јаруге, насип . . .

Било је тихо.

— Глупа жена! — премишљам ја, гледајући на небо осуто јасним звијездама. Па хајд' најзад нека ово и предскаже

нешто. Какву ми још несрећу може наслутити. Какво се још зло може десити нама. Патње и биједе које су нас давиле и које нас и данас даве тако су велике, да је тешко и помислити да има на свијету што горе и веће. Какво још зло остаје риби кад је ухвате, испеку и са сосом на сто донесу? Не разумијем! Каква се још несрећа може десити мени?

Висока топола иње̂м покривена изгледаше у плавичастој магли као какав џин застрт мртвачким покровом. Она погледаше на мене сурово и тужно, јамачно поимаше, као и ја, своју усамљеност. Дуго сам је гледао и пођох даље.

— Младост моја не вриједи ни луде дувана, — продужих ја мислити. Родитељи су ми помрли кад бијах још као дијете, из гимназије ме још за рана истјераше. Рођен сам у интелигентној породици, али узалуд — нисам добио ни васпитања ни образовања, па и знања немам више од каквог рабадије. Немам ни рођака ни пријатеља. Не мили ми се ништа, нити волим кога. У најбољим годинама, у цвијету младости своје ни за шта нисам способан, бацили су ме у ову пустињу за шефа станице, па и то сам тешко, с великом протекцијом добио. Ја сам у животу само биједе и несреће познао. Па, шта ми се још рђаво може десити? какво ми још зло остаје? — Смрт? Хм... Није ме страх ни од смрти. У гробу није досадније него у овој станици.

У даљини бљесну црвена свјетлост. Мени у сусрет иђаше воз. Сањива степа слуша његов шум. Мисли моје бјеху тако црне, тако горке, да ми се чинило као да мислим некако на глас, као да лупа телеграфа и шум воза проносе далеко и моје мисли.

— Или ћу можда жену изгубити? — питао сам ја себе. — Па и то није страшно. Не треба крити од своје савјести: ја је и *не волим!* Оженио сам се њоме кад бијах још дериште. Сад сам тек младић, крјепак, снажан; а она се осушила, остарјела, оглупљела, натучена од главе до пете којекаквим предрасудама. Има ли чега лијепог, привлачног у њеној љубави, у њеним упалим грудима, у њеном тупом погледу? Ја је само *трпим*, али је не љубим... Па, ето, шта се још горе може десити мени? Каква ми још несрећа остаје? — Младост моја вене у пупољку. Жене заблистају испред мене само на прозорима од вагона, као звијезде падалице. Љубави нисам имао, нити ћу је имати. Пропада ми мушка снага, смјелост, срчаност... све гине и пропада, и моје богаство овде, у пустој степи не вриједи ни паре пребијене.

Воз са шумом пројури покрај мене и обасја ме својим црвеним прозорима. Видјео сам како се звуставно пред станицом са које фењер расипаше на вагоне зелену свјетлост. Постоја један минут и крену се даље. Слушао сам кроз ноћну тишину како се губи лупњава точкова. Тумарао сам тако, прешао сам читаве дање врсте, и најзад вратим се кући. Тужне мисли ни за тренут не остављаху ме. Како ми је тешко и горко било, али сјећам се као да сам и сам желио да ми мисли што црње и тужније буду. Знате, код ограничених и самољубивих људи наступају покаткад моменти када им осјећање несреће и биједе доносе неко задовољство, и они, шта више кокетирају пред самим собом својим страдањем. Много је истине било у мојим мислима, али много хвалисавог и нечег дјетињастог бјеше у мом питању: „какво ме зло може још задесити".

— Па шта још може бити? — питао сам се враћајући се. — Чини ми се све сам преживео: и боловао сам, и новац сам истрошио, и прекоре сам често од начелника добијао, и гладовао сам, и вук ме разјарен до станице гоњио? Има ли још што год? Мене су вриједали, понижавали, цијелог вијека патим се и мучим. Још само на робији нисам био. Хм... Ја ни за злочин нисам способан, нити се суда бојим.

Два облачка већ се полако удаљаваху од мјесеца, као да нешто шапућу што их мјесец не смије чути. Лаки повјетарац духну преко степе, носећи глухи шум удаљеног воза... На прагу дочека ме жена. Очи јој весело блистају, смијеши се, а лице јој показује неку радост.

— Знаш шта је ново? — радосно кликну она. — Иди брзо у собу, обуци нов капут: — имамо гошћу!

— Какву гошћу?

— Сад, возом допутовала је тетка Наталија Петровна.

— Каква Наталија Петровна?

— Жена мог тече Семена Федоровича. Не знаш је ти. Она је врло добра и лијепа.

Вјероватно да сам се ја намрштио, јер она одмах направи озбиљно лице и брзо проговори:

— Па, шта се чудиш, дошла је, но... али, молим те, Никола, не срди се, пази само, лијепо са њом, разговарај се. Та она је сирота и онако несрећна. Тетак Семен Федорович прави је деспот, зао човјек, тешко је с њим живјети. Она рече да ће само неколико дана код нас пробавити, док писмо од брата не добије.

Жена ми је још много којешта шаптала о своме течи, о слабости људској у опште и младих жена посебице, о дужности нашој да дајемо склоништа свима па чак и грјешницима и т. д. — Ја обучем нов капут и пођем да се упознам с „тетком". Од прве ријечи „тетка" задахну врло досадном прозом, али...

За столом сједела је љепушкаста женица, великих, црних очију. Мој сто, сиви зидови, диван... — чинило ми се — да се све до најситнијег труна подмладило и добило неки весели изглед у присуству овог новог, младог и љепушкастог створења, паметна израза, а уз то црте на лицу изражаваху јој раскалашну и порочну физиономију. А да је наша гошћа била порочна жена познао сам ја по њеном смијеху, по говору, по очима и по тону како разговараше с мојом женом — „приличном женском"... Није требала да ми прича: како је од мужа побјегла, како јој је муж стар, прави деспот, а она како је добра, млада и весела. Ја сам све то разумио од првог погледа, то ја могу тако лијепо да уочим — тешко да има у Европи вјештијег ока, које би могло боље од мене познати жене оваквог темперамента.

— А ја нисам знала да имам таквог одраслог нећака! — рече ми тетка пружајући руку са врашким осмјехом.

— А ја нисам знао да имам тако лијепу тетку! — додадох ја.

Поново сједосмо да вечерамо. Запушач с тријеском излете и из друге бутеље, и моја „тетка" испи од једном по чаше, а кад ми жена изиђе напоље тетка се не устезаше да испије и цијелу чашу на искап. Опих се ја и од вида и од даха и очију ове младе жене... Ви се сјећате оне романсе:

Очи црне, очи страсне,
Распаљиве и прекрасне,
О како вас љубим ја!
Како вас се бојим ја!

Не сјећам се шта је послије било. Ко би хтио знати како почиње љубав тај нека чита романе и дугачке приповиједке, а ја ћу вам само мало рећи, и то ријечима оне исте глупе романсе:

Несрећни је био час
Кад први пут видјех вас...

Све суноврат пође врагу, у бездан. Као да ме је дохватио страшни и бијесни вихор, па ме као перо завитлао. Носио ме је он дуго и дуго, одније је он с лица земљиног и жену и „тетку" саму и младост и снагу моју. Из степске станице, као што видите, ево бацио ме је на ову пусту и мрачну улицу... Сад ми реците: каква ме још несрећа може задесити?...

Крагујевац. **Д. Ј. Димитријевић.**

Писма

Нови Сад, септембра 1899.

(Прослава Јована Хаџића - Милоша Светића. — Матица Српска. — „Покрет.“)

И Нови Сад по кадшто трепне очима из свог књижевног дремљивог вегетисања те даде знак живота. Некадања Атина свела се на чисто политичко партијско поприште, а књижевност остала је једино у Матици Српској, да се према приликама развија и снажи.

И августа ове године прославила је Матица Српска стогодишњицу рођења њеног оснивача Јована Хаџића, названог у књижевности Милоша Светића. Он је био некад стуб српске интелигенције новосадске и угледан књижевник. После борбе са Вуком и његових начела о српском језику и правопису, и после коначне Вукове победе — Милошу Светићу одаје српски народ славу и хвалу ради његових заслуга на пољу српске културе: ради оснивања *Матица Српске* 1826 године, лицем на светога Саву; ради заслуга по *Српску Велику Гимназију у Новом Саду*, ради њеног православно-српског карактера; ради његова рада на *пољу српске цркве и школе*, као посланика на српским саборима од 1847 па до 1865 године; ради његова огромна рада *Србијанских закона;* ради његове увиђавности у Вукову побједу и уважања Вукова правописа у своју Новосадску Српску Гимназију, и ради дарежљиве његове деснице која је толико помогла српским сиромашним ђацима!

На овој свечаној прослави присуствао је српски патријарх Георгије Бранковић и бачки епископ Митрофан Шевић, леп број чланова Матичиних и иначе публике.

Из Матичине дворане пошло се у Саборну цркву где је одржан парастос. Парастос је свршио бачки епископ уз велик број свештенства, а после се ишло у Јовановску цркву где је преливен и гроб Јована Хаџића, на чијем су споменику постављена била два венца, један од Матице а један од родбине покојникове. Свечаност је настављена у седници Матице Српске. Осим осталих била је присутна још једина кћи покојникова, госпођа Милица удова Барић.

После поздрава председникова и прочитаних брзојавних честитака отпоче секретар матичин др. Милан Савић говор свој о слављенику. У лепом и исцрпном свом говору изнео је говорник читав Хаџићев рад и живот и њихову вредност за Матицу. После свршеног говора одала је скупштина своје признање бурним усклицима и слављенику и говорнику.

*

После свега овога наставио се рад редовне главне скупштине. На овој скупштини обављен је избор председника, потпредседника, секретара и једног и другог, књиговође и благајника, и на сва та места изабрани су дојакошњи: А. Хаџић, Паја Гостовић, др. Милан Савић, Сава Петровић, Аркадије Марковић и Данило Манојловић. *Данило Манојловић* обавља дужност Матичина благајника савесно, верно, ревносно и часно већ двадесетипет година, те му је скупштина изразила на том своју захвалност и признање. Затим је обавила ова скупштина избор библијотекара, који ће, поред библијотекарства, вршити и дужност архивара и регистратора. Избор је врло срећно пао на човека способна, јер је академски образован, вољна и вредна, што је показао досадањим својим научним радом. Изабран је др. *Јован Радонић* досад професор у српској гимназији у Цариграду. Тим чином уведен је нов службеник у особље Матичино, службеник важан по књижевни задатак Матичин. *Књижевно одељење* држало је 28. августа своју редовну седницу

под председништвом А. Хаџића, председника друштвеног. Председник, отварајући седницу, поздравља Бачког владику г. Митрофана Шевића, који је као члан Књижевног Одељења први пут дошао у седницу. Поздравља топлим речима дра Е. Маргалића, професора Будимпештанског универзитета, министарског повереника за српску велику гимназију Новосадску и књижевника, који је песме о Краљевићу Марку превео на мађарски језик и у посебној књизи на свет издао. — За председника Књижевног Одељења бира се једногласно прота Јован Вучковић, досадањи потпредседник. — За чланове Књижевног Одбора бирају се већином гласова: Јован Грчић, др. Милан Савић, Милан А. Јовановић, Стеван Лекић, Сава Петовић, др. Јован Радонић, др. Ђорђе Дера, Тихомир Остојић, из места, а са стране ови: Паја Марковић, Милутин Јакшић, Радивој Врховац и Ђорђе Магарашевић, сви из Ср. Карловаца. — Према једногласном мишљењу чланова: Јована Грчића и Радивоја Врховца досуђује се, на основу овлаштења главне скупштине награда од 100 форшаљивој игри у 1 чину с натписом: *„Petka spreha,“* под уобичајеним условима. Кад се отворило делу приложено писмо, на коме је исти мото био, који и на делу, видело се, да је споменуту шаљиву игру написала *Милева Силићева*, учитељица више дјевојачке школе српске у Новом Саду. — Исти оцењивачи не препоручују за награду трагедију „Бан“ и шаљиву игру „По команди“, од непознатих писаца, и ако овом последњем делу признају многе врлине и доста уметну израду. — Узет је на знање одговор председников на питања, која је ставио члан др. Станоје Станојевић у погледу одређења делокруга Књижевног Одељења и Управног Одбора.

Служећи се штампаним извјештајима о овим седницама, дозволите господине уреднице, да споменем још једну околност, која је пре Матичине седнице заинтересовала њене чланове и читалачку публику. То је прва свеска „Покрета“, у коме се искључиво говори о Српској Матици. Да напоменемо наслове тих чланака: *Како се уређивао Летопис* од Јов(вана) Рад(оњића); *О извјештајима књижевног одељења и одбора Матице Српске* од Ст(аноја) Ст(аноје вића); *О књижници и књижничару Матице Српске* од М(илутина) Ј(анковића) и *Средина Матице Српске* од Тих(омира) О(стојића), који је најопширнији и најсцрпније указује на околности, због којих у нас, а нарочито у Новом Саду књижевност тако тромо тавори дане. Да наведем само нешто из последњих редака овог чланка.

„Матица није устројена као руска царска Академија, да може својим радницима обезбедити егзистенцију па да се предаду цигло учењу и писању. Самосталних књижевника опет немамо. Матица мора онда формално да мити писмене људе из Новога Сада и Карловаца, да оставе свој службени посао, да се одреку одмора па да и њој штогод ураде. Оно мало школованих људи, које судбина баци у Нови Сад и Карловце, морају тако по милости случаја да постану књижевници. Зашто да се тако важна ствар остави случају? Ми се данас старамо да имамо и добрих трговаца, занатлија, ратара, па им дајемо стипендију. *А брине ли се когод за то да имамо и књижевника и научника, кад имадемо књижевно друштво?* Зар тај ред људи иде баш иза свију осталих? Или је то занат, којега се може ма ко латити?

Наше би автономне власти морале пазити и на ову ствар. Патронати наших гимназија и Саборски Одбор огрешује се о највеће интересе српскога народа, ако не уклањају сметње које стоје на путу професорима да раде на науци и књижевности, кад знамо, да су они најпре позвани да буду чланови Књижевног Одбора и да се баве науком. А јесте така сметња, кад се уреди пензија, да се старији професори замене новим, млађим снагама;

јесте така сметња кад је број професорских места сведен на minimum, те су професори преоптерећени школским дужностима. Знам да ће се многи иронично насмешити, ако затражим, да се професорима за 30 година службе даје бар по једанпут двапут одсуство за путовање по књижницама и културним земљама. Црквена општина новосадска пропушта своју дужност према Матици, ако за своје свештенике и учитеље не бира таке људе који могу и Матици привредити.

Професор наше богословије, то је, чини ми се, још најзгоднији место за српског научника. Само би се морало то место тако наградити, да не буде само пролазна штација за друге црквене службе, него жељена мета људи од науке. И онда, зашто да нису катедре за грчки и словенски језик редовне, а за српску историју засебна. Кад би то постале, добили бисмо три дивна места за по једног византолога, слависту и српског историка. Фондови би олако поднели тај трошак, а Матица би добила три одлична радника више. И библиотекарство митрополитске библиотеке може бити уточиште за једног спремног научника, као што ће, ако Бог да, библиотекарство Матичине библиотеке.

У опште, крејирајмо што више места за људе који се баве науком и књижевношћу и концентришимо што више спремних људи у Нови Сад и Карловце. — то треба да је лозинка свију који мисле помоћи Матици, а надам се, да ће од таких људи имати користи и наши просветни заводи и цело друштво".

—тић.

Оцјене и прикази

Izabrane pjesme

Silvija Str. Kranjčevića. Izdanje Matice Hrvatske 1899.

Послије јамачно више од петнаест година свог пјесниковања, г. Крањчевић излази пред свој народ први пут са својим пјесмама, скупљених уједно и штампаних у засебну књигу. Какав риједак случај у нас! — Петнаест година пјевања, толико година биљежења својих најинтимнијих осјећања, глачања своје форме, усавршавања ритмичке музике, јамачно и учења и студирања страних литература — па каква красна пјесничка кроника! . . . Интерес и симпатија које су у вама изазвали први стихови овог пјесника, претварају се пред овом књигом у љубав за њ и респект за његов истински и велики таленат. Видите у једном скромном издању и без сваких предговора, најљепше и најсвјетлије перле једне осјетљиве душе пјесничке, избачене валом његове душе као бисер и сребрне шкољке, валом једног мора које је читава ризница. Тај свијетли колијер низан мирном руком једног одабраног свог сина, метла је ето његова отаџбина на своје грло, у дане, када хрватска лирика бјеше дошла да јој представници бјеху Харамбашић и Тресић-Павичић. Један накит риједак и драгоцјен, достојан да мајка својег сина загрли као своју велику узданицу и првог и најваљанијег од његових другова.

*

Како да речемо за ове пјесме? Нису то руже ни камелије, њежне и умивене росом, које вечером изгледају да дријемају а јутром да су неразбуђене; није то поток чији вас мрмор успављује и буди у једном другом свијету. Не, пред вама би прије стајала једна титанска шума гдје ти шум лисја и лахора заглушује тежак хук водопада а гдје ти пјесму славујеву отима клик крагуља у азурном пространству те шуме. Чујеш стално и непромјењиво један глас потпуно мужеван силазећи са стиха на стих, са строфе на строфу; не

глас пјевача, него клицање неког говорника, чија те збиља и реторичка снага не успављује у ружичаст појетски сан, него буди у неку херојску јаву.

Ако нисте наклоњени једном извјесном жанру пјесничком философисања који мало те није најмање оригиналан: оном појетизовању моралистичких идеја, које личи на појетску катихизацију, као што нисам наклоњен ја — а ви преврните који листак у овој књизи и застаните над оним живим, оним тако врелим тако истинским откуцајима једног прожманог патриотског срца. Ето Вам мјеста гдје ћете наћи овог дивног пјесника јачег од Прерадовића а тако блиског оним херојским даворијама нашег Змаја. Како ли је диван и респектован патриотизам ма који и ма којег срца, само, кад је овако искрено манифестиран; како ли вас испуњава учешћем један онако дубок глас сина над мајком која је једна! Не тјесногруди патриотизам Тресићев, неславенски и небратски, него Краљевићев топли, свјежи, истински и тако широк, како га показује његова величанствена Slavenska lipa, под чијим титанским гранама не умију да нађу инспирације барди раздора. Не ћете у овој књизи наћи историју једне младости са њеним фазама, њеним сладостима и њеним патњама; историју срца које је љубило и умирало од љубави, и о ком би ти рекао пјесник као *L' Isle-Adam*-ова Зајра: Je suis de la tribu d'Azra, chez nous on meurt lorsque l'on aime!" Не, за тај најјачи осјећај његових година, овдје нема ријечи. Ви ћете то зажалити, као што сам и ја тако искрено зажалио. Али ћете наћи једну љубав другога имена саопћену нам на начин тако јединствен, тако интиман и тако појетски велик. То је љубав за отаџбину коју љуби као Иго и Змај.

Ту баш је Краљевић најрјечитији, најистинскији. Ви сте с њим за срцем душом тужни за оним синовима наше и његове отаџбине којима пјева у својим бисерним *ускочким елегијама*, а који иструнуше одгрнути каменим убогим тлом мајке домовине да на туђим и далеким обалама им за кором хљеба или под заставом туђина и злотвора просипа драгоцјену крв. Јесте —

> Štuješ li slobodu, ljubit li je umješ,
> Razgovoru našem ne trebaju r'ječi:
> Ja tvoj uzdah, suzu moju ti razumješ . . .

како он то понавља Мицкијевића. Да, ви разумијете ту сузу, тај уздах, јер су у *ускочким елегијама* тако истинити тако опћи.

То вам даје повода и онај језик на којем су испјеване, који је још и довољно чист; синтакса, која није конвенционална синтакса хрватских пјесника, и ако вас неугодно опомене на њу по које *liko u veće, tekom na sagu*. То вам даје повода она здрава његова појетска мисаоност, његово са више жара него елоквенције:

> A narod božji gledao je stup
> I šapto: baš ga j' l'jepo vidjeti!
> — Mojsije —

Осјећања које вас је у стању било да освоји и потресе само још над *Певанијом*, обузеће вас још и над овим пјесмама, које значе једну епоху, свијетлу и поносну, у лирици хрватској. То вас осјећање испуњава сталним поштовзоцем једне Музе познате до сад само са њене скромности, али данас познате по њеном видном и импозантном мјесту на нашем Југу. Заклопићете златне листове њене књиге, али ћете неодољиво да шапућете самном дивне стихове Guslara:

> . . . Povlači se kao kuga,
> Ni prosjačit više ne sm'je;
> U torbi si prti druga
> Zeko drvo svoje pjesme . . .
> Iz zakrpa izderanih
> Gusle vire s gladne torbe —
> Ah to mole kralji, bani,
> Koru hljeba, šlicu čorbe . . .

Уредник

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Милета Јакшић намјеран је да изда досадање своје *Пјесме* у засебној књизи, и моли српску читалачку публику да га у том посту својом претплатом потпомогне. Књига ће изићјети око 12 штампаних табака на врло финој, глатког хартија. Цијена у претплати јој је 80 новчића. Претплату нала слати на писца. (Czernya, n. p. Német Cernja, Torontál). — Милета Јакшић - Ленски познат је српској читалачкој публици са својих особито лијепих пјесама по свима српским часописима. „Зора“ је сретна да броји његово име међу својим најмилијим сарадницима препоручујући најтоплије ову збирку истинске, свјеже и тако лијепе поезије. Милета Јакшић се броји међу најбољим снагама пјесничке омладине, он је себи стекао име у савременој српској књижевности оправдавши наде, које су се у њ полагале и данас је готов спремом и талентом својим да даде полета српској поезији уједињеним силама својих младих пјесничких другова.

Шарен венчић, књига за дјецу са сликама и пјесмама, написао Благоје Нед. Кечкић. Београд, штампа Павловића и Стојановића. — Писати за дјецу, није тако лака ствар, као што се мисли. Обично се вели, да дјеца нијесу пробирачи, али баш за то треба да је пробирач онај, који пише за дјецу. Његове ствари морају бити лијепе, занимљиве, поучне, а што је главно разумљиве и лахке. Бадава ћемо чекати још толико и толико година, али у таким стварима тешко да ћемо икада дочекати новога чика Јову Змаја. Зато не смијемо одбијати ни оне ствари, које и ако нијесу особито лијепе, нијесу баш ни ружне, те ако дјеца од њих и не ће имати велике користи, а оно не ће имати ни штете, барем не оноliке, колико од којекаквих недотупавних превода. Ово важи и за Кечкићеве пјесме. Оне нијесу са свим одабране, углађене, лахке, али их има, које ће дјеца у сласт прочитати и које ће им се и кад мало одрасту једнако допадати. Ради тога и препоручујемо ову књигу.

Чеда Мијатовић. *Кнез Градоје од Орлова Града*, приповетка из времена боја на Косову. Општампано из „Бранкова кола“ за 1899. Ср. Карловци. Српска манастирска штампарија. — Писац „Иконије Везирове мајке“ и „Рајка од Расине“ издази пред српску читалачку публику, да је обрадује и трећом историјском приповијетком својом. И доиста, ако је најновија, баш му је то и најљепша приповиједетка! У њој, додуше, нема чудноватих пећина, ни подземних ходника, нема оних чуда, са каквима се сретамо у првим приповијеткама, али има више истине, више лепоте, више племените тенденције, по чему је, — по нашем мишљењу, — она г. Мијатовићева приповијетка *најљепша* не само његова него у опште најљепша *историјска приповијетка* у српској књижевности. Можда би смо могли по нешто и замјерити н. пр. за историју Станка и Мандалене, за коју — по неким ситницама — знамо да постоји, али нам је писац нигдје не износи, те би смо волили, да нам је и Станка и Мандалену изостављено, него што је на неким мјестима остао тако нејасан и загонетан.

Мала Библиотека, лијепо и корисно подузеће *Издавачке Књижарнице Пахер и Кисића*, узази у живот. Три прве свеске већ су пред нама, те по њима познајемо, какве ће и друге бити, бар што се спољашње израде тиче. И радујемо се, што можемо казати, да је она онакна, каква треба да је: скромна, па ипак лијепа; а, поред тога. кад знамо, да је свакој свесци цијена само *12 новч.* онда и врло јефтина. Имена Ст. Сремца, Матавуља, Јанка, Драг. Илића, Ивана Иванића, дамче нам, за садржину наредних свезака, „Мале библиотеке“ а о садржини ових трију, волни смо опширније проговорити.

У I. свесци сретамо се са старим знанцем и сарадником „Зоре“ Јованом Протићем, који је одабрао неколико својих сличица, назвавши их *Шарени Шљунци*. Сличице су одиста врло лијепе, испричане лако и живо, окићене сликовитим описима, а зачињене финим, здравим, једрим хумором. Као најљепшу од свију истичемо *Љубав и суза*, нежну сеоску идилу, у којој се тако вјешто износи напина љубав двоје сељанчади. За њом долази друга сличица *Само један дан*, доживљаји једнога „обичног“ човјека, који је, по несрећи, само за један дан, морао замјењивати уредника неких новина... Није потребно да трошимо више ријечи у похвалу ових сличица, њих не треба хвалити, — треба их само читати.

Друга свеска напуњена је приповиједкама Д. Ђ. Омчикуса, које носе наслов *Disjecta*. Омчикус одавна ради по разним српским листовима и броји се у даровитије млађе приповједаче. Његове ствари допадљиве су, а, што им нарочито поближе цијену, нису обичне. У добу приповиједака са седа, овакве ствари увијек су нам добро дошле.

Приповетке Антона Чехова, превео Веља Миросављевић у трећој су свесци. Чехов је добро познат српској читалачкој публици. Његове лијепе ствари доносе скоро сви наши листови у српском преводу. Вријеме је било, да их једанпут видимо сакупљене и у збирци. Тек ће тако српска читалачка публика видити, која имају Руси у Антону Чехову.. До те публике стоји, да се „Мала Библиотека" одржи, те да нам скорим донесе осим српских, још много и много одабраних радова разних страних књижевника.

Испод Хума и Вележи, цртице Светозара Ђоровића. Садржај: Богојављенска ноћ, На биљеги хљебу, Јуда, Божићна плешка, У задњим часовима, Вукодлак, Писмо, Историја златног копарана, Швабица, Ситнице, Отац и син, За један часак радости. Претплата се шаље издавачу Мити Стајићу у Београду. — Већина ових прича позната је читалачкој публици из неких листова са својих лијепих описа, а неке су сасвим нове. Светозар Ђоровић нарочито је вјешт у овим окрајчи цртама и радо га преводе на остале језике свјетске, нарочито славенске књижевности. Препоручујући ово издање јављамо да ће чим прије угледати свијета. **ц. к.**

Покрет. Нови Сад, Штампарија Српске Књижаре Браће М. Поповића 1899. Свеска 1 Садржина: Приступ — Како се уређивао Летопис — О извјештајима Књижевног Одељења и Одбора Матице Српске — О књижници и књижничару Матице Српске — Средина Матице Српске — „У овим свескама ће се претресати и расправљати питања која се тичу Срба у Угарској. Нарочито ће се у њима оцјењивати друштвене, књижевне и просвјетне појаве и установе, тачно ће се констатовати садашње стање, износиће се предлози за реформу. Гледиште с којега ћемо то чинити, правац којим ћемо при том ићи не ћемо да означујемо каквим звучним именом. Не ћемо да кажемо, да ће наш правац бити напредан, родољубив, рационалан итд. итд., само то једино обећавамо, да ћемо и при оцјењивању старога и предлагању новога искрено казивати, и да ћемо тежати само на опћу народну корист. Свеске „Покрета" ће излазити неуспјешно од времена на вријеме, кад се скупи доста материјала. Величина ће свake свеске бити према материјалу а такође и цијена. Позивамо све наше књижевнике који пристају уз оно што је речено у Приступу, да шта ми хоћемо, можо се видети и из чланка ове 1 свеске), да нам буду сарадници. Рукописи неka се шаљу Тихомеру Остојићу у Нови Сад".

„Покрет" распродаје књижарница А. Пајевића. Цијена је 30 новчића.

Младен Жујић из Лебане дао је у штампу: **Златију** слику из босанског живота, из садашњости. Моли сне своје пријатеље, другове и земљаке да настану да скупе што више претплатника и да њихов списак а и претплату пошљу на његову адресу најдаље до 15. септембра тек. год. Књига ће бити штампана на лијепој хартији, осмине. Цијена је 0·50 дин.

Српска Звезда велики илустровани календар за 1900 годину излазио је из штампе са следећом садржином: I. Календарски дио, у коме сем описа значења календара нађи ће читаоци и друге ствари као: који се апостол и који евангеље има читати у цркви кога празника, глас истих; слава разних друштава, кад су радње затворене, државне празнике, владалачки дом, црквену управу и знатне године по Србе и Србство. II. Забавни дио: 1. Ивина драга, из сноховатиџа, пјесма Змај Јована Јовановића; 2. Тајаки селаске, приповјетка Бранислава Нушића; 3. Мртав витез, пјесма Милорада Ј. Митровића; 4. Друмска механа, приповјетка Миховила Глишића; 5. Што ћутиш, пјесма Ристе Одавића; 6. Тицијан у Дубровнику, од Марка Цара; 7. Љепа Неда, балада Јована Дучића; 8. Јадац, приповјетка Јанка Веселиновића; 9. Руже и босиљак, басна, од Милорада Ј. Митровића; 10. Позајмак, приповјетка Светозара Ђоровића; 11. Мала вила, пјесма Дим. Глигорића; 12. Бодничарка, приповјетка Симе Матавуља; 13. Слобода и образовање од др. Војислава Бакића; 14. Пред судом из биљежака Тасе Миленковића; 15. Ружи, алегорија од Саве Д. Мијалковића; III. Народно здравље: 1. Чувајте своје очи и не повјеравајте их никоме, од др. Ђоке Нешића; 2. Хигијенске напомене, за оне који траже стан од др. Војислава Ђорђевића; 3. Љекарски савјети, по „Народ. здрављу"; IV. Привредни дио: 1. Поука о сађењу шећерне репе, од П. М. Грковића; V. Таксени дио: 1. Таксе по закону о таксама; 2. Таксе телеграфске; 3. Таксе поштанске, и 4. Таксе о путовању поштанским колима. VI. Опис слика и VII. Огласи. Сем овако одабране садржине у календару има 15 слика. Цијена је календару само 1 динар. Штампарија Павловића и Стојановића.

Изашла је VIII. књига **„Братства"** са овом садржином: *Сеоска црква*, пјесма од † Николе Манојловића, Рајча. *Душанов поход на Цариград*, пјесма од Јов. Мајговчевића. *Јунак — жене*, историјске цртице из млетачке владавине у Далмацији за кипарског рата од Јов. Н. Томића. *Хајдук Вељко*, пјесма од Милорада Ј. Митровића. *Дебар и његова околина*, од М. М. Вељ., учитеља. *На Косову*, пјесма од Косовца. *Српски одисеј*, пјесма препјевана с грчког од Ђачета Косовљанчета. *Ириг и његова околина*, путопис од Милоја Бумбића. *Манастир Дреновац у Славонији*,

прилозак историји Српске цркве од Попа Лазара Богдановића. *„Ја сам Србин“*, приповјетка Радоја Домановића. *Браћа*, причица од Јована Ђ. Пантелијића. *Браћа Мухамедове његе*, пјесма од Р. К. *Браћа*, комедија у три чина, написао М. Цветић. *Стање куће у Црној Гори*, написао Андрија Јовићевић, учитељ. *Свадбене пјесме из Пирота*, прибиљежила и обичај описала Јела. *У природи*, неколике природописне цртице написао Богдан Јанковић, професор. *Српско небо*, израдио Јеленко Михаиловић, професор. *Извештај о Светосавској Вечерњој Школи*, од Јов. Миодраговића. *Милош С. Милојевић*, некролог од Зар. Р. Поповића. *Протопрез. Јеврем А Плић*, некролог од Зар. Р. Поповића. *Марко Аксентијевић*, некролог од Попа Лазара Богдановића.

Изишла је **Њемачка вјежбеница** за III. разред основних школа у Босни и Херцеговини, написао Ђуро Бујхер, директор учитељске школе у Сарајеву. Цијена 25 новчића.

Алекса Ј. Поповић, наставник војне академије у Београду позива на претплату свог **Српско-турског и турско-српског рјечника,** који ће имати близу 15.000 разних арапских, перзијских и турских рјечи. Рјечник ће бити штампан на финој сатинираној хартији, а цијена му је 6 динара.

Ретка срећа зове се нова шаљива игра у 1 чину, што је предложена Српској Матици за награду. Писац је ђца *Милева Симић* а оцјењивачи су Јован Грчић и Радивој Врховац.

Гете и српска народна поезија. *Бранково Коло* донијело је пријевод расправе дра. Матије Мурка са горњим натписом, што је изишао у Бечком нељелном часопису *Die Zeit*.

Школа за виолину израдио за средње школе у краљевини Србији Влад. Р. Ђорђевић учитељ музике и пјевања. Цијена 3 динара или 3 круне. Књига је рађена у Бечу, на љепој хартији, и има врло укусан облик. Може се добити код потписаног у Загодини и у свима књижарама.

Разно

Је ли Петефи био Србин? Мађари су ово дана прославили свечано 50-годишњицу јуначке смрти њихова пјесника Александра *Петефија* на бојишту код Шегешвара у Ердељу 1849. год. Том приликом подигнут му је и споменик на самом бојном пољу. Нас се ова прослава у толико тиче, што су на њој *Мађари и свечано и званично признали*, да је њихов велики пјесник Александар *Петефи* (некад Петровић) *поријеклом — Србин*. Званични и главни говорник Микош *Бартa*, иначе велики шовиниста мађарски, говорио је на прослави око споменика код Шегешвара о Петефијеву поријеклу и раду и том приликом рекао:

„Будите поздрављени пријатељи Срби, који сте нам дање звијезде истакли на Мађарском небу; Далмајанина и Петефија“.

Ово званично признање са мађарске стране (које је штампано у свима мађарским листовима, а ми га узимамо из 210 броја „Magyarország“) ријешило је најзад ово спорно питање, које је досад само за странце, а не и за нас Србе, било спорне. — Додајемо још да су ђенерал *Далмајанин*, као и министар правде *Сава Вуковић*, оба прваци у мађарском покрету 1848/49. год. били — Срби.

Јубиларни Албум. Господин *Перa Добриновић*, члан Срп. Нар. Позоришта прославно је јани своју двадесетгодишњицу умјетничког му напорног и бурног живота. Српски народ дао је видљива знака своје особите симпатије према своме миљеницу Пери, а за успомену на те дане господин Добриновић издаје скорим један албум слика својих најбољих улога. Писац ових редака имао је срећу прегледати до близу стотине фотографија кабинет формата из умјетничког атељера дворског фотографа Милана Јовановића из Београда, у којима је једна слика љепша од друге. Сви они типови, које је управо Добриновић креирао на позорници, ту су у најразвитијим позама порђани. Господин Добриновић намјерава овај свој Албум дати израдити у једном од најбољих њемачких умјетничких завода. Кад буде вријеме ми ћемо о свему више проговорити, а за сада износимо само напоје штованој публици на знање топло јој препоручујући тај драги албум њеногa љубимца.

Das literarische Echo доноси у свом 22. броју из пера *Георга Адама* међу осталим ове ретке о суврeменој српској белетристичној журналистици: „Послиједњи дани мјесеца јуна ове године донијели су српској књижевности узвишену свечаност: педесетгодишњи пјеснички јубилеум „српског барда“ *Змаја Јована Јовановића*, о коме је било спомена у претпрошлом броју. Почетак рада овог оног љубљеногa пјесника у свом народу пада у доба новопробуђене српске књижевности, која је ускрсла неуморним радом славнога *Вука Стефановића Караџића*. У дугом времену свог пјесничког стварања, које ни данас још није престало, стајао је *Змајевa* — тако се он обично сам назива — вјерно и чврсто рамс уз раме свом народу и у својим пјесмама умео је да све оно мелодични одјеке, што је срце Србиново загрљевало. Сасвим је дакле природно што та сви српски листови радосно и одушевљено прослављају. У *„Бранкову Колу“* које му је читав број посветило, истиче *Радивој Врховац* његов значај за српску књижевност, а *Марко Цар* у једној краткој скици слави описани садржај његових пјесама. *Др. Милан Савић* у једној малој студији поставља уз лиричара *Змаја*, епичара *Ђуру Јакшића* и драматичара *Лазу Костића*. Уз ове радове надовезује читав ред посвета, личних успо-

мена из пера одличних српских личности на пољу српске књижевности. — И херцеговачки часопис *Зора* доноси у својој Змајевој свесци велик број таких посветних радова у везаном и невезаном слогу у славу јубилара. Овде изнеси *Стеван Жакула* преглед Змајева рада као лиричара, као патриотског пјесника, као хумориста и сатирика, где је нарочито још истакао његове заслуге по дјечију књижевност и приказао га као изврсног преводиоца.

Кратке вијести

* *Историја бугарске цркве.* Синод бугарске Егзархије у Цариграду расписао је 4000 динара награде за дјело о Историји бугарске цркве од њена постанка до данас. Рок за израду ове расправе остављен је пуне четири године.

* 16. Августа прослављен је у цијелој Њемачкој сто педесети рођен дан најзнаменитијег њемачког пјесника Гете-а.

* 20 Августа отворено је у Христијанији најсвечаније норвешко позориште у присуству краља Оскара, и пјесника Ибзена и Бјернзона.

* Мађарско „Народно Позориште“ даваће у овогодишњој сезони Тургењевљев комад „Курзовкин“. Ово је први руски комад на мађарској позорници.

* Према позиву председника књиж. одјељења Матице Српске умољен је члан Мидутин Јакшић да говори у спомен члану Мани Грбићу а Аркадије Варађанин члану Дим. Јосићу.

* У репертоар Српског Народног Позоришта примљено је дјело: „Туђе узоре“, комедија у 4 чина, написао Ј. П. Подолски, превео Јован Петровић.

* Наш врли сарадник господ. Јован Максимовић професор гимназије Краља Милоша Великог у Крагујевцу именован је за надзорника Народних Школа друге класе округа крагујевачког.

* Честити игуман манастира Раванице господин Сергије Попић штампао је своја два говора, говорена приликом троношења новообновљене цркве манастира Врдника Раванице и приликом посјете Синтовчана истог манастира.

* „Женски Свет“ излазиће од Нове године двапут мјесечно у истом формату.

* „Просветна Задруга Српиња у Старом Бечеју“ прославила је 15 августа свечано своју двадесетпето-годишњицу.

* Мјесеца октобра о. г. као гошћа играће у Загребачком Хрватском Земаљском Казалишту Сара Бернхард са својом дружином, а одмах иза не Ермете Новели опет са својом дружином.

* У Лајпцигу почеће излазити у свескама Свето Писмо Старог и Новог Завјета са 1000 илустрација најславнијих умјетника свијета. Биће 40 свезака по 40 фенига.

* За предсједника Српске Академије Наука у Београду именован је краљ. указом г. Сима Лозанић, садашњи министар на расположењу и изучени хемичар.

* Мавро Јокић, коме је сада 74 године, вјенчао се, како из Будимпеште јављају, 4. о. м. с гдумицом Арабелом Нађ, којој је сада 20 година. Младенци су послије вјенчања у 2 сата по подне отпутовали у Беч.

ЧИТУЛА

Владимир М. Радовић. И једна смрт мању својом косом и покоси још један драг живот, покоси га у најбољој снази, у 36. години. Први оснивач српске књижаре и штампарије у Херцеговини, оснивач политичког листа „Српскога Вјесника“, један од најпредњијих синова српскога народа у овим земљама *Владимир М. Радовић*, недавно се растао са варљивим овим свијетом и отишао горе у љепши и бољи, да се пред престолом Свевишњега помоли за грехе и спас свога народа. Лака му земља!

Владимир Јакшић, начелник министарства народне привреде у пензији преминуо је у Београду. Као начелник статистичког одјељења издавао је *Државопис Србије*. Подижајем својим био је срећан да понесе највише страних ордена што их је ико у Србији до данас понио. — Лака му земља!

Петар Н. Бесаровић. Један млад живот, једна нада породице своје и један радник на српској књиги нестао је међу живима. Као слушалац филозофије у својој 21 години живота преминуо је у Јабланици тражећи лијека у њеном свежем ваздуху и зеленилу. Пера је био почетник али озбиљан радник српске књижевности. Родио се у Сарајеву, а син је умрлог даровитог приповједача Николе Бесаровића. Покој ти души!

Јанићије Пан. Дробњак, свршивши Велику Школу у Београду и отишавши у туђину да настави студије, умре као „добар, искрен друг, чија је душа била пуна љубави и милоште, он није знао да мрзи. То се види и по његовим пјесмама које су овије онаје уграђене свијета. Али још више што га је удаљавало изнад његових другова и вршњака, то је била снажна његова ума, гвозденa воља за рад и изванредна интелигенција, који су му тако велику будућност отварали . . . Али је не само својим пјесмама он наговјештавао себи великн глас, него је његова жива фантазија и бујан ум, још у тако младим годинама, заслекао у драму, и он је у својој деветнаестој години написао ону лијепу, у стиховима драму: *Потонуо десног* која се већ неколико година игра на београдској позорници“. — Мир његовој младјаној души!

САДРЖАЈ: *Јован Ристић.* — **Одговори на питања нашег уредништва српским књижевницима:** *Одговара* Света М. Јакшић. — **Пјесме:** *Пјесме Владе Јовановића: Извикан, Није суђено, Љубавник на смрти, Сеиа Војислава Ј. Илића.* — **Приповиједке:** И. Тишић: *На сунчеву жегу.* — Бранковићки: *Усамљена пушчица.* — Ј. Неигу Grévilli: *Загоде,* превела Миз. П. К. — Антон Чехов: *Шалапаљи,* превео Д. Ј. Димитријевић. — **Чланци:** *Књижевни рад Архимандрита Никифора Дучића,* написао Шпаго. — *Фридрих Сметана,* чешки композитор, прибилежио Н. С. П. — **Оцјене и прикази:** *Изабране пјесме Silvija Str. Kranjčevića,* приказује Урошић. — **Разно.** *Књижевност.* — **Кратке вијести.** — **Читула.**

Претплату Зоре прима жена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахор и Кнезић у Мостару. Дворска Књижарница Мите Стојића у Београду и сви њени повјереници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa сесска стаје 40 новчића. — Прима тресавања и друге огласе, рачунајући од петит-реда у једном стуку и то: за једно огласавање по 6 новч., за три огласавања по 4 новч., а за више од три пута, као и за огласе ел-читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут огласавања урачунава се 30 новч. биљежнине.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРИЈИ И ПРВОМ ПОС.-ХЕРЦ. СИНДИЧКО-ШТАМПАРСКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКИ КЊИЖАРНИЦА ПАХОР И КНЕЗИЋ У МОСТАРУ. 99.

Год. IV. Бр. XI.

ЗОРА

ЛИСТ
ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ.
ВЛАСНИК И УРЕДНИК
ЈОВАН ДУЧИЋ

Излази почетком сваког мјесеца. Напоси 4—5 табака а пријепоју је: на читаву годину 4 фор. или 9 л., за пола 2 фор. или 5 л.

У МОСТАРУ, 1. НОВЕМБРА 1899.

Слава добротвору српске књиге!

Српска је књижевност добила једнога новог великог добротвора. У четвртак 8. септембра умро је, у 55. години, у Београду, један између првих Београдских трговаца и грађана

ДИМИТРИЈЕ СТАМЕНКОВИЋ.

Он је био предсједник Трговачког Удружења и Београдске Берзе, почасни члан Београдске Трговачке Омладине, а биран је више пута и за народног посланика. Био је образован човјек, а уживао је гласа и поштовања као вриједан и частан трговац и грађанин и ван своје отаџбине. За то је и могао бити почасни члан Међународнога Музеја у Филаделфији, у Америци.

Пред своју смрт сјетио се Стаменковић српске књиге и просвјете, па им је завјештао *300.000 динара у злату*. Ова задужбина зваће се *Књижевни фонд Димитрије Н. Стаменковића*. Из прихода овога великога фонда издаваће се *књиге писане у духу српске мисли, књиге о отаџбини, вјери, моралу, истини, привреди и народном здрављу*. Два члана Академије Наука, која она изабере, биће извршиоци овог завјештања. Књиге, које ће издавати Стаменковићева задужбина, неће се продавати, но ће се *раздавати бесплатно ђацима*. Осим ове задужбине Стаменковић је оставио по 200 динара Друштву св. Саве, Дому сиротне дјеце и Друштву краља Дечанског, а Београдској Трговачкој Омладини 5000 динара, Трговачком Удружењу и Београдској Берзи по 1000 динара у сребру. Свој златни часовник с верижицом и бриљантски прстен оставио је оној двојици ђака Вел. Школе, који израде најбоље темате из технике.

Димитрије Стаменковић, рођен 4. јануара 1844. године у Београду, одрастао је и прво своје васпитање примио у дому својих примјерних

родитеља Стаменка и Анастасије. Живећи у центру српске просвјете, Димитрије је пошао на пут школовања. Послије основне школе свршио је цијелу гимназију, и ступио у Велику Школу.

Изненадна смрт оца његова Стаменка учини крупан обрт у дотадашњем животу Димитријеву. Он имађаше да се ријеши на коју ће страну: у школу, или у живот. И он изабра овај други пут. У децембру 1864. године, предузе млади Димитрије кожарску радњу свога оца. Он тада постаде трговац биоградски, коме је имену и занимању чинио част и понос, кроз пуних 35 година, до дана његове смрти. Убрзо за тим уз Димитрија стаје сваког поштовања достојни млађи му брат Светозар. Тако је постала честита кућа и трговачка фирма „Браће Стаменковића“, позната од Солуна до Хамбурга и Хавра па и мимо граница Европе, свуд, докле допираху трговачке везе ове примјерне куће.

У великој трговачкој радњи „Браће Стаменковића“ показао је покојни Димитрије, заједно са братом својим Светозарем да се могу водити тако велики послови и кроз толико дуго вријеме а да се никад нико не потужи; напротив, солидност трговачка у сваком погледу стајала је, и стоји беспрекорна и неприкосновена у свему нашем трговачком свијету. Димитрије Стаменковић показао је даље, да вриједан трговац, и поред своје велике радње, може поклонити сарадњу своју и другим јавним дужностима и пословима. И доиста, нема у послиједње вријеме ни једног великог корисног покрета у трговачком свијету, а да не видимо на челу његову и Димитрија Стаменковића.

Трговачком Удружењу он не бјеше само формални предсједник, он у њему бјеше душа и срце. Биоградска Берза, којој је он такође први оснивалац и предсједник, нераздвојна је од имена вриједнога и мудруга Дим. Стаменковића, као и радња његова око оснивања Кланичког Друштва, Трговачкога Фонда, у који је пок. Мита улагао толико и знања и љубави.

Он је имао организаторскога талента. Он је озбиљно схватао сваку дужност своју и није ништа радио у пола. Са бујношћу и жустрином, која бјеше тако својствена његову карактеру, Дим. Стаменковић вршио је све послове и није знао за препреке ни за умор. Он је схватао значај рада и труда, и био је прави апостол његов у средини угледних другова својих, којима се с правом може рећи, да су свога предводника цијенили и искрено потпомагали. Дим. Стаменковић, колико бјеше сам лично заслужан, увијек се поносио трговачким друговима својим, њиховим поштовањем и одзивом, које су му указивали неокрњено кроз толики низ година.

Суђено је било, да нам се ваља тако брзо растати са тако одличним човјеком, тако вјерним пријатељем, тако примјерним трговцем, тако ријетким устаоцем, који је за своје заслуге, у име Највишега признања, добио и носио и одличја Таковскога Крста и Светог Саве III. степена. И таковог смо ненакнадимог човјека изгубили! Какав губитак! Колика жалост! Остаје нам да се тјешимо ријетким примјером, који даје живот и рад покојников. Спомен његов живиће у дјелима и творевинама његовим. Докле је год свијести међу трговцима — а тога неће никада нестати — и њихова Удружења,

докле је год Биоградске Берзе — а она ће вјечно трајати, заједно са полетом српског промета — живиће и име Димитрија Стаменковића, оснивача и првог предсједника и једне и друге установе. Са лика његова, који ће красити обје ове трговачке установе, нека увијек нараштаји трговачки прочитају оно што је Дим. Стаменковић вазда носио на честитом челу своме: трговачки понос и солидност, грађанску честитост и ријетку врједноћу.*

Колико је, пак, широк, поглед имао тај поштени и интелигентни трговац српски на *цио* културни напредак српскога народа, показао је у тестаменту свом, у ком је завјештао на просвјетне циљи, на књижевност српску и хуманитарне заводе српске, оне знатне своте, како смо их горе набројили.

Кад читамо у нашим јавним гласилима име каквога новога добротвора народнога, наша је радост помућена, видимо ли да овај или онај постаје народним добротвором зато што нема од срца порода, па, да му се зар и спомен не затре, пише своје име у златну књигу народних добротвора, — јер у радост, што су опште народне прилике добиле потпору за свој развитак, мијеша нам се том приликом душевни бол, што је једна српска породица изумрла, а што, наопако по нас, бива доста често, па нам у такој прилици долази да смо више изгубили него добили. Исто тако нам је радост помућена, кад неко постаје добротвором, а ускраћује доброчинство своје, својим блиским сродницима, којима би помоћ била потребна, — као да нису и они чланови народа.

И Димитрије Стаменковић није, на жалост, оставио након себе од срца порода; али је након Димитрија остало два синовца, четири синовице и два сестрића са својим родитељима, хвала Богу, у добром стању, и дај Боже сретно им било!

С тога, у жалости за тако врсним јавним радником, који је још могао доста привриједити животом својим, па нам је и потребан у нашим приликама, кад смо још увијек, тако рећи, тек на почетку економског и културног подизања народног, — радујемо се његову дару, што је Стаменковић оно, што је дао на народне циљи, дао, јер је могао да дâ а да не оштети своје, које је, као сваки човјек, у првом реду позван да помогне. Његово ће име свијетлити међу именима највећих добротвора српског напретка.

Благо оном, који својим приватним радом и напредовањем унапређује рад и напредак опћи народни! Таки су људи за живота жива гаранција за напредак; послије смрти прелазе у бесмртност, да свијетле поколењима као узори. Таквим се у животу и на смрти својој сјајно показао Димитрије Стаменковић. Благо Србији и Српству кад их таквих има!

Придружујемо се од срца ријечима, којима је завршио свој говор други говорник над смртним остацима покојниковим, потпредсједник Српског Трговачког Удружења г. Пера И. Јовановић, пред станом Удружења и Берзом Биоградском:

Слава ти, *Димитрије Стаменковићу*, велики Србине и трговче! Нека ти је лака српска земља, коју си свом душом љубио! Бог да ти опрости!

„Браниково Коло“

* Те податке о животу и раду покојниковом донесосмо из говора, што га је говорио г. Ж. Живановић, министар Народне Привреде, 10. сент., на опијелу у Саборној цркви Биоградској.

Пред светосавске бесједе

Као и сваке друге, тако и ове године, почињу се ових дана припреме за Светосавске Забаве, широм читаве домовине наше, поносне Босне и кршне Херцеговине. Разне српске општине, или пјевачке дружине, већ бирају пјесме, што ће их тада пјевати и декламовати и разне позоришне комаде, што ће их представљати . . . Још два мјесеца, са нешто више, па ето нам дана Светога Саве, који мора затећи све готово, спремно и уређено; а два мјесеца нису баш много за припрему, нарочито у оним мјестима, гдје се тај Србима најмилији дан мисли свечаније прославити.

Дакле у почетку тих припрема, ево нас са једним скромним предлогом, гајећи тврду вјеру, да ће свуда, гдје се српски мисли и осјећа, радо прихваћен бити.

Сваке године има мали број Светосавских Забава, које не могу проћи без томболе, или мале лутрије. То је врло паметно, јер нема тога, који није рад, да за оних 20—50 новч. што их даде за срећку или карту од томболе, добије какву ствар, која троструко, евентуално десеторо или двадестероструко вриједи, а међутим приређивачки одбор сваке те забаве, осим улазница и добровољних прилога, добије и тиме, чешће и знатнију своту новаца „у корист сиромашне школске дјеце“. Рецимо да сваки одбор прода *само* стотину срећака или карата од томболе и то *само* по 30 новч. ето тридесет форинти; ствари које се добивају, нека запану 20 фор. ето опет десет форинти добитка. А колико тек може сваки одбор *више* да прода и по *скупљу* цијену!

Томбола или лутрија требало би, према овоме, да се игра на *свакој* забави.

Али наше је мишљење, да ни на оним забавама, које су прије то усвојиле, неби смјеле да се добивају оне и онакве ствари као до сада н. пр. јастуци, сатови, прстенови и т. д. које доста скупо западају, а које користе само ономе ко их прода и ко их добије. Готово никоме (изузевши, можда, двије пјев. дружине) до данас, није падало на памет, да као добитке на тим лутријама и томболама *искључиво изнесе српске књиге*. Прво и прво то би томе дану највише и приличило, јер барем свуда славимо Светога Саву као заштитника и покровитеља *школе* и *књиге;* а друго што би смо са том, на први поглед, ситницом знатно помогли нашој књижевности, нашим књижевницима и књижарима. Узмимо, да се у Босни и Херцеговини држи до стотину Светосавских Забава; нек се на свакој забави потроши *само* по 20 фор. књига, ето 2000 фор. да и не спомињемо оне забаве, на којима би сам главни добитак био у вриједности преко 20 фор. књига*... На овај начин не бисмо помагали само стране златаре и јастучаре и т. д. него, као што смо споменули, *своју* књижевност, која би постајала богатија, *своје* књижевнике, који би радије писали и *своје* књижаре, који би књижевнике боље плаћали и радије им издавали дјела. То би била једна

* Свакоме приређивачком одбору стојимо на услузи, да препоручимо, које би књиге биле најподесније за народ. Ур.

корист, а друга је та, што тако јефтиним начином ширимо у народу српску књигу и помажемо, да је више заволи и, ако иначе не би читао, нагонимо га да чита.

Господо приређивачи светосавских забава! Молим вас, кад прочитате овај предлог, да о њему боље размислите и ми се надамо, да о првом дану Св. Саве не ће бити *ни једне* забаве без томболе или лутрије, на којима се опет не ће ништа добивати него српске књиге*.

Мостар, октобра 1899. **Сарадник**

* Добро би било, да на свакоме позиву за забаву стоје означене књиге, које се добивају, те да према томе, до године, саставимо тачан рачун: колико се књига продало.

Кад ја умрем . . .

Кад ја умрем, копајте ме
Врх кршна Балкана,
Моју хумку нек покрива
Облачина тамна.
Копајте ме у врх кршa,
Где од створа живих
Само орли гнезда вију
И кликоћу сиви.
У том кршу каменоме
Спокојно ћу спати,
А кад дође дан слободе
На ноге ћу стати.
Кад загуде са Косова
Лазареви гласи,
Разметну се на три мора
Витешки таласи.
Грудима ћу раздерати
Облачине тамне,
Из облака дограбићу
Гром и муње пламне.
Са балканских камивала,
До српскога дана,
Моју хумку век покрива
Облачина тамна!
Не будите кости моје,
Као силна звона,
Зазвониће песма моја
Света и гласовна.
Закликтаћу с орловима,
Полетећу летом,
Запеваћу српску славу
Над широким светом.
Запеваћу, да се небо
Руши и пролама:
„Напред, децо убојничка,
Бог је међу нама!"
И песма ће узбунити
Долине и горе,
Кршеви ће полетити
Да се уз нас боре.
И гробови ускрснули
Кад ми песму чују,
Весело ће полетети
Славни, да србују.

Запеваћу . . . Али дотле,
Нека мирно спију,
И над њима орли сури
Своја гнезда вију!

Загреб

Драгутин Ј. Илић

Уз пехар

Мућа нам пехар, песма гром,
Пучина вреле груди:
Севне ли, грмне д' снагом свом,
У дну се вихар буди,
Па диже бисер, драги кам
Што дубок талас крије:
Бисер је мисо, живи плам
На лице што нам бије,
Она је ведра као зрак
Мрак сумње њу не мори,
Младости наше то је знак
Што тајном надом гори:

Да ће нам доћи крвав дан
Ког сужањ давно чека,
Да у гроб сурва роп'ски сан
Трулога овог века.
Кад јекне трубе поклич свет
И живне цветак наде,
Покренућемо дружбе цвет
Да крв за мисо даде. —
Муња нам пехар, песма гром
Пучина топле груди —

Певајте, браћо, снагом свом
Да глуха поноћ гуди.
У глупом сну што живе век
И пију воду само,
А рујно вино каткад тек
— Те људе добро знамо:
Мудраци шупљи, људи ти
Ступови свих врлина.
Они су увек филистри
Крај воде ил' крај вина!

Српска Црква

Милета Јакшић

Преживео сам жеље рано...

Преживео сам жеље рано,
Срушени су моји нади,
А на пустом срцу само
Остадоше горки јади.

Буктиња се моја гаси
Што животне светли путе,
А кроз ноћ се чују гласи
Страховите смрти круте.

Ах, тешко је у тој ноћи
И без вјере и без нада,
Мрачни пути... куд ћу поћи?...
Пустош око мене млада.

О, да ли ће звезда сјајна
Расут' зраке с неба плава,
Да л' ће минут' ноћ очајна
Што ми живот помрачава?

Ил' ће олуј с голе гране
Сухи листак откинути,
Па кад му се следе ране
Под снегом ће починути...

Београд

Д. Ј. Дамнтријевић

Прича о срцу

— балада —

(Из једне старе кронике)

Знадем једну лепу причу;
Садржину чујте њену!
Стар почетак: један витез
Имао је дивну жену.

Слатко беше то створење:
Црне очи, дуге власи;
Све је на њој лепо било —
Лепо било, да њу краси.

Ноћца црна — очи њене,
Сјајне звезде — жар у њима!
Беле груди, нежно лице
К'о криоца анђелима.

Ал' јој витез друкчи беше:
Замршене власи густе;
Лице грубо, срце тврдо,
А крваве очи пусте.

Стара песма... чисто видим
Како вам се усне смеше...
Ту живљаше један младић,
А још к' томе песник беше!

Сад већ знате!... милу жену
Силно љуби песник лепи...
Ноћ тихана... месец сјаје...
Лице пламти, срце стрепи...

Сваке тихе летње ноћи
Пева песник уз гитару;
Она слуша и нестаје
У љубавном страсном жару.

Али одзив не сме дати,
Из груди се уздах вије . . .
Једног дана оде витез,
Да некакав бојак бије.

Опет она песма стара:
Слатко теку лепе ноћи!
А ко пита за витеза:
Хоће л' доћи? кад ће доћи?! . . .

Тек одједном бâну витез . . .
На устима пена сива;
Дрхте руке, очи пламте,
А у њима ватра жива . . .

*

За вечером витез седи,
Мрачне мисли сад су њему;
Крај њег' љуба, а обоје
Не говоре ни о чему.

Слуге носе разна јела, —
И слушају госу слепо.
Донесоше једно јело,
Зготовљено врло лепо.

Уста витез . . . тмули глас му
Заječao страшно тада:
„Љубо моја, невернице!
„Ово мораш јести сада!"

Задрхтало срце жени —
Ах, тако јој тешко било!
Док је јела, око срца
Нешто јој се хладно свило.

Опет витез грубим гласом . . .
Уста му се злобно смеше: —
„Ово јело, проклетнице!
„Песниково срце беше!"

Затрепета јадна жена,
Сузица јој паде врела:
„Хвала — рече — бар одсала
„Нећу јести друга јела;"

„После 'ваког слатког јела,
„Које јело боље слади?! — "
После тога чезнула је,
И умрла — ал' од глади!

Београд

Божа С. Николајевић

Ашиклије

Бехар гелди; бејаз рухом
Дрвеће се одијева,
Сунце сија; сухо злато
По земљи се разлијева.

Ашик булбул у хаз-багчи
Румен-ружи пјесму поје,
Открива јој севдах срца
И љубавне јаде своје.

Мирис-лахор лаким крилом
Грли њедра љубичице;
Сумбул луле разавио,
Чека пољуб лептирице.

Све севдахом живо гори,
Љубовању све се дало,
Али моје срце није
Премаљеће разиграло.

Мога злата нема туна,
Даљина га сура скрива,
Бехар гелди! Вај, севдахим!
У мом срцу лед се слива.

II.

На цвијетној, на обали,
Што је Босфор валом мије,
На тенхани серај стоји,
Цвијеће га шарно крије.

Бехар гелди — дође пролеће. Бејаз — бијел — ја. Ашик — заљубљен. Севдах — љубав. Вај, севдахим! — ах, љубави! Тенхана — осама.

У серају, кажу људи,
Као цв'јетак из џенета,
За љубовцу старцу паши
Даде дјеву судба клета.

Венуло је красно лане
Међ' дуварим, од сераја;
Гинуло је срце њено —
Љубавнога пуно ваја.

И кад сабах нојцу гони,
Када на тахт дан се спрема,
Из сераја, свако јутро,
Чула се је пјесма н'јема.

Пјесма, пуна боли, туге
И врелијех уздисаја,
Губила се хавом тихом
У бостаним од сераја.

А са вала сребрнијех
Са шаркије звук се вио,
И кроз кафез од пенџере
Красној дјеви долазио.

Ал' нестаде једног јутра,
Татли пјесме, дјеве красне;
И замукну на валима
Звук шаркије оне јасне.

*

На цвијетној, на обали,
Што је Босфор валом вије,
На тенхани серај стоји,
Цвијеће га шарно крије.

И кад акшам данак гони,
Кад се земљом мраци нижу,
Из дубине Босфорове
Двије сјенке у двор стижу.

И сераем ц'јеле ноћи,
Пуна с' туге пјесма вије,
А са пјесмом јасним звуком
Звече жице са шаркије.

III.

У рујни те ноћас снивах
Бисер-грано!
Севдахом ти срце бјеше
Раздрагано.

Дала си ми шефтелију
С' уснă медни';
Ја на своје стисках груди
Струк ти чедни.

У мом топлом загрљају
Гонце раја,
Уснула си сред љубавних
Уздисаја.

Ал' када се пренух тужан
Цв'јете мио,
Кумаш-јастук страсно бијах
Обрлио.

*

Аман, џанум, пружи робу
Мерхамета!
Нек пољупци нису само
Руја клета!...

Цариград

Осман А. Ђикић

Џенет — рај. Тахт — пријесто. Хава — ваздух. Бостан — врт, башта. Кафез — решетка на прозору Татли — сладак. Рујни — сан. Шефтелија — бресква, у преносн. смисл. пољубац. Гонце — ружин пупољак. Џанум — душо. Мехрамет — милост.

Последња ружа

Јесење је; опале су руже,
Цветак један заостао бледи:
Грање ћути, ћуте птице, туже,
С болом немим лептирић га гледи.
И он мре самохран па се круни,
Пуно жутих под бокором лиcтă —
Ветрић стао, мир гробни не буни,
Само сунце над мртвацем блиста...

В. Кикинда

М. Радовић

Бундаш

— Бранковински —

Бундаш је велики, црн, чупав пас, чувар куће спахије драгомирског. Лика увек намргођеног; али не лаје одмах на страног човека, него најпре коракне напред неколико пута, застане, па онда грмне а онај се смрзне. Ако је странац скроман па стане, Бундаш је кавалер, неће га напасти; али му неда ни корака даље, ни напред ни назад, док не дође ко од укућана и не покаже да је странцу дозвољен приступ у кућу. Онда Бундаш оњуши странца, пропусти га проћи и лане још један пут опоминући га на пристојно понашање у кући његовог господара.

Бундаш никад није остављао кућу господареву. Он је имао обележен круг свога деловања и био је потпуно задовољан са својим положајем. Шта више, он није трпио ни да га пси суседски посећују и ако је живио у непријатељству с госпођиним ратлером Бижу, кога је увек тресnuо о земљу кадгод би то могао учинити да нико не види.

Све миловање господарево састојало се у парчету шећера, што је Бундаш свако јутро добијао. — Ти си добар и веран пас, рекао би му при томе господар, па га мало почеше штапом по леђима и оде. А пред госпођу није смео изилазити, одмах би га отерала називајући га разбојником. За то је уживао милост куварицину, јер су куварице и госпође обично противних назора, а ту је милост Бундаш толико ценио, да је један пут из благодарности сопственим језиком лизао рану од убоди на куварицној стопали. Она му је опет толико давала да једе, да се госпођи један пут учинио као суседна Цујка, која је била скотна те се уплашила да се у њиховој кући не оштени. У осталом Цујка је личила на Бундаша, јер су деца једне матере а од два оца.

Једног дана нестане Бундаша. Тражили су га на све стране, па нигде да га нађу. Тада је госпођа увидила да је у кући сигурније било с Бундашем, а куварица је толико плакала као да је напустио Јанош кочијаш, који је у своје време био хусар и од то доба непрестано шиљио брке и намерно кривио ноге у ходу. Нема Бундаша па нема. Господар је свако јутро остављао по парче шећера на страну, али Бундаш као да је заборавио ту његову доброту. Госпођа је кривила ратлера Бижу да је он узрок што је Бундаш кућу напустио: Ти све налажеш на њега, говорила би госпођа ратлеру, а ја луда па верујем, па ето ти сад, склонио се пас од твога чуда, бојао се да ћеш му најзад и главе доћи. Ратлер није могао савити реп да се улагује, јер су му га још у раној младости осекли, него скочи госпођи у крило и стане јој лизати руке, на што би она као срдита приметила: Боље би учинио да ми не растураш кућу него што молиш за опроштај, па га опет стане миловати.

Бижу је имао обичај да по ручку изиђе на улицу. То му је било дозвољено ради спокојства госпође, која се у то време на дивану одмарала да би јој желудац сварио ручак без икаквог потреса. Стоји пред кућом па дочекује и испраћа прола-

зеће псе, који су му завидили на масној њушки и редовно је омиришавали, при чему је ратлер гордо окретао главу у страну. Стоји он тако пред кућом једног дана, па се баш на псећи начин поздравља с бирташичином Пепитом, кад се зачу урликање једног пса који призиваше у помоћ. Био је везан за сељачка кола и очајно се борио да скине оков свога робовања. Искупише се пси око њега. Цујка је лајала на сељака који је на свој начин покушавао да умири страдилника, а остали су пси само режили и кад им се дала прилика оњушили пса, што се отима, ратлер пак утрчи у кућу право куварици и стаде лајати колико је више могао, истрчавајући опет на улицу. Он је познао Бундаша по гласу, а куварица је те ноћи снила да се Бундаш вратио, па је тако и протумачила ратлерову узнемиреност те сва усплахирена отрчи Јаношу и саопшти му радосну вест. У томе се зачу господарев глас, који с улице довикиваше Јаноша, и госпођин глас која викаше: ватра, ватра! не знајући у чему је ствар.

Бундаш је био спасен. Куварица му одмах донесе толико јела да би му за три дана довољно било, и хлеба, и замешаног кукурузног брашна, и сурутке, јер су баш тога дана правили крављи сир, и гушчије кости и најзад три сарме од винове лозе што је склонила била за Јаноша; али Бундаш није могао од велике узбуђености ништа окусити. Легао је код јела потрбушке наслонивши њушку на земљу, па је само уздисао. Господар баци парче шећера пред њега, па оде да умирује престрављену госпођу, а Бижу отпоче одмах саслушавати Бундаша и његовом бегству заузевши позитуру истражника, чучнуо пред њиме, наћулио уши, гледа га право у очи и пажљиво све слуша.

„Плаха љубав наплата је скупа, поче Бундаш своју исповед кад је мало дошао себи. У осталом и Јанош је узрок мојој несрећи. Да ме није повео на касапницу, не бих постао авентуриста. Кад смо у касапници били, упада однекуд једна кучка, танка, висока, бела као северни медвед, и одмах шчепа јагњећи бут који држаше једна девојчица у руци. Нападоше вику на кучку, а Јанош мени заповеди да је ухватим. Пустих се за њоме као стрела; али је она тако трчала да је нису могле стићи ни мотке које бацаху попут ње, а од којих један потрефи мене баш по ребрима на левој страни. Ја се мало нанесох, јаукнух неколико пута, па озлојеђен због тога пустим се још брже за белком и стигнем је иза крајних кућа. Мислио сам да ће бити хрвања због јагњећег бута. Боже сачувај! она, кучка једна, испусти бут, па леже и стаде се тако умиљавати око мене да ми срце сасвим омекша. Па поједи га, мишљах, нека те враг носи, тај бут људи и онако неће јести, и пођем нашој кући. Кад се осврнах да видим растрже ли белка бут, а она гледа замном и маше репом. Зарежим мало и пођем даље, али она ме пристиже и рече: Ти си и сувише срдит на мене, а не знаш да три дана ништа јела нисам. Није ме трпила госпођа па ме дадоше стрводеру, од кога сам побегла те се сад потуцам од немила до недрага. — Кад то рече белка, ја се сетих да и мене наша госпођа не трпи, и ту ратлер мало задркта, — помислих да смо може бити једне судбине, па се сажалих на њу и лазнух је један пут по њушки. Враг би је знао, симпатична је била и некаквог примамљивог

мириса, те се вратих с њоме буту и заједно га поједосмо, што нас је сасвим зближило. Нисам је смео кући довести, а не могох се лако од ње раставити, тако је ласкава према мени била. Слобода је свакоме драга, а љубав је слепа, па ми на мах омрзну затворенички живот у нашој драгој кући и стадох се скитати с белком и хранити по околним ђубриштима, док ме једног дана не бегениса онај сељак, намами ме на парче хлеба и ухвати. Хвала буди Божјем промислу те је упутио сељака нашом улицом, а иначе остао бих ти ја и без белке и без наше изврсне кујне во вјеки вјеков, јер ме је сељак чувао као очи у глави. Чувај се, Бижу, искушења и буди задовољан с оним што имаш. Моју авентуру никоме не казуј. Познати су ти моји зуби, па памет у главу. А сад ме остави да једем. Да ће се све на миру свршити, сведок ми је ово парче шећера што ми га господар мало час онако љутито под нос баци".

Белка је после тога гребала један пут кућна врата с улице, али је Бижу толико лајао на њу да је морала отићи. Бундаш се сакрио био у кујну под огњиште, и задовољан је био кад му је ратлер јавио, да је опасност прошла.

Бели коњ

— Слика из новог Тараскона —

— Иван Иванић —

Не знам зашто, али факт је, да су Пеку Ракића сматрали за *„тајанствена човека"*. Ја, међу тим, нисам нашао ништа тајанственог на њему. На против, он бијаше врло *отворен човек*. Волео је да носи јако исечене капуте и још исеченије прслуке, и то све у отвореној боји. Капут из начела није закопчавао ни по највећој студи, чисто демонструјући тиме против тврђења, да је он „до грше закопчан човек". Сем тога, био је *отворен* нарочито кад зине, а то је чинио скоро непрестано, јер је држао полуотворена уста не само кад пева у цркви, већ а кад иде, и кад пише, и кад ћути, и кад спава (а спавао је врло мало и то свакад крај *отворених* прозора).

На ипак су га сматрали за закопчана, тајанствена човека! Зашто?! То ме је питање стално мучило и ја сам почео трагати. То ми је слаба страна, да разрешавам проблеме таке врсте и у томе послу показујем завидну истрајност. Тако је било и овом приликом.

Моја испитивања трајала су месецима. Постао сам са Пеком интиман, само да би га могао чешће, у личном додиру, проучавати. Сабрао сам све податке о његовој прошлости, а савесно забележио све, што се о њему у вароши знало и говорило. У своме писаћем столу испразнио сам две фијоке, да сместим архиву о Пеки. Ту је била маса докумената за и против његове тајанствености. За његову тајанственост говорили су искази поузданих људи: да се Пеку незна право порекло. Јер, веле, по имену треба да је Црногорац, Херцеговац или Далматинац, по презимену треба да је рођак почившег социјалисте и министра финанције Мите Ракића, дакле Шумадинац, а

по језику, управо по изговору, пунокрвни Лаза Банаћанин, јер се и након толиког бављења у Русији, Француској, Шумадији, Приморју и у Србији под Турцима, није могао еманциповати од провинцијализама у говору. То је и он признавао, тврдећи с поносом, да је Војвођанин, што би наши шумадијски ексклузивисти свакад замењивали са популарном речи „Шојка". И ја сам веровао, да је „Шојка", јер је по урођеном српском сепаратизму сматрао да су Војвођани „Крем и елита" српског народа, потомци старог исељеног племства, док је Србе у осталим српским земљама сматрао за потомке старих Неманићских „пријинара", сељака. Те енунсијације чинио је он отворено, што је такође говорило за његову отвореност, а уједно утврдило, да у његову пореклу нема ничега тајанственога.

Другови су му замерали, што је, противно виртусу „шојканерском", најрадије сâм банчио, но то је он убрзо побио изјавом, да у томе нема никакве тајанствености, јер су људи у Маћедонији, где је живео и где се све ово догађа, заборавили банчити, од како је Краљевић Марко, тај најсимпатичнији и најсавршенији весељак у српској историји, заспао на Урвини планини. Маћедонци, вели, могу и даље држати у руци „Историју српског народа" на слици Ђ. Крстића, на којој Св. Сава благосиља све Србе, али се у банчењу исто толико разумеју, колико он у Маћедонском питању. Овај финал његове изјаве најречитије говори за његову *отворености* и искреност.

Један јак разлог за његову тајанственост био је у томе, што се доказало и утврдило, исказима његове старе газдарице, да Пека ноћу, под перницом држи стари Сановник Рафаила Аврамовичња, печатан у Будиму још 1795 године, да безусловно верује тумачењу санова у њему, да верује у медијуме, призивање духова, да истрајно чита списе Кућетине и Симе Станојевића, једном речи да је спиритиста. Било је пакленика, који су и обзиром на његово бледо лице, упале сањалачке, управо жедне плаве очи, тврдили, да је и месечар, али то се опровргло исказима његових суседа, да се он никад ноћу није верао по *крововима* кућа, већ само по зидовима са улице, и то онда, кад је у механи заборавио кључ од капије.

И ко би вам још и даље могао рећати те безбројне разлоге за и против његове тајанствености. Доста то, да се у нашој вароши (која је, — што сад, кад хладно промислим, видим, — доста личила Додсеовом Тараскону), многи повели за мном, тврдећи у глас, да Пека *није тајанствен човек*. Тако су се у брзо код нас, досад тако сложних Срба, створиле две партије, једна која је отворено тврдила, да је Пека најтајанственији Србин у вароши; друга, која је одушевљено војевала против тог тврђења, а за нетајанственост његову. Тако је Пека дошао до ретке славе, да се само о њему мислило, говорило и дебатовало у круговима обе партије: „пекиста" и „антипекиста". На тај начин, подељена је и наша варош на партије, које су са пуно жучи водиле партијску борбу.

Пека је све то знао и годило му је, али је успео, да у тој страсној борби очува своју непартајичност.

С тога је био још занимљивији, али баш тај његов поступак појачао је број оних, који су тврдили, да је он „тајанствен човек". Тада су многи „пекисти" дали изјаву, да иступају из те партије, пошто су се разуве-

рили и да прелазе у партију „антипекиста“, начелима које ће истрајно служити. То је био наш „крај“, али смо га ми у брзо прекужили, а партију нашу бројно појачали, када је Пека изашао из своје тајанствене резерве према женском полу, и *отворено* запросио руку једне девојке.* Али та наша победа, која нам је донела у логор „антипекиста“ и осигурала нашу бројну надмоћност у вароши, била је у ствари Пирова победа, јер је она савршено поткопала опстанак наше партије „пекиста“. Пека је баш тим својим *отвореним* поступком, који се у последицама показао као „contre — coup“ према нама, рехабилитирао партију „антипекиста“. Сад ћете видети.

* * *

Пека је био „феш“ млад човек, одевао се са пуно „chiec“-а. Није био ни ружан, а врло интересантан, као што сте се већ могли уверити. Није, дакле, чудо, што су му девојку, коју је испросио, одмах и дали. Верење и прстеновање обављено је са великом помпом у кући његова будућа таста. Све је било врло весело. Пека је пиљио у младу, као неки заљубљени мачак. Таштa је била пресретна. У својој бордоплишкој тоалети ходала је по кући као поносна, али врло мршава пауница. (Госпођа таштa била је, наиме, мршава, као седам гладних година у Мисиру). И ми гости, без разлике партијског становништва, били смо раздрагани и трудили смо се уверити вереника Пеку, да и у Маћедонији, прапостојбини Краљевића Марка, ипак има још људи, који нису заборавили пити рујно вино, кад је спремљено добро мезе. Општа је импресија била, да ће од Пеке и верснице његове бити сретан брачни пар.

Месец, тај стари скептик, уморен посматрањем Пекове среће, давно је ишчезао, а сунце је већ бацало своје топле зраке у салон Пекова таста, када се почесмо разилазити. Весеље се, као и свако српско весеље, завршило колосалним мамурлуком и киселом чорбом.

Такав је био зачетак Пекове среће. Ну, срећа је и Пеку доказала, да је она само једна ћудљива кокета. Та срећа претворила се ускоро у Пекову и нас „пекиста“ — несрећу.

Нама „пекистима“ упало је прво у очи, да Пеко, после прстеновања, често мења — шешире. Центрум и десно крило наше партије, консервативно као и свугде што су центруми и десна крила, није гледало у Пековим шеширима никакве опасности. Лево крило, пак, коме сам и ја имао част припадати, било је осетљивије и скептичније. Оно је умовало по оној народној „где се дими, тамо и гори“, да мора бити неког дубљег узрока, што Пеко сваки час има — нов шешир. И није се преварило, јер је ислаћење доказало, да су ти нови шешири зачетак несреће Пекове.

Јавно мнење наше вароши водило је бригу скоро искључиво о томе, *зашто Пеко има сваки час нов шешир?*

На то је питање било тешко одговорити, јер се Пеко и сувише показао „закопчан“. О новим шеширима није хтео речи приговорити. „Антипекисти“ су ликовани, закључујући и из тога, да је Пеко доиста „тајанствен човек“.

* Пека је великн поштовалац Волтера. Највише му се допада Волтерова реч: „И у животу народа има тренутака, када су готови на сваку глупост“. То га је довело до закључка, да и у животу појединаца има тренутака, када су готови на сваку глупост. Под утиском тога закључка, решио се и он да учини једну глупост, како је ту прошевину своју назвао у дневнику своме.

Требало је нешто предузети, али сви бесмо у недоумици — шта? Најзад репортеру Ц. паде ћенијална идеја (унеравају, да му је то прва у животу), да служавки Пекова таста, ваља купити ново одело, па ћемо све дознати. И тако бист. Из партијске касе куписмо служавки свилено одело, које јој је однео репортер Ц. и саопштио јој молбу свих „пекиста", да нам каже, зашто Пека тако често купује нове шешире? Одговор је био поражавајући. Сазнали смо страшну тајну, која се може укратко овако описати:

Зашто, крошто, о томе кроника, управо служавка ћути, али факт је, да Пеко сваке треће или четврте вечери бије свога будућег таста. Таст, слабачак старчић, не може да се одупре Пековој снази, па се задовољава тиме да Пеку исцепа шешир.* Када му је све шешире поцепао, Пеко је морао после сваке туче, куповати нов шешир.

Тиме се решава проблем о новим шеширима, да изнесе нов проблем на дневни ред:

Зашто бије Пеко свога будућега таста? Овај проблем тим тежи, пошто нам је о томе служавка закратила сваку информацију, није било лако решити. Ну, срећа нам се осмену, јер су тих дана дошла у нашу варош два Војвођанина, земљака Пекова, да се нагледају Јегејског мора, на коме је по тврђењу једног нашег историка болан Дојчин појио свога белца . . . .**

Уплецасмо из јегејског мора, баш кад су се купали у њему, та два брата из Војводине и поверисмо им нашу муку са покорном молбом, да нам помогну решити питање, зашто бије Пеко свога будућег таста? Они нам се радо одазваше. Приређена би вечера, на којој су били само Пека и два му земљака, који много боље пију но Маћедонци. Пеко је био у своме елементу, пио је, као да је у сред Сентомаша, код бирташице Јеце. Кад је вино дошло у лице, Пеко је био разговорнији но икад, а песма се хорила, као у бачки сватови. Пеко је био певач од заната, па кад је запевао оно:

„Чија је оно тараба?
„Чији су оно ексери?
„Чија је оно ливада?
„Чији су оно волови?" . . .

весељу не беше краја, али морало му је бити краја, јер се морало прећи на ствар, па шкакљиво питање: зашто Пеко бије таста? То је Пеку ражалостило, песма му умуче на уснама и он отвори своје срце, тако да су земљаци из њега читали све, као из отворене књиге. А читали су врло дуго, али су запамтили само толико, да Пеко *несвесно* бије свога будућег таста и то сваки пут, кад год ноћу *сања белог коња*, а то на жалост, врло често бива. У сановнику Рафајила Аврамовића, што је печатан 1795 године у Будиму, изречно стоји забележено на страни 9.:

„Сањати белог коња, значи да ћеш сутра бити неког старца".

Пеко тврди, да белог коња никад није сањао, све док се није престановао, али од тог доба сања га врло често и заиста „сановник — вели — погађа, јер идућег дана *мора* да бије свога будућег таста". Жали га из дна своје душе, труди се да га не бије, избегава свађу, али се некако одонуд

* У области проблема спада такође појав и вероватан факат, да је не само коњ, већ и жена старчићева, са пасивном резигнацијом посматрала како га Пеко бије. И то је дало повода многом размишљању и закључцима.

** Види: *Ignotus*: Monumenta negeica III стр. 417. — Ово тврђење побија други историк, из разлога, што никакав коњ, па ни Дојчинов белац, неће пити слано-горку воду.

одонуд излеже ипак нека свађа, те он удри по старцу, а старац по његову шеширу. То чини несвесно, под „најитијем или сугестијом неке више силе, духова, шта ли су?“, али се искрено каје за то. Хтео би да се окане т ружне „навике“, али не може, неда му се. „Ил' неда ђаво, ил' неда Бог!“

То је резиме Пекових изјава, које су отвориле опет треће питање: *Зашто Пеко сања белог коња?* То питање смо брже решили, него што смо и мислили. Ту нам је помогао Пеков будући таст. Он је, јадник, из својих, доста разумљивих, побуда, сам чинио посматрања и испитивао, зашто Пеко тако често сања белог коња, и дошао је до закључка, да то долази од *чаја*. Кад год, наиме, Пеко у вече пије чај, извесно ће те ноћи сањати бела коња, а сутра бити старца. Тај рачун се показао врло тачан, јер су чињени контра-опити, па се показало, да Пеко, кад не добије чај, нема коњских снова, старац остане без батина, а Пеков шешир остаје неповређен.

Нас је овај проналазак обрадовао и решисмо споразумно са старцем, да се предузму све мере, како би Пеко што мање пијо чаја. Старац је одмах избацио сав чај из куће, а ми смо такође закратили Пеку чај, надајући се, да ћемо на тај начин скренути његове снове са белих коња на друге, питомије животиње.* Но све то није помогло. Пеко је пио чај у кафанама и даље сањао беле коње и т. д. Наша партија тад пошаље депутацију свима кафеџијама, код којих је Пеко ишао, претећи им општим штрајком свих гостију „пекиста“, ако се усуде давати Пеку чаја.

* Старац је толико омрзао белу боју, да је кућу одмах премазао зеленом бојом, жени и кћери поцепао све беле хаљине, а на фијакеру са белом коњем никад се није хтео возити.

Но и та последња наша мера показала се палијативна. Пеко је живео дуго година у Русији, није се могао одрећи чаја и ишао је после у друге кафане „антипекиста“, који су му давали „гратис“ чај, из партијских рачуна, само да би Пеко и даље очувао глас „тајанствена човека“.

То је нашу партију упропастило. Број „пекиста“ опадао је из дана у дан, а број „антипекиста“ растао. То је био природан ток саме ствари. Пеко је јавно доказао простој светини, својим чајем, белим коњима, старчевим модрицама и новим шеширима, да је доиста један врло *тајанствен човек* и тако је поезија „антипекиста“ победила. Ми остасмо усамљени, а ја се обруках, јер се показало да мало познајем људе, а Пеку најмање.

*

Могао бих завршити, али, ако сте радознали, могу вам рећи, да Пеко и даље пије чај, сања беле коње, бије свог будућег таста, купује нове шешире, — на велику радост „антипекиста“.

Ми „пекисти“ („шака јада“, како нас наши надмоћни противници називају), који још упорно верујемо, да Пеко *није* тајанствен човек, ограничили смо се на расправљање питања: када ће се Пеко оканути сановника Рафајила Аврамовичња, спиритизма, чаја, белих коња, таста и нових шешира“.

Будућност ће и на то одговорити, као и на акутно питање: да ли ће се Пеко, за живота или после смрти његова, већ скоро премлађена таста, или у опште *икад* венчати са својом вереницом?? . . .

* * *

Још нешто.

Можете ми ви г. уредниче и наши

штовани читаоци решити проблем, зашто су Пеко и они око њега, *такви*, зашто *тако* раде и *зашто сам* вам ја све ово *испричао?* Ја ћу покушати да вам помогнем у томе.

Садашњи човек са *нервима* ради, осећа, љуби, критикује. Ако се *кад и кад* пробуди у њему друкчије, *правилно осећање*, које потиче из *мозга*, из *душе*, то је *једино и само редак, тавни рефлекс правих осећаја*, који нису још са свим ишчезли из човека . . . *ретка патолошка појава* и ништа друго. Правилно би било, да нерви, ови кончићи тањи и од паукова влакна, из центра т. ј. мозга разносе заповести, али се догађа — *обрнуто. Сада су нерви постали господари, тирани, те они заповедају мозгу.* Није *прави осећај* онај који овако постаје.

Осећања и дела, која диктују нерви, фалсификују идеале, обарају старе идеале, и на место њихово подижу друге накарадне, неозбиљне, чак и сулудасте. Ово се код сваког народа испољава сад, на fin de siecle, у другим, разноврсним накарадним идолима и идеалима. Код нас се ово испољава у многим *будалаштинама, бесмислицама,* у које спада и испричани догађај са Пеком у нашој вароши.

Да, г. уредниче, и у нас је век нервозе, као што и сами знате, порушио старе идоле, а подигао нове, који нису вредни поштовања, па су нам ипак они заузели скоро сво време у јавном и књижевном животу, тако да нам за друге, по народ корисне послове и старе Србинове идеале и не остаје времена.* Па ипак ми смо, некако несвесно присиљени, да ове нове, „модерне" појаве акцептирамо, толерирамо, па чак и респектујемо, јер су већ и код нас *прави* осећаји, које не диктују нерви, постали *ретки* патолошки појави . . .

Да ли вам Пеко Ракић, грађанство нашег новог Тараскона, па и с поштовањем доле потписани са својом причом, не личе на плодове те нове накарадне нервне струје?!

Шта велите?!

* Узимо само у руке одовку (ово је важно, јер се оховком не може меница потписати), па да израчунамо, колико је у нас ђавих прича, слика, скица и т. д. написано, у које радо допуштам да се уброји и ова моја. Све су то плодови века нервозе.

Погранички стражар

— Jean Richepin —

Далеко се је била разнијела слава и тачност на служби пограничког стражара Бистода.

На читавих десет врсти унаоколо, како у Француској тако и у Белгији, сваки вам је знао овог човјека, који се је занимао дресирањем алих паса, дорā, што их је за гоњење дрских и окретних кријумчара употребљавао. Много је опасних и непомирљивих непријатеља стекао он међу овим ђавим људима, који су се његових свирепих и злих пасā бојали исто тако, као и самог њега.

И само мјесто на овоме дијелу границе много је помагало и олакшавало лоповски занат кријумчарā. Велике и густе шуме, дубоке провале и дубодолине, обрасле густим жбуњем, потпуно су скривале кријумчаре од оштрих очију пограничних стражара. И да још није било ових страшних догā, прозваних „проклетима Јудама", лоповски занат кријумчара процвјетао би на славу њихову а на велику штету државе.

Зато су они и мрзили смртно своје гонитеље, а њихове четвороножне помоћнике, који бјеху научени да не штеде жртву коју докопају, разликовали су још издалека и одмах се крили. Нико боље од Бистода није умио да дресира псе, што му је за пограничну службу било од неоцијењене користи.

— Суров је то и мучан посао којим се Бистод бави, — говорили су за њега земљаци његови. — Ко би се још могао надати да се тако може преобразити и покварити створ Божји; прави су разбојници ови његови пси.

Поред свега тога, ипак ова оговарања не дођоше до ушију Бистоду, па готово и није било таког уочљивог јунака, који би се одважио да му тако што у очи каже. Ријаво су мислили о њему, али Бистод се је увијек користио уваженјем, благодарећи страху, који је свакоме задавао. Но ипак да му не бјеше његових злих дога, крijумчари би већ давно с њиме свршили. Осредњег раста, слабуњав и у лицу танак, а погрбљен, са дугим и сувим рукама он својом појавом није могао никоме задати особитог страха. Али су се људи ипак склањали од њега, и никада и нико није смио да посјети његово обиталиште.

Али требаре ћи каква лијепа жена бјеше у овога изрода! Висока и витка, права сеоска љепотица са набреклим грудима и зарумењеним лицем.

Ах! није само једно срце закуцало за овом љепотицом. Бивало је и храбријих, који су покушавали да се приближе љепотици, али су веома страшни били пси а и ревносни Бистод. Царинари неки били су у добром пријатељству са њоме, те су о њих сеоске куме и оштриле своје крезаве зубе, говорећи да се неки од њих користи пријатељским симпатијама Бистодове лијепе женице. Оне никада нису могле да вјерују, да она још може да воли и да буде вјерна своме мужу — такову је противност представљала према њему ова крјепка и румена жена.

Међутим, нико се још није могао похвалити њеном наклоношћу, а њено држање било је таково да му се није имало шта замјерити, што све изазиваше велико огорчење и завист код злих женских језика. Па да ли би когод знао на који је начин могао Бистод да утврди вјерност своје лијепе жене!?

На далеко није било стражара који би га ма у чему могао да превари или да га надмаши. Често пута спољашни облик једног човјека не може да покаже његове душевне особине. Послије једног наивног мажења и пољупца, при чему се је он био једаред појавио као случајни посматрач, научио је за дуго памети своју лакомислену невјерницу. Кад је њен обожавалац изашао, Бистод сазва своје крвожедне псе и заповиједив жени да клекне, рече јој:

— Сад ћу ја тебе да научим памети за свагда, али само пази, не вичи, да ниси гласка пустила, јер ћу одмах пустити на те псе.

Несретница трпила је његове ударце и сва окрвављена и изубијана, није смјела викати већ једино је потмулим стењањем издавала свој бол.

О томе нико никада није знао, а и сам муж био је увјерен потпуно, да јој више никада неће пасти на памет да понови ужасан призор. Дубоко је она у својој души била затајила увреду, остала је као и прије тога покорна и тиха али је њена увријеђена душа знала, колико је мрзила свога звјера — мужа и како је жудила да му врати жао за срамоту.

За дуго времена је она испитивала људе који су је окружавали, мјерећи све њихове особине, које би јој за намјерени циљ могле згодно послужити. И баш та жудња за осветом и жеља да за своју намјеру нађе подобног садруга, учинила ју је тако кокетном и уздржљивом, што је њеним очима давало чудан сјај и пожудну љепоту.

Баш некако у то вријеме, један од царинарских надзорника, који бјеше наново дошао, купи од њеног мужа четири велика и снажна дога.

Висок и лијеп човјек, прави Херкулес, био је способан да задобије потпуно повјерење ове жене у његову снагу. Она га је и изабрала за свој циљ и тим пре, што са куповином паса обе стране биле су подједнако јаке. Пси се убрзо привикоше своме новом газди, слушали су га и готово сасвим заборавише свога учитеља Бистода.

Лијепа Бистодова жена тврдо се је ријешила да никако не пропусти тако ријетку и подесну прилику.

— Можда се варам, Фердинанде, али ми изгледа да ме ви много не волите? — упита га она једног дана кад је насамо са њиме била остала.

У мјесто одговора, Фердинанд је снажно обгрли и пољуби у дивне полуотворене усне.

— Немојте да се млатите: то је само једно притворство са ваше стране . . .

— Готов сам да све учиним, само ако би то могло да вас увјери у искреност моје љубави.

— Лијепо, одговори лукава и подла жена, — онда радите све оно чему вас будем учила, и ви ћете . . . добити све што желите, додаде она са осмијехом, који је лудом Фердинанду много обећавао.

Пресрећни надзорник брзо је пристао да испуни све жеље њене. А ова ниска жена исприча му своју увреду, презрење и мржњу што је гаји према мужу.

Фердинанд још истог вечера дође са своја четири паса, што их је од Бистода купио.

— Зашто сте дошли са псима, упита га малко зачуђени Бистод.

— Хоћу да се увјерим, да ли су они доиста тако добро обучени, као што си ми ти при продаји тврдио. Да видим да ли ме ниси обмануо? — одговори надзорник.

— Ко то још може да каже, да сам Вас ја обмануо? зачуђено упита Бистод.

— Мени су казали, да су за наш посао потребни такови пси као што је твој Буро, и да се моји пси укупно, са њиме не могу борити.

— То није истина.

— Па лијепо; хоћу да видим да ли ће моји пси да надвладају твога Бура.

Бистод ово није могао да разумије а његова жена смијала се је пакленим смијехом.

У Бистода се породи нека слутња; јер чудан поглед и милина међу надзорником и његовом женом, није му могао да умакне из вида. Он видје већ шта је. Али није успио ни да јурне својим псима, јер је већ био свезан, а жена његова закључала је била врата.

Његов Буро био је у љутој борби са четири дога, те није могао да помогне господару. И свезани муж са ужасом је видио како се надзорник и његова жена на његове очи милују, љубе . . . Строги Бистод био је очевидац невјерства своје жене али није могао ништа да ради. Јер његов Буро био је већ мртав.

— Подли, ниски створови, — у највећој јарости викао је он, — ја ћу вам зато платити!

Но ниској жени мила је била та освета.

— Фердинанде, идите и убијте и остале псе, јер ће их он сутра пустити замном, обрати се она своме обожаваоцу.

Надзорник је послуша и изађе а супрузи осташе насамо. Свезани Бистод из све снаге викну псе. Познав глас свога старог газде они дојурише к њему — Пуци, Фламбар, пуци Гару! — викну он заповедничким гласом, показујући им на жену.

Пси јурнуше на изгубљену жену и један је ухвати за грло а други за груди. Са дворишта су одјекивали пуцњи пушчани

којима је надзорник тукао остале псе Бистодове.

Несретна жена пливала је жива растргнута, у читавој бари од крви. Повратив се у собу надзорник, при угледу тог грозног и неочекиваног призора, наже да бјега, праћен псима, који су му лизали руке, покривајући их крвљу несрећне жртве.

Другог дана људи нађоше Бистода свезаног а његову жену мртву. Царинског надзорника су затворили и праведно осудили. Бистод пак оправдан, задобио је код поштених људи у околини још бољег гласа и уважења.

Све што је прије било, по мишљењу његових сусједа, зазорног по његову славу, то је било заборављено, и ако је он као и прије дресирао псе.

Овака симпатија била је зато што је он, напустив службу, почео да дресира (обучава) псе за тајни пронос укријумчарене робе.

Нит **Леша**

Полу-срећни

— Gömbös-Galamb Margit —

Јоб Бенке тихо је закуцао на врата тима одаје женине. Она је, наиме била нервозна, па је тражила да се само тихо куца.

— Напријед! — чу се зловољан глас из одаје.

Госпођа Јобова примила је мужа већ у потпуној тоалети за улицу. Муж је са уживањем посматрао њену елегантну појаву и интересно лице. Радо би јој пољубио уснице, али је спустила већ била вео, тако да јој је могао пољубити само руку, пружену му да закопча рукавицу.

— Јесу ли кола овдје? — упита она озбиљно, гласом који је Јоба свагда охладио . . .

— Овдје су, — одговори Јоб кратко и окрене се од ње.

— Шта вам је сад опет? Имате што да примјетите?

— Имам, Ви знате, да се у пошљедње вријеме свагда буним против *тако*г вашег тона. Када вам ја нешто топлије говорим, када у моме погледу прочитате, да сте лијепи, да се баш првих дана враћа у моје срце, ви ме са *таким* тоном одбијате од себе.

— Оставите, Јобе, ја сам старија од себе саме. Већ ми је тридесет и пет година, а пролеће мога живота било је тако топло, да кад је дошло љето, изгорило ми је у души све . . .

— Смијешно је, што говорите. Други у овом добу почиње да живи, а ви већ афектирате замореност. Будите увјерени, трудићу се, да вас што мање чујем овако говорити. У осталом, ако је по вољи, можемо се кренути, воз стиже послије десет минута.

Јоб је био од своје жене за годину млађи, висок, лијеп човјек. Родитељи и њени и његови, противни су били овом браку, баш због ове несразмјере у годинама. Али 24-годишњи младић био је непоколебљив. Обожавао је Ержу Селеш и вјеровао је, да ће умријети, ако она не буде његова. И необично лијепа дјевојка вољела га је цијелим бићем својим. Нису вјеровали никоме, већ само својим осјећајима, сањали о срећи топле, бајне и заносне снове.

Када су заједно шетали, — већ као муж и жена — сваки се поглед заустављо на њима. Они у заносу своје љубави нису ни осјећали, како пролазе дани, мјесеци и године. Али сад, послије десет година брака било је међу њима чешће препирке, спорјечкавања, што је Јоба доводило у велико нерасположење, појачано и тиме, што нису имали дјеце.

Жена је више интересна, но лијепа, нешто раније свенута ружа. Топло пролеће њена живота поскидало је пупољке са њених образа, али, у мјесто тога, као да су јој се увећале загасите, дубоке очи, које су, тек кад их изближе загледамо, биле плаве, као парманска љубичица. Нешто је постала слабија, тања; онака, као што су оне мало болешљиве жене, које су вјечито блиједе, често зловољне, а најчешће саме себи на терету . . .

Ма да је Јоб вјеровао противно: жена га је вољела. Само га је рђаво вољела. Никад се није бојала, — није ни мислила на могућност, — да ће изгубити мужевљево срце. Свикла је била на лаке побједе и јефтине лаворике, још од оног дана, када је у полукраткој сукњи на излетима, односила побједе.

*

Када се овај пошљедњи мали pourparler десио између њих, полазили су баш на станицу, пред женину сестру, која већ пет година није била у гостима код њих. Пошљедњи пут видио је Јоб своју свастику, када је као 15-годишња мала била у институту. Није се сад ни мало радовао, што ће у овом расположењу, морати пред њом да се прави весео. Сад би му највише годило, да нађе неко пријатно мушко друштво, па да с њим проведе вече, па можда и цијелу ноћ. Зар и ноћ? За секунд застадоше му мисли. За пошљедњих десет година није ни једанпут остао послије пола ноћи. Свагда је хитао кући, гдје га је чекала жена, читајући, а не лијежући прије његова доласка. Можда би му *сад* још мање пребацивала, када би се задржао и до зоре? . . .

Ова мисао, као да га је још више нерасположавала. Нема сумње, његова је жена врло чудновато женскиње! Ипак ће он имати право: жене раније старе, а он, 34-годишњи младић, не може већ да разумије своју, од њега старију, бескрвну жену, коју већ спопада више стална, но тренутна апатија.

Ишли су горе доле по перону, и не нађоше ријечи једно за друго. Муж је, повучен у себе, низао и даље своје суре мисли, а није ни спазио, како крај њега стоји једна свјежа, млада дјевојка те га поздравља гласом звучног алта:

— Добро вече, Јобе, ала се давно не видјесмо!

*

Напољу је пекло љетње сунце, а њих троје сједили су у соби, пуној хладовине, разговарајући се. За пола године, колико је Ирма Селеш провела у њиховој кући, толико су се навикли на њу, као да је код њих већ десет година. Она је водила домазлук, замјењујући своју слабу сестру.

Сестра јој је на томе била бескрајно захвална, а Јоб је био врло пажљив према свастици. Свако јутро слао би јој пуно цвијећа, које би сам брао и низао у киту.

И то прије подне, имала је на грудима цвијеће, које јој је Јоб послао. Једну ружу од тих дала је својој сестри Ержи, која је то јутро била нешто веселија, но обично. Покривена широким љетњим шеширом, отишла је Ержа у врт, да види, да ли су се разцвјетали синотњи цупољци.

— Хоћете ли и ви самном, — упита с прага сестру и мужа.

— Врло је топло, — рече Ирма сањиво, — нећу се мањи из одаје.

— Онда и ви, Јобе, останите с њом, забављајте то велико дијете, а када се заморите, дођите и ви замном у врт. Збиља, Јобе, не заборавите јој казати ону поруку! . . .

— Знам већ, да је опет неко изненађење, — рече дјевојка Јобу, кад осташе сами. Де, говори брзо.

— Радоваћеш се, Ирма. Иштван Бојтар запросио ти је руку.

— Та није могућно! Зар мислиш да би пошла за њега? Зар си га *и ти* мени намијенуо?

— Па шта би имала против њега? то је добар, честит човјек из добре по-

родице. Доста је и лијеп. Имућан је, а воли те.

— То ти вјерујем, а то је све лијепо и красно. Али ја њу га ипак, са пуно такта, одбити. Немам ни мало воље, да пођем за тако невјешта, чудна човјека, који проси дјевојку, о чијим осјећајима ни појма нема. За тако добра човјека пошла би само тада, када своме животу не би тражила *срећу*, већ само *циљ*. У осталом, он ми о томе никад није говорио.

— Али ти је слао цвијеће.

— Мени *његово* цвијеће није значило ништа.

— Прошла си већ двадесет година, Ирма. Не одбијај руку тако честита човјека. Ријетки су, данас, таки.

— Знам, да је честит човјек, али ја га не волим.

— Можда *другог* волиш?

— *Да*, — одговори дјевојка, а образи јој се зажарише. — Али, молим те, не питај ме даље . . .

Погледаше се дубоко, али не рекоше ни ријечи. Јоб сједе на фотељу, поред њене столице за љуљање.

Он као да задрхта у тај мах. Дође му мисао, да ова дивна, лијепа дјевојка *њега* воли... али не као мужа своје сестре, пријатеља, рођака, већ правом дјевојачком љубављу, љубављу, која сад око њих трепери у ваздуху . . . Та га мисао сасвим збуни. Да ли би била срећа или несрећа, ако га ова дјевојка воли? Са својим срцем већ је давно на чисто. Зна већ одавно, да обожава ову дивну, младу дјевојку, која је својом свјежином и љепотом оставила у засјенак своју сестру, његову блиједу, болешљиву, зловољну жену. Сам је желио и радио на томе, да се ова дјевојка што прије уда. Вјеровао је, да ће је тада заборавити да о овој тајни његова срца нико, па ни *она* ништа не зна.

Погледа поново у дјевојку. Она је сузним очима гледала преда се. Сједе поново и једним брзим, насилним покретом привуче њену столицу својој фотељи. Образи им се чисто додирнуше.

— Шта хоћеш?! — упита га она плашљиво.

— Ништа, Ирма, ништа, — одговори он благо, али узе у руке њену топлу, бијелу руку. За тим јој тихо, као да се моли у цркви, прошапута:

— Кога волиш?

Дјевојка га погледа њеним великим, говорљивим очима, погледа га дуго, прозирући, али не одговори ништа.

И тада, одједном, као да их је обоје свладао наступ неког лудила, сагоше се једно другом; загрлише се, усне им се спојише. Заборавили су све, само су знали, осећали, да се љубе бескрајно. Нису смјели рећи ни једну ријеч, као да су се бојали, да ће им звук ријечи разбити осећаје миља, среће . . . Чинило им се, да сањају и не смједоше отворити очи, да им сан не би одлетио . . . Осјећали су, као да су им се на уснама измијењале душе. Чело, лице горило им је, а кроз оборене трепавице сипала је скривена ватра. Није им доста било миља, нису се могли одвојити. Из дубине њихових срдаца потекло је јецање, та велика, света химна сретне љубави. Од њених звукова дрхтало им је срце као у грозници.

— Јесмо ли луди, шапуће дјевојка, а човјек јој пољупцем затвара уста. Чисто су се уморили у срећи. Душа им је клонула од потреса, па ипак су усне жељне пољубаца. Дјевојка је отпустила руке, уморна глава клонула јој је на наслоњачу. Кроз мозак јој јуре хиљаде недовршених мисли, и плашљиво пита у пола себе, у пола онога, чији пољубац јој гори још на уснама: шта је било ово?

Јоб је осјећао, да јако, истински воли њу. У тим часовима био је јак, као један Бог. Господарио је над својом душом и над разбукталим дивљим чежњама, окивајући их оковима своје чврсте воље. А дјевојка му је било сасвим у власти. Загрлио би само ону обожавану, лијепу главу и благо, неисказано благо питао би је:

— Волиш ме?

— Безгранично!

Лобово лице сјало се у екстази среће, ох, осјећао је, знао је он да га врло — врло воли! Али, од једном, без икаква прелаза он се уозбиљи, јер му пред очи изађе питање: јели срећа или несрећа ова љубав?

Као да му је ту мисао из душе читала, упита и она: „куд ће нас ово одвести?“

Куда? . . . Не бјеше нигде одговора на ово. Покрила је лице рукама и пустила је, да је и даље мучи питање: „куда?“

— Ја сам одговоран за све ово, — рече озбиљно, чисто жалостиво он, а она му одговара тужно:

— Не, не, одговоран си само за тебе. За себе сам ја одговорна. Закрчен је пут, који би нас одвео нашој срећи. Нема нигдје, нигде путање, која би нас из овог лавиринта извела . . . Много ћемо патити, али ћемо за то ипак побиједити у овој борби против — нас самих. Одвојићемо се још данас, одмах, док се катастрофа још може избјећи. Сјутра ће, можда, већ бити касно. Хоћеш ли ми бити помоћник у овој борби?

Хтједе одговорити: хоћу, али није могао проговорити, јер је тада ступила у одају — жена. Када је спазила ова два озбиљна лица, рече невољно:

— Знала сам, да од тог брака неће бити ништа. Ирма чека неког краљевића, а одбија тако одличног просиоца. Дакле, одбила си Бојтара?

— Не, још нисам, драга сестро, — одговара дјевојка усиљеном мирноћом, али чврстом одлучношћу. Вјероватно је, да ћу бити Бојтарева жена, али још *сада* не. *Сада* је немогућно. Можда, после неколико година. Отићићемо некуда, далеко, па ћу с њим почети нов живот, јер, најзад, некако тек треба живјети . . .

— Не волиш га?

— Не. Али и не тражим срећу, већ само циљ моме животу. Он ће бити сретан самном, а моје срце живеће од успомена... Али сад, за име Божје, манимо то, уморна сам, болесна . . .

Заћуташе сви троје. Као да су душевним очима сви гледали *једну* слику. Као да им се привиђа будућност у својој суморној, жалосној суштини. Као да гледају борбу у којој осјећај дужности побјеђује живот три бића, који нису могли бити сретни, али нису сасвим ни несретни, јер у часовима малаксалости враћа им се душа сјајним, светим успоменама прошлости, да се пред њима — моли . . .

Иван Иванић.

Мој слијепи пријатељ

скица

— **Лудвик Јакобовски** —

У шумарку покрај друма сједјаше он на некаквој малој клупици. Пошто не имађаше наслона, тијело му се бијаше погнуло напријед, а леђа му дођоше некако грбава. Његову меку, сиједу косу покриваше, колико је потребно, некаква плетена, вунена капа, а своје црвене, мршаве руке држаше на кољенима. На грудима му је била прикачена плехана кутија, а на њој бијаше мала хартица са лијепо исписаним ријечима: „Слијеп од рођења!“

Има већ осам година, од како сам га први пут видио. Тада бијах млад студент с танким брчићима и још тањом кесом. Самном иђаше млада дјевојка, вита стаса, плаве косе, с бијелим шеширом на глави, а у руци имађаше вијенац од невена. Тако иђасмо друмом, који је водио у црквену порту.

Био је Велики Петак. Ма да је био почетак априла, ипак је сунце топло гријало. То је утицало добро на нас, јер кад престадоше кратке реченице, дошли су дуги погледи, а најзад бескрајна радост у дубини душе. На друму лежаху дугачке сјенке од брезових дрвета, које су се уздизале покрај насипа. Ни најмањи повјетарац не додириваше њихове гранчице, ма да бијаху обасуте при врху зеленилом и сићушним листићима. Погледи нам лутаху по далеким баштицама на гробљу; одатле допираше до нас необично свјеж ваздух. „Љубичица“, узвикнух ја. „Вјесник пролећа!“ потврди Марта и подиже свој носић, да би боље удисала тог новог ваздуха. „Бијела љубичица“, продужих ја, да бих је нагнао да продужи говор, јер је тада била двоструко лијепа.

Она пак преста с говором и заста. Њене плаве очи лутаху преко поља, преко оморикиних шума и задржа се на плавоме небу, које показиваше данас необично своју бескрајност, јер бијаше без иједног облачка. „Послије пролећа, послије Ускрса!“ прошапта за тим и насмијешн се на ме. „О ти, ти!“ одговорих јој ја и журно је хтједох ухватити за руке. Она ме одби. „Буди пажљив, драгане! Доведи у ред овај вијенац. Он је за Маргарету!“ За тим ми поче причати — што је увијек радо чинила — о својој сестри, која је умрла прије осам година, а била је врло млада и врло лијепа. „Једина лијепа од нас тријо!“ додаде она живо, а кад ја протестовах противу тога, она и не обраћаше пажњу на мој заљубљенички приговор, већ настави даље: „Сада би имала 21 годину. Три године бијаше старија од мене! И сад се сјећам: Стајала сам поред њеног кревета и увијек мислила: „Како је лијепа Маргарета; како је лијепа њена бијела хаљина, такву нећеш ти никад добити! Сигурно је била таква, што је увијек била мирна, добра, што је лијепо писала, и што се није пентрала свуда с дјецом. Па како бијаше лијеп њен вијенац од мирте! Завиривала сам јој у ноге, јер мишљах да има стаклене папуче. Је л' да сам била глупа, Хајнче!“

Прије но што сам јој могао одговорити на питање, отрча она преко насипа к једноме слијепцу, који је сједио на ниској клупици и молио за милостињу. Видјех, како је спустила некакав новац у његову плехану кутију, а за тим се врати мирно к мени.

„Помисли, Хајнче, овај сиромах човјек сједи ту цијелог свог вијека. Свакад сједи ту, прије подне, као и по подне, кад је киша, кад је сунце, па и у зиму. Ја не могу никад да прођем поред њега, а да му не дам што год. Тако, кад сам пролазила једном туда, па насип бијаше врло блатњав, те му не могох прићи, да бих му могла што удјелити, бијаше ми, врло тешко на цијелом путу до гробља! Кад год бих му дала што год, увијек сам помишљала, то је за сироту Маргарету! Она лежи тако дубоко под земљом, па не зна ништа о овоме свијету, и . . .“ за један тренутак ућута — „за то увијек кажем томе слијепцу: „Од Маргарете!“ А он ми увијек одговори: „Нека је добри Бог благослови!“ С тога сам послије, при повратку, све трчала до њега, да бих му дала свој грош. То бијаше као нека обавеза. Ја сам просто морала. Увијек за Маргарету . . .“

Она ућута и погледа ме. То бијаше миран поглед плавих очију, али тако пун нијеме доброте и љубави, да моје усне не нађоше ријечи, да би изразиле моје осјећаје. Мени се пак чинило, да њеним невиним и дјетињастим ријечима, постајем и сам невин као дијете, а моја је душа обасу нијемом нежношћу. Тада рекох само: „Ја те много волим . . . много волим . . .“

„И ја тебе!“ прошапта она. „Хоћеш ли увијек остати такав?“

„Док не умрем“.

Већ смо били поред зидова црквене

ограде. Она је гледала у далеке редове дрвећа, кроз која се провидјеше бијели и сиви надгробни споменици, а из најдубље душе отеше јој се ријечи: „Ја не бих умрла радо, драги Хајнче . . .“

Ћутећи ишасмо средином путање покрај црквене порте. Бијасмо мало одвојени једно од другог, јер нам се чинило, да због гробља треба да будемо озбиљни и да ћутимо. Мој се поглед највише задржавао на њеном пријатном лицу, које је сада било пуно нијеме забринутости. По свој је прилици мислила о својој драгој умрлој сестри.

Мало за тим сједио сам на некаквој жутој клупи поред једне хумке и ћутах. Она скиде рукавице, и даде ми их са сунцобраном, и поче чистит суво и жуто лишће, и камичке са гроба, који бијаше сав обрастао бршљаном. Нежно црвенило обли јој лице, али ни једне ми ријечи не рече код гроба. Свој је вијенац положила на гроб. За тим подиже једну грану бршљана и прочита на крсту име своје сестре: Маргарета Саргес.

Недалеко од нас чу се дјетињи глас: „Тата, погријешио сам пут; те нисам нашао мамин гроб!“

Шум и неколико људских корака, за тим бијела дјетиња хаљина, и више ништа не видјесмо од њих.

Тада диже Марта своју главу и погледа ме: „Мајка би већ нашла гроб, да тај мали овде лежи!“ Чело јој се набра, и уприје поглед у правцу, куда је мали отишао.

„Дјетиња памет“, додаде она мало веселије, „оно лакше нађе играчку, него ли гроб. А није ли то боље, злато моје?“

Мисли јој опет одоше далеко, сигурно на небо, које је било тако плаво, као њене сјајне очи, а можда и даље, гдје мој поглед није ни допирао, — тек она се на један пут заносно насмија.

„И ти му мораш давати увијек по који грош“.

„Слијепцу?“

„Али од срца . . . и то такође за Маргарету!“ Ја сам се сигурно смијао, јер она бијаше љутито скупила усне. „Па нека, не треба да дајеш! Ти си дивљак. Не мислиш ни на шта!“

Ја сам се смијао и молио је за извињење. Она пак оста озбиљна све док не дођосмо опет на насип, докле не дођосмо до старца, да би спустила грошић у његову плехану кутију. Тада метну своју лијеву руку под моју десну и пријођосмо старцу. Кутија зазвеча, а она рече „За Маргарету!“

Бијело, блиједо, сиједо лице засвијетли се. „Нека је добри Бог благослови!“ чу се дрхтећи, сухи глас. „Сад ћете увијек добивати по два пут, старче. Један пут при поласку на гробље, од мене, а други пут при повратку, од . . . мога . . .“, она јако поцрвење и погледа у мене, тражећи помоћи. Ја продужих: „Од моје младе и од мене!“

Она поцрвење још више, јер је стари слијепац био први од страних, који је сазнао за њихову тајну. Опет се чу сухо и слабо: „Нека вас обоје благослови добри Бог, а особито вас, госпођице!“

Она се чврсто приљуби узаме, па почесмо ћеретати са старим просјаком. То бијаше добар рачунџија. Он није могао да трпи „велељепне пратње“ — пратње с музиком. Тада он не добије ни дугмета. А кад дође пратња „другог реда“, ах, та он је чак познавао и звук тих кола, тада би његова кутија уредно звецкала! Мало је пак било таквих, који су редовно с године у годину давали по нешто, као што то ради госпођица. Његове црте бијаху мало свјетлије, када завршиваше своје благосиљање: „Нека вас благослови добри Бог, госпођице! И нека вам да срећу и добру дјечицу“.

„С Богом!“ одговори му она кратко, одвоји се од мене и претрча преко насипа. Ја је сустигох, смијешећи се, али неких четврт сата ишасмо једно уз друго, као и да се не познајемо. Ја покушах да пре-

кинем њено упорно ћутање, те почех филозофовати. Објасних јој, да код жеље није главан објекат, већ субјекат. Главно је намјера, а слијепчева *намјера* бијаше, да јој каже што драго.

„Ти . . ти . . “, прошапта она више у себи, и узе ме за руку. Тако, руку под руку, вратисмо се у варош.

Свакога мјесеца носасмо нас двоје цвијеће на гроб. Када тамо иђасмо, одвајаше њен грошић у слијепчевој кутији, са ријечима: „За Маргарету!“ Кад смо се враћали ја метах пару у старчеву кутију, а његови благослови пратише нас, док се не изгубимо.

Ја сам сажаљавао његов порушен изглед. Она то није могла, јер се бојала да не учини на жао умрлој Маргарети.

Тако прођоше двије године.

Ја сам положио свој докторски испит и спремах се за пут у Вирцбург, да бих свршио пошљедња два семестра, те да се послије вратим као млад љекар. Тек што је извезала Марта неке љубичице — то своје најмилије цвијеће — на једној кутији, мени, паде у кревет. Двадесет дана лежаше у тифозном заносу, а тада изгледаше да је престала сила тифуса; пробуди се и изусти моје име својим уморним и неизвјежбаним гласом (као што је случај код свију болесника те врсте), па за тим рече: „Та — та, ма — ма, Мар — га — ре . . .“ По том умуче и паде у јастуке, и послије тешке самртне борбе, рашири своје руке, које бијаше грчевито стисла. Она бијаше мртва . . .

Тако лијеп априлски дан нису никад видјеле моје очи, као онај, када сам бацио неколико грудица земље на њен узан сандук. Као да ми чула бијаху двоструко осјетљивија због бола, кога претрпјех. Чуо сам сваки шушањ листића и траве, сваки тичји гласић, а најдаље линије на хоризонту видио сам као у некој тајанственој близини. К томе још осјећаше се некакав тућ ваздух, а сиве коре зове и жалосне врбе одбијаху сунчеве зраке.

За тим сам сједио у колима с њеним уплаканим родитељима, а поред мале сестрице, пошљедње од њих тријо. Тада ми паде на памет наш слијепи пријатељ. Кола иамицаху напријед, те га најзад угледах гдје сједи на својој ниској клупици, а нека сива капа, са великим ободом, заштићаваше му бљедо лице од сунца.

Никад му више неће притрчати двије лаке ножице, нити ће кад више чути да му ко спушта грошић у кутију са ријечима: „За Маргарету!“ И он је изгубио један дио сунчева зрака; и он, њен стари пријатељ, неће никад више чути њен умилни гласић. — Никад више! — — —

Послије петогодишњег одсуства вратих се у Берлин. Позив, и то управа над варошком болницом, приморао ме је да напустим Вирцбург, и да се вратим својој милој родној вароши, и да се предам својој новој судби. Живот ме је јако измијенио. Ма да ми је здрав разум растјерао многе осјећаје, ипак је воља, да посјетим њен гроб, била јача него сва моја медицинска памет; јер знао сам да она лежи већ пет година у гробу, и да ти остаци немају више ни трунке сличне са мојом драгом Мартом.

Ја дакле изиђох у Бриц, на Велики Петак, као прије много и много година.

Како се промијенуло предграђе! Широка порта сада је окалдрмисана и има много нових улица са страним именима. Остало је мало баштица на путу, а на мјесто њих уздижу се разне ресторације и кафане са свакојаким именима. Раширених очију ишао сам напријед и хвалих Бога, кад се бацих у сјећања на шетње, које сам правио с Мартом, на гробље. Ето, ту је та стара бреза, чију смо бјеличасту, глатку кору по некад љуштили; ено, тамо, поред оне баштице псећа кочина, чијега се становника увијек плашила Марта; ено чувареве куће са већ поцрњелим кровом, на који ми је једном однио јесењи вјетар шешир, па га скидох њеним сунцобраном; ено . . .

Да, тамо . . . — А гдје је слијепац?

Обртох се, да нисам погријешио мјесто! То је немогућно! Прије̏ко од пошљедње баштице стајала је увијек његова ниска клупица . . .

Не варам се. Немогућно . . .

Ту нема више мога старога пријатеља.

Дакле и он оде! — Изнеђох на насип, а тежак ми бол притискиваше срце. Но за тим потрчах у најближи врт, те запитах за старца.

Вртар се и не дизаше са земље, већ продужи расађивати струкове љубичица, и одговори ми:

„Ах, то је онај стари Даберков! Нема га више! Прошле године добио је једнога конкурента, такође слијепца. Тај се бијаше угнијездио на двадесет корачаји од њега То га порази! Тај га удар дирну. Прво се осуши, као да га је половина пређашњега. Једнога дана нестаде га за свагда!“

Захвалих и одох.

Дакле и он је мртав. Он више неће сједити ту са отвореном кутијом, нити ће икад чути више ријечи: „За Маргарету!“, па ни мој глас неће више чути!

Нисам знао, колико је банална била ова помисао. Оно мало моје памети није се ни мало надражило. Усне ми дрхтаху, а срце ми је бијло жестоко.

Никада не осјећах такву грозу, као у томе тренутку — пред њемом силом протеклога времена . . .

Биоград

Превео
Доб. Бакић

Francisque Sarcey

— Rudolph Lothar —

Од неког времена у француској литератури извађају двојица веселе браће своје чудне смјелости. То су прави кловнови. Свакојаке лудости чине, играју на носу најзаслужнијих ауторитета, скачу кроз обручеве старе и нове умјетности, праве најнесмишљенија ђаволства са пером и оловком. Они се и називају сасвим кловнски: Les Veber's. Кад човјек прочита ово име, чини му се да се срео већ с њим негде у какве интернационалне пјевачице и каквих вратоломних акробата. А кад човјек расклопи коју од њихових књига, гдје карикатура ријечи и карикатура цртежа играју најраскалашнији канкан са озбиљном миом свијета, тек онда човјек мисли да је у каквом циркусу, али у циркусу, гдје су шаљивчине натучени духовитошћу и вицем и гдје се човјек од срца смије, гледајући како стварају своје будалаште глосе о висини политичке школе Икса и о ногарама као пегазу пјесника Ипсилона.

Једном су Вебери написали књигу; „La joviale comédie“. Стари господин Данте се дао у посао, да обојици, који не знају за светиње, покаже намјештај и уређеност модерног пакла. И ту вам се има шта видити. А да један модеран пакао не смије бити без критичара, то се по себи разумије. И Вебери пустише да крај њих прође читава једна поворка. Ту вам је истражилац предака, коме је вјечита брига, да пронађе књижевно поријекло појединог човјека до најтањих ограпака. Ту вам је човјек, што увијек класификира и етикетира, што се мува са својом ботаничком торбом и што пјеснике за свој хербаријум препарира. Код сваког би лијепо и тачно назначио, којој групи, којој породици, ком реду, коме нижем реду припада. Јер реда мора бити! Ево психолога, што би свима фигурама да констатује, како изнутра изгледају. Његов се посао састоји из непрестаног обртања и опет састављања свију дијелова. Ево проблематичара. Ево и човјек са аршином, коме је једини позив, да мјери и да цензуре дијели. Ево

критичара, што даје добре савјете и радо показује, како је сама ствар ваљала управо написана бити, како би је бар он био удесио. (А разумије се само по себи, да осим критике још никада што ваљано написао није). Ту је и истражни судац што увијек: Зашто? Куда? Због чега? пита. Ту вам је техничар, ту онај што све зна, ту онај што све боље зна, ту онај што се не слаже, ту онај што је увијек галантан, ту оригинални, ту увијек шаљиви, ту онај што њушка плагијате, ту начитани, наивни и тако даље. Ту је критичар што је увијек субјективан, што ауторима у џеп и у косу лети, што нам прича о својим обичајима, својим слабостима и што је срећан да нас на рачун своје браде и носа забавља. Ево најпослије и оног што животе обара, зову га и снажним човјеком. Тешко његовим жртвама!

Сасвим је весело и расположено у подземном свијету XIX. вијека, у одјељењу за рецензанте. На свима језицима се виче и грди, резонира и држе проповиједи.

Прошлих дана мора да је особито било велико расположење, јер дошао је један нов:

Франциско Сарсеј је умро, добри „чича Сарсеј" — „Краљ критике!

De mortuis nil nisi bene. У царству умјетности зове се ово: мртвима смо дужни истину, јер истина је најбоље. А у овом случају је истина, да је добри чича Сарсеј био штетан по развитак француске литературе, који је шкодљивије утицао него сви они критичарски типови, што у Вебероном паклу тјерају свој посао, а сам Бог зна, да ова игра није увијек тако безазлена. И Сарсеј је то дотјерао до гласа и славе, до силе и величанствености, јер је ишао са масом и њен укус узео за свој, њену мржњу за своју и њену љубав за своју. А маса нема умјетности. Сваки умјетнички укус то је продукт једне индивидуалности. Индивидуалност дијели га послије маси, ова га огруби, учини га опћим и рашири га дуж и пријеко. Затим се јављa нови вођа, који кује нове новце, ново интересовање ствара, опет нов пут отвара. И ако је умјетничка индивидуалност у стању да што дуже задржи и спријечи овај процес огрубљивања, а својим мишљењим парама њихову пуну вриједност да очува, у кратко да скучи ону масу што профанира, тим је узвишенија његова појава. Али није слободно мијешати масу и народ. Народ ствара великане, које послије маса презире, не разумије или мисли да разумије кад му његов дар тривиализира. Народ је нешто органско, а маса је случајно састављења. Народ има смисао за умјетност, маса тражи само забаве. Народ је господар и ко му служи, служи своме времену и његовим задаћама. Маса је кукавички роб, који за тренут може да постане тиранином. Ко маси служи, ваља га презрети, а ко њеним наклоностима повлађује, то је најгори непријатељ културе.

Сарсеј је стајао с масом у најинтимнијем контакту. Он није био ни индивидуалност ни вођа, он није био покретач нити вјесник нових путева. Он није ништа друго проповједао него баш онај груби, опћи, на широко и на дугачко разглашени укус, који се према упливу вође односи исто онако као и свакидашња фраза према ријечи пјесника.

Сарсеј је био персонификирана стагнација. А застој је смрт. Оличена стагнација је у привредном промету данас буржоазија. Зато је Сарсеј и био њен љубимац. Међу филистрима био је он први филистар. „Здрав човјечји разум", то је лозинка буржоазије. Све што је ново гони се, што је свакидање узима се у одбрану а све тривиално потпомаже. Здрав човјечји разум, bon sens доброг чиче Сарсеја, то је најбољи пријатељ утилитета. И тако је добри Сарсеј био критичар — утилитарац.

Али Сарсеј, овај џепидлака у критици, познавао је своју филистарску публику,

за коју је он писао, за коју је он говорио. Он је знао, како је шаљивчина мила особа за пивским столом. Тако је и он ударао у шалу. Он је знао, како неки свијет царски ужива у том,кад гурнеш неког у ребра. Он би гурнуо — а његова публика ваљала би се од задовољства. Он је био увијек добро расположен, увијек жовијалан, увијек чио. О, како је то све знало да упали! Он је открио загонетку васцијеле позорничке умјетности и то на начин разумљив и најзакованијем филистру: вјештина драмскога писца је у томе по ријечима доброг чича Сарсеја, да упеца публику. „Софокле нас је упецао; пише он с усклико̀м. „То је мајсторија, драги читаоче, то је мајсторија драматичара". Ако његa у позоришту какав аутор упеца (задобије), он је весео и срећан, јер ето нашао је забаву, коју је тражио.

Главна ставка Сарсејеве драматургије гласи: позоришни комади су зато ту, да се допадну маси. Али пошто се укус масе увијек мијења, то је и Сарсејев суд много промјена доживио. Ништа не би било погрешније, него у њему гледати каквог догматичара. Он је био увијек мишљења, које се његовој публици најбоље свиђало и најпријатније било.

Али би му се учинила велика неправда, кад би га држали за некарактерног. Он је био увијек увјерен о оном, што је говорио. А његово увјерење имало је велике моћи. Он је мислио о себи, о својој мисији. Он је прије свега мислио да је маса, за коју је писао и која га је са свом слашћу читала, народ. Ал' то је био само позоришни пебл, огромна маса буржоазије, „компактан мајоритет" филистерија. За њих је он био извор чисте мудрости.

Сарсеј је много читао, још више видио. Његово позоришно знање било је црпљено из практичног искуства. Али његово искуство ограничавало се на констатовање, је ли се забављао. За њега је било и остало позориште средство за забаву. О задаћама вјештине, о сврхи вјештине није ни помишљао.

Сарсеј, „краљ критичара", добри чича Сарсеј, доминирао је у Паризу преко тридесет година. Његов се глас радо слушао, његов суд високо цијенио. То нам само свједочи, како је у Паризу јак елеменат буржоазија, како велика већина позоришних посјетилаца филистарски осјећа и мисли.

По критичарима може се познати изображење позоришне публике. Моћ Сарсејева показује, зашто је француска драматика, ма колико да јој је развијена техника, у духовном погледу далеко заостала иза германских земаља, зашто су Ибзен и Хауптман с оне стране Рајне још и данас непознати. Књижевни кругови, истински изображени познају их и цијене дабогме — али између ових кругова и француске позоришне публике зијева провала. И ови кругови знали су и Сарсеја праведно цијенити. Колико је био обљубљен од филистара, толико су га мало цијенили модерно васпитани људи душом и срцем. А само за таке ради умјетник. И њиховом помоћу задобија он срце народа а не допадање масе!

„Die Wage" **J. H.**

Писма

Цариград, октобра 1899.

(Нова књига Стојана Новаковића). Данас је Ст. Новаковић можда једини књижевник, који ван својих великих дужности, које има као Посланик Србије у Цариграду, не само поклања нашој књижевности дела велике вредности из културно историске и историске области, већ који се у исти мах и брине за развитак и распростањење српске књиге у најширем смислу те речи. Пратећи кроз више деценија развитак наше књижевности као и начине на које читалачки свет до књига долази, г. Новаковић је

умотрио све сметње, које пречe да књиге што већма у народ уђу, и да књижевници, и поред све заслуге, до своје награде не долазе. Резултат опсежних разматрања те врсте, то је његово најновије дело: *„Српска књига. Њени прваци и читаоци у XIX. веку. Пред осмнитак XX. века разматрао и бележио Стојан Новаковић.* Читаоце „Зорине", и све пријатеље српске књиге интересоваће та озбиљно смишљена и важна књига, пошто она обухвати све нас: читалачку публику, књижевнике, књижаре и књижевна удружења. То дело предао је писац Српској Књижевној Задрузи, која ће га ускоро издати и из њега, на сваки начин, црпети упуте за шири круг свога досадашњег похвалног и успешног рада. Ми смо се потрудили да дођемо до опширнијег извештаја о тој интересантној књизи, из које доносимо само називе одељака, препоручујући је још сад највећој пажњи свих читалаца.

У књизи су седам чланака и један прилог. Чланци имају ову садржину:

I. Задатак српске књиге за последњих сто година српскога књижевно-просветнога развитка и у будуће. Њене дужности наспрам духовног уједињавања народног преће и у напредак.

II. Српска књига у средњим вековима и од почетка овога века. Везе с трговачким средиштима и пренумерација или претплата на књиге. Штампање претплатника. Прва књижевна средишта „Матица Српска" и „Друштво Српске Словесности". Прве издавачке књижарнице. Назадак и распад претплаћивања.

III. Српска читалачка публика у старо време и у овом веку. Обрт у томе што га је извршила промена књижевног језика. Састав српске читалачке публике у почетку и по том. Врховни редови и народна маса читалачке публике.

IV. Издавачи српских књига од почетка. Њихов избор као мерило опште-народног укуса у књижевности.

V. Начини растурања српске књиге различити према разлици публике. Коме се обраћала пренумерација? Књижари ходаоци или торбари. Слепац Јеремија и Хаџи-Алекса О. Поповић. Српска народна читалачка публика и њене омиљене књиге.

VI. Склоп и подела српске читалачке публике у позније доба. Сиромаштво и подела те публике по струкама. Покушаји да се за књижевност уклони расцеп државни и обласни и да се што ближе приђе к духовном уједињењу српских племена. Покушај организовања српске књижевне трговине као средство да се послужи духовном уједињавању српске читалачке публике. Домишљања о узроцима из којих се то није досад извршило.

VII. Књижарска трговина и боље организовање читалачке публике српске као средство којим се може без прекида радити на духовном уједињавању Српства, Српство и Хрватство. Покушај Српске Књижевне Задруге. Организација књижарске трговине у Српству као задатак који треба практично расправити.

Прилог. Преглед претставника у различитим делима о српским као потврда разним тврдњама истакнутим у претходним листићима.

Резиме разматрања о читалачкој публици, њеном саставу и потребама, и о онима који су јој прећe посредовали а и данас посредују српску књигу, истиче као неминовну потребу, да се створи једно анонимно, безлично средиште, које ће на се узети велики, племенити и корисни посао растурања књига а с тим и образовањем велике и сталне читалачке публике. А како је већ Српска Књижевна Задруга успешно пошла тим путем, проширивши још круг свога рада издавањем „Забавника", који у тако знатној мери задовољава потребе огромног дела читалаца, природно је да је она најпогоднија да приступи овоме данашњем послу, на који јој г. Новаковић сваћа пажњу својом новом књигом са толико разлога и убедљивости.

Ради користи српске књиге и њеног распростраћења, желети је да Српска Књижевна Задруга, заједно са оба своја одбора, узме што пре у прицену то питање.

Harry

Оцјене и прикази

СТИХОТВОРЕНІЯ А. С. ПУШКИНА ВЪ СЛАВЯНСКИХЪ ПЕРЕВОДАХЪ. 26 МАЯ 1799 — 26 МАЯ 1899. ЮБИЛЕЙНЫЙ СБОРНИКЪ. СОСТАВИЛЪ ПЛ. КУЛАКОВСКІЙ. ВАРШАЛА 1899. 8. 143 стр.

Некадашњи професор београдске Велике Школе, нашој публици и по другим списима о српској књижевности добро познати г. Пл. Кулаковски, сада професор Универзитета у Варшави, имао је добру мисао да приликом летошње прославе стогодишњице А. С. Пушкина прикаже руској читалачкој публици, у неколико барем, одјеке Пушкинове лире у другим словенским народима.

Онда кад се Пушкин подигао на небу руског песништва, књижевно стање словенских народа није било ни из близа овако као данас. У Срба се тек дизала књижевност, и данашњи језик књижевни био је истом у почетку постајања свога. У Хрвата није било готово ничега. Чеси су такође били у почетку свога развоја као и Словенци. Једини су Пољаци имали јаку књижевност и организован књижевни језик. И доиста Пољаци су од свих Словена први почели преводити Пушкина. „Бахчисарајска чесма“ изашла је у пољском преводу већ 1826 а „Кавкаски роб“ 1828. У Чешкој је А. С. Пушкина најпре почео преводити Челаковски у Часопису Чешкога Музеја 1833. Занимљиво је да су Срби у Летопису Матице Српске за 1837 и по том у црногорском календару Грлици прештампавали у оригиналу некоје песме А. С. Пушкина. Нема још потпуних библиографских расправа о ономе што је из А. С. Пушкина превођено на словенске језике, ма да би такав спис имао много интереса. Велики српски песник П. П. Његош веома је ценио А. С. Пушкина и његовом је спомену посветио свој зборник јуначких народних песама „Огледало српско“ штампан у Београду 1845 године. Пошто је та књига у нас данас веома ретка, штампаћемо овде целу ту посвету по цитату Пл. Кулаковскога, изменивши правопис. Рускога превода уз њу г. Пл. Кулаковски није ставио. Ево те посвете.

Сјенк Александра Пушкина

Над звјездањим многоструким сводом,
Над домаћом умнога погледа,
Под врховним небосклоном неба,
Гдје се млада, непрестано, сунца,
Искресана руком магическом
Општег творца сипљу ројевима.
Тамо се је твој генїј зачео
И пјевања мирон помазао!
Откуд зора сине над природом,
Од онуд је к нама долетио,
Сретни пјевче великог народа,
Твоме праху земном, свештеноме
Сабраће ти витешки подвизи
Пред дивнијем ступају олтаром.

Обележивши ове одзиве ранијега доба у кратким потезима, г. Пл. Кулаковски износи у својој књижици неколике песме А. С. Пушкина у преводима на разне словенске језике, ставивши на чело горе наведену посвету Његошеву.

За њом средује низ песама и одломака који носи руски оригинал на челу. Прво је песма ПАМЯТНИКЪ (споменик) с преводима чешким, пољским и словачким; по том ПРОРОКЪ с преводима пољским, словенским, словачким, српским (од Вл. М. Јовановића), чешким; по том одломак из „Полтаве“ ГОНЕЦЪ (гласоноша) с преводима српским (од кнеза црногорског Николе), чешким, словачким; по том УЗНИКЪ (сужањ), с преводима бугарским, пољским, чешким; по том ИЗЪ „ЦИГАНЪ“ с преводом бугарским, хрватским (од Станка Враза), пољским, чешким; по том ЧЕРКЕСКА ПЕСМА ИЗЪ КАВКАЗСКАГО ПЛѢННИКА“ с преводом словачким, бугарским, српским (од Ст. Новаковића) пољским, словенским, чешким; по том ШОТЛАНДСКАЯ ПѢСНА с преводом словенским, српским (од Змаја Јована Јовановића), чешким, по том ИЗЪ СКАЗКИ О РЫБАКѢ И РЫБКѢ с преводом српско-лужичким, чешким, српско-хрватским (од Адолфа Ткалчевића); по том ЗИМНІЙ ВЕЧЕРЪ с преводом хрватским (од Станка Враза), словенским, чешким; по том ВОСПОМИНАНІЕ с преводом пољским, чешким; по том ЧЕРНАЯ ШАЛЬ с преводом словенским, српским (од Змаја Јов. Јовановића) и хрватским (од Станка Враза), пољским; по том ПОЭТУ с преводом словачким, српским (од Стјепка Шпанића); чешким; по том ИЗЪ ЕВГЕНІЯ ОНѢГИНА с преводом српским (од Р. Ј. Одавића), словачким, пољским; по том ВѢСЫ с преводом чешким, пољским, словенским; по том КЪ МОРЮ с преводом словенским, пољским, чешким. Тим се закључује овај ред.

На завршетку је обрада неке српске народне песме с натписом ВЛАХЪ ВЪ ВЕНЕЦІИ.

Она је постала овако. Године 1827 изда Мериме у Паризу књигу Le Guzla ou le choix de poésies illyriques recueillies dans la Dalmatie, la Bosnie, la Croatie et l' Hérzégovine. Из тога зборника и Пушкину и Мицкијевићу паде у очи једна иста песма *Le Morlaque à Venise*. Текст је Меримеа у прози; и Пушкин и Мицкијевић су га ставили у стихове. Пева се ту обманут Морлак (Србин из далматинских гора) у Млецима и његово јадиковање за својом домовином, њеним језиком и њеним обичајима. Предмет има неке сродности с познатом сценом из „Горског Вијенца“ и с извесним странама списа Љубишиних о утиску Млетака и њихова живота на наше људе. Занимљиво је веома како је тај предмет привукао пажњу руског и пољског песника и то чак кроз записке француског писца. О њима, у осталом, види *Дело* за јуни ове године, стр. 445—446. **И.**

Са Влтаве на Нишаву

Др. Алекс. Љ. Митровић. II. Задар, Штампарија Ш. Артале. 1899. Цијена 70 новчића.

Као што нам је у првом дијелу своје књиге приказао чешку пријестоницу и њезине знаменитости, те широким, али вјештим потезима, истакао главне моменте из историје чешкога народа, тако нам сада Др. Митровић описује свој пут у „некадашњу српску Атину“, у Нови Сад, своје пландовање по „китњастом Сријему“, и свој боравак у „кући ратова“, у Београду, и путовање по унутрашњости Србије до Ниша и Нишаве.

И овај други дио Митровићева путописа красе исте одлике, које су карактерисале његов први дио: лакоћа стила, чистота и правилност језика. Шта више рекли бисмо, да је у Митровића језик и сувише правилан, тако правилан, да понекад та правилност хоће да прође у стереотипску једноличност. Али кад се писац мање брине да у стопе иде најновијим нашим граматичким законодавцима, те попушта више уздице своме инстинкту, онда је он кадар да напише таковијех страница, које се могу да прочитају у сласт и по више пута. Ово доказује, можда, е је Митровић више *публицист*а, него ли *умјетник;* али доказује уједно и да је он, по своме темпераменту, добар *causeur*, који би грехота било да се извргне у — филолошког педанта.

Књиге, као што је ова, заслужују да се њихов број помножи, и ми се надамо, да писац неће ни у будуће занемарити овај „литерарнији“ и свакако благодарнији дио својега публицистичког рада. **М.**

Povjest književnosti hrvatske i srpske

Napisao Dr. Gjuro Šurmin. — Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch) Zagreb 1898. Cijena 3 krune.

Празнина, која се осјећа и међу Србима у немању стручно и ваљано написане и састављене историје књижевности, осјећала се и код Хрвата. Ту празнину, која не служи ни једним, ни другим на част и дику, латио се да попуни вриједни професор Др. Ђуро Шурмин, са срећом, која је у овој књизи промјењива, и објективношћу, која на више страница ове повјести није хладна и трезвена објективност науке.

*

Књига је подијељена у три главна одјељка: Увод у књижевност, Хрватска књижевност, и треће: Српска књижевност. У *Уводу* је прозборено о народном језику Хрвата и Срба, о њиховом народном животу, о умотворинама (пјесмама, приповијеткама, пословицама, и загонеткама), па су том приликом побројана и издања главнијих и познатијих Збирки Нар. Умотворина. Иза тога је на реду писмена књижевност старословенска, гдје је говор о животу и раду св. Ћирила и Метода, о писму и језику, којим су писали, као и о њиховом књижевном раду, па су онда набројани и описани старословенски споменици писани глаголицом и ћирилицом. У другом одсјеку *Хрватска књижевност* представљена је опширно и с великом љубави борба Хрвата за глаголицу и славенску службу, а и рад око глагољске књижевности. То би било прво књижевно доба, а у другом се износи спљетска књижевност у XV. и XVI. в., књижевност на отоку Хвару у XVI. в., књижевни рад у Задру, па у Дубровнику, књижевност у осталој Далмацији XVII. и XVIII. вијека, па књижевни рад у Босни, Славонији и Хрватској. Треће доба почиње са илирским покретом, који је приказан на стр. 149—161, онда се црта доба махнитог апсолутизма до оснивања академије, па књижевност од 1868. год. Трећи је одјељак посвећен Српској књижевности, која је подијељена у два доба. Прво доба говори о

старој српској књижевност (од XII. до XVIII. в.), а друго доба о „смјеру црквено-словенском“ до г. 1814., о борби за нар. језик од 1814—1847. г. даље о књиж. раду од 1847—1868., и о књиж. раду од г. 1868., па овамо. На крају је књиге тумач споменицима и имена онијех писаца, што се спомињу ма гдје у овој књизи. Уз многе писце, како хрватске тако и српске, додани су и њихови ликови, који су већином сви врло лијепо и умјетнички израђени. Ето, то је кратак и летимичан прилеглед, шта све има у овој „Povjesti“, али одмах додајемо, да нијесмо задовољни, нити можемо оћутати, што је Шурмин стрпао и дубровачко-далматинску књижевност под одјељак „хрватска књижевност“. Држи је дакле искључиво хрватском. Нама је апсолутно немогуће схватити, с којим је правом Шурмин то учинио? Да *римокатолички* карактер дубровачко-далматинске књижевности значи хрватство, хајде, де: да се Дубровчани ма гдје признају Хрватима или да бар онолико њима симпатишу у својим дјелима, колико нама, хајде, де; да је Дубровник икада био политички потчињен хрватској држави, или да је бар имао каквијех блискијех веза са Хрватском, као што је то био случај са српском државом, хајде, де, — али од свега тога нема ништа. Онда и није било развијене националне свијести, него вијек, у коме се одушевљавало за Словинство, а затијем се повело доста књижевника чак и у овоме вијеку, па послије окренуше леђа Словинству, да пођу природнијим и пречим путем. На пошљетку, ако хоће, и осјећаји данашњег Дубровника, као и његови интелигентни преставници у књижевности (М. Бан, пок. Медо Пуцић, Перо Будмани, пок. Казали, Др. Богишић, каноник Стојановић, Др. Љубо Кнез Војновић, Др. Милан Решетар и др.) не иду никако у прилог лабавој теорији Шурминовој. Уз све то упућујемо Шурмина, да прочита књижицу „Dubrovčani jesu li Hrvati?“ Тијем ипак не ћемо да речемо, да је дубровачко-далматинска књижевност српска. То не, али она мора у историји српске и хрватске књижевности имати засебан одјељак, у ком се не ће називати ни искључиво хрватском, ни искључиво српском, него — уз потребно разјашњење: зашто се тако учинило — држати је *заједничким благом*, што смо га и једни и други наслиједили. Исто је тако погрешно, што Шурмин напротиве држи *заједничким благом* народне умотворине, као да ту има неке неизвјесности (попут оне у дубровачко-далматинској књижевности), а не ће, да се сјети, шта је о том рекао у свом „Archiv“-у најкомпетентнији у томе чувени слависта и научењак проф. Јагић, кад му оно послаше из Загреба прву књигу хрватских народних пјесама, а да и не спомињемо његово мишљење о Вуковим скупљевим радовима.

По признању самога Шурмина, у прво или најстарије доба иду пјесме, „u kojima se sačuvalo tragova mitologije, pripovijedanja i starinskoga života narodnoga“ (као н. пр. Огњена Марија, Кумство Грчића Манојла, о Рељи Бошњанину и т. д. У друго доба иду пјесме, које пјевају „o srpskim vladarima iz kuće Nemanjića“. Треће је доба нар. пјесиже борба с турцима, четврто пјесме хајдучке као н. пр. о Старини Новаку, Грујици и др. а пето пјесме о устанку Срба за ослобођење под Карађорђем и Милошем. Занимљиво је сад запитати се, па у којем се добу пјева о Хрватима?

Уз ове двије има и трећа кардинална погрјешка, што је српској књижевности посвећено врло мало, и то не баш са особитом симпатијом (76 страна), док се о хрватској говори per longum et latum (184 стране). Кад је већ тако учињено, онда је неоправдан натпис „Povjest književnosti hrvatske i srpske“, а боље би одговарало унутарњем распоређењу, да се рекло: „Povjest književnosti hrvatske sa osobitim pogledom na književnost srpsku“. То је, што имадосмо замјерити у опће а у најбољој намјери. Што се пак тиче погрјешнијех појединости, и те ћемо напоменути.

Одјељак о народним умотворинама, „kakovim se ne može ponositi nijedan drugi narod“, обрађен је доста површно, и ако има читава литература о том нашем народном благу. О међусобном односу самијех пјесама, о њиховој техници, па о питалицама, гаталицама и клетвама, које су такође саставни и нераздучни дио нар. блага, није проговорено баш ништа. У Одјељку о дубровачкој литератури назива Шурмин Гундулића Иваном, а то је нетачно, мјесто: Ђуро Франа Гундулић, што је потврдио и г. Лука Зоре у једној од пошљедњих година „Јавора“. Код Палмотића спомиње Шурмин, како је „išao u Bosnu, da izučava samo dijalekat, a to će biti govor hercegovački, *koji je i danas književni jezik svih Hrvata*“* (стр. 96.). Хвала брату Шурмину на том признању, само је штета, што Хрвати не знају добро тај

* Курзив је наш. Оцјењивач.

српски дијалекат из еминентно *српске* покрајине, као што га не зна ни Шурмин, него пише: spoznaju (стр. 3.), naobrazba (стр. 4.), podražavaju (стр. 17.), narivavali (стр. 25.), dočuvan (стр. 34.), odražavaju (стр. 39.), poraba (стр. 65.), podavali, zakonarstvo (стр. 66.), nabunjen (стр. 90.), dolično (стр. 79.), zdvojnost (стр. 130.), nabožnom (стр. 135.), dostajala (стр. 159.), izrazito (стр. 161.), uzgajanje (стр. 162.), gorljive (стр. 172.), и т. д.

Врло је смјело од Шурмина, што назива бос. ћирилицу или босанчицу „босанско-*хрватском* ћирилицом“ (стр. 183.), кад нема ниједнога босанског фрањевца-књижевника, који је тако назива, а међутијем сам Шурмин вели, да „*se u nekim* glasovima razlikuje od *srpske* ćirilice“ (стр. 115.), као и то, да је најстарији писац Матија Дивковић свој „Наук крстјански“ превео с латинског језика „u jezik slovinski i slovi srpskiemi“ (стр. 116.), а то је и најбољи утук на необзирност Шурминову, који је стрпао и књижевни рад босанских фрањеваца под капу хрватску. Да још буде грће, вели Шурмин и ово: „Narodu je (т. ј. у Босни и Херцеговини) bez iznimke bilo poznato samo pismo ćirilsko, dok ga nije od prošloga stoljeća počela istiskivati latinica, te u početku ovoga vijeka megju katolicima i muhamedancima sa svim istisnula“ (стр. 121.). А то није тако! Латиница се почела код нас уводити од окупације, а дотле се за њу није ни знало. Потсјећамо Шурмина само на „Босну“, *званичне* новине вилаета босанскога, које су излазиле на српском (*ћирилицом*) и турском језику у Сарајеву 1866. и 1867. г. У одјељку „Доба илирскога покрета“ спомиње Шурмин као присталицу Гајевих идеја и Његоша, а требао је прије споменути познатога Илирца Дра Петра Јовановића уредника „Бачке Виле“ и бившег директора гимназије новосадске.

Нема сумње, да Шурмин претјерује, кад вели, да је хрватски народ створио од г. 1835. до 1848. с Гајем на челу то, да је још поред осталих добитака „Hrvatska postala odlučnom zastupnicom slovenskoga juga“, (стр. 160.). Ту је Шурмин требо бити мало смјернији. Што се дакле тиче тога наметања у „Povj. knjiž.“ од стране Хрвата, упућујемо Шурмина на г. 1102., а Шурмин добро познаје ту историјску и по Хрвате кобну годину, која је по ријечима првог и најбољег хрватског историчара пок. Рачкога „prva i velika pogreška hrvatskoga naroda, s koje i mi (Hrvati) danas trpimo“. Још вели Рачки „da se u trajnom samo savezu s Ugarskom mogaše u Hrvatskoj odgojiti naraštaj, koji je ugarskoj hegemoniji *zapostavio i žrtvovao jugoslavenske interese*“ (види: Listovi jednoga autiunioste od Dr. F. Račkoga).* То изнесосмо, да се види, како и с колико се права и смјелости може истицати Хрватска за заступницу славенскога југа.

— И код Прерадовића се хтјело више обзирности. Кад се може код Станка Враза споменути, да је по роду Словенац, а за Богослова Шулека, да је Словак, онда, зашто се прешутало и код Прерадовића, да је по рођењу Србин (што свједочи и његово признање у писму упућеном Вуку Караџићу, гдје вели: „Што ја као Србин*“. . . — види „Бос. Вилу“ бр. 18. г. 1897 —). Но све је то мало. Шурмин тјера чак дотле, да ставља под одјељак „Хрватска књижевност“ и рад једног Огњеслава Утјешеновића, Божидара Петрановића и Меда Пуција, а говорећи о Николи Томазеу, вели, како је он у својим „Искрицама“ изнио праву појезију у прози „пишући о hrvatskoj vlasti, narodnosti i jeziku“, па за потврду тога напомиње издање „Матице Хрватске“ од г. 1888., које је прост фалсификат (Види: „Искрице“ у издању С. Књ. Задруге VII коло). За језик старе српске књижевности (у Одјељку „Српска књижевност“, вели Шурмин, да је био језик црквено-словенских књига, а то није баш тачно, него би боље било, да га је назвао *српско-словенским* т. ј. то је био старо-словенски језик замијењен гласовним особинама српског нар. језика, што, разумије се, није увијек дошљедно извођено, јер је књижевност била у рукама духовних лица, која су инстинктивно уносила и црквено-словенске ријечи, али тек, тек, та би дефиниција била боља и с педагошког разлога оправданија за разлику од језика у славеносербском периоду, гдје је важио црквено-словенски језик, који су погрешно називали *славено-сербским*, а то је био руско словенски, т. ј. славенски замијењен гласовним особинама руског језика, са примјесама народнога говора. Иначе се по Шурмину не види тачна разлика у језику српско-славенске и славено-сербске књижевности, што је требало боље и јасније истаћи. Законику је цара Душана, том огледалу нашега старог друштвеног, вјерског и државног живота, посвећено у свему — *12 редака*, а за књижевност, што је преостала од раније

* Курзив је наш. Оцјењивач.

богомила или патарена, вели се, да је то „književnost ćirilska, roda bosansko-*hrvatskoga*“ (стр. 242.). Молимо Шурмина, да при приређивању другога издања своје „Povjesti“ назначи само једну такову радњу ћирилску „roda bosansko-hrvatskoga“. Биће мо му необично захвални. Код Виђентија Ракића није споменуто његово најпопуларније дјело „Жртва Аврамова“, која је доживјела пет издања. Пошљедње чак 1863, г. Соларићево је дјело „Поминакъ“ рђаво забиљежено мјесто „Поменакъ“. При спомињању Терлајићеве пјесме „Забављеніе“ и т. д. испуштено је иза „единаго“ ријеч „пѣтнаго“. Код Љубе Ненадовића није споменута његова понајљепша ствар „Писма о Црногорцима“, а код Јована Илића његове најљепше пјесме „Дахире“. Књижевни је рад Матије Бана слабо окарактерисан, а о том је човјеку водила рачуна међународна критика. На стр. 282. је упао Шурмин у велику погрјешку не знајући разликовати двојицу честитих Петрановића Дра Божидара оснивача „Српско-Далматинског Магазина“ и Богољуба, који је стекао име у књижевности *само* као издавач нар. пјесама (у 3 књиге). И то је све, што је Богољуб урадио, а што Шурмин спомиње, да је Богољуб (погрјешно мјесто: Божидар) Петрановић превео законик угарски на српски, није нам познато. Можда има право, а можда је мислио на Петрановића Божидара књигу „О аустријском грађанском законику и о српском преводу истога“ (Беч, 1850.), које дјело Шурмин не спомиње, као што не спомиње ни његову знамениту историчку расправу „Богомили“ (Задар 1867.), на коју су критике од Дра Рачкога у „Rad“-у I. стр. 24. и од харковского професора из Русије П. А. Лавровского, види „Даницу“ 1867. стр. 812. (Новаковић: Српска Библиографија). — Код Милићевића је забораљен његов красни биографски запис „Јован Ђак“. О Српском књижевном тријумвирату (Паји, Јанку и Матавуљу) речено је онолико, колико би било доста рећи за рад једнога Стевана Јевтића, Душана Рогића, и нашег Михајла Милановића, ако би и они којом срећом, ушли у историју српске књижевности. О Матавуљу и Боже помози, само да је споменут још и његов „Ускок“, па главно а најбоље му дјело „Бакоња фра Брне“, и није требало онако олако прелазити ни његов „Завјет“, али, пардон, то дјело по Шурмину „imade nešto političke (разуми читаоче: патријотске) boje, a crta borbu u Dubrovniku“ (стр. 298.) И то је све о Матавуљеву „Завјету“. За Лазу Костића мисли Шурмин, да је доста, ако се спомене његова трагедија „političkoga smjera“ „Пера Сегединац“ и „Максим Црнојевић“. Међутијем о Лази Костићу као *лирском* пјеснику и особитом преводиоцу Шекспира нема ни ријечи. Уз нашега заслужног земљака архимандрита Дучића, као вриједног раденика на српској цркв. и пол. историји, требало је с више пажње обазријети се и на Ил. Руварца, за кога Шурмин само толико напомиње, да он „istraživaše osobitim uspjehom stariju političku istoriju srpsku“ (стр. 300.). И то је све, а више није речено ни о првом српском природњаку Панчићу, а ни о врсном сабирачу народнога блага Вуку Врчевићу, Ришњанину. — Што ова „Povjest“ није без недостатака, криве су (осим Шурмина) и оне разноврсне потешкоће, којих је много при једној овако тешкој и мучној раборти. Ипак ће Шурмин овим својим дјелом бити потпуно задовољан, ако је постигао то, „da se — као што сам вели — laglje dogje do potpune povjesti književnosti“, а у томе је — нема сумње — успио, задуживши Хрвате, а у *нешколико* и Србе. Да је још хтио схватити — то смо већ спомињали — шта је моје, а шта твоје, дјело би ово — exceptis excipiendis — било за вечу похвалу, коју морамо из истакнутијех разлога овом приликом ограничити у толико, у колико држимо, да ова „Povjest književnosti srpske i hrvatske“ није на одмет.

Да Шурмин не би криво разумио ову нашу оцјену, нека нам буде допуштено ово исповиједити. И ми смо тврдо увјерени, као и Шурмин, да Срби и Хрвати чине један народ. Једна нам је мајка, а нас смо два брата, па, са свијем природно, сваки има и своје име, којим се дичи и поноси, али — то нек се зна — и ако смо браћа, нису нам кесе — сестре.

Suumcuique — па мирна Босна!

Сарајево † **Петар Бесарабић Николин**

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Мала Библиотека. За који дан изићи ће 4 и 5 свеска Мале Библиотеке: *Три приповјешке* Симе Матавуља и *Двије шалиме игре* Свет. Ђоровића. Из ових свезака доћи ће *Максим и Ибиш Ага* од Стевана Сремца; хумористична прича Бранислава Нушића: *Наше архиве*, и *Божићне приче* од некол. српских приповједача. Како је прво издање *Шарених Шљунака* од Јована Протића скоро сво распродато приређује се друго издање. Ми најтоплије препоручујемо ово заиста лијепо подузеће.

Декламатор за одраслије Српкињице, зове се књига што ће за кратко вријеме изићи под редакцијом Јована Поповића, управитеља више дјевојачке школе у Панчеву. Цијена је књиги 30 новч.

За Јанка. Издали Павле Маринковић и Миле Павловић. Београд, Парна Радикална Штампарија 1899. Цијена 50 пара дин. *У* овој свесци налази се двије приче Јанкове: *Драма* и *После кише сунце*, а предговор и поговор од Павла Маринковића. На насловном листу налази се израђен лик Јанков. — Мисао за издавање ове књиге зачела се кад је Јанко био затворен, да му се помогне. Зато и стоји у предговору: „Јанко је био млад — оронуо је; Јанко је био здрав — ослабио је; Јанко је имао неку службу — изгубио је; Јанко је био слободан — а сад тамнује". Но као што обично код нас све бива, тако је и Јанко у велике ходао већ по Калимегдану кад је ова књига изишла, а Миле Павловић што је имао да пише поговор овој књизи, чамио је у затвору. Је ли немогуће, да у Београду отпочне једна библиотека: *За српске књижевнике.* Прва свеска: *За Јанка;* друга: *За Милу;* трећа: *За . . .* Ал нађи ће се већ ко, да се не би прекинула ова серија.

Ове приче у овој збирци одају ону љепоту причања Јанкова и онај жар који гријe срце читаоца. Јанко би многом својом причом разњежио осјећаје човјечије према многом коме, а према себи?

План од Мостара, израђен у формату књиге, гдје је налази карта пресавијена, у техничко изради са оцртом. Осим тога има: кратак опис Мостара и његове околице, сви политички, војни и други јавни уреди, разни заводи, друштва, главније трговине, особите знаменитости Мостара и његове околице и т. д. Овај план врло је подесан, а нарочито за оне, који први пут дођу у Мостар. Издање и Штампа Издавачке Књижарнице Пахер и Кизића у Мостару. — Цијена *1 круна.*

Српске умотворине у страним језицима 1899 године. *У* талијанском пријеводу: *Балканска Царица* Њ. В. Краља Николе I. — *Косовске пјесме* у мађарском пријеводу свеучилишног професора Едварда Маргалића. — *Карактери* од Тасе Миленковића у словачком пријеводу Mârodnie Noviny. — *Косовка дјевојка* у мађарском пријеводу Vasárnapi Ujsâg од Павла Демотра. — *Краљевић Марко* у мађарској библиотеци Olcsó Könyvtár од Едварда Маргалића. — *О паду Цариграда* од Чеде Мијатовића у шпањолском пријеводу Мандел Валс и Мерина. — *Народне пјесме о Кнезу Лазару* у чешком пријеводу мјесечника Hlídka. — *Смрт Краљевића Марка* у словачким Народним Новинама од Ивана Заха. — *Љубомора* од Данице Бандић у словачком пријеводу Огњеслава Добродрушког у Народним Новинама. — *Наум* од Хаима Давича на словачком у Народним Новинама.

Забавник. Изашао је из штампе и растура се Забавник Српске Књижевне Задруге, свеска 10 са овом садржином: 1. „Давид Коперфилд" од Ч. Дикенса, у пријеводу Д. М. Јанковића (наставак); 3. „Широка плећа" од Фридриха Шпилхагена, у пријеводу Светолика М. Јакшића (свршетак); и 4. „На прелому" од О. Н. Чјумине, у пријеводу Даринке П. Михаиловићеве. Претплата на „Забавник" стаје за задругаре четири динара или круне, за незадругаре седам динара или круна годишње. Ко још није обновио претплату, може то учинити или непосредно код Задруге или код кога му драго пријереника њена.

Нов српски комад. Наш уважени сарадник, госп. Ђорђе Милошановић, написао је и поднио управи Краљевскога Српскога позоришта у Београду, свој први позоришни комад, који носи натпис: **Отмица,** слика из народног живота, у пет чинова, с пјевањем. Радња, у комаду, збива се крајем прошлога вијека и износи у главноме наше лијепе српске обичаје: рањило, јабуку, краљице, отмицу и народни суд. Ми, са нестрпљењем, очекујемо, кад ће се комад

појавити на биоградској позорници, те да о њему донесемо опширан реферат.

Кратке вијести

* У Панчеву је почео излазити недељни лист *Весник* што је пре три године био престао. Уредник му је: *Јован Поповић*.

* Од нове године отпочеће у Београду излазити нов дневни лист: *Двадесети век*, под уредништвом Ђорђа Јосимовића.

* У *Малим Новинама* почеће да излази чувени роман најбољег бугарског романописца Ивана Вазова *Под Игом* у преводу Пере Тодоровића.

* Из заоставштине *Људевита Билнера* издаје његов брат професор Александар Бихнер (Каснав) једну свеску расправа под насловом *У служби истине* са опширном биографијом писчевом.

* 8. Септембра преминуо је у Ердевику *Стеван Стојановић* и оставио 2000 форинти Матици Српској за оснивање стипендије.

* *Српско Народно Позориште* биће се од 1 октобра у Осијеку. Ту ће провести пуна три мјесеца.

* *Поштујте, децо, благослов родитељски* зове се мала хришћанска књижица што је изишла у Загребу од катихете *Ј. Петровића*.

* Српски министар просвете г. Андра Ђорђевић препоручио је Чика-Јовин *Неван* за ђачке библиотеке у Србији.

* Изишао је 4000 број Рекламове *Универзалне библиотеке* са специјалним каталогом, где је по литературама позијељен преглед.

* Први број *Das litterarische Echo* доноси врло интересан чланак из пера Георга Брандеса са насловом *Сувремена литература*. Уредништво *Зоре* доноси ће овај чланак у прилоју.

* У 17 броју *Нове Искре* превео је уредник неколико врло лијепих пјесама *Ане Ритер*. Пјесме ове даровите пјесникиње изишле су у Стуттгарту у виклади А. Г. Либесинга са насловом: *Gedichte von Anna Ritter*.

* Знаменита пјевачица руске царске опере госпођа *Горленко Долина* одаза концем маја 1900 у Београд, гдје ће приредити неколико концерата.

* *Руски трудъ* у 36 бр. овогодишњем почиње доносити приједод Лазаревићеве приповјетке *Вертер*.

* Наш драги сарадник господин *Сава Милаковић* унапређен је за поштара треће класе биоградске поште. Честитамо!

* Српска Књижевна Задруга апелира на учитељство и свештенство да се заузму како би свака мјесна шкода постала чланом добротвором уз узлог од 75 форинти, на у трогодишњим ратама.

Умјетност

Нове композиције. Хоровођа српског пјевачког друштва „Гусле“ у Мостару, госп. Милош Дозета, компоновао је, а врједна Извађачка Књижарница *Пахер и Кисића* издала двије нове музикалије за гласовир. Натписи музикалија су: **Одјек** *у славу пјевачких Њ. В. Краља Данила Петровић-Његоша са Њ. В. краљицом Миленом Мекленбург Стрелицком*, „марш“ и **Поздрав на Мостара** *сјећа омиљених српских пјесама*, посвећено добротворној задруги српкиња пјевачких. Цијена је свакој 80 нч. -- Обје музикалије врло су јасне, обје дивотно израђене и украшене: прва, са сликом Високих Младенаца, а друга са сликом Мостара. Нашим читаоцима и читатељима напоменуће их препоручујемо, тим више, што су ово *прве српске музикалије* компоноване и издане у крашој Херцеговини.

Библиографија

Примили смо на приказ:

Ковчарство написао А. Д.: Загреб, штампано у Српској Штампарији 1899. Цијена 30 новчића. Може се добити у Српској Штампарији у Загребу.

Литургика за православне ученике основних школа саставио *Ђока Милић*, учитељ Новосадски. У Ср. Карловцима, Српска Манастирска Штампарија, 1899. Цијена је 50 потура.

Буњевци и Шокци, историјско-етнографска расправа *Ивана Иванића*. Наградила *Матица Српска*. Треће издање са 30 слика. Београд, Штампарија Д. Димитријевића, 1899. Цијена 2 динара или двије круне.

Herbarium „Збирка биљака“ од професора *А. Пихлера*, штампан ћирилицом и латиницом, свако засебно, са пријесим прибором. На унутрашњој страни лијепо израђених корица, налази се штампано упутство за сакупљање биљака. Издање и штампа Издавачке књижарнице Пахер и Кисића у Мостару. — Цијена *1 круна и 80 хелера*.

Воскресење, грофа Л. Н. Толстоа, с руског превео Јован Максимовић. Свеска 4 и 5. Издање Књижарнице код Вука Ст. Караџића Св. Ф. Остановића, у Срем. Карловцима. Цијена свесци 20 новчића.

Objavljenje, spjevao **Milivoj Strahinić, dio I,** snopić I, II, III и IV. Сваки снопић на Ријеци је по 10 нч. а иначе по 12 нч. Претплата на цијело дјело 3 60 ф. Све главније Књижаре примају претплату.

САДРЖАЈ: *Слава добротвору српске књиге*, — „Бранково Коло“. — *Пред светосавске бесједе*, од Сарајника. — **Пјесме:** Довгутин Ј. Ивиђ: *Кад ја умрем . . .* — Милета Јакшић: *Уз пехар*. — Д. Ј. Димитријевић: *Прежежи сам жеље рано*. — Божа С. Николајевић: *Прича о сну*, балада (из једне старе хронике). — Осман А. Ђикић: *Ашиклије*. — М. Радовић: *Последња ружа*. — **Приповијетке:** Бранковински: *Буњалук*. — Иван Иванић: *Бели коњ*, слика из новог Тараскона. — Jean Richepin: *Погранички стражар*, превео Лешо. — **Gömbös-Galamb Margit:** *Полу-сувељи*, превео Иван Иванић. — Људмил Јакобовски: *Мој слијепи пријатељ*, скица, превео Доб. Бакић. — **Rudolph Lothar:** *Francisque Sarcey*, превео Л. П. — **Писма:** *Из Цариграда* од *Наттy*. — **Оцјене и прикази:** Стихотворенія А. С. Пушкина въ славянскихъ переводахъ. 26 мая 1799 — 26 мая 1899. Юбилейный сборникъ, составилъ пз. Кулаковскій, приказује Н. — *Са Вотање на Нишаву*, од Др. Алекс. Љ. Митровића — приказује М. — *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, написао Dr. Gjuro Šurmin, приказује † Петар Бесаровић Никозија. — **Кронika.** *Књижевност*. — *Краткие вијести*. — *Умјетност*. — *Библиографија*.

Претплату *Зоре* прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару, Дворска Књижарница Мите Стојића у Београду и сва њена повјереника. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединa свеска стаје 40 новчића. — Прима претплата и другo одазо, рачунајући до потпт-редка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 6 новч., за три оглашавања по 4 новч., а за више од три пута, пас и за одазе на читаној страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљежнине

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРИЈИ И ЋИРИЛО БОС.-ХЕРЦ. СВЕШТЕНО-ШТАМПАРСКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 99.

Год. IV. Бр. XII.

ЗОРА

ЛИСТ
ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ.
ВЛАСНИК И УРЕДНИК
ЈОВАН ДУЧИЋ

Излази почетком сваког мјесеца. Излази 4—5 табака а цијена јој је на читаву годину 4 фор. или 9 л., за Њ.ке 5 фор. или 7 л.

У МОСТАРУ, 1. ДЕЦЕМБРА 1899.

Модерне жене

— **Јелица Беловић-Бернадзиковска** —

Ко хоће да студира жену, ваља да мотри литературу — стару и нову. Ту гледамо жену, душу њену као у огледалу. Узмимо на око главне, уопће познате типове: *Gœthe*-ову „*Gretchen*“ и „*Clärchen*“, и Ибсенове „модерне“.

Кад „*Gretchen*“ изгуби Фауста, а „*Clärchen*“ Егмонта, онда је њихов живот не само фигуративно, већ и фактично довршен. За њих онда више нема живота. Љубав њихова, њихов је живот.... А модерне? Нора (Ибсенова) и њезине нашљедница могу и даље да живе, пошто су дошле до увјерења, да су љубав своју биле поклониле невјернику. Њима невјера не раздире срце, не разбија груд. Оне ће кадикад покушати, да невјерника понесу у своју етичку висину, али ако им то не успије — онда га оне мирно и са резигнацијом бришу из круга својих познаника. Модерна је жена самосталан индивидуалитет, коме не треба тек туђи дах, да га дозове и пробуди у живот и свијест, па оне за то и не увехну, када им отмеш тај дах, што им га је случај удахнуо....

Модерна жена не ће никада пасти са женске слабости. Оне куражно ступају у борбу живота...

Замислимо сада класичну „*Gretchen*“, која је са себе отресла терет разочарања, па дијете своје узме за руку, да пође у бијели свијет и да ту на „поштен“ начин заради свој хљеб — би ли такова „*Gretchen*“ постала бесмртна? Или замислимо „*Clärchen*“, која је тако одана лежала на грудима Егмонтовим, па се послије тога задовољава са „мирном срећом“ уз Bralenburga — зар би постала бесмртна?

Све су ово психолошки моменти...

Је ли жена способна за самосталан живот? питаће ко и нехотице.

Је ли жена способна за науке? пита сав свијет.

Психологија се не да одијелити од физиологије и ради тога ако хоћемо да судимо о споменутим теоријама о женској природи, треба да прије промотримо секундарне сполне знакове који карактеришу по новим назорима устројство жене. Жена је код свих цивилизованих народа мања и лакша од мушкарца, изузевши 13. и 14. годину живота, јер су у нашој клими дјевојке у тој доби веће а и теже од дјечака. Облици су тијела у жене облији и љепши, мање коштуњави и правилнији пошто су масни дијелови бујнији од мишица. Мишична влаканца у жене имају већи постотак воде. Снага женске, како показује динамометар, једнака је $^2/_3$ снази мушкарца. У жене су руке и ноге саразмјерно дуже него у мушкарца. Држање тијела није им онако усправно као код мушкараца ради тога, што су им кости у боковима нагнуте, не држе жене главу као мушкарци, нити им је ход онако прав и сигуран као у мушкараца. Особитом разликом у жене сматра се и то, што им је први чланак у прстима саразмјерно дужи од трећега, а у том се види виши развитак, док у мајмуна и у опће у дивљака тога не налазимо. Гласнице (Stimmbänder) су у жене краће, а глас им је виши и чистији. Грло је тјешње и више уздигнуто. Жлијезде штипњаче (Schilddrüsen) су веће него у мушкараца. Опсег плућа је према величини трупа и множини душика мањи него у мушкарца. Ето то је разлика, која заиста не утјече зло на душевни живот у жене.

Модерна жена „хоће“ да живи, да ради, да послује. Њој је мрска свака слабост.... Она не очајава. Она „хоће да буде сретна, па и на рачун других, ако тако бити мора; смјелом руком захвата она у туђу срећу, раздире туђи живот — ако се тиме драж *њезиног* живота увећава. Госпођа Hedda (Ибсен) показује већ канџице испод својих шачица од кадифе — она ће огрепсти, ако одмах и не раздире.

Модерна жена љуби као „*Gretchen*“ или „*Clärchen*“, али се не предаје без питања и премишљања као оне, дах знања одрубио је њој већ са крилаца — неограничено повјерење. Она није слаба и без воље као што је листак на сухој грани усред олује. Она зна шта *хоће*. Ево како каже једна модерна: „Die Persönlichkeit regt sich in ihr, sie legt einen Massstab an den Beliebten an, sein Denken und Fühlen zu bewerthen“. Модерна је жена вазда *сама* ковач среће своје... Она умије да прекорачи онај понор, који се разјази између свијета њенога маштања и њене воље. Она је храбра и одлучна. Њена се ножица не боји да ступи на вулкански терен.

Жена прећашњих времена знала се у мислима пењати на највеће вршке воље — али кад је ваљало „на дјело“ — онда јој малаксаше крила код првог полета, који јој је имао да однесе из обичне свакидашњости. Њој се маглило пред очима и од погледа у поноре и од погледа на вршке... Модерна жена није такова. Она је потпуно развијен индивидуалитет, који зна да разликује што је добро а што зло, и која умије да буде добра и праведна. И што је већа њена образованост то је већа и њезина одлучност и сталност, њезина снага у расуђивању и њезино поштовање дужности. Она онда умије и да жртвује своје жеље и тежње за опће добро — умије да прегори, да

резигнира . . . . „Jhr unbeugsamer Rechtsinn übertönt die Stimme der Natur". Таква жена способна је за науку, за озбиљан живот и борбу . . . Занимљиво је свакако посматрати разлике између обадва спола у душевном погледу. Та је тема обрађена већ са свих страна, а ипак се још радо о њој говори. Погледајмо само на ону разлику душевног дјеловања мужа и жене, која је доказана покусима и статистиком. Прије свега жена је бржа у размишљању. Књигу ће жена увијек брже прочитати од мушкарца, а претпоставите да има једнако знање с мушкарцем, она ће од оног што је прочитала, *више* упамтити. Жена брже прегледа број или хрпе предмета, а и не промишљајући разабира одношај ствари за чудо брзо — готово на први поглед. Али за то не разабира ни из далека тако брзо појединости, те се та брзина у појимању показује кад се не односи само на предмете из свакидашњега живота. Субјективност је код жене већа него код мушкарца, те она разматра ствари поглавито онако, како ју је то научило искуство и како је привлаче или од њих одбијају жеље и предрасуде; ради тога имаде жена за критику мање способности од мушкараца, па је врло ријетко беспристрастан судија, него се много жешће и јаче од мушкараца предаје чуству. Женски дух ствара много теже: појмове, особито апстрактне врсте, те жена мисли претежно у конкретним сликама и појмовима. Ову разлику у мишљењу показаће нам најбоље овај једноставни примјер руског психолога Кирилова: Узмимо 50 мушкараца и исто толико жена и рецимо им, нека што прије без икаква размишљања напишу 100 ријечи; тад ћемо наћи код жена знатно више ријечи, које означују конкретне појмове, за тим засебних ријечи и ствари, које се налазе здружене у простору; док ћемо код мушкараца видјети претежно апстрактне ријечи, посебне цијелове ствари, опће појмове и асоцијације по времену. Већ је Лотзе опазио, да жене имаду способност разређивати ствари у простору, а мушкарци у времену. Мушкарци настоје, да све ствари уврсте под какво му драго опће правило, а ту пазе особито на симетрију и сугласје у извађању, а жене много мање мисле на опћа правила и свраћају своју пажњу више на коначну им сврху, тежећи увијек за тим, да доведу ствари у свезу са њиховом околином и да их усаврше. Право су казали велики и умни пријатељи жена: „Наше матере воде — с веома ријетком изнимком — васпитању своју праксу само инстиктивно, без икакове свијести сталних начела и циљева. С тога и налазимо у нас веома ријетко складно образованих дјевојака, ријетко лијепога породичног духа, мало породичне среће и благостања и сношљивости према ближњему, мало поштења и значајности у приватном и јавном животу; дакле управо мало свега онога, на чему се развија лијеп социјалан живот, на чему се темељи срећа и напредак породице и цијелога народа. А у том никад неће боље бити, док нам наше матере не буду разумније и свјесније узгајале нашу дјецу, наш будући народни нараштај. Бадава је о свем другом сањати, док се ту не положи темељ бољој и љепшој будућности.

Жена види дубоко, а муж далеко. Мушкарцу је свијет — срце, а жени срце свијет.

„Свијет није никако пука утвара. Он је скуп свију породица. А ко би га и могао уредити точнијом бри-

гом, него жене? Осим тога што већ од природе има у њих радиности; оне су као створене за бригу са ситницама и за штедљивост, па за благу рјечитост. А могу ли се мушкарци надати икаквој сласти живота, кад им је огорчана најтјеснија веза, брачна веза?

Жена, ако је поштена, лијепа, образована, њежна и духовита, по свачијем је суду најдивнији створ на свијету! Жена је јунак, јер она умије да трпи. Мушкарци су кукавни борци, јер они своје болове тек бјеснилом умију да утишају. Они се рву у борби живота, као да су на каквом мосту, с којега све, што им се противи хладнокрвно стровaљују у црни понор, а у најгорем догађају узимају гроб за заштиту против удараца живота. Жене имаду веће болове од оних, ради којих плачу. Жене из љубави црпе сву племенитост свога срца. За оне, које љубе, блага је као голубица и побожна као светитељка. Ако се деси у погибељи, онда ће њезин бистри ум за драге своје измудрити помоћ с оштроумљем змије, а њезино слабо срце браниће с јунаштвом лавице."

Американке су у модерном боју за женска права првакиње. Сила „друштава", „заједница", „савеза" и „задруга" показују нам „што жена може". Најновије им дјело јесу „*клубови матера*". Ту се састаје мјесечно четрдесет матера и вијећају о срећи и спасу својих милих, куће своје, дјеце своје, по оној „више очију, више види".

Модерна је жена овоме вијеку надјенула име: „*феминални вијек*" . . .

Устани, чедо

Устани, чедо, горе,
већ зора шири крила,
птичице већ се буде;
устани, надо мила!
Та ти се увек будиш
Пре овог времена,
у крилу мом те чека
зорица румена.

Већ први зраци сунца
Љубе ти чело бело,
А ти се у сну смешиш,
Надање моје цело.
Устани, чедо, горе,
мајка ти песму пева;
дозива зору, сунце,
и сузе горке лева.

Што си ми хладан тако?
Нашто ти очи склопљене?
Ја ћу те дахом грејати . . .
Расклопи руке скрштене.
Па зар ничега нема,
Да ми те, чедо, пробуди,
отвори очи склопљене
погледај — зора руди!

Отвори очи, чедо,
прекини мртве снове.
Погледај, надо мила,
материн бол те зове.

Пирот. Јелк Спасић

Из дневника

— проза у стиховима —

I.

Бива тако да ми душом покој веје и тишина,
А међ мноме и ближњима нит' интимност, ни даљина.
Та и с њих се врло пати, — и криво ми јако чине,
Што ми бол и подсмех јача, баш с њихове те близине.
... Сад ми добро, — ма да чекам опет мучни „рат за миром",
И горчине, муку, патњу, и питања, сумње широм.
И лакше ми, откад немам рашта себе заглушиват'
Па презриво-равнодушно, ил' с досадом ослушиват'
Мазне, празне, и салонске бесмислене разговоре,
Загрижљивост, шале злобне и вулгарне оговоре.
Притворства се непотребних опоминьем без горчине,
На увреде опростљиво, благо гледам — из даљине.

Не дира ме ништа: нервозне жене мâзне,
Ни критике смешне, мизерне и празне,
Ни досетка вајна, усиљена, трома,
Ни подсмеси чести, и смели веома,
(На лепоту праву, на светињу душе),
Двосмислице разне, што отровно гуше,
Нит' у разговору реч неодабрана
(Патентиран језик регби финих дама!),
Нит' говор о свему са рђаве стране,
Нит' ученост жена, учене им мâне,
Ни жене фриволне, с „духа" што се чују,
(А мушким без духа тиме импонују) ...

Ал' боље да ћутим даље, јер биће тешко мени
Што реч ми не тече мирно, а ове несносне сени
Сећањем дозивам блиау .... (Не врло жељени гости!
Миру ми опасност прети са њине љубазности).
Ал' срећом песника знаног и ту ја чујем опет:
„Was ihr nicht tastet, euch weilen fern steht".

II.

И те, и све успомене желим да сад заборавим,
У брдима завичаја хоћу мирно да боравим.

Крај Мораве моје миле обалама горе, доле
Травно гледам зеленило, песак, врбе и тополе.

И таласе њене слушам разговорне, живе, брујне,
И гледам их овде, онде мирне, хладне и нечујне.

Мирише ми речна влага у јесење благо вече,
Реку шумну ослушкивам како лепо тече, тече ...

Небилице туда снивам к'о док бејах право дете,
Које алобу дана не зна, које она још не мете.

Па зажелим да ми и сад ти таласи драге реке
Мелодично жуборкају из давнина бајке неке,

Да с ветрићем предвечерњим срце сетно наслађују,
И сећања души тешка милостиво ублажују . . . .

—

Ах, ја желим тог спокојства, мир детињског слатког доба, —
Ал' смалаксан дух зна цигло за мир с оне стране гроба.

Београд

Косара Цветковић

Мило сунце!...

Мило сунце, тако здраво било,
Када прођеш кроз далеке стране,
Тамо, куда моје братсво мило
И сад гледа у маглене дане;

Тамо сунце где паћене груди
Не удишу зрак слободе свете,
Тамо куд ми вечно мис'о блуди,
Куд с уздахом моје жеље лете;

Тамо сунце, на те горе ломне,
Што немају покоја ни санка,
Што ударе дочекују громне
И уздише јадом, без престанка;

Тамо сунце, тако здраво било,
Стани! Стани! Па још боље плани!
Обасјај ми моје братство мило
И слободу о, свани, о, свани!

Београд

Милица Петровићева

Лутајте мисли

Лутајте мисли!... Оф не лутате:
Знате махалу, конак јој знате,
Знате јој бакче, камо дањује,
Одају знате, камо ноћује;
И знате чије име помиње,
И знате који сахат проклиње . . .
Јок, не проклиње. Трпи и ћути:
Свело се лице к'о лимун жути,
Чело јој бледо, око усало,
Срце удара тихо, по мало . . .
О, мисли моје, млађана нёва
Личи на свећу, кад догорева.

Ниш

Јелена Димитријевић

Опасна пријатељица

— Милка Гргурова —

I.

Чудна је судбина гдекојих породица. Врло често видимо да несретан брачни живот родитеља постиже чак и њихову децу, рекао би човек као да прелази та несрећа с оца на сина, и с мајке на ћерку. А кад потражимо узрок тој несрећи, понајвише уверимо се, да ју сами стварамо. Особито онде где су сви услови ту да потпуно можемо бити сретни.

Шта је недостајало младом, богатом и угледном Сретену, да буде срећан! Оженио се красном, добром и лепом девојком, коју је сам по своме срцу изабрао и која га је волела до обожавања.

Заиста, Бог је обдарио Босиљку свима врлинама. И они беху једно другоме све на овом свету. И ако Сретен беше лаке природе, ипак је волео своју жену свом душом својом. Њихова кућа беше прави рај.

Навршивши се и година како се узеше, па како очекиваху и плод своје љубави, то ће једнога дана рећи млада жена своме мужу:

— Видиш, драги Сретене, време се приближује кад ће нам доћи на свет наше мило првенче, па се бринем, ко ће нам кућу водити док ја будем у кревету. Зар да нам млађи (слуге) газдују, како они хоће? У том случају — могли би позвати моју другарицу, пошто никога немамо од ближег рода, а она ми је и нека даљна рођака. Сирота је удовица, живи од своје мале пензије. Врло смо се добро пазиле, биле смо као једна душа, а и добра је домаћица. Тако би она за време моје болести надгледала кућу. Само ако је теби право да је позовем?

Докле је Босиљка тако говорила Сретен ју је слушао с највећом љубављу. Загрли ју па рече:

— Драга моја жено, та ти и незнаш колико те ја волим, и како сам сретан кад видим да си ти задовољна. Сваки дан опажам све више врлина код тебе. Видим да си права домаћица, јер се о свему бринеш. Позови слободно своју рођаку.

Босиљка задовољна тим пристанком свога мужа, написа још истог дана својој пријатељици и замоли ју да се пожури к њима.

И заиста Симка стиже на два дана пре но што ће Босиљка родити. Симка беше висока, врло лепа жена, веома живе природе. Њене црне очи севале су као жива ватра, особито кад је говорила, а при том беше и велика кокета, што безазлена Босиљка није ни опажала. Она беше сушта противност своје пријатељице. Њене лепе, плаве очи беху пуне нежног израза, а од кокетерије ни трага не беше.

Тако је Симка за време Босиљкине слабости вршила домаће дужности. Она је одмах почела кокетовати и са Сретеном, и то не из зле намере, више из навике, јер то јој прешло већ у природу, па није ни умела друкчије говорити, особито с мушкима. Неким људима одвратна је та женска кокетерија, а неки се одмах ухвате у њихове замке.

Босиљка је доста дуго лежала у постељи и због превелике слабости

нису јој допустили да сама дође своје мало девојче, те морадоше узети дојиљу, што младој матери беше веома тешко. Дуго је времена требала док се могла сасвим опоравити.

Услед слабости постала је веома осетљива. Тако јој се и учини, као да њен муж није више онако њежан према њој, као пређе, и да много више обраћа пажње њеној пријатељици. А често је замишљен, па и расејан, кад је с њоме сам у соби; а чим би ушла у собу Симка, одмах би се и он разведрио. Из прва је одбијала ту недостојну сумњу, која се у њену душу почела силом увлачити. Па се чисто страшила да неби случајно и они опазили то њено нерасположење. Али што се јадна Босиљка више трудила да убеди себе, да се преварила, то се све више уверавала о страшној истини, гледајући њихове дуге погледе, којима су се, можда, споразумевали, а који су њу до очајања доводили. А ипак се уздржавала, да им што примети. Њен понос и њежност нису јој допуштали, да свога мужа вређа својом, можда, неоснованом сумњом.

Ипак једнога дана кад беше сама са својим мужем, рече умиљатим смешењем:

— Како ми је мило кад смо тако сами, већ ето скоро три месеца, како смо вечито као под неким надзором, не можемо више ни да се одамо нашој срећи, као што нам срце жели. Мораш и сам признати да си пређе много нежнији био. А сад ми се чини, као да смо се отуђили једно од другог.

— Шта ти још неће пасти на памет? — рече Сретен, са неким усиљеним смешењем. — Та наша нас је мала ћерка још више сродила.

— То је истина! — рече нежним гласом Босиљка. — Али нас Симка отуђује. И право да ти кажем: она је излишна у нашој срећи. Па њен вечити смех већ ми је досадио.

— Како си неблагодарна према тој доброј пријатељици, која те је неговала као мајка. Нисам знао да имаш ту ружну црту у своме карактеру.

То рече са неким прекором, који прође као нож кроз Босиљкину осетљиву душу. А сад јој беше јасно, да је он не воли више онако као пре, иначе јој не би могао тако опоро одговорити.

Од тога дана Босиљка није имала више мира, њена душа беше испуњена неком ужасном сумњом. Најпосле хтеде Симку опоменути, да је већ време да иде кући. Па и то јој понос не допусти. Не би јој то могла рећи хладнокрвно, и Симка би одмах опазила, да је на њу љубоморна, а ни пошто неби хтела, да се пред њоме толико понизи. Најпосле уздала се и у понос своје пријатељице, да се и она не би хтела толико заборавити. Та Босиљка је сваког мерила по својој племенитој души. Шта више она је једном приликом рекла и самој Симки, да неби могла живети, кад би се осведочила, да ју Сретен више не воли! — Па се тиме кад када и тешила, да Симка води о томе рачуна. Но и Сретен, као да се покајао, што беше према својој жени онако опор, па постаде много нежнији.

Тако потраја неко време и Босиљка се мало умири. Шта више и Симка се повлачила у своју собу, да би њих двоје остављала саме.

Босиљка је морала сваки дан излазити куд у зеленило због свога здравља, и том приликом увек би ју пратио Сретен или Симка. Али од неког времена Сретен се изговарао да има неки хитан посао да сврши, а и Симка беше опет нешто слаба.

Те тако морала је излазити сама са својом ћерчицом, коју је носила дојиља.

Босиљки се није свидило, зашто од неког времена да не могу баш ни једно с њоме ићи. И што се даље од куће одмицала, све ју је више мучила та мисао. Најпосле рече дојиљи, да продужи с дететом шетњу, она ће се одмах вратити; нешто је заборавила понети. И упути се брзим кораком натраг. Што се више кући приближавала, срце јој је све силније куцало.

Она некако неопажено уђе у предсобље, па онда се упути у мужевљу собу. Зачуди се кад виде да је соба празна. За тим оде у Симкину собу, али ни њу не нађе као што ју је оставила, наслоњену на дивану, и увезаном главом.

Кад Босиљка изађе опет у предсобље, запита служавку, која баш у онај мах уђе с поља: „Где је господин и госпођа?“ — Она јој одговори да господин ради у својој соби, а госпођа јој рече, да ју не узнемирује, јер ју веома боли глава.

Босиљка не рече ништа, она сва задрхта, упути се право у салон, а из салона улазило се у њену спаваћу собу, од које врата беху увек затворена. Беше до крајности узбуђена, није више могла владати собом. — Кад дође лаганим ходом до врата, она их нагло отвори и, — ужасно — муж ју је изневерио на најнедостојнији начин, — зададе последњи удар њеном ојађеном срцу. — У један мах застаде, нема и непомична, за тим врисну, као да ју уједе гуја за срце, истрча као у неком лудилу у мужевљу собу, из које се после неколико магновења чуо ужасан пуцањ. Сретен као бесомучан похита за њом али доцкан; несретница је већ лежала мртва на сред собе, а у руци је грчевито држала револвер. — Не беше никога да ју у томе ужасном тренутку задржи, и довикне: „Не остављај своје јадно дете!“

Кад види Сретен, шта учини са својом младом женом, која га је тако силно волела, обузе га ужасна вртоглавица, смрче му се пред очима, па се сруши на земљу, и очајно љубљаше своју мртву жену.

После тог ужасног догађаја Симка, то лакомо створење, видећи свој злочин, отпутова одмах својој кући. А Сретеном овлада очајно кајање, кореo је себе, што се могаше магновено занети гадном кокетеријом те мрске жене, која учини крај њиховој тихој срећи. Проклињаше и час кад је ушла у кућу. И то очајање овлада њиме тако силно, да му се с дана на дан ум све више мрачио. Често је по читаве сате седео на ономе месту, где је јадница себи живот одузела, и сам са собом говорио.

Тако је прешло неколико недеља, а Сретен је бивао све суморнији и мрачнији. Нити је куд ишао, нити му је ко долазио. А још најмање је могао што радити. Кад и кад долазио би механично до детиње колевке, и неким укоченим и блесавим погледом посматрао би то мало, невино створење, које се већ почело гласно смејати и гукати, незнајући јадно на какав је грозан начин изгубило своју мајку. А он кад би се тога сетио, бегао би одмах у своју собу, затварајући нагло за собом врата, само да не чује гукање детиње, које му се чинило као да га оптужује и пита: „Где је моја мајка!“

Тако је Сретен очајно проводио дане. Једном кад је седео замишљен и сам са собом, као обично, говорио, и неопажајући да га дојиља слуша, уђе служавка и предаде му неко

писмо. Он га механично прими и отвори, но тек што га поче читати, коса му се стаде у вис дизати, очи му се ужасно разрогачише, усне побледише, задрхташе и грчевито се засмеја као у неком лудилу. — Писмо је између осталог гласило: „Похитајте, да браком поправите последице наше несмотрености.“ Потписана „Симка“.

На једанпут као да га спопаде неко бесно, искида писмо на ситне комадиће, разбаца их по соби, па онда брзо оде у своју собу, паде на оно место, где је јадница изданула и стаде шапутати, као да говори својој жени:

„Не бој се, мила жено моја, нико нас више не растави, па ни сама смрт!“ За тим се трже, погледа на прозор, као да га неко зове, похита прозору, отвори га широм, па повика: „Ево ме, Босо, драга жено моја, ево долазим!“ И скочи с првога ката доле на калдрму.

Јадна Ружица остаде без мајке, па и без оца, који у своме лудилу зададе себи смрт.

Адиђари

— **Милева Симићева** —

Било је суморно јесење вече. После кише тродневише поче се небо мало ведрити, ал тада се опет натушти, као да ће поново засузити.

Хладан ветар немилице њиха болесно грање на дрвећу; па када се са овога заостале кишне капљице на земљу скруне, причује се неко тихо јецање — чини се као да оно тужно пожутело лишће гóре плаче за својом опалом, умрлом браћом.

Кад и кад тужно одјекне вапајно пијукање погдекоје залутале птице што у заман склоништа тражи, зајечи промукли фијук каквих трошних врата, или заклопара капак каква изанђала прозора у оближњем суседству.

Ал млада жена што седи крај прозора, ма да је окренута врту, не опажа од свега тога ништа. Руке је грчевито склопила; прозрачни прсти јој упињу се у беле јој надланице, као да се никад раздвојити неће. Лепу, јадима изнурену главу немарно је завалила не лево раме; црне велике тужне очи управила је небу, а бледе усне јој шапћу нечујне речи.

За мало, па се густи облаци почеше разилазити. Јесу ли се расплинили са топлине молитве њене? Јесу ли се ражалили на њу, те начинили места молитви њеној не би ли што пре продрла и стигла престолу божјем? Или је та ведрина одсјај наде, што јој души посла онај, који види у срца људска и шаље утехе свима паћеницима?

На ојађену душу и најмањи зрачак наде благотворно утиче; а ова бедна жена је у тој ведрини такав зрачак назрела. Јадовна кора око болна јој срца одвугну, у њему набуја поток суза те се изли кроз она два сјајна алема на бајном јој лику и — њој одлакну.

Неко време је непомично седела. На један мах овлада њоме нека чврста

одлучност. Она мало задрхта, ал тада се диже, приђе неком малом долапу, извади из њега неколико црних кутијца разне величине и облика и свеза их све у неки повећи рубац. По том омота око главе неки густ црн вео који је готово и све лице јој захватио, заогрну неки подужи црн огртач, сакри под њега поменути свежањ, приђе наглим корацима кроз предсобље у коме се дадиља са децом јој играла, довикну им да ће се брзо вратити и после неколико тренутака била је на улици.

Опраштајући се на капији са својом пријатељицом, са којом беше до куће дошла, рече испрекидано а тихо:

„Молим те Анка немој оклевати; пошљи по драгуљара одма иза јутра, па похитај да ми јавиш шта си свршила. Немој сметнути с' ума да ће ми до твога доласка сваки тренутак бити вечност".

„Не брини се Смиљка", одврати јој пријатељица „гледај ти само да раније легнеш; сан ће те оснажити и умирити".

„Да спавам? Да будем мирна кад знаш какав големи немир кида његову душу? О Анка, зар ти не умеш појмити какав страх раздире женине груди кад зна да о концу виси част и живот онога, кога воли више свега на свету?! Не, не, ја ћу се моћи умирити тек тада, када се будем уверила да сам му помогла. Па зато те молим — немој дуго премишљати; задовољи се са првом сумом који ти драгуљар буде понудио. Та адиђара има доста, па јамачно ћеш добити за њих бар толико, колико мени треба. У бисера је зрно једно као друго; резотина на камењу у обоцама је ретко лепа; гривна је сва у бриљантима — ах та сваки комад је леп".

„Врло леп; зато ми је и жао што ће ти све то немилице пропасти. Немој ми замерити — ал све ми се чини да ту жртву од тебе твој — — — — —"

„Ћути! Немој довршити што си почела" рече јој Смиљка ухвативши је нагло за руку „ти бар знаш како ме боли свака реч која против њега говори".

„Није ми намера да ти нових јада наносим, него баш да их спречим; хтела би да ти помогнем, па зато те не смем штедити. Смиљка, Смиљка, крајње је време да о себи и својој будућности почнеш озбиљније мислити; не би ли те — баш ако наиђе оно што је најгоре — нашло колко толко спремну. Та осмели се једном па реци своме мужу све што мислиш да мораш рећи; јер ако ти баш и није много стало до себе, не смеш заборавити на своју децу".

„Не спомињи ми деце. Та кад год их гледам, привиђају ми се страшни дани којима на сусрет идем. Нисам ја заборавила своје дужности према њима; и ма како ми тешко било, веруј ми, њих ради покушаћу да што пре са Радивојем говорим о свему. Ал сад, сад још морам учинити ово што сам наумила; јер од кад сам то смислила, тако ми је некако чудновато у души. Обузима ме нека непојмљива слутња да ће се десити нешто тајанствено, неочекивано; чини ми се као да бих те с неким основаним убеђењем могла уверавати да се зато нећу кајати".

„Дао би Бог да се не превариш; бар ја ти то од свег срца желим. Ал сад с Богом, ја морам кући".

„Још једном те молим" прихвати Смиљка пруживши јој руку „буди увек на опрезу и пази да ни једном речи пред мојим мужем не одаш што

сам ти поверила; он не сме ни слутити шта сам ја учинила".

Хтела је још нешто рећи, ал близу једног од широких стубова, што су придржавали балкон под којим су оне стојале, залепрша се крајичак неког црног огртача; оне се пренуше и у тренутку се растадоше.

Но тек што је Анка заишла иза рогља Смиљкина стана, присети се како би добро било сазнати чији се то огртач иза стуба вио и није ли се мож'да неко хотимице сакрио не би ли њих ослушкивао.

Вративши се у тој намери натраг, опази како се иза поменута стуба указаше два доста отмена човека и како се лаганим корацима упутише према главној улици.

Она пође за њима, и загледајући их, одма их је познала. Пошто је била у калачама нису јој чули бата, те се према томе нису на њу ни обазирали, а она је, ма да су доста тихо говорили, могла чути сваку њихову реч.

„Ја сам одиста мислио да се вараш", рече први.

„Како бих се варао" прихвати други, који би са своје висине свакоме у очи упао „све да јој и нисам чуо имена, познао бих је по гласу; та познао бих је и да је шапутала".

„Но овога пута би боље било да је ниси познао" одврати му онај први, смејући се поругливо. „Ха, ха, ха! Пред тобом се начинила као нека светиња: Вели да те не може саслушати, што јој то понос налаже, што неће да се огреши о своје дужности и што воли свога мужа — а овамо иза леђа тог свог љубљеног мужа продаје своје адиђаре да њима избави од невоље свога љубавника! Но да она за свога мужа не мари то знам већ одавно; то ме је управо и навело да јој се приближим — ал најпосле која би се и могла задовољити са таком бекријом као што је Радивој Зорић — само нисам ни слутио да ће се закаснити. Хм, хм, вато ли је она мени при последњем нам виђењу, читала оне силне придике са онолико поноса и смелости?"

„Како? Шта?" прекину га пријатељ.

„Кад смо се оно пре неколико месеци нашли у већем друштву код Летићевих, почнем јој се ја удварати, као што сам то често чинио; ал она ме строго погледа окрену ми леђа и не рекавши ми ништа, оде у салон где се играло. Ја, који као што знаш нисам плашљив, пођем за њом, приближим јој се и почнем што сам наумио још озбиљније. Ставих јој на расположење и себе и своје имање; обећам јој да ћу се, ако напусти свога мужа који је и тако пропалица — старати и за њу и за децу њену; ал она ме у тај мах назва дрским безобразником и попрети ми да ће ако јој се још једном приближим, све рећи своме мужу, и наложити му да ме уз домаћинову помоћ избаци напоље".

„Па ти ми о томе не рече ни речи".

„Нисам ни слутио да ће та ствар овако доконати, па сам мислио биће за све времена". Па дода више за себе „причекајте мало госпођо, нисмо ми још међу собом све свршили. Није у моме срцу само љубавна страст смештена, има у њему и жаоке. Па тек када ми буде пошло за руком да у вашој души изазовем онаку буру какву сте ви својим лажним поносом у мени изазвали, тек онда ћемо се израњнати".

„Ти се тек не мислиш лаћати какве будалаштине?"

„Не води бриге. Шта ћу чинити то још у овај мах не знам; ал да ће се ова жена љуто кајати што ме није послушала, на то ти се закључьем".

„Окај се луда посла. Окрени јој пете, то је у таким приликама најпаметније. Та море свет је пун лепих очију и румених усана. Ево нас код пиваре — хајде унутра; у хладна пива је двојако својство; оно не само да спира старе јаде, него и ствара пред очи слике најлепше будућности".

И — за њима се врата на пивари затворише.

* * *

На неколико дана иза тога, седео је адвокат Зорић сам у својој писарници за писаћим столом. У једаред му се учини, као да се врата полако отворише. Он се осврте — пред њим је стојала његова жена. Како је она у последње време ретко у писарницу улазила, беше се појави њеној врло зачудио; ал још већма се изненадио опазивши како јој је лице бледо а очи упале. Па скочивши нагло и пруживши јој своју наслоњачу рече поплашено:

„Седи Смиљка, теби чини ми се није добро".

„Није ми ништа; ноћас сам мало спавала, то је све", рече она па седе, а руке, које јој на крилу клонуше, почеше дрхтати.

„Одиста си врло бледа и изнурена" прихвати он, па је помилова по образу и по коси.

Она га гледа својим великим очима у којима је чак и он неку неодлучност сагледао. Дошла је да му много што шта пребаци, да га коре за многи и многи грех, којим је и свој и њен живот ојадио — ал брижљиви страх који је у тај мах на његову лику опазила, на њежност му, коју она већ тако давно није осетила, беше је са свим обезоружала, и њена уста занемише.

„Без сумње су те деца узнемиривала?" упита он, а глас му готово дрхће од мекоће.

Деца! — Та једина реч изазвала је у њеној души разне мисли и осећаје. Он, отац, муж, старатељ њихов, не зна шта је с њима било ту ноћ; не зна, јер је и ноћас, као што је то у последње време готово увек чинио, тек пред зору кући дошао. Ал та реч уједно је опомену и на дужност материнску, и она се осмели.

„Не" започе дрхћућим гласом „деца су била мирна; него сам се ја спремала да ти нешто кажем, да се о нечем с тобом разговарам".

„Да се разговараш? А о чему то?" упита он зачуђено.

„О нама", прошапта она.

„Како о нама?"

„Па тако: о теби, о мени, о нашој деци", изусти она а осећа како јој се нешто грлу пење. Њега нешто штрецну у срце, те се и нехотице спусти на столицу која је била пред њом.

„Видиш Радивоје" настави она испрекидано „ја сам у последње време дошла до тог уверења да не ваља како ми живимо; и да ће с нама ако овако и даље устраје, бити све горе; па би хтела да с тобом озбиљно говорим о томе, на који начин би се могли помоћи".

„Како ти то мислиш?" упита он збуњено.

„Радивоје, у нашем ходнику је сваким даном све мање људи који на тебе чекају; па шта ћемо ако са свим изостану?"

Он је гледа разрогачено. Осетио је куд она смера; признаје у себи како јој је стрепња основана; осећа како јој је много скривио и како је заслужио да га коре, ал опет зато не може да верује, да све то њена уста говоре. Та она је до сада све тако стрпљиво сносила — па зар да

од сад буде друкчије? И у њему опет ускрсну старо јогунство.

„Па шта хоћеш ти управо?“ упита он готово сурово.

„Шта хоћу? Хтела бих — хтела бих — Радивоје, ја више овако не могу!“ — — и она заједа.

„На што све то? Ти знаш да ја не марим за дирљиве сцене. У осталом кад баш желиш, наставићемо тај разговор док се вратим са суда; сад морам на рочиште. С Богом!“ заврши а готово му годи, што ће на тако згодан начин тај немио разговор прекинути.

Када се Смиљка мало прибрала, видела је да је сама.

Ал у заман га је била изгледала; подне је у велико превалило, а он се још није био вратио. Децу је морала наранити, а она је још увек чекала на њега.

Док је тако сама седела, поче мисао јој ређати све оно, што је проживела од своје удаје па до последњих тренутака. Како лепи, како пуни миља беху дани у првим годинама срећног брачног јој живота. Радивој је био један од најбољих и најугледнијих адвоката у месту. Заслуживао је толико, да су господски живели, а пазио је и децу и њу, којом се из љубави оженио, како се само најбоље замислити може.

Ал наиђе неки случај, те им тај лепи живот пољуља из темеља. Обновом избора, дођоше у варошки магистрат неки нови званичници. Беху то посве страни људи, али се Радивој с њима брзо спријатељио.

За кратко време, образовао се међу њима неки „вечерњи клуб“ чијим чланом је и он постао.

Већ на неколико недеља иза тога, опазила је она како Радивој све касније на вечеру стиже; после јој је врло често поручивао да га на вечеру не чека, пошто ће остати у друштву, па тако је ишло све даље, док се тај њин „вечерњи клуб“ није ишчаурио у праву пијанку у којој је он увек учествовао.

С' почетка је на најблажи начин покушавала да га из тог друштва отргне; ал све беше у заман. И њега је страст за пићем све више маха отимала, док најпосле није њим овладала тако, да је пренебрегао и њу и децу, а у последње време и своје послове.

Пошто се сваким даном све више уверавала како у њега клијентела све више опада, како су у опште канцеларијски приходи све мањи, како се све више задужује — особито од онога доба, од кад је и оно мало њена мираза на жртву пало — а он од својих злих навика не одступа, почела је своје потребе смањивати. Прво га је на неосетан начин наговорила, те су узели мањи стан; после неког времена отпустила је све млађе, осим старе дечје дадиље, која јој је била врло одана, и којој је немајући никога свога све своје јаде поверавала; те је све, па и најтеже домаће послове обављала сама.

Одавно је већ и себе па и децу престала понављати; таворила се са оно мало траља што су јој из бољих времена преостале. Са новцем што јој је он давао често није могла подмиривати ни најнужније домаће потребе. — А он? Он је преко свега тога ћутке прелазио; њему је главна брига била да га у „вечерњем клубу“ дуго не чекају.

Размишљајући тако, учини јој се, као да се неко тромим корацима пење уз степенице. Нешто је текну у срце. Тек ваљда се није толико заборавио да у по дана пијан кући долази? Помисао на то следила јој је крв, те се неко време није могла с места

подићи. Тек се мало била прибрала, а Радивој уће унутра.

На први поглед уверила се да је био трезан, ал да му је лице ужасно бледо и да му очи погледају неким немирним, готово дивљим погледом. Видећи га така, обузе ју нека слутња да му се морала велика невоља десити. У тај мах заборавила је на све увреде које јој је нанео, на све што јој је на жао учинио; само је видела да он пати, жалила га је и стрепила је за њега. Страх јој је уста везао, и само га очи њене брижно питају шта му је. Ал он их није разумео; он је са њих друго нешто читао.

„Хтела си да ми нешто кажеш“ започе он пошто је сео према њој „говори дакле, ја ћу те слушати“. Њој се на мах учини, као да он слути шта ће од ње чути, те да је мож'да с' тога узнемирен; па је обузе неко кајање.

„Не би ли боље било да то учиним после ручка?“ упита сажаљиво.

„Не. Реци одма све што си смислила“, рече он оштро. Она мало задрхта. Из полу затворених јој очију кануше две крупне сузе, ал уста јој се не раздвајају.

„Тешко ти је започети; је ли?“ упита он. Глас му је био мек, али га је пратило неко презриво смејање. Она само климну главом.

„Добро; ја ћу ти помоћи“, прихвати он. Видиш Смиљка, ја знам да сам ја несрећник, бекрија, коме је тешко пара наћи; предао сам се гадној страсти, која ме је довела дотле, да сам се љуто огрешио о своје дужности према теби, према деци својој па и према себи; признајем да сам ти много скривио и заслужио да ме казниш. — Али зашто тако Смиљка? Зашто тако? Одговарај! Питам те у име оне нејачи којој смо живот дали“ и он је грчевито стиште за руку, а у очима му засја опет онај дивљи поглед. „Одговарај! Та ако си заборавила мене, како си могла заборавити децу своју? Није ли им доста што сам их ја заборавио?!“ завапи он очајно и покри лице рукама.

Њу обузе неко чудновато осећање; гледа га, ал бесвесно — од страха јој мозак утрнуо. „Полудео је!“ то је била прва мисао која јој је кроз главу севнула.

„Радивоје, шта ти то говориш? Ја ни речи не разумем.“ промуца најпосле.

„Окај се тога, Смиљко; претварању више нема места; ја и тако све знам“.

„Шта знаш?“ пита га она, дршћућим гласом, а очи њене тако га гледају, као да се у том тренутку из неког чудноватог сна буди.

„Рећи ћу ти и то, не би ли се ова мучна расправа између нас, што пре свршила. Обећај ми само, да ћеш ми на свако питање истину одговорити“.

„Тако ми Бог помогао!“ узвикну она.

„Реци ми дакле, камо си у последње време ишла свако вече између шест и седам часова?“ упита он.

„Романовићки“ изусти она а глас јој задрхта.

„Добро. А сад још нешто: Смиљка, ја сам допао великих новчаних неприлика, а ти би ми лако могла помоћи; требало би само да ми ставиш на расположење своје адиђаре. Хоћеш ли?“

Она на мах пребледи, а глава јој клону на груди.

„Хоћеш ли?“ понови он не скидајући ока с ње, а дах му готово стао од радозналости.

„Не могу; ја их више намам“ прошапта она па заједа горко.

„Не можеш, је ли?“ прихвати он поругљиво „не можеш, јер си га продала да би могла избавити од невоље свога љубавника, који ти више вреди и од деце твоје!“ Она скочи са столице,

„Радивоје!“ вресну она као помамна. Велике јој очи севају неким надприродним сјајем, а руке јој се према њему пружише, баш као да је рада одбранити се од највеће напасти. „Радивоје, зар мени то?!“ отме јој се са усана, па онда и нехотице седе и поново се заплака.

У тај мах осети Радивој како га неко дарну по рамену. Он се осврте и угледа Романовића.

„Опрости“, започе овај збуњено „ја видим да сте ви при некој расправи, ал ја морам с тобом говорити о врло важној ствари која се не може ни за тренутак одложити. Хајдмо у писарницу“. Он узе Радивоја под руку, поведе га, а овај готово бесвесно пође за њим. Пошто су ушли у писарницу и сели започе овако:

„Били сте обоје узрујани, па ме ниште опазили ни чули ал тим пре сам чуо ја вас; и добро је што је тако, бар ћу избавити твоју јадну жену од гадних увреда, којима си је почео обасипати.

„Давнашњи смо пријатељи, па не морам од тебе ништа тајити“ прихвати Радивој „шта више волијем што си нас чуо, и тако би мени тешко пало да с тобом о томе разговор почнем. Мој Влајко, да ти знаш оно, што знам ја, не би моју жену заклањао од увреда“.

„Ти си брајко међу нама онај, који мање знаш,— ил бар који си рђаво обавештен; а да тога није, ти не само да не би своју жену вређао, него да можеш, створио би јој светитељски лу̑к око главе“.

„Камо среће да је тако. Видиш Влајко, ја сам својим животом у последње доба далеко заблудео; ал ти кажем, љубав те жене коју ја никад нисам престао волети, била би мо'жда једино средство да ме врати на старе путе; то сам у тренуцима кад год ме је кајање обрвало увек осећао. А овако — овако ћемо пропасти сви, па чак и она невина деца!“

„Није тако“ упаде му у реч Рамановић. „Рекао сам ти да си рђаво обавештен, па ево ћу то и доказати; само ми не мој замерити што ћу морати споменути и неке, по тебе немиле догађаје“.

„Говори! Реч искрена пријатеља никад не вређа“ одврати му Радивој и он започе:

„Какви су били дани твоје јадне жене од онога доба када си ти почео живити којекаквим животом па до данас, погодићеш и да ти и не кажем; па и опет је она све стрпљиво сносила. Никад ти није ништа пребацивала, шта више старала се да ти сваким помогне; а патила је тим више, што си ти био слеп према свима њеним жртвама. Ја ти не могу много о томе говорити, али знај, да само њој можеш захвалити што и ти и деца ниште стигли још ближе рубу пропасти. Споменућу ти само један случај:

Пре неки дан, уђе она у писарницу да мало поспрема. Опазивши да си чекмеже на писаћем столу случајно оставио отворено, хтеде га угурати; ал на први поглед виде унутра састав неког писма које си ти спремао свом рођаку Станићу“.

„И прочитала га је? И о садржају му приповедала и даље?!“ упаде му у реч Радивој поплашоно.

„Не бој се; о томе знамо само моја жена и ја. Опрости — ал ја морам наставити“.

„Молим те“ прошапта Радивој а поглед немирно лута тамо и амо.“

„Из тога писма“ сазнала је она, како преклињеш Станића да ти позајми и одмах пошље 300 фор. пошто си новац тај за неког клијента одавно примио и потрошио, а овај прети да ће те, ако му поменути суму за осам дана не пошаљеш, пријавити адвокатској комори. Како си Станића у писму замолио, да ти на то потраживање телеграмом одговори, а њу једаред за свагда опуномоћио да твоје телеграме може отворити — не би ли их у важнијим стварима, ако те не затеку код куће, одмах могла уручити — чекала је жудно од њега одговор. И пошто је сазнала да се у Станића нисн помогао, дошла је одмах мојој жени, поверила јој се, предала јој је све своје адиђаре и умолила је да их прода. Чим је новац примила послала је тајним путем 300 фор. теби, а цедуљицом означила да ти их бајаги шаље неки твој пријатељ. Појимаш ли сад, какву си јој увреду нанео?“

Док је Романовић тако говорио, слушао га је Радивој разрогаченим очима, а кад овај ућута, а он клону као громом поражен, те једва прошапта:

„Ја нисам заслужио да живим!“ још тише: „Једна Смиља!“ па онда за тренутак обојица заћуташе.

„Влајко“, започе Радивој најзад узбуђено „не мој ми замерити, — ал да си ти добио овако писмо, а видео пред собом своју жену онаку, каква је била моја Смиљка за време док сам је испитивао, морао би у њену верност посумњати“, и он му пружи неку згужвану хартију, коју је из џепа извадио.

„То је нитковско дело Марка Панића“, рече Влајко, пошто је писмо прочитао. „Он се почео твојој жени удварати; па пошто му је она на његов безобразлук одговорила онако, како је заслужио, попретио је, да ће јој се за то осветити; и ето је пре но што је нашу варош напустио, то и учинио. Као што видиш, ја сам о свему добро обавештен и приповедаћу ти све опширно, а доказима и потврдити; а мислим да мојој речи можеш веровати.“

„Верујем ти, Влајко брате,“ прихвати Радивој „верујем, и — биће времена, па ћемо се о свему опширно разговарати; а сад, молим те, оди са мном Смиљи.“

„Не, Радивоје! Оно што си у овај мах наумио чинити, учини без сведока“, заврши и у тренутку га нестаде.

Када се Радивој вратио својој жени, нашао ју је у наслоњачи, као што ју је и оставио. Око ње се окупила деца, а она их редом наизменце љуби и милује. Видећи их тако, текну га нешто у срце. Кроз цео организам осети као неку електричну струју, на мах застаде, па рече испрекидано:

„Смиљо, патнице моја! — Влајко ме је о свему обавестио. — Ја сам ти тешко згрешио — али ти се заклињем живим Богом, од сад се на мене никад потужити нећеш! — Је л' ти по вољи така задовољштина? Можеш ли ми грешнику — — — Ал не“, дода брзо „ја нисам достојан да те молим. Клекните деца, склопите ваше невине ручице, па молите ви матер да ми опрости, што сам је вређао!“

Деца збуњено погледаше њега,

па онда Смиљку; колена им и нехотице клекнуше, те се готово бесвесно приљубише матери.

Смиљка не скида очију са Радивоја, али јој је тако као да сања. Обузима је нека надприродна милина; чини јој се као да је анђели небу понесоше. Уједаред се диже, наже се деци, једном руком обгрли њих а другу пружи према Радивоју. Са усана јој не омиче се ни једна реч, али су јој сузне очи пуне милоште, оне му казују, да му је опростила.

И он их је разумео; јер је у тренутку пришао њој и клекнувши крај деце прихвати пружену јој руку и обасипаше је пољупцима.

Наста нема тишина, баш као да је на мах цео свет изумро; само они што клече осећају како им нешто на темена капље.

Дигли би се, али их заносно опија нека блага струја, која им полако косу лелуја. Са чега је то? Јели са даха оних уста, што су се блаженим осмејком над њима надвила? Или са топлине благослова, што га можда у том тренутку излива милостива рука Вишњега, над главом искрена покајника?

Под јесен

— Даница Бандић —

„И јесен има своје драži", рече госпођа Олга и задовољно погледа у свога суседа, који сеђаше према њој у сеници, обраслој дивијом лозом.

„Хм!..." учини овај и поново се загледа у хрпу увелог лишћа с којим се она немарно играше.

Последњи зраци сунца на заходу продираху кроз шарено лишће дивије лозе, које се преливаше у свима бојама, од модро зелене до отворено жуте, од загасито мрке до најватренијег руменила.

„Ама докторе, шта вам се допада на том увелом лишћу?"

И госпођа Олга поче нестрпељиво кидати лист по лист.

„Лист по лист!" рече доктор и подиже један искидан лист.

„Да сам сликар, само бих вас овако сликао; ове мале ручице као да су створене на то, да све униште, што им дође у близину."

„Нисам знала, да тако рђаво мишљење имате о мени?"

И опет искида неколико листића.

Доктор се саже и покупи их.

„Ово треба ваљда да служи за доказ да немам право."

„Ах, ко ће се с вама препирати! Боље приповедајте што —"

„О чему?"

„Но — па о овом лишћу; видим да не можете да га се нагледате."

„Па добро! Али, не смете ме прекидати!"

„Нећу — нећу!"

„Ако је дозвољено!" рече он и извади цигаретлу.

„Изволите!"

* * *

Под сеницом, сасвим сличној овој вашој, седео је дечак од својих десет година и пажљиво је писао задаћу. Сва му је пажња била усредсређена на послу, тако, да није ни приметио

малу девојчицу, која је тихо на прстима дошла до њега.

Била је та мала дебела враголанка, са великим црним очима, малим пркосним носићем и коврчастом црном косом. У једној руци држала је велики комад хлеба намазан маслом, а у другој расчерупану лутку.

„А ге — ста ја имам“ протепа мала, а дечак се одмах окрете њојзи.

„Јаој лепе — лу̀те“, протепа он њеним језиком.

Но девојчица већ је нечем другом поклонила пажњу. Велик шарен лептир беше улетео под сеницу.

„Дај, дај мени“, повиче мала, живо и немарно баци лутку. Дечко потрчи за лептиром. Лептир излети — а дечко отрчи за њим. Најзад га ухвати. Победоносно се врати под сеницу.

Ту сеђаше мала на његовој столици и живо се забављаше са његовим прописом. Својим малим ручицама дераше лист по лист, а при томе клицаше од радости. Дечко се горко заплакао, а мала га погледа зачуђено и — настави свој посао.

* * *

Мала несташна швигарица са дугачком замршеном црном косом, коју је везала плавом траком, успела се на тарабу и загледала се у суседну башту. Затим склопи ручице око румених усташца и поче викати:

„Душане — о — о — Душане!“

На ту вику дотрчи дугачки ђакела и стаде под тарабу.

„Шта је ново, где горе?“

Мала швигарица напрћи уснице.

„Не мораш ти одмах тако горопадно, ако ти је криво што сам те звала, — ја идем“.

Младић се чисто уплашио од те озбиљности.

А она мала је то добро узела на ум.

„Знаш Душане“, рече молећи, „довече идем на беседу“.

„Ти, на беседу!“

„Да богме! Имаћу нову белу хаљину, тако дугачку, готово до земље. Па остаћу и на игранци“.

„О — хо!“

„Да! Па, па требало би ми мало цвећа за довече, а ти имаш тако много“.

„Па што завијаш, чекај мало“, и младић узе немилице сећи своје најлепше руже.

„Држи кецељу!“ она рашири кецељу, а он јој баци сав богати пљен у крило.

„Јаој — лепих ружа! Хвала Душане!“

„Па добар провод мала госпођице!“

Она без једне речи скочи на земљу. Он чекаше мало, затим се наже над тарабом, да види, шта би с малом суседом.

Она стајаше под тарабом и својим малим ручицама кидаше руже — лист по лист.

На све стране се разлетели ружичасти листићи од ружа, а она се сва зарумењела, па све хитрије кидаше.

„Ах“, помисли младић, „како су те девојке пакосне!“

И љутито оде у своју собу.

„Можда није имао право! Можда се она надала, да ће се ангажовати с' њоме на четворку, па у љутини што се он чинио невешт, она је покидала цвеће“.

Госпођа Олга рече то сасвим немарно, а доктор је погледа зачуђено.

„На то младић није ни помислио — да — да — право велите, и тако се то може тумачити — хм — чудновато!“

* * *

Доктор замишљено брисаше своје наочари.

„Јесте ли већ готови с' приповетком?“ запита Олга нестрпљиво.

„Још не! Стрпите се само мало — извели сте ме из концепта; где сам оно стао?“

„Код искиданих ружа“.

„Ах, да!“

* * *

Нови доктор нестрпљиво је гледао на сахат. Беше обучен свечано, чак ни беле рукавице није заборавио.

Једва изби $^1/_2$12. Он пође. Ноге му истина мало поклецаше, а срце куцаше не баш правилно, али он ипак пође јуначки напред.

Није морао далеко ићи. Одмах код првог суседа.

Нестрпљиво чекаше у салону. Једва једном отворише врата и на њима се указа лепа девојка. Црна коса лепо се савила у витице, а несташне коврчице окружаваху бело чело. Хаљина ружичасте боје дивно доликоваше њеном витом телу.

„Ах, ти си Душане“ рече радосно, а њему се учини, е-га неко подиже са земље и понесе високо — високо. Но, брзо паде са висине.

„То је лепо, што си ме се сетио. Баш си добро дошао, бар ћеш се упознати с' мојим вереником“.

„Са вереником?“

„Зар не знаш, да сам се верила? Та, да, ти си имао посла с' испитима, ниси имао каде, да мислиш на своју малу суседу, ах ево мог вереника!“

Млади доктор једва се толико савладао, да се не огреши о учтивост, за тим се препоручи.

Уз ону искидану задаћу, уз покидане руже, он прикључи своје помишљене наде.

Мале ручице, његове мале суседе беху довршиле свој посао све су му покидале — лист по лист.“

* * *

„И опет морам узети малу суседу у обрану:

Можда је она чекала гласа од свог суседа, месецима, годинама, па јој се чекање досадило, те је учинила нешто, што — но — од куд ви знате, можда је она и своје рођено срце искидала!“

„Олга“, и доктор јој погледа у сузне очи. „Олга, од младе девојке постала је дивна жена; она је слободна, а ја имам још један лист; хоћеш-ли и њега искидати?“

„Ах, докторе, оставимо га нетакнута; јесен је пред вратима“.

„И јесен има своје драži, и сами рекосте.“

„Па ако сте задовољни са увелим лишћем — јесен не доноси цвећа.“

„Ја ћу вас уверити о противном“.

И у часу га нестаде у суседном врту.

На брзо се врати, носећи пуне руке ружа.

„Ето вид'те, да и јесен доноси цвећа, но — хоћеш-ли и ово покидати?“

„Ви сте то истина заслужили — али, жао ме је овог последњег цвећа.“

Она се враголасто насмеши, а он у забуни узе брисати своје наочари.

„Ах, Олга, Олга, ви имате много да надокнадите“.

И он је обгрли својим снажним рукама и љубљаше јој црне очи.

„Ах, докторе! С вама научењацима никад се не може бити на чисто“, рече она у забуни и пође према излазу.

„У нови живот!“ рече он нежно.

„Под јесен!“ рече она, али при томе се насмеши враголасто.

„Под јесен!“ рече и он и пође с њоме.

Спрам месечине

— Даница Бандић —

„Знате-ли госпођице, да је права грехота седети у овом загушном ваздуху, а на пољу је тако лепо“. „О — молим, наше су собе добро проветрене“.

„О томе нема сумње, али једна мала шетња при оној дивној месечини свакако би била пријатнија, него седење у затвореној соби. Шта велите, госпођице Зорка, како би било, да умакнемо одавде, па да се прошетамо по вашој башти? Па ви и не знате, да је ваша мала башта сада прави вилистан. И дрва и жбуње и цвеће и трава губе се у некој пријатној полутами, а сребрни зраци месечеви провирују кроз грање. Све је тихо, тајанствено“.

„Ама господине професоре, та ви сте данас врло поетични“.

„Госпођице, то није одговор на моје питање“.

„Ах, ту се показује опет „професор“. Даклем, да одговорим на ваше питање: Молим господине, ја нећу да идем с' вама у шетњу“.

„Зашто?“

„Јербо нисам ни мало сентименталан“.

„Тако! А кад бих вас лепо молио“.

„Не могу, немам воље“.

„Госпођице Зорка, узмите се на ум. Још ћу се уобразити, да ви не смете са мном“.

„Ах — не смем, велите. Е, баш да видимо! Ево мог огртача. Тако! Хајдмо!“

* * *

„Но видите госпођице, како је лепо! Гледајте само, као да је све сребром исткано. Осећатели ову свежину, па ова тишина! Чујете ли попца? И цвеће двојином лепше мирише него дању. Али, ви ћутите! Ваљда се тек нисте расрдили на мене? Госпођице Зорка, но немојте се срдити! Морам признати, да сам био мало непажљив, при избору средства, којим бих вас натерао, да изађете са мном у шетњу. Опростите!“

„На што тај разговор, ви сте своју циљ постигли, па треба да сте задовољни“.

„Али ја нисам задовољан. Ја хоћу да и ви осетите ову тајанствену чар, која је овладала целом природом“.

„Ја нећу ништа да осећам, ја ћу само да вам покажем, да вас се не бојим“.

„А ја бих баш волео, да ме се мало бојите“.

„Ту вам љубав нећу учинити. Ја и не знам, шта је то страх — ајао ох — јух — јух — ух“.

„Госпођице Зорка, за Бога, шта вам је? Но умирите се, ето, ја вас држим чврсто! Шта вам се десило?“

„Ах — жаба! Згазила сам жабу — ух“.

„Жаба? Од жабе сте се уплашили! Сад разумем! Али камо те благословене жабе! Метуњу је у шпиритус и до века ћу је поштовати, јер она је учинила, те сам био за један тренут врло срећан. Ах, ево је“.

„Јаој, господине професоре, оставте је на миру — ух — така је грозна“.

„Али, госпођице Зорка! Већ вам рекох, да ми је та мала животињица учинила велику услугу“.

„Ах, како сте немилостиви, та ја се тако бојим жаба!“

„Па мало час рекосте, да се ничег не бојите и зато ћу је потра —“

„Немојте молим вас“.

„Па држите ме, иначе ћу —“

„Не, нипошто“.

„Тако! Да знате, чим ми пустите руке, ја ћу потражити жа —“

„Али господине, та немогу ја вас до века тако држати!“

„Можете, само ако оћете та то је моја једина жеља; но нећу да будем сентименталан, пустите ме.“

„Не, никако!“

„Дакле, оћетели ме држати тако до века?“

„Хм — хм — господине професоре — ви — ви тако чудно питате“.

„Заиста? А ја мислим, да сте ви мало слутили, штаћу вас питати — или, не?“

„Та“.

„Па зато нисте ни хтели да изаћете на месечину; јелте?“

„Па“.

„Јаој! Та ви особито одговарате.“

„А ви дивно питате“.

„Па добро, нећу вас више питати, хајдмо унутра, ето и месец је зашао за облак, чари је нестало.“

* * *

„Ах, погледајте господине професоре, месец се промолио кроз облак — ох, ала је лепо!“

„Дај ми твоју ручицу! Тако. Прислони своју главу овде на моје груди. Тако, сад је слика потпуна!“

„Али господине про —“

„Пст, то не приличи уз ову слику. Реци: Милане.“

„Не — не умем“.

„Покушај, по...“

„Милане“.

„Видиш да умеш! Мора бити, да си се већ одавна вежбала.“

„А сад се већ озбиљно срдим“.

„Не — ни пошто! Уз месечину приличе само двоје срећних. Али хајдмо у присенак, тај месец је одвише — индискретан. Тако — та немој бежати душо! Видим, да оћеш да ме водиш мами — па ићемо заједно! Искаћемо дозволу за даље шетње спрам месечине!“

Стазом без мете

— Косара Цветковић —

I.

Две интересантне девојке похађају се, и калкад разговарају без икаква крајњег смера. То је све. Њима је разговор најслађе душевно задовољство у њиховом још идеализираном пријатељству. Зато можда налазе пријатности или потребе и у томе, препречују шпански зид између свега, што једна о другој кажу. А овамо се хоће душевним очима боље да виде. Радо се испитују, нове су једна другој, воле да се проналазе.

Тако су и једне вечери у Стара-мајкиној башти ћеретале помало о себи, помало о другима И одмах им разговор потече неким љупким одушевљењем, — особина младих девојака, које лако склапају пријатељства. Пошто нервозно похиташе да се поздраве, гошћа прва ослови унуку стара-мајкину, тоном као прекосним:

— Људи се не могу одмах заволети, каже се.

— А ни жене, — стави се шпански зид уз фини осмејак.

— Јер, нама се дешава — ту ће и без моста прећи гошћа ову мало пркосну намеру досетке, — да заборавимо први сусрет и прве утиске... Полажете ли на прве утиске? (О, да, њу нису никад преварили)... прве утиске са оних, који нам доцније остану симпатични и блиски. Све бисмо хтели да знамо прво виђење и прве утиске, али их се никако не сећамо. Једанпут, кад су тако двоје друговали...

— Ви и он?

— Да један од мојих таквих познаника. Његову сам дружбу волела. Због њега сам веровала, да се може »другарски« волети један друг, пријатељ из тог несносног света...

— Ја волим разговор и друштво образованих и финих људи из тог несносног мушког света.

— Е, боже слатки, каквог смисла имају разговори по игранкама, жур-фикс'овима, на тротору, на Калимегдану?

— Модерног смисла.

— Врло јасно. „Жеманство, збиља...„ и тако даље!*) Али ви, не верујем да сте имали прилике разговарати с оном врстом људи, који од своје даме очекују насушни хлеб своме духу за данас, или вечерас. Или можда волите, да ви инспирирате њих? Доста жалостива забава.

— Међутим, ваше друговане с њим како је стајало?

— Стајало је, стајало је... изнад тачке, на којој кулминира пријатељство између човека и жене. Па ипак сам ја чистодушно веровала, да у том младом, драгом човеку волим само друга. Врло је то наивно, што сам волела, кад у својим писмима, тај друг назива мене пријатељицом.

— Пријатељицом, по деликатном француском изражавању?

— Усудисте се и у такве досетке, зла девојко. Почела сам сазнавати, да пријатељство чиљи у љубави, као роса на сунцу; опазила сам, дакле, прво да је он заволео мене.

— И да сте ви, дакле, заволели њега; па онда?

— Па онда, не верујем више, та господин и госпођица, или другови из детињства могу друговати, а да бар једно од њих не заволи.

— Најмилији су другови из детињста, — зачу се један душин глас.

Гошћа прену и заста, али се опет учини да није ништа опазила, па својом уређеном живахношћу настави сасвим обично:

— А ја више волим другарице из детињства, женско пријатељство. Имала сам некада... и пријатељицу, лепу и добру, — два пријатна својства уопште, и напосе у те девојке. Њено срце кулељу не преде, разуме се. Она ми је то већ и наговештавала.

Глас јој поста тиши, осетљивији.

— Та „негдашња“ пријатељица ваша?

— Јест. Али није никад отворено причала о каквом свом другованју из детињства. Чула сам само лепих афоризама о самопрегоревању, о шаци злата, о кајању, — читав низ тајана. Али како је то умела да каже! Њен је душевни језик обилат песничком сувишношћу, адиђарима од речи. Али је она њиме говорила природно, искрено; она није могла друкчије. И знала је дивних стихова! Ја осећам да их она не изушћа намерно. Она то чини нехотице, да саму себе замени у изразу. У истини, она је пуна израза, полетна, идеална у свему. Имала је увек нешто ново у себи, управо са своје велике осетљивости и досетљивости...

— И у то још и сад верујете? Велите, то вам је била негдашња пријатељица?

— Иначе, сад, верујем, да под небом доиста нема ништа ново, да се у људи све понавља. Али, волела сам да некако

*) *Војислав, госпођици Н.*

„У коме (граду) има госпођица
(Салона наших прави крас!)
Жеманство, збиља, бледа лица,
Слабачке груди, танак глас.“

испитујем њен говор, глас и нагласак, лице, врло покретљиво. Тачно, — или можда обманута маштом и симпатијом — могла сам прочитати јој на лицу сваку мисао, и ухватити баш оно, што би она хтела да сакрије. Боже, како ми је била интересантна. „Како сте?“ питам је, кад је не видим добре воље. — „Студена ме киша шиба...“

— Да, „по вас цели дан.“

— Да барем знате како ми је тешко било и од самога њена гласа. Како је она то изговарала! Глас пун осећања.

— Да, гласа осећања и ја волим, веома волим — да волим осећање у свакој струници, која у гласу затрепери.

— И тим Ђуриним стиховима како је лепо насликала једно душевно стање. Дирало ме нешто из њена понашања као нека неповерена несрећа, маштала сам о некој тајни, саосећала сам злодушну судбину те дивне девојке.

— Ето шта вама чини живље уображење. Имате ли још који парадокс, и још коју хиљаду знакова симпатије њој?

— Али забога, зар сам што друго показала осим љубави према посматрању и тражењу? Напослетку ако је и било осећања, било је можда мање према њој него ли према самој љубави, јер се некако воли и само осећање љубави. Или, ако мислите друкчије, можда је то било саосећање уопште. Волим да улазим у осећања људска; а то душу или мучи, или радује.

— Тек то нису непосредна чувства према њој. Све сами неумесни и детињасти суперлативи за ту вашу пријатељицу... негдашњу.

— Негдашњу, негдашњу!

— — — — — — — — — — — — —

— Али ви не рекосте ништа потпуно ни о једној вашој познаници. Све тако нешто набацате, као прах у очи. Није пријатно кад ко диже велику прашину, и прашину баца у очи.

Обе се смеју.

— А мени се чини, — одговори гошћа, — да смо, напротив, говорили о сузама, о студеној киши... затим, о девојци, која пати од питања: кому је полезна? а то су опет сузе, бар само њене сузе; затим, о девојкама, које овај језични крај века назва „das dritte Geschlelht“... Трећи род! Ужасан проналазак! Молим вас: девојка самостална, девојка уседелица, и девојка проблематична, и „Fräulein Mutter“, — све су оне, по томе проналаску, трећи род! Признајем, јако ме интересује како се о том трећем роду мисли и расправља — у књижевности и... Али поручите код Стајића „Das dritte Geschlecht“ од Е. Волцогна, да видите које су, и какве су то представнице трећег рода..., тораја друштвеног, по мојим ретроградним појмовима.

— Нашто ви само напомињете о неким женама, а ја не видим потпуно ни нацрта, ни слике.

— Да ви не подозревате у томе какве „моје“ „студије“, којима ћу вас једном задивити? Умирите се, молим вас, далеко су од мене тако зле намере.

— Па ипак, неких имате.

— Никаквих. Волим девојке, па волим о њима много и лепо да говорим.

— Ви их лепо и оговарате; гледајте да их и опишете.

— Али ја без вас не могу ни једно, ни друго.

— Пакосна девојко!

— За прво имадосте доказа и вечерас; друго морате само веровати.

— Дајте ми доказа и за друго; хајде пишите штогод о женама. Хајде једну приповетку.

— Па лепо, али ви знате, да треба зато са вама и да пишем, као што и разговарам.

— Па добро, писаћемо.

II.

Идеја за приповетку

Ево обеју пријатељица, које ту идеју траже јутрос у стара-мајкиној башти. (Код стара-мајке ће се њихови састати за једну шетњу до Топчидера.)

— Па кад ћемо писати? — поче домаћица право после поздрава.

— Ах, па ви, дакле, имате озбиљних намера? Видите, а ја јутрос, чим се пренух, сетих се вашег синоћњег предлога; па, као Тома, посумњах, да ви то не рекосте онако тек... Е па, како ћемо?

— Можда ви боље умете, па ћете пронаћи. И ви водите проналаске, радо копкате. О чему, шта, како, — договорићемо се. Хајде о Стасији! О тим вашим јучерашњим женама. О вама, о мени, — дода несташно.

— Хм, теме... — смеје се и гошћа, а не допушује. — Него, хајде причајмо о жени, која и не постоји стварно, као те; али ћемо јој позајмити ипак што од реалних лица. Даћемо јој дарова и богату осећајност, само не истинитости, тога правог украса жене. Тако је бар неко казао, и молим вас, да и ви тако по некоме нешто кажете о нашем предмету. Дрво се на дрво наслања, човек на човека, аутор на аутора.

Домаћица: Тако; то би била жена, која се титра речима, која замишља осећања у себи (и другима); изафектирана је, фалишна је, — шта ли? Мислите ли, да та жена није у стању да пузи маштом, да истражује и украшава пикантне хронике, гласове...?

— Свака је то у стању; каткад бар.

Домаћица: Та жена треба, дакле, да буде од оних, које су умне и поетичне, имају сувише осетљиво срце, — које ће она (у нашој причи) поклонити човеку недостојну.

— Или не, него пишимо о створењу савременом: интелигентно је, самостално, одушевљиво, са лепим тежњама, али слабе воље. „Свагда хоће, а никад не може."

Домаћица: Канда јутрос не ћемо доћи ни до идеје, ни до плана.

— Зато се не ћемо ни лаћати крупних задатака.

Домаћица: Јер то не можемо.

— Јер то не можемо.

Домаћица: Онда ипак о пријатељству између жена, као што сам вам прво и рекла. Прва је мисао свагда најбоља.

— То вреди за људе, који се по предосећању управљају. Они верују, да увек погреше, ако прву намеру промене, или прву мисао оставе. Њима једно кајање никад не гине.

Домаћица: Молим вас, да се заустављамо на стварима. Не могу трчати за вама, кад идете цик-цак, или скачете с предмета на предмет.

— Жене увек тако разговарају.

Домаћица: Ето је опет! Чујте једном! Надазимо се у пријатељству.

— A propos!

Домаћица: Тачка. Сад даље. Прича почиње на Ђурђевдан. Обе волимо тај празник. Једном, на тај дан...

— Луче?

Домаћица... на тај дан имала сам узорка, да премишљам о двема пријатељицама. Волеле се из детињства, а доцније се разишле. Не знам зашто.

— Идеја вам је лепа, и волим је, што слутим, да је ваше осећање и ваша машта већ обртали, превртали њоме.

Домаћица: Илузија вам је јасна, и не волим је. Не волим је просто зато, што видим да је илузија.

— Е добро, ми ћемо да испричамо једно женско пријатељство. Личности ваљда не треба да измишљамо? То јест, модели ће нам бити живи. Њихов осећајни живот биће нам добро познат; бар нису нам непозната осећања општа и једнака код свих нас, па ћемо све заједничко

лако познати и код њих. Смејете се, чему, зашто?

Домаћица: Ваш говор допуњујем, јер сте ви можда заборавили то да учините.

— Еле, оно што ћемо писати биће обично и просто. Једина је само незгода, што обичну ствар не воли наш грешни обичан читалац; — остаје нам, дакле, да је волимо само нас две.

Домаћица: Остаје нам, да је волимо само нас две? Хвала. Ви не можете, ја волите, а да не жацкате. Вама је канда задовољство кињити у пријатељству.

— Ви чините мени задовољство, кад ме заустављате на пријатељству, — хтедох рећи, на нашој теми. Те тако, чиме да почнемо причу? Детињством? Ах, срећно доба детињства! Или да удесимо један сусрет чак на завршетку догађаја? Главни догађаји: прво, једна смрт, и друго, једна брачна парница.

Домаћица: Тако што више је, него могућно; обично је. Не бисмо чиниле на жао стварности.

— Или ћемо почети преписком; али из којег доба? Да ли док у њој веје искрен тон и помало отужан и наиван дах заноса? Ја бих изабрала време позније, кад је преписка трезвенија и себичнија, кад се топлом речју спекулира, или се додаје обичаја ради. Почнимо на пример молбом за протекцију, или невином и досадном поруџбином на модискињу или кројачицу. Овако:... Али не, боље да их одмах завадимо због сукоба интереса. Шта велите?

Домаћица: Ала сте пакосни; све само ружне ствари. Ви се навалице подсмевате пријатељству. Зар је оно тако штуро кад се сунца на илузијама младости, кад га греје топлота срдачна?

— Онда метнимо их на какво тешко искушење. Нама ће ваљда требати и нешто заплета, какво питање. Пријатељство и гостољубивост на муци?

Домаћица: Ах, не, већ просто: нек обе пријатељице воле једног човека...

— Да баналне теме.

Домаћица: ...а он пак нека воли ону од њих, која има мираза. Пошто се у наше време тако воли, биће наша приповетка и природна и проста.

— Обичан случај, обичан предмет. Па онда, и ти људи, драга пријатељице, свуд морају да се нађу.

Домаћица: Ју, како сте страшни, забога! Права, права Männerhasserin, — или се само таки правите. Ту вам црту не волим. Напослетку, учинићу вам по вољи: не ћемо љубав у причу.

— Па ипак, — ви увек имате лепших мисли, — нека нам један догађај поремети план, нек унесе и ту љубав у нашу слатку идеју. Ви имате доиста право, добра вам је идеја, та о човеку. Љубав уопште суштина је женина бића. Без ње каква би нам била приповетка.

Једна бубица паде на помодни рукав гошћин. Домаћица је скиде.

— Та мода, — рече, — има чудних каприса. Рекла бих, да сте ви њихова жртва, или жречица.

— Па не би ли вредније било, — прихвати гошћа, — узети као тему једну ћерку свога времена, жену, која се модерно одева, мисли, осећа, живи, — речју, жену, која живи животом бесмисленим и беспосленим, фриволним; а још краће: животом нашим данашњим.

Домаћица: То је идеја управо због рукава, ако не као из рукава. Видите, волим, што незнатна околност у вас изазива лепе мисли, озбиљне мисли. Волим, што сте опажљиви, што мислите и осећате.

— Зар се и ви чудите, кад женскиње мисли добро и осећа истинито?

Домаћица: Што је необично, то је и чудно.

— Опет против нашег сопственог рода. Зар сте тако песимистични према њему? Или волите тако тек да рекнете у

овој прилици? Еле, ми ћемо кроз ту модерну ћерку да видимо какав је наш домаћи и друштвени живот. Згодан предмет одиста. Насликаћемо, како кућа и друштво васпитавају једно девојче. Хоћемо да га пустимо очевидном струјом западњачког васпитавања. Такву, каква је посматраћемо затим и у њеној кући, у њеној околини. Узгред ћемо да тражимо, шта у незнану будућност лети на, и код нас, окрилатилом женском питању. А можда би тога ради боље било да проучимо једну оседелицу од таквога кова, или од бољега кова?

Домаћица: Ја мислим пријатељства да се не одречемо.

— Е добро. То је главно; остало ће се и само понудити перу. Ја сам већ наелектрисана жељом за „рад".

Домаћица: И готови сте, да компонирате појединости, је ли?

— Та, тумараћемо, док наиђемо на прави пут и смер. Зато баш можемо почети каквим путовањем. Да припремимо изненадан састанак на жељезничкој станици. Свет, „поезија галаме" (знате већ, Матавуљ), опора воња угља и машинског уља, запара, кола, трамваји. Или прво нек журе улицом, занете уз разговор, који ће бити знатан за нас такође. Јутро. На тротоарима пролазници промичу с пуним корпама и мрежама, и свему дају некакав домаћи колорит; неки журе у канцеларије, неки на станице, сви имају послени вид. И оне обе хитају, на лађу, рецимо, јер тамо је лепше, него на жељезници. Због воде. Ја волим воду. Лепо би их било видети одмах у кући. Једна треба да буде удата. Зашто у кући? Зашто удата? Девојкама се то данас не догађа тако често. Него хајде да их нађемо при служби, а без кућишта. Да створимо две сироте. Само не у трећем роду! Сиротовање била би жалосна судба двеју лепих девојачких душа. (Ми већ знамо да су то лепе девојачке душе.)

Домаћица: Ви ћете удесити још, да су обе богате и лепе, модерне даме, — или какве хоћете да буду?

— Обе лепе, није добро. Не, добро је. Зашто сметати читаоцу? Не ћемо да он само због те ситнице једну воли, а другу жали. Он је већ на то склоњен, физичка лепота утиче на људе. Лепота једне могла би доста учинити за нашу приповетку. Али једнако ми је жао оне друге! Ми просто хоћемо све да је лепо и добро. Нека су обе и лепе. Једна умнија... Не, уопште лепе и добре, деца питомог света.

Домаћица: Боже мој, све само добро. Као да немате ни срца ни очију за људске сироте.

— Од срца ми је жао, да растужујемо јадног читаоца, и да му изнуђавамо саучешће, и да га приморавамо да мисли на неповесла и несрећна створења. Али можда би и то могле учинити на какав леп начин. Шта жене могу својим лепим начинима!

Домаћица: Даље!

— Можемо узети нешто из дневника једне девојке, којој је дуго време. Она није празна и обична девојка, која само помоћу друштва може мало да креће свој мозак и фантазију, и то у границама женанства, сплеткарења, оговарања и саопштавања. Напротив, наша је девојка душевно и духовно богата, — и то је њена несрећа. Насликаћемо једну осамљеницу, у њеној најмљеној собици, угнечену монотоном тугом...

Домаћица: Њен је живот врло леп!

— Ето, може да вас гане и сам наговештај такога живота. Ја би њеној нарави додала коју срећну особину, — хумор, веселост, схватање свега и са смешне и веселе стране. Њен би дневник могао имати и неколико оваквих врста:

Тог и тог дана: Киша.

Доцније. Киша.

Још доцније: Киша...

После спавања: Опет киша...

Даље: То исто...

Домаћица: Вид'те, да је тамо не бисте представили веома виспреном.

— Као да само виспрене жене задобијају. У осталом, нека она остане умна и духовита. Таквих жена увек доста! Вежбај се, па ћеш се усавршити у досетци, у лепој слици од речи... Но даље. Нека једна од наших девојака (и то она, што пише дневник), живи у заборављеном граду, а друга нека остане у престоници. Нек су дуго растављене. Две једнаке душе, а две различне судбине.

Домаћица: А те две последње црте — сећају на нас две.

Појави се осмејак у очима обеју.

— Па нека и сећају; бар се грађа узима „из живота". И бар те две последње ствари се често налазе у животу.

Домаћица: О језику се не ћемо ни питати. Ми ћемо писати језиком чистим, лепим; писаћемо душом.

— Писаћемо, зацело извесним узвишавањем ствари! Ми не ћемо ниских ствари и ниски језик.

Домаћица: Писаћемо просто и мирно.

— Ми? То веома издаје почетнице, као и непотребно, наивно одушевљење и машту.

Домаћица: Та да, ми ћемо и писати стилом жена и о женама, које у једном делу свог живота живљаху од снова и маште. Оне воле своју машту и своје снове.

— А ви волите да разговарате...

Домаћица: О, ништа нисам ни хтела више, до само да разговарам. А да ли из мене, да ли из нас барем вири танушан приповедачки дар?

— Па, ето хоћете да га фалзификујете; пише вам се приповетка.

Домаћица: Толико, колико и вама. Већ, ја вам рекох, ја нисам збиља помишљавала на писање; тек онако сам волела да се мало преслишамо.

— ? ? Да кажете што, и да чујете шта, ма шта? Знам; потребан вам је увек ма какав израз унутрашње раздивности душе. Нашли сте и начина! Али већ, вама живијалности никад не оскудева.

Домаћица: Ви сте врло љубазни! Волим да разговарам, да задајем посла, да идем без намере кроза свет лепога и доброга.

— И то сте зар и сад постигли? Но слажем се с тим, да разговор доиста није пут, којим се до неке мете стиже, него стаза, којом се без плана и радо иде. Али опет сте ми успут могли свратити пажњу на штогод интересантно о женама.

Домаћица: Интересантно — о женама... студије... Да ли разговарамо, увек зато, да се чему поучимо? Ја разговарам увек зато, да се што забавим. Волим оно нешто етерично, дражесно у моћи говорења; прекрасно је говорити. И кад сва наша половина људског рода може тим пријатним даром божјим даровито да располаже свуд и свакад, у кујни и салону, у радњи и крај болесника, — велим, кад жене све то имају, зашто онда „само" нас две да се ограничимо писањем?... Не шалим се, боље да жена има златне руке (и златну душу), него златно перо.

— Или је од свега најбоље да има златну опрему, па да буде још и вољена и удомљена. Како ви мислите?

Болеслав Прус

— Скица из пољске савремене књиге —

— Јелица Беловић-Бернадзиковска —

Од свих дарова, којима је природа гениje надарила, свакако је хумор један од најдражих. Ама, какав би то био таленат у коме нема осмеха? Сва су дјела великих генија, дјела с осмјесима обасјана. Са благим осмјејком на лицу само гениje може да гледа на ситне људске прилике и неприлике; такс Гуливер гледа на војне Лилипутанаца, тако Хомер описује грчке војне, тако Ариосто опјева средовјечне витешке ратове, тако Шекспир црта своје комичне јунаке а Адам Мицкијевић свађе и препирке пољачке шљахте, тако Јулије Словацки удара на Грабца и Шлаза. Сви су ови аутори писали са осмјехом на уснама, а у томе осмјеху бијаше љубав, стрпљивост и доброта. Гениje посматра вазда са планине ситне људске бриге, а хумор гледа на људски род као на хрпу дјеце. Писци су разноврсни: једни полете изнад свагдашњости и њезине појединости, изнад тривијалности и пролазности, па се само занимају за велика питања живота. Такова су дјела Фауст, Манфред Густав, Кордиан и т. д. Други писци љубе опет баш ту свагдашњост и њезине ситнарије, њезине ситне жеље, њезин плач и њезине радости.

Такови су у првом реду хумористе, као Сервантес, Молиер, Стерне, Красицки, Дикенс, Текереи, Жан Пол, Доде и други. У свих ових доминира нота хумора. Има додуше и генијалних писаца, у којих је осмијех риједак, или га нема никако, али за то у свих тих осјећаш, да једна жица није навијена: нема ту топле срдачности! Ти су писци Данте, Красиниски, Балзак, Флобер, а особито Зола.

Болеслав Прус је хумориста у најљепшем значењу те ријечи. Он осмјех буди у читаоца, а у исто доба узбуђује га, до дна душе. Болеславово срце осјећа све људске патње и пуно је бескрајне милости. Прије свега блиску су му патње малих створења, патње дјеце и људи једноставних и природних, искрених. Он љуби људе, своје људе, свој народ, своју земљу. То је главна црта његове књижевне особине.

Варшава је најмилија тачка његове љубави за домовину, јер је она срце и пулс његин.

И за то су његова дјела сва пуна садашњих људи и садашњих прилика. Ко би га хтио карактеризовати, најбоље би га означио, кад би о њему оно рекао, што је он сам написао о једном од својих јунака, наиме о неком младом ђаку и то у његовој фантазији „Сан“ Он ту каже:

„Опазио је, да се из његова срца и духа извлачи, испреда хиљаду зрака као алатни нити, које су се разишле на разне стране слатке отаџбине. Разилазећи се тако прихватиле се неке родитељског дома, друге опет куће, гдје је провео дјетињство, трећа дрвећа под којим је трчао и играо се, и камена на коме је сједио, па каблића из кога је воду пио! Још и друге срдачне зраке прихватиле се његових колега, његових најмилијих књига, познатих госпођа, милих новина и позоришта. Бијаху то све предмети и људи које је он љубио... И ради ових зрака и нити, које су га везале са читавим свијетом, постао му је рођени живот хиљаду пута пунији, опсежнији . . .“

Заиста, лијепе ријечи.

Ако епопејом називамо такав пјеснички умотвор, у којем се најразноврсније и најголемије масе крећу, онда је Прус доста таковић епопеја написао: „Placowka“, „Anietka“, „Lalka“, „Emancypantki“, све су то такови пјеснички умотвори, јер у њима живи читаво модерно друштво.

Била би, међутим, велика непотпуност, кад би Пруса трактовали једино као хумористу, макар колико ми широко растегнули значење хумора. Прус се бавио и са предметима, који леже сасвим изван сфере хумора. Ваља наиме да знамо, да се Прус у велике занимао и математиком.

Док бијаше ђаком, учио је највише математику. Запао је наиме баш у оно доба, кад је омладина највише планула занимањем за филозофска, економска и природна питања. У то се доба почели учењаци дубље занимати за суштину душе. Млади су ђаци том приликом први пут чули о Дарвину, а економија је освојила све главе. Па тако гипки, прихватљиви и живахни дух, као што бијаше у Пруса, зар могаше остати равнодушним крај свеопћега кретања и занимања?

Баш на против. Прус бијаше један од најраденијих духова у тим новотаријама, у правцу позитивном. Није се дакле од прве посветио литератури, макар да је још у школи као ђак пјесниковао. Послије бијаше уредник шаљивог часописа, који се звао „Kurjer Cobuzowski". Касније бијаше опет уредник шаљивог листа „Muhe", па је не дуго за тим најљепше своје хумористичне стварчице скупио у једну књигу под насловом: „То и оно, а управо ни то ни ово."

Али прави његов литерарни рад почиње тек касније и то године 1872, када је почео излазити часопис *„Opiekun domowy"*. Ту је Прус ступио у јавност озбиљно и ревно као публициста и новелиста.

Прве Прусове новеле имају карактер концепта или веселих пошалица без претензија и сјећају нас на Дикенсове скице, те су пуне здравога хумора. Читаоцима бијаху, а и данас су најмилија лектира: *„Grzechy dzietinstiva"*, *„Anietka"*, *„Przygoda Stasia"*, врло су дражесне слике из дјечјег свијета, а вапредно занимљиво оцртане. Нота срдачности непрестано у Пруса расте. Његове новеле *„Kamizelka"*, *„Katarynka"*, *„Kosmopolyta"*, *„Przy ksiezicu"*, такођер су необично лијепе и читаоца освајају. Прус је прави чаробник! И најозбиљнији, измучени, ожалошћени, огорчени читаоц мора се читајући те новеле од срца насмијати. Никад у Пруса не ћеш наћи песимизма, он љуби људе и сије свјетлост доброте међу њих. А осим тога грије их и храни надом тјешитељком.

У фељетонистици показао се Прус мајстор. Слободнија форма овдје му је дозволила већу разноликост предмета, а он је умио све казати и сложити у форми необичној и изненадној. Његови су фељетони били прави накит часописа „Курјера Варшави". Читаоци и претплатници јатили се на тај часопис као осе на мед.

Прус постаде у кратко доба најзанимљивија пољска литерарна појава. Особито је велику и замашну улогу играо као уредник листа „Новине". Ту се показало, да је овај тријезни, разборити реалиста, који је говорио, да је поезија нешто непотребно и шкодљиво, који је наговарао умјетнике, нека се радије прихвате какова заната, ту се показало, да је тај човјек заиста био прави поета! Видило се то и касније у његовим приповијеткама: „Palac i Rudera", „Dusze w njevoli", „Powracajaca fala", „Ptacówka", „Lalka". И у другим дјелима, која су као и ова све изваљене из модерног друштва.

Но и Прус је знао, да тим што у својим приповијеткама шиба гријехе модернога свијета, стиче себи душмана и одбија многе читатеље, па је стао своје јунаке маскирати у римске, библијске и египатске хаљине. Пренио се за то у доба Фараона Рамзеса. Но и ту, као свагдје, не стоји Прус на становишту никоје доктрине, осим становишта љубави. Али ова доктрина, која учи, да другима опрашташ и попустиш, тражи од тебе прегорење. И оваку дивну науку даје Прус својему друштву!

Ево шта он вели:

„Престанимо већ једанпут говорити о својим недаћама а туђом кривицом, те покушајмо бити адвокати, ако већ не туђе невоље, а он бар своје рођене кривице. Рекне ли човјек себи: неприликама својим крив сам ја сам и нико други! У истом ће се часу осјетити крепчији и одличнији. Онда у њему самоме ћуте дивље претенсије на милосрђе или на саучешће, а мјесто тога буди се вјера у рођену снагу. Ми се позивамо на праведност, заборављајући, да ова госпа није баштиница самосталног и силног краљевства, већ је просто дана за друштво, која само онда иде међу госте, ако је то с вољом господара њених."

Како то лијепо рече Прус! Те ријечи значе: *Илај вјеру у себе!* И сви радови из пера дивнога Пруса носе те ријечи на челу. Он живо жели, да модерноме свијету улије вјеру у се, а пољском народу вјеру у бољу будућност отаџбине.

У његовим дјелима видимо осим тога питања мистична, филозофска и модерна. Његова душа одмах осјети сваки утјецај, она је као барометар.

Прус без сумње вриједи и дан-данас пољској књизи за једнога међу најбољима најпознатијим, најомиљенијим и највриједнијим радницима. Особито у женском свијету читају се радо његове лијепе и духовите, а кроз модерне новеле, од којих опет новели „Lalka" (лутка) иде прво мјесто.

Прусових новела има преведених у српској, а и у хрватској књизи, али још далеко не толико, колико је то заслужио.

Пјесма о пјесми

— Szczęzna —

I.

Над свеопћом бједом људском, над потоком крви и каљугом блата — чиста и јасна заори се Пјесма о пјесми.

Млади момци пјевају је играјући се војника. „Част и слава нека је тебе земљо наша, окићена дрвећем, позлаћена храном, пуна срца и најљепших пјесама на свијету! Ти си једина у чијем крилу почива пепео наших праотаца, ти чуваш суве горких мука, ти нас раниш, чистим дахом нас напајаш, уљеваш одушевљења млађем нараштају, ти која си преживјела толике промјене, која још и сада трпиш од свакидашњих бура. О земљо наша, црна жалошћу, црвена крвљу! Гдје нам је суђено живити, борити се и умријети, ти драга и једина!"

Над свеопћом бједом свјетском, над мраком егоизма, жртава и мука, заори се пуна љубави и њежности Пјесма о пјесми . . .

Мати сједи на мјесачини крај бијеле колевке дјетиње. Не може да га се нагледа, намилује...

О сунце мог живота! Једва се видиш из твог гнијезда, а колика је неизмјерна љубав моја. Шта си ти учинио са мном пиленце моје слатко? Не могу ни јести ни пити ни спавати, радим цио дан, бдим по цијелу ноћ, па ипак имам неизмјерну снагу гледајући у тебе. Све на свијету осим тебе постало ми је равнодушно, ти си ми краљевство и моја влада и моје право, моћ и слава! Ти си ми најљепши на свијету сине мој — имаш десет ружичастих прстију. Шта ћеш учинити с тим ручицама? А куда ће те ножице отићи које сад упиреш у моје срце? Смијеш се голубе мој? О ти си најпамегнији на свијету.

II.

Од анђела си се одлучио, па си с неба мени дошао, ту си код мене, живиш, гледаш и смијеш се!

Schopenhauer i Hartmann, ти злобни подсмјевачи љубави, мали су спрам тебе, шта вриједе они? Ти растеш и напредујеш а они опадају. Кад срце твоје плане младићком ватром, за велике идеје, од њиховог песимизма не ће остати ни искре. Ја љубим те чаробне искре, тај свети огањ, љубим будућност, која иде с тобом упоред...

Над свеопћом биједом људском, дисонанцијом и лажним звуцима ори се хармонична пјесма о пјесми...

Под отвореним прозором тихе љетне ноћи, стоји, свира, те гудалом превлачи струне, свира, свира, хучи, плаче и смије се,.. О дивна и тајанствена је моћ одушевљења, која улијева душу своју у звуке! О непоњатна снаго и чаробни говору звукова, надаемаљска пјесмо духа, све испричаш и исплачеш звуцима, и ипак остајеш увијек чиста.

На струнама твојим мине прошлост, велики покрет духа народног, разни бојеви витешки походи! Симфонија муке, мине савремени дух времена, јек и гроза крвавог боја. А за тим химна будућности, ораторија препорођаја. За тим чујем тебе ти срце свих пјесама, „наша народна пјесмо!“ Љубим те ти неисцрпљиви изворе осећаја народног, ти лијепа одјеко, наша.

Над свеопћом биједом људском, над алобом и завишћу заори се Пјесма о пјесми...

III.

Најпослије се ријеши да искаже све што му мори груд... слушај драга... мети руку на моје срце па ћеш сама разумјети тајну, која се теби уздиже, мени је и тако тешко то све ријечма исказати... Осјећам да сам само твој, осјећам да си ти само за мене створена, једна искра спаја нам обје душе, за то смо се и нашли... Један пламен љубави горио је међу нами док нам није стопио срца у један живот, моћан као смрт, а дуготрајан као бесконачност. Осјећаш ли како нас сама природа ближи све ближе и ближе... Ружа с твојих груди зове ме, звијезде се пријатељски осмјехују, вјетар шапуће — приђи јој ближе и ближе... Јест, ти си то! знам те! Краљице моја! Познајеш ме! Ја сам то, измучен љубављу, тужећи за срећом, љубим те... Моја си, моја...

Над свеопћом биједом људском, над мраком незнања ори се пјесма о пјесми..

У својој радионици сједи замишљени старац; мудре му очи гледе у тавну ноћ; измучена глава почива на рукама. Спавај природо, ти мило дијете моје, сложи етерова крила твоја, склопи звјездане очи твоје... Спавај и ти мисли моја, одмори се послије дугогодишњег напрезања рада и искуства... Ал ни пошто. Ви сте обје нераздвојне, стално бдијете, ко вас може раздвојити?... Обје ме окружујете. Љубим те природо неисцрпљива пријатељице моја. Љубим твоју унутрашњост, која без дана тужи за сунцем, пламеном, искром, атомом правде...

IV

Само љубав умије потстицати, само она схваћа вјечност, она умије пронаћи скривене тајне, пред њом отварају се тајне природе и духа...

Над свеопћом биједом свијета ори се пјесма о пјесми...

С неизмјерне висине гледа створитељ на створења своја, а са земље гледају створови Божји горе.

Сунчана химна љубави и милосрђа спушта се од горе доле, са земље пак диже се небу чиста слободна одушевљена пјесма љубавна — пјесма о пјесми.

Даринка Калићева.

Сара Бернар

— Francisque Sarcey —

Глумице су за пошљедњих двадесет година биле од особитог утјецаја на позориште, оне су га у извјесном смислу и створиле, јер је углед њихова талента био толики, да су драмски писци управо за њих и писали своја дјела и душевне своје творевине прилагођавали генију приказивачице, како би их ове на позорници оживотвориле. Међу свима прва је била *Sarah Bernhardt*, која је опет подигла испуштени скиптар трагедије и драме из руку велике Рашел. И Сара је као и Рашел чивутског поријекла, и ако крштена хришћанка, а имала је као и Рашел у својим жилама циганске крви. Већ у првом свом дјетињству умјела је она своје учитеље и да занесе и да поплаши. Нашло се на неколико школских нота, које је добила од милосрдних сестара, гдје се налазила на васпиталишту. Једна је од ових прорицала дјевојчици, да ће постати или највеће свјетлило побожности или најстрашније биће скандала. Од ова два пута изабрала је она онај други, на коме се и усавршавала својим инстинктом и позивом. Она ступи у утакмицу конзерваторијума. Тада је она била блиједо мршаво створење, али њене су очи имале јасну и дубоку свјетлост, коју само кћери сјевера имају, њена физиономија блистала је интелигенцијом. Обе, који је тада био директор, примјети је и даде је звати. Чим је изговорила само прва два стиха једне Лафонтенове басне, рече јој: „Ти се зовеш Сара, ти си чивутка?“

— По рођењу, али сам крштена.

— Она је крштена, — рече Обе, окренувши се својим колегама, — било би и штета, кад овако красно дјетенце то не би било. Басну је врло лијепо изговорила, морамо је примити.

И она буде припуштена против свију уобичајених правила. И кад је прву награду однијела и напустила конзерваторијум, ступи у Comédie Française. Али само је ушла у њега. Једна њушка, што је својом маленом ручицом ударила по угледном образу једног врло упливног члана, изазва велики скандал. Пргава, кавгаџија, фантаста са необузданим мислима, ова мала циганчица, била је најнеподржљивија у читавом пансионату.

Она је била приморана, да Comédie-ју напусти. Строги Монтињи ангажује је за позориште Gymnase. Али њена самовољна природа није се могла да привикне на дисциплину ове суморне куће, тако да је једнога дана није више ни било у позоришту, и ако јој је име лијепо стајало на позоришном плакату. Послаше по њу у стан. Ње је нестало. Узулуд су је тражили на све стране и викали за њом у сваки кутић париског живота, — она се не одазиваше. Новине су хиљаде прича измишљавале о овом бјегству. Једни су говорили да је побјегла у Америку, камо је привукао један баснослован ангажман, други опет, да је пошла жељезницом за Брусељ, а други опет да није ни напуштала Париз и да се крије у једном гнијезду од ружа. И док су репортери париске кронике тумарали по странпутицама нагађања, она се наслађивала наранџама на обалама Манџанареса. То је било доба, кад је опадо цвијет наранџе, и почео златан плод да зрије.

Ови скокови већ је скоро прославише. Двапут је покушала самоубијство и оба пута за времена се стигло, да је спријече. Што се са овим ситницама бавим, то је зато што оне откривају један дио њеног карактера и што оне разјашњују фантастичну страну њеног генија. Она ће увијек, ма на који начин извући се и традицији и правилима, она ће увијек у свом држању

имати нечег баснословног, што масу заводи и очарава.

Њена је сретна звијезда хтјела, да се допадне господину Дикнелу, који је тада са Шилијем управљао Одеоном. Овамо је ступила она 1867 године и остала до 1872. Овдје је то било, гдје се она почела да допада стручњацима, овдје је то било, гдје смо ми почели о њеном златном гласу да говоримо. Она нас је задивила у *Кип-у*, гдје је играла улогу Ане Демби. Говорила је неком сањалачком слашћу, која је била пуна неописане нежности. Али њен први велики тријумф био је као Zenetto у *Passant-y* од Копеа. (Јануар 1869.) Изабрала је одијело, које је подсјећало на „флорентинског пјевача", тада модерног вајара Дибоа. Човјек је могао да види виткост њених удова, и око није било поуздано, је ли то можда какав младић или каква жена. Са каквом дражи осјетљивости прича она стихове Копеове, који су на неким мјестима били по нешто преискићени, али је ово шареније било у сагласности са бојом улоге.

Овом тријумфу придружи се на скоро и други. Одеон поново изнесе Ruy Blas, а њој повјери улогу шпанске краљице, пуне патње од дугог времена и меланколије, која се од једног зрачка љубави пренула из своје мрачне укочености, у коју је била утонула. Послије ове сјајне премијере, написао сам ја ове редке, који казују, шта је тада био њен таленат: „Мадмоазел Сара Бернар има од природе дар сломљеног и тужног достојанства. Сви су њени покрети уједно племенити и хармонични: а дизала се а сједала, а корачала а окретала се. Дугачки набори њене сребром везене хаљине спуштају се уз њу са неком идеалном љупкошћу. Глас тако симпатичан и мекан, дикција тако погођеног ритма и савршене разумљивости, да ни слога не пропусти, па ма те ријечи са њених усана текле чак у виду гласног љубакања. Са каквом умјетношћу дикције прати гласом она одјељке периоде, која се развија, а да се икад прекине! Па како јој умије да одржи хармонију гипких линија. Па какво фино и убједљиво наглашавање! Она истиче поједине ријечи, којима она тиме даје ванредну важност! Како само каже овај једноставни полустих: „Твој глас, што ме за све везује".

Сви ови успјеси позову је натраг у исту ону Comédie Française, коју је морала да напусти. Осам година остала је овдје. То је оно, што бих ја назвао класичном периодом Саре Бернар. Можда то и није била баш она периода, у којој је она највишу ларму дигла; али у пуном цвијету младости, љепоте и талента и, чврстом руком директора Перена, који ју је умио да одржи на уздама, сачувана од свију испада, остварила је она сав идеал савршенства, што је за стручњака несравњено уживање.

Из онога, што сам о њој казао, можете видјети, да је она нарочито била створена да отјелотвори младе, сањалице принцезе, нарочито јунакиње Расинове, оне тихе љубавнице, које у изразу свих њених осјећаја налазе ванредног одзива. Она је играла Јунију у *Британику*, Аријају у *Федри* и Андромаху са неком извјесно примјерном и милозвучном пријатношћу, а Расини није никад ни замишљати могао о тако једној чистој, елегантној и божанској интерпретацији. Као Заира измамила је она толике силне сузе, а пјевала је у тој улози несравњивом нежношћу и тугом. Ја нисам могао набројати све њене улоге, у којима је она поново нашла сјајну грацију старе Грчке. Савршенство у идеалу тако је ријетка ствар у умјетности глумчевој.

Уједно је она била једна моћна сила, а ове године биле су за њу неоцјењиве и јаке плодности. Она је модерној репортерији умјела да позајми испомоћи. Каквим је сјајем блиснула као Сфикс, од Октава Фељета и, да се послужим ријечима позоришног ријечника: лијепу Софију Кроазетову, што је главну улогу имала, просто је задјенула за појас. Као Mistress

Clareson у Странцима од Дима-а млађег, оставила је она незаборављиву успомену. Никад није са достојанственијом узвишеношћу спојено у једном гласу и једно мачије лизакање. Могао би човјек рећи, да се митолошка богиња претворила у какво маче.

Што је више играла и ауторитет јој растао, тим се више тако множило богатство њених представа, и она се усуђивала без икакве бојазни, да прими улоге, које су изискивале такве особине, какових у њој њежној особи са мазним гласом, нико не би очекивао: енергију, разбукталу и дивљу страст, и снажан орган. Она је играла *Федру*, а то је било једно откривење. Она је иаливу бјеснила ове несретне жртве дала грозног израза. Она је играла поноситу Дону Сол, играла је кћер Роландову, и увијек уз пљескање публике, која се све више одушевљавала њоме и никако јој не силажаше са усана.

Théodore de Banville рече ми једног дана: „Не може је човјек хвалити, што умије да говори стихове; јер она је сама Муза појесије. Ту не помаже ни интелигенција ни умјетност, неки потајни инстинкт руководи њоме, она рецитира стихове као што славуј пјева, као што вјетар уздише, као што поток жубори, као што их је сам Ламартин некад из свог пера пустио".

Ах! Да је остала у Comédie Française, да је највише два ил три пута преко седмице играла, па за тим се одмарала једно подуже вријеме, да се у свежем извору старог репертоара непрестано јачала, како би достигла сјајне и племените славе!

Али демон њене урођене циганске крви шапну јој у уво, да је ова дисциплина понижује. Изгуби вољу за ово позориште, и њена је њуд одведе другом раду. Отворила је ателіјер и поче примати читав Париз. Радила је у њему грозничавим жаром, којим је све чинила, чега се лаћала, она је сликала и моделе правила. Corneille и Racine били су заборављени.

„Мени би најпослије било право", рекао ми је г. Перен, који се на то љутио, „да имам какву пензионатку, која би и моделе чинила. Али не могу допустити да једна кипарка код мене игра комедију".

Ова разлика у мишљењу све се више заоштравала; једно потмуло крхање навијештавало је судар. Једнога дана преда господин Перен госпођици Сари Бернар улогу доне — Клоринде у репризи „Пустоловке" од Емила Ожеа, али необуздана умјетница хотимично не научи улогу и на дан представе дође до катастрофе. Сјутра дан дође по свој отпуст. (Април 1880.)

Класична је периода тиме била завршена и отпоче периода авентира. За њих зна Европа, сви дијелови свијета; јер нема земље, коју Сара као тријумфаторка није прошла, гдје је примамљивала свијетину, чије је љубопитство достигло врхунац: које слушајући гласове о њеним пустоловштинама, које пак о слави њеног талента. Никад се ни једна глумица није толико истрошила непрестаним путовањем, играњем великих улога свако вече, а кад би се вратила у Париз, управљала би позориштем, које је њој припадало, инсценирала би комаде, у којима би прву улогу играла, поучавала би млађе глумице, лијегала би у 2 сахата ујутру а у 8 већ устајала, држала јавне ручкове и ни од чега живјела — јер она једе мало и брзо — увијек од посјетилаца опкољена и увијек пријатна. Од куд јој само времена за све те задаће? Ова жена има живце од челика, она је пламен који увијек гори и пламти, она је једна снага природе, феномен, чудовиште.

Најдражесније, најњежније чудовиште.

Она је била срећна кад је напустила Comédie Française, што је нашла себи врло вјештог и знатног књижевника, који ју је потпуно разумио, који је све знао, шта

се од ове покретне и живе природе да учинити. Ви погађате да *Сарду* мислим. Он је био, који је за њу написао: *Федору, Теодору, Тоску, Клеопатру*, ове велике стројеве, којима би се са стране умјетности дало много што шта замјерити, али који су ванредно били начињени, да истакну све особине ове умјетнице, да јој даду промјењљиву и богату скалу за њене осјећаје.

Онај златни глас претворио се у тучан глас, она умилна и фина игра, посвећена чистоти Расинових трагичних јунакиња постаде општирнија и суморнија, постаде јача, бунтовнија и поноснија. Иза пријатне периоде старога репертоара дође кратак, без даха, страстнији диалог, пун наглих ћудљивости, горопади, разочарања, бола: потпуна лира! Потпуна лира!

Било би дуго пратити све њене креације и њене путе. Из овог општирног репертоара остало је четири до пет комада, у којима се она предала тако чудним заносом. Тоска, игра је и данас у позоришту у коме је она и управитељка и краљица. Она је једина комаду успјеха дала, што је у средњу руку доста. *Госпођа с камелијама* и *Федра*, то су двије улоге, у којима је она постигла љепоту савршенства. Она им се увијек враћа кад примијети, да је публика понешто уморена од новитета, и публика поново трком за њом иде. За мене је она у *Федри* боља. Она је друкчија, него што је Рашел у тој улози била. Она је исто тако добра, али би је морао човјек видјети у њеним добрим данима; јер кадшто, да се послужим њеним рођеним ријечима, није Бог при-сутан. Тада игра она само сцену изјаве и ону у четвртом чину, све остало изваћа помоћу својих средстава.

Јер она има нека своја средства, а то су средства, која јој све младе глумице имитирају. Наиме, много је лакше подражавати марифетлуке једне умјетнице, него ли њен ђеније. Сара исчегрта често по читаве километре диалога једним истим гласом пјевања, док се не задржи код једне ријечи, код једног стиха, кога онда тим контрастом јаче истакне. Затим се усили да говори стиснутим зубима, гдје готово рећи: кује тонове, при чему они добијају металне звуке. Несмем ни да кажем, да Сарине погрјешке обично јачају у иностранству, јер их тамо не може да одржи у чврстој стези, као у нас.

Додамо ли *Федри* и *Госпођи с Камелијама* још и *Фру-фру*, чију смрт на тако дирљив начин приказује, и *Самаританку* од Ростана, гдје у другом чину задобија јудејске масе једним ванредним актом побожне вјере, то смо истакли, што јој је најбоље у репертоару.

Сада се бави мишљу да игра Хамлета,*) дакле гађасту улогу. Некад је била најдражеснија од свих Офелија. Она се смије упуштати, шта хоће; јер као и Ирвинг има она свој рођени умјетнички дом и као и он поуздана је у своју публику. Она је била, она је и сад несравњива директорка, не брине се много за новчана питања, она се брине само за умјетност у избору својих комада, које она изврсним укусом и нечувеном дражи украшава. И у том је оригинална као и свему другом; најзнаменитије створење садањег позоришта а можда и позоришта свију времена.

J. H.

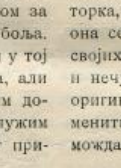

*) Ово је писано о Ускрсу.

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Женски број Зоре. Уредништво *Зоре* хтјело је и овог Божића да обрадује своје претплатнике каквом новошћу, и ево — женског броја. Осим неких пјесама, сви су ови радови нарочито написани за овај број Зоре, те или су им аутори женски, или радови говоре о женскима. *Зора* се и на овом мјесту захваљује својим сарадницама на љубави и готовости коју указаше њеној редакцији. Уједно са садржајем *Зоре* за ову годину доносе унутрашњи сарадници *Зоре* на челу листа лик њеног досадањег уредника *Јована Дучића*, који се сада бави у Женеви ради студија.

Српска Књижевна Задруга продужиће у наредним књима: *Историју Српскога Народа*. Осим других дјела *Задруга* је откупила цјелокупна дјела *Ђуре Јакшића*, а у припреми су радови многих српских књижевника, као: *Јаше Игњатовића*, *Јована Ст. Поповића*, *Илије И. Вукићевића*, *Свет. Ранковића*, „Светле Слике“ *Драгутина Ј. Илића*, приповијетке *Симе Матавуља*, Збирка чланака *Св. Вуловића*, приједед „Холандије“ од *Е. де Амичиса*, „Антологија српске лирике од И. Ђорђића до Бранка Радичевића“ под уредништвом *Тих. Остојића* и дјечје пјесме *Змаја Јована Јовановића*. Овако лијепа перспектива наредних кола Српске Књижевне Задруге служи на част њеној управи.

Балканска Царица у француском приједеду. Послије руског, њемачког и италијанског приједеда дјела Књаза Николе I., Балканске Царице, ево гдје се јавља и француски приједед, кога штампа **La Revue d' Europe.** Женски лист **La Semaire littéraire** напомињући овај приједед, говори о том производу Књаза-пјесника слиједеће: „Књаз-пјесник овдје пјева славу земље којом управља; прича вјечиту борбу са Турчином, који поред све своје силе, никада није могао покорити ово дивље парче земље. Балканска је Царица дјело врло просто и природно, али које не оскудијева ни величином, ни љепотом. Ту нећете наћи несретних жена, нити јунака са замршеним осјећајима и несигурном свијешћу, већ на против душе узвишених и бурних, које не попуштају у својим плановима. Мушка гордост влада срцима свих личности. Станко је издао; Станко се бори у отоманским редовима, гдје је постао паша и гдје га обасипају почастима: „Хајде за мном, вели он својој њереници Даници, да ћу ти ставити круну на главу.“ Али она, која је њерна својој народу, одговори му гордо: „Дакле год будем остала Црногорка, ја сам царица“. У овој драми има снажних стихова, који морају, на српском, звонити силно као звук трубâ . . .“

Док се тако француска литература тим дјелом занос, дотле је Балканска Царица и међу Чесима стекла лијепи глас и признање. Како се из Брна у Моравској јавља, приказивао је онде у чешком позоришту Никола Симић са госпођом поједине одломке из Балканске Царице са тодиким успјехом, да је на жељу тамошњег грађанства морао поновити исту представу.

Уредништво *Звезде* покреће: **Звездину Библиотеку,** у којој ће доносити одабране радове страних писаца у ваљаним пријеводима. Она ће излазити двапут недјељно: *четвртком* и *недјељом* на цијелом табаку, и доносиће у свакој свесци сем започетог романа и по једну цијелу причицу; цијена ће сваког свесци бити само *10 пара динарских*. — У првој свесци почеће излазити *Козаци*, приповијетка чувеног руског писца *Лава Николајевића Толстога*. То је рад, који је створио славу Толстојеву и обратио пажњу и критике и публике на њ. Ако *Библиотека* буде нашла одзива, донијеће читаву серију романа *А. Н. Пејкина*, писца добро познатог романа *Где поморанче зрч*, што је у *Звезди* излазио и обратио пажњу публике.

Све досадање беседе *Дра Мих. Полита-Десанчића*, са повјесничким цртама из српске политичке борбе од год. 1883.—1898. Садржај: „Предговор — I. Ствари у Хрватској. — Крвави догађаји у Загребу због мађарских грбова. — Наша народноцрквена автономија. — Беседа на угарском сабору 26. септембра 1883. — II. Борба против Кикиндског програма. — Велико-Бечкеречки и Кикиндски програм. — Посланица бирачима уздинског среза. — Избори г. 1884. — III. Расуло српске народне странке. — Програс на бираче за угарски сабор г. 1887. — IV. Пред бирачки збор Сентомашки. — Сентомашки бирачки збор и његова брука. — Бирачка конфе-

ренција у Новом Саду. — Беседа 19. априла 1887. — Потпун расцеп у народу. — Изборно кретање. — Беседа у Белој Цркви дана 5. јуна 1887. — Пораз при изборима г. 1887. — Врхунац раздора. — Смрт Мише Димитријевића. — V. Смрт Германа Анђелића. — Избор новога патријарха. — Народно-црквени сабор г. 1892. Беседа 7. новембра 1892. — VI. Избори за угарски сабор г. 1892. — Програс на српске бираче. — VII. Политична борба у новосадској муниципији. — Беседе: о Лајошу Кошуту, против црквено-политичких реформа, у ствари зидања српске гимназије. — VIII. Митрополијски збор у Карловцима г. 1894. и црквено-политичке реформе. — Беседа 7. априла 1894. — Одлуке збора. — Утисак митрополијског збора. — IX. Беседа у спомен хрватском историчару Фрањи Рачком у „Матици Српској". — X. Народносни конгрес. — Говори на конгресу. — Народносни програм. — Његов утисак и његов значај. — XI. Седамдесетогодишњица Милетићева. — XII. Народно-црквени сабор г. 1897. — Програс на бираче. — Слога странака. — Велика победа при изборима. — Саборска адреса и говор у препоруку исте. — Одлука сабора. — Одгода. — Нови расцеп после сабора. — XIII. Конференција код министра-председника Банфија и патријарха Бранковића. — Говор од 6. септембра 1897. — Утисак конференције код Банфија. — Говор од 9. октобра 1897. на конференцији код патријарха. — Утисак конференције код патријарха. — XIV. Протест извршнога одбора народносног конгреса против помањкавања местних имена. — Заседалост у народносној акцији. — XV. Поза столећа. — Помен години 1848. — Завршна реч. — Издање српске књижаре и штампарије Браће М. Поповића у Новом Саду 1899. — Цијена је књизи 1. фор. 50 новч (3 крине).*

Историја о Балшићима. Чувар старога дубровачког архива Проф. J. Gelcich, прибрао је из дубровачког архива велики број историских података о негдашњој српској владалачкој породици Балшићима, и тај материјал, по могућству сређен, предао је у штампу.

Братство *Друштва св. Саве* књига 19. изашла је са овим садржајем: Предговор уредника Момчила Ивањића. 1. Сеоска црква од † Николе Манојловића-Рајка. 2. Душанов поход на Цариград, пјесма од Јов. Маговчевића. 3. Јунак-жене, историјске цртице од Јов. Н. Томића. 4. Хајдук Вељко, пјесма од Милорада Ј. Митровића. 5. Дебар и његова околина од М. М. Вел., учитеља. 6. На Косову, пјесма од Косовца. 7. Српски одисај, пјесма с грчког од Бачета Косовљанчета. 8. Ириг и његова околина, путопис од Милоја Бумбића. 9. Манастир Дреновац у Славонији, приложак историји српске цркве од попа Лазара Богдановића. 10. „Ја сам Србин", приповиједка Радоја Домановића. 11. Браћа, причица од Јована Ђ. Пантелића. 12. Браћи Мухамедове вере, пјесма од Р. К. 13. Браћа, комедија у три чина, написао М. Цветић. 14. Стање кућа у Црној Гори, написао Андрија Јовићевић, учитељ. 15. Свадбене песме из Пирота, прибележила и обичај описала Јела. 16. У природи, природописне цртице, написао Богдан Јанковић, професор. 17. Српско небо, израдио Јеленко Михајловић, професор. 18. Извештај о Светосавској Вечерњој Школи 1891.—1893. шк. год. 19. † Милош С. Милојевић, некролог од Зар. Р. Поповића. 20. † Протопреза. Јеврем А. Илић, некролог од Зар. Р. Поповића. 21. † Марко Аксентијевић, некролог од попа Лазара Богдановића.

Српска Књижевна Задруга издаје до Божића и VIII. књ. своје са овим лијепим радовима: 1.) *Његова слава*, приповетка Стевана Сремца; 2.) Друга свеска *Приповедака* Л. К. Лазаревића; 3.) Друга свеска *Слика из сеоског живота* Јанка М. Веселиновића; 4) *Исландски рибар*, роман Пјера Лотија, у преводу Тидје Довијанићеве; 5) *Бошке и зоре*, од Благоја Тодоровића; 6) *Домаћа писма* Доситеја Обрадовића, и 7) *Лирске пјесме* Симе Милутиновића Сарајлије.

Хрватска

Мјесечна смотра **„Život"**. „Друштво хрватских умјетника у савезу са исколицношом хрватских књижевника, одлучило је издавати мјесечну смотру *Живот*. Лист ће излазити почетком сваког мјесеца, богато опремљен у кварт-формату на $3^1/_2$ до 4 табака. У сваком броју налазит ће се више репродукција понајбољих слика хрватских умјетника — а и знаменитих страних. Главни дио листа обухваћат ће у првом реду разње наших ријеч белетриста. Особита пажња ће се посветити штудијама и рефератима из свих грана умјетности и књижевности. Управни одбор уложио је сав труд, да смотра буде истинити одраз нашег умјетничког и књижевног живота и да удовољи великој потреби, коју осјећамо услијед помањкања смотре, која би обухваћала сав наш културни живот. Први број изаћи ће у очи нове године 1900. — Претплата јест 6 фор. на цијелу годину, поштом 7 фор.: за земље међународног поштанског савеза 8 фор. — Сви листови и претплата шаљу се: Управи смотре „Живот", Загреб. Самостанска улица 18. — У управни и редакционални одбор изабрана су господа: Др. Никола Андрић, Бела Чикош-Сесија, др. М. Дежман-Иванов, Роберт Франген, Влад. Гудељ, Шаша Исаковић, Отон Иветковић, Виктор Ковачић, др. Стјепан пл. Милетић, Миховил Николић и Срђан Тућић.

Пољска

У Пољској пишу жене обично за дјецу или опет за жене. Но имаде их сада већ доста, које у својим дјелима обрађују проблеме, који су сасвим одмакли од поимања обичне женске литературе. Баве се наиме рјешавањем социјалних питања и цртањем психолошких дубина човјека у опће. Савремени феминистични покрет много је томе допринио, тако, да сада имадемо већ читаву легију романа и новела

од разних списатељица, који се нимало не разликују ни по садржају ни по форми од дјела мушких колега пољских и туђих. Најзнаменитија списатељица пољска а уједно и водитељица читавог модерног правца женске литературе у Пољака јест **Eliza Orzeszko**. Њезини се романи преводе врло много на руски, њемачки и француски језик и сада баш излазе у Варшави ново дјело „**Argonauci**“. У коме се опет из нова одсјева сав њезин велики таленат. Од млађих је знаменитија **Zofia Jenike**, која је издала ове године збирку новеза, у којој се види дођуше, много туђег утицаја али и знатан, самосталан таленат. У својим новелама црта она дјецу нашег доба, индивадуе болесне, који пате од болеста превише рафиноване цивилизације, пуне слабости и страсти, нервозне, све на подлози читавог нашег вијека, који се распада и изумире. Све и најцрње стране представља истински и немилосрдно, нема код ње оних сталних добрих и злих карактера, познатих нам по старој шаблони т. ј. апсолутно добрих и апсолутно злих. Без страха анализује она душе својих јунака, најмањи покрет не може јој измаћи. Наравски, да јој је тим основан ток изашао нов, песимистичан, али иипак нигдје није прешла границе истине, нигдје не вријеђа естетично чувство. Па иипак је човјек кад књигу прочита незадовољан и доста му је већ тих тамних појава дегенерисаних и одијељених од масе људства, који су интересантни као изнимке, а одвратни као карактери.

Х. Г.

Кратке вијести

* У 20 и 21 броју *Нове Искре* изашао је један немачки пријевод пјесме Милорада Ј. Митровића: *Била једном рука једна*, што је превео прослављени наш пјесник *Злаја Јован Јовановић*.

* Познати роман *Злочин и казна* од Достојевског, што излази у пријеводу Јефте Угричића у *Полицијском Гласнику*, драматизован је и с успјехом приказан на позорници: литературно артистичкиј кружок-а.

* Из *Бранкова Кола* одштампана је у засебну књигу расправа г. Милутина Јакшића, професора Карловачке богословије: *О Арсенију IV. Јовановићу Шакабенти*, која износи 240 страна, а може се добити код самог писца по 80 новчића. Ова је научна расправа знатан прилог историји Срба у Угарској.

* У Београду је одржан *концерат Вељи Миљковићу* обољелом члану краљ. срп. нар. Позоришта у Београду. Господин Вељa Миљковић ради и на књижевности српској.

* Српски ђенерал *Јов. Милићевић* превео је *Тактичка начела* од ђенерала Педоље. Књига ће бити готова крајем децембра, а изићеће 20 штампаних табака уз цијену 2 динара. Претплату ваља слати штампарији Павловића и Стојановића у Београд.

* Одштампане су из *Летописа* Матице Српске: *Успомене из нашег црквено народног живота* од дра Тодора Мандића. Ове су успомене од велике важности за историју автономије Срба у Војводини.

* Изишао је 11 број ваљаног часописа *Карпић* са одабраном садржином. Ми нарочито препоручујемо овај мјесечник ради његова програма и мисије.

* У 3 броју „**Slovanský Přehled**“-а изишла је симпатична биљешка о српској књижевности, гдје се нарочито истиче *Мала Библиотека* са своје прве три свеске.

* *Г. Жарко Савић*, оперски пјевач недавно је приказао своју пјевачку вјештину на позорници мађарске краљевске опере у Пешти, у улози „Фауста“. У четвртом чину изазван је *седам пута*. Господин Савић игра̂ће још у *Кармену* и у *Јеврејки*.

* Чланови добротвори Српске Књижевне Задруге добиће наскоро умјетнички израђену слику (друштвену повељу), коју је израдио српски академски сликар *Марко Мурат*. Ова повеља која ће служити и као кућни украс ради се у једном Бечком умјетничком заводу.

* Госпођа Милка Гргур, прослављена српска глумица и сарадница *Зоре* одликована је од српског краља орденом св. Саве III. степена. Честитамо!

* Руски илустровани лист „Росија“ донео је у свом броју од 29. октобра слику архимандрита Нићифора Дучића, а у 17. броју о њему чланак.

* У Београду изишла је књига *Боери*, слика из живота и обичаја Боера, са сликама. Дворска Књижара Мите Стајића. Цијена 60 п. д.

* Султан је одликовао господина Светолика М. Јакшића, секретара царигра̂дског посланства, и нашег драгог сарадника, командерским орденом Меџелије. Честитамо!

* Наш сарадник господин Иван Иванић наставља у *Трговинском Гласнику* своју расправу: *Источна Македонија*.

* Г. Пера П. Ђорђевић примио се огромног и часног посла око израде рјечника Академије Наука.

Умјетност

Прослава крал. срп. нар. Позоришта у Београду. Године 1869. октобра 30. отворено је данашње Народно Позориште у Београду. Управа Краљ. Срп. Народног Позоришта прославила је тај по српску културу значајни дан, прије пет година, свечано као 25-годишњицу опстанка Народног Позоришта. Према своме карактеру прослава тридесетогодишњице се ове године ограничила на два вечера. У главним цртама програм је првог вечера овакав биo: пошле нове увертире г. Јенка под насловом *Александра*, следовала је декламација у славу Кнеза Михајла од г. Драгомира Брзака, а затим је имао први пут ријеч у Народноме Позоришту онај, који је тако рећи одгајао у повоју српски театар Јоаким Вујић. Увод у два Вујићева комада чинио је нарочити пролог у не-

гов спомен од г. Мил. Ј. Митровића, и једна пјесма у славу Вуићеву, коју је нарочито за ту свечаност компоновао г. Ст. Бинички. Друго вече дало је у одломцима развој српске драмске литературе, који се надовезује на Вуића. Прослава је почела у понедељак 8. новембра, а завршила сјутра дан 9. новембра. *Звезда* по којој доносимо и ову биљешку дониједа је и пролог господина Митровића.

Библиографија

Одзиви пријатних успомена од Бекиће Побијића, прештампано из „Оногошта". Никшићска Акционар. Штампарија 1899. Цијена 30 новч.

Васкресеније Грофа А Н. Толстога, с руског превео Јован Максимовић. Издање Књижарнице код Вука Ст. Карапића Св. Ф. Огњановића у Срем. Карловцима. 1899. Свеска 6. Цијена 20 новчића.

Стенлијев пут кроз Африку, за народ и омладину обрадио Рихард Рот. Превео с њемачког Т. Х. Београд, издање Спиђа и Компаније. Цијена 2,50 кр.

Објављење врјевао *Милисој Страјинић*. Dio I. V. i VI. Snopić. Rijeka. Tiskarski i litografijski zavod Emidija Mohovića nakladnika 1899.

А. Тијер **Историја француске револуције и конзулства и царства** превео *М. М. Магдаленић* почасни генерал бив. професор Војне Академије. Део први. Историја француске револуције. Свеска I. Уставотворна Скупштина. Заузеће Бастиље. Прва Федерација. Устав од 1791. Књига прва. Уставотворна Скупштина. Са пет слика. Београд 1899. Штампарија Павловића и Стојановића, дубрквачка улица бр. 9. Цијена 1·50 динар или круне.

Годишњи извјештај Српске Књижевне Задруге за 1898. годину, доноси рад шесте редовне скупштине држане 21. маја 1899. године под предсједништвом П. П. Ђорђевића, имена чланова задруге и Правила њена.

Православна Морална за више разреде средњих школа, израдио Сава Теодоровић свештеник, професор и катихета у кр. реалној гимназији у Земуну. Наклада Пишчева. Цијена 2 круне. Штампарија Ђорђа Ивковића у Новом Саду 1899.

ЧИТУЛА

† **Каролина Свјетла.** *Нова Искра* доноси у свом 18 и 19 броју из познатог пера Ј. Зд. Р. опширан некролог: 26. августа умрла је у Прагу Каролина Свјетла, која бјеше једна од најпопуларнијих и најбољих књижевница чешких. Све што је писала проњето је патриотским осјећајима и дубоким познавањем пријеђног чешкога народа. Њезин је живот био пун доброчинства и љубави према њезину народу, те у томе погледу заузимаше врло важан положај не само међу најугледнијим књижевницима већ и међу првим добротворима чешким.

Рођена је 1830. године 11. фебруара у Прагу у породици Ротових. Свјетла бјеше њезин књижевни псеудоним. Удата је била за професора Мужака. На књижевном пољу први пут појавила се год. 1858. својим радом у Алманаху: **Dvoji probuzení.** — Писала је веома много романа, приповиједака, новела... којих ће бити до једне стотине. Главни су јој радови: Сеоски роман, Крст код потока, Неколико табака из породичног љетописа, Љубав према пјеснику, Прва љубав, Учитељица, Школа — моја срећа, Успомене, Ирин Пера, Пољубац, Тренутак, У затвору, Фратина, На јутрењу, На раскршћу, Краљ и дочетак, Рудар и његово дијете, Из атмосфере барикада, Нарот, Пошљедња госпођа Глоговска, Карла, (на српски преведена под натписом Дрђа). Многи њезини радови превођени су на пољски, руски и француски; а неколики од њих и драматовани су (Крст код потока, Звоначкова краљица и Сеоски роман). Од њезине приповијетке Пољубац израдила је пјесникиња Елишка Краснохорска либрето за оперу коју је компоновао прослављени чешки композитор Сметана, а која је имала највећег успјеха у разним свјетским позориштима. — Свјетла је била предсједница чешког Женског Друштва у којему је дуго корисно радила подигавши га на степен једног од најугледнијих чешких друштава. — У пошљедње вријеме њезина је патила од болести очију, али јој ни то не сметаше да напусти књижевни рад; и ако није смјела сама да пише, говорила је своје пошљедње радове другима у перо. А када се овој болести придружила још и запаљење плућа, није могла издржати већ остави свој драги чешки народ, који јој за живота указиваше највеће почасти, а који ће по смрти још знати да сачува њезину успомену.

Српски преводиоци досјети би ваљали да прикажу читалачкој публици који од њезиних радова, чиме би вршили и дужну мисију — познавање српске читалачке публике са чешком књижевношћу.

САДРЖАЈ: Јелица Беловић-Бернадзиковска: *Модерне жене.* — **Пјесме:** Језа Спасић: *Устани, чедо.* — Косара Цветковић: *Из дневника*, проза у стиховима — Милица Петровић: *Мило сунце! ...* — Јелена: *Лутајте мисли.* — **Приповиједне:** Милка Гргурова: *Опасна пријатељица.* — Милева Симићева: *Адвари.* — Даница Бандић: *Под јесен,* — *Сњам месечине.* — Косара Цветковић: *Одзоли без мете.* — Срећковић: *Пјесма о вјесли*, превела Даринка Калибова. — **Чланци:** Јелица Беловић-Бернадзиковска: *Болеслав Прус*, Сцена из пољске савремене књиге. — Francisque Sarcey: — *Сара Бернар*, прево Ј. П. — **Кроника.** — *Књижевност.* — *Кратке вијести.* — *Умјетност.* — *Библиографија.* — *Читула.*

Претплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару, Дворска Књижарница Мите Стајића у Београду и сва њена повјереника. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Појединх свезка стаје 40 новчића. — Према тарифама и друге огласе, рачунајући од петит-редка у једном ступцу и то: за једно објављивање по 6 новч., за три објављивања по 4 новч., а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут објављивања урачунава се 30 новч. биљежница.

ШТАМПА СЕ У ШТАМПАРИЈИ И ЋИРОМ БОС.-ХЕРЦ. СЕМЕЊСКО-ШТАМПАРСКОМ ЗАВОДУ, ИЗДАВАЧКИМ КЊИЖАРНИЦАМА ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 99.

П. И. Бр. 1506

САДРЖАЈ ТЕЧАЈА IV.

— за 1899 годину —

Уводни чланци

Страна

„Бранково Коло“:
Слава добротвору српске књиге! 357
Јелица Беловић-Бернадзиковска:
Модерне жене 393
Ј. Максимовић:
Пред Пушкинову стогодишњ. 113
Одбор за прославу педесетгодишњице књижевног рада Змаја Јована Јовановића:
Педесетгодишњица Змаја Јована Јовановића 153
Сарадник:
Пред светосавске бесједе . . 360
Semper:
О ширењу српске књиге . . 41
Српска Библиографија . . . 217
Уредник:
Српски Литерарни Конгрес . 1
Патриотизам у књижевности . 81
Календар 257
† Јован Ристић 318

Пјесме

Алекса Шантић:
Пошље много љета 4
Нимфа 86
Прича 117
* * * 157
Поклич Змају 186
Кад те љубим?... (Лудвиг Јакобовски) 225
А. Х. Карабеговић:
Пјесник 186
Бенко С. Давичо:
Застава и Барјак (Композиор) 269
Божа С. Николајевић:
Ноћ 5
Зимња ноћ (Ленау) 224
Прича о срцу 362
† Вл. М. Јовановић:
Извикан 323
Није суђено 325
Љубавник на смрти . . . 325
Сени Војислава Ј. Илића . 326
Д. Ј. Димитријевић:
Последња одуја (Тютчев) . 222
Драгутин Ј. Илић:
Својој нади 85
Било 264
Кад ја умрем 361
Змај Јован Јовановић:
Лептир над гробом 4
Жеља (Пушкин) 222
Илија Белеслијин:
Издајица 5
Јела Спасић:
Устани чедо 396
Јелена Димитријевић:
Лутајте мисли... 398
† Јефтан Р. Шантић:
Роб 86
Јован Дучић:
Моја пјесма 44
Из пошљедњих пјесама Лејди 87, 119, 268
* * * 158
Косара Цветковић:
Из дневника 397
Љубомир Лотић:
О педесетгодишњици Змаја Јована Јовановића 188
Милета Јакшић:
Пошљедње руже 4
У ноћи 86
На храсту ћуте... 118
Nocturni Boreæ 265
Уз пехар 361
Милица Петровић:
Мило сунце 398
Милорад М. Петровић:
Зимње јутро 158
М. П.:
Смрт у њиви (Детлев фон Либијенкрон) 223
М. Радовић:
Поноћ 267
У подне 269
Пошљедња ружа 364
† Никола Богосављевић:
Легенда о мртвом псу (По Толстоју) 224
Осман А. Ћикић:
Ашикије 363
Р. Ј. Одавић:
Божанска искра 267
С. Д. Мијалковић:
Зимње сунце 119
Трнутци (Роберт Хамерлинг) 223
У шуми (Лудвик Бовић) . . 225
Сокољанин:
Ноћ 5
Поред стазе... 119
На равнадини 158
Стеван Бешевић-Петров:
Змајевка 185
Из пјесама: „Крај огњишта“ 267

Приповиједке

Оригиналне

А. Г. Матош:
Миш 6
Бранковински:
Усамљена путница 329
Бундаш 365
Даница Бандић:
Под јесен 410
Спрам месечине 413
Др. Илија Огњановић:
Покрађен Змај 196
Ђорђе Миловановић:
Змај 229
Иван Иванић:
Моје детињство 269
Бели коњ 367
Иво Ћипико:
На сунчевој жеги 327
† Илија И. Вукићевић:
На straжи 120
Јован Дучић:
У башчи 160
Косара Цветковић:
Сталом без мете 414
Лаза Поповић:
Јосиф 273
Милева Симић:
Адиђари 402
Милка Гргурова:
Опасна пријатељица 399
Мита Калић:
Успомена Змај-Јована Јовановића 189
Мита Нешковић:
Бибиње 193
Младен Смиљанић:
Илија 16
Н.:
Кладиде 51
Пера С. Талетов:

Страна

Сан и Јава 159
Крај 287
Раде М. Домановић:
Смрт 47
Свет. Ђоровић:
Богојављенска ноћ 88
Таса Миленковић:
На гондоли 226

Преведене

André Theuriet:
Филомена (Liseron) 134
Albert Malet:
Ускршње успомене из Србије (М. Ст.) 302
Антон Чехов:
Бједа (Ведьа Миросављевић) . 95
Шампањац (Д. Ј. Димитријевић) 345
Габријела Пражова:
Мати (Даринка Калић) . . . 236
Gömbös Galamb Margit:
Позу-еревни (Иван Иванић) . 375
И. Н. Потапенко:
Парче хљеба (Ник. Николајевић) 55
И. С. Тургењев:
Мој ловачки пас (Ј. Максимовић) 171
Jean Richepin:
Пограничин стражар (Леша) . 372
Лудвик Јакобовски:
Мој слијепи пријатељ (Доб. Бакић) 378
Szczęzna:
Пјесма о пјесми (Дар. Калић) 423
Henry Grévilli:
Загоде (Мил. П. К.) 343

Чланци

Оригинални

Јелица Беловић-Бернадзиковска:
Жена будућности 290
Болеслав Прус 421
Јован Дучић:
Адам Мицкијевић 25
Таковски устанак (Слика Паје Јовановића) 66
Миленко М. Вукићевић:
Берзелез-Алија 20, 53, 129, 167
Осман А. Ђикић:
Народне празновјерице у Херцеговини 30, 68
Српски књижевници:
У Змајеву споменику . . . 197
Стеван Жакула:
Змај Јован Јовановић . . . 207
Шпаго:
Књижевни рад Архимандрита Нићифора Дучића 332

Страна

Преводи

Alexis Freiherr von Engelhardt:
Антон Чехов (Ј. П.) 28
Giosuè Carducci:
На гробу Франческа Петрарке (Шп. Ј. Герун) 293
Е. В. Пјетухов:
О односајима Императора Николаја I. и А. С. Пушкина (Вукосава Ивапишевић) . . 242
John Lubbock:
Пољезија (Ј. М Ј.) 98
Музика (Ј. М. Ј.) 162
Jos. R. Vilimek:
Фридрих Сметана (Н. С. П.) . 337
Olga Wohlbrück:
Александар Пушкин (М. Ђ.) . 239
Р. И. Сементковски:
Значај Пушкинов (Вукосава Ивапишевић) 247
Р. Ротхајт:
О Бугарском позоришту (Ј.) . 175
Rudolph Lothar:
Francisque Sarcey (Ј. П.) . . 382
Francisque Sarcey:
Сара Бернар (Ј. П.) 421
Хајнзе:
Песник (Момчило Иванић) . 301
Cyprien Robert:
О прајсторијској словенској заједници (Мар. Мар.). . 62, 99

Оцјене и Приказн

Ignotus:
Приморска обичаја од С. Матавуља 106
Jaques:
Летопис Матице Српске . . 32
Ј. М. Јов.:
Горјана од Лазе Костића . . 142
Ј. П.:
Добривоски учитељ од Мих. Сретеновића 179
Ј. С.:
Продот. (превео М. Ј. М.) . . 178
Векеиздски свештеник од Оливера Голдсмита (превео Др. Љуб. Недић) 180
М.:
Са Ватаве на Нишаву од др. Адас. Љ. Митровића . . . 387
Н.:
Стихотворенія А. С. Пушкина въ славянскихъ переводахъ 26. мая 1799 — 26 мая 1899 юбилейный сборникъ, составилъ п. Кулаховский . . . 386

Страна

Н. Н.:
Contribution a l'etude de la Bronchopneumonie consécutive aux enterites и т. д. од Стевана Гутовића 251
† Петар Бесаровић Николин:
Povjest književnosti hrvatske i srpske od dr. Gjure Šurmina 387
Уредник:
Izabrane pjesme od Silvija Str. Kranjčevića 351
Ц. Ц.:
Српске Народне умотворине, од Николе Ст. Кукиња . . 35
Милићев гроб, од Мих. Сретеновића 72
Yorick:
У јато, голубе!... од Ив. Павловића 306

Писма

Ђорђе Милованович:
Берлин . . . . . 102,—147
М: Београд 105
Никола Ст. Петровић:
Женева 212
— тић: Нови Сад 349
Harry: Цариград 384

Одговори

на питања наше уредништва српским књижевницима:

Др. Љубомир Недић . . 155
Ђорђе Поповић 259
Марко Цар 219
Милан Недељковић . . . 262
Света М. Јакшић 319
Слободан Јовановић . . 259

Преглед листова

73, 108, 148, 180

Кроника

у свакој свесци

Слике

† Владимир Јовановић . . 316
Даница Бандић 410
Змај Јован Јовановић . . 185
† Илија И. Вукићевић . 120
Јелица Беловић-Бернадзиковска 394
† Јован Ристић 317
Косара Цветковић . . . 414
Милева Симић 402
Милка Гргурова 399
Нићифор Дучић 332

ЗОРА
ЛИСТ
ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ,
И
КЊИЖЕВНОСТ
УРЕЂУЈЕ
ЈОВАН ДУЧИЋ

Јован Дучић
уредник